

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

ZBORNIK INSTITUTA ZA SLOVENSKO NARODOPISJE

TRADITIONES

ACTA INSTITUTI ETHNOGRAPHIAE SLOVENORUM

3

LJUBLJANA
1974

TRADITIONES

ZBORNİK INŠTITUTA ZA SLOVENSKO NARODOPISJE
PRI SLOVENSKI AKADEMIJI ZNANOSTI IN UMETNOSTI

ACTA INSTITUTI ETHNOGRAPHIAE SLOVENORUM
AB ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA CONDITI

S SODELOVANJEM

NIKA KURETA, VALENSA VODUŠKA IN VILKA NOVAKA
UREJA

MILKO MATIČETOV

NIKO KURET, VALENS VODUŠEK ET VILKO NOVAK
IUVANTIBUS

REDIGIT

MILKO MATIČETOV

IZHAJA ENKRAT LETNO — QUOTANNIS SEMEL EDITUR
NOVI TRG 3/III, YU-61001 LJUBLJANA, P. P. 323, TEL. 23 961

NAROČILA — PRAENOTATIONES: BIBLIOTEKA SAZU, NOVI TRG 5/I,
YU-61001 LJUBLJANA, P. P. 323, TEL. 25 564

IZDAJE

INŠTITUTA ZA SLOVENSKO NARODOPISJE

PUBLICATIONES

INSTITUTI ETHNOGRAPHIAE SLOVENORUM

A. DELA — OPERA

- (1) Ivan Grafenauer: Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu
(Zusammenfassung: Slowenische Sagen von Matthias Corvinus).
Ljubljana 1951, 262 pag. din 5.—
- (2) Josip Dravec: Glasbena folklor Prekmurja (Summary: Musical
Folk-Lore of Prekmurje). Pesmi — Songs. Ljubljana 1957. LIX +
+ 399 pag. din 14.—
- (3) Alpes Orientales (I) Acta primi conventus de ethnographia
Alpium Orientalium tractantis, Labaci 1956. Ljubljana 1959,
200 pag. + XII tab. din 10.—
- (4) Milko Matičetov: Sežgani in prerojeni človek (Zusammenfas-
sung: Der verbrannte und wiedergeborene Mensch), Ljubljana 1961,
277 pag. din 24.—

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

ZBORNIK INŠTITUTA ZA SLOVENSKO NARODOPISJE

TRADITIONES

ACTA INSTITUTI ETHNOGRAPHIAE SLOVENORUM

3

LJUBLJANA

1974

F 241841

S SODELOVANJEM
NIKA KURETA, VALENSA VODUŠKA IN VILKA NOVAKA
UREDIL
MILKO MATIČETOV

NIKO KURET, VALENS VODUŠEK ET VILKO NOVAK
IUVANTIBUS REDEGIT
MILKO MATIČETOV

241841

0 1681/1976

SPREJETO NA SEJI RAZREDA ZA
FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 4. OKTOBRA 1974
IN NA SEJI PREDSEDSTVA
DNE 9. OKTOBRA 1974

a

NEKAJ O ZNAČAJU NAŠEGA NARODNEGA PESNIŠTVA

Ivan Grafenauer

Ta nedavno odkriti spis, nastal leta 1944, objavljamo postumno v počastitev desetletnice smrti avtorja (1880—1964), ki nam je predstavil značilne lastnosti v jeziku, slogu in duhu slovenskega ljudskega pesništva. Obravnavane lastnosti — objektivnost, nazornost, notranjo ubranost, naravno etiko, relativno zvestobo tradiciji ipd. — je avtor podkrepil tudi z zgledi.

This recently discovered paper, written in 1944, was published in honour of the tenth anniversary of the author's (1880—1964) death. The paper presents the characteristics of the language, style and spirit of Slovene national poetry. Its treated properties — objectivity, vividness, inner harmony, natural ethics, relative faithfulness to tradition — are exemplified.

Ta spis je lansko leto našel prof. Bogo Grafenauer v očetovi zapuščini in nam ga na našo željo ljubeznivo prepustil v objavo. V »Seznamu spisov Ivana Grafenauerja« na koncu postumne knjige Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva. Celje 1973 (izdajo je oskrbel Bogo Grafenauer) ga ni najti ne med tiskanimi enotami ne med rokopisi, ki so naštetih na str. 309. Skrbno oko prireditelja omenjene knjige se pač ni pravočasno ustavilo na treh precej izdelanih korekturnih stolpcih v trdnem prepričanju, da gre za nekaj že objavljenega. Šele ob kasnejšem natančnejšem ogledu se je izkazalo, da je bila pot tega doslej neznanega sestavka pretrgana pri krtačnih odtisih, ki jih je Ivan Grafenauer še lastnoročno popravil, vendar do natisa ni prišlo nikoli; morda je pri tem imela prste vmes cenzura. Spis je bil nemara pripravljen za objavo v Domu in svetu; po delih, na katera se avtor sklicuje, je moč zatrdno reči, da je nastal v drugi polovici leta 1944.

Leta 1944 je Ivan Grafenauer vneto pripravljajl za zbornik Narodopisje Slovencev poglavje »Narodno pesništvo«, prvi sintetični pregled slovenskega ljudskega pesništva. Tukajšnji spis samo deloma povzema v »Narodnem pesništvu« (1945) izražene misli. Pravim »povzema«, ker se mi zdi, da je nekatere formulacije moral že imeti pred sabo izdelane, ko je pisal ta poljudno za-

snovani članek. Dejstvo je, da tudi tam, kjer oba spisa govorita o isti stvari, to ni povedano čisto enako. Pri razvrstitvi zglede ali ponazoril k svojim trditvam pa je avtor sploh ubral vsakokrat drugačna pota.

Kljub poljudnejšim zahtevam revije, kjer naj bi bil spis predvidoma izšel, je le-ta vendarle na taki ravni, da ga lahko mirno uvrstimo v naš zbornik. Če ga objavljamo natanko trideset let po njegovem nastanku, delamo to zato, ker smo prepričani, da nikakor ni zastarel. Ne samo zaradi pomena za zgodovino slovenske folkloristike, za spoznavanje opusa Ivana Grafenauerja, za pogled v njegovo delavnico, ampak tudi po svojih jasnih formulacijah ima ta spis še zmerom svojo veljavo kot lepo in tehtno berilo.

Grafenauerjevega besedila se kajpada nismo v ničemer dotikali, objavljamo ga ad notam et litteram. Glede »narodnega« v naslovu in v tekstu je treba omeniti, da je avtor kasneje sam rabil tudi besedo »ljudski« (gl. npr. naslove spisov, ki so v bibliografiji na koncu omenjene knjige naštetih pod št. 408, 431, 440—442, 445, 448, 461 in 463), vendar se ni nikoli popolnoma odrekel »narodnemu«, posebej ne v zvezi »narodna pesem« (gl. že omenjeno bibliografijo pod št. 418, 425, 435, 439 in 462).

Ko uvrščamo v naše Traditiones ta neobjavljeni spis, želimo s tem skromno počastiti spomin na njegovega avtorja. Zadnje dni leta 1974 namreč poteče deset let, odkar nas je tiho zapustil ustanovitelj in prvi upravnik Inštituta za slovensko narodopisje SAZU.

Ob ti desetletnici je prav, da si priključimo v spomin tudi neke doslej ne še izpolnjene obveznosti do prof. Ivana Grafenauerja. Najprej je tu študija o Lepi Vidi, ki ji je avtor posvetil zadnje življenjske moči, da jo je pripravil za novo izdajo. Prizadevali si bomo, da bo čimprej prišla na dan! Hkrati z Lepo Vido pa je treba omeniti monografijo o Mladi Zori. Ta pesem je pritegnila Ivana Grafenauerja že v mladih letih (1907), da je za zbornik na čast svojega nekdanjega dunajskega učitelja Jagiča napisal prispevek »Salomonova legenda v slovenski narodni pesmi«. Naš avtor se je rad vračal k snovem, ki so mu bile pri srcu, in tako mu tudi Mlada Zora ni dala miru. Leta 1939 je izročil Znanstvenemu društvu v Ljubljani (predhodniku današnje SAZU) obsežen rokopis z naslovom »Mlada Zora in pripovedke o Salomonu in njegovi ženi«. To delo že predolgo leži v predalu in se bo treba zaresno — ne samo platonično — zavzeti za objavo.

Tako Mlada Zora (1939) kot Lepa Vida (1943) sta iz časa, ko je Ivan Grafenauer načrtno obdeloval posamezne ljudske pesmi. Leta 1944, ob nastanku tukajšnjega besedila, pa je imel to analitično fazo v glavnem že za sabo in je bil pri sintezi »Narodno pesništvo«.

Milko Matičetov

Ivan Grafenauer pri dialektološkem delu (Gorinčiče v Podjuni, 1906).

Narodna je tista pesem, pripovedka, pravljica ..., ki jo je narodno občestvo po ustnem izročilu, s petjem iz spomina, pripovedovanjem ... za svojo sprejelo, jo daljšo dobo pelo, pripovedovalo ... po svoje spreminjalo in tako prilagodilo svojemu jeziku, slogu in duhu (prim. Č XXXVI [1942]. 89).

Značilne lastnosti našega narodnega pesništva se kažejo potemtakem v jeziku, slogu in duhu.

Jezik narodnega pesništva je z vsem besedjem in rekli, s stavki in stavčnimi zvezami vred živa narodna govorica, preprosta sicer in neizumetničena, pa ne vsakdanje okorna in obrabljena. Stavki so jasni in pregledni, ponajveč, zlasti v pesmi, priredni, besedje čvrsto in pristno, izražanje naravno in jedrnato, gibčno in bogato: pa tudi izposojenk iz tujih jezikov, ki jih ljudstvo rabi, se narodno pesništvo ne ogiblje. V narodnem pesništvu je začrtana kar zgodovina slovenske ljudske govorice, najbolj v ritmičnih oblikah, ki se zaradi pevskega in govornega ritma mnogo trdneje drže prvot-

nega besedila, bodi starega, bodi novega, kakor ritmično nevezane oblike. V starih kirielejsonih, baladah in legendah je jezik za čudo čist, prav kakor v najstarejših molitvenih in obrednih obrazcih, očenašu in veri iz 8. stoletja, v brižinskih spomenikih (izvirajočih iz prve polovice 9., ohranjenih v prepisih iz 10. stoletja). V novejših pesmih, zlasti vojaških, stanovskih, zasmehljivih, pa je jezik časih kar natrpan z izposojenkami, podobno pač kakor v knjigah in rokopisih iz dobe najglobljega upada slovenske jezikovne kulture v 17./18. stoletju.

Za slog narodnega pesništva je značilna tipičnost, stvarnost (objektivnost), nazornost.

Ponarodeti morejo samo pesnitve z občečloveško, torej občeveljavno tipično vsebino. Ta tipičnost se ne kaže samo v upodobljenem dejanju, osebah, čustvih in mislih, ampak tudi v obliki. Zlasti v okrasnih pridevkih, narodnemu pesništvu tako ljubih, ki pa ne poudarjajo najbolj značilnih lastnosti, ampak najbolj očitne, najbolj vidne, najbolj splošne: Alenčica, prelepa mlada deklica, kraljica ljuba ogrska; Mlada Zora, kraljič mlad; Lepa Vida, rumeno sonce, svetla luna; črna zemlja, beli prod, globoko morje, pisana barka, visoki grad, svetli grad, majhna kajžica... Le v zasmehljivih pesmih se časih razločujejo tudi posebne lastnosti: »Bela Ljubljana, Črn je Kranj, Pisana Loka, Kamnik osran« (t. j. blaten zaradi pogostnega dežja). Tipične lastnosti se rade pretiravajo v dobro in v slabo, isti motivi se v baladah (pri naročilu in izvršitvi) in pravljicah (pri ponesrečenih poskusih in pri posrečenem dejanju) radi z istimi besedami ponavljajo. Sem je šteti tudi manjševalne besede, priljubljene zlasti v pesmih, in stalna števila, pogostna posebno v baladah in pravljicah (3, 7, 9; prim. »desetnico«, ki je prek svetega števila 9).

Stvarnost (objektivnost) našega narodnega pesništva se ne omejuje samo na pripovedne vrste, pripovedke in pravljice, balade, ki podajajo le, kar in kolikor oko vidi, kar in kolikor uho sliši (Žigon o »Lepi Vidi«, DS 1927, 41), ampak se kaže tudi v liriki s tem, da čustveno razvnetost prikaže v dejanju, najrajši v obliki dvogovora, ali v podobi, simbolu in jo tako hkrati skriva in odkriva; saj izraža preprosti človek svoja čustva tudi v življenju najrajši s pomembnimi dejanji in podobami (npr. »Delaj, dekle, pušelj Za to rajžo žalostno« (SNP II. št. 1592—1627), »Če bo moja solza na kamen padla, Kamen se bo zdelil na dva drobna konca« (II. št. 1428-9). S takim upodabljanjem pa se čustva ne samo objektivirajo, ampak tudi ponazarjajo.

Nazornost je tudi sicer ena najznačilnejših lastnosti ljudske govorce in narodnega pesništva. Kakor poezija sploh tudi narodna poezija ne ljubi pojmovnega (abstraktnega) izražanja, ampak govori rajši stvarno (konkretno); namesto občne lastnosti pove poseben primer (metonimija), namesto pojma njegovo prijemljivo podobo (metafora). Stari *gorjanski zagovor* (SNP III, št. 5174, Et XVI, 46-9) ne ukazuje bolezenskemu demonu (Otóku), naj gre »globoko v tla«, ampak »devet komolcev v tla« (n. d., 48), dekleta v »Kresnicah« (SNP I, št. 297) kraljiču ne odgovarjajo kar »Bogata sem«, »Ubožna sem«, ampak »Moj oča drujga ne delajo, Ko rumeno pšenico merijo«, »... Ko bele tolarje preštevajo«, »Jaz nemam oče bil (t. j. bolj = ali) matere, Sim zapuščena siruotica«. Namesto *lenuh* pravi narodni pregovor Čič, namesto

zanikrnež »brnjalo« (Čič ne dá nič. Brnjalo pa le malo, F i n ž g a r, Gospod Lovro, ZS XII, 112). Značilno pa je, da se prisposodbe, prilike, alegorije in posebitve mnogo pogosteje rabijo v ljudski govorici in v njej najbližji vrsti narodnega pesništva, pregovorih in rekih, kakor v narodnih pesmih in povesticah: Priden ko mravlja, Zdrav ko riba, Pot se vleče kakor tolminska bližnjica; — Človek je kakor kaplja na veji, Poštenje več velja kakor sto oralov sveta, Vrana vrani ne izključe oči (t. j. Gospoda z gospodo drži, Kmet pri njej pravice ne dobi); Skoraj ni nikoli zajca ujel. Komaj ga pa jè; — Plavec (ogenj) murca (kotel) liže . . .

Duh narodnega pesništva je duh narodnega občestva, pot, smer njegovega mišljenja in čustvovanja, vodilo njegove duhovnosti. Pri vsakem narodu je drugačen, pa tudi pri istem narodu ni v vseh dobah kulturnega razvoja enak, tudi ne v vseh pokrajinah niti v vseh slojih. Pri tem se ne uveljavlja toliko različnost družabnih slojev — fevdalno plemstvo sploh nikoli ni sodelovalo pri oblikovanju našega narodnega pesništva, čeprav mu je bilo pogosto predmet, tudi vpliv meščanstva je komaj zaznat — mnogo bolj pa prihaja do izraza različna notranja ubranost oseb, duh in značaj posameznih ljudi, ki so v narodnem občestvu združeni, torej različne duhovne plasti v narodu.

Tudi med preprostim ljudstvom — že pri prakulturnih narodih — je dovolj ljudi, ki so jim pred očmi duhovni vzori in si prizadevajo, da bi bili sami v sebi popolni in dobri do drugih, nemalo tudi ljudi, ki so sami sebi bog ali njihovo ugodje, imetje, oblast, še več takih, ki omahujejo zdaj na to, zdaj na ono stran in je težko odkriti pravo, v duši in vesti skrito vodilo njihove duhovnosti. Ljudje vseh teh smeri so sodelovali tudi pri ostvarjanju in oblikovanju našega narodnega pesništva.

To se v narodnem pesništvu tudi vidi. Narodne pesmi in pravljice, pregovori in reki se po duhovni vsebini in estetski vrednosti močno med seboj razločujejo (pripovedke z bajkami in legendami kot usedlina narodnih zgodovinskih in verskozgodovinskih izročil po izvoru niso umetnine in se odtegujejo ne le čisto estetskemu ocenjevanju, tudi vplivu nižinskih duhovnih plasti v narodnem občestvu). V narodnih pesmih se oglašča vse, kar je v narodu dobrega in slabega, lepega in grdega, plemenitega in nizkotnega: poleg duhovno globokih, čustveno plemenitih, estetsko izbranih umetnin, pravih bisserov, se šopiri tudi prazna plaža in skruna kvanta, celo izbruhi kar nizkotne surovosti. Poleg čarovnih pravljic o preganjanih kraljičnah, kraljičih, sirotah, pastorkah, ki se jim naposled le sreča posmeje, se širijo tudi pravljice o zmagovitih sleparjih, skrunicah in tatovih; poleg pregovorov, ki so usedlina tisočletne narodne modrosti, plemenitosti in dobrote, in drugih, ki odseva iz njih praktični razum in pamet mnogih rodov, se rabijo tudi taki, ki opravičujejo skrajno sebičnost, mamonistično, materialistično, celo kar hudodelsko miselnost, ki bijejo pravnemu in verskemu čutu v obraz (prim. dvojico »Zena drži hiši tri vogle in še četrtega možu pomaga« in »Kjer krave teletijo, kobile žrebetijo in žene mrjo, tam gospodarstvo dobro napreduje«). Tudi ta nižinska plast s svojimi izročili spada nujno v celotno podobo našega narodnega občestva, naše narodne poezije.

Odločilna plast v našem narodu in naši narodni poeziji pa to ni.

Za presojo duhovne podobe našega naroda in našega narodnega pesništva je odločilna višinska, je k višinam usmerjena srednja plast.

Če poslušamo, kaj fantje na vasi pojo, dekleta v izbah, svatje na gostiji, prevladuje v njihovem petju tista narodna pesem in takšna, kakršna je s svojo prisrčnostjo in preprostostjo navdušila prve občudovalce narodne poezije med svetom, Montaignea (1533—1592), Percyja (1729—1811), Herderja (1744—1803), in naše narodne poezije, Vodnika, Prešerna, Vraza, Majarja, ki so se jim samo take pesmi zdele »prave, stare« narodne pesmi. Skruna kvanta in prazna plaža ne živi med vsem narodom, ampak se skriva v družbah, ki jih narodno občestvo kot celota ne čišla in se od njega same izločujejo. Zato so take pesmi le kratkožive. Nekatero naših najlepših narodnih pesmi so po tisoč let stare in več; izmed petih pesmi, svetih s koledniško, ki jih je Trubar ukarjal v Katehizmu z dvejma izlagama (1575), češ »de vselej več na Divico Marijo inu na svetnike kličejo, česte inu češče v misli imajo koker Boga oli nega Sinu Jezusa Kristusa« (Rupel, Slovenski protestantski pisci, 126—127), se je samo ena čisto zgubila (Oglasi se, oglasi se, šent Peter . . .), ker se je opustil običaj, ob katerem se je pela (zvoniti začne, ko se procesija od cerkve vidi, ne šele, ko pevci v procesiji zvonarje s pesmijo k temu povabijo); med 14 lahko-krilimi poskočnimi, zapisanimi v Leškem rokopisu (1756—1761, ČZN XXV, 179—180), živita samo še dve. Isto velja v bistvu tudi za pravljice, ki se doma otrokom pripovedujejo, in za pregovore, v resni družbi rabljene.

Duh narodne poezije se ne kaže toliko v snovi — ta obsega zlasti v pesmih in pregovorih kar vse življenje z vsemi njegovimi usodami, boji in željami — kakor v čustveni ubranosti, v življenjski usmerjenosti.

Res se oglašajo v narodnih pesmih prav vse strune, žalostne in vesele, resne in smešne, ginljive in ujedljive, prevladujejo pa po napevu in besedilu »žalostne« pesmi, precej jih je tudi razposajenih, le prav malo od srca veselih. Vodilo življenju je redoma naravna etika preproste družbe (časih kar še indoevropsko-praslovanske), ki ni vedno enaka današnji cerkveni moralki, zlasti ne glede zakona (še krščanski neločljivi zakon se je pred tridentskim cerkvenim zborom sklepal po običajnem pravu, ki ni bilo povsod enako, in se potem samo še cerkveno blagoslovil — pa je bil tudi v tej obliki zakrament). Pogosto nam narodna pesem prikazuje tudi pregrehe in hudodelstva, a je vedno jasno, da jih obsoja. Ko so nepoklicani kritiki očitali narodnim pesmim z motivi prešuštva, krvoskrunstva ipd., da so »reč pohujšljiva in zapeljiva«, jih je K. Štrekelj zavrnil: Naša narodna pesem ne kaže, »kako se pregreha šele godi, ampak kako se — kot izvršeno dejanje — kaznuje« (SNP IV, Glonar, Predgovor, str. 30).

Še mikavneje je gledati, kako so se baladni in pripovedni obrazci s tako vsebino, ko so prišli k nam, spremenili ali dobili vsaj čisto novo duhovno vsebino. »Mlada Zora« (SNP I, št. 144, Glonar, Stare žalostne [SZ], 70, 75) je po osnovi orientalsko-bizantinska pripovedka-balada o Salomonu in njegovi nezvesti ženi: odposlanec poganskega kralja jo po dogovoru na videz mrtvo iz rake ukrade; ko jo gre mož iskat, mu streže z novim drugom po življenju, dokler ne zadene vse krivce zaslužena kazen. Prešuštna zgodba se

je spremenila pri nas v tragično balado o zvesti zakonski ljubezni: Mlada Zora, ki ji brata brani, da bi se sploh omožila, tudi stanu primerno, se dá na tak način ugrabiti kraljiču iz daljne dežele in, ko ji brata moža ubijeta, od žalosti umre.

Podobno se je spremenila pri nas starogrška pripovedka o kralju Ojdipu (prim. Sofokles, Kralj Ojdipus, novi Sovretov prevod v Cvetju, Svetovno slovstvo 2 [1944]; Sofokles, Ojdipus na Kolonu). Na bizantinskih tleh se je ta pripovedka z obojnim prerokovanjem, da bo sin očeta ubil in mater za ženo vzel, že zgodaj prenesla na apostola izdajalca Judeža (ohr. v Italiji iz 13. stol.), še pred križarskimi vojskami, v legendo spremenjena, na svetega apostola Andreja (ohr. na Ruskem): Ko ta zve, kaj je storil, se za nezavedni greh uboja in krvoskrunstva hudo pokori; dá se zapreti v temnico in ključ v morje vreči. Po dolgem času najdejo ključ v ribjem truplu in spokornik apostol postane škof na Kreti. Ta legenda je prešla še pred križarskimi vojskami k nam, s križarskimi vojskami tudi na zahod. Pri nas in pri Kajkavcih je legenda o sv. Andreju (prenesena na sv. apostola Matija »z žatlako« — od tod je tudi »Spokorjeni hudi grešnik«, tudi ubijalec očetov, dobil ime Tolovaj Mataj) pridržala prerokbo in se zato spremenila v pravljico in pravljico pesem o Rojenicah-Sojenicah, ohranila pa je samo motiv očetovega uboja in ga prenesla tudi na mater, motiv krvoskrunstva pa je odpahnila (*Sv. Matija očeta in mater ubije*, Kelemina, št. 205; SZ, 174 Breznikova inačica legendarne pesmi; SNP I, št. 608; sv. Luka; Valjavec, št. 8, str. 89. Več o tem: Iv. Grafenauer, *Pravljice o Rojenicah*, Et XVII [v tiskul]. Prav nasprotno pa na zahodu: v Italiji se je legenda prenesla na sv. Albana (Rim, 12. stol.), Vergogna, v Franciji pa na sv. Gregorja papeža (sredina 12. stol.); vse oblike pa so odpahnile očetomor, zato pa ženitvi z materjo dodale še hujše, zavedno krvoskrunstvo: sveti spokornik je sin brata in sestre (v eni obliki celo očeta in hčere), zato je razumljivo, da se skrivaj rojenega otroka iznebita — prerokba je postala nepotrebna. Legenda o sv. Gregorju je po starofrancoski pesmi *Vie du pape Grégoire* (zadnja tretjina 12. stol.) prišla na Nemško (Hartmann v. Aue, *Gregorjus oder Der guete sündäre*, kaj pred l. 1197), na Angleško (začetek 13. stol.) in v *Gesta Romanorum* (ok. 1320) ter prišla tako drugič k nam. Značilno pa je, da je tudi v tej obliki v nekih inačicah motiv krvoskrunstva omiljen: sv. Gregor ni sin brata in sestre, ampak nezakonski otrok bogatinove hčere s hlapcem (gl. Ljubič Tone, *Ljudske pripovedke iz Dobropolj*, 1944, *Sv. Gregor*, 63—66).

Tudi v baladi o »Lepi Vidi« se nam kaže v mlajšem razvoju prav isto (gl. Iv. Grafenauer, DS 1942; Lepa Vida — okr. LV — SAZU, Dela 4 [1943]). Ko je spomin na maverske plenitve zatoni, se je začela stara tragična balada o »Mladi Vidi« (tip: Breznikova inačica iz Ihana: LV, št. 8, str. 61—62, prim. str. 378—379) kvariti: Zamorski, t. j. maverski pomorski trgovec-plenilec se je spremenil v zamorskega gospoda, t. j. v gospoda z one strani morja, odpadel je tragični sklep in Vida je postala proti svoji volji njegova dekla in prilježnica, ki v pogovoru s Soncem toži za zapuščenim, pač že mrtvim sinkom in za možem (hrv. inačica: LV, št. 11, str. 74; prim. kočevsko: LV, št. 12, st. 75—80). Po vplivu balad o ugrabitvi neveste (neveste žene) je padla nanjo kmalu senca nezvestobe, tako da je igrška prire-

ditev (14. stol.) naredila iz nje naravnost pravo prešuštnico, ki gre s priležnikovim dovoljenjem celo v domači kraj samo z namenom, da tudi svojega sinka pastirčka pripelje na svoj novi »dom« (kočevske inačice: LV, št. 17—18, str. 94—101; prim. hrvaško inačico: LV, št. 15, str. 87—92). Mikavno je, kako so si slovenske inačice prizadevale, da te zoprne poteze odstranijo ali vsaj omilijo. V prehodnem tipu (Vida zoper svojo voljo priležnica) je dolenska inačica (LV, št. 10, str. 64—73, prim. str. 381—383) spremenila zamorskega gospoda, ki jo odpelje zase, v zamorca, ki jo odpelje za špansko kraljico, da bi bila njenemu sinku dovilja — šele, ko je odpadel motiv zvabitve na ladjo z zdravilom, je padla nanjo senca lahkornosti —; v kropski inačici (LV, št. 14, str. 81—82) žalujejo Vido Sonce na čudežen način pripelje na dom; v igriški inačici iz Hraša (gl. zg.) pa se je spremenil Vidin stari mož v starega, hudega očeta in Vida, nezvesta žena, je s tem postala nezakonska mati, njen priležnik, zamorski gospod, pa njen zakonski mož; tako ima Vida pač tudi pravico, da gre po svojega zapuščenega otroka in ga vzame s seboj. Značilno je tudi to, da se je izmed vseh inačic najbolje ohranila najstarejša, Breznikova ihanska, vse druge so bolj ali manj kontaminirane s tujimi motivi ali okvarjene z izpustitvijo bistvenih motivov, najbolj pa najmlajša, igriška iz Hraša.

Drugačna obzorja nam odpira Trdinova bajka o *Prvem človeku in Kurentu* (Trdinov hrv. prevod: Neven VII [1858], 75—76; več o njej Iv. Grafenauer, Bog-Daritelj, praslóvansko Najvišje bitje, v slov. kosmoloških bajkah, BV 1944, v tisku): Človek premaga Kurenta v trojni tekmi za vladarstvo sveta, s prekoračenjem morja, z razbijanjem skalnih tal, s streljanjem na najvišjo goro, kjer prebiva Bog (= N. b. s priimkom Bog-Daritelj); Kurent se maščuje nad njim s tem, da ga zapelje z opojno pijačo v greh in mu Bog zato vzame njegovo prejšnjo moč. To je prakulturno-pastirskonomadska bajka o tekmi med Najvišjim bitjem in mitičnim Praočetom. V prakulturnih bajkah je to prijateljska preskušnja moči (pogosto tri), med N. b-jem in prvim ustvarjenim človekom, hkrati pričo ustvarjanja; namen jim je versko vzgojen; ponazorile naj bi vse presegajočo Stvarnikovo moč, njegovo vsemogočnost. V pastirskonomadskih bajkah pa se je spremenila v resno tekmo med N. b-jem in njegovim pomočnikom nasprotnikom, Hudobnim v. b-jem in Temnim mesecem, ki hoče biti N. b-ju »starejši« brat (Et. XIV, 33—34) ali ga hoče strmoglaviti celo v morje, da bi se utopil, pa ga mora takoj nato utapljač se sam prositi, naj ga iz valov reši; preskušnja je tu samo ena. Slovenska bajka še močno spominja prakulturnih bajk iz Sev. Osred. Kalifornije: kakor tam gre tudi tu za tri preskušnje; dve sta kar enaki — hoja po morju in razbijanje skal — tretja, streljanje v nebo, je tudi prakulturni motiv, čeprav nekoliko mlajši. Motiv resne tekme pa je iz pastirskonomadskih bajk; že ta sam pa se je zdel Praslóvanom tako pohujšljiv, da so ga odstranili: tekmo med N. b-jem in Hudobnim v. b-jem so spremenili v tekmo med Prvim človekom in Hudobnim v. b-jem Kurentom. Živa vera naših praslóvanskih prednikov v eno samo N. b. Boga-Daritelja (Prokopios, De bello Gothico III, c. 14, Gradivo I, št. 33, str. 28), o katerem se seveda niso pripovedovale nikake moralno oporečne zgodbe (kakor npr. o gr. Zevsu), odseva že iz tega, da so mogli prvi misionarji na Balkanu in v Karantaniji njegov poglavitni priimek sprejeti za

ime krščanskemu edinemu Bogu, pa tudi to, da se je ohranilo pri alpskih Slovencih (h katerim že od 6. stol. dalje niso prihajali več mlajši vplivni valovi z vzhoda) kar več čisto prakulturnih kosmologičnih bajk, ki torej tudi v krščanski dobi niso zbujale posebnega pohujšanja.

Ne bomo se torej čudili drugi značilni potezi našega narodnega pesništva, s p o š t o v a n j u do božjih služabnikov, d u h o v n i k o v. Omajalo se je od časa do časa samo, kadar in v kolikor so se ti svojemu svetemu poklicu izneverili, bodi z razuzdanostjo (prim. *Sv. Urh in papeževa žena* = hudobec, SNP I, št. 201—202, SŽ 176), bodi z oblastnostjo (prim. pregovor *Varuj se duhovniške zamere*), z duhovno in družabno prevzetnostjo (npr. varjanisti, »lutrilani modrijani«) ali s trdosrčnostjo in grabežljivostjo, npr. duhovnikov zemljiških gospodov v dobi tlačanstva (freisinški škof Vid Adam, 1607—1651: K o s Fr., Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja [1894], kazalo; ptujski dominikanci [1607—1610] in minoriti [1601—1675] idr.: B. G r a f e n a u e r, Boj za staro pravdo [1944], 122—128 na raznih mestih): *Vrana vrani ne izkljuje oči*. Obtožbe pa so veljale le posameznikom in skupinam in zato spoštovanja do stanu kot celote niso ne majale ne omajale.

To potezo našega narodnega pesništva ponazorjuje posebno način, kako so se duhovščini neprijazni motivi v pravljicnih in pesemskih obrazcih, prišlih od drugod, pri nas spremenili ali vsaj omilili. Tako pripoveduje po vsej Evropi znana fevdalna pesem in narodna pravljica o »Kralju (cesarju) in opatu (škofu, prelatu)«, kako visokoroden puhloglavi prelat debelec ne more rešiti kraljevih ugank, reši jih pa namesto njega njegov pastir in postane odstavljenemu »gospodu« nastopnik. Pri nas je na prelatovo mesto stopil — debel m l i n a r (mlinarji in — krivična »mera«) ali k r č m a r (krčmarji in — mešanje vina z vodo!): B o l t e - P o l i v k a III, št. 152 *Das Hirtenbüblein*; *mlinar: G a b r š č e k*, Nar. prip. v Soških planinah, št. 18 iz Livka, Fr. K r a u ß, Sagen u. Märchen der Südslaven II, št. 112, po V a l j a v c u iz Ščavnice — *krčmar*: T. L j u b i č, Ljudske prip. iz Dobropolj (1944), str. 27; — izjema: B a u d o u i n d e C o u r t e n a y, Materialy II, št. 1: *Don Piero čenče pinseri* iz Rezije (po ital.).

Nemška protipapeška balada »*Tannhäuser*« (J o h n M e i e r, Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien I, št. 15) pripoveduje, da je prišel Tannhäuser, ko je preživel leto dni s pogansko boginjo Venero v njeni gori, skesan k papežu Urbanu IV. (1261—1264) pokore prosit (ta je štavfovsko Spod. Italijo in Sicilijo izročil Anžuvincem v fevd in povzročil s tem pogin zadnjega Štavfovca Konradina, 1268). Papež ga zavrne, češ kakor palica, ki jo v zemljo vtikam, ne bo ozelenela, tako tudi za njegov greh ni odpuščenja. T. se vrne v Venerino goro, palica pa ozeleni in papež je ob svoje zveličanje. Motiv je oblikovan in prenarejen po štajerskem narodnem izročilu, legendi o »*Spokorjenem grešniku*«, ki se je pomnožena z drugimi motivi razvila v pravljico in se razširila po vsej Evropi (B o l t e - P o l i v k a III, št. 206; pri nas *Tolovaj Mataj* idr.). Razbojnik in morilec staršev skesan prosi duhovnika pokore in odveze. Ta zasadi v dvomu, ali je za take grehe odpuščenje, morilčev kij v zemljo in mu ukaže, naj se pri njem (včasih tudi pri suhem drevesu) negiben pokori, dokler ne ozeleni in sad rodi. Kot osivel škof pride duhovnik spet tja, najde drevo s sadjem in spokornika pod njim vsega z mahom zaraslega. Podeli mu odvezo; spokornik se sespè v prah,

tudi škof umre, duši pa skupaj zletita v nebo. V »Tannhäuserju« je ta legenda v protipapeškem smislu predelana z uporabo motiva iz sorodnega *pridižnega zgleda*, znanega s prevala 12./13. stoletja. Duhovnik naloži razbojniku na videz lahko pokoro, ki pa prinese spokorniku, ko jo natanko opravlja, smrt (npr. poklekne pred križem in moli očenaš tudi, ko se mu bliža krvni maščevalec in ga ubije); angel nese njegovo dušo v nebo. »Pravični« puščavnik se zaradi tega na Boga jezi, pa se spotakne in ubije in njegovo dušo odnese hudobec v pekel. Slo v e n s k a inačica pesmi o »Tannhäuserju« (SNP I, št. 191 *Ozelenele romarske palice*) je Venerino goro odpahnila (zakaj, nam je iz zgornjega razumljivo), namesto o Tannhäuserju govori o treh romarjih; motiv palic je po prvotnem viru popravila, o protipapeški tendenci ni sledu: papež grešnikov ne obsodi kar v naprej (»Če vse paljce ozelenene, Zagvišno so pravični vsi«); ko pa romarjev tedaj ne najdejo več, jih papež izroči božji milosti: ukaže, naj sesekane palice na cesto vržejo: »Če jih pobere drobna žval, Duša (ji)m bo zveličana; Če jih pobere debela žval, Duša (ji)m bo ferdamana, Na dno pekla pahnjena!«

»Ozelenele romarske palice« pričajo torej tudi o z v e s t o b i slovenskega nar. pesništva do starih izročil. Se jasneje jo spričuje slovensko-kajkavska-čakavska legendarna pesem »Jezus in grešnik«: *Spokorjeni grešnik*, SNP I, št. 484—490, Šašelj, Bisernice II, št. 22 a—b, F. Marolt, Koč. zbornik, 288, B o s a n a c I, št. 13 in str. 489—492 (še 9 inačic); sem spadata tudi edini dve nemški inačici, obe z nekdanjega slov. ozemlja: kočevska (Marolt, n. d. 230) in zgornještajerska Meier, n. d. I, št. 15, str. 152). To je ponarodel starokrščanski *pridižni zgle*d o sadovih dosmrtno očitne cerkvene pokore za najhujše pregrehe: Spokornik se grehov na ves glas spove, z brega na ladjo, v kateri se Jezus vozi; grehi so vsi taki, da je bilo zanje treba delati javno pokoro, v starokrščanski dobi do smrti; cerkvice (Z. št. 487, B o s a n a c I, št. 13 idr.), pri kateri se pokori, spominja tega, da so spokorniki, ki v cerkev niso smeli, pred njo vernike molitve prosili. Odvezo mu podeli Jezus tik pred smrtjo hkrati z obhajilom v obeh podobah (B o s a n a c I, št. 13; drugod sledovi). V inačice so se sicer vkradli že mlajši motivi, med drugimi tudi motiv ozelenellega suhega drevesa, ki tu nima smisla, ker dvom o možnosti odpuščanja z Jezusom ni združljiv. Za zvestobo slovenske pesmi do starih izročil pa je značilno, da se je ohranil pri Nemcih protipapeški »Tannhäuser« v več ko 50 inačicah, legendarna pesem o Jezusu in grešniku samo v dveh slabo ohranjenih slovensko-nemških (obe z motivom suhega drevesa, ki ozeleni), pri Slovencih, Kajkavcih in Čakavcih pa samo ena inačica »Tannhäuserja«, še ta po starejšem izročilu popravljena, pa (v meni dostopnih zbirkah) 20 inačic legende o Jezusu in grešniku in samo 5 z motivom ozelenellega drevesa (I, št. 484—485, 489, Bisernice II, 22 a, Marolt, n. d. 288; sledovi še v I, št. 487, 490, Bisernice II, št. 22 b). Isto spričujejo še prakulturne in druge kosmološke bajke, razne legende in balade, med drugimi »Lepa Vida«: bolje ko vse druge inačice mlajših, ne več tragičnih tipov se je ohranila do konca 19. stoletja stara tragična inačica, ki jo je v Ihanu zapisal A. Breznik: odpadel ji je samo ugrabiteljev sramotilni odgovor na Vidino tožbo, kaj bo zdaj z njenim otrokom; pa se le še čuje iz Vidinih sledečih besed, ki žalitelja zavračajo in napovedujejo še drug odgovor, tra-

gični skok v morje: »Rajši čem na sred morja skočit Kakor pri teb se, črn zamorc, vozit!«

Tradicijska zvestoba ima pa tudi meje. To nam kažejo predvsem poganske bajke, ki so se spremenile v krščanske legende: Pesmi »Jezus in svet noseča riba« (SNP I, št. 492—493) je osnovna prakulturna bajka o koncu sveta; »Sv. Matija očeta in mater ubije« (gl. zg.) je pripovedka o Ojdipu, pa smo jo že v krščanski obliki sprejeli (kakor pozneje tudi legendo o sv. Jurju in sv. Marjeti (SNP I, št. 626—629), ki ji je primerjati grško-azijsko bajko o Perzeju in Andromedi in še vrsta drugih legendarnih pesmi.

Stare pesmi so se zaradi spremenjenih kulturnih razmer tudi maličile. V indoevropsko-praslovanskem družbenem redu ukoreninjena balada »Draži brat od ljubega« (prv. celo draži od moža in otrok: LV, 124—125³⁸) je postala v krščanski družbi nerazumljiva in se je zlepila z baladami o nezvesti zaročenki ali ženi in se izkvarila. Osrednji motiv balade o »Osiroteli mladi vdovimateri«, da jo očetna družina proti njeni volji in obljubi odtrga od nekoliko tednov starega prvorojenca, da bi jo dala drugemu možu, a ona ob slovesu umre, se je zdel ob drugih kulturnih razmerah nemogoč in krivda se je naložila vdovi, ki se vabilu nove možitve ne more ustavljati; tragika se je od matere prenesla na sirote (LV 217—227, 221). Tudi »Lepa Vida« se je začela pačiti, ko je spomin na maverske plenitve zatonil (gl. zg.). V mnogih inačicah »Nesrečne neveste« (SNP I, št. 102—107, SŽ 64) je zatemnel težko umljivi motiv, da mati sinu neveste mori, in smrt povzroči nesrečno naključje (I, 104), ženin sam (106) ali nevestina žalost, ker noče biti žena turškemu carju (105). Pregovor »Dota se zmota, štor pa ostane« se je zmaličil (*Dota je zmota, a revščina ostane*), ker so nehali doma presti in nit navijati na košček koruznega štora. Mnogo pesmi se je okvarilo s kontaminacijami tudi iz čisto zunanjih vzrokov. Legenda »Marija in brodnik« (SNP I, št. 523—537) se je zlepila z legendo »Marija izbira novo selo« (I, št. 538—542) zaradi Marijinega potovanja, ki je obema skupno (SJ 1939, 34—36), legenda »Jezus vrtnar in ajdovska deklica« (I, št. 500—518) s prastaro pesmijo »Sijaj, sijaj sonce« (III, št. 5129—5150) samo zaradi skupne besede »sonce« (DS 1939, 472 s.). Verjetno je bil tudi napev bolj ali manj soroden. Zmaličene in nerazumljive pesmi so se seveda lahko opustile in pozabile. Mnogo pesmi je odpadlo tudi, ker so se opustili običaji, ob katerih so se pele. Poglavitni vzrok odmiranju zlasti daljših pesmi pa so premenjene kulturne in družbene razmere, ko je odpadlo v vaškem občestvu mnogo skupnega dela, počitka in praznovanja, ko so spodrinili petje narodnih pesmi časopisi, knjige in prireditve v društvih s čisto nedomačimi sporedi.

A v novih razmerah nastajajo tudi spet nove narodne pesmi, večinoma krajšega obsega. O njih pa še nimamo zadostnega pregleda.

Zusammenfassung

ÜBER DEN CHARAKTER UNSERER VOLKSDICHTUNG

Nach der Vollendung der für den II. Band der Volkskunde der Slowenen (Narodopisje Slovencev, II, Ljubljana 1952) geschriebenen synthetischen Übersicht der Volksdichtung (Narodno pesništvo, S. 12—85, Sep. Ljubljana 1945) fasste der Verfasser noch i. J. 1944 seine bei dieser Arbeit errungenen grundlegenden Ergebnisse über den Charakter der slowenischen Volksdichtung in kurzer, plastischer Form zusammen.

Er bespricht in dieser Zusammenfassung seiner Ergebnisse die Sprache, die stilistischen Eigentümlichkeiten und die Denkart, aus welcher die slowenische Volksdichtung geboren wurde. In sprachlicher Hinsicht ist in verschiedenen Schichten der Volksdichtung die ganze Geschichte der Volkssprache und ihrer verschiedenen Entwicklungsperioden erhalten. Für den Stil sind die Hauptmerkmale das Typische (im menschlichen und allgemeingültigen Sinn) und die anschauliche Sachlichkeit, beides sowohl in dem Inhalt als auch in der Form. In dem grösseren Teil der Arbeit aber behandelt der Verfasser — durchwegs mit der Berufung an konkrete Volksdichtungen und ihre Varianten — die harmonische und im Sinne einer Naturethik des Dorflebens zurückhaltende Lebensweisheit als das überwiegende Gedankengut und Hintergrund der slowenischen Volksdichtung. Die kurz zusammenfassenden Ausführungen können nicht noch kürzer zusammengefasst werden — es wäre nur zu betonen, dass diese Grundthese nicht nur durch das inhaltliche Gut der behandelten Beispiele (besonders bei den Entlehnungen), sondern auch durch seine Wandlungen in Varianten unterstützt ist.

UDK 39(=863):92 Hacquet B.

BALTHASAR HACQUET IN SLOVENSKA LJUDSKA
KULTURA

Vilko Novak

Bretonec Balthasar Hacquet je v času svojega bivanja med Slovenci napisal v nemščini več naravoslovnih del (npr. *Oryctographia Carniolica*), pozneje pa *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven* (1801—1808), v kateri opisuje med drugim življenje zahodnih Slovencev. Ta knjiga je bila prevedena v francoščino, po tej priredbi nazaj v nemščino, v angleščino in delno v poljščino.

During his sojourn amongst the Slovenes, the Breton author Balthasar Hacquet wrote in German several books on natural science (e. g. »*Oryctographia Cariaioica*«), and (later on) his »*Abbildung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven*« (1801—1808), where he describes, amongst other things, the life of the Western Slovenes. This book has been translated into French, thence retranslated into German, and again translated into English and, partly, Polish.

Sto let po Valvasorju sta razširila in poglobila pogled na ljudsko življenje na tedanjem Kranjskem A. T. Linhart in Balthasar Hacquet. Prva, naravoslovna dela le-tega, ki so pa vsebovala tudi nekaj etnološkega gradiva, so prihajala na svetlo nekaj pred Linhartovo Zgodovino, njegovo glavno etnološko delo pa je bilo objavljeno že po Linhartovi smrti, v prvih letih novega stoletja. Medtem ko si je Linhart prizadeval raziskati ljudsko življenje z razpoložljivimi pisanimi in tedanjemu obzorju znanimi viri kot bistveni del domače zgodovine, je Hacquet nadaljeval po Valvasorjevem načinu najprej z zapisovanjem tega, kar je popotnemu naravoslovcu padlo v oči ob srečanju z ljudstvi v tujih krajih, nato pa je skušal sestavno razvrstiti Južne Slovane na etnične in pokrajinske skupine, pri čemer je upošteval tudi zgodovinske vire, ter označiti najbolj vidne posebnosti in značilnosti v njihovem življenju. Čeprav je v teh njegovih opisih mnogo subjektivnega, prenagljenega in napačnega, je pa vendarle v njih tudi začetno primerjalno gledanje na ljudsko življenje, temelječe predvsem — v nasprotju z Linhartom — na terenskem gradivu. Hacquet je upošteval marsikatero stran tega življenja, ki je niti Valvasor niti drugi niso opazili ali jim ni bila vredna omembe. V marsičem se je pri njem uveljavil natančno opazujoči naravoslovni empirik, čeprav ga je kratko bivanje v krajih, nepoznavanje jezika in slabo informiranje včasih zavedlo v površnost ali celo v napake.

Zaradi vsega tega je Hacquetovo delo pomembno obravnavanje dela slovenskega ljudskega življenja v razsvetljski dobi, pred nastopom starejšega romantičnega rodu, ki tudi ni presešel pri nas njegovih prizadevanj v raziskovanju stvarne kulture. Ker je bil Hacquet pri nas doslej mnogo bolj — ali skoro le — upoštevan kot naravoslovni in turistični pisatelj, pomemben tudi z evropskega vidika, prezrt pa skoro docela z etnološkega gledišča, je potrebno, da njegovo etnološko delo razberemo in ovrednotimo, da prikažemo docela neznano usodo tega dela v Evropi, kjer je doživelo ponatise, prevode in mnogo obširnejše ocene kot pri nas.

Literatura o Hacquetu

Pisanega je bilo o B. Hacquetu kar precej, čeprav se tvarina o njem povečini ponavlja in le spreminja od spisa do spisa. Med nemškimi spisi sta najpomembnejša Hartigova¹ objava Hacquetove avtobiografije in njegovih pisem Mollu ter Jakobova² monografija o njem, z odlomki iz Hacquetovih spisov in s ponatisom avtobiografije. — Pomembna je Wurzbachova³ oznaka Hacqueta kot »Ethnograph und Naturforscher«, s čimer je bil Avstrijec zopet pred Slovenci s poudarkom njegovega etnološkega dela. Sodobno oceno Hacqueta z vidika naše stroke je napisal L. Schmidt.⁴

Pri Slovencih so ga predvsem omenjali in kratko predstavljali kot zanimivost gorniški pisatelji. Skrbno ga je v SBL prikazal Pintar,⁵ vendar bolj kot kirurga in naravoslovca, posebej pa še v razpravi o zgodovini medicine pri nas.⁶ N. Županič⁷ mu je v NE posvetil nekaj več kot stolpec, z oznako »etnograf« na prvem mestu, vendar pa z napačnimi letnicami o izidu Abbildung... — A. Pirjevec⁸ ga je s sprejemom v Slovenske može postavil na ugledno mesto, Mal⁹ ga omenja v Zgodovini na več mestih, enako ga omenjajo vse slovstvene zgodovine; v nadrobnostih, a brez sintetične ocene, največ F. Kidrič,¹⁰ med novejšimi pa Slodnjak¹¹ in Gspan,¹² ki je objavil tudi nekaj novega gradiva o njem,¹³ ter enostransko J. Pogačnik.^{13a}

F. Kotnik¹⁴ ga je odpravil v razvoju etnološkega dela pri nas s petimi vrsticami, kar je obžaloval V. Bohinec,¹⁵ češ: »... prav gotovo so npr. pridobitve B. Hacqueta za našo etnografijo pomembnejše od tistih p. Marka

¹ H. H (artig), B. Hacquets Autobiographie. Die Wahrheit 42, München 1908, Heft 1—4, 19—35, 71—86.

² Georg Jakob, Belsazar Hacquet, Leben und Werke. München 1930.

³ Constant Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Bd. 7, Wien 1861, 163—165.

⁴ Leopold Schmidt, Geschichte der österreichischen Volkskunde. Wien 1951, 40—41.

⁵ Ivan Pintar, Hacquet Baltasar. SBL I, Ljubljana 1925—32, 284—287.

⁶ Ivan Pintar, Medikokirurški zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec. Ljubljana 1939, passim.

⁷ Niko Županič, Hacquet Balthasar. Narodna enciklopedija SHS (ur. St. Stanojević). Beograd 1925, 807.

⁸ Avgust Pirjevec, Slovenski može. Prevalje 1927, 64—67.

⁹ Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1928, 111, 173, 180—181, 362, 384 in passim.

¹⁰ France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929, 246, 362, 384 in passim.

¹¹ Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo. Ljubljana 1968, 65.

Pohlina in bi Hacquet pač zaslužil obsežnejšo oceno«. — Po Jakobovi monografiji je priredil Wester¹⁶ knjižico o Hacquetu, »prvem raziskovalcu naših Alp«. Skupaj z B. Orlom¹⁷ sta napisala članek o njem za EJ 3, kjer je označen v geslu le kot »kirurg i prirodnjak«, a skoro pol besedila govori o njegovem etnološkem delu. Wester¹⁸ je poudaril o Hacquetu, da »vsekakor mu pritiče glavna zasluga kot prirodoslovcu, a tudi kot etnografu in folkloristu«. Končal pa je svojo uvodno besedo z naštevanjem raznih strok, med njimi tudi »etnografom in folkloristom... naj ostane častna naloga, da opišejo in ocenijo Hacquetovo mnogolično delo vsak na torišču svoje stroke«.

Življenje

Ker so nadrobnejši podatki o Hacquetovem življenju tudi v številnih slovenskih spisih, je treba navesti le tiste, ki so potrebni za razumevanje njegovega dela in pomena. Narodil se je Balthasar (tudi Belsazar) Hacquet de la Motte 1739 ali 1740 v Le Conquetu, blizu Bresta na Bretonskem. Čutil se je Francoza, čeprav je pismeno francoščino slabše obvladoval (prim. besedilo avtobiografije), saj je bilo njegovo šolanje v Franciji kratko. Kot vojaški kirurg je bil zdaj v francoski zdaj v angleški službi, po bivanju na Erdeljskem in na Dunaju je leta 1766 prišel kot rudniški zdravnik v Idrijo. Od tod je v poletjih prepotoval Alpe, Italijo, Istro in Dalmacijo, Štajersko in severno Ogrsko. Leta 1773 je postal v Ljubljani učitelj fiziologije, anatomske kirurgije in porodništva na liceju. Tu se je lotil natančnega preučevanja rastlinstva, rudništva in kamenin na Kranjskem, prepotoval večkrat Alpe in del Balkana. Leta 1787 je odšel v Lvov za profesorja naravoslovja, raziskoval Karpatе in druge vzhodne ter zahodne pokrajine, nato od 1805—1810 deloval na univerzi v Krakovu, od upokojitve pa živel na Dunaju do smrti 1815.

Delo

Njegovih spisov je po nepopolnem seznamu okoli 70. Za Slovence so pomembni le nekateri med njimi: *Oryctographia Carniolica* oder *Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder* (I—IV, Leipzig 1778—1789); *Mineralogisch-botanische Lustreise*

¹² Alfonz Gspan, Razsvetljenstvo. Zgodovina slovenskega slovstva (ur. L. Legiša) I, Ljubljana 1956, 376—377.

¹³ Alfonz Gspan, Pisma A. T. Linhartu gornjelužiškemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu, Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja 1966, 146—147. — Isti, Znanstveni stiki lužiskosrbskega preroditelja Karla Gottloba Antona s slovenskimi, hrvaškimi in srbskimi sodobniki. Zbornik za slavistiko, Novi Sad 1971, br. 2, 41—44.

^{13a} J. Pogačnik, Zgodovina slov. slovstva II, Maribor 1969, 37—42.

¹⁴ France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja. Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, 25.

¹⁵ Valter Bohinec, Etnolog XVII, Ljubljana 1944, 120.

¹⁶ Josip Wester, Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp. Ljubljana 1954.

¹⁷ J. Wester in Boris Orel, Hacquet Baltazar. Enciklopedija Jugoslavije 3, Zagreb 1958, 645—646.

¹⁸ J. Wester, n. d. str. 8.

von dem Berg Terglou in Krain zu dem Berg Glockner in Tyrol... (Wien, 1784²⁰); *Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen...* (I—II, Leipzig 1785); *Reise durch die Norischen Alpen...* (I—II, Nürnberg, 1791); *Plantae alpinae Carniolicae* (Viennae, 1782).

Ti Hacquetovi spisi niso pomembni le za stroke, v katere sodijo, marveč tudi zavoljo krajevnih imen, ki jih je zapisal v slovenščini (pač v narečni obliki in večkrat spačeno, kakor jo je dojel) in zavoljo zemljevidov slovenskih pokrajin. Za etnologijo pa so pomembni tudi — sicer redki — deli v njih, ki govorijo o ljudskem življenju v krajih (tudi hrvaških), po katerih je potoval. Le-te bomo upoštevali v naslednjem obravnavanju Hacquetovega čisto etnološkega dela:

Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven

Čeprav je pisatelj sam v francoski avtobiografiji natanko zapisal čas natisa posameznih zvezkov te knjige, jo vendarle številne omembe in biografije tako nepopolno, različno in napačno navajajo, da je to razumljivo le zavoljo nepoznavanja literature o avtorju. Zato je potrebno v tej zvezi te napake popraviti z izvirnimi navedbami. Tako so povečini navajali le letnico 1801, ko je bil objavljen prvi snopič knjige. Brejčeva¹⁹ piše celo 1791, Županič v NE 1802—1805, kar ponavljajo tudi nekateri drugi. Tudi po SBL se to ni izboljšalo.

Na naslovnem listu dela sicer ni letnice in tudi na nobenem naslednjih zvezkov ne, avtor pa je datiral Predgovor 12. marca 1801. — Hacquet je v pismu Mollu iz Lvova 1. okt. 1800 sporočil: »Potem ko sem opustil vso literaturo o naravoslovju, sem pričel svoje delo o narodih Vendov, Slovanov in Ilirov: ker bo to delo zelo drago, ne vem, kje bom našel dobrega založnika, ki bo mogel prenesti stroške, ker ga bo najmanj 10 zvezkov s 60 podobami in 4-koloriranih in 12 vinjet.«²⁰

Dne 14. X. 1802 je pisal istemu naslovniku: »Koliko zoprnosti sem imel zavoljo svojega dela o Slovanih z dvornim in mojim goljufivim založnikom v Leipzigu; mogoče ste brali mojo kritiko v all. Jan: Lit. Zeit glede tipografične strani. Delo, ki me je stalo toliko tisočakov, za katero sem dal naslikati vse individue po njih glavnem značaju in ničvrednež založnik, namesto da bi bil pustil primerno velikost, je vse pomanjšal in naredil neugledno. Sedaj mi je ta Baumgartner obljubil, da bo 1 zv. predelal in vse bolje naredil. 30 podob z besedilom ima v rokah in prav toliko jih leži še pri meni: dvomim, ali bom kdaj doživel celotno izdajo; zakaj tukaj med nevednimi in napol divjimi in kakih 1200 milj daleč tiskati dati, je pač paradokсна stvar.«²¹

Po teh podatkih o ozadju in težavah pri tisku tega dela naj sledi pregled njegovega natisa iz Hacquetove francoske avtobiografije:²²

¹⁹ Mia Brejč, Slovenske noše na Koroškem. Et V—VI, 1933, 4.

²⁰ H. Hartig, n. d. str. 113.

²¹ Isti, n. d. str. 115.

²² G. Jakob, n. d. 223—234.

Balthasar Hacquet.

»1801 Z začetkom 19. stoletja sem pričel drugo vrsto slovstva, to je z opisom slovanskih ljudstev (des peuples Slaves) od Jadranskega morja do Črnega morja. Prvi zvezek in knjiga (cahier et volume) je izšel v Leipzigu.«

1802 Abbildung der Slaven 2 Heft ali Opis Slovanov 2 zvezek.

1803 . . . in izšel 3. zvezek Slovanov.

1804 4. zvezek Slovanov.

1808 je izšel 5. zvezek Slovanov avstrijske monarhije.«

Jakobove opombe k tem stavkom niso natančne, ker navaja pod op. 62 k letu 1804: «3. 4. zvezek in 5.», kar nasprotuje Hacquetovim navedbam.

Pomembna pa je nadaljnja Hacquetova navedba, ki pojasnjuje tudi njegove podatke o celotnem delu v pismih Mollu, češ da »ga bo najmanj 10 zvezkov« in njegov zapis v letu 1801: »prvi zvezek in knjiga«, ki ga ni moč drugače razumeti, kot: »prvi zvezek prve knjige«, saj je na naslovnem listu označeno: »Erster Theil erstes Heft« in tako na vseh zvezkih: »Ersten Theiles . . . Heft«. Hacquet namreč piše v avtobiografiji:

»1810 Dal sem v tisk v Leipzig prvi zvezek druge knjige (le premier cahier du second volume) o Slovanih (sur les slaves)«. Jakob piše v op. 68 k temu: »Abbildung der Slaven 1 heft des 2ten theil est depuis 4 ans a Leipzig chez Baumgarten.«²³ Toda ta stavek s površnim francoskim pravopisom je pač Hacquetov, ne Jakobov, ki pa ne pove, odkod ga ima in zakaj ga je postavil v opombo, saj je jasno, da je sestavni del avtobiografije. Iz njega sledi, da je Hacquet izročil nadaljevanje rokopisa o neavstrijskih Slovanih — v objavljenem 1. delu so obdelani le »Wenden« in »Illyrer«, torej »Slovani avstrijske monarhije«, kot je sam zapisal l. 1808, in v naslednji knjigi naj bi bili opisani »Slaven« v naslovu — zunaj Avstrije. Nobenega sledu o natisu te knjige ali o usodi njenega rokopisa ni,²⁴ edino Pintar je opazil to izjavo in omenil, da knjigi ni sledu v nobeni knjižnici. Mogoče je zavoljo teh štirih let (to bi bilo 1806) sklepal Jakob, da so zadnji trije zvezki bili natisnjeni že 1804.

Namen dela

V Predgovoru, str. X., piše Hacquet: »V predgovoru k 4. delu Reise durch die nördlichen Karpathen (natančneje: Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788, 1789, 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder nördlichen Karpathen, IV, Nürnberg 1796, op. V. N.) sem obljubil, da bom od vsega, kar je literatura, odjenjal, edino, če bi se namerilo, da bi končaval svoje življenje v kakem velikem mestu, bom noše Slovanov avstrijske monarhije po zemljepisni legi objavil. Skoro vse življenje sem prebil med tem napol divjim ljudstvom (kot se izražajo mnogi literati); nisem se seznanil le z zunanostjo, marveč tudi z nrami itn. tega razširjenega naroda, kolikor je bilo mogoče; zato sem sposoben, da povem kaj o njih značaju. Nikakršna pristranost ne za, ne proti me ni prevzela, (str. XI): ko sem šele v svojem 60. letu zavestno hladnokrvno preudaril dejanje in nehanje tega naroda.« Nadalje izraža nepristransko sodbo, da ima vsaka rasa in vsako

²³ Isti, n. d. 235.

²⁴ E. Wurzbach, n. d. str. 165.

Abbildung und Beschreibung

der südwest- und östlichen

Wenden, Illyrer und Slaven

deren

geographische Ausbreitung von dem adriatischen Meere bis an den Pontus,
deren Sitten, Gebräuche, Handthierung, Gewerbe, Religion u. s. w.
nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigem Aufenthalte
in jenen Gegenden

dargestellt

von

B. H a c q u e t

der Weltweisheit und gesondten Arzneigelehrtheit Doctor, kaiserlich-königlichem Bergrath, ordentlichem Lehrer der Naturkunde an der Josephinischen Schule in Ost-Galizien, ehemaligen beständigem Secretair und Lehrer der technischen Chemie, beider königlichen Gesellschaften des Ackerbaues und nützlichen Künste im Herzogthum Krain Mitglied, dieser, wie auch der kaiserlichen Gesellschaft der Naturforscher im teutschen Reiche, der königl. großbritannischen Wissenschaften zu Göttingen; der königlichen preussischen zu Frankfurt an der Oder; der churfürstlichen sardinischen zu Emsau; der sächsisch-ökonomischen zu Leipzig; der großherzoglich toscanisch-botanisch- und ökonomischen zu Florenz; der naturforschenden Freunde zu Berlin und Halle; der ökonomischen zu Chambéry.

Erster Theil erstes Heft.

Leipzig.

im Industrie-Comptoir.

ljudstvo na svetu svoje dobre in slabe strani, glede česar tudi Slovani niso izjema. Svoje opazovalne in primerjalne sposobnosti, ki jih je pokazal tudi v knjigi, označuje sam že tu: češ: razni rodovi se pri raznih narodih odlikujejo in razlikujejo od drugih, npr. v francoskih provincah, Bretonci (Niederbritanier) od Gaskonjcev, Avstrijci od Saksoncev, Savojski od Neapeljčanov itn.

Hacquet je označil tudi metodo svojega dela glede na obravnavano stvarino: če se nravi, šege in pod. kakega rodu malo ali nič ne razlikujejo od prej ali pozneje opisanega, ne bo izčrpno opisoval vsakega rodu (Volksstamm). Noša in oblika obraza naj bo vselej zvesto upodobljena, s čimer misli avtor na ilustracije svojega dela. Uporabljal bo tudi črkopis slehernega rodu, o katerem piše, pri čemer navaja že tudi primere za češčino in poljščino, kar bi se uveljavilo šele v drugem, neizdanem delu knjige.

Pri razbiranju namena Hacquetove knjige *Abbildung und Beschreibung* ... ne smemo prezreti motta, ki ga je v slovenščini postavil na začetek svoje *Oryctographiae Carniolicae* in katerega izvirnika ni bilo moč dognati:

Bres ufe shele eniga dobizhka, inu bres nerefznize, ampak is sgol nagnenja to povedati, kar se je vidilu inu skuffilu, is Lubesni pruti eni dusheli tiga nar-mogozhneifhiga inu nar bel refherieniga Ludftva od tiga Stariga Sueita.

To geslo bi še bolj sodilo na čelo te zadnje njegove knjige, ki govori zares — čeprav kdaj zgrešeno — o slovanskih ljudstvih. To geslo prča tudi o sodelovanju nekega slovenskega preroditelja pri njegovem jezikovnem oblikovanju, saj izraža tudi prizadevanje, izraženo na razne načine v delih naših preroditeljev.

Sestava dela

Popolni naslov knjige je: *Abbildung und Beschreibung / der südwest- und östlichen / Wenden, Illyrer und Slaven / deren / geographische Ausbreitung von dem adriatischen Meere bis an den Ponto, / deren Sitten, Gebräuche, Handthierung, Gewerbe, Religion u. s. w. / nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigem Aufenthalte / in jenen Gegenden / dargestellt / von / B. Hacquet ...* (sledí devet vrst s pisateljevimi znanstvenimi naslovi in članstvi učenih družb) / *Erster Theil erstes Heft. / Leipzig, / im Industrie-Comptoir. — Strani 246.*

V prevodu: Upodobitev in opis jugozahodnih — in vzhodnih Vendov, Ilirov in Slovanov, njih zemljepisna razširjenost od Jadranskega morja do Črnega, njih nravi, šege, delo, obrti, vera itn. po desetletnem popotovanju in štiridesetletnem bivanju v tistih deželah, opisano po B. Hacquetu ... Prvi del prvi zvezek.

Pred naslovnim listom je na tršem listu — na kakršnem so vse podobe kot priloge, a štejejo k numeraciji strani — podoba treh glav v bakrorezu,

kolorirana enako kot vse druge podobe. Ali je v naših primerkih v pomanjšani obliki, zavoljo katere se je Hacquet pritoževal Mollu in ki jo je zakrivil založnik, ali pa v »popravljeni«, je težko reči. Verjetno v zadnji. Nad glavami je latinski napis z velikimi črkami: Slavus. Vendus. Illyricus. Tedaj v drugačnem redu, kot so razvrščena imena narodnostnih skupin na naslovnem listu in v knjigi. Pod podobami je z manjšimi pisanimi črkami napis: Tittel-Kupfer zu Hacq. 1. Poleg drugih podob v knjigi, ki prikazujejo tako zunanost kot nošo moških in ženskih predstavnikov posameznih slovanskih narodov v raznih pokrajinah, naj bi te tri moške glave predstavljale vzporedno z naslovom in ilustrativno k njemu zastopnike treh v knjigi obravnavanih glavnih slovanskih skupin. Prvi je »Slovan«, tj. zahodni in vzhodni Slovan, z dolgimi sivimi, nazaj čez vrat počesanimi lasmi, z brki in brado; v sredi je mlajši, polnolični, črnolasi in golobradi »Vendus« iz Japidije — Kraševac ali Istran — Slovenec in zadnji je plešasti, dolgobrki »Ilir« — predstavnik Hrvatov in Srbov.

Na drugi strani naslovnega lista je italijansko geslo D. Naranzija, po katerem »je bil edini predmet zgodovine vedno« seznanjanje ljudi s šegami in drugimi oblikami življenja nekdanjih in današnjih narodov. — Za slovesnim posvetilom cesarju Francu II. na posebnem listu sledi avtorjeva poslanica cesarju, v kateri poudarja, da »zavzema tako razširjeni narod Slovanov dve tretjini prebivalstva vseh cesarskih dežel«, zavoljo česar se mu je dozdevalo smiselno, raziskovati ta ljudstva kolikormoč.

Sele na str. VII se pričinja Predgovor (do XII), v katerem našteva svoja popotovanja po vzhodnih in severnih slovanskih pokrajinah, sentimentalno obnavlja spomine in razmišlja o staranju, končno pa obnavlja svojo obljubo, da bo objavil noše avstrijskih Slovanov, kar smo navedli v poglavju Namen dela. Tu bi si želeli vsaj nekaj besed o Hacquetovi metodi dela, o tem, kdo mu je dajal podatke itn., kar bi pojasnilo marsikako nepopolnost in napako v njegovi knjigi.

Čeprav se nanaša Uvod (str. 1—12) na celotno delo, je postavil vendarle »Seznam v tem zvezku objavljenih podob« predenj. Tu je lokaliziral približne obraze treh upodobljenih predstavnikov na naslovnem listu ter označil šest podob v prvem zvezku. Neumljivo je, da napoveduje v opombi, da bo med drugimi objavljena na začetku »prihodnjih zvezkov« tudi »Marijina podoba« — ko pa ta podoba sledi na sledečem listu in se nanjo sklicuje na 12. strani Uvoda.

V prvem zvezku je poleg Uvoda opisal Ziljane, Kranjce, Istrane; v drugem pa Japode, Dolenjce, Vipavce in Kočevarje. — S tretjim zvezkom se pričinja (str. 97) »drugi oddelek — Iliri« in v njem opisuje Liburnijce, Morlake, Hrvatce. Četrti zvezek vsebuje opise Uskokov, Ličanov, Dalmatincev; peti pa Slavonce, »Klementine« — Albance in »Rascijce« — Srbe.

Čeprav bomo nadrobno obravnavali le Hacquetov opis Slovencev, smo navedli še druga poglavja, da bo sestava celotnega dela jasna. Hrvaškega in srbskega dela knjige ni še nihče ne analiziral ne označil.²⁵

²⁵ Ko je bil pričujoči spis že dokončan, je prišla na svetlo študija Ivana Pederina: Balthasar Hacquet, prvi folklorist i etnolog hrvatskih krajeva. Radovi. Razdio lingvističko-filološki (7), Zadar 1973, 421—440. — Spis vsebuje mnogo napak in netočnih trditev, npr. v zvezi s Slovenci: Pintarjevo dobro bio-

Viri dela

O svojih virih, ustnih ali tiskanih, Hacquet nikjer izrecno ne govori. Omenja pač ponovno svoje večdesetletno bivanje med Slovani, ki je temelj njegovega zanimanja zanje in njih poznavanja. Vire za splošni Uvod (v prvem zvezku) bomo opustili, ker se nanašajo na druge Slovane, ne na Slovence.

Glavni pisatelj vir bi bila morala biti in je verjetno tudi bila njegova avtopsija, bodisi da je večinoma vse opisano sam videl ali slišal od opisanih prebivavcev posameznih pokrajin, bodisi da je slišal podatke od izobraženih domačinov, živečih v opisovani pokrajini ali zunaj nje. Ker pisatelj ni znal (vsaj ne dovolj) slovenščine, se verjetno ni mogel neposredno pogovarjati s kmeti. Zato si moramo misliti, da se je pogovarjal z njimi po spremljevalcih-kvodnikih, razne podatke pa so mu utegnili dati tudi vaški izobraženci. Vendar si težko mislimo, da jih je iskal pri tedaj skoro edinih šolanih ljudeh na deželi, pri duhovnikih, ki jim je bil močno gorak.

Hacquet ne omenja vselej, da je kako stvar sam videl ali slišal, včasih moremo le sklepati, da govori iz lastne skušnje, posebno, kadar govori o zdravju ali bolezni, o telesnih lastnostih, nekajkrat pa naravnost pove, da govori iz lastnega poznavanja. Predvsem temeljijo na lastnem opazovanju vsi opisi telesne zunanosti in značilnosti prebivavcev raznih pokrajin, iz katerih govori večkrat naravnost naravoslovec in zdravnik. Tako razpravlja pri Ziljanih (str. 14) o golšavosti, ki je pri njih ni, pač je pa pri drugih Koroščih; pri vseh skupinah omenja prehrano in nje vpliv na ljudi, kar je mogel vsaj delno tudi sam videti. Ta svoja opazovanja je povzel na koncu drugega zvezka v opisu Kočevarjev, ko pravi, da »moram vendarle reči tudi besedo o njihovih boleznih«, ko je z opisom Slovencev pri kraju. »Vse ljudstvo v Julijskih Alpah ni prav vesele čudi, kar so bolj nanje meječi Tirolci, Salcburžani in ostali Nemci, ker so premožnejši in bolje živijo, namesto tega pa uživa Slovenec leto za letom slabo hrano. Zato je pa tudi redko bolan, le zavoljo vnmarnosti spomladi in jeseni, ko se vreme zelo menjava in si ne oskrbi tople obleke. Še več škode pa mu prinaša njegova preveč zakurjena izba, iz katere gre premalo oblečen na prosto in ga nato napadejo vnetja, kot katar, bodljaji, pljučnica itn.« (91) ter se sklicuje na lastno opazovanje 1785 med Dolenjci, ko so take bolezni nalezljivo razsajale.

Hacquet je prav zgovoren, kadar graja ljudske napake in slabosti, pri čemer rad navaja lastne doživljaje. Sevė so taki primeri presubjektivni, da bi mogli veljati za splošno oznako prebivavcev neke pokrajine. Dolenjci so bili posebno deležni njegovih pripomb te vrste. Tako pravi, da zanemarjajo poljedelstvo, ker dajejo prednost vinogradništvu. In očitno pretirava, ko navaja protisloven primer, češ da je večkrat videl, »kako so ajdo, skoro edino živilo v deželi, zamudili požeti in pustili na polju zginiti, ker so skrbeli za kisko grozdje« (65—66). Za tem sledi cela stran o lenobnosti teh ljudi, s čimer

in bibliografijo v SBL imenuje »bilješka«, čeprav bi se bil avtor v njej mogel poučiti o pravih letnicah izida *Abbildung...*, ki jih navaja 1802—1805; ne ve za Kopitarjeve ocene, zato trdi, da ga v Avstriji niso poznali; pri površni analizi *Abbildung* ne pove jasno, da govori najprej o Slovencih; ne pove, da pod naslovom Čiči opisuje tudi slovenske Kraševce in Pivčane; ne omenja poglavij o Srbih in Albancih; ne pozna med Hrvatı omemb Hacqueta v spisih Milovana Gavazzija — če ga že imenuje etnologa itd.

ugovarja Valvasorju, ki je hvalil pridnost Dolenjcev, vendar pa poudarja pri tem krivdo »tlačiteljev«²⁶ ljudstva, katerim mora služiti s tlako (66). Ta razmišljanja nadaljuje na sledeči strani z obsojanjem nagnjenja Dolenjcev do romanj in praznoverja, se sklicuje na lastno opazovanja na Kumu (68) itn.

Iz lastnega poznavanja govori o nošnji novorojencev v mrazu h krstu in o slabih posledicah tega (72—73). O zdravniškem izkustvu priča zapis o izostajanju čišče pri Dolenjkah zavoljo težkega poletnega dela (76).

Kot zdravnik je opazoval tudi posledice pitja »berse«²⁷ — prevrete, izbršane slabe pijače pri Vipavcih (79). Na široko se je razpisal — kot izrazit razsvetljenec — zoper prošnje procesije Vipavcev za dež ob suši 1775 (79—80).

Sam se je pač najlaže menil s Kočevarji, zato sodi o njihovem jeziku, da je »v njihovem staronemško-slovenskem jeziku našel malo podobnosti s frankovskim, toda mnoge besede se glasé podobno gotskim ali danskim«²⁸ (84). Kočevarje je našel sam v Romuniji in poznal je njihovo trgovanje po svetu. V poglavju o Kočevarjih obširno popisuje poljšjo lov, ki jo je moral sam doživeti, in navaja ceno kožic leta 1765 (86—88).

Vsekakor je videl pisatelj sam vsaj neko obliko noše v krajih, po katerih je popotoval, dodajal pa je k opisom le-te tudi iz drugih virov. Predvsem so mu morali narekovati imena oblačil njegovi tolmači in spremljevalci, pri čemer je prišlo do takih napak, kakršne so v prvem poglavju o Ziljanjih. Nekaj je seve povzel tudi po Valvasorju.

Druga vrsta Hacquetovih virov so bile knjige, ki govorijo o Slovencih. Na mnoge knjižne vire se sklicuje že v Predgovoru in Uvodu knjige, vendar se ti nanašajo ali na Slovane splošno ali na druge slovanske narode. To so tedaj splošno navajani avtorji: Prokop, Durich, Gebhardi, Anton, Schloezer itn. Prav tako je navajal iz raznih pisateljev v neslovenskem delu svoje knjige. V poglavjih o Slovencih pa se sklicuje le na dva: na Valvasorja in Linharta. Prvega navaja najprej pri oznaki mejâ »Kranjcev«²⁹—Gorenjcev (20). večkrat se sklicuje nanj pri opisih šeg, predvsem ženitovanjskih (26, 38, 69, 70, 89), sklicuje se na Valvasorjevo podobo žené s sklepancem v Ehre VI, 279 (38), ugovarja njegovi hvali dolenjske pridnosti (66), navaja ga dobesedno o metju prosa iz Ehre VI, 391 (71), brez navedbe Valvasorja poroča o pitju vina vipavskih porodnic (82), ne soglašâ z njegovim poročilom o pobožnosti Kočevarjev (86), ironično označuje njegov opis in podobo, kako vrag polhe pase (88), navaja Valvasorjevo poročilo o spretnosti Kraševcev pri rabi prače (59) in po njem označuje njih zunanost in lepoto žensk (60), kar ponavlja po »kranjskih pisateljih«³⁰ (tako Valvasor v 8. pogl. VI. knjige) in soglašâ z njimi (63). Tudi opis noše Kraševcev (63—64) se naslanja na neomenjenega Valvasorja.

Čeprav Linhartu ni bil naklonjen — v pismu Karlu Gottlobu Antonu od 1. aprila 1770 je Hacquet razen Kranjcev sploh očrnil tudi Linharta, češ da je za nastanek svoje Zgodovine dolžan zahvalo Zoisu in da je prelen, da bi potoval po domovini —, ga je pač moral upoštevati v svoji knjigi.³¹ Tudi Linhart je bil kritičen do Hacqueta, saj je pisal Antonu 30. okt. 1789, da je mož zagrešil na Kranjskem mnoga prenačljena dejanja, neumnosti;

²⁶ A. G s p a n, Znanstveni stiki ... (= op. 13), str. 44.

da je naglega značaja in pretirano zaupa v svojo znanost.²⁷ — Prijatelju M. Kuraltu pa je Linhart označil Hacqueta 1785: On je velik naravoslovec, toda nikak učenjak, Njegova glava je neurejena zbirka prirodnin.²⁸

Na Linhartov Poskus zgodovine Kranjske... se Hacquet sklicuje pri opisu lege kranjske dežele, iz njega ima imena Gorantaner, Gorenzi (19—20) in ga navaja v opombi. Verjetno je po Linhartu izvajal tudi ime Kranjci (piše: Krainze, 19) iz Kraj; po njem je prevzel vsaj delno opis hiše z izrazi, vendar piše Linhart: Isba, Hacquet pa Izby (21). Dobesedno je povzel po njem opis plesa (25), nanj se sklicuje pri oznaki hlevov (29), pri razlagi sedmine in vsaj nekoliko je po Linhartu posnel podatke o šegah pri rojstvu ter smrti (28—29). Soglaša z njim, da slabe lastnosti izvirajo iz njihove tlačanske usode (33). Gotovo je sprejel od Linharta še kako pobudo za trditve v svoji knjigi, česar pa vselej ne omenja, npr. razlaga besede nevesta kot Ungewisse (27).

Znaten del Hacquetove knjige temelji neposredno ali posredno na teh dveh pisateljih. Nekajkrat navaja svoje spise, posebno *Oryctographio Carnioliae*, enkrat Scopolijevo *Floro carniolico*. Bolj učenjaški okras so navedbe Strabona v uvodnem stavku o Japodih-Kraševcih (55), Gebhardija v zvezi z Dolenjci (64), Schlözerja pri omembi furlanščine (77), neimenovanih »zgodovinarjev« v zvezi s Kočevarji (84) in končno navaja kranjsko pratiko za 1800, ki jo opisuje (92—93).

Pregled tvarine po pokrajinskih skupinah

Hacquet je naslovil svojo knjigo po vzoru drugih podobnih del tistega časa, ki so pričela odkrivati tudi evropska ljudstva. Tako prinaša njegova knjiga na str. 196 založnikov seznam knjig, ki jih je imel na zalogi in med temi je na prvem mestu C. F. Hempela ter C. G. H. Geisslerja — Hacquetovega ilustratorja — delo *Geographisch-statistische Beschreibung und Abbildung der Völker und Völker stämme*, z opisom vsebine, ki ustreza tvarini Hacquetovega dela. — »Abbildung« je prva beseda v naslovu Hempelove knjige o znamenitih možeh itn.

Preden pregledamo Hacquetovo delo glede na njegove sestavine in metodo, je potrebno kritično razčleniti njega posamezna poglavja o Slovencih, kolikor je to danes mogoče, da se ob tem pokažejo tudi njegova dokumentarna vrednost, slabosti in pomen.

Ziljani (13—19)

To prvo poglavje je doživelo posebno usodo med vsemi poglavji knjige. Poleg celotnih prevodov in priredb Hacquetovega dela, o katerih bo govor na koncu, so poglavje o Ziljanih posebej ponatiskovali: J. Dobrovský v Slavinu (Prag 1808) 298—302 z naslovom: *Der Geilthaler, und die Geilthalerin* — skrčeno. — V drugi izdaji Slavina (priredil V. Hanka, Prag 1834) je isto besedilo na str. 112—115. — Franz Sartori v: *Länder- und Völker-Merk-*

²⁷ A. Gspan, *Znanstveni stiki...* (= op. 13), str. 44.

²⁸ A. Gspan, A. T. Linhart, *Zbrano delo I*, 301.

würdigkeiten des österreichischen Kaiserthums. Zweyter Theil. Wien 1809, str. 98—106, dobesedno pod naslovom: Die Geilthaler oder Silauzi in Kärnthen. — Nekoliko okrajšano ga je poslovenil Wester,²⁹ navajali pa so iz njega tudi drugi, ki so pisali o ljudskem življenju na Koroškem.

Toda pomembnejše je, da je to poglavje doživelo največ kritike. Prvi se je oglasil anonimno Kopitar z oceno Hacquetove knjige v avgustovskem snopiču Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume za 1811, 187—214. Verjetno je po njem povzel kritično pripombo o imenu oblačil v Slovanki 1814, 97, Dobrovský, ki se je pa že prej oglasil tudi s pripombo o noši ob ponatisu v Slavinu 1808. — U. Jarnik je objavil v celovski Carinthiji 1813, št. 2—3, Züge aus den Sitten der Gailthaler s popravkom Hacquetovega opisa ziljskega štehanja. — Kopitar je ta članek ponatisnil v Vaterländische Blätter 1813, No 12, str. 66—71, in v obširni opombi pozval neznanega pisatelja, naj piše več o Ziljanih in Korošcih. — Jarnik se je odzval šele z objavo v št. 44 istega časopisa s spisom Über die Gailthaler in Kärnten (nadaljevanje v št. 45, 46, 48, 69, 70). Pobudo za popravke Hacquetovih trditev mu je dala tudi Sartorijevega knjiga s ponatisom Hacquetovega poglavja, čeprav je Hacquetove napake delno naštel že v pismu Janezu N. Primcu »okoli maja 1811« in v drugem nedatiranem pismu istemu naslovniku 1811—1812.³⁰ V obeh pismih so že stavki iz prihodnjih Jarnikovih člankov. Jarnik pa ni polemiziral s Sartorijevo knjigo Neueste Reise durch Österreich..., kot meni Iv. Grafenauer,³¹ marveč s prej omenjeno in s Hacquetom. Sartori je objavil to poglavje brez avtorjevega imena, kot tudi razne druge spise v treh zvezkih »svojega« dela in se je po Jarnikovih besedah »zadovoljil s tem, da je zgolj Hacquetovo besedilo tuintam okrášil z lastnimi besedami, ki nam prinašajo redke nove poglede«.

Za kritične pripombe k temu poglavju imamo tako po Jarnikovi zaslugi največ zanesljive tvarine, ki jo bomo tu v glavnem upoštevali.

Kot je Hacquet hvalevredno skušal pisati krajevna imena v vseh svojih delih v slovenski obliki, tako je tudi v tem delu že v naslovu poglavij imenoval prebivavce na drugem mestu s slovensko (v naslednjih zvezkih s hrvaško in srbsko) obliko. Vendar so te oblike povečini napačne, ker se je zanašal na površne poročevalce in sam ni poznal jezika. Najhujšo napako je zagrešil prav v imenu Ziljanov, ki ga je pisal *Silauzi* in razlagal ime reke kot »Gewaltbach«. To je zavrnil že Kopitar, popravil pa Jarnik: imenujejo se Ziláni (v bohoričici Siláni), spodnji Korošci jih imenujejo Zilci, sami se imenujejo S(l)ovenci (izg. Sobenci), kar je povedal tudi Kopitar: »Die Geilthaler sind *Slovenzi* (Winden) in engern Verstande«, ki se je ob tem obširno razpisal o slovenski naselitvi in južnoslovenskih narodnih imenih.³²

Hacquet je pričel prvi stavek: »Unter den Winden oder Slavenzi« — z imenom, ki ju je zapisal kot naslov prvega dela svoje knjige, namenjen Slovincem. — Jarnik je popravil opis lege Ziljanov: H. jih je že v drugem stavku postavil »najbolj na vzhod« nam. zahod; dvoumno je, da »ta rod (na

²⁹ J. Wester, Baltazar Hacquet, str. 47—50 z naslovom: O Ziljanih.

³⁰ Fr. Kidrič, Korespondenca J. N. Primca 1808—1813, Ljubljana 1934, 75—76, 129—136.

³¹ I. Grafenauer, Jarnik Urban, SBL I, 387.

³² J. Kopitar, Annalen... 1811, Dritter Band, str. 202.

Štajerskem) doseže meje Hrvatske« (13), nič pa ne omenja ostalih Korošcev, čeprav v opombi navaja Schlözerja, ki pozna »Korošce in Štajerce« kot dve posebni veji, ki sta v resnici istega izvira. Toda Kopitar je 1811 postavil Ziljane med Slovence na Koroškem in v drugih pokrajinah, 1813 pa je v opombi k ponatisu Jarnikovega prvega članka zapisal: »... g. Hacquet ima Ziljane za posebno species« ter vprašuje, kako se razlikujejo od ostalih koroških Slovencev, na kar pričakuje od Jarnika odgovora.³³

Se hujša napaka je, da deli »vso pokrajino... v zgornjo in spodnjo Ziljsko dolino ter v slovensko marko« (13). Tudi ni umljiv navedek iz Gebhardija o slovenščini na Koroškem. Neustrezna je telesna oznaka Ziljanov in nejasno, katere Korošce ima za manj »prebujene« kot Ziljane in kdo zmerja Korošce slovenski: Ti Korošci! Božjo pot Višarje je Hacquet dal upodobiti na prilogi na koncu tega snopiča, Jarnik pa pripominja, da površni opazovavec ne more soditi o čustveni moči ljudske pobožnosti (str. 265).

Ob obširnem opisu umivanja Ziljank pred žeganjem Jarnik upravičeno pogaša besede o »njih imenitni igri« — štehvanju. Močno pa zameri avtorjema, da »oba nimata pojma o čistoči teh Slovenk« in n drobno opisuje, kako pred vsakim praznikom snažijo pohištvo, obleko, postelje in se umivajo. V tej zvezi natanko opisuje ziljsko sobo z imeni opreme (str. 267). Ta popravek je eden najdaljših in z ostalim gradivom v spisu o koroški ljudski kulturi prezrt ter neuporabljen v naši etnologiji.

Hacquet je napisal tudi nekaj stavkov o plesu Ziljanov, glede katerih je Jarnik napotil bravece na svoj članek v VB št. 12, kjer jih je pravilneje opisal. Zavrača tudi trditev, da so njihove ljudske pesmi včasih nespodobne. Obširno je spregovoril o Rožanih kot najboljših pevcih na Koroškem, omenil je ljudskega pesnika — tkavca v St. Jakobu (pač Miho Andreaša) in kmeta, ki sta se naučila eden latinski, drugi grški. Ne nabožne, ne ljubezenske pesmi in take o prijateljstvu niso nespodobne. Fantje pa pri plesu pogosto improvizirajo, kar je lahko sorodno nespodobnosti — toda take pesmi imajo vsi narodi (str. 267).

Zelo n drobno je zavrnil Jarnik tudi Hacquetovo trditev: »Nobeno ljudstvo nima dobrih pesnikov ne pomembnih ljudskih pesmi, če je njegov jezik reven in tako je pri teh Slovencih in njihovih sosedih Kranjcih« (16). To je ena površnih in krivičnih trditev, s katerimi se je upravičeno zameril, ker je govoril o neznanih mu stvareh. Jarnik sprašuje: kdo je kdaj zapisal ves besedni zaklad teh Slovencev? Zdi se, da Gutsman iz Ziljske doline ni imel pomočnika, ker je tu še mnogo besed, katerih v njegovem slovarju ni. O revnosti jezika ne more soditi, kdor ga ni študiral. »G. Hacquet in Sartori nam nista objavila nikakih ljudskih pesmi, da bi mogli veččaki o njih soditi... slovenski kmet je sploh sam pesnik« (str. 271).

Med godali imenuje Hacquet »gosle«, bas in dude, toda obstoj zadnjih pri Ziljanih Jarnik zanika in našteva več glasbil s slovenskimi imeni. — O ženitovanju pravi, da imajo mnogo enakega s Kranjci, kar razlaga Jarnik s tem, da so oboji »le veji enega in istega rodu« in da so vsi Slovani imeli v davni enake šege, od katerih je pri Ziljanih mnogo starega ostalo, medtem ko so se na Kranjskem od Valvasorja sem spremenile. Popravlja pa trditev, da

³³ Vaterländische Blätter 1813, št. 12, str. 66.

dekle sedi pred ženinom na konju, da na svatbi ni »Vortänzerin«, ampak družica (str. 272).

Hacquet je površno ocenil Ziljane kot »ne najbolj pridne« poljedelce, čemur Jarnik obširno ugovarja, opisuje delo na polju, omenja drévo in oralo; opisuje dvojni stóg in enojni kozouc, kozuv (kozel), ker omenja Hacquet le zadnjega. Obširno pa dopolnjuje podatke o tovarništvu in furmanstvu, njih gibčnost in znanje jezikov ter ljubezen do lastnega jezika in šeg (str. 281 do 282).

Najhujše napake je Hacquet zagrešil o noši. Že Dobrovský je k ponatisu tega poglavja pripomnil o prvem stavku o noši: »ist ziemlich originell«: »Doch nicht originell-slawisch. Die alte slawische Tracht haben sie längst abgelegt. . . .³⁴ Podobno je v obširnem popravku Jarnik zapisal, da je sodobna noša drugačna, kot je bila v času tovarništva. »Harlekinska noša tovarnikov tudi ne more biti pristno slovanskega izvira, maveč so jo gotovo prevzeli od svojih sosedov, ker so tudi današnje furmansko obleko preoblikovali docela po salzburški«, posnemajo pa tudi tirolsko. Popravlja pa zlasti napačna imena: veliki nagubani ovratnik je krežel, ne pramesh, kozuh in ne kosmata, Wams je pruštah in ne hlebc. Moški ne nosijo belih nogavic, ampak modre, tudi imena opanke ne poznajo, le cokle (str. 282—283).³⁵

Kopitar je 1810 v oceni Slavina popravil te izraze in pokazal, kako je H. spraševal po »lajblu«, kar so razumeli Laibel in odgovorili hlebec (kruha). Žal so ta napačna imena prevzeli za Hacquetom tudi drugi. — Jarnik pa je natanko opisal tistodobno nošo in dodal nekaj o hrani in pijači, pri kateri je zlasti zavrnil, da bi Ziljani poznali »Steinbier« — koritnjak (str. 407—408, 415—416).

Površnost in slabost tega Hacquetovega poglavja moremo razumeti le tako, da je podatke zanj zbral mimogrede, ko je potoval kot naravoslovec po Ziljski dolini, pomešal mogoče poročila iz raznih delov Koroškega, ki so bila poleg tega še nezanesljiva, a jih sam zavoljo neznanja jezika ni mogel preveriti. Ko danes tako kritično gledamo na to poglavje, se nam vzbuja nezaupanje do celotnega Hacquetovega dela. Čeprav nimamo zapisanih podobnih pripomb k naslednjim poglavjem, kakršne je zapisal Jarnik, moremo vendarle spoznati, da Hacquetovi orisi prebivavcev posameznih pokrajin zahodne Slovenije niti niso približno popolni — tega tudi ne pričakujemo od njega — niti brez napak. Napačno je tako pretirano pohvalno gledanje na njegovo knjigo, kot preostro zavračanje. Stvari pa moramo postaviti na pravo mesto v pravilni luči. Ker je Hacquet v zahodnih pokrajinah dlje živel in jih večkrat prepotoval, se moremo boljše zanesti na njegove podatke iz njih. In ker se je skliceval pogosto na Valvasorja ter Linhartta, ga je tudi to reševalo pred površnostjo.

Kranjci (19—41)

V izvorniku je poglavje naslovil »Krainzer oder Krainze«. Kopitar je v svoji oceni popravil, da je ta »Krainze« akuzativ mn., nominativ »dolenzi« pa je pisatelj bolje zadel (v naslovu naslednjega poglavja). Že v prejšnjem

³⁴ Slavin 1808, 300.

³⁵ Popravi v V. Novak, Über den Charakter der slowenischen Volkskultur in Kärnten, München 1973, 32.

poglavju jih imenuje »Krainazi« (16), na podobah k le-temu pa je napis »Kraynz, Krayniza«. Tudi k temu poglavju imamo — doslej neopaženo — obširno oceno samega Kopitarja, ki je pač svojo ožjo pokrajino najbolje poznal od vseh opisanih dežel. Tako očita, zakaj je avtor izbral za podobo »preživelega starca, ko je sicer povečini dal upodobiti može ali mladeniče«. Želel bi si podobo »Junáka... v njegovi koledniški obleki«. Kopitar je tudi pravilno povedal, da »uporablja g. H. besedo Kranjci v preozkem pomenu le za Gorenjce (Oberkrainer); (pravi) Dolenjec (Unterkrainer)..., Vipavec, Pivčan, ki jih Valvasor razlikuje zavoljo noše itn., so po jeziku vsi pristni Kranjci; in sicer tem bolj, če kot H. izvajamo njih ime od Kraj. — ... Mešanje Kranjcev z — Belimi Hrvati (Belochrobaten) omenimo le, da enkrat za vselej povemo, da *etnografskih* pripomb H-a in povečini tudi njegovih jezikovnih navedb in izvajanj takorekoč ne moremo uporabljati. Če je g. H. zavoljo svojih razsvetljskih poskusov na Kranjskem doživljal razprtije, tedaj jih moremo verjetno razlagati iz njegovega odločnega, naglega ravnanja«.

Iz Kopitarjevih besed čutimo Linhartovo in Zoisovo sodbo, ki jo je gotovo slišal v Ljubljani o Hacquetovem nastopanju in delu. Pokazal je na temeljno napako Hacquetove delitve zahodnih Slovencev, ki je tako v nepravilnem pojmovanju imena Kranjci in drugih pokrajinskih imen, ki jih uporablja kot nekake etnične skupine, drugič pa v mešanju historičnih imen za današnje prebivavce. Kopitarjev očitek glede »Belih Hrvatov« se nanaša na prvi stavek poglavja: »Ti Slovenci (Winden) so delno bolj ali manj pomešani z drugimi slovanskimi ljudstvi kot Belimi Hrvati« (Belochrobaten). V zvezi z izvajanjem njihovega imena omenja podobno tvorbo v imenih Ukrajincev. Šele potem izvemo, o katerih Kranjcih bo govoril: »Ti Kranjci, sicer pred davnimi imenovani Gorantaner, prebivavci gorâ, Gorenzi« (19). Ko označi njihovo pokrajino, našteje tudi njihove sosede.

O Gorenjcih je govoril Hacquet že v Oryctographiji, kjer je imel za »Winden« Karnijce (»die Karnieler [Carnutis] ali Carnier«) delno, nato »Furlane, Istrane (Hystricher), Kranjce, Ilire, Hrvate, Dalmatince, h katerim sodijo Morlaki (Morlacken *Mur-Vlahi* ali Seewallechen)«. — Omenja jih tudi v *Physikalisch-Politische Reise... 1785*, kjer jih imenuje najprej »Slaven« (75) in se sklicuje na podobo na zemljevidu v 3. zv. Oryctographije »pod imenom Gorenjec« (Oberkrainer).

Hacquetova oznaka Gorenjcev je kar idilična: »To visoko in dobro raščeno ljudstvo, pri katerem je ženska bela z najlepšo rdečico, obdarjena povečini s črnimi lasmi in očmi, živi veselo in je zadovoljno z rastlinsko hrano« (20). Živijo stalno v čistem gorskem zraku in voda izpod snežnikov je njih pijača. Med živili našteva ajdovo moko in žgance, ržen kruh, »Kislekapus« in kisló repo. V *Physikalisch-Politische Reise... 1785* pravi, da stradajo tri in več mesecev kruha in omenja kuhano maslo »Masla« (86).

V isti knjigi omenja tudi njihove lesene hiše z linami namesto oken, z odprtino za dim nad steno in razsvetljava s trskami (87). V *Abbildung... 1785* je hišam namenil pol strani: hiše so lesene, le na ravnini tudi kamnite, v gorah pa raztresene slabe koče z okenci. Pri oznaki gradnje našteje imena: okna, hiša, streha, izby, peč (prim. R. Ložar, NS I, 64).

Podoba Kranjice v Abbildung.

Cerkvam, proščenjem in romanjem je namenil kar poldrugo stran razsvetljenske jeze, kar je zavračal Kopitar, češ »kako imenitno bi bilo moč usmeriti njihovo ljubezen do romanj! Kaj so bile olimpijske igre, ki so bile za vse Grke skupna vez, drugega kot požlahtnjena romanja? Toda novejši zakonodajavci so bolj kameralisti kot psihologi: stari so bili bolj zadnje« (n. m. 202, 212—213). — Nadaljuje s »praznoverjem in zlorabami«, s pripovedovanjem o svoji borbi proti le-tem in z duhovščino (23—25).

Ko našteje med »ljudskimi zabavami« proščenja, ženitovanja, romanja in šentjanževski kres, zaide Hacquet zopet v obsojanje nepoznanih mu strani slovenskega življenja, podobno kot pri Ziljanih: »Njihove pesmi so nepomembne, tako kot njihov nerazviti jezik, ki je slab žargon, kot splošno obmejna ljudstva, ki nimajo nikake velike učenosti, nikoli nimajo čistega narečja« (25).

O plesu je prepisal dobesedno iz Linharta (25). Sledi opis preje s podatkom, da predejo tudi otrte koprive. Po Valvasorju in Linhartu obširno opisuje ženitev s slovenskimi imeni oseb in jedil (26—28). Kratek je opis poroda, ki je v glavnem zdravnikova obsodba nevednosti, škodljivosti vina za porodnico (28—29). Ničesar ne ve povedati o smrti in pogrebu, le po Linhartu navaja, da »sedmina« prihaja od sedem.

Med razmišljanjem o duhovnem življenje in opisom družinskih ter letnih šeg je uvrstil Hacquet označitev gospodarstva Kranjcev. O živinoreji le kritično govori o nesmotrnosti glede pridobivanja gnoja in slabih hlevih ter boleznih (29—30). Omenja razvito čebelarstvo s prevozom čebel in poslikane čelnice (30). Pri lovu poudarja množino barjanskih ptic (30—31). Pohvali Kranjce kot poljedelce in se glede nastanka kozolca (Kosotz) pridružuje K. G. Antonu, da izvira še iz nomadskega načina življenja starih Kranjcev.

Meni, da »obrtni in umetnosti« gojijo v deželi povečini še Nemci, domačinom pa glede tega še zelo primanjkuje pridnosti. Kopitar je mislil predvsem na to trditev, ko pravi, da bi poskušal na podlagi lastnega poznavanja, izjav nemških popotnikov in Hacqueta primerjati nemškega in slovanskega kmeta, kar bi težko prineslo prvenstvo prvemu — toda »pravočasno se je še spomnil basni o borbi človeka z levom; bilo bi nespodobno, izvoliti za zmagovavca v državi levov človeka!« (n. m. 207). Vendar Hacquet priznava, da Kranjci prekašajo Nemce, »kjer stoje pod disciplino«, kar je doživel pri idrijskih rudarjih. Naštevava izdelovanje mezlanke, sit, slamnikov, žebļjev in drugih železnih ter jeklenih izdelkov v deželi (32).

Na obrtno dejavnost navezuje prednost te pokrajine pred vsemi drugimi v monarhiji v znanosti in naštevava zgodovinarje, Akademijo operosorum, kartografe, naravoslovce in tehnike. Toda po smrti ali odhodu takih ljudi je znanstveno delo »zavoljo nevednosti naslednikov propadlo« in »vse te učene predmete so obdelovali tujci, Nemci, Italijani ali drugi«, kar mu sledi tudi iz imen Valvasor, Schönleben, Dalmatinus, Thalberg (33). Ne omenja ne Linharta, ne prerodnih prizadevanj v slovstvu, tako da bi po tem težko verjeli, da je bil Hacquet »med simpatizerji preporoda«.

Po Linhartu soglašava, da so Kranjci pošteni. Njegovo nepotrebno anekdoto o slabem glasu Kranjcev na Dunaju zavrača Kopitar in dodaja, da »Nemec ljubosumno gleda na pogosto blestečo kariero dobrih glav s Kranjskega« (n. m. 206—207).

V zvezi z veliko nočjo in božičem omenja Hacquet le kolač in potico, nakar preide k obširnemu opisu noše. Tudi tu se najprej sklicuje na »čeprav nekoliko nepopolno upodobitev« Kranjcev na karti v Oryctographiji, kjer je pod podobo moškega v desnem oglu podnapis: Goriensk, pod podobo ženske pa: Gorienska.

V Oryctographiji je »na poziv tujih učenjakov« (zv. 3, str. 40) obširno opisoval gorenjsko nošo in označil ta predmet »med najlepšimi in najvažnejšimi — še bolje, med najprijetnejšimi« (r. t. 42). Tu sicer ne omenja slovenskih imen oblačil, sklicuje se na »Titelkupfer« — bakrorez s Cerkniskim jezerom, kjer sta v desnem kotu majhni figuri stoječega moškega in sedeče ženske. Mnogo več pove tu o ženski noši, dokaj podobno kot v Abbildung... Edino ime, ki ga navaja, je »Hunterfat«, kar je pravilneje kot v Abbildung »Hinterfort« (37), kar mu je Kopitar popravil, češ da je kranjski »Jinterfat« iz nem. Unterplait (n. m. 208).

V Abbildung... navaja tudi slovenska imena oblačil, saj se je mogel pri tem nasloniti na Valvasorja in Linharta. Prav opis noše je največ vreden del tega poglavja, čeprav se z mnogimi primerjavami večkrat oddaljuje od predmeta.

Poglavje o Kranjcih končuje Hacquet z dolgim razmišljanjem o vzrokih, zakaj so se v deželi tako dolgo ohranile stare navade; o odmaknjenosti pokrajine od središča države; o navezanosti prebivalcev na domovino, kjer živijo kljub težkim naravnim in gospodarskim razmeram. Na koncu pa našteva germanizme in romanizme v narečju ter ugiba o izviru nekaterih besed.

Prav zaradi natančnega in ustreznega opisa noše je to poglavje mnogo boljše od prvega. Kvarijo pa ga mnoga osebna razmišljanja in omembe nebistvenih stvari.

Istrani (41—50)

S poglavjem Istrianer oder Istrier (Istriane) je Hacquet sklenil prvi zvezek svoje knjige. Z njim je tudi pričel obravnavati tiste pokrajinske skupine, ki jih je vezal na antična imena pokrajin in jih imenoval z zgodovinskimi imeni. O večini sedanjih prebivalcev Istre sicer pravi, da »so sami Slovani«, v obalnih mestih pa Benečani ali Italijani. Ne razlikuje Hrvatov in Slovencev, toda Kopitar le ni imel prav, ko je trdil, da Istrani niso Slovenci (Winden), marveč Hrvati (n. m. 204—205, 208), čeprav je videti, da opisuje Hacquet le hrvaške Istrane. Nekateri izrazi (starašina, kolenček) pa bi utegnili biti tudi iz slovenskega dela Istre. Zavoljo te nedoločenosti glede narodnosti opisanih Istranov se s tem poglavjem ne bomo ukvarjali — vendar pa njih uvrstitev med »Winden« govori za to, da jih je Hacquet imel za Slovence.

Japodi — Čiči (55—64)

Drugi zvezek se pričinja s IV. poglavjem, ki ga je pisatelj naslovil zelo problematično. Kopitar ga je kratko zavrnil: Čiči »bi mogli biti Japodi ali Japodi, — ko bi Slovani v rimskih časih bili tu; toda na Skite morejo tu, tako kot na Gote pri Kočevarjih, misliti le Rudbecki« (n. m. 208).

Učenjaško metodo pisateljevo kaže že prvi stavek, ki brez zveze navaja Strabona, nato pa označuje nadrobneje prebivavce, ki jih v naslovu imenuje Japode in Čiče: »Naši današnji Čiči (Zhitzhe oder Tschitschen), Kraševci in Pivčani, vsi prebivavci južnega Kranjskega so pravi Japodi ali Japodi starih pisateljev — ali vendar vsaj prebivavci starega Japodskega . . .« (55). Stavek vsebuje nasprotje ali vsaj neodločnost, že naslov pa — drugače kot vsi prejšnji naslovi poglavij, ki nimajo na prvem mestu nekega zgodovinskega imena, ki danes ni v živi rabi, v oklepaju pa slovensko obliko — ima na prvem mestu zgodovinsko ime, ki ga prebivavci sami več ne poznajo, v oklepaju pa ponemčeno obliko le enega od treh imen skupin prebivavcev, ki jih našteva v drugem stavku. Zato po nepotrebnem obširno ugiba, odkod to ime.

Kraševce imenuje nato v slovenski obliki »Kraushauze« — zopet ne pozna imenovalniške oblike — in izvaja njihovo ime od antičnega mesta Carusad »ali od današnjega Gabrick«, Pivčane pa imenuje »Piuzhene« (imenov.). Vse tri skupine pa so mu »prav isto ljudstvo ali vsaj verjetno od istega rodu, to je po Strabonu istočasno Galijcev in Ilirov« (56).

Ko na široko označuje deželo, pove o Čičih, da imajo v lasti le nepomemben okraj, o katerem pa ne govori pobliže. Jezik vseh treh rodov mu je pokvarjen »Windisch«, pomešan s hrvaškimi besedami (59). Več pove o njihovem gospodarstvu, omenja vinogradništvo, prodajo kisa, živinorejo, tovorništvo in prevažanje z najbednejšimi vozovi v Evropi, žrmlje in podpepelnik, zelo preproste vinske stiskalnice in kamnitne kočice.

Delno po Valvasorju obširno pripoveduje o ženitovanjskih šegah z nekaterimi slovenskimi imeni, le omenja pa šentjanžev kres in koledo. Označuje tudi nošo z imeni oblačil, pri čemer pa ni čisto jasno, o katerih prebivavcih govori, verjetno o Kraševcih.

Dolenjci (64—76)

Mogoče je najbolj kričeč primer učenjaškega obravnavanja v vsej Hacquetovi knjigi dolgovezni uvod v poglavje o Dolenjcih z navedbo Gebhardijevega vprašanja, ali so Stodorani sodili k »Dolence« ali k »Tolenzern« na Brandenburškem — in ali so naši Dolenjci dali ime »Tolenzern« na Meklenburškem, kar zanika. Tudi ko razloži ime pokrajine in ljudstva »iz besede dolizdol ali dole spodaj«, ga še vedno motijo Tolenzern . . . (65)

V naslovu poglavja jih imenuje »Unterländer oder Dolenz (Dolenz)«, v ednini »der Dolenz« (65). Kot je hvalil Gorenjce, tako graja Dolenjce, češ da zanemarjajo poljedelstvo zavoljo vinogradov in da Valvasorjeva hvala njihove pridnosti ne velja več. Na dolgo pripoveduje, kako si ne marajo kot sli prislužiti kaj denarja, vendar izvaja njih vnemarnost iz tlačanstva, zakaj »težko je kje tako revna dežela, kjer bi videli toliko plemiških dvorcev« (66).

Le kratko našteje njihov zaslužek s tovorništvom in ladjarstvom, železarstvom, suho robo, zato pa na široko govori o njihovi praznovnosti in romanjih, posebno na Kum, o čemer je pisal že v Oryctographiji (67—68). Hiše le omeni, nakar pride k opisu ženitovanjskih šeg, ki se od Valvasorja sem, pravi, niso mnogo spremenile (69—71). Navaja imena oseb pri svatbi,

obširneje govori o prizoru z lažno nevesto, o prinašanju in delitvi pogače ter nastopu z volom. Dobesedno navaja po Valvasorju o kopici in njenih posledicah.

Ob rojstvu in krstu nameni skoro celo stran graji nošnje novorojencev v mrazu v oddaljeno cerkev, pri čemer jih opite ženske večkrat vržejo na led in sneg, kar povzroča bolezni.

Po kratki omembi, kako nosijo ponekod v hribih mrliča na pokopališče, preide k daljšemu opisu noše (73—76) z nekaterimi imeni za oblačila. Končuje pa s trditvijo, da vsebuje njihov jezik več »ilirskih« besed in navaja dve »vrstici« nekakega pregovora v madžarsko-kajkavskem črkopisu — »kot povsod zelo pomanjkljivo«, pravi o njih Kopitar, in ki sta po njem »uskoški«. Kopitar je o tem poglavju zapisal: »Dolenc in Dolenka sta v *Opisu* tako približno prava Dolenjca, toda na upodobitvah niso Dolenjci, marveč kmetje iz okolice Metlike, ki jih, ker sodijo zemljepisno še h Kranjskemu, seve tudi prištevamo k Dolenjcem« (n. m. 209).

Vipavci (76—83)

Tudi v naslovu te skupine in nje samostojni obravnavi se je Hacquet naslonil na Valvasorja. Vendarle jih nejasno povezuje s Furlani, s katerimi »so skoro eno« ter se razgovori o jeziku poslednjih. Tudi pri opisovanju vipavske ženske noše — pravzaprav le peče — se ponovno vrača k Furlankam. Po zunanosti so mu Vipavci le križanci Slovenca in Italijana. Razgovori se o zlem vplivu alkohola nanje, o suši in prošnji procesiji pripoveduje celo stran. Razen ženitovanjskih šeg z imeni: Kložha, Pogatsha, Markuēza, Kolenzhek, Starashina kritično omenja dajanje vina porodicam ter poudarja njih žilavost. Po kratki omembi skope hrane s polento in »Smakautzem« — ohrovtom se razgovori o njihovem sadjarstvu in vrtnarstvu. — To poglavje je izmed vseh, ki govorijo o Slovencih, najbolj skopo.

Kočevarji (84—94)

Spačenega slovenskega imena v naslovu: Gothscheer, Hotschevarie pisatelj ni dal v oklepaj. »Ti stari Goti ali nemško ljudstvo... niso več docela svoj narod, marveč že napol Slovenci« (Wenden), pravi o njih v prvem stavku in zato jih pač obravnava v svoji knjigi, čeprav jih ima za Gote. Njih jezik mu je »staronemško-slovenski« in »s slovenskega pokvarjen«. Imenuje jih tudi »Žid med Slovenci«. Govori o njihovem krošnjarstvu in branjarstvu po Evropi, s čimer poveže dolg opis polšjega lova (86—88), ki bi sodil tudi — ali še bolj — v poglavje o Dolenjcih, s katerimi Kočevce večkrat primerja v sledečem pripovedovanju o njih preprostem načinu življenja, o predanosti praznoverju, noši, o kateri obširneje spregovori potem, ko je pripovedoval o ženitovanju, ki se mu je dozdevalo dokaj enako, kot ga je opisal Valvasor. — S tem je sklenil Hacquet opis Kočevcev, pa tudi »celih in napol Slovencev« (der ganz und halb Wenden oder Winden, 91), nakar »mora vendar reči tudi besedo o njihovih boleznih«, kot da je pozabil na svoje pogoste omembe o njihovem zdravju in boleznih v raznih poglavjih. Zato ni povedal tu ničesar novega: ljudstvo v Julijskih Alpah ni zelo vesele

čudi, ker se slabo hrani, zato pa je redko bolno, razen v prehodnih letnih časih zavoljo slabe obleke.

Brez vsakega zunanjega presledka prične nato pripovedovati »o njihovem posebnem koledarju (Prateka)«, katere vzorec iz l. 1800 je objavil že na koncu 1. zvezka. Navaja slovenska imena mesecev in jih razlaga, naslanjaje se delno na Linharta. Opisuje »hieroglife« — podobe v pratiki, ne da bi se vprašal, ali je ta oblika kmečkega koledarja izvirna ali ne.

Zadnji stavki »poglavja o Slovencih« pa veljajo ljudski pesmi: nimajo razvitega slovstva in ne bardov — »so pač tuintam med podeželskim ljudstvom zabavljice, ki so pa malopomembne«. In da »Dolenjec poje že nekoliko ilirski«, za to navaja dve kitici »uskoške« pesmi, kot je povedal Kopitar (n. m. 209) v zmedenem jeziku in poljsko-kajkavskem črkopisu. Na prilogi je objavljen tudi notni zapis teh vrstic. Tako tudi ta neposrečeni sklep poglavij o Slovencih dokazuje, da je Hacquet pisal svojo knjigo dolgo po odhodu iz Slovenije in je zato daleč zaostal za njenim kulturnim razvojem, tuje pa mu je bilo duševno in duhovno življenje Slovencev, ki jih je opisoval.

Posamezna poglavja o Slovencih so v knjigi že po obsegu dokaj različna in temu ustrezna je tudi polnost njihove vsebine. Najobširnejše je poglavje o Kranjcih: 21 in pol strani, sledijo Dolenjci z 12 in četrt, Istrani imajo 10, drugi pa vsi pod 10 strani. Sestava poglavij je v glavnem docela enaka: za razlago imena sledi opis lege pokrajine, navadno oznaka zunanosti in značaja prebivavcev. Ne glede na nakazani značaj dela na naslovnem listu obravnava v različnem zaporedju podatke iz stvarnega življenja (hrana, bivališče, noša, delo, gospodarstvo) in iz družbenega (šege) ter duhovnega (verovanje, pesmi, značaj, zabava). Največ prostora je namenil nasploh pri vseh skupinah — pač po vzgledu Valvasorja in drugih sodobnikov — opisom noše in ženitovanjskih, manj pa drugih družinskih ali celo letnih šeg in navad. V vseh poglavjih so tudi osebna razmišljanja, ki pa imajo le redko stvaren značaj in pomen za poznavanje opisovanega prebivavstva. V njih je nekaj vpliva dobe, nekaj pa pisateljeve razsvetljenske vneme ali osebne prizadetosti.

Primerjalni značaj dela

Primerjalni značaj ima že uvod v knjigo, ki govori splošno o Slovanih. Saj je to bilo nujno že zavoljo naslova in značaja knjige, ki govori o različnih skupinah slovanskih narodov. K temu ga je navedel gotovo K. G. Anton s svojo metodo, ki sicer ni bila primerjalna v današnjem pomenu, marveč je le bolj nizala podatke o raznih narodih bodi kot podobne ali nasprotno. Hacquetovo primerjanje je šlo večkrat daleč, saj primerja Slované s Kavkazijci, Mongoli, Tatari, ko dokazuje azijski izvir Slovanov. Njegovo primerjanje izvira tudi iz njegove široke avtopsije, saj je na mnogih potovanjih spoznal razne narode, marsikaj pa je o njih tudi bral — saj je npr. tedanjega potopisca Pallasu imel za prijatelja.

V uvodu v knjigo govori splošno o lastnostih in življenju Slovanov, zato je moral navajati razna dejstva in to ga je privedlo k primerjanju. Tako npr. »odprti telovnik« Dolenjec, Poljakov in nekaterih »Ilirov«-Hrvatov primerja z »zupanom« tatarskih Nogajcev (5). Glede značaja označuje Slo-

vane na splošno kot pogumne, Dalmatince ima celo za »nekoliko divje«; vsi pa so bolj veseli kot Nemci. Njihovo življenje v umazanih tesnih kočah primerja z razmerami azijskih nomadov. Njihova vdanost v usodo se mu dozdeva podobna indijski (6). Na podlagi lastne skušnje primerja roparska nagnjenja slovanskih in drugih evropskih vojakov, ki so enaka (7). Krvno maščevanje Črnogorcev in Dalmatincev ga spominja na tisto pri Čerkezih (9).

Slovani se mu niso zdeli zelo izobraženi, glede telesnega dela pa ne zaostajajo za nikomer. Primerna izobrazba pa je ustvarila tudi že genije (9) in na široko išče vzrokov, zakaj zaostaja vélika Rusija glede izobraženosti za Švedsko. — Končno pa primerja posamezne slovanske narode glede telesnosti (10).

Raznih primerjav so polni tudi opisi posameznih pokrajin in njih prebivavcev. Tako pravi o *Ziljanih*, da manj navdušeno romajo na Višarje kot Nemci (15); njih noša da je zdaj manj izvirna kot prej (17), pri njih in Kranjcih zavoljo dozdevne siromašnosti jezika ni dobrih ljudskih pesmi in ne dobrih pesnikov (17), njih ženitovanjske šege primerja s kranjskimi (16) in iz njihove noše mu izvira noša harlekina in kolombine (18). Koliko so te njegove primerjave uspele, je pokazal Jarnik.

Pri *Kranjcih* primerja že njihovo ime z Ukrajinci (19), domnevni rop neveste pri njih s tistim v Dalmaciji (27), preja iz koprivnih vlaken ga spomni na isto pri Baškirih, Ostjakih in drugih sibirskih ljudstvih (26), pri »drugu« pripominja, da »se pri Poljaki tako imenuje snubec in ženin« (26), v živinoreji prepuščajo posebno čiščenje »naravi kot pri vseh Slovanih« (29), po pridnosti in spretnosti prekašajo Nemce (31). Posebno oblačila rad primerja s podobnimi (36—38) in končno razlaga še nekatere germanizme.

V opisu *Istranov* pravi, da njihovo olivno olje malo zaostaja za provansalskim (41), vina so podobna burgundskim (42), cerkve zaostajajo za kranjskimi, v značaju vidi mešanje slovanskega in italijanskega (43), plesi posnemajo grške (44), pri ženitovanju starešina predseduje kot pri Gorenjcih (46), tudi nastop kuharice je enak kot pri Kranjcih, ženska si pokriva glavo z belim platnom na turški način (49).

Pri *Kraševcih* (Japodih) so mu vozovi cvilili kot pri nogajskih Tatarih (58), nikjer v Evropi ni videl ubožnejšega vozila in ljudstva, vendar so po ljubezni do domačije enaki Alanom (58), kar je povedal tudi o Kranjcih (39), žrmlje primerja s hebrejskimi v Abrahamovem času (59), plesi so podobni vipavskim (61).

Dolenjce je ponesrečeno primerjal glede imena z nemškimi »Tolenz« (64—65), podobne vraže kot pri njih pozna v nemških provincah (68), hiše so docela podobne kranjskim in na svatbi uganjajo šale kot na Kranjskem in v Istri (68—69), plesi pa se razlikujejo od gorenjskih (71), groba lanena srajca je kot v francoskih pokrajinah (74), žensko belo pokrivalo nosijo »kot vse slovanske žene« (75), tudi jezik se mu je zdel podoben kot pri prej opisovanih ljudstvih, le več »ilirskih« besed je v njem (76).

V opisu *Vipavcev* je poseben način primerjave s Furlani, s katerimi jih »skoro« enači (glej spredaj). Narečje se na vzhodu le malo razlikuje od gorenjskega, podobno ima tudi suknja gorenjski kroj, enako ženska obleka. Pripoved o ženskem pokrivalu pa je čudna mešanica o furlanskem, italijanskem, idrijskem načinu, podobnem kranjskemu in koroškemu... (78). Zuna-

njost ljudi označuje kot križano in vpliv italijanske čudi vidi tudi v ljubosumnosti ljudi in njih šegah (80).

Kočevce je primerjal glede jezika s Slovenci in jih zato imenoval »napol Slovence«, zavoljo njih podjetnosti in kupčijske sposobnosti pa jih je imenoval Jude. Njih preprosti način življenja pa primerja z dolenskim, pravtako tudi njih šege, izobraženost in nošo.

Raba etničnih in pokrajinskih imen

Čeprav Hacquet nikjer v tem delu ni zapisal besede »Völkerkunde« ali podobne, da bi bil označil njegov strokovni značaj, je knjiga vendarle etnološka, narodoslovna, saj jo je tudi Kopitar ocenil v zaglavju »Slavische Völkerkunde« (n. m. 187) — s tedaj enotnim izrazom za znanost, ki so jo šele pozneje pričeli v nemškem jezikovnem območju neorgansko deliti na Volks- in Völkerkunde... Delo vsebuje zavoljo svojega značaja množico etničnih in pokrajinskih imen, ki smo jih že v spisu srečevali. Raba etničnih in pokrajinskih imen je povzročala težave že prvim slovenskim pisateljem v 16. stoletju, pozneje pa so se taka imena še množila in razni pisatelji so jih pisali v različnih oblikah. Posebno vprašanje je bila raba slovanskih etničnih in pokrajinskih imen pri nemški pišočih avtorjih. Valvasor se je moral — za nekaterimi našimi protestanti — prvi soočiti v strokovnih delih z največjim številom takih imen. Linhart je sto let za njim pričel reševati težave glede njih pisanja, oprt na tuje avtorje in lastno razmišljanje, z večjo strokovnostjo in preiščenostjo.

Hacquet je zavzemal med dotedanjimi pisatelji posebno mesto: bil je tujec, ki je le nekaj časa živel med Slovenci; bil je predvsem naravoslovec, ki ni imel toliko stvarnega, z znanjem podprtega smisla za jezik in zgodovinska ter etnološka vprašanja, kot npr. njegov sodobnik Linhart. Vendar pa je moral uporabljati mnogo slovenskih in drugih slovanskih imen, zavedal pa se je, da mora tudi krajevna in pokrajinska ter narodna imena uporabljati v domači obliki. Pri krajevnih imenih je to šlo laže, čeprav jih je po svoje pomanjkljivo slišal in zapisal, pač v narečni obliki.

Teže je bilo z imeni prebivavcev posameznih pokrajin in z imeni ljudstev, narodov. Vsa ta imena so bila še v veliki meri neizoblikovana, uporabljali so jih v raznih jezikih različno, nejasni so bili pojmi o pripadnosti posameznih pokrajinskih skupin k narodu itn. Pri Slovencih npr. se je etnična terminologija šele oblikovala tako za poimenovanje lastnega naroda kot drugih slovanskih narodov. Nemška neenotna raba je to zmedo še večala in oteževala odločitev posebno tujcu, če še tako naklonjenemu Slovencem.

Hacquet se je že v svojih naravoslovnih delih oziral ne le na pokrajino in jo imenoval z narodnim, slovanskim imenom — kot je delal pri krajevnih imenih — marveč tudi na ljudi, njih skupnosti, ki jih je ugotavljal, skozi katerih pokrajine je potoval. Posebej pa je moral uporabljati mnoga narodna in pokrajinska imena v Abbildung und Beschreibung... Zato je treba za pravilno in vsestransko vrednotenje tega Hacquetovega dela rabo etničnih in pokrajinskih imen v njem analizirati in jo primerjati s tistodobno rabo pri slovenskih in drugih avtorjih.

1. *Slovanska imena*. — Že v naslovu knjige je zapisal ob dveh ožjo skupnost označujočih imenih skupno slovansko ime *Slaven*, ki je v skladu s tedanjo splošno nemško rabo. Vendar pa mu v tem naslovu pomeni to ime tiste Slovane, ki niso ne Slovenci in ne Hrvati, ki jih označuje s prvima imenoma v naslovu knjige. Pomeni mu zahodne in vzhodne Slovane, ki jih je nameraval opisati v drugi knjigi tega dela.

Že v prvi knjigi *Oryctographiae Carniolicae* je objavil kot prilogo k 3. zvezku »slavische Nationalkarte«. — V *Physikalisch-Politische Reise...* govori tudi o »Slaven« v Karnijskem pogorju (75, 84, 88). — V nagovoru na monarha v *Abbildung...* poudarja »takó razširjeni narod Slovanov«. V predgovoru pa — kot tudi drugod — pojmuje Slovane kot »narod« (XI), imenuje jih tudi »slovansko ljudstvo« (des slavischen Volks, XIII), v uvodu knjige pa jih imenuje z antično obliko »Sklavenen« ali »današnji Slovani« (1), jih enači z nekdanjimi Veneden, Winden, češ da jih tako označujejo mnogi pisatelji, sami pa da so si dali ime »Slavenzi ali Slawni« (napak tiskano: Stawni), t. j. nemški die Glorreichen — kakor je menil tudi M. Pohlin, kar je Hacquet zapisal že v *Oryctographiji* zv. III, str. XI. Obliko *Slaven* piše še večkrat: str. 2, kjer enači »wendische Sprache« s slovanskim jezikom: na str. 5 mu pomeni v vrsti slovanskih jezikov »slavisch« verjetno starocerkvenoslovanščino; na str. 13: »slovanski rod« (Slavenstamm).

V primerjavi z Valvasorjem, ki mu pomeni *Windisch* tudi oznako za vse Slovane poleg še nekaterih drugih, je to napredek. Linhart je pisal v nemščini že *Slaven* in slovanske oblike *Slovenci* za Slovane ni izvajal po Pohlinovem vzgledu iz *slava*, marveč iz *selo*, *seliti*. Obliko *Slavenzi* pa je pisal že Pohlin 1768. Popoviču je *Slaven* pomenilo zahodne Slovane, večino južnih in Ruse, medtem ko je imenoval Lužičane in Slovence — *Wenden*, zadnje v Notranji Avstriji — »zlasti tudi v celjskem okrožju«, pa še *Winden*. Verjetno je s tako delitvijo vplival tudi na Hacqueta.

2. *Razni slovanski narodi*. — Večja je raznolikost v rabi imen za razne slovanske narode v Hacquetovih spisih. Tako je že v naslovu uporabil imeni *Wenden*, *Illyrer* pred *Slaven* — kot da prvi dvoji niso Slovani, čeprav v knjigi nikjer naravnost in določno ne govori o tej razliki v poimenovanju. V *Oryctographiji* in v *Physikalisch-Politische Reise* je tudi že uporabljal ta imena. — Tako je v *Oryctographia...* zv. III, 1784, str. XII, med »*Winden*« štel poleg drugih tudi *Illyrier*, *Kroaten*, *Dalmatier*. Očiten odmev Pohlinovih imen so prav tam, str. XIII: *Saklavoni*, *Pojalaki*, *Moravizi*, *Ressejani*.

V naslovu *Abbildung...* na drugem mestu imenovani *Illyren* mu pomenijo Hrvate in Srbe, čeprav uporablja zanje tudi druga, pokrajinsko omejena imena. *Ilire* omenja še v uvodu XII, v besedilu o ljudstvih pa prvič v 3. poglavju o Istranih, češ da govore Slovani v Istri dalmatinski dialekt, »včasih bolj ilirski« (41). Tretji zvezek te knjige pa ima skupni naslov: *Illyrer* (99). K njim šteje *Liburnce*, ki »so napol Iliri, ker so še zelo pomešani z *Wendi*« (99) — to so mu severni Istrani na slovensko-hrvaškem mejnem ozemlju okoli Učke. Po Valvasorju šteje k njim tudi *Rečane* (*Fiumaner*). Dalje prišteva k *Ilirrom* *Morlake*, *Hrvate* (»*X. Chroboten oder Kroaten [Horvati]*«) v *Kraljestvu* ali »v veliki ali gornji *Iliriji*« (128). Mogli bi sklepati po tem, kar govori o obsegu *Ilirov*, da šteje k njim tudi v 4. zvezku (brez posebnega skupnega naslova, kot da je nadaljevanje skupine iz 3. zvezka) obravnavane

»Uskokken oder Skoko (Serbli)-Likaner oder Gebirgs-Chroboten (Likani)« — to je Ličane, Dalmatince-»Dalmatiner (Dalmati oder Duvni)«. — Posebno zanimivo je narodno ime za »Slavonier oder Slaviner (Slovenecz)«, katerih ozemlje imenuje »Slovenskazeme, al Szlovensko Kralyesztvo« (5. zv., str. 199), katerih ime izvaja po Orbiniju in Rauzanu iz *slava*. Hacquet tudi tu ne omenja, da je isto narodno ime v rabi tudi pri Slovencih.

Končno šteje Hacquet kot predzadnje v svoji knjigi k Slovanom tudi — »Clementiner (Clementini)«, o katerih pravi že v prvem stavku: »... sind wahre Albanier oder Arnauten« (221). Zadnje pa opisuje »Rascier oder Raitzen (Zerplini)« — zadnje ime v cirilici (str. 235) — to je Srbe.

Od drugih slovanskih narodov imenuje v knjigi Poljake kot »Sarmaten« XI—XII, der Polak 5, Polaken 10, polnisch 5; Slowaken 10, Russen 7, russisch 7, Rossen 10, 15, Russland 7. Vse te oblike so uporabljali tudi drugi slovanski in tuji pisatelji pred Hacquetom in v njegovem času.

3. *Wenden, Winden*. — Že v Oryctographiji III, XII je imenoval »... die Winden...« Karnijce-»Karnieler (Carnutis) oder Carnier delno, nato Furlane (Friauler), Istrane (Hystreicher), Kranjce (Krainer), Ilire (Illyrier) = Hrvate, Hrvate (Kroaten), Dalmatince (Dalmatier) in z njimi Morlake...«. Na str. XIII pa je določneje označil: »Winden, Slavenzi« in Windisch-Mark (Slavenzki-Stran)«.

V *Abbildung*... je v naslovu postavil na prvo mesto *Wenden*, ker govori v knjigi najprej o Slovencih, vsaj o njihovem zahodnem delu. Sicer pa ne najdemo v knjigi nobene Hacquetove izjave niti o obsegu slovanske niti slovenske narodne skupnosti. Izraza *Wenden* pa ni uporabljal dosledno, saj je že v skupnem naslovu 1. zvezka te knjige pisal: *Von den Winden oder Slavenzi* (13). Obliki *Winden* oder *Slavenzi* je zapisal tudi v prvem stavku opisa Ziljanov na isti strani, nato pa nedosledno uporablja devetkrat *Winden* in štirinajstkrat *Wenden*, pa še *windischen Volk* 15, *windisch* 77, 84; *Wendin* 15, *Wendinnen* 18, *wendischen* 72, *wendisch* 84. — Glede na pokrajinske skupine uporablja *Winden* predvsem pri Kranjcih-Gorenjcih, pri Vipavcih enkrat *Winden* in enkrat pridevnik, — *Wenden* pa enkrat pri Vipavcih in pri Kočevcih.

Če primerjamo Hacquetovo rabo teh imen z drugimi pisatelji na Slovenskem, ki so pisali nemški, najdemo pri Trubarju dosledno *windisch* za slovenski, pri Valvasorju pa nedosledno *Wenden*, *Sclaven* oder *Wenden*, *windisch*, *Sclavonisch* oder *Wendisch* za slovansko skupnost; Pohlin je pisal *Winden* za koroške in štajerske Slovence v nasprotju s Krainer.³⁶ Tako so z *Winden* označevali nekranjske Slovence tudi Gutsman, Vodnik³⁷ in Linhart je zapisal: »Slovane na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem imenujejo njihovi germanski sosedi stalno ‚Winden‘« (Versuch II, 199).

4. *Slovenska pokrajinska stanovniška imena*. — Kakor je Hacquet od začetka pisal krajevna imena na Slovenskem samó ali tudi v slovenski obliki ter se jezil na »Nemce, ki vse popačijo«, tako je pisal pokrajinska in stanovniška imena tudi v slovenski obliki. V Oryctographiji piše npr. Goreinsku, Doleinsku (II. zv. 1781, str. 186). V *Abbildung*... pa uporablja slovenska

³⁶ F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929—1938, 161,

³⁷ Isti, n. d. 180, 186, 187, 328.

stanovniška imena za njihovo nemško obliko že v naslovih poglavij o posameznih pokrajinskih skupinah, nato pa tudi v besedilu ter v podnapisih podob.

a) *Geilthaler oder Silauzi* (13), v prvem stavku besedila »Silauzi oder Selauzi« (= Zilauci ali Selauci) — zadnja oblika je očitno Linhartov vpliv, ki je tudi ime Selovani (Slovani) izvajal iz *selo*. Hacquet pa izvaja nepravilno, v ljudski rabi neznanu obliko Zilauci (namesto Ziljani ali Zilci, gl. spredaj) iz imena reke Zila — pisano Sila, ki ga tudi ponemči v Gewaltbach (13). Podnapis pod podobama je Silautz in Silanka. Isti obliki je zapisal na karti v 3. zv. Oryctographije 1784, kjer sta v levem oglu spodaj upodobljena v svoji noši Ziljan in Ziljanka. — V istem zvezku, str. X, piše ime reke: »in dem Thal Prfile«. — V poglavju o Ziljanih je zapisal tudi ime »Ty Koroshz« kot zmerjavko, ki naj bi jo uporabljali »der Winde und Krainer« za nemške Korošce.

b) *Krainer oder Krainze* (19). Že Kopitar je opomnil, da obrazilo v slovenski obliki ni pravilno, ker je takó ta oblika tožilnik. — Hacquet izvaja ime Kranjci iz *kraj*, češ da »so skrajni« (Endler) — po Linhartu. — V poglavju o Ziljanih pa jih imenuje »Krainer (Krainazi)«, str. 16, kar zopet dokazuje, da zavoljo nepoznavanja jezika ni bil trden v rabi imen in da jih ni zapisoval samostojno, marveč po približnem dojemanju izgovarjave svojih informatorjev. Na podobi sta podnapisa: Kraynz, Krayniza, kar se tudi ne sklada s prvo obliko. — V Oryctographiji uporablja le nemško obliko Krainer, Oberkrainer in na karti v 3. zv. v desnem oglu je podnapis pod podobama: Goriensk, Gorienka, kar zopet — vsaj prvo ime — ni pravilno in je verjetno dojel le prvo besedo iz zveze »goriensk mož«. Kranjci pa mu pomenijo — prav čudno v primerjavi z Valvasorjem — le Gorenjce.

c) *Unterländer oder Dolenzler (Dolenze)*, str. 64. Tudi tu velja za -e na koncu slovenskega imena isto kot za obliko »Kraince«. V tej zvezi pa že uporablja slovensko obliko z nemškim obrazilom tudi v nemškem imenu. Obliko Dolenz je zapisal v nemškem besedilu še na str. 65, 74; der Dolenzler 76, 93, Dolenzern 84, Dolenzlerin 72, 94. — V Oryctographiji III, str. 153, pa je ime der Unterkrainer razložil v oklepaju z »Doleinšk«. — Tudi pokrajino imenuje s slovenskim imenom: Dolenzka Stran, Abbildung... str. 64. — Hacquetovo ugibanje o izviru tega imena smo omenili v pregledu pokrajinskih opisov.

č) *Wipacher oder Vipauze*, str. 76. Tudi to obliko piše dosledno z -e. Nenavadno je, da pod podobama nima podnapisa. Tudi v besedilu ne uporablja slovenskega imena.

d) *Istrianer oder Istrier (Istriane)*, str. 41. Na karti v 4. zv. Oryctographije je v zgornjem levem oglu pod podobo napis: Istrianka — Istriar, Histreicher; v legendi na str. VI pa: Zhitzhe, Istrianski. — Pod podobama v Abbildung... je poleg Istrier napis Istriar — Istrunka, verjetno napačno nam. Istranka.

e) *Japoder oder Japider (Zhitzhe)*, str. 55. Tu je uporabil tuje zgodovinsko ime, v oklepaju pa dodal kot narodno le eno od stanovniških imen prebivalcev, ki jih opisuje. V besedilu imenuje opisovane Kraševce »Kra-shauze«, Pivčane pa »Piuzhane« str. 56. Pod podobama nima podnaslovov, v besedilu pa zadnjih slovenskih imen več ne omenja.

f) *Gothscheer, Hotschevarie*, str. 84. Prav v tem primeru, ko opisuje Nemce, je navedel slovensko obliko kot enakovredno ob nemškem imenu, ne v oklepaju. V besedilu je več ne navaja, pač pa na karti v 3. zv. *Oryctographije* kot *Hotchever — Hotsheveriza*.

g) *Liburnier oder Liburnzi*, str. 99. Ker je mislil Hacquet tu tudi na slovenske Istrane, pritegnemo tudi to ime. Kot pri Japodih, je tudi tu uporabil neživo zgodovinsko ime, pri čemer se je mogel nasloniti na Valvasorja. Nenavadno pa je, da je prav tu zapisal — čeprav umetno — narodno obliko (lahko slovensko ali hrvaško) s pravilnim obrazilom *-i*. Pod podobama je podnapis: *Liburnz — Liburniza*.

Hacquet je sledil glede rabe imen Slaven, Winden, Wenden drugim sodobnikom in starejšim pisateljem, le da je bil v uporabljanju zadnjih dveh za Slovence — ali vsaj njih del, ki ga je opisoval — nedosleden. O slovenski narodni ali jezikovni skupnosti ni spregovoril, čeprav navaja v opombi Schlözerja (*Allgemeine nordische Geschichte*, str. 211), da sta sicer koroška in štajerska veja Slovanov »posebni, v resnici pa istega izvira, zakaj le zavoljo časovne ali politične razdelitve dežel pripadata sedaj dvema različnima vojvodinama, ne da bi bil narod fizično ločen« (Abbildung ... 13). Iz nerodno oblikovanega stavka na začetku opisa Ziljanov bi mogli sklepati, da je tako slovenske Korošce — od katerih pa izrečno pozna le Ziljane — kot Kranjce in slovenske Štajerce imel za en rod (*Volksstamm*).

Glede narodnostnega izrazja je treba Hacquetu šteti v dobro, da je za posamezne pokrajinske skupine pisal tudi slovenska stanovniška imena, čeprav v nekoliko nepravilni obliki in čeprav je imel za Kranjce le Gorenjce ter jih s tem ločil od Dolenjcev, čeprav je Kraševce in Pivčane mešal z neslovenskimi Čiči ter jih skupaj imenoval Japode. Pozitivno je bilo tudi, da je Slovence imenoval ob nemških imenih tudi Slavenci. Očitno pa je posebno v tem pogledu, da je na njegove pomanjkljivosti in nejasnosti vplivalo v času oblikovanja te knjige njegovo dolgoletno bivanje zunaj slovenskih dežel in pomanjkanje stikov s slovenskimi preroditelji.

Slovenščina v Hacquetovih delih

Razen pokrajinskih, krajevnih in stanovniških imen je pisal Hacquet v slovenščini tudi imena predmetov, ljudi, dogajanj, šeg. Kakor je geslo v *Oryctographiji* v pravilni tedanji knjižni obliki, tako so krajevna in stanovniška imena zapisana po slišanju človeka, ki ni obvladal slovenščine (npr. »bella pola« za Velo polje pod Triglavom). Napake v stanovniških imenih smo — za Kopitarjem — že pokazali. Najpravilneje je še zapisal imena oseb in predmetov v zvezi s šegami, z nošo, ker se je pri tem povečini naslonil na Valvasorjevo pisavo v Slavi, verjetno pa mu je v nekaterih primerih tudi kdo pomagal.

Tako je pisal — v oklepaju ob nemški besedi, kot tudi druga slovenska imena — imena posameznih delov noše v slovenščini, začeniši že pri Ziljanih, npr. Pramesh, Hlebz (sicer v napačnem pomen, gl. spredaj), Kosmata, Opanke — in sicer z veliko začetnico, pač po nemškem in Valvasorjevem zgledu. — Pri Kranjcih je zapisal Kruh, Kislekapus (primer, ki dokazuje njegovo

nepoznanje jezika, ker piše obe besedi skupaj), Hisha, Streha, Izby, Petsch — tu v nasprotju s svojim primerom v uvodu XI, kjer izjavlja, da se bo držal pisave posameznih ljudstev in za Slovence navaja primer »zhern« nam. tschern. — Pri njih je zapisal tudi besede: Gosle, Pishala, Snubazhi, Shenene, Svatje, Merlizh, Shivina in druge — tedaj mnogo več slovenskih besed kot pri Ziljanih. Primer »Stershizh« za Tržič pa zopet kaže na nepoznavanje slovenske oblike, ker je dojel zvezo: s Teržiča kot enotno ime (str. 35).

Na koncu poglavja o Kranjcih si je tudi postavil vprašanja o izviru in značaju nekaterih njihovih besed. Naštel je nekatere izmed njih: Fazenekel, Fant, Shtenga itn. ter jih označil kot italijanske in nemške, po drugih izviru pa se vprašuje: Frat — frata, Ol, Pirh, Patsch — pač... (40).

Podobne izraze, predvsem za oblačila in osebe ter predmete v zvezi z ženitovanjem, je zapisal tudi v drugih poglavjih.

Manj srečno je zapisal besedne zveze, npr. primer za pisavo in izgovor v uvodu, str. XI: »kisbiu, wo wars't?« (kje si bil). Najmanj pa so se mu posrečili zapisi ljudskih pesmi, tako v poglavjih o Slovencih, kot o drugih južnih Slovanih. Tako je že Kopitar povedal (n. m. 209), da sta vrstici v poglavju o Dolenjcih »uskoški« — srbohrvaški in »kot povsod, zelo pomanjkljivo zapisani«. Na srečo pri drugih Slovencih ni zapisal kakega pesemskega besedila, pač pa ob koncu drugega snopiča o Slovencih še štiri vrstice nekake »dolenjske« poskočnice, ki jih je že sam označil, češ da »Dolenjec pōje že nekoliko ilirski«. V črkopisu teh vrstic je viden že močan poljski vpliv (Powesh, dusza), besedilo pa je tudi sicer pokvarjeno podano.

Podobe in njih slikar

V naslovu knjige je »Abbildung« — upodobitev na prvem mestu, čeprav je sevê besedila v njej več kot podob. Vendar nedvomno poudarja prvo mesto te besede pomen, ki ga je pisatelj dajal podobam, ilustracijam v vseh svojih delih, posebej pa še v tej zadnji knjigi. To je tudi sam povedal najprej v uvodu, str. X, ko navaja na prvem mestu svojega namena s tem delom, ki ga je izrazil v 4. delu potovanja po Karpatih, češ da je »obljubil... seznaniti z nošami Slovanov v avstrijski monarhiji«. In: »Obleka in izraz obraza naj bosta vselej zvesto upodobljena« (XI).

Koliko zanimanja in skrbi je posvečal Hacquet — tudi po Valvasorjevem zgledu — opisom ljudske noše, dokazujejo nje obširni in natančni opisi pri vsaki stanovniški skupini, opremljeni vselej tudi z narodnimi imeni njenih posameznih delov.

Posebno pa dokazujejo to ilustracije v njegovih knjigah. Medtem ko so bili bakrorezi v Valvasorjevi Slavi enobarvni in so bile enake tudi podobe nekaterih predstavnikov Slovencev na zemljevidu v Hacquetovi Oryctographiji, so podobe v Abbildung... večbarvni akvareli. To so po Valvasorju prve upodobitve slovenskih ljudskih noš, zato bi zaslužile natančno raziskavo, vendar so jih dosedanji raziskovalci naše noše skoro prezrli. Kdo je njih slikar?

Tudi ta si ni zaslužil omembe svojega imena v našem strokovnem slovtvu. Hacquet sam ga ne omenja, le na podobi Kranjice med str. 20 in 21,

Istrana med str. 40 in 41, Vipavca med str. 76 in 77 ter Kočevarke med str. 86 in 87 najdemo podpis: Geißler... Leopold Schmidt tudi ni vedel slikarjevega osebnega imena in ga je označil le s priznanjem: »...Geisslerjeve odlične podobe noš«.³⁸ Toda slikarjevo ime z začetnicami njegovih dveh osebnih imen vendarle najdemo tudi v Hacquetovi knjigi. V seznamu knjig iz Baumgartnerjeve in Industrie-Comptoirrove založbe v Leipzigu na koncu 5. zvezka, str. 196 je naveden pri Ch. Fr. Hempela Geographisch-statistische Beschreibung und Abbildung der Völker- und Völkerstammen...: C. G. H. Geißler, Zeichner und Kupferstecher (risar in bakrorezec). Prav tako je naveden še na prvem mestu v D. I. G. Gruberjevi knjigi Sitten, Gebräuche und Kleidung der Russen in St. Peterburg ter v istega Gruberja Russische Volks-Vergnügungen.

Geißler je tedaj ilustriral več podobnih knjig, kakršna je bila Hacquetova. Christian G. H. Geißler je bil rojen 1770 v Leipzigu in je tam 1844 umrl. Spremljal je na Rusko znamenitega popotnika, botanika P. S. Pallasja in ilustriral njegove potopise, pozneje pa posebno otroške knjige.³⁹ Kako je slikal podobe za Hacquetovo knjigo, ni znano. Mogoče ga je Hacquet poslal na Slovensko, ali pa je imel avtor kake skice, ki jih je dopolnil s svojimi opisi in navodili slikarju, da je le-ta po njih naredil podobe. Verjetno je naredil skice Hacquet sam.

Če odštejemo podobi Dolenjca in Dolenjke, ki predstavljata Žumberčana, ter podobi Kočevarja in Kočevarice, je v prvih dveh zvezkih knjige, namenjenih v glavnem Slovincem, deset koloriranih podob slovenske noše. Vprašljiva je še noša obeh Istranov. Vse osebe so predstavljene zelo nazorno in živo: na sebi imajo poleg obleke in pokrival ter obuval še razne pridevke (torbe, pasove, palice) ali v roki ali na sebi predmete (posode). Postavil jih je v pokrajino: Ziljana in Gorenjca pred gore, Istrana ob morje, Vipavca pred hribe. Upodobljene so tudi manjše stavbe: čebelnjak za Ziljanom in Gorenjcem, za Istranom stiskalnica, za Istranko tovarni konj z možem, isto za Čičem-Kraševcem, voz s panji za Vipavcem.

Seznam podob je Hacquet objavil le v prvem zvezku, na str. XIII, kjer je na koncu opomba: »NB. Navedene podobe, npr. Marijina podoba, gora s slovenskim romarskim krajem in druge bodo kot naslovni bakrorez dodane naslednjim zvezkom.« Toda to ne ustreza mestu teh podob. »Marijina podoba«, ki jo omenja kot vinjeto »na začetku tega uvoda«, kjer je Marija predstavljena kot »gospodarica elementov« v uvodu str. 12, je na prilogi pred uvodom v prvi zvezek. To je podoba iz Ukrajine ali Rusije, kakor pravi prav tam, s cirilskim napisom okoli okronane ženske glave na ptičjem telesu.

Podoba z napisom »M. Usharje« (Višarje), na kateri je na vrhu cerkvice, na pobočju manjša kapelica, spodaj pa se od hiš bližajo romarji z banderoma, je pridana na koncu prvega zvezka, saj je nad podobo tudi napis »Pag. 18«. kjer omenja Višarje. Na spodnji polovici te priloge sta dve strani iz pratike za mesec kimovec z napisom, da sodita k str. 92, kjer govori o pratiki. — Pred naslovnim listom knjige pa je vinjeta treh moških glav, predstavnikov Slovencev, Hrvatov in Srbov ter vzhodnih Slovanov.

³⁸ L. Schmidt, n. d. (= op. 4), str. 41.

³⁹ Brockhaus-Enzyklopädie VII, 1969, 44.

Na zemljevidu *Continuatio Mappae Litho Hydrographicae Nationis Slavicae* v 4. snopiču *Oryctographije* . . . , ki prikazuje v tem zvezku obravnavano hrvaško ozemlje, sta v levem oglu zgoraj podobi s podnapisom *Istrianka* — *Istrian*, *Histreich*, pod legendo je upodobljen stoječi *Dolenz*, ob njem sedi *Dolenka*, nemški podnaslov: *Unterkrainer*. — V levem spodnjem oglu je podoba s podnapisom *Zhitsch*, desno ob njem ženska: *Zhitschanka*, nem. *Zitschen*, ki utegneta predstavljati naša Kraševca ali Notranjca s Pivke. — V legendi na str. VI.: »... Zhitzze, Istryanjski, Dolenski oder Zitschen, Histreichern und Unterkrainer in ihrer Landestracht«.

Na zemljevidu 3. zvezka *Oryctographije* . . . sta levo spodaj podobi s podnapisom: *Silautz* — *Silanka*, desno pa podobi s podnapisom *Goriensk*, *Gorienka*. Na skrajni desni sta upodobljena *Hotshever* — *Hotsheveriza*.

USODA HACQUETOVE KNJIGE ABBILDUNG . . .

Ta Hacquetova knjiga je doživljala bodisi v celoti bodi v posameznostih res nenavadno usodo, tako glede ponatisov kot prevodov in priredb ter ocen. Nenavadno je tudi to, da skoro o ničemer v tej zvezi ni bilo pri nas nič pisanega in da niti ni vse na voljo v naših knjižnicah.

Prvi, nekoliko skrajšani ponatis je doživel prvo poglavje knjige o Ziljanih v Josipa Dobrovskega Slavinu 1808, str. 298—302 pod naslovom: *Der Geilthaler, und die Geilthalerin* (Aus den Hrn. Prof. B. Hacquet's Abbildung . . .). Objavljeni sta tudi obe podobi v črnobeli tehniki. Na str. 300 je Dobrovský dodal opombo o izginuli noši, kar smo navedli spredaj. — Václav Hanka je v ponatisu Slavina 1834, str. 112—115 objavil tudi to poglavje. — Prav tako je Dobrovský ponatisnil v Slavinu poglavja: *Die Tracht der Illyrier* (Aus Hacquet's Beobachtungen auf einer Reise nach Semlin S. 241. In den Abh. einer Privatgesellschaft in Böhmen. 2. Bd. Prag, 1776, 8.) Slavin str. 57 do 58 (v Hankovi izdaji 39—40); *Der Krainer und die Krainerin*, Taf. III. IV., Slavin 1808, 302—305, v Hankovi izdaji 115—117. To je skraćeno o hrani, hiši in zabavah iz Hacquetovega poglavja o Kranjcih. — Nadaljevanje iz tega poglavja od »In ihren Spinnstuben . . .« str. 26 do »Kopftuche« str. 38 je Dobrovský objavil v Slovanki 1814, 90—94 pod naslovom: *Beschreibung der südwest- und östlichen Slawen aus Hacquet verkürzt*. II. (Fortsetzung des im Slawin S. 305 abgebrochenen Auszuges). — Iz poglavja o Istranih, str. 41 do 50 je Dobrovský ponatisnil takoj za prejšnjim sestavkom še povzetek: III. *Der Istrianer und die Istrianerin*, str. 95—97.

V anonimni oceni Slavina je Jernej *Kopitar* zapisal o ponatisu Hacquetovega poglavja o Ziljanih v njem: »G. Hacquet imponira tujcem z videzom pragmatizma, ki si ga ume nadeti; toda bojimo se, da bodo nekoč njegova potopisna poročila prav tako krivično zaničevali, kot jih zdaj precenjujejo. Poznavavec občuduje njegovo neutrudno delavnost, hvali njegovo zgovorno prostodušnost (grška *parresia* bi bila tu prava beseda: *dicenda*, *tacenda* *locutus* pri Horacu), obžaluje pa njegovo pomanjkanje klasičnega čuta in se končno smehlja preneglo izrečenim sodbam o slovanskih jeziki, ki jo je galonemški mož (da vendar tudi mi enkrat posnemamo njegovo *parresio*) menda izrekel, na ljubo svojemu neznanju mogoče v pretiranem žlobudranju

(žargonu) svoje mestne gospodinje! *hlebz* za telovnik npr. je takoj quid pro quo: *hlebiz* se imenuje hleb (kruh), telovnik je pa obenem z imenom *lajbliz* ali *lajblik* Slovenec kot Slovak prevzel od Nemca. Ovčji kožuh imenujejo pač tudi v Ziljski dolini *koshuh*, ne *kosmata*. *Krainze* je tožilnik množine, imenovalnik *dolenzi* je g. Hacquet bolj pogodil.⁴⁰

J. D o b r o v s k ý je — pač opomnjen po Kopitarjevih ocenah — v opombi k objavi sestavka o Istranih v Slovanki 1814, str. 97 popravil Hacquetovo napačno rabo besede »hlebz« za telovnik: »Rojene Kranjce in poznavavca njih jezika je bil v oči Hacquetov smešni pogrešek, ko imenuje (Slavin str. 300) suknjič (den Wams), jopico *hlebz*. *Hleb* je hleb (»der Laib«, v oklepaju: »Brod« = kruh, V. N.) in *hlebz* je diminutiv »das Laibel, libo parvus«, ne pa suknjič ali telovnik«.

Avstrijski publicist Franz Sartori je pod svojim imenom objavil tudi tuje članke, brez navedbe imen pisateljev, v štirih zvezkih Länder- und Völker-Merkwürdigkeiten des österreichischen Kaiserthumes. V drugem delu (Wien, 1809) je objavil iz Hacquetove Abbildung: Die Likaner in Kroatien, str. 40—64 (v Hacquetovi knjigi od str. 162 sl.); Die Hochzeitsbräuche der Istrianer in Istrien, str. 83—86 (Hacquet str. 45—47). — V tretjem delu (1809) je objavil poglavje o Ziljanih z naslovom: Die Geilthaler oder Silauzi in Kärnthen, str. 98—106 (Hacquet str. 13—19), izpustil je vse Hacquetove opombe pod besedilom; Die Hochzeitsgebräuche der Krainer in Krain 107 do 110 (Hacquet 26—28) in Die Uskokken . . . str. 182—202, kar nas tu pobliže ne zanima. — V IV. delu, 101—112 je ponatisnil Die Gothscheer in Krain.

Najpomembnejši je za nas Sartorijev ponatis poglavja o Ziljanih, ker je to Jarnik ocenil in ker so o tem doslej bili zapisani napačni podatki. Ivan Grafenauer pravi: »K narodopisni stroki ga je (Jarnika) napotila polemika, ki se je vnela na Koroškem proti knjigi dr. Sartorija Neuste Reise durch Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Kärnten . . . v kateri je izpisal tudi Hacquetov članek v Dobrovskega Slavinu Der Gailthaler und die Gailthalerin . . .« Raznim kritikom Sartorijeve knjige naj bi se bil »pridružil . . . tudi J(arnik)«. ⁴¹

Toda v tej Sartorijevi knjigi ni članka o Ziljanih in Jarnik v svoji kritiki tudi izrecno omenja Sartorijevo knjigo Länder- und Völker-Merkwürdigkeiten . . . Glej dalje pri povzetku Jarnikovega spisa.

Prvo oceno Hacquetove knjige je objavil Jernej Kopitar pod naslovom »Slavische Völkerkunde« v Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, Jahrgang 1811, Dritter Band (zvezek za avgust), 187—214. — Iz obsežne anonimne ocene smo že navajali Kopitarjeve pripombe, ki zadevajo poglavja o Slovencih. Tu si je treba ogledati še oceno kot celoto. — Kopitar je navedel pred naslovom knjige le letnico 1801 (v oklepaju) in je čudno pri njegovi natančnosti, s katero je popravil pravopisne in druge pomanjkljivosti naslovne strani Hacquetove knjige, da se ni zanimal za natančen čas izida knjige.

Kopitar navaja kot uvod svojega poročila dolg odlomek iz dela J. Ž. Popoviča, Untersuchungen vom Meere, v katerem govori o pisateljevi želji, da

⁴⁰ Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes 1810, 248—49. = Kleinere Schriften I, Wien 1857, 120—134.

⁴¹ I. Grafenauer, Jarnik Urban, SBL I, 387.

bi mogel nekaj let preživeti med Južnimi Slovani ob Jadranskem morju in do Črnega morja, da bi raziskoval njih jezike, ne bi pa zanemarjal tudi rimskih, grških in slovanskih starin, rastlinstva, živalstva in ostalih področij naravoslovja. Kar se Popoviču ni posrečilo, to je trideset let pozneje delno dosegel Hacquet. Kopitar navaja glavne podatke o Hacquetovem življenju in delovanju, ne omenja njegovega bivanja v Idriji, pač pa zmotno pravi, da je bil 24 let profesor v Ljubljani. Med njegovimi prijatelji navaja Schlözerja, Pallasa, Reineggsa, Fortisa idr. »Da bi imela Avstrija le prav mnogo takih profesorjev!« (191) »Njegovo nezakriviljeno pomanjkanje filološke in estetske izobrazbe moramo obžalovati; to nas pa naj ne ovira, da ne bi hvaležno sprejeli, neglede na marsikatero pomanjkljivost, njegove prispevke k slovanskemu narodoslovju (Völkerkunde). Mogoče bodo vsaj pridobila kakemu drugemu Popoviču bolj naklonjeno uslišanje (da bi našel mecena, ki si ga je želel Popovič, op. V. N.)! Zakaj ljudstvo 50 milijonov je pač vredno, da ga raziskujejo v povezanosti! Toda kdor ga hoče temeljito študirati, mora biti neogibno drugi Popovič« (n. m. 190—191).

»Že ideja, prepotovana ljudstva upodobiti in kratko opisati, dela gospodu pisatelju čast. Škoda le, da se mora pisatelj zavoljo podob pritoževati nad nenatančnostjo založbe. Novi Popovič bo tedaj moral tudi v tem marsikaj popravljati« (191).

Nato se loteva Kopitar opomb k posameznim zvezkom. Iz posvetila cesarju in Hacquetovega uvoda navaja Kopitar obširno (str. 191—195) stavke, ki govorijo o razširjenosti Slovanov v Avstriji in o pisateljevih popotovanjih po slovanskih deželah. K njegovi oznaki namena knjige in njenega značaja pa je Kopitar dodal pod črto svoje opombe. Tako je k Hacquetovi trditvi, da je preživel skoro vse svoje življenje med Slovani, Kopitar pripomnil: »Toda vendar več v nemških in germaniziranih mestih; pravi Slovan je le še na deželi in treba je le-tega jezik temeljito poznati, če ga hočemo primerno študirati« (193).

K Hacquetovi trditvi, da je v svojem šestdesetem letu »vse dejanje in nehanje tega naroda gotovo hladnokrvno preudaril«, je postavil vprašaj za besedo »vse« (193).

Posebno temeljito pa je opremil z opombami sledeče stavke: »Ne bo vselej vsak narod izčrpno opisan, če se njegove šege, navade itn. malo ali nič ne razlikujejo od tistih, ki so bile prej ali bodo v naslednjem opisane« (Abbildung... str. XI). Kopitar je za »navade« pripomnil: »Jezik (dialekt) bi bil moral kot najznačilnejši razločevalni znak tu biti predvsem imenovan!« (193). Ob koncu stavka pa je dodal: »Če se malo ali nič ne razlikujejo, tedaj — je to vselej le en in isti rod, pa najsi bo razkropljen pod ducatom različnih vladarjev ali upravnih okrožij istega vladarja. To so doslej premalo upoštevali, kot bomo kmalu videli« (193—194). S temi besedami je Kopitar določno označil glavno Hacquetovo napako, da je videl v pokrajinskih enotah tudi nekatere rodovne skupnosti in premalo upošteval slovensko narodno enotnost.

Posebno obširno pa se je Kopitar pomudil pri Hacquetovi trditvi, da bo črkopis ohranil v knjigi tak, kakršnega uporablja sleherni rod (Predgovor XI). Kopitar pravi v opombi, obsegajoči celo stran drobnega tiska: »To je seve najlagodnejše za pisatelja; treba mu je le znake besede prenesti iz vsakokratnega slovarja ali slovnice, čeprav jih sam niti ne zna brati. Toda za

bravca stoji tedaj pogosto taka beseda docela zaman tu, ako ga ne pouči o tem vsaj jasno vnaprejšnje poročilo. Hacquetov predgovor pa te zasluge nima« (str. 194). V nadaljevanju opombe omenja Lindejev primer s poljskim slovarjem in Dobrovskega transliteracijo v Slavinu. »G. Hacquet pa je imel ruski črkopis na voljo« — nadaljuje Kopitar in obsoja noveevropske črkopise ter postavlja za vzor ruskega, ki ima toliko znakov, kolikor ima jezik glasov. Končno izraža željo po pomnoženem latinskem črkopisu za Slovane (194—195).

K predgovoru pripominja Kopitar le še, da naj ima pisatelj njegovo obsežno oceno za dokaz, za kakó pomembno ima njegovo delo in da mu bomo hvaležni zanj. »Naj bi ta opis in upodobitev napotila kakega Slovana (ki pa mora imeti Popovičeve moči), da bo po Hacquetu dobro zamišljene rubrike izpolnil z docela pravičnimi podatki!« (195)

Nato preide Kopitar k Uvodu (Einleitung) Hacquetove knjige, popravlja njegovo izvajanje imena Slave (Slowenez) od slava (195—196), Kamčatka iz kamen in čakam; navaja pisateljeve besede o številnosti Slovanov v Avstriji in pomenu slovanskega jezika v preteklosti ter navezuje obsežno opombo k zgodbi, da je Jožef II. vprašal ministre, ali naj bo slovanščina ali nemščina uradni jezik v Avstriji. V njej našteva slovanske jezike s številom njih pripadnikov ter končuje z željo po edinstvenem slovanskem črkopisu. V Uvodu pohvali Hacquetovo oznako slovanskega značaja in obširno navaja njegov zagovor slovanskih vojakov in slovanskega človekoljubja, dalje odstavek o slovanski izobrazbi. K Hacquetovemu pripovedovanju o praznovanju Slovanov pa pripominja Kopitar: »kot sleherno ljudstvo v svojih okoliščinah« (202).

Sledijo Kopitarjeve pripombe k posameznim poglavjem Hacquetove knjige, ki smo jih nekoliko že upoštevali. V njih pa je tudi, posebno pri nekaterih pokrajinskih skupinah, mnogo splošnega, s čimer je Kopitar pojasnil tedaj še — posebno tujcem — neznane etnične razmere med Slovenci. S tem je seve poučil tudi Hacqueta in mu pokazal, kako bi bil moral to razmerje obravnavati in upoštevati npr. v narodnostni terminologiji.

Tako je k poglavju o Ziljanih pripomnil, da je napačna Hacquetova etimologija Zila (Sila)-Gewaltbach; da velja ime Slovenci ne le v ožjem pomenu za Ziljane, ampak tudi za »Winden, Wenden« — Slovence ter za Slovane sploh. Ob tem se na široko razgovori o prihodu Slovencev v Alpe, našteje njih pokrajine, med katerimi omeni tudi »Provinzialkroaten« (kajkavce) in zahodno Ogrsko (Prekmurce); označi tesno sorodnost njihovega jezika s srbskim in hrvaškim ter starocerkvenoslovanskim (202—205). Ko razloži to razmerje, pravi: »Od tu opisanih so Ziljani, Kranjci, Vipavci, Hrvati Slovinci; Istrani, Čiči (celo), Dolenjci (ker H. ni upodobil pravih), Liburnijci, Morlaki, Dalmatinci, Slavonci in Raci — Srbi in (pravi) Hrvati. Kočevarji in Klementini niso nikaki Slovani«.

Podobno obširne so pripombe h Kranjcem. Poleg že navedenih omenja, da so kresovanje odpravili ozkosrčni duhovniki »in kameralistični duh, ki gleda človeka le kot delovni stroj... Le pastirčki si še kdaj prirejajo to zabavo, ne da bi z njo združevali najmanjšo pogansko misel« (206). — Prejo imenuje »bále pridnih Kranjcev« in o šalah pri ženitovanju meni, da se jih Kranjec udeležuje »kot takih«, ker »ni kmalu bolj treznih (hladnih) glav, kot so Kranjci, posebno Gorenjci; ne slišimo peti nobenega moškega (pač pa

seve lepa dekleta), medtem ko graničarski Hrvat itn. svojega Kraljeviča Marka povsod zapoje« (206).

V zvezi z anekdoto o Kranjcu-Francozu iz Ljubljane pripominja Kopitar: »Sicer bo pač res, da Nемеc ljubosumno gleda na često blestečo kariero dobrih glav s Kranjskega: toda ali je sramota, biti spretnjši kot Mihec ali Janezek?« (207)

Kopitar je tudi razložil tuje in domače besede, ki jih Hacquet našteva kot kranjske značilnosti (207—208). Navedel je tudi krajše pripombe k opisom hrvaških in srbskih skupin (208—212), nato se je pa ustavil ob nekaterih podobah. Ob prvem bakrorezu »treh capita jugata, kot predstavnikov fiziognomije« Slovanov se vprašuje: »Slovenec iz Japidiije bo pač srednji?« (212) K strani iz kranjske pratike pripominja, da se pisatelj moti, če meni, da je le-ta »izvirno kranjska«. Kopitar sam je videl prav take flamske in avstrijske kmečke koledarje. Podobe svetnikov so narejene po legendah (213).

Kot primer Hacquetovega nepoznavanja slovanskih jezikov navaja, da je objavil kot primer srbske pesmi — neko rusko. Končuje pa, da je pisatelj opisal le južnoavstrijske Slovane in da je več obetajoči naslov verjetno založnikov, čeprav ga naslovna podoba opravičuje. »Uspeh vtisov, ki jih je naredilo branje teh petih zvezkov na ocenjevalca, je: G. Hacquet je od vseh tujcev nas Slovane še najznosneje spoznal. Docela pa bo kak tujec vse naše dejanje in nehanje težko kdaj dojel; spomnimo se le, kako so Angleži, ki so vendar sami napol Nemci, govorili o *Bürgerjevi Lenori* in kako še vedno Francozi čenčajo o nemških rečeh!« (n. m. 214).

Kakor je poglavje o Ziljanih v Hacquetovi knjigi doživelo največ ponatisov, tako je bilo deležno tudi največ ocen in pripomb. Poleg že navedenih krajših popravkov, ki sta jih zapisala o njem Dobrovský in Kopitar, so najboljše ocene, ki jih je o tem poglavju napisal Urban Jarnik. To dejstvo dokazuje tudi, da drugod na Slovenskem tedaj ni bilo primerneга človeka, ki bi bil sposoben, popraviti in na drobno oceniti Hacquetova poglavja o drugih slovenskih pokrajinah. Kopitar je zmoгel to pač le v glavnem.

Jarniku je poslal ponatis Hacquetovega spisa o Ziljanih v Slavinu 1808 Janez Nep. Primic s prošnjo, da bi ga ocenil. Jarnik mu je odpisal »okoli maja 1811«: »Opis Ziljana in Ziljanke je v mnogem pogledu zelo pomanjkljiv, tudi napačen, nepravilen in enostranski, treba je namreč med Ziljani živeti, da jih spoznaš, ne pa narediti eno potovanje, kjer hočeš na enem izletu vse spoznati. Že ime je napačno, oni se imenujejo: Zilani (Silani), ne pa Zilauci (Silauzi): spodnji Korošec ga imenuje Zilc (Silz). Kožuh imenuje g. Hacquet košmata in se imenuje le kožuh (koshuh). Verjetno je g. Hacquet obiskal to dolino brez poznavanja jezika in kak veseljak mu je utegnil tu reči košmata namesto kožuh, ali pa je pokazal s prstom na grobo kožuhovino in vprašal, kako se to imenuje, pa so mu rekli: kosmata.«⁴²

Nadalje omenja, da napačno opisuje sedenje družic na konju ter napoveduje »popolni opis Ziljanov drugikrat«. — Obširneje mu je Jarnik popravil Hacquetove napake v drugem pismu v letih 1811 ali 1812 in označuje zunanost Ziljanov, značaj, pri čemer priznava Hacquetu, da je pravilno opazil njih veselost; opisuje proščenje in na njem štehanje, kar je Hacquet docela

⁴² F. Kidrič, v op. 30 n. d., str. 75—76. (= Kres III, 1883, 534.)

zamolčal. Ta opis tvori večji del Jarnikovega poročila. Dalje popravlja Hacqueta glede pokrival pri plesu, glede godcev, o sedenju deklet na konju in posebej očitek, da Ziljani niso pridni poljedelci. Pomembne opombe ima o noši in zanika, da bi Ziljani sploh poznali »Steinbier«-koritnjak.⁴³

Ker je medtem objavil tudi Fr. Sartori Hacquetovo poglavje ter knjigo *Neueste Reise...* (gl. spredaj!), proti kateri so ostro nastopili Korošci v Carinthiji, predvsem Kumpf, je nastopil javno tudi Urban Jarnik s člankom *Züge aus den Sitten der Gailthaler* (Črtice o šegah Ziljanov) v Carinthiji 1813, št. 2 in 3.

Na Kopitarjev poziv je Jarnik poslal spis *Ueber die Gailthaler in Kärnten* in s podpisom »Von einem Eingebornen«. Glavne Jarnikove popravke smo že navedli spredaj v analizi tega Hacquetovega poglavja.

V začetku mu Jarnik sicer priznava: »Slavni g. prof. Hacquet ima za slugo, da je posvetil svojo pazljivost slovenskim Ziljanom, med katerimi je moč najti še mnoge preostanke slovanske starodavnosti, in da je na svojem popotovanju med njimi nabrane podatke sporočil javnosti. Dolžni smo mu zahvalo, da je obogatil s svojim člankom slovansko narodoslovje (Völkerkunde).« Vendar ostane poznavavcu dežele še, da popravi »napačno dojete podatke« in izpolni vrzeli, ki so v Hacquetovem spisu. To bi pričakovali od Sartorijevega dela, toda »on se je zadovoljil z objavo Hacquetovega spisa« (n. m. št. 44, str. 257). Jarnik napoveduje »tu le nekaj popravkov«, ki jih je nizal tako, da je nad navedkom navedel ime enega ali obeh avtorjev (Sartori — Sartori [po Hacquetu] — Hacquet — Hacquet in Sartori), nakar sledi »Popravek«.

Jarnikov spis je tako pomemben, da bi ga bili morali že davno prevesti — že zato, da bi bilo Hacquetovo poglavje postavljeno v pravilno luč in da mu ne bi vsi povprek verjeli. Verjetno je tudi Hacquetov spis vplival na Jarnika, da je več pisal o življenju koroških Slovencev.

Z Jarnikovo oceno se je usoda Hacquetove knjige pomaknila s slovenskih in avstrijskih tal za dalj časa v bolj oddaljeno tujino. Toda vse to je ostalo Slovencem do najnovejšega časa neznano.

Bretonova francoska priredba

Francoski potopisec Breton de la Martinière (1777—1852) je prevedel v izvlečku Hacquetovo delo *Abbildung und Beschreibung...* v francoščino pod naslovom: *L'Illyrie et la Dalmatie, ou moeurs, usages et costumes de leurs habitans et de ceux des contrées voisines.* — Traduit de l'allemand /de M. Le docteur Hacquet, par M. Breton/. *Augmenté d'un Mémoire sur la Croatie militaire; orné de trente-deux planches, dont vingt-quatre d'après les gravures de l'ouvrage allemand, et huit d'après les dessins originaux inédits.* (Dva zvezka.) Paris / Nepveu, Libraire, Passage des Panoramas, Nr 6. / 1815.

V oceni knjige Ch. Nodiera je tudi navedeno: Prix: 10 fr.; fig. color., 15. fr.; pap. vel. v 30 fr.

⁴³ F. Kidrič, v op. 30 n. d., str. 129—136.

L'ILLYRIE 36225 ET LA DALMATIE,

OU

MŒURS, USAGES ET COSTUMES DE LEURS
HABITANS ET DE CEUX DES CONTRÉES
VOISINES.

TRADUIT DE L'ALLEMAND,
DE M. LE DOCTEUR HACQUET,
PAR M. BRETON.

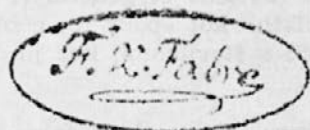
Augmenté d'un Mémoire sur la Croatie militaire;
orné de trente-deux planches, dont vingt-quatre
d'après les gravures de l'ouvrage allemand, et
huit d'après les dessins originaux inédits.

TOME PREMIER

PARIS,

NEPVEU, LIBRAIRE, PASSAGE DES PANORAMAS, N° 26.

1815.

F. X. Fabre

Knjiga v slovenskih javnih knjižnicah ni na voljo, uporabljal sem xeroxkopijo primerka v Bibliothèque Nationale v Parizu.

Kljub temu, da je Breton označil svoje delo kot prevod, knjiga to ni v pravem omenu, ampak skrajšan prevod in priredba. To je prvi — in zadnji — opazil in zapisal nemški prevajavec Bretonove priredbe, Schuster. Breton je v predgovoru zapisal, da je skušal avtorjevo »nekoliko suho besedilo« prilagoditi okusu francoskega bralca. Schuster pa je povedal v predgovoru svojega prevoda, da je Bretonova knjiga povečini izveček iz Hacquetove *Abbildung . . .*, da je mnogo besedila izpustil, »posebno pri opisu noš, ki so bile vendar odličen namen obeh pisateljev«. Izpustil je tudi razne primerjave, celo tiste, ki namigujejo na Francoze, Bretonov prevod je Hacquetovo delo večkrat tako močno spremenil, da je ali smisel napačen ali Hacquetovemu prav nasproten, kar jasno dokazuje pomanjkljivo znanje nemščine. Celotno posamezne bakroreze, prevzete iz izvirnika, je Breton nepravilno označil.⁴⁴

J. Breton je izviral iz pariške meščanske družine in se je kot dijak pridružil revoluciji. Ker je doštudiral stenografijo, je delal v parlamentu kot stenograf, od 1792 pri listu *Feuille du Soir*, pozneje pri *Gazette de France*, *Journal de Débats*, 1825 eden od ustanoviteljev *Gazette des Tribunaux*, 1831 med ustanovitelji *Sténographe des Chambres* itn. Mnogo je prevajal iz angleščine, nemščine in španščine in priredil mnogo del, ali sam ali v družbi z drugimi, tako da sam navaja v obravnavani knjigi med svojimi dela, ki so jih priredili drugi, a je sam skrbel le za njih objavo. Priredil je zlasti vrsto potopisov — po tujih virih, o deželah, ki jih nikoli ni videl. Tako o Rusiji, Spaniji, Turčiji, Kitajski, Afriki itn.⁴⁵

Za naslovom dela sledi po izvirniku podoba s tremi glavami predstavnikov Slovanov z napisi: Slavon - Wende - Illyrien. Svoj predgovor je naslovil »Avertissement« (I—IV) in v njem uvršča opis Ilirije (!) v »že dovolj številno zbirko« podobnih del, ki jo je priredil z drugimi avtorji in našteje teh sedem del. Zavezljivo »elegance in posebnosti noš« je — pravi — Hacquetovim 24 bakrorezom dodal še osem »po neizdelanih risbah«, ki mu jih je preskrbel a oseba, katera je delovala v Ilirskih provincah.

Hacquetov uvod je pod naslovom *Introduction* (V—XII) skrčil — izpustil je predvsem Hacquetove osebne aluzije na bivanje na Slovenskem, njegove opombe in primerjave z drugimi narodi, posebno str. 8—10. — Glede narodnostnega izrazja nas zanima, da prevaja npr. Hacquetove Veneden, Winden, Sklavennen: *Les Wendes, Vénètes ou Slaves; wendische Sprache* kot *la langue slavonne*; ohranil je tiskovno napako iz Hacqueta: *Slavenzi ou Slasvin* (VII) nam. *Slawin*.

Docela samovoljno je Breton nadaljevanje in konec Hacquetovega uvoda postavil za ponovitvijo naslova knjige: *L'Illyrie et la Dalmatie* kot svoje prvo poglavje: *Religion des Illyriens et général* (1—4). V njem je nápak prevedel »o verskih služabnikih« kot »pour les cérémonies de leur culte«. — Breton poglavij ni označil s številkami, kot jih je Hacquet, marveč le z naslovi.

⁴⁴ Npr. podobo Kranjice in Vipavke, kjer je ohranil nemško ime.

⁴⁵ *Dictionnaire de Biographie française*, VII, Paris 1956, 245—246.

Podoba Kranjice v Bretonovi priredbi.

Prvo poglavje je naslovil »Habitans de Geilthal, ou Silauzi« (5—16). V njem je pustil Hacquetovo napako, da živijo Ziljani najbolj »vers l'orient de l'Europe« (5). Pod sliko Ziljana, ki je posnet kot vse ostale podobe o Slovencih, po Hacquetovem bakrorezu brez vseh dodatkov, obrnjeno v nasprotno stran, je podpis: Homme de Geilthal, pod Ziljanko pa: Femme de Geilthal. — Dodal je, da Sila (= Zila) »pomeni v njihovem jeziku reka moči« (1), izpustil navedbe Gebhardija, Prokopa, dodal pa ob vožnji na deski z Višarij: »d'après le procédé qu'on appelle au Mont-Cenis, se faire ramasser« (7), Kirchtage je prevedel: Le jours de fetes (8), gofle piše gofle (10), kosonz (11), ohranil je slovenske besede za oblačila, v prevodu opisa noše zagrešil več nenatančnosti in svobodno povedal odstavek o prevzemu noše Harlekina in Kolombine od Ziljanov (16).

Poglavje o Kranjcih je naslovil: Habitans de la Carniole (18—51). Skrajšal je Hacquetov uvodni odstavek, izpustil tuja imena, skrčil opis dežele in — kot v vseh poglavjih — deli dolge odstavke izvornika na več odstavkov. Nápak je prevedel npr.: »den ... Slaven von Altersher« (21) — »les Slaves, leur ancêtres« (20); slovenske izraze o hiši je opustil, Hacquetove opombe o boju s pedsodki in duhovščino pripoveduje v tretji osebi, kot še kdaj pozneje z navedbo njegovega imena: Le docteur Hacquet... Izpustil je navedbo iz Linharta (25); piše: sunbazhi (28, za snubači), nápak je razumel »shenen«: un autre entremetteur; da starešina vodi svate na nevestin dom, da je starešina pripravil gostijo (29); teta (Hacquet: Brautmutter 27) prevaja: nevestina mati (29, 31); nenatančno je prevedel babza, porodnico pa: femme en travail (33), nam. krstniki so osmi dan po porodu, piše, da je krst osmi dan (29); sode, s katerimi so pluli po Savi, imenuje »lončene posode, z odprtino navzdol obrnjene« (36), Nüssen 34 je prevedel: d'amandes (42) in še kaj. Slovenskih imen oblačil nima, zamešal je opis srajce in zagrešil v opisu noše še nekaj napak. Objavil je le podobo Kranjice: Femme de Krainska...

Poglavje o Istranih ima napis: Istriens (52—71), zagrešil je v prevodu 11 napak, dodal pa Hacquetovemu besedilu nekaj po Cassas, Voyage pittoresque de l'Istrie et de la Dalmatie, 1798, iz katerega je zajel še v drugih poglavjih.

Naslednje poglavje je naslovil *Japides* (72—83) in imenuje opisovane prebivavce Zhitzhe (po Hacquetu), Karstiens, Poikiens (72). Objavil je podobo s podpisom Femme Japide. Zelo je skrčil opis noše, ki je brez slovenskih imen.

Poglavje o Dolenjcih imenuje *Les Dolenzi* (84—90). V njem je izpustil ves dolgi Hacquetov uvod s primerjavo s Tollenzern in začel s stavkom, ki ga izvornik nima: »To ljudstvo, ki prebiva v vinorodni deželi in jo obdeluje, ima podobne šege kot prebivavci Kranjskega« — saj Hacquet istoveti Kranjce z Gorenjci in izrecno pravi, da »sedaj tvorijo (Dolenjci) okrožje Kranjskega« (64). Breton nadaljuje takoj s kratkim opisom ženitovanjskih šeg, izpustil je vse o gospodarstvu, o značaju ljudstva, o nabožnosti, o romanjih, vse o noši, tako da je to poglavje najbolj občutno skrajšano in je zato tembolj nesorazmerno velik njegov del, v katerem govori Hacquet o svoji jezi v zvezi s porodi in krsti.

V naslovu poglavja o Vipavcih je najbolj vidna nedoslednost v nazivih za pokrajinske skupine, omahovanje med nemško, slovensko in pofrancozeno

rabo: *Les Wipaches, ou Vipauzes* (91—97). Reko Vipavo imenuje v prvem stavku Wipache. Izpustil je iz izvornika opombe o jeziku in sorodstvu z Goričani ter Furlani. Skrajšal je opis noše — podobo Femme Wipacher (povzeto docela po nemškem!) je postavil v prejšnje poglavje, pred str. 89. Zagrešil je napake, npr. da umro zavoljo uživanja berse v enem mesecu nam. letu; več jih je v skrčenem opisu ženitovanja, kjer je opustil slovenska imena, opustil je tudi vse o hrani in gospodarstvu.

Zadnje poglavje, ki je povezano s Slovenci, je: *Les Gotschéens, ou Hot-schévariens* (98—112), v katerem je nekaj bistvenih napak, npr. da je Breton zamenjal Franke s Francozi in zato piše, da »to ljudstvo verjetno izvira od Francozov«, da nekatere njihove besede menda pripadajo francoščini... Izpustil je opis noše.

Obširno poročilo o Bretonovi knjigi⁴⁶ je napisal v *Journal des Débats* 1. febr. 1815 Charles Nodier, nekdanji urednik *Le Télégraphe Officiel* v Ljubljani 1813.⁴⁷ Nodier poudarja na začetku svojega poročila, da se je v času Ilirskih provinc podalo vanje iz Francije in ostale Evrope malo raziskovavcev, in na dolgo pripoveduje, kako so se Francozi pripravljali, da bi raziskovali ilirske dežele. V prvem delu poročila je Nodier pokazal predvsem svoje natančno poznavanje literature o Dalmaciji. Šele v drugem delu je prešel k Hacquetu — ne da bi bil označil razmerje Bretonove knjige do njega — in pravi, da bi bilo treba še mnogo dodati k njegovim poročilom o prežitkih in šegah, ki jih ne gre prezreti v deželi, kjer je človek bival dalje časa. Take so predvsem pogrebne šege. Nodier obuja svoje spomine na Kranjce in opisuje v celem dolgem odstavku dva pogreba neoženjenih v Iliriji, združena z mnogimi svatbenimi sestavinami.

Schusterjeva nemška priredba

Bretonova knjiga, ki si je niti Kranjci niti drugi Slovenci niso omislili, niti niso o njej pisali, je prišla že prihodnje leto na svetlo v nemškem prevodu — v Pešti, z naslovom: *Illyrien und Dalmatien, oder Sitten, Gebräuche und Trachten der Illyrer und Dalmatier, und ihrer Nachbarn*. (Aus dem französischen nach Hacquet, Fortis und Cassas verfassten Werken der Herrn Breton, übersetzt von Janus Pannonius.) Mit 36 Kupfern, theils nach Hacquet's Werke, theils neuen Originaln zeichnungen. Pesth 1816. C. A. Hartleben. Str. 171. — Druga izdaja tam 1830, po drugem viru v Leipzigu.

Delo je bilo uvrščeno v zbirko Miniaturgemälde aus der Länder- und Völkerkunde, VII.

Prevajavec Janus Pannonius je doslej v vsej literaturi o Hacquetu neodkrit. Bil pa je to madžarski zdravnik, ki je imel podobno zanimanje za naravoslovje kot Hacquet in sta si verjetno vsaj dopisovala, — Johann Schuster (r. 1777 v Pečuhu, u. 1838), profesor naravoslovja in kemije na peštanski univerzi.⁴⁸ Toda podobno kot Breton ni dobesedno prevedel

⁴⁶ Janko Tavzes, Slovenski preporod pod Francozi. Ljubljana 1929, 25.

⁴⁷ Kopijo članka mi je preskrbel v Parizu Andrej Novak.

⁴⁸ G. Petrik, Magyarország bibliográfiája, 1712—1860. Budapest 1888, s. v. Schuster J. — Szinnyi J., Magyar irók élete és munkái, XII, Budapest 1908, 705—707. Podatke dolgujem prof. B. Gundi v Debrecenu.

Hacquetove knjige, tudi Schuster ni dobesedno le prevedel Bretonove prireditve, čeprav ga navajajo stalno kot prevod Bretona. Ne le, da je dodal za Bretonovim uvodom Vorrede des Verfassers (V—VI) svojo Nachrede des Übersetzers (VII—X), marveč je prvič popravil skoro vse Bretonove napake v opombah pod črto — upoštevam vselej le slovenski del knjige —, drugič pa je v besedilu dodajal lastne odstavke, Bretonovo besedilo pa je — vselej označeno kot tako — dopolnjeval s Hacquetovimi stavki, kar je bilo potrebno zavoljo pravilnega razumevanja in popolnosti dela. Zato moramo reči, da se je Schuster veliko bolj potrudil kot Breton, celo bolj kot Hacquet.

V poglavju Nachrede... ugotavlja, da je Bretonov prevod »povečini povzetek Hacquetove Abbildung...«, da je mnogo izpustil iz izvornika, »posebno pri opisu noš, ki so bile vendar odlične namen obeh pisateljev... marsikdaj vsebujejo izpuščeni deli primerjave ali namigavanja na Francijo, kar je Bretona odbijalo, zakaj nežni Francoz se nikoli ne sleče in skrbi, da bi se ne zadel ob občutljivost svojih Francozov ali svojo lastno. Dalje je Hacquetovo delo v Bretonovi obdelavi tako močno spremenjeno, da je ali smisel napačen ali Hacquetovemu prav nasproten, da večkrat jasno dokazuje pomanjkljivo znanje nemščine...« Prevajavec je zato »važno izpuščeno« nadomestil, kar je storil v kratkih potezah, nápačno je popravil, večje spremembe in dodatke je tudi označil kot Z. d. Ū. (dodatek prevajavca). Pri vsem tem je povečini uporabljal Hacqueta, toda na voljo so mu bili tudi drugi viri. Posebej natanko je označil na začetku poglavij pokrajino in jezik ljudstva, kar je Breton navadno opustil. »Tako je poskušal prevajavec iz francoskega Bretonovega dela narediti ponovno nemško, čeprav je tudi tako še nekoliko nenemško, ker tudi Hacquet ni docela slekel svojega Francoza, zakaj le pravilnost, temeljitost in bogastvo so značaj nemškega duha, ki se mu sme pridružiti le zaokroženje jezika in okusa, da se približamo vzoru izvrstnosti« (X).

Schusterjev prevod — tudi o njem bi morali reči: prireditev — se razlikuje tako od Hacquetovega izvornika in Bretonove prireditve glede ilustracij. Tako ima že pred naslovnim listom bakrorez Trsta in druge podobe, ki jih v nobeni predlogi ni. Prevedel je Bretonov uvod kot »Einleitung« (11—16), na str. 17 je risba treh slovanskih glav, pred naslednjim besedilom pa je ponovljen naslov dela: Illyrien und Dalmatien, ki mu sledi prevod Bretonovega poglavja Die Religion der Illyrier überhaupt (17—19).

Na začetek pred prvo poglavje *Die Geilthaler* (20—29) je Schuster postavil lastni uvod »Die Einwohner Krains« (19), kar ni v skladu s sledečim poglavjem o Ziljanih, ki jih tako postavlja na — Kranjsko. V tem uvodu se tudi Schuster ni pokazal boljšega poznavavca Kranjskega kot Hacquet, saj »kranjske Slovane ali Vende« deli v »dva glavna rodova, Kranjce in Slovence« — po Büschingu. Naštevata še »deset slovanskih rodov« na Kranjskem — pač po Hacquetovi delitvi obravnavanih Slovencev od Ziljanov do Liburnijcev... — V prvem poglavju je v besedilu dodal dve lastni pripombi, pod črto pa je v desetih opombah popravil po Hacquetovem besedilu Bretonov napačen prevod, kar smo delno omenili tam.

Drugo poglavje je naslovil: *Die Krainer. Krainze oder Oberländer, Go-renzi* (30—59) in dodal kot začetek (30—31) nadroben opis mejâ dežele, verjetno po Valvasorju. V besedilu je kar 22 daljših ali krajših dopolnil

Bretonovemu besedilu, delno označenih s »Hacquet« ali Üb(ersetzer) — tako npr. daljši odstavek o Ljubelju s celostransko podobo —, pod črto pa v 19 opombah popravlja Bretona.

V 3. poglavju: *Die Istrier, Istriane* (59—75) je dodal v besedilu dve lastni pripombi, šest dostavkov Hacquetovih, v enajstih opombah pa je popravil Bretona pod črto. Zagrešil je tudi nekaj napak v slovenskih besedah: Juda-lize nam. Uidalize, Kolenziekh nam. Kolenzhèhk pri Hacquetu 46.

V 4. poglavju: *Japiden: Tschitschen, Karster und Poiker* (75—87) je dodal daljši odstavek na str. 75—77 kot Z. d. Ū., v besedilu sedem dodatkov po Hacquetu, pod črto pa v štirih opombah popravil Bretona. Napačno je natisnil Proverh - sukna 87 nam. Poverh - sūkna pri Hacquetu 84.

5. poglavje: *Die Untertländer, Dolenz, oder die insbesondere sogenannten Wenden* (87—94). Dodal je uvod »po Hacquetu« (87—88), v besedilu še dodal štiri mesta iz Hacqueta, Bretona pa je moral popraviti le enkrat.

Zadnje poglavje o Slovencih v ožjem pomenu je: *Die Wipacher, Vipauzi* (94—101), kjer je samostojno dodal na str. 94—95 nekaj splošnega o Vipavcih, po Hacquetu dva vstavka, Bretona pa je popravil trikrat.

Poglavje o Kočevarjih je naslovil: *Die Gottscheer oder Hot[shevarie* (101—114). V njem je prvi odstavek dodal sam, po Hacquetu je dodal ves odstavek o noši, ki ga je Breton izpustil (111), pod črto pa v šestih opombah popravlja Bretona.

Schuster-Pannonius je sprejel v knjigo iste podobe noš, ki jih ima v knjigi Breton, v isti tehniki in pozi. Podobe so na posebnem tršem listu pred naslovnim listom k posameznim poglavjem. Schuster je sprejel tudi vse slovenske izraze, vendar jih je popačil, ker je Hacquetovo pisavo v bohoričici spremenil v nemško, npr. Schenitva 24 itn., s čimer je nakazal nepravilen izgovor besede.

Shoberlova angleška izdaja

Verjetno je Bretonova podjetnost v prirejanju in izdajanju knjig o raznih deželah vzpodbudila Frederica Shoberla, da je pričel izdajati zbirko opisov »šeg, navad in značajev raznih narodov zemlje«. Kot njena prva zvezka pa je izdal angleški prevod Bretonove priredbe Hacquetove *Abbildung und Beschreibung ...* z naslovom: *The World in miniature; edited by Frederic Shoberl. Illyria and Dalmatia; containing a discription of the manners, customs, habits, dress, and other peculiarities (Characteristic of their Inhabitants, and those of the Adjacent Countries); Illustrated with thirty-two coloured engravings. Vol. I. London: Printed for R. Ackermann, 101, Strand. Str. 144 — Vol. II. Str. 166.*

Na knjigi letnice izdaje ni; ker je na vseh bakrorezih ob založnikovem imenu natisnjena letnica 1821, je to verjetno tudi leto izdaje. Tako je razumel tudi lastnik knjige, ki je danes last Arheološkega muzeja v Splitu, in je na zadnjo platnico I. zv. vpisal: »Londra 1821«. Od kod I. Pederinu letnica 1814, ni jasno. On je zapisal tudi, da tega primerka v Splitu ni več.⁴⁹

⁴⁹ I. Pederin, v op. 25 n. d. str. 439. — Prim. Andrej Novak, Bretonec v Krainki desheli. Delo 15. VI. 1974, št. 139, str. 27.

THE WORLD
IN MINIATURE;
EDITED BY
FREDERIC SHOBERL.

Myria and Dalmatia;
CONTAINING
A DESCRIPTION
OF THE MANNERS, CUSTOMS, HABITS, DRESS,
AND OTHER PECULIARITIES
Characteristic of their Inhabitants,
AND THOSE OF THE
Adjacent Countries;
ILLUSTRATED WITH
THIRTY-TWO COLOURED ENGRAVINGS.

VOL. I.

“The proper study of mankind is man.”
POPE.

LONDON:
PRINTED FOR R. ACKERMANN, 101, STRAND;
Sold to be had of all Booksellers.

Angleška priredba Hacquetove Abbildung.

Prvi zvezek angleške izdaje vsebuje poleg poglavij o Slovencih in njih sosedih tudi poglavje o Morlakih. Hacquet ni kot avtor nikjer imenovan — prav tako ne Breton. Le na str. 22—23 je ostal stavek, da je »Dr. Hacquet moral menjati svoje ime, da bi mogel nadaljevati svoja potovanja po Iliriji« (na str. 34: »Dr. Hacquet meni...« in še na str. 89). O avtorju dela pravi

IN MINIATURE.

13

INHABITANTS OF CARNIOLA.

The name of Carniola, in German *Krain*, is derived from the Slavonian word *Krai*, which signifies *the borderers*, denoting that they are the westernmost of all the Slavonians. They actually extend as far as the Adriatic Sea.

The people of Carniola are also called *Garenzi*, or Mountaineers, from the nature of the country which they inhabit. Their mountains were anciently denominated the Julian Alps. Toward the south, however, amid these lofty mountains are two plains, one of which is dry and the other marshy. There is not a village upon either.

c 2

Stran iz angleške priredbe Abbildung.

nepodpisani Shoberl v edinem svojem sestavku v knjigi: »Advertisement« (VII—X) na splošno: »...pri pripravi tega dela, ki je delno kompilirano po pisateljih, priznanih avtoritetah, delno po izvirnem gradivu...« (str. VIII) — kar se pa more nanašati na celotno zbirko. Delo je prevedeno iz franc. Bretonove priredbe, ohranilo je njegova poglavja in se drži njegovega besedila.

Tako sledi za Shoberlovim uvodom »Introduction« (XI—XVIII), v katerem so Slovani »Wendes, Venetes, or Slavonians«. Pred ožjim besedilom je napis: »Illyria and Dalmatia in Miniature« (str. 1), za njim pa je prvo poglavje naslovljeno: Religion of the Illyrians in general, kar se razlikuje od Bretona, ki govori o veri Slovanov. V naslovnih poglavjih in v besedilu je Shoberl ohranil Bretonove oblike pokrajinskih in stanovniških imen. Tako so poglavja naslovljena: Inhabitants of the Geilthal, or Silanzi (5—14), Habitants of Carniola (15—47), The Istrians (48—66), The Japides (67—77) — njihove dele imenuje Zhitzhe, Karstians, Poikiana —, The Dolenzi (78—84), The Wipachians, or Vipanzen (85—91), The Gothscheerians, or Hotschevarians (92—104).

V angleškem besedilu so ohranjeni tudi slovenski izrazi, tiskani s kurzivo, s tiskovnimi napakami vred (gofle 8 nam. gofle; Garenzi 15, Boshishz 38). Ostale so sevé vse stvarne napake, ki jih je zagrešil v svojem prevodu Breton.

Shoberl je sprejel v angleški prevod — kdo je prevajavec, ni povedano — tudi vse podobe iz Bretonove priredbe, le da so tukaj kolorirane, kar kaže, da je izdajatelj imel v rokah izvirno Hacquetovo delo. Podobe sicer niso natanko posnete po njem, ker jim manjkajo vsi dodatki (ozadje, predmeti ob njih) barve posameznih oblačil pa soglašajo z izvirnikom. Tako vsebuje angleška izdaja poleg podobe treh glav slovanskih predstavnikov pred naslovnim listom še sedem podob, ki se nanašajo na slovensko ozemlje (z Istranko in Kočevarico vred).

Kolbergova poljska priredba

Slovenci niso pokazali zanimanja za Schusterjev prevod, vsaj v publicistiki ne, saj druge izdaje niti ni v naših javnih knjižnicah in tudi v strokovnih spisih ga omenjajo le mimogrede ter brez jasnega poznavanja, v kakem razmerju je do Hacqueta in Bretona. Zato pa se je zanj zanimal poljski etnomuzikolog Oskar Kolberg, ki je pozneje razširil svoje delo na celotno ljudsko kulturo in na razne slovanske narode. Zanimanje za ljudsko pesem ga je privedlo 1857 za krajši čas tudi v Slovenijo, kjer je — po korespondenci sodeč — prišel v stik bolj z našimi politiki (Bleiweis, Toman), kot pa z ljudmi, ki bi mu bili mogli posredovati tehtnejše gradivo in pravilne napotke za spoznavanje slovenskega ljudstva ter njegove kulture. Ker je na istem potovanju spoznal vsaj površno tudi druge Jugoslovane, si je želel o vseh ustvariti tudi jasnejšo podobo in je zato zbiral literaturo o njih. Na podlagi svojih pogovorov, zbiranja ljudskih pesmi delno na terenu ter iz tiskanih in rokopisnih zbirk je sestavil obsežnejši spis, ki ga je pa objavil šele čez trinajst let. To so *Obrazy Słowiańszczyzny południowej*. Z raznaitych źródeł skreślił Oskar Kolberg (Podobe južnega slovanstva. Po raznih virih narisal —.), *Gazeta Polska* 1871, nr. 77—87; 1872, nr. 1—7, 42 do 43, 109—110, 133—136, 176—179.

Ponatis tega spisa so objavili v Kolbergovih Zbranih delih: *Dzieła wszystkie*, tom 63, Wrocław—Poznań 1971, 26—258. Del o Slovencih (s Kočevarji vred) je na str. 33—120. Uredili Elżbieta Miller in Agata Skrubwa.

Podoba Kranjčice v angleški priredbi Abbildung.

V uvodnem članku je glavni urednik Kolbergovih del Józef Burszta zapisal, da je ta študija »v poljski etnografiji prvi sestavni opis južnoslovanskih etničnih skupin... Obrazy... so delno primer dobrega kompilativnega Kolbergovega dela, delno pa izraz metode njegovih regionalnih obravnav«. Burszta je tudi povedal, kar je zapisal že Kolberg, da mu je bila glavni vir

knjiga, ki jo je izdal »neznan avtor, skrivajoč se pod psevdonimom Janus Pannonius (Kolberg je zapisal: Pannonicus): Illyrien und Dalmatien... izdana 1830 (ni povedano, da je to druga izdaja! V. N.), prevod starejšega dela, ki ima sicer svojo zanimivo zgodovino... Ta oris ima svojo stalno vrednost tudi za današnjo etnologijo Jugoslavije, o čemer priča mnenje Petra Vlahovića...« (n. d. XVII—XVIII).⁵⁰

Urednici zvezka sta v svojem predgovoru natančneje spregovorili o stvari Kolbergovega spisa, trdita — s čimer ne soglašamo —, da je avtor nekatere vire obdelal na podlagi lastnega poznavanja vprašanj itn. Ponavljata, da je Pannonius »neznan« in trdita, da je ta knjiga »obdelava dela B. Hacqueta, Abbildung« iz l. 1801 — torej ne poznata pravilnih letnic izdaje —, ne poznata razmerja med obema navedenima deloma in Bretonom, čeprav se Kolberg na zadnjega sklicuje, in trdita, da niti Hacqueta niti Bretona »zelo verjetno... ni imel v roki« (n. d. XLVI). V opombah h Kolbergovemu besedilu sta sicer navedli поблиže nekatere vire, toda vse kaže, da so ti viri navedeni tako pri Kolbergu kot pri urednicah — po Schusterjevem prevodu. Ta namreč dodaja k Bretonovemu besedilu dostavke in popravke iz Hacquetove knjige, popravlja pa tudi Bretona in prav taka mesta navaja delno Kolberg z njunim imenom, delno pa jih navajata v opombah urednici.

Kolbergovo besedilo o Slovencih — le to nas zanima — vsebuje najprej splošen uvod o Južnih Slovanih, o literaturi o njih, na prvem mestu navaja Hacqueta. O Bretonu pa pravi, da je »za njim izdal delo podobne vrste« (n. d. 28). Med novejšimi viri o Slovencih imenuje pismo Sreznjevskega o Iliriji (V. Hanki 1841), zbirko ljudskih pesmi E. Korytka — v opombi urednici ne poznata Kastelčevega in Kosmačevega deleža pri nje ureditvi in izdaji, navajata le založnika Blasnika —; S. Vraza, Ahacla, Vernalekenovo zbirko alpskih pripovedk (1858), Valjavca, Weinholda — brez navedbe del — »in mnogo drugih« (30).

Kako zastarel, nestvaren je bil Kolbergov opis že 1857 in 1871—1872, dokazuje nazivje in razdelitev Slovencev. Prvi del je naslovljen: *Iliria* (torej tako kot Korytko!) in prvo poglavje Slowéncy (33—39), kar je natisnjeno enako kot vsi sledeči naslovi poglavij in dela zlasti v slabo poučenem bravcu vtis, da so Slovenci posebna skupina v »Iliriji« in da vse naslednje opisane slovenske skupine — niso Slovenci. V tem poglavju po neugotovljenem viru navaja statistiko Slovencev po deželah, deli jih na štajersko in kranjsko skupino, zadnjo pa deli na Gorenjce, Dolenjce, Notranjce, nakar nejasno nadaljuje: »Vse to prebivavstvo se dalje deli na manjše skupine: Silaucy, Goreńcy, ali pravi Kranjci, Wipawcy ali Vipaucy, ... Krazaucy (Krassewcy v okolici gore Krasz, Karst), Czyjczy, Piuczeny (Piwczeny, nad r. Piwko), na vzhodu Uskocy (hrvaški in srbski), Koczewary (nemški), Krabaty (Chrabaty) in Doleńcy, ki na jugu prehajajo v Istrane in Liburnce, pomešani že s Hrvati« (34). Že ta delitev dovolj priča, kako slabo se je Kolberg v Ljub-

⁵⁰ Prim. Petar Vlahović, Oskar Kolberg i njegov značaj za proučavanje etničke strukture nekih delova Jugoslavije. Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knj. 34, 1971, 75—84. — Isti, Jugoslovenska folkloristika u rukopisnoj gradnji Poljaka O. Kolberga, Narodno stvaralaštvo — Folklor, sv. 29—32, Beograd 1969, 99—100. Prim. k temu: V. Novak, Delež vzhodnih in zahodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture, Slavistična revija 19, Ljubljana 1971, 398.

ljani 1857 dal obvestiti o stanju in razmerah Slovencev. Zato ni čudno, da je brez rezerve slepo prevzel zastarelo Hacquetovo - Schusterjevo delitev dela Slovencev na pokrajinske skupine. Nadaljeval pa je še: »Razen tega sodijo k slovenskemu narodu Furlani ali Friulczycy, v laški pokrajini Wenecji (ok. 30.000« — mislil je verjetno Beneške Slovence str. 34), »prgišče Slovencev pod Oedenburgiem w Wegrzech« — k čemur uredništvo ni zmoglo pripombe, da je mislil prekmurske Slovence, čeprav omenja celo Küzmičev prevod Novega zakona 1771.

Po Petra Kozlerja članku: Potovanje po okrajnah slovenskega naroda (Koledarček Slovenski za navadno leto 1855, 45—51) označuje slovenske mejé. — Posebej omenja poleg Kočevarjev še nemške koloniste Soričane in Nemško-rutarje. Ta uvod končuje s Hacquetovim odstavkom (str. 91) o boleznih in z njegovim obširnim opisom kranjske pratike, pri čemer je pa slovenska imena mesecev močno pokvaril in jih meša s hrvaškimi imeni itn.

Kolberg je ohranil Hacquetovo razdelitev poglavij in v glavnem njegove naslove: Silaucy, Goreńcy, Wipaucy, Ludy Czyczów, Krazauców i Piuczenów (Čiči, Kraševci in Pivčani — pri Hacquetu Japodi), Istrianie, Liburncy, Doleńcy, Koczewary. Dodal pa je poglavje Soriczanie (n. d. 113—117) po Andreja Likarja članku Sorica in Soričanje (Koledarček Slovenski za 1856). Kolberg v glavnem obnavlja Hacquetovo besedilo, ki ga je tu in tam skrčil. V slovenskih krajevnih imenih in drugih besedah je zagrešil mnogo napak (o tem gl. avtorjevo oceno tega zvezka Kolbergovega zbranega dela v Traditiones 3, 282—4). Sam je dodal predvsem nekaj ljudskih pesmi, predvsem iz Korytkove zbirke, v poljskem prevodu, nekaj kitic pa je objavil v slovenščini, a s poljskim črkopisom in z jezikovnimi napakami.

Stvarno najbolj moti npr. docela nesodobno razpravljanje o japidskem izviro Čičev, Kraševcev in Pivčanov, ki jih imenuje po Hacquetu kar »Japidowie« (75 sl.); pri Dolenjcih v prvem stavku, da »so od Nemcev imenovani pravi Vendi ali Vindi«, da je njihov jezik med slovenščino in hrvaščino itn. V vseh poglavjih pa sevé moti 1871—1872 obnavljanje opisov iz konca 18. stoletja, ki skoro v ničemer niso več veljali. In od tega bi se bilo moralo uredništvo Kolbergovih zbranih del jasno in določno distancirati.

Vsem tem poglavjem o skupinah prebivavcev je Kolberg dodal še kratek odstavek: Domówienie o Sloweńcach (n. d. 117) — Sklepna beseda o Slovincih ter po Jakoba Volčiča Torbici narodnih prigorovorov (Koledarček Slovenski za ... 1885) v prvi skupini 13 »pregovorov kranjskih in koroških«, v drugi 18 pregovorov »od meje hrvaške in dalmatinske« ter v tretji 28 »istrskih pregovorov«. S tem je Kolbergov opis Slovencev končan in mu sledi drugi del »Dalmacija«.

POMEN

Hacquetova Upodobitev in opis... je prva knjiga, namenjena v prvem delu v celoti le opisu ljudskega življenja Slovencev. Valvasor je delu tega področja slovenskega življenja namenil predvsem le VI. knjigo svoje Slave, tako da je bilo ljudsko izročilo — predvsem noša in šége dela Slovencev — dokaj zakrito v zajetnih zvezkih njegovega dela, vsebujočih predvsem zgodovinske in naravoslovne opise. Tudi del Linhartove Zgodovine..., posvečen

življenju starih Slovencev, je sestavina zgodovinskega raziskavanja in ima tudi tak značaj: vzpostaviti nekdanjo ljudsko kulturo Slovencev ob naselitvi v današnji domovini.

K mislim, povedanim v uvodu le-te razprave, je treba dodati še nekaj opomb in spoznanj o pomenu Hacquetovega dela. Pomembno je, da je pisatelj združil tako v naslovu knjige kot v obravnavo zahodne Slovence s celotnim južnim slovanstvom, ne le z najbližjimi Hrvati kot Valvasor. Še več — v naslovu in načrtu — mogoče delno v rokopisu tudi uresničeno — jih je združil z vsemi Slovani, ki jih je namenil podobno prikazati. To ga družijo s K. G. Antonom in drugimi Nemci, ki so tedaj obravnavali Slovence, pa tudi z Linhartom, ki se je prav tako ravnal po le-teh.

Hacquet je zajel predmet svoje obravnave mnogo širše kot Valvasor (le-ta skladno s svojim kranjskim okvirom ni govoril o Ziljanih), oziral se je le na »zanimivejše«, nenavadne strani ljudskega življenja. Hacquet je označil širino svojega zanimanja in namena že z uvodom, kjer govori na splošno o Slovanih. Nameraval je podati le sodobno podobo ljudske kulture, toda zato skoro v vsej njeni širini, čeprav je nekatere strani le nakazal. V vsem tem ga — kljub te vrste Korytkovemu načrtu, pobujenem gotovo tudi po njem — na Slovenskem še dolgo niso ne dosegli ne presegli: prvi pač — le za prekmurske Slovence — prekmurski pisatelj Jožef Košič v madžarskem spisu 1824 (o tem več v prihodnjem letn. Traditiones).

Kljub njegovim površnostim in pomotam, nepotrebnim odstranitvam moramo ceniti njegovo pozitivno hotenje, ki je nameravalo zajeti ljudsko življenje v celoti in kritično. Kakor je Hacquetovo delo s ponatisi, prevodi in priredbami imelo seznanjajoči pomen v evropskem svetu, tako je doma vzpodbujalo ne le h kritičnejšemu gledanju — npr. pri Urbanu Jarniku — marveč tudi k posnemanju. Žal so Hacquetovo delo v raznih oblikah v tujini bolje poznali kot pri nas — in prav tako so tam pisatelja prej in bolje ocenili. Tako ga zgodovinar avstrijske etnologije, Leopold Schmidt, imenuje »pobudnika« v avstrijski etnologiji v dobi rokokoja in razsvetljenstva. Njegovo Upodobitev in opis... imenuje pionirsko delo, s katerim »je postal H. eden od očetov etnologije, pač bolj kot mnogi od teoretikov, ki so jih včasih že tako imenovali«. Nadalje ugotavlja, da je »nedvomno zelo močna Hacquetova osebnost... vplivala čudno le v docela majhnem krogu mlajših raziskovavcev«, med katerimi so K. v. Moll, B. F. Herrmann idr. do Schotkega.⁵¹

⁵¹ L. Schmidt, v op. 4 n. d. str. 40—41, 45.

BALTHASAR HACQUET UND DIE SLOWENISCHE VOLKSKULTUR

Der Breton Balthasar Hacquet (1739 oder 1740 Le Conquet — 1815 Wien) lebte als Arzt 21 Jahre inmitten der Slowenen, bereiste die Alpen und die Nachbarländer und beschrieb sie in naturgeschichtlicher Hinsicht in mehreren deutschen Werken. Für die Kenntnis Sloweniens und der Slowenen sind besonders bedeutend: *Oryctographia Carniolica*... 1778—1789; Mineralogisch-botanische Lustreise von dem Berg Terglou in Krain zu dem Berg Glogner in Tyrol... 1784; Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen und die Norischen Alpen... 1785; *Plantae alpinae Carniolicae* 1782. — in volkskundlicher Hinsicht aber ist für alle Südslawen sein Werk: *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven*... (Leipzig 1801—1803), von Bedeutung. Das Werk ist nicht abgeschlossen, weil H. nur die Westslowenen (»Wenden«), einige Teile der Kroaten und Serben (»Illyrer«), sowie die Albaner beschrieben hat, jedoch noch die Slawen ausserhalb Österreichs zu beschreiben beabsichtigte. — Verf. analysiert genau H.s Werk, insofern es von Slowenen handelt, und befasst sich des weiteren mit dessen Entstehung, Quellen, Aufbau und Charakter, mit den Abbildungen und der kritischen Aufnahme des Werkes, sowie mit dessen Übersetzungen und Bearbeitungen. — Die Hauptquelle H.s waren die Autopsie und die Erkundigungen an Ort und Stelle. Von gedruckten Quellen führt er Prokopius, Durich, Gebhardi, K. A. Anton, Schloezer, Valvasor und A. Th. Linhart an.

Die Kapitel des Werkes wurden von H. mit richtigen ethnischen oder landschaftlichen Namen in deutscher und slowenischer Sprache, teilweise allerdings auch mit anachronistischen historischen Namen, z. B. Japoden (Tschitschen), betitelt. Verf. führt die Nachdrucke des Kapitels über die Gailtaler durch J. Dobrovsky und Sartori an und erwähnt die Leitgedanken der Besprechungen von H.s Werk durch B. Kopitar und Urban Jarnik. Der letztere hat im einzelnen viele Behauptungen H.s zurückgewiesen. Verf. analysiert die Bestandteile der einzelnen Kapitel, wobei er auf deren Mängel und auf deren positiven Elemente aufmerksam macht. — Gesondert behandelt Verf. den vergleichenden Charakter von H.s Werk, seinen Gebrauch ethnischer und landschaftlicher Namen — wobei er auch das Werk *Oryctographia Carniolica* berücksichtigt — und erörtert H.s Verlässlichkeit und Selbständigkeit. — Ein eigenes Kapitel widmet Verf. dem slowenischen Anteil in den Werken H.s besonders auch dem Illustrator C. G. Geissler und dessen Abbildungen für das Werk.

Im zweiten Teil seiner Studie stellt Verf. das Schicksal von H.s Werk *Abbildung und Beschreibung*... dar, vorerst die Nachdrucke und zeitgenössischen Würdigungen, die es erlebt hatte, zunächst in Kopitars Besprechung in den *Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes* 1810, sodann die Übersetzungen und Bearbeitungen. Als erster übersetzte das Werk ins Französische — mit Auslassungen und Veränderungen bei mangelhaften Sprachkenntnissen — Jean B.-J. Breton de la Martinière: *L'Illyrie et la Dalmatie*... Paris 1815 (in zwei Bänden), mit schwarz-weißen Abbildungen. Diese Bearbeitung erfuhr eine Übersetzung ins Deutsche mit neuen Nachträgen — von eigener und von H.s Hand — und mit Verbesserungen der Sprachfehler Bretons durch den ungarischen Arzt Johannes Schuster, der mit dem Pseudonym Janus Pannonius auftrat und das Werk unter dem Titel *Illyrien und Dalmatien*... Pesth 1816 (in der Reihe *Miniaturgemälde aus der Länder- und Völkerkunde*, VII) herausbrachte. Auch diese Übersetzung enthält schwarz-weiße Abbildungen. — Nach Bretons Übersetzung wurde das Werk durch einen unbekanntem Übersetzer ins Englische übertragen und durch einen Frederic Shoberl in der Reihe *The World in Miniature* unter dem Titel: *Illyria and Dalmatia*... and those of the Adjacent Countries... London o. J. veröffentlicht (auf den 32 kolorierten Abbildungen ist die Jahreszahl 1821 ersichtlich). Diese Übersetzung hat alle Fehler Bretons beibehalten. — Zuletzt verfasste

der polnische Folklorist Oskar Kolberg um etwa 1857 die Abhandlung *Obrazy Słowiańszczyzny południowej* (Bilder aus der südslawischen Welt), welche erst 1871—1872 in der *Gazeta Polska* veröffentlicht und neuerdings in die Gesammelten Schriften Kolbergs (*Dziela wszystkie*, tom 63, Wrocław—Poznań 1971) aufgenommen wurde, allerdings sehr unkritisch, weil die durch Kolberg bedenkenlos übernommenen Titel einiger Kapitel (Ilirija, Japodi, Liburnija u. a. m.) nicht kommentiert worden sind. Kolbergs Hauptquelle war H.s Werk in der Bearbeitung Schusters, nach welcher er die Einteilung und zum Grossteil auch die Benennung der Kapitel übernommen, sowie die anachronistischen Angaben über den Ursprung der einzelnen Landesgruppen und auch H.s alte Quellen beibehalten hat.

Im letzten Kapitel seiner Abhandlung fasst Verf. die Bedeutung H.s Werkes in der Feststellung zusammen, dass es das erste Werk gewesen war, welches zur Gänze die Beschreibung des Volkslebens eines Teiles der (West-)Slowenen zum Gegenstand hatte. Wie aus dem Titel und aus den Ausführungen ersichtlich, wurde H. von der Absicht geleitet, die Slowenen mit dem ganzen Südslawentum und im Gesamtkonzept des Werkes in Gemeinschaft aller Slawen darzustellen. H. umfasste den Gegenstand seines Werkes viel umfangreicher als Valvasor, er erforschte eine Reihe von Bereichen des materiellen, sozialen und geistigen Lebens, obwohl ungleichmässig proportioniert und nicht immer genug kritisch. Die Materialien der Volkskultur in anderen seinen Werken haben mit dazu beigetragen, dass H. als Anreger der österreichischen Volkskunde zur Zeit des Rokoko und des Aufklärungszeitalters angesehen wird. Leopold Schmidt nennt das behandelte Werk H.s ein Pionierwerk, mit dem sich »zu einem der Väter der Volkskunde gemacht« und seinen Einfluss auf jüngere österreichische Forscher (K. v. Moll, B. F. Herrmann u. a. bis Schotky) ausgeübt hat.

NAVADA IN ŠEGA

Niko Kuret

Avtor razglablja o pojmi navada in šega. Kot ritualizirana navada je šega predvsem v predindustrijski dobi vezana na področje transcendence, v novejšem času je sekularizirana, doma pa je v vsaki skupnosti. Poznajo jo vse družbene kategorije in pojavlja se ob številnih časih zasebnega in javnega življenja. Razprava seznanja z nekaterimi novimi raziskovalnimi smermi.

The terms and notions of habit and custom are discussed. Custom is ritualized usage; in the pre-industrial period, it is rather transcendental. Recently secularized, it has become familiar in any community. Custom comprises all social categories and appears at numerous points of time in private and public life. Some new research orientations are outlined.

— *Qu'est-ce qu'un rite? dit le petit prince.*
 — *C'est aussi une chose de trop oublié, dit le renard.*
C'est ce qui fait qu'un jour est différent des autres jours, une
heure, des autres heures.

Antoine de Saint-Exupéry, *Le Petit Prince*

Navada in šega sta del vsakdanjega življenja slehernega izmed nas. Nekdo je dejal, da so šege *srčika narodopisja*.¹ V prelomnici, ki jo doživljamo, je tudi vse, kar je bilo o šegah doslej povedanega, izpostavljeno hudim pretresom. Raziskovavci se ne zadovoljujejo več s staro razdelitvijo šeg, ne ustrezajo jim več dosedanji raziskovalni pristopi. Nekoliko vsiljivim *sociološkim* vidikom se pridružujejo popolnoma novi vidiki, ki jih prinaša *veda o vedenju* (nem. *Verhalten*, franc. *comportement*, angl. *behaviour*). To nas sili, da tudi mi pretresemo svoje poglede in presodimo novino, ki jo prinaša čas.²

¹ Richard Wolfram je to povedal po svoje: »Das Brauchtum... ist und war ein Zentralthema volkskundlicher Bemühungen seit Bestehen des Faches. Denn es entspringt Grundkräften im menschlichen Leben und jener seiner Teile, die der Volkskunde sind« (Prinzipien und Probleme der Brauchtumsforschung. Wien 1972 [= Sitzungsberichte der Österr. Akademie d. Wissenschaften, Phil.-histor. Kl. 278/2], 6.

² O »Osnovah in ozadju naših šeg« sem pisal že pred nekaj leti v Glasniku Slovenskega etnografskega društva 9 (1968) 1—2.

Najprej si bodimo na jasnem o pojmi. Kaj je — v našem izrazoslovju — *navada*, kaj *šega*.

Marsikdo zjutraj, ko vstane, stopi na hišni prag in pogleda po vremenu. Drug ne more drugače, ko da še v postelji prižge cigareto. Tretji po kosilu redno leže. Četrty noben dan ne opusti popoldanskega sprehoda. Peti se na določen večer v tednu pridruži stalnemu omizju v gostilni... Primerov bi ne bilo konca. Gre za opravila, ki se v človekovem dnevnem teku bolj ali manj redno, ob določenem času ali celo uri ponavljajo, opravila, ki so kar delček človekovega »jaza«, čeprav vsaj na zunaj za življenje niso bistveno važna. Ta in taka opravila imenujemo *navade* (lat. *habitus*, nem. *Gewohnheit*, franc. *habitude*, angl. *habit*, tudi *custom*).

Praden je mati prerezala hlebec, ga je z nožem prekrizala. Preden je družina segla po žlici, je molila. Ko je svojčas gost prišel k hiši, so mu ponudili kruha in soli. Ko se znanca na ulici srečata, se pozdravita — odkrijeta se, si morda celo sežeta v roko. Preden izročé javni uporabi novo cesto ali most, predstavnik oblasti prereže trak, novo ladjo pa slovesno »krstijo«. Vsakomur je jasno, da ta opravila — naštevati bi jih mogli v nedogled — niso »navade«. Dejanje, ki se ob takem opravilu opravi, ima pomen, ima smisel, ima »vsebino«. Križ na hlebcu in molitev pred jedjo sta znamenje vzpostavljenega stika z nadnaravo, sta poziv in prošnja za »bлагослов«, ki naj pride nad jedi, da bodo koristile vsem, ki jih uživajo. V davnini je bilo gostoljubje nenapisana sveta postava. »Gost v hiši, Bog v hiši.« Z gostom je še tako revna družina delila vse, kar je premogla — hrano (vsakdanji kruh) in mimo nje tudi vse, kar je bilo sicer najbolj dragocenega, denimo: svojčas sol. To je na zunaj ponazarjal sprejem s kruhom in soljo. Ko se na ulici drug drugemu odkrijemo, ponovimo v davne čase segajočo kretnjo: človeka, ki sta se srečala, sta snela šlem in se znašla razoglava, nezavarovana drug pred drugim; desnica, ki je segla v drugo desnico, ni bila oborožena — s tem sta oba vidno pokazala, da sta se odpovedala agresivnosti. Cesta, most ali ladja zahtevajo obilo truda in stroškov. Upira se nam, da bi jih začeli uporabljati brez nekega dejanja, ki naj bi ponazarjalo vsebino slavnostnega dogodka, dejanja, ki bi simbolično pokazalo, da sta cesta ali most zanaprej odprta za promet, ladja nared za plovbo. Ta in taka opravila imenujemo *šega* (lat. *ritus*, tudi *mos*,³ nem. *Brauch*, franc. *coutume*, angl. *custom*).⁴ Kaj spoznavamo značilnega na njih, kaj jih loči od »navad«?

Vsako od navedenih — in njim podobnih opravil — ima svojo vsebino, svoj pomen, ki sta nad vsakdanjim tekom življenja, sta pa različna:

1. Segata v »nadnaravo« (kretnje, molitev, druga dejanja). Temelj jim je neka »vera«, poganška ali krščanska. Vsakdo ve, da smo ohranili polno šeg, ki imajo poganško vsebino. Fr. Marolt je uvedel za nekatere posebno pomembne šega te vrste ime »obredje« (npr. jurjevanje), ki mu dobro ustrežata lat. *ritus* in franc. *rite* ali *cérémonie*.

2. Simbolično ponazarjata neki medčloveški odnos (sprejem v hiši, pozdrav).

³ *Mos* bolje ustreza nemškemu *Sitte*, kar pomeni pravstvene predpise (prim. franc. *moeurs*, angl. *manners*). O njih ob drugi priložnosti.

⁴ Zavestno smo opustili izraz »običaj« (Pleteršnik I, 728) in uporabljamo »šega« kot pristnejši ljudski izraz (gl. Pleteršnik II, 622).

3. Simbolično *povzdigneta* neko pomembno *dogajanje* v skupnosti, poudarjata njegovo slovesnost in njegovo nevsakdanjost (odpiranje ceste, mostu, krst ladje).

Navade in šege imajo svoje življenje — nastajajo, se razvijajo, odmirajo. Iz navade nastane lahko šega, zato o šegi porečemo, da je »ritualizirana« navada (npr. pozdrav). Šega se pa tudi spremeni spet v navado — če vsebina izgine, ostane samo oblika, le-ta pa spričo človeku lastne konservativnosti živi dalje kot navada (npr. znamenje križa pred jedjo, ki ga marsikdo naredi brez misli, »iz zgolj navade«).

2. Fenomenologija

Spoznanje, da navada lahko preide v šego, je zapisal že Jacob Grimm.⁵ Isto spoznanje je podlaga znani Sartorijevi opredelitvi šege.⁶

Novi čas je prinesel nove opredelitve. Preozke so tiste, ki v šegi vidijo samo družbeni pojav. Saj imamo vrsto šeg, ki so izrazito ravnanje posameznika in se tičejo samo njega. To velja npr. za »sakralne« šege, ki uravnava odnos človeka do nadnarave — z njimi hoče človek potolažiti nevidne moči, jih zavrniti, če so mu nevarne, si jih pridobiti, če so dobrohotne.⁷ Richard Weiss se je izognil enostranosti, ko je zapisal, da je šega »način ravnanja, ki v skupnosti živi kot izročilo in se ljudem zdi pravilen«.⁸

Weissova opredelitev vsebuje tudi že njegov odgovor na vprašanje, kako se navada spremeni v šego. *Izročilo*, prenašanje neke navade od posameznika na posameznika, iz rodu v rod, naj bi bila tista neustavljiva sila, ki narekuje »ritualizirano« vedenje. Weissu je pritegnil tudi Jos. Dünninger,⁹ ko pravi, da »spada k bistvu šege... tradicionalni element, tradicionalni značaj«. Erich in Beitl¹⁰ prav tako sodita, da šego »posvečuje« izročilo.

Vprašujemo se, v čem naj bi bila moč izročila, da navado spreminja v šego in šego ohranja pri življenju. Paul Geiger je menil, da ta moč izhaja iz *češčenja prednikov*. »Izročilo pomeni, da nekega opravila ne izvr-

⁵ Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, Deutsches Wörterbuch, II. Leipzig 1860, p. b. *brauch*, stolpec 314: »mos, aus langer, wiederholter Übung entspringt gewohnheit, die tägliche und allgemeine anwendung wird zur sitte und weise.« (Besede *brauchtum* v slovarju še ni.)

⁶ Paul Sartori, *Sitte und Brauch*, I. Leipzig 1910, 1: »Die generell oder sozial gewordene Gewohnheit bezeichnen wir mit dem Worte ‚Brauch‘.«

⁷ Gl. Walter Hävernich, *Gebräuchliches und Brauch*, v: Beiträge zur deutschen Volks- und Altertumskunde 13 (Hamburg 1960) 9. Njegov sintetični prikaz mi je bil v marsičem vodilo.

⁸ Richard Weiss, *Volkskunde der Schweiz*. Erlenbach—Zürich 1946, 155, je sledil Paulu Geigerju (kakor op. 11): »(Brauch) lässt sich... definieren als eine Art zu handeln, die durch Überlieferung in einer Gemeinschaft von Menschen als richtig oder verpflichtend empfunden wird.«

⁹ Josef Dünninger, *Brauchtum*, v: Deutsche Philologie im Aufriss, III. Berlin 1967, stolpec 2572: »Brauchtum... ist ein Grundphänomen des menschlichen Gemeinschaftslebens, eine Urtatsache, wo Menschen als Gruppe, als Kollektivum erscheinen... Es ist eine geschichtliche und gegenwärtige Erscheinung... Wo und wann immer in unzähligen Wandlungen das Brauchtum erscheint, hat es seine besondere Funktion...« Hävernich (kakor op. 7) navaja sorodno mnenje nekaterih sociologov, češ da živijo šege iz žive zavesti izročila in da so zmerom vezane na družbene skupine. »Izročilo« pomeni pri tem socialno-kulturno obveznost, da se ohrani *status quo*, obveznost, ki jo skupina občuti kot specifično družbeno prisilo (gruppenspezifischer Sozialzwang).

šuje samo zdaj živeča skupnost, ampak da so ga izvrševali tudi prejšnji rodovi. Iz njega govori skupnost z mrtvimi, bolje: s predniki.¹¹ Šega, opravilo naj bi bila torej dediščina prednikov. Temu in podobnim pojmovanjem botruje Jacob Grimm, ki je v šegah videl usedlino bajeslovja.

Danes smo z »mitološko metodo« že precej opravili. Sneli smo si naočnike romantike in se razgledali po stvarnosti, ki nas obdaja. V prejšnjem poglavju smo mogli kar mimogrede naštetati nekatere šege, pri katerih je iskanje zveze z »bajeslovjem« nesmiselno, šege, ki jim manjka sploh vsakršna »transcendentna« ali sakralna vsebina in pomen. Trezen pogled v zgodovino nam tudi pove, da je npr. romantični »mit« o zgolj »kmečkem« izviru šeg nevdržan.¹² Mnogo šeg iz zgornje prve skupine je res rodil ruralni, agrarni ambient. Pomanjkljivost pa je, če ne vidimo šeg, ki jim botruje urbano okolje ali so izšle iz ne-kmečkih skupnosti.

Če je tako, potem seveda odpade ne samo zveza z bajeslovjem, ampak tudi zveza s predniki. Mnogo manjšo težo ohrani tudi mnenje, da je izročilo tista sila, ki naj bi šege ustvarjala in ohranjala. Naše mnenje pa je, da ga povsem ne smemo izločiti.

Pri vprašanju, odkod prehod navade v šego, nam danes prihaja na pomoč naravoslovje, točneje: *veda o vedenju živih bitij*. V tej vedi velja danes za vidnega znanstvenika Konrad Lorenz.¹³

Više razvite živali poznajo trdno zakoreninjene navade. Gre — po K. Lorenzu — za *vedenjski mehanizem*, ki je očitno smotrno za ohranitev vrste: živo bitje, ki mu manjka sposobnosti za spoznavanje vzročnih zvez, se mora oklepati takega vedenja, ki se je enkrat ali ponovno izkazalo, da privede do smotra in da ni nevarno. Zoologija imenuje to »socialno imitacijo«. Takega vedenjskega mehanizma se ne drži samo posamezno živo bitje, ampak je obvezen za vso vrsto. Posamezno živo bitje, ki ga ne upošteva, je v nevarnosti, da ga skupnost »izobči«, to pa pomeni zanj konec in smrt. Opazovanja so pokazala, da se žival, ki se pri nekem opravilu »zmoti«, vidno močno ustraši.¹⁴

¹⁰ Npr. O. A. Erich, R. Beitzl, Wörterbuch der deutschen Volkskunde. Stuttgart 1955, 789: »Im Sprachgebrauch... ist Brauch das Tun einer Gemeinschaft (Familie, Sippe, Nachbarschaft, Burschenschaft, Zunft, Dorf), das durch Herkommen geheiligt, jedenfalls verpflichtend ist. Brauch kann auch die Handlung eines einzelnen sein, sofern er dabei im Geist einer Gemeinschaft handelt.«

¹¹ Paul Geiger, Deutsches Volkstum in Sitte und Brauch. Berlin u. Leipzig 1936, 3: »Unter Volkssitte und -Brauch verstehen wir eine Art zu handeln, die durch die Überlieferung in einer Gruppe oder Gemeinschaft von Menschen als richtig oder verpflichtend empfunden wird.«

¹² Najpomembnejši prispevek v tej smeri je dal pač Leopold Schmidt, Brauch ohne Glaube, v: Antaios 6/3 (Stuttgart 1964) 209—238. — Na konkretnem primeru določenega območja je pokazal to K.-S. Kramer, Zeitliche und soziale Schichtung im Brauchtum, dargestellt am Überlieferungsbestand des Ansbacher Raumes, v: Zeitschrift für Volkskunde 58 (Stuttgart 1962) 72—93.

¹³ Gl. predvsem njegovi deli: Das sogenannte Böse. Zur Naturgeschichte der Aggression. Wien 1963, ter: Er redete mit dem Vieh, den Vögeln und den Fischen. Wien 1952. — Hävernick (kakor op. 7) navaja še dva avtorja: Adolf Remane, Das soziale Leben der Tiere. Hamburg 1960, ter Vitus B. Dröscher, Klug wie die Schlangen. Die Erforschung der Tierseele. Hamburg 1962.

¹⁴ Lorenz, Das sogenannte Böse (kakor op. 13), poroča (str. 109 sl.) o gosi (→Martini-), ki je v naglici stopila na stopnico, čeprav bi jo bila morala prestopiti. Šele ko je svojo pomoto »popravila«, se ji je strah polegel!

V težnji po »ohranitvi vrste« se pri više razviti živali opaža tudi prizadevanje, da bi se v družbi vrstnikov *povzpela čim više*, in s tem ljubosumna skrb, da si pridobljene »pravice« in prednosti ohrani. Konj med vožnjo, če je tako »vajen«, sam od sebe krene h koritu ob cesti, da se napije hladne vode — voznik mu bo to le stežka preprečil. Pes, ki je skočil na posteljo in ga z nje nisi pregnal, bo to storil ponovno, in če mu boš pustil veljati, si bo — po svoje — »pridobil pravico« ležati na postelji. Dva petelina se bosta vselej kosala, kateri bo na dvorišču »prvi«; zmagovavec ne bo odnehal od pridobljene pravice.

Tudi zoologi imenujejo ustalitev živalskih navad »ritualizacijo«. Njena korist je v tem, da se zajezi agresivnost in da se odvajajo njene škodljive posledice.¹⁵ Kaže se v »pravilnem« načinu vedenja med pripadniki iste vrste, npr. pravilni potek snubljenja in pravkar omenjeno tekmovanje za prevlado močnejšega.

Živalim so ti načini vedenja seveda prirojeni. A tudi človek je podvržen istim zakonitostim. Tudi on se podreja nekaterim »prirojenim«, nekaterim »ritualiziranim« navadam, ki jih je več kakor si misli.

Walter Hävernick navaja¹⁶ pri tem najprej ritualizirane navade, ki jim je namen, da zadržijo interspecifično agresijo: pravila dvoboja (»duela«, rokoborbe, boksa), ki veljajo, dokler premagani ne odneha; pravila vdaje (nasprotnik se ne upira, zmagovavec mu seže v roko ipd.). Velja pa pripomniti, da v takih primerih — v nasprotju z živaljo — agresivni nagon pri človeku ni vselej in zanesljivo izključen. Dalje zadrži agresivni nagon že omenjeni ceremonial pri pozdravu. Prav ta ceremonial je očitno globoko zasidran v dedni snovi. Pomisli, pravi W. Hävernick, kakšen odziv bi doživel, ko bi lepega dne ne pozdravil in ne odzdravil ne domá, ne na ulici, ne v službi. Med domačimi, prijatelji in znanci bi vzbudil nedvoumne občutke agresije!

Primeri te vrste so sicer redki. Nešteto pa je šeg, ki jih hranimo nespremenjene zavoljo socialne imitacije in iz strahu, da bi se nápak vedli. Praviloma npr. nikomur ne prihaja na misel, da bi v kakšni važni stvari svoji okolici hoté bil v oči in bi se zato nad njim zgedovala. Zadržuje ga strah, da bi drugače ravnal, kakor veleva ritualizirana navada, šega.¹⁷

Tako smo spoznali nov nagib za ritualizacijo navad, za nastanek in ohranjanje šeg — *strah*. Zato pripisujemo izročilu dosti manjšo vlogo kakor poprej. Strah je neverjetno močan dejavnik v medčloveških odnosih (»kaj porečejo ljudje?«), navsezadnje pa odloča strah tudi v odnosih do nadnarave, v sakralnih šegah (»kaj poreče Bog?«).

Brž ko človek — in žival — zadostita »predpisom« ritualizirane navade, začutita »varnost«. Človek, ki se drži podedovanih šeg, živi v fikciji, da pred skrivnostmi življenja ni več nemočen, šege so mu opora, v šegah doživlja *oblikovano eksistenco*.¹⁸

¹⁵ Lorenz, Das sogenannte Böse (kakor op. 13) 123.

¹⁶ Hävernick (kakor op. 7) 13.

¹⁷ Današnji mladi »protestniki« premagujejo ta strah (»razbijajo tabuje«) v noši in načinu življenja. Pri tem seveda nevede ustvarjajo nove ritualizirane navade — šege!

¹⁸ Dünniger (kakor op. 9) stolpec 2011.

V celoti velja to pač za šege predindustrijskega obdobja naše družbe. Temu obdobju je bila šega — po Leopoldu Schmidtu — res simbol »kozmičnega reda«. ¹⁹ Ob izteku predindustrijskega obdobja pa se je notranji smisel večine »starosvetnih« šeg začel razblinjati. Večinoma še ostajajo, toda ohranja se le lupina. »Izročilo«, ki jih drži, je pravzaprav samo moč konservativnosti, ki je človeku lastna. Šege, ki jih ustvarja industrijska doba, se pač — nevede — naslanjajo tudi na »izročilo«, ki ga pa obnavljajo in prilagajajo novim okolnostim. Značilno zanje je, da skoraj nimajo več sakralnega značaja. ²⁰ Zdaj so večidel samo še simbol in pomagajo povzdigniti slovesnost trenutka. To njihovega pomena v življenju posameznika in skupnosti nikakor ne zmanjša.

Tisočletja so potemtakem — da spet sledimo W. Hävernicku ²¹ — v človeku izoblikovala občutek za važnost »prave oblike«, izoblikovala so (dejansko neutemeljeno, psihološko pa vendar važno) zaupanje, da tisto, čemur damo »pravo obliko«, resnično uspe. Ta občutek je posebno močno zasidran med preprostimi ljudmi. Zato se ne samo »navade in šege«, ampak tudi nazori in življenjske oblike tako žilavc držijo. Značilna ljudska konservativnost ohranja šege tudi še potem, ko so že zgubile svojo vsebino. Podzavestni občutek, da je tako in nič drugače edino »prav«, podzavestni strah, da bi bilo »narobe«, ko bi ravnali drugače, oboje je globoko človeško. Navadno je prazna hvala, če se kdo ústi, da je take reči v sebi do kraja zatrl.

Tudi sodobni narodopisci vidijo v množtvu starih in novih šeg »varnostni in varovalni okvir, ki se prilagaja duhovnosti vsakokratne človeške skupnosti«. Narodopisje odklanja zato mnenje nekaterih sociologov, da so npr. sporočene šege ovira napredku in da je tradicionalne vezi moč nadomestiti z zanesljivejšo vsakokratno sprotno »racionalno odločitvijo«, kako se vésti. W. Hävernick nasprotno poudarja, ²² da šege niso »prisila«, ki se ji je človek hočeš nočeš uklonil, marveč *opora njegovega občutka »varnosti«*. Razum naj to oporo nadzira, ne sme pa nikoli poskušati, da bi jo nadomestil z zgolj razumskimi rešitvami. Kakšna nepomaganost bi zavladata v skupnosti, ko bi se moral vsak posameznik sam in sproti odločati, kako naj se v določenem primeru pravilno in varno véde? Poskusi v skupnosti više razvitih živali so dokazali, da umetno prekinjeno delovanje prirojnih »dejavnikov reda«, ritualiziranih navad, vodi do depresij, do histerije, do boja vseh proti vsem — in naposled do propada. ²³

3. Funkcija

Funkcijska področja, ki v njih nastopajo šege, so sila široka, saj obsegajo vidni svet in nadnaravo, človeka in njegovo življenje v biološkem in socialnem pogledu.

V nasprotju z *pravstvenimi predpisi* (lat. *mos*), ki smo jih omenili zgoraj in urejajo odnose med spoloma, v družini, v širši skupnosti, odnose do naroda in včasih do nadnarave ter se jim posameznik praviloma ne more — deloma

¹⁹ Schmidt (kakor op. 12) 223.

²⁰ Po Schmidtovo: »Brauch ohne Glaube, aber nicht ohne Sinn.«

²¹ Hävernick (kakor op. 7) 15.

²² Isti, 17.

²³ Dröschner (kakor op. 13) 143 sl.

ni mogel — izogniti, so šege le deloma obvezne. Kdor se jih ne drži, stori nekaj »nenavadnega«, kar pa uredi sam s seboj. Opustitev kake šege praviloma nima usodnih posledic zanj v skupnosti.²⁴ Vsekakor je treba v funkcijskem pogledu upoštevati stopnjo obveznosti ali neizbežnosti kake šege. Če je povezana z npravstvenimi predpisi, se ji je težko izogniti.

Pri razboru šeg po posameznih funkcijskih področjih se danes hočeš nočeš še držimo ustaljenega kánona. Zato še zmerom ločimo šege, ki imajo svojo funkcijo v koledarskem letu, šege, ki so del življenjskega kroga (rojstvo, ženitev, smrt), in šege, ki spremljajo človeška dela in opravila.

Večina praznikov koledarskega leta, številni primeri obhajanja dogodkov življenjskega kroga, tudi še mnogo kmečkih del in opravil je pri nas še ohranilo šege, ki temeljijo na veri v nadnaravo. Ta »vera« je večidel predkrščanska, šega je pravzaprav magični obred; je pa tudi krščanska, če šega korenini v cerkvenem letu in v cerkveni liturgiji. Te šege se lahko ohranjajo, dokler racionalni pogled na svet ne izrine magičnih opravil; živijo, kjer je vera v ljudeh živa. Mnoge so že okrnjene in se celo opuščajo. Spoštovanje ali upoštevanje teh vedenjskih oblik je prepuščeno posamezniku, v glavnem se skupnost nič več ne spotika, če se kdo takih šeg drži le deloma ali sploh ne.

Pri dogodkih iz življenjskega kroga se sporočene vedenjske oblike drže dostikrat samo zavoljo ugleda ali zavoljo jezikov (strah — »kaj pa bodo rekli ljudje!«), tako zlasti pri ženitovanju, tudi pri pogrebu.

Bistveno za praznik je, da ga »moraš« praznovati, da *ne delaš* (na Korškem: »nedel«). Tudi glede tega se širi laksnost. Novi prazniki si šele ustvarjajo svoje vedenjske oblike. Pri marsikaterem kmečkem delu so stare, sporočene vedenjske oblike zavoljo spremenjenega načina dela (mehanizacija) čez noč izginile.

Nič manjša ni druga skupina ritualiziranih navad, vedenjskih oblik v odnosih človeka do človeka, človeka do skupnosti in skupnosti same.

O odnosih človeka do človeka in vedenjskih oblikah, ki jih urejajo, smo že govorili, prav tako o odnosih človeka do skupnosti (ozir nanjo!). Ljudje se tudi znotraj skupnosti družijo v skupine. Posameznik namreč stremi za posebnim, *vidnim mestom* v skupnosti, to pa doseže najlaglje v taki posebni skupini. Njena klasična oblika je *društvo* (njena najnovejša je »klapa«). V dosedanjem redu srečujemo združbe v cerkvenem življenju, ljudje se družijo tudi v izobraževalne namene, družijo se zavoljo skupnega blagra (gasilci, Rdeči križ ipd.), zavoljo politike, zavoljo zabave, športa idr. Čas rokodelskih cehev je mimo. Vedenjske oblike pa so bile in so povsod iste. Na splošno je udeležba pri tem skupinskem izživljanju neobvezna. Kdor v življenju lahko shaja sam, mu v normalnih razmerah tega nihče ne brani.

Vse te oblike se dostikrat sekajo, križajo, se prekrivajo. *Šege so kaleidoskop, ki ga vrti življenje samo.*

Kdor se dandanes začne baviti s problematiko vedenjskih oblik, ritualiziranih navad, šeg ali obredij — kakorkoli že to imenujemo — in ima odprte oči za njihovo funkcijsko območje, brž spozna, da dosedanji gledanja res več ne ustrezajo, da so dosedanji »kánoni« pretesni, da se odpirajo novi vidiki, da srečujemo šege, ki jim moramo šele najti mesto, ker ga v starih

²⁴ Prim. Peter Hofstätter, Einführung in die Sozialpsychologie. Berlin 1959, 61 sl.

predalih zanje ni. Razodene se mu, da mnoge stvari nikakor niso preproste — ali pa so tako preproste, da se kar zavzame ob njih. Vzgoja, zastarela študijska pot, predsodki nam marsikaj zakrivajo. Kdo je npr. že obravnaval razvitje prapora, volitev raznih »kraljic« in »miss«, počastitev športnikov (venec, kolajna, pokal — marsikaj je bilo znano že v antiki!), blagoslov avtov in traktorjev (neposredno nadaljevanje blagoslova konj!), dedka Mraza (naslednika in rivala sv. Miklavža!), novoletno jelko (očiten prevzem božičnega drevesa!), razne sprevide (prototip zanje so cerkvene procesije!), maturantske šege (sprevodi po mestu, valeta), študentske šege (brucovanje, skok čez kožo)?

Zares ni mogoče reči, da so se vedenjske oblike s koncem predindustrijske dobe izčrpale, da »novi« čas ne pozna novih šeg. Nove vedenjske oblike imajo pač svoje značilnosti in segajo v dostikrat poprej neznan funkcijška področja. Novodobna občila: časopisje, radio, televizija, film jim dajejo razsežnosti, ki so bile poprejšnjim časom neznan. Deležni jih niso samo navzoči in sodelujoči, ampak milijoni. To so bistvene spremembe, ki jih mora današnji raziskovavec upoštevati. Vedenjske oblike postajajo tudi nepregledne, raziskovavec se mora znajti, da se v njih ne izgubi.

4. Nova raziskovalna pota

Fenomenološka spoznanja in razvid funkcij nam utirajo pot v novo opredelitev šeg. Pot do nje ni lahka, ako hoče zajeti vse, kar pojem »šega« zajema dandanašnji.

V svojih pojavnih oblikah šega ni nekaj enovitega. Tako ločimo po dose-danjih spoznanjih:

1. Ponavljajoča se opravila v zvezi z nadnaravo ali v zvezi z medsebojnimi odnosi v skupnosti, ki so se — upravičeno ali ne — izkazala kot »uspešna« za varni obstoj posameznika, skupine ali skupnosti, ter opravila, ki posamezniku ali skupini zagotavljajo pomembnejše mesto v skupnosti. Bila so najprej navade, a so se zavoljo svoje domnevne koristne zveze z »ohranitvijo vrste« ritualizirala, se spremenila v šege. V skupnosti so se ohranjale in se deloma še ohranjajo po »socialni imitaciji« in zavoljo podzavestnega »strahu«, ker bi njihovo neupoštevanje utegnilo imeti kakršnekoli škodljive posledice. Tako se ustvarja videz nekega »izročila«.

2. Občasna opravila, ki simbolično povzdignejo nad vsakdanjost neki dogodek v skupnosti, ali pa ga obdajo z nekim slovesnim ali družabno-zabavnim okvirjem. Opravila te vrste lahko zadevajo posameznika, skupino ali skupnost kot celoto.

S tem smo seveda zajeli samo pojavnne oblike šeg. To ni brez pomena. Toda raziskovanje hoče naprej. Resničnost šega — in vsakega narodopisnega pojava — ni v njeni pojavnih obliki, ampak tiči v njej ali za njo.

Iz tega spoznanja je npr. Claude Lévy - Strauss l. 1945²⁵ razvil svojo raziskovalno metodo, ki so ji botrovali funkcionalizem, Karl Marx, Sig-

²⁵ Gl. Claude Lévy - Strauss, *Anthropologie structurale*. Paris 1958. (Na voljo mi je bil samo nemški prevod: *Strukturale Anthropologie*. Frankfurt a. M. 1967.) Dalje: *Anthropologie sociale*. Paris 1960. — Oceno Lévy-Straussove smeri gl. Edmund Leach, Claude Lévy-Strauss (v srbskem prevodu — Beograd 1972).

mund Freud in — geologija... Narodopisni pojavi so rasli v plasteh kakor zemeljska skorja, vsak ima torej svojo »strukturo«, ki jo velja odkriti do temeljne, izhodiščne oblike.²⁶ Le-to naj družno opravljajo etnologija, antropologija in psihologija.²⁷ Strukturalistični metodi v narodopisju očitajo, da zanemarja zgodovinski razvoj in človeka posameznika.

Sam Lévy-Strauss je uporabljal svojo metodo predvsem pri raziskovanju sorodstvenih zvez primitivnih ljudstev.²⁸ Vzorec zanjo je našel v lingvistiki.²⁹ Širšim narodopisnim spoznanjem, ki so nam potrebna ne samo pri razboru šeg, ampak tudi pri raziskovanju drugih pojavov ljudskega življenja, se namreč ponuja — naj se še tako čudno sliši — v pomoč sodobno jezikoslovje. Tudi nekatere druge vede se zatekajo k jezikoslovcem. Zgledujejo se ob njihovih metodah in pojmi, kadar se pojavi ujemanje z naravo jezika. Tako narodopisec danes pravi, da so npr. šege — »jezik skupnosti«. Ta »jezik« naj bi raziskovali po metodah sodobnega jezikoslovja. Le-te so strukturalistične.

V gošči šeg, ki jih imamo pred seboj, bi morali vsako predstaviti v abstrakcijo, jo — kolikor je moč — osamiti, nato »razkosati« v njene prvine ter ugotoviti odnose sosledja in postopne diferenciacije med prvinami istega tipa znotraj različnih struktur.³⁰

Pustimo ob strani vprašanje, koliko je na področju evropskih šeg v tej smeri napravljenega. Ne da bi se bali očitka »poenostavljanja«, smemo pripomniti, da slovenski narodopisci — in ne samo mi — že od nekdaj raziskujemo »globinsko«, se pravi, da skušamo odkriti npr. šegam njihove korenine in njihove razvoje plasti, pri čemer pa ne zanemarjamo zgodovinskih dejavnikov in ne vloge človeka, ki je zgodovino ustvarjal in razvojne plasti oblikoval. Ta način je seveda daleč od tistega, kar prinaša »la pensée lévy-straussienne« s svojimi rafiniranimi postopki.

Jezikoslovje družni z izkušnjami »nove« vede o vedenju (Verhaltensforschung) Švicar Hans Trümper. H »gramatiki šeg« (!) je prispeval svojo razdelitev šeg po »vedenjskih sferah«.³¹ Upoštevali so zahodnoevropsko kulturno območje sodobnosti loči šege treh »sfer«: 1. Zasebno sfero vsakdanjega življenja, 2. sfero vsakdanjega življenja zunaj zasebnega območja in 3. slovesno sfero. V prvi sferi je človek svoboden, počne pravzaprav, kar in kakor ga je volja; če krši norme splošno veljavnega vedenja, skuša poskrbeti, da ostane njegovo početje med štirimi domačimi stenami in da ne seže

²⁶ To nas spominja Andréja Varagnaca, gl. Niko Kuret, Arheološki vidiki v narodopisju, v: Traditiones 2 (1973) 230—242.

²⁷ Prim. M. Schmied-Kowarzik, Grundprobleme der strukturalen Ethnologie, v: Paideuma 14 (Bamberg 1968).

²⁸ Roman Jacobson jo aplicira na prikazu slovanske mitologije v svojem članku Slavic mythology v: Funk & Wagnalls Dictionary of Folklore II (New York 1950) 1025—1028. — V tej zvezi je omeniti še predavanje P. G. Bogatyreva na 7. mednarodnem kongresu za antropologijo in etnografijo v Moskvi 1964 o »Tradiciji in improvizaciji«.

²⁹ V nemški izdaji Lévy-Straussove Strukturalne antropologije (kakor op. 25) govorita o tem drugo poglavje: Die Strukturalanalyse in der Sprachwissenschaft, 43 sl., ter četrto poglavje: Sprachwissenschaft und Anthropologie, 80 sl.

³⁰ Lévy-Strauss, Strukturalne Anthropologie (kakor op. 25) 14.

³¹ Hans Trümper, Sphären des Verhaltens. Beiträge zu einer »Grammatik der Bräuche«, v: Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde 20 (Bonn 1969) 226—233.

v »javnost«. V »domači« sferi se lahko oblačiš »po domače«, se držiš predpisov »olike« ali ne, uganjaš praznoverje ali opravljaš pobožnosti, ne da bi se moral bati, da te bo okolica zato postrani gledala. V drugi sferi je drugače: vésti se moraš »dostojno«, se ravnati po veljavnih normah, čeprav včasih proti svoji volji. V tretji sferi ni razlike med domačim in javnim območjem: ob porodu, ženitovanju in smrti veljajo iste vedenjske norme v »domači« in v »javni« sferi. V razvojnem pogledu je prva sfera zatočišče (»Rückzugsgebiet«) starosvetnosti, šeg, ki so v prejšnjih dobah imele splošnejšo veljavo. Zato, méni Trümpy, je raziskovanje družinskih šeg še posebno mikavno. Različne stopnje obveznosti in dopustnosti označuje Trümpy z glagolom »morati« in »smeti«. Niso vse vedenjsko pogojene šege obvezne. Znamenje obveznosti je, če grozijo pri odmiku od norme neprijetne posledice. Kdor pa se npr. v tretji sferi iz prepričanja ravná po normah, le-teh ne občuti kot prisilo.

Mikaven primer, kakšna pota odpira v narodopisju lévy-straussovski strukturalizem, je nedavni dunajski raziskovalni načrt z naslovom »Formative Ususgrammatik« Bertla Petrei-a.³²

Po avtorjevem mnenju vsebuje vsaka šega neko »konstanto«, ki se ne spreminja, medtem ko je njena zunanost podvržena spremembam. Take »konstante« so nekake temeljne prvine, ki jih Petrei — po vzgledu »fonémov« v jezikoslovju — imenuje »uzéme« (nem. *Usem*, iz lat. *usus*, raba, navada).

Šege imajo svojo življenjsko usodo — ena ostaja pri življenju, druga prej ali slej izgine. Pri tem ne odloča samo funkcija, ki jo šega ima v življenju posameznika, skupine ali skupnosti, ampak odločajo tudi neka pravila. Vsaka družba — pravi Petrei — ima nekašen sestav takih pravil, sestav, ki ga smemo imenovati »gramatiko«.

Uzémi in pravila skupaj sestavljajo nekakšno »univerzalno gramatiko«, ki velja za vse »jezike« ususov in sodi k prirojenim strukturam človeških možganov. Uzéme deli Petrei v tri »razrede«: 1. v obvezne, normativne, 2. v tendencialne, fiktivno-spremenljive, in 3. v pogojne, stvarjalno-spremenljive.

Petrei bi želel izdelati celostni katalog uzemov, sestaviti ustrezno »gramatiko« in priti ob primerjavi z ususi drugih skupnosti na sled neki »univerzalni formativni gramatiki ususov«. Ko nam bo predložil prve uspehe svojih prizadevanj, nam bo njegova zamisel dosti bolj jasna, kot nam je sedaj.

V smer »etnosociologije, povezane z vedenjsko vedo«, vabi Inge Weber-Kellermann. V programatičnem predgovoru k bibliografiji nemško pisanih del o šegah iz časa med 1945 in 1970³³ méni, da družbene vede še niso izdelale teorije o šegi. Če obravnavaš šego s stališča družbenih ved, izgubi — po mnenju Weber-Kellermannove — svoj fenomenološki

³² Bertl Petrei, Exposé Forschungsvorhaben »Formative Ususgrammatik« (Wien, 1. Juli 1973). Fotokopiran daktilogram, str. 1—4. — Avtor želi preskusiti in uresničiti svoj načrt na panonskem področju.

³³ Inge Weber-Kellermann, *Brauch und seine Rolle im Verhaltenscode sozialer Gruppen*. Marburg 1973 (= Marburger Studien zur vergleichenden Ethnosoziologie 1).

značaj in jo vidiš le še v zvezi s skupnostjo. Šega ne živi sama zase, to drži. Trditev, da nima »biologije«, pa je vsaj dvoumna.

Weber-Kellermannova vidi šego v dinamiki kulturnega procesa. Tu so šege »teksti« z oblikovanim začetkom in koncem. Takšne predstavljajo objektivizacijo vedenjskega pravilnika (»Code«) določenih družbenih skupin. Med kulturno kompetenco (= poznavanjem pravilnika) in kulturno performanco (= izvajanjem pravilnika) se giblje množica različic iste šege, iz katerih odseva njen »modél«. Tu se spomnimo Petreijevega »uzéna«. Vidni in opazovanju dostopni pojav šege sodi torej v obširni, komplicirani strukturni sistem, ki sloni na družbeno-gospodarskih temeljih in je postavljen v njihov kontekst. »Tudi povezava med tradicijo in inovacijo poteka v območju nastajanja različic. Pri tem dobi vsak »tekst« (= šega) svojo lastno funkcijo, ki ustreza pripadajoči mu družbeni situaciji.«

Enake in podobne šege se odvijajo na povsem različnih ravneh zavesti: na sakralni, na ceremonialni, na družbeno-uravnavaajoči, na igrski, na folkloristično-razkazovalni. Upoštevati je treba vez, ki priklepa šego na določen čas in prostor v družbi, in njeno subjektivno vlogo v skupini, ki šego izvaja. Šega je dinamični del v komunikacijskem procesu družbenih skupin, le-te jo stilizirajo, ji vtisnejo določen »obrazec«. V družbeno-kulturnem strukturnem sestavu, ki mu šega pripada, zavzema ustrezno svoji funkciji čisto določeno mestno vrednost. Spremembe tega mesta in menjava interesnih dominant pogojujejo dinamiko in dialektiko kulturnega procesa. Tako Weber-Kellermannova.

Metodično nadalje izvaja, naj bi potekali opredelitev in analiza šeg na dveh ravneh: 1. na funkcionalni ravni in 2. na oblikovni ali strukturni ravni.

Vsaka programatična in delovna smer odseva najbolje iz konkretnih primerov in poskusov. Weber-Kellermannova je skušala predočiti svoje gledanje na hvaležnem področju, v bibliografiji. Pri tem je morala pustiti veljavo prevladujoči skupini »koledarskih« šeg, nanovo je uvedla skupino delovnih šeg, ki jo je raztegnila na področje oblik gospodarstva ter družbene in gospodarske zgodovine. Zlasti je razširila kompleks »družine« — vanj je sprejela šege »življenjskega kroga« ter — nemško gledano! — velike noči in božiča (kolikor sta oba praznika »funkciji družine kot družbene skupine«), dalje šege v zvezi s stanovanjem, z gospodinjtvom, pripravljanjem hrane, zdravljenjem bolnikov idr.

5. Sklep

Dünningerjev oris problematike šeg³⁴ ostaja za neposredno preteklost vsekakor najboljše delo svoje vrste. Toda naš čas hitro teče, za marsikoga prehitro, da bi mu mogel slediti.

Nesluteni napredek znanosti rodi nove vidike, nova spoznanja, nove metode, dà, celo nove vede. To velja posebno za spoznavno teorijo šeg. Družboslovje, dušeslovje, vedenjska veda utirajo nova pota, strukturalistično jezikoslovje vsiljuje narodopiscu celo svoje specifično izrazoslovje. Danes je šega splet »strukturnih« prvin, imenujejo pa jo »tekst«, »sporočilo«, ki ga

³⁴ Kakor op. 9.

razčlenja in ureja posebna »gramatika«. Vročična težnja po analizi išče »obrazce«, da jih razvrsti v pregledne »lestvice«...

Čas pritiska na narodopisca, naj ne zaostaja. Morda še nikoli ni bilo tako težko, biti in ostati narodopisec. Mar ni zavidanja vreden pesnik, ki brez učenega razglabljanja, zgolj z intuicijo, zadene bistvo stvari? »Kaj je šega? ... Šega je tisto, zaradi česar je kak dan drugačen od drugih dni, kaka ura drugačna od drugih ur« (S a i n t - E x u p é r y).

Zusammenfassung

GEWOHNHEIT UND BRAUCH

Verfasser versucht sich mit den Kategorien Gewohnheit und Brauch vom Standpunkte der Gegenwart auseinanderzusetzen.

1. Der Begriff. Als Gewohnheit erkennt Verf. Verrichtungen, die im Tageslauf des Menschen mehr oder minder regelmässig, sogar zu bestimmten Zeiten, eingermassen als Teil seines Alltags auftreten, obwohl sie für das Leben wesentlich keine Notwendigkeit darstellen. Als Brauch wären hingegen Verrichtungen zu bezeichnen, die entweder Beziehungen zur Übernatur aufstellen und einen Glauben voraussetzen, oder symbolisch zwischenmenschliche Beziehungen ausdrücken oder aber eine Begebenheit in der Gemeinschaft besonders hervorheben.

2. Die Phänomenologie. An Hand verschiedener Autoren von Grimm angefangen bis zu den gegenwärtigen Verhaltensforschern bei Tieren (siehe Anmerkungen) geht Verfasser der Begriffsbestimmung nach. Brauch ist ein Phänomen des vorindustriellen und ebenso des industriellen Zeitalters, er war transzendenzgebungen, muss aber keinesfalls einen »Glauben« voraussetzen, ist in jeder Gemeinschaft beheimatet, in der bäuerlichen wie in der urbanen, er entsteht und vergeht. Die Überlieferung, die von älteren Forschern wesentlich für die Entstehung und das Bestehen des Brauchtums bezeichnet wird, weicht heute der Erkenntnis der sogen. sozialen Imitation und des Bestrebens um die »rechte Form«, dem ein bestimmtes Angstgefühl zugrunde liegt.

3. Die Funktion. Für den Brauch ist es bezeichnend, dass er — im Gegensatz zum deutschen Begriff der »Sitte«, der im Slowenischen nicht geläufig ist — nicht oder nur teilweise verbindlich ist. Die Funktionsbereiche des Brauchtums sind ungeheuer weitgespannt. Sie umfassen einerseits den Einzelnen, die Familie, die Gruppe, die Gemeinschaft schlechthin, andererseits die Zeitpunkte des überlieferten Kanons (Kalender, Lebenszyklus, Arbeit bzw. Beschäftigung) sowie des täglichen privaten wie öffentlichen Lebens. Ihre Mannigfaltigkeit und ihre Anzahl lassen beträchtliche Lücken in der bisherigen Forschung erkennen.

4. Neue Forschungswege. Verfasser weist auf die neuerdings aufgekommenen, von Strukturalismus, Soziologie, Verhaltensforschung angeregten Methodologien hin.

OKAMNELA ŽIVA BITJA V SLOVENSKEM LJUDSKEM IZROČILU

Tone Cevc

Avtor predstavlja nekaj več kot 50 aitioloških povedk (Sagen), ki razlagajo nastanek daleč vidnih skalnatih rogljev v slovenski alpski in kraški pokrajini. V drugem delu sestavka daje začasno oceno gradiva in nadrobneje razčlenjuje nekatere pripovedne motive, ki so verjetno starejši od prvega doslej znanega zapisa povedke o okamnelih na Slovenskem (Valvasor 1689).

The author presents over fifty aetioloical legends explaining the origin of several faraway visible crags and jags in Slovenia's Alpine and Karst landscape. In the second part of the paper, the author gives a tentative classification of the material, and analyses in detail some narrative motifs, which seem to be older than the earliest so far known record, i. e. the »Tale of the Petrified Ones« in the Slovene provinces (Valvasor 1689).

V našem gorskem in kraškem svetu naletimo pogosto na skale, čeri, griče, vršace, glave, kupe in druge posebno izrazito iz pečevja ali zelenja štrleče kamnitne podobe raznih oblik,¹ ki jih je ljudska domišljija okrasila s številnimi povedkami, češ da so to kaznovana človeška bitja, ali pa je videla v njih neka mitična bitja, pogosto imenovana »baba« ali »mož« (dedec).² Ko sem se lotil zbiranja povedk o okamnelih živih bitjih na slovenskem ozemlju, nisem pričakoval, da bo to izročilo tako bogato; kljub nenačrtnemu zbiranju se je posrečilo zajeti nekaj več kot petdeset pričevanj v prozi ali v vezani besedi. Seveda je doslej zbrano gradivo le del tovrstnega izročila; zelo verjetno bi število takih povedk občutno naraslo, ko bi pregledali še več objavljenega in arhivskega pripovednega gradiva in tudi ko bi zbiral povedke sistematično pri izviru — v še živem ustnem izročilu. A že doslej nabrano gradivo opravičuje, da ga razvrstimo po motivnih sestavinah in da odkrijemo meje njegove razširjenosti. V obravnavo sem pritegnil — kolikor mi je bilo znano — sorodno pripovedno gradivo iz sosednjih dežel, poskusil pa sem odkriti tudi globlje duhovne vezi, ki povezujejo naše in tuje izročilo o okamnelih živih bitjih.

¹ O različnih skalnatih podobah in njihovih imenih na slovenskih tleh govori R. B a d j u r a v delu: Ljudska geografija — Terensko izrazoslovje, Ljubljana 1953, 129—136.

² Prim. opombi 22 in 23.

Ker gre pravzaprav za prvi poskus študijske obdelave te snovi pri nas, se mi zdi primerno predstaviti vse doslej zbrano gradivo, tako tisto, ki ga poznamo iz že objavljenih virov (vključil sem v pregled tudi literarne tekste, za katere so pisatelji črpali snov iz ustnega slovstva) kot tudi neobjavljene povedke, ki bodo s tem prvič dostopne širšemu krogu; narečno zapisane sem samo »preoblekel« v knjižni jezik, ne da bi besedilo kakorkoli spreminjal ali dopolnjeval. Kar je bilo nemško pisanih povedk, sem jih prevedel v slovenščino. Iz pregleda povedk o okamnelih živih bitjih sem hote izpustil tiste, v katerih izročilo ne pove, kje so se živa bitja spremenila v kamen; prav tako nisem uvrstil v pregled gradiva, v katerem se pričevanja o okamnelih bitjih prepletajo s pravljničnimi in delno tudi legendarnimi motivi.³ Vse doslej zajeto izročilo sem zaradi boljše preglednosti uredil po vzrokih okamnitve in povedke razvrstil po sorodnih motivih.

BESEDILA

A. OKAMNELI, KER SO PREKLINJALI SONCE

- 1.1 *Kamniti svatje*. Objavil Fr. Levstik (pod psevd. Gornicki) v Ljubljanskem časniku 1/15, 21. maja 1850, str. 60.

... Pravlica uči, da po letu je bilo,
ko k poroki šli so svatovi v cerkvico,
ki Mariji sveta, je blizu stala tam:
palil je svatove žareči sončni plam.

Hiša jih ne sprejme, ni drevja senčnega,
spod nobene skale studenec ne šumlja,
obnemaga družba, jo stiska žeja z'lo
jezik se prilipne na vsahnjeno nebo.

In med vsemi svati nevolja čuje se,
kratkočasne šale 'zmed njih so zginule,
godcem igra vmolkne. Prevzetna zavoljo let
svojih, reče, jame nevesta sonce klet'.

³ Poleg povedk, ki razlagajo, kje so človeška bitja okamnela, kdo so okamneli in kdaj so se spremenili v kamen, naletimo v slovenskem ustnem slovstvu tudi na pravljice in legende, v katerih pogosto ne zvemo niti za kraj, osebo ali čas spreminitve človeških bitij v kamen. Pripovednega gradiva te vrste nisem uvrstil v razpravo in čaka samostojne obdelave. Ker sem prvotno vendar nameraval zajeti tudi te pripovedi in se mi je nabralo že nekaj gradiva, naj omenim vsaj v opombi naslove že objavljenih zgodb: Sveta Jedert (Z Grahovega na Tolminskem). Zps. K. Štrekelj 1895 v Cerknem. K. Štrekelj, SNP 1, 609; Svoji ženi nezvesti gospod (Kranjska). Zps. M. Ravnikar-Požencan, K. Štrekelj, SNP 1, 78; M. Kunčič, Okamnela glava na Zoleznu, Vrtec 74 (1943/44), št. 5, 71; A. Aškerc, Skala v Savinji. Zbrano delo, 1, Ljubljana 1946, 266; Ukleti tolmun v Drnovem pri Kamniku, J. Kelemina, Bajke, št. 212; R. Mohar, Velikana v Kolpski dolini, Ljubljanski dnevnik, 17. junija 1961; L. Zupanc, Okamneli grajšček v Rudnem. Ljubljanski dnevnik, priloga Ciciban, 21. aprila 1962; L. Zupanc, Zlato pod Blegošem, Ljubljana 1971, str. 110, 147—148.

»O sonce, bodi kletu, o kletu večni čas!
Sonce ti sovražno, ki pališ tukaj nas,
z morja več ne vstani, ne vozi se več okrog,
spremeni naj te v trdi kamen večni Bog!«
Strašno kletev nevesta zgovori,
Bog pa kletev čuje in kazen pošlje ji;
hoče premakniti nogo — pa vraščena
je kot korenina v zemljico hrastova.

»O moj dragi ženin, priteči mi v pomoč!
Ude mraz mi krči, oči odeva noč,
noge so postale mi kamen mrzel, trd,
po telesu celem se že razširja smrt!

Strašno se maščuješ ti sonce nad meno!
najin pir končan je, moj ženin — Bog s teboj!
Hoče govoriti še dalje, še naprej,
smrt je v skalo mrzlo spremenila je zdaj...

1.2 *Okamneli svatje*. Zapisal D. Petelin kot gimnazijec v letih 1875/76. Štrek-ljeva zapuščina v ISN.⁴

Ako gremo iz Ljubljane v Ribnico in ako pridemo uže v Žlebič, prvo vas ribniške doline, zagledamo pred seboj na Veliki gori nad Dolenjo vasjo kakih 10 sežnjev visoko skalo. In ako vprašaš kakega Ribničana, kako se one skale imenujejo, odgovoril ti bode: »To so stene«, zraven ti pa še to le pravljico povedal:

V starih časih je živel v Brodu, nekem trgu na kranjsko-hrovaškeji meji, star, pa bogat žid. Ker se je bil uže postaral, i ker so vsled tega njegove telesne moči zelo opešale, se ni mogel več pečati sé svojim obrtstvom. Zaradi tega je sklenil, da bode svoje premoženje i obrtstvo svojemu edinemu sinu prepustil. Da bi tedaj svojemu edinemu otroku, kojega je zelo ljubil, vse storil, kar zmore dober oče svojemu sinu storiti, hotel mu je tudi dobro tovarišico preskrbeti. Pri svojem trštvu i obrtstvu je bil v Ribnici táko pošteno, i za svojega sina pripravno dekle spoznal. Tudi se je bil uže poprej z njenimi stariši pogovoril, ki so jo le pod tem pogojem njegovemu sinu v zakon dati obljubili, ako bode h katoliškeji veri pristopil. Uže so se bili sporazumeli i ženitovanjski dan določili. Mladega žida so doma mej tem časom v katoliškeji veri podučevali, da bi na dan pred svojo zaročbo s katoliškim dekletom iz Ribnice vpričo njenih starišev sv. krst prejel. Uže se je bližal zaželeni dan. Ženin se napoti sé svojimi stariši i sorodovinci v daljno Ribnico. V vsem skupaj je bilo desetero oseb i dan kojega so se bili izbrali za popotovanje, je bil zelo vroč poleten dan. Do poludne so bili sé svojim popotovanjem še dosta zadovoljni; proti poludne pa je nastala tolika vročina, da so jo komaj prenašali. Ko pa pridejo na vrh gore, odkodar se Ribnica vidi, jame vročina zelo zelo pritiskati. Jeli so tedaj mrmrati i preklinjati Boga i solnce. Pa glej, Bog jo kaznuje s tem, da so se ravno na tem prostoru z vsem, kar so pri sebi imeli, spremenili v velikanske skale, kjer bodo do sodnjega dne, ko jo bodo angeli s trobentnim glasom vzbudili i zopet v ljudi spremenili.

1.3 *Okamneli svatje* (Po narodni pravljici). Obj. A(nton) H(ribar), Dom in svet 1 (1888), 24—25.

Veseli svatovski spreved z nevesto Zoriko in ženinom z onstran Velike gore se je odpravil iz Ribnice na ženinov dom. Bliže ko so bili vrhu, tem

⁴ Prijazno opozorilo dr. V. V o d u š k a.

teže je Zorika prenašala žejo in vročino. Skrbni ženin je vneto tolažil mlado nevesto in ji obljubljal, da bodo skoraj že na njegovem domu. Vendar do doma niso prišli.

»In svatje spet naprej gredo,
še hujša je vročina;
oj Zorika razjarjeno
ti solnčni žar preklinja:
»Pripodi se, oj črn oblak,
zakrij to zlobno solnce v mrak!
da vrgla božja roka
bi je z nebes oboka!«

In črn oblak se pridrvi,
in svate tma objemlje,
in zrak se trese, grom bobni
in blisk pogled jim jemlje —
obsine solnce spet goró,
ljudje pa gori kažejo:
Glej, oni kamni beli
so svatje okamneli!«

- 1.4 *Okamneli svatje*. Objavila Marica v podlistku *Moja pot k sv. Petru, Dolenjske Novice* 32 (1916), št. 17, str. 66.

Glejte onstran grape tiste kamene sredi travnika! To so okamneli ljudje. Neka nevesta je prišla s svati iz Ribnice ali iz Kočevja, sama ne vem natančno, sem gori obhajati ženitovanje. Tam na travniku so jedli in pili. Solnce je silno žgalo. Nevoljna nad neznošno vročino se zagovori nevesta: o, da bi le okamnelo to vroče solnce! — Za kazen je okamnela ona s svati.

- 1.5 *Pripovedka o okamnelih svatih* na Veliki gori. Obj. L. Podlogar, *Nova Štifta pri Ribnici, Vrtec* 74 (1943/44), št. 3,44.

Po poroki sta se vračala ženin in nevesta s svati čez goro proti domu. Ker je sonce hudo pripekalo, je nevesta preklela sonce. Tudi ženin in svatje so godrnjali, le godec ne. Nejevoljen se obrne k nevesti in ji reče: »Da bi ti jezik odpadel, ker preklinjaš sonce!« V hipu je vsa družba na mestu okamnela, le godec je utekel božji kazni.

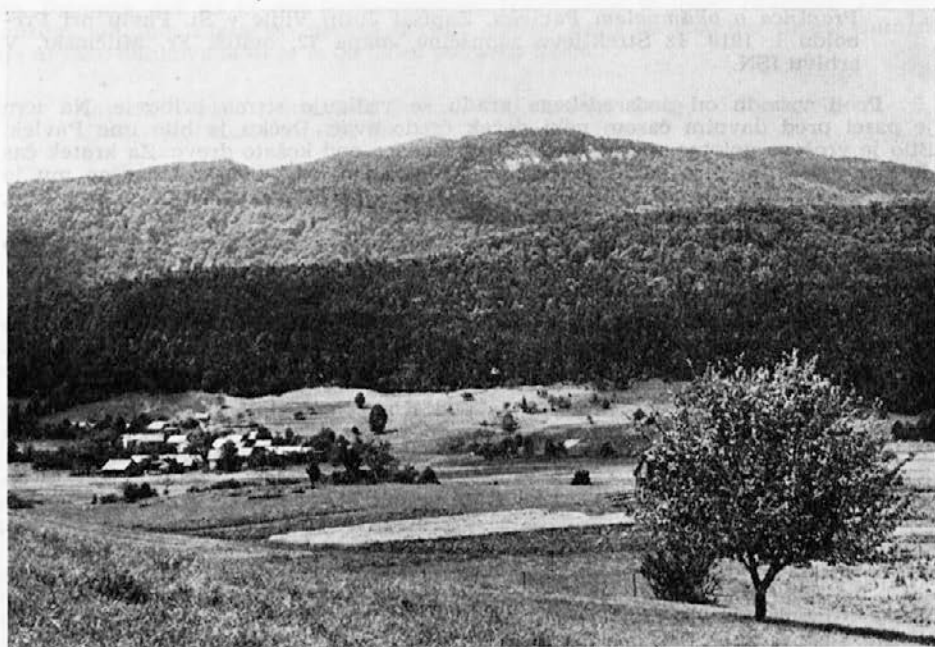
- 1.6 *Ribniški svatje*. Zap. Z. Kumer. Obj. *Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini, Maribor* 1968, 12.

Bilo je ženitovanje in so šli k poroki. Tedaj je strašansko sonce žgalo, hrib je bil, no ja, čez Veliko goro so šli. Pridejo pa gori do srede tistega, je nevesta začela pešati. Svatje so jo bodrili: »Pojdi hitro, pojdi naprej!« Ona pa pravi: »Jaz ne morem popolnoma nič več!« Se je pa nazaj obrnila in sonce preklela. Takrat so pa svatje obstali in okamneli. To so Ribniški svatje, tiste stene v Veliki gori.

- 1.7 *Okamneli ribniški svatje*. Pripovedovala januarja 1972 v Brežah pri Ribnici F. Klun (78 let). Zps. dijakinja Bojana Logar. V arhivu ISN.⁵

V neki vasi v Ribniški dolini so slavili svatbo. Možilo se je bogato kmečko dekle. Pojedine se je udeležilo mnogo svatov. Pili in zabavali so se vso noč in še drugi dan. V najmočnejši vročini so se odpravili nekateri domov. Sonce je

⁵ Med gradivom, ki ga je ljubeznivo dostavil v ISN prof. J. Dolenc z gimnazije v Tolminu.

»Okamneta svatja« pod Veliko goro. Dolenja vas pri Ribnici.

Foto: C. Narobe.

žgalo, svati so bili žejni, vode pa ni bilo nikjer. Začeli so preklinjati sonce in mu želeli, da bi okamnelo. Zda se je pa zgodilo nekaj strašnega. V hipu niso mogli več premakniti nog. Ostali so na (tleh) in se začeli spreminjati v kamen. Tako stojijo okamneta že sto let. Vidi se jih tudi iz Ribnice.

2.1 *Okamneta svatja*. Obj. L. Zupanc po pripovedovanju V. Sluge v Loških Razgledih 5, 1958, 210—211.

Najmlajšemu izmed treh bratov je uspelo poročiti se z grajsko hčerko. Po kosilu je nevesta predlagala:

»Zadosti smo jedli in pili, zadosti plesali in se veselili, zdaj pojdimo na sprehod!«

In vsi svatje so vstali izza obloženih miz ter odšli z nevesto in ženinom iz gradu. Z njimi je šel tudi grajski kutar. Sonce je pripekalo, ko so se po ozki stezi pomikali v dolino, da bi se ohladili v mrzli Selščici. Na poseki pod Starim gradom pa je grofična, ki ji je bilo vroče, zaklela: »Preklet bodi tvoj oče drvar, ki je tod posekal drevje, da me sonce žge kakor ciganko!«

Ženinu pa se je za malo zdelo, da mu mlada žena preklinja očeta, zato se je ozrl v nebo in zaklel: »Preklete sonce, skrij se za oblake, da ne boš žgalo moje bledolične žene!«

In glej, zgodilo se je čudo! Za kazen, ker je preklel sonce, je ženin z nevesto in vsemi svati ter z grajskim kutarjem vred okamnel.

- 3.1 *Pravljica o okamnelem Pavleku*. Zapisal Josip Vidic v Št. Pavlu pri Preboldu l. 1910. Iz Štrekljeve zapuščine, mapa 72, ovitek Fr. Milčinski. V arhivu ISN.

Proti vzhodu od podsredskega gradu se vzdiguje strmo hribovje. Na tem je pasel pred davnim časom neki deček čredo ovac. Dečku je bilo ime Pavlek. Bilo je vročega poletnega dne. Deček sede v senco pod košato drevo. Za kratek čas dela iz lesa kuhalnice in žlice. Naenkrat mu začno ovce bezgati. Strašno mu je vroče, pa še ni ugnal ovac. Poln jeze pogleda proti pekočemu soncu in ga preklinja. V tem trenutku se spremeni deček v kamnit steber.

Še sedaj vidimo — posebno dobro pozimi, ko je drevje golo — nad Vransko pečino okamnelega Pavleka s kuhavnicami in žlicami v roki.

- 3.2 *Pravljica iz Kozjega* na Štajerskem. Zapisal J. Vidic v Št. Pavlu pri Preboldu leta 1910. Iz Štrekljeve zapuščine, mapa 72, ovitek Fr. Milčinski (17). V arhivu ISN.

Na severnem pobočju »Veternika« pod Klakočami stoji posamna pečina, ki predstavlja ogledalco z daljave, stoječega moža s stegnjeno roko, Pravijo, da je bil to pastir, ki je ovce pasel in žlice rezljal. Ker so ga motili in nadlegovali sončni žarki pri delu, je vstal in sonce preklinjal. — Med preklinjanjem je pa okamnel. Sedanji oskrbnik kozjanske graščine mu je dal v roke bandero in naslov »vitez«.

- 3.3 *Žličar*. Zapisal J. Orožen pred letom 1936. Obj. v zbirki Gradovi in graščine v narodnem izročilu, Celje 1936, 217.

Po Bistergrabnu pridemo do pobočja Veternika. Tu je nekoč pastir pasel svojo čredo in izdeloval žlice. Ker mu je nagajalo sonce, ga je preklel. Tedaj je pa okamnel z žlico v roki. Kozjanski oskrbnik Kragora, po rodu Čeh, mu je dal zastavo v roke. Okamneli pastir z žlico se vidi še danes. Imenuje se »Žličar«.

- 3.4 *Okamnena mož in žena*. Obj. J. Orožen, Gradovi in graščine v narodnem izročilu, Celje 1936, 220.

Na pobočju Pilštajnskega hriba se dobro vidi okamnena žena z detetom v naročju. Malo niže pa je okamnel vitez s šlemom na glavi. Strašna kazen okamnitive ju je zadela, ker je žena sonce preklela.

- 4.1 *Okamnena žena pod Kureščkom*. Povedal Tone Boh 26. januarja 1949, zap. M. Matičetov. Obj. Slovensko berilo 4, Ljubljana 1951, 104.

Tam gori, koder se gre na Golo pa na Kurešček, je žena nesla dol v mlin vrečo na oprtiv. Pa psiček je šel z njo, pa dežnik je imela pri sebi. Zdaj je pa godrnjala nad soncem, klela ga je, ker je bilo prevroče. Pri tisti priči pa je žena kar okamnena, pa tisti psiček zraven. Pa še dandanes kamen stoji, pa vreča na rami. (To ni storija, to je resnično, od Boga dano, ker je sonce klela!).

- B. OKAMNELI, KER SO ZALILI BOGA, MARIJO, SVETNIKE; ZAVRGLI BOGA; SKRUNILI NEDELJO ALI KAK DRUG SVETI DAN; OVIRALI ZIDAVO CERKVE ALI ZVONIKA; GROZILI DUHOVNIKU, KI JE ŠEL OBHAJAT BOLNIKA

- 1.1 J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, Laibach—Nürnberg 1689, VIII, 811.

Miljo daleč od mesta Kamnik stoji pod snežniki cerkev svetega Primoža in Felicijana... Desno od cerkve, nekoliko više, vidimo okamnelega moža na konju, ob njem pa psa in zajca. Pripovedujejo, da je nekoč gospod lovil zajce in zmerjal

sv. Primoža, češ da bi mu lahko pomagal loviti, zato je lovec okamnel. Jaz pa mislim, da ima skala po naravi takšno obliko, kajti če stopimo bliže, vidimo, da ni tako oblikovana in je le od daleč podobna lovcu.

- 1.2 *Kameniti lovec (Kamniška bajka)*. Obj. Marica Gregorič-Stepančič (psevd. MIRA) v Koledarju Družbe Sv. Mohorja za leto 1903, 77—78.

Ulrik, imovit posestnik iz Zepaha pri Kamniku, je dolgo živel v sreči in zadovoljstvu z Adelajdo, ki mu je po osmih letih zakona podarila hčerko Otilijo. Srečo ob rojstvu otroka mu je nenadoma skalila smrt žene; usodni udarec ga je tako potrl, da je postal oduren in neprijazen do vsakogar. Samo v lovu je še našel zadovoljstvo — pri tem ga ni mogel ovirati nihče.

Nekov znamenit praznik je bil zopet določen za velik lov. Komaj se je jelo svitati na obzorju, se je graščak že podal na konja; tedaj pa priteče Otilija, pol oblečena, po grajskih stopnicah, se vrže na dvoru lovcu pred noge in ga zaprosi z milim glasom:

»Oče! Danes, le danes, ne hodi odtod; rotim te pri tvojem dušnem blagru! Preti ti nezgoda — strašen sen mi to priča. Daj se preprostiti in ostani doma; oj, jaz trepečem za te!«

»Pojdi le pojdi, lezi zopet in sanjaj dalje!« zakliče Ulrik iz Zapaha med oholim smehom svojega spremstva, spodbode konja in zdirja preko grajskega mostu. Iz pol podivjanega lovca postal je že bogatajec zaničevalec vere in vsega, kar je svetega.

Plakaje se je vrnila od surovih lovcev osmešena grajska gospica v svojo stanico, dočim so lovci v divjem diru besneli naprej. Po dolgi trudapolni gonji in med divjim krikom je truma končno dospela vrh hriba, kjer se dviga cerkva sv. Primoža. Tu se je vršila ravno tedaj svečana božja služba in pobožno petje zbrane množice je donelo iz hrama božjega k trumi. Tedaj se vzravna Ulrik iz Zepaha visoko na konju in zakliče proti cerkvi gromskim glasom: »Oj, sv. Primož, zapusti vendar nebesa, ako so sploh katera, in pomози mi raje loviti! Glej, moj dom je prostran, ne mudi se, zakaj jaz potrebujem lovcev in ne svetnikov. Pridi, pridi, glej, jaz čakam nate!«

Pri tej nezaslišani kletvi je vse spremstvo zbledelo in vztrepetalo. Ko je pa predrzneš bogokletne besede trikrat ponovil, se naenkrat vsa gora pooblači in zagrne vse v hipno temo. Zemlja se strese in strahovito zabobni, na kar se pojavi čudoviti blesk nad vso okolico. Ko se osupli lovci ozró na mesto, kjer je sedel njihov poveljnik na konju, ugledajo samega s konjem in psi vred pretvorjenega v mrtev kamen ...

- 1.3 Nekaj povedk iz Grintovcev (*Okamneta lovec*). Pripovedoval Tone Kuhar (1902) v Zakalu. Zapisal T. Cevc 3. 1. 1972. Obj. v Planinskem vestniku 9, 1973, 444—445.

Na kvatarno nedeljo so bili na lovu. Je pa gori stal en grof ali kaj je bil, gori nad Kamnitim robom, gori je stal na štantu. Je pa dol gledal k svetemu Primožu. Doli so pa ljudje bili. Je že morala kakšna maša biti.

Je pa zavpil: »Ljubi sveti Primož,« je rekel, »ti meni daj lovce, jaz,« pravi, »rabim lovce, ne svetnike!«

Dvakrat, v tretje zavpije, je pa okamnel.

- 1.4 Povedal Alojz Peterlin iz Preserij pri Radomljah. Zapisal T. Cevc 1. 5. 1974 v Preserjah.⁶

Se vidi en lovec pa zajc in pes. So okamneli, ker je šel lovec na velik praznik na lov.

⁶ Odlomek povedke o okamnelem lovcu pod Kamniškimi vrhom v Kamniških Alpah pripovedujejo v vaseh na Mengeškem polju (Nožice, Homec, Preserje), odkoder se vaščanom odpira izjemno lep pogled na venec snežnikov na severu. Nena-

- 1.5 *Okamneli mož pri Sv. Primožu*. Pripovedoval Tone Komatar-Jerištov oče. Zapisal T. Cevc 18. 5. 1974 v Županjih njivah.

Pri svetem Primožu, gor se vidi petelin in človek. To je okamneli lovec. Na kvatarno nedeljo včasih niso smeli loviti. In potem so lovili na kvatarno nedeljo — če se ne motim, je bila spomladanska kvatrna, ko je lovec streljal na petelina. Se vidi človek, je takole stisnjen* in gleda petelina. Naprej pa petelin stoji, sta oba okamnela. Zgoraj pri Sv. Primožu. Pa vse čuti: vročino, mraz in dež. Odrešen bo na sodni dan.

- 2.1 *Lovca streljata na Marijo*. Zps. L. Žvab v Dutovljah pred 1883 (Štrekelj, SNP, 1, št. 520, str. 516).⁷

Marija se vzdigne jenu gre
pod létu goro visoko.
Marija se doli vsedala,
de bi sinka previvala,
previvala, počivala ...

Marija se vzdigne jenu gre
vsrd lete gore visoke,
Marija se doli vsedala
de b' sinka previvala,
previvala, počivala.

Per tem je Bog dal beli dan,
ker s ga je zvolil Jezus sam.
Per tem ugleda jagra dva,
jagra dva, strelca obá,
Marija jim prav odgovori:
»Počas, počas, jagra vidva!«

Jagra nista za tu nič marala,
flinte k licem pertiskala,
de bi Marijo vstrelila.
Marija jim prav odgovori:
»O Bog, o Bog, o veliki Bog,
de b mi Bog to gnado dal:
prej ko bosta mene vstrelila,
de bi kamen ratala!«

vadno razgibana oblika kamnitega plazu, ki se v sivih barvnih tonih živo odraža od temno zelenega ozadja, je vabila domačine, da so si to naravno posebnost poskušali po svoje razložiti. Tako govori npr. izročilo, da je prihrumel na površje pod Kamniškim vrhom, kjer je danes plaz, velik lintvern in z repom valil skale v dolino (T. C e v c, Nekaj povedk iz Grintovcev, PV 73, 1973, 444), po drugi verziji je tam okamnel lovec, kot zvezo iz odlomka naših povedk. Skopo izročilo, potrdili so mi ga še Grtmanov in Tišlarjev ata z Nožic, v Homcu pa Lobodovi in Pšančevi — skoraj gotovo govori o istem dogodku, kot smo ga spoznali v povedkah pri Sv. Primožu nad Kamnikom, le da poskuša razložiti drugo naravno posebnost.

* Pripovedovalec je tu pokazal, kako je lovec sklonjen.

⁷ Pesem objavljam skrajšano; manjkata prva in zadnja kitica, ker ne povesta nič bistvenega o motivu, ki ga obravnavamo.

Marija še tega zrekla ni,
jen sta že kamen ratala.
Marija se vzdigne jenu gre
vrh lete gore visoke.
Po gori je špancierala,
po gori gor, po gori dol,
in si sedež zbirala,
če b' se cerkev zidala,
da b' noter Marija prebivala,
grešnikom grehe odpušala.
Odpust naj jim Bog jenu Marija
in vsa nebeška družina!

2.2 *Die steinernen Jäger*. G. Graber, Sagen aus Kärnten, Leipzig 1914, št. 349.

Južno od Višarj se vidijo okamneli lovci, nazobčan gorski hrbet, na čigar vrhu lahko spoznamo ljudem podobne podobe.

Preden so sezidali božjepotno Marijino cerkev na Višarjah, so se tam zadrževali tropi gamsov, ki so jih lovci vneto zasledovali. Stevilni romarji pa so divjad prepodili, seveda je to lovce močno jezilo. Nekoč so prišli trije lovci na goro, ne da bi videli gamsa. Zjzeli so se in ustrelili na sosednjo romarsko cerkev. Za kazen, ker so oskrunili svetišče, so se takoj spremenili v kamen. Njihove podobe vidimo še danes na pobočju.

2.3 *Okamneta lovca*. Izročilo Tomaža Steleta. Zapisal F. Stele, pred l. 1903. Obj. Etnolog 10-11 (1937-39), 17, str. 337.

Dva lovca sta hotela na Sv. Višarjih streljati na Mater Božjo, a sta okamneta. Še danes ju kažejo.

2.4 *Višarska lovca*. Pripovedovala 7. 3. 1965 Minka Sántičeva (1904), Osojane v Rezi. Zapisal in prevedel v knjižno slovenščino M. Matičetov.

Nekoč sta (lovca) šla na lov in sta hodila in hodila po tistih stenah, in nista mogla ujeti nič, zato ker ni bilo nič. Tedaj sta bila besna, da ne moreta ujeti nič, in sta pomerila, da bosta ustrelila Madono, dol v cerkvi. Tedaj ko sta pomerila, sta ostala v kamnu.

Se zdaj se vidi, od cerkve, tisti rob; lepo se vidi, kakor dva križa tam zgoraj v robéh.^{7a}

Ko pa si je ena izmed treh drznila malo podvomiti, sta drugi dve energično zavrnil njen dvom, češ: Marija je to naredila (nemara pred 600 leti!), »da bi ostalo za zmerom, da bi ljudje videli, da je res«.

3.1 *Der steinerne Jäger*. W. Tschinkel, Sagen aus Gottschee, Gottschee 1904, 32.

Iz Morave (Morobitzer »Krempe«) lahko vidimo osamljeno skalo, ki ji ljudje pravijo »okamneli lovec«. O njem pripovedujejo tole:

^{7a} Na rob ti zgodbi o višarskih lovcih mi je M. Matičetov sporočil: Pogovor je tekel o raznih dogodivščinah v zvezi z višarsko božjo potjo. Na vrsto je prišla tudi legenda o dveh lovcih. Dvakrat jo je poskušala povedati L. M., pa ji ni šlo nič gladko. Posebej sem videl, da je nezadovoljna s tem pripovedovanjem Minka Sántičeva. Zato sem jo povabil, naj mi zgodbo pove, kakor jo zna ona. Ustregla mi je in zgodbo povedala po svoje. Tu se je zdaj vnela debata (vse je na traku!), ali je to res ali ne. Tri glavne udeleženke razgovora — L. M. (1894), P. D. (1908) in M. S. (1904) — so se strinjale, da je na Višarjah res moč videti kamnito podobo, ki so jo tudi same videle. (Dopovedujejo si celo, kako se je treba postaviti pri višarski cerkvi, da podobo vidiš.)

Neki lovec iz Morave je odšel v nedeljo na lov. Kmalu nato je pes izsledil srno in jo prignal pred lovca. Ravno ko je hotel sprožiti petelina na puški, je v Moravi pozvonilo k povzdigovanju. V tem trenutku se je lovec spremenil v kamen, prav tako tudi pes in srna ter bojo ostali okamneli do sodnega dne.

3.2 *Okamneli lovec.* Zapisal T. Ožbolt 12. aprila 1974 v kočevski okolici.⁸ V arhivu ISN.

V davni preteklosti je živel lovec. Menda je bival v vasi Ribjek, na levem bregu reke Kolpe, poldrugo uro hoda od njenega izvira...

Redno je hodil na lov in pogosteje prirejal tudi večje love. Tedaj pa so se raznesle govorice, da pastirjem uhajajo ovce na sosednjo goro, ki se vzpenja na desnem bregu Čabranke visoko proti nebu. Tam, na vrhu gore so odkrile neko steno, se zgrinjale okoli nje in jo lizale, kakor da bi bila slana. Pravijo, da so ovce celo tam klečale. Ovce so postajale iz dneva v dan bolj muhaste in trmaste, da so pastirji z njimi poslej imeli veliko preglavic. Nekoč pa so prav tam, na neki debeli bukvi, še sami odkrili podobo Matere božje...

Nekoč, ko si je lovec spet zamislil lov, je odbral strelce in poučil gonjače, med katerimi je bila tudi njegova žena ali »baba« z otrokoma. Saj je bila vsa družina kar zastrupljena z lovom. Razporedil je strelce in odšel na svoj »štant« pod Loško steno, kamor je vedno prišla divjad in od koder je najlepše videl dolino ter planine proti vzhodu in zahodu.

Slišati je bilo ropot, vpitje in krike gonjačev. Divjad se je dvignila in tekla v smeri strelcev. Vsi so streljali, zadeli pa ničesar. Mimo lovca je švignilo in v drncu zdirjalo toliko divjadi, kot še nikoli. Dasi je bil izvrsten strelec in več lovec, ni tega dne ničesar položil na dlako. Nazadnje je zdirjal mimo še velik trop gamsov, na katere je meril in zaman streljal. Ves zmeden je stal ob boru na steni in se zamislil, kako se mu bodo smejale in ga obirale svetohlinke (ker ni verjel, da uhaja podoba Matere božje iz gerovske cerkve). Ob tem se je ujezil in pomeril na vrh sten nad Gerovščico, kamor so uhajale ovce in kjer je na bukvi visela Marijina podoba. Toda sprožiti ni utegnil, zakaj mahoma je okamnel. Nihče pa ni vedel povedati, kakšno orožje je imel lovec, morda lok ali puško. Le kraju, kjer stoji okamneli lovec, pravimo »Pri možu«.

Ko so strelci in gonjači videli, da je glavar okamnel, se je vseh oprijel ne navaden strah in v silni grozi so se vsi zmedeni pridričkali v dolino. Le lovčeva žena, ki jo je klical »baba«, je z otrokoma ostala sklonjena sredi planine, na poti k njemu. Ko ga je zagledala okamnelega, je v hudi žalosti še sama z otrokoma okamnela.

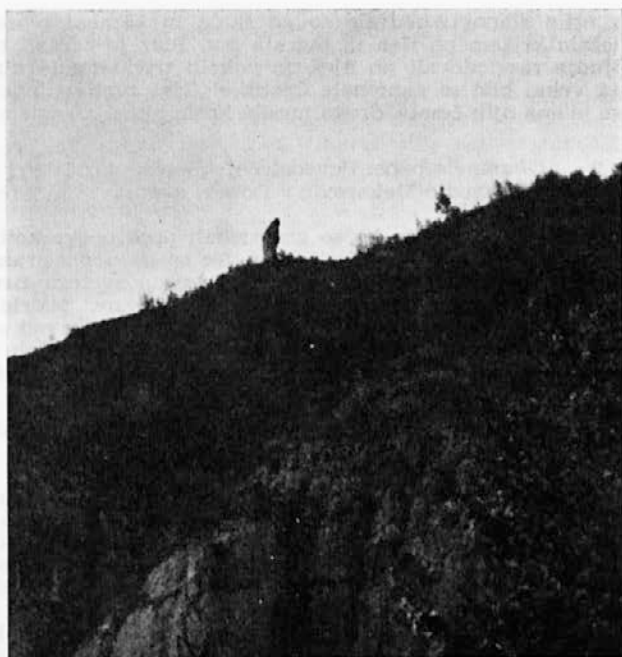
3.3 *Okamneli lovec.* Po izročilu svoje matere pripovedoval akadem. kipar S. Jarem. Zapisal T. Cevc 1. 5. 1974 v Kočevju. Izvirni zapis v ISN.

Mama mi je pripovedovala, da je šel lovec v nedeljo na lov. V nedeljo je bilo prepovedano loviti. In je šel na lov. Na lovu se mu je prikazala Mati božja in mu rekla, da ne sme v nedeljo loviti. On jo je pogledal in rekel: »Šuti, baba!« Potem je pa ustrelil proti njej. V tistem trenutku je okamnel. Potem je pa njegova žena gledala, kje je, je šla ponj in ga ni bilo. Potem ga je zagledala in videla, kaj je. Je pa še ona zagrozila Materi božji in je tudi ona okamnela.

3.4 *O okamnelem lovcu.* Pripovedovala Berta Žagar (1897), doma s Fažancev pod Sveto goro. Zapisal T. Cevc 1. 5. 1974 v Kočevju. Izvirni zapis v ISN.

Lovca je bil. Je šel na neki praznik gori na lov. Je rekel, da bo streljal gori v zvonik. In je okamnel, on in pes ter žena.

⁸ Izročilo o okamnelem lovcu z Ribjeka v dolini Kolpe je odlomek obširnejšega zapisa, ki ga je avtor, T. Ožbolt iz Kočevja, iz ljubeznivosti dal na voljo ISN.

Okamnena »baba«, lovčeva žena. Loška stena nad Osilnico.

Foto: A. Ožbolt.

- 4.1 *To in ono iz nekdanjega samostana v Kostanjevici.* Obj. M. Silvester, Domovina 1925, št. 44. 45. Priredil J. Kelemina, Bajke, št. 222, str. 304–6, povzetek po J. Kelemini.

V Opatovi gori je naravna podzemeljska jama in v njej so se nastanile tri zle čarovnice — Čestitke. V tistem času so začeli zidati samostan v Kostanjevici. Čestitke so sklenile, da tega nikakor ne pripuste. Ko so delavci trudni pospali, so Čestitke čez noč vse razdrle, kar so delavci čez dan sezidali.

Menih, ki je vodil stavbo, je nekaj časa to gledal, a nazadnje se je domislil nečesa posebnega. Poslal je urnega sla v Kostanjevico, da mu pošljejo v pomoč na delo vse, kar le more gibati. Drugi dan ob zori se je že trlo na stavbišču tlačanov kot mravelj. Povelje je bilo dano, da naj dela vsakdo s podvojeno silo, samo da zgrade zvonik tako visoko, da bo mogoče vanj obesiti zvon. Delavci so se kakor brezumni ves ljubi dan gnali z delom. Ko je jela zlata krogla zahajati za vodeniškim hribom, so zidarji baš pritrjevali v linah zadnji povprečni tram, ki naj bi na njem visel zvon. V tem času pa je že pripeljalo četvero volov zvon iz cerkve svete Neže v Kostanjevici; treba ga je bilo le še obesiti na tramovje. Tudi to se je zgodilo in ko so oblivali zadnji sončni žarki dolino, je mogel menih blagosloviti zvon in zbrano ljudstvo. Tedaj je prvič zapel zvon in njegov mili glas se je razlegal daleč v Gorjance.

V tem trenutku se je zaslišal iz sten Mačkovca in Čestitk strahovit polom, kakor da se je zrušila gora. Nastal je silen vihar, ki je lomil orjaške bukve kakor šibe. S strahom je zrla ljudstvo proti gori, kjer so se rušili kameni skladi in grmeli v dolino. Vse se je v strahu razbežalo. Ko so šli ljudje kesneje gledat, kaj se je zgodilo, so jedva še prepoznali te preje toli prijazne kraje. Zginil je potoček in

z njim slapovi; podsule so ga skale in kameni plazovi. Orjaška debela so strta ležala križem po tleh in ovirala pot. Plaz je razkril tudi jamo Čestitk. Ko so se ljudje razgledovali po njej, so odkrili tri kamnate kipe, stoječe tam nepremično za veke: bile so okamnele Čestitke! Glas zvona jih je doletel baš v trenutku, ko se je ena njih česala, druga mesila kruh, a tretja vsajala hleb testa v peč.⁹

- 4.2 *Okamnele babe.* Povedal Jože Bobič, star 71 let, doma iz Orehovca. Zapisala M. Jagodic-Makarovič v Dobeh, avgusta 1956. Prepis v arhivu ISN.

To je bilo tako, ko so grad zidali pred bogve koliko sto leti. Bile so tri babe v hosti, zidarji so pa zidali stolp. Te so pa ponoči razdrle, kar so zidarji sezidali. Potem so pa rekly, če bojo zasllišale zvon svetega Bernarda, da lahko okamnijo. Potem so, kar so podnevi sezidali, to so ponoči podrle. Potem so pa zidarji zidali ponoči in podnevi, tako da so stolp sezidali in zvon obesili. Je zvon zazvonil, so ženske slišale in okamnele. Ena je ravno dajala kruh v peč, ena se je česala, ena je pa pometala. So hodili gledat tiste ženske. V Čestitkah se jih vidi.

- 4.3 *Okamnele coprnce.* Pripovedovala Urša in Jože Klemenčič. Zapisal leta 1956 v Oštrcu M. Ramovš. V arhivu ISN.

Bile so tri ženske tam, so jim rekli coprnce. So klošter zidali, so rekli, kolikor so podnevi sezidali, toliko so ponoči podrle. Potem so pa rekly (vile), da naj one okamnijo, kadar bo klošterski zvon zapel, kadar bojo cerkev zgradili v kloštru. Kadar bo zvon zapel, da bojo okamnele. In se je tako zgodilo. Kar so delale, vse se pozna. Ena je kruh v peč devala, ena se je česala, ena pa pometala. In so okamnele, tukaj gor nad Orehovcem. (Kako pravijo skalam?) U Čestitkah. Bile so to močne ženske: v predpasniku je nesla tako skalo, kakor ta kuhinja (pripovedovala sta v kuhinji, zato takšna primerjava).

- 5.1 *Pogreznjen trg.* Zapisal I. P. Obj. Popotnik 4 (1883) št. 22, str. 349. Narodno blago 18.¹⁰

Pol ure od kozjanskega trga ob cesti proti Bučam je tako velika jama, da bi lahko trg v njej stal. Tukaj je bila prej lepa cvetoča dolina in lep trg se je na njej razprostil. Pravili so temu trgu »Grozka«, kakor je tudi še danes jami ime. Prebivalci so bili jako bogati in se vedno ženili in dobro živeli; če je bil post ali advent, to jim je bilo vse eno. Ko so enkrat ravno na veliki petek celi dan in dolgo v noč pili, razsajali in plesali, pride neki starček in opominja na počitek. Ali Grozčanje so starca zasmehovali in zopet od začetka plesati začeli. Naenkrat pa se ves drob zemlje strese in ves trg se pogrezne. Ubogi tržani pa so v hipu okamneli...

Nekoč so enega po vrvi spustili v jamo in ko so ga zopet ven potegnili, je povedal:

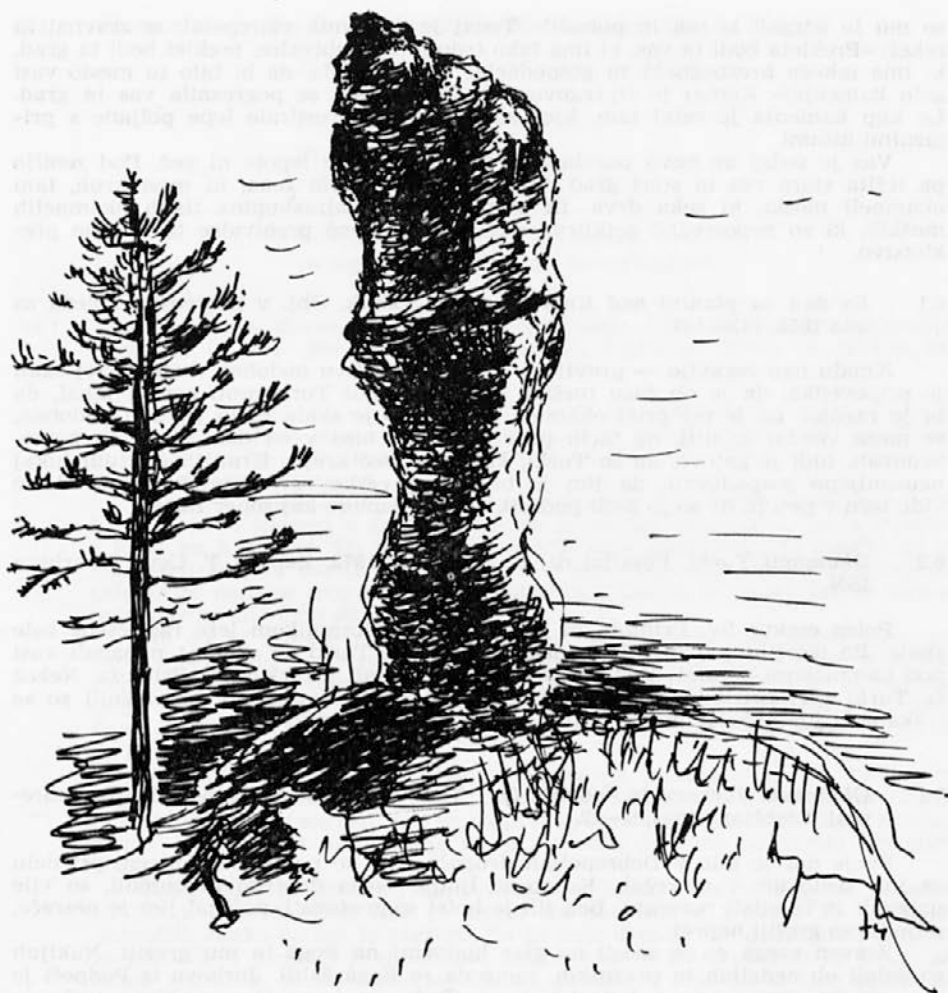
»Ko sem noter prišel, imel sem ves trg pred seboj in ko stopim v bližnjo hišo, vidim tu pri mizi sedeti pijance, pa seveda iz kamenja. Ko v kuhinjo pridem, vidim okamnelo kuharico in v hlevu okamnelo živino,« in je še pristavil, »vse to sem z mojimi očmi dobro videl.« Potem ni nikoli več v jamo hodil.

- 5.2 *Brezbožni graščak.* Zapisala dijakinja Anica Planinšek pred letom 1936. Obj. J. Orožen, Gradovi, 217—218.

Pol ure od Kozjega leži prijazna, toda skromna vasica Grocka, kjer so se pred davnimi leti vršile strašne reči.

⁹ Delno je našemu podobno izročilo s Štajerskega in govori o zidanju cerkve v Admontu. Prim. J. K r a i n z, Sagen aus Steiermark, Wien 1879, 31.

¹⁰ Ime »Grozka« poskuša razložiti J. K e l e m i n a z glagolom »grezniti«. Prim. tudi ime Ponikve! J. K e l e m i n a, Bajke, opomba k povedki št. 220, str. 398.

Okamneli lovec — »Mož«. Loška stena nad Osilnico.

Risal: akademski kipar S. Jarem.

Tedaj je bila Grocka bogata in lepa, obdajali so jo cvetoči travniki in veliki gozdovi, toda njeni prebivalci so bili hudobni in brezbožni. Še bolj hudoben in brezbožen pa je bil graščak, čigar grad se je šopiril sredi vasi.

Bila je pomlad, dan Kristusove smrti — veliki petek. V cerkvah so bila zagrnjena razpela, povsod je bilo vse tiho, mirno in pokojno. Samo graščak se je veselil s svojimi vaščani. Povabil jih je v grad, kjer so popivali do pozne noči.

V mali koči blizu vasi je umiral tedaj ubog bolnik. Družina, vsa prevzeta od žalosti, je poslala po spovednika. V tihi noči je korakal duhovnik po poti mimo gradu. Zaslišal je hrup, ki se je divje razlegel v mirno noč. Hitro se je hotel duhovnik umakniti izpred gradu, bal se je, da bi mu graščak ne oskrnil hostije. Toda brezbožnež ga je zagledal, poklical svoje kmete, prihrumel za njimi pred duhovnika in mu hotel iztrgati hostijo. Duhovnik jo je krčevito držal, ali končno

so mu jo iztrgali iz rok in pohodili. Tedaj je duhovnik vztrepetal, se zravnal in rekel: »Prekleta bodi ta vas, ki ima tako trdosrčne prebivalce, preklet bodi ta grad, ki ima takega brezbožneža za gospodarja! Bolje bi bilo, da bi bilo tu mesto vasi golo kamenje!« Komaj je izpregovoril te besede, sta se pogreznila vas in grad. Le kup kamenja je ostal tam, kjer so se prej razprostirale lepe poljane s priznanimi hišami.

Vas je sedaj na novo pozidana. Vendar nekdanje lepote ni več. Pod zemljo pa ležita stara vas in stari grad. Tu se vidi okamnena žena, ki mesi kruh, tam okamneli moški, ki seka drva. In pred gradom stoji skupina tistih okamnelih moških, ki so neposredno priklicali nad vas in njene prebivalce to strašno prekletstvo.

- 6.1 *En dan na planini nad Kamnikom*. B. Sušnik. Obj. v Slovenska koleda za leto 1859, 143—144.

Kmalu nad cerkvijo — pravijo — je neka, jezdecu podobna skala. O tej skali je pripovedka, da je ob času turških vojsk grozovit Turk proti cerkvi jahal, da bi jo razdjal, pa je pri priči okamnel. Akoravno je skala malo jezdecu podobna, se mora vendar misliti, da tacih pravljič ljudje niso v en dan kovali in pripovedovali, tudi je gotovo, da so Turki, kakor po več krajih Kranjskega, tudi tukaj neusmiljeno gospodovali, da jim je bila torej cerkev sv. Primoža, ki se daleč vidi, tern v peti in da so jo hotli podreti, ali kdo zamore kaj zoper Boga!

- 6.2 *Okamneli Turki*. Povedal dr. F. Stelè leta 1972. Zapisal T. Cevc. V arhivu ISN.

Poleg cerkve Sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom leže raztresene bele skale. Po izročilu naj bi bili to okamneli Turki. Turki so večkrat napadali vasi pod kamniškimi gorami. V sili so se kmetje zatekali v cerkev sv. Primoža. Nekoč so Turki spet prišli in skrunili cerkev, zato so bili kaznovani; spremenili so se v skale, ki jih lahko še danes vidimo raztresene okrog cerkve.¹¹

- 7.1 *Okamnena Jurkova iz Podpeči*. Obj. T. Ljubič, Ljudske pripovedke iz Dobropolj, Ljubljana 1944, 9—12.

Svoje dni je bilo v Dobropoljah drugače, vile so pomagale Poljcem pri delu in jim svetovale v nesrečah. Ko so se ljudje vsega dobrega preobjedli, so vile napodili in se vdali razvratu. Bog jih je hotel spametovati, pošiljal jim je nesreče, a ljudje so grešili naprej.

Zraven vsega so se začeli na glas hudovati na Boga in mu groziti. Nakljub so delali ob nedeljah in praznikih, samo da so Boga žalili. Jurkova iz Podpeči je šla celo na samo sveto noč prat v jamo. Toda, ko je prvič pomočila v vodo, je okamnena. Obenem je tisti trenutek nastala strašna nevihta.

- 8.1 *St. Kancjanska jama*. Obj. F. v Koledarju za Slovence za leto 1856, 39—41.

Tkalec Cenko s cerkniške okolice je ostal z družino na praznik Sv. Rešnjega Telesa doma pri delu, namesto da bi šel k procesiji kot vsi drugi vaščani. Kar je priletela na okno ptica in ga opominjala, naj na praznik ne dela. Ko ga je ptica že tretjič opozarjala, se je tkalec razjezil in ji zaklical, naj okamni. Komaj je to izgovoril, že ga je doletela božja kazen: on z družino vso kamnit postane, se nikdar iz mesta več ne gane.

¹¹ Ljubeznivo sporočilo dr. F. Steleta iz leta 1972 ima paralelo v koroški povedki o okamnelih Francozih, ki so se spremenili v kamen pri Naborjetju v Kanaški dolini, ker so oskrunili kapelo. G. Graber, Die steinernen Franzosen, Sagen aus Kärnten, Leipzig 1914, št. 348, 255.

9.1 *Obraz v Krnu*. Obj. J. Lovrenčič, Gorske pravljice, Gorica 1921, 62.

Živel učenjak je: skladovnice knjig
je prebral
in Boga je zavrgel ob njih
in Bog ga je kaznoval.
»Da pričal boš na večer čas
in moje veličje slavil,
v Krn bom vtisnil tvoj obraz
in kdor te bo videl, se bo zgrozil!«¹²

10.1 *Die steinerne Hochzeit*. Krainische Volkssage. Obj. M. Heinko, Carniolia 1841, št. 63, 254—259 (povzel in priredil L. Podlogar: Vrtec 74, 1943/44, št. 3, 44).

Sredi 15. stoletja je v vasi Sadule živel mlad krošnjar Gregor, ki si je s trgovanjem pridobil veliko premoženje. Ker je bolj cenil sebe kot druge in ker mu ni bilo všeč nobeno dekle, s katero bi moral deliti svoje bogastvo, je ostal do poznih let sam.

Z leti se je samote naveličal in se zagledal v lepo Lenko, gostilničarjevo hčer, ki jo je spoznal v gostilni, kjer se je navadno ustavljal, ko je potoval z Reke na Kranjsko. Da bi si pridobil srce lepe gostilničarjeve hčerke, ji je poklanjal bogata darila, a dekle je lep čas bogatega snubca odklanjala. Oddala je namreč srce čednemu mladeniču s Čabra, ki so ga zaradi temne polti imenovali »Črni Janko«.

Ne da bi Gregor slutil zakaj, se je Lenka nenadoma začela ogrevati zanj, sprejemala je njegove darove in na koncu se je celo z njim poročila. Bogati Gregor je komaj pol leta užival zakonsko srečo, ko je nenadoma umrl. Med ljudmi so se kmalu raznesle govorice, da sta Gregorja zastрупila Črni Janko in Lenka, zato da bi si pridobila njegovo premoženje, Lenka pa še mladega ženina.

Ni minilo še pol leta, odkar so Gregorja pokopali, ko sta Lenka in Janko prosila duhovnika, naj ju okliče in nato še poroči. Duhovnik je oklice odklonil in Janku naročil, naj se najprej spovesta grehov. Tega nista marala storiti; prodala sta premoženje in se z veselo družino odpravila čez goro v Cabar.

Prav tedaj so poklicali duhovnika k nekemu bolniku. Župnik je odšel na pot z Najsvetejšim. Kar je srečal na poti Janka s svati. Le ti so ga obkročili, Janko pa mu je zagrozil, da ga bojo obesili, ker ga ni hotel oklicati in poročiti. V nemoči je duhovnik dvignil roke z Najsvetejšim in ko so ga hoteli zagrabit, so vsi naenkrat obstali, prirasli k tlom in so tam okamneli ostali do današnjih dni.

11.1 *Kamenita zakonca*. Zapisal I. Albrecht. Obj. Zbirka koroških, Domovina 10 (1927), št. 2, 16.

Blizu Žrelca stojita v neki duplini dva kamna. Eden je sličen moškemu, drugi ženski.

V tej duplini sta živela nekoč dva siromašna pa srečna zakonca. Dolga sta živela v sreči in lepi zakonski slogi, kar žena nenadoma hudo oboli in umrje.

Moža je ženina smrt silno potrla. Od žalosti in obupa je bil ves besen in je nazadnje začel celo preklinjati in žaliti Boga, češ da mu je prizadejal z ženino smrtjo hudo krivico. Ljudje so ga tolažili, ko le ni vse skupaj nič zaleglo, pride k njemu celo župnik in mu začne pridigovati, naj se vendar pomiri, ker s svojim besnenjem Boga žali in mu dela krivico.

¹² Po drugem izročilu naj bi bil v Krn vtisnjen obraz Napoleona. Ustni podatki dr. M. Matičetova iz leta 1974.

»No,« vzbresni žalostni vdovec, »če je res moja žalost pregrešna, naj z ženo vred okamnim!«

Pri tej priči se izpremeni nesrečni mož v kamen. Z njim vred okamni tudi truplo mrtve žene.

Kot nemi priči tega strašnega dogodka stojita oba kamna še dandanašnji v tisti duplini.

C. OKAMNELI, KER SO BILI NEUSMILJENI

1.1 *Baba na Poljanah.* Obj. Mat. Samostal v Zvonu 1879, 309—312.

Pod Belščico je živela v starem gradu mogočna rodovina. Gospod in gospa sta bila neusmiljena, a njuna edina hči ni bila nič drugačna. Ko so bili neko jesen na sv. Mihaela dan na lovu, je divja zver zgrabila starega gonjača in ga vsega razmesarila. Grajska hči, ki je stala v bližini na skali, je uživala ob trpljenju uboega kmeta, namesto da bi dovolila pomagati. Zato je na robu, kjer je stala — v hipu okamnela.¹³

1.2 *Okamneta baba.* Pripovedoval Joža Veber, p. d. Cvernov ata, Sp. Gorje (star približno 80 let). Zapisal januarja 1972 Božo Repe, dijak tolminske gimnazije, po napotkih prof. J. Dolenca. (Prepis izvirnika v ISN SAZU.)

Poljane so majhna vas, ki leži med Gorjami in Jesenicami. Tam je v davnih časih bil grad. Na gradu sta živela grof in grofica. Bila sta silno bogata, imela sta polno hlapcev in dekel pa sobaric in kuharic. Bila sta dobra kakor kruh in vsi so ju imeli radi. Najbolj sta bila vesela, ko se jima je hčerka rodila.

Mineval je čas in grofična je rasla. Bila je najlepše dekle daleč naokrog. Njeno srce pa je bilo kamen. Kakor so starše ljubili, tako so njo ljudje sovražili.

Ko je bila stara dvajset let, je grof priredil veliko pojedino in lov na medveda. Tri dni so pili in jedli. Četrty dan so šli pa na lov. Poklicali so nekaj kmetov, da so bili za gonjače.

Lov se je začel. Medveda so hitro odkrili. Zbežali so ga iz brloga in streljali nanjga. Ranili so ga, pa jim je vseeno ušel na drug kraj, tam kjer so bili gonjači in grofična. Zagrabil je nekega gonjača in ga začel trgati. Drugi so hoteli pomagati, pa grofična ni pustila. Rekla je, da bo vsak ubit, ki bo pomagal. Tako mu niso smeli pomagati. Grofična je pa uživala ko je gledala, kako ga medved trga. Ampak še predno ga je strgal, je gonjač zavpil:

»Bodi prekleta pa v kamen se spremeni, ti zver s kamnitim srcem!«

Tisti trenutek je grofična postala kip. Še danes ga lahko vidiš. Grofa so vsi prijatelji zapustili in oba z ženo sta kmalu umrla. Grad je razpadel. In baba je ostala, ob temnih dneh se zdi, da ji iz oči solze tečejo. Veter, ki vleče po temnih gozdovih Mežakle, pa na veke odgovarja:

»Prepozno, grofična, prepozno!«

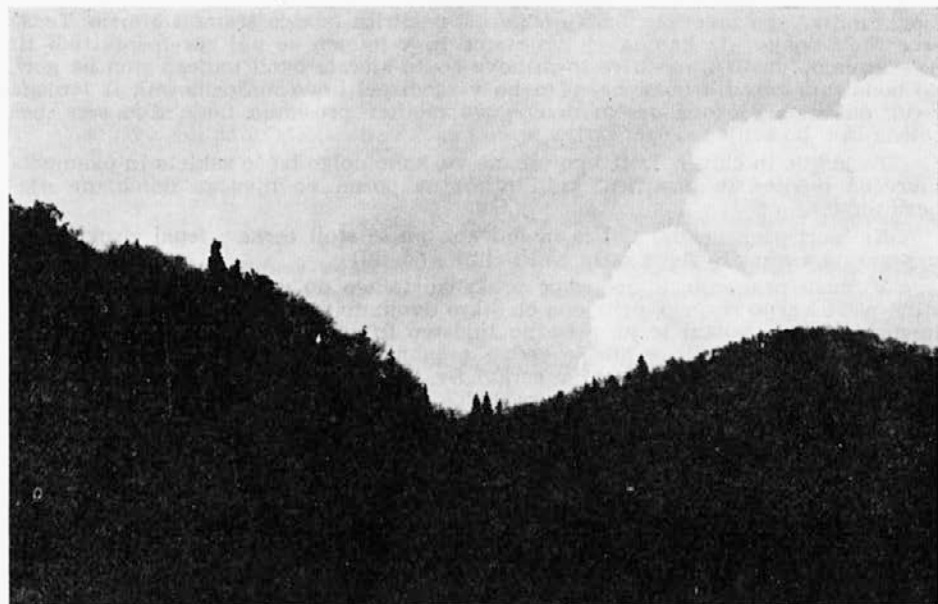
2.1 *Okamneta Veronika na Malem gradu v Kamniku.* Povedal Tone Komatar (1896). Zapisal T. Cevc 1971 v Županjih njivah. Obj. Nekaj povedk iz Grintovcev, PV 73 (1973), 9, 444—445.¹⁵

Nekdaj so bili graščaki prav hudobni. Notri v Kamniku je Mali grad in Stari grad gori na vrhu. Drugače je bilo jezero, notri tja do Kamnika.

¹³ Povedko je objavil tudi J. K e l e m i n a, Bajke, št. 219, str. 301—302.

¹⁴ O »Babi na Poljanah« je pisal neki »Ž« v časniku Gorenjec leta 1902 in ni izključeno, da ni informator obnovil povedke po tiskani verziji.

¹⁵ Povedka o okamneli Veroniki z Malega gradu nima nič skupnega z izročilom o ukleti Veroniki z Malega gradu, pol ženi, pol kači. Raziskava motivov o ukleti Veroniki je namreč pokazala, da skrivajo te povedke še eno prvotnih jeder o ribi Far(a)oniki. Prim. E. C e v c, Veronika z Malega gradu. Kamniški zbornik 4 (1958), 111 sl.

»Baba« (levo zgoraj). Poljane nad Javornikom.

Foto: T. Cevc.

Na gradovih so bili graščaki in plemiči. Pa so šli na lov. So morali kmetje s psi preganjati zver, kakor psi tudi. Pse so spustili, kmet pa je moral za njimi teči.

Potem je pa videla (grajska hči) — takrat so še medvedi hodili, pa volkovi, morebiti je še leopard bil, ne vem: zver je trgala starčka. Je pa videla grajska hči Veronika, da ga trga, starčka. Je pa stala na varnem kraju, bi lahko rešila ga, pa ni hotela. Je uživala, ko je zver trgala. Hipoma je okamneta, grajska hči. In še danes stoji skala gori, tam pod Malim gradom notri v bregu. To pravijo in piše, da bo tam do sodnega dne. Takrat bo rešena.

- 3.1 *Okamneta grofična*. Povedal Jože Strle, doma z Rogatca, roj. 1912. Zapisal T. Cevc na Igu 26. 5. 1974. V arhivu ISN.

Ena grofična je bila, otroka je imela v naročju in pesek je bil zraven. Na gradu je bil graben, notri so pustili zverine, da so ljudi trgale. Grofična je gledala in ni pomagala, od tistega je okamneta. Grofi so bili Čiči. Še danes rečejo pri srednjem gradu (v okolici Rogatca so bili trije gradovi) enemu grabnu »Čičov graben«.

- 4.1 *Legenda o okamneli pastirici*. Obj. F. Mišič, Sv. Križ nad Belimi vodami, Sl. Gospodar 66 (1932), 44, 10.

(Zgodba se godi v ozkem jarku izpod goltske Ljubije, kjer se nad rečnim bregom dviga skala, na njej pa sedi okamneta pastirica.)

Na svojem potovanju je prišla Marija z Jezuškom v naročju tudi v ta zapuščeni, a prelesten planinski svet; ni vedela ne kod ne kam. Pa je vprašala mlado pastirico, ki si je sedeč na strmi, visoki skali, česala svoje lepe, dolge lase, kje bi

mogla najti kako zavetišče. Oholo odgovori pastirica in celo sramoti Marijo. Tedaj reče Mati božja: »Iz kamna je tvoje srce in v kamen se naj spremeniš tudi ti! Šele ko bodo pastirji, pastirice in njihove črede klečale okoli mojega sina na gori, ko bodo tam zgradili božji hram in bo v njem pel novo mašo mašnik iz tvojega rodu, da bosta njegova pesem in njegova molitev presunila tvoje trdo srce, boš rešena in ti bo vrnjeno zopet življenje.«

To je bilo in človek, ki tod potuje, ne ve, kako dolgo bo še zakleta in okamnena nesrečna deklica in pastirica, kajti nihče ne pozna ne njenega doma, ne njenega rodu.

Na stari gori, nekdaž Oslica imenovani, pa še stoji cerkev, lepa, visoka, bela in ponosna, cerkev Svetega križa nad Belimi vodami.

V onem pragozdu, ki je nekoč prekrival Oslico do vrha, so bili namreč pastirji našli leseno razpelo, pritrjeno ob staro dvojnato smreko. Stesali so tam sprva leseno kapelico; potem je pa pobožno ljudstvo tu zgradilo lepo cerkev. A rod in hiša neusmiljene pastirice sta še vedno neznana in pozabljena; ni še bilo novomašnika iz njenega rodu, ki bi v cerkvi Sv. Križa nad Belimi vodami pel svojo novo mašo; in tako čepi brezsrčna pastirica še vedno na sivi strmi skalnati steni nad potjo; vsa iz kamna od nog do glave; na poti sami pa še vedno leži kamen s krvavečimi stopinjami Matere božje.

- 5.1 *Štefenajka*. Povedala Milka Gabršček iz Tolmina. Zapisala Albina Čermelj 12. 10. 1972. Obj. v ciklostiranem časopisu »Koraki« — Glasilo gimnazije v Tolminu, 1972, št. 2, 16.¹⁶

Enkrat je živela na planini Sleme žleht žena. Rekli so ji Štefenajka. Kadar so kmetje gnali živino na pašo v planine, je čakala Štefenajka pastirčke, ki so prvič prignali. Vsakega novega pastirja je preskusila, če je dosti krepak za svoje delo ob živini. Nesti jo je moral trikrat okrog hiše, v kateri so delali sir. Vsakemu, ki je ni mogel nesti, je dala opljuvan hleb kruha, ki ga je moral takoj vpriči nje pojesti.

Dobrim planinskim vilam pa so se smilili ubogi pastirji in so Štefenajko spremenile v kamnit steber, ki stoji še danes ob vzhodju Rdečega roba.

D. OKAMNELI, KER SO KRIVO PRIČALI

- 1.1 *Kameniti pastir*. Po pripovedovanju F. Urbančiča zapisal Bogdan Tomšič v Knežaku 25. 1. 1953. Prepis v ISN, kot odgovor na vprašalnico ISN št. 1.

V davnih časih je še stal nad Knežakom grad in v njem je živel graščak, ki je imel pod seboj tri vasi: Knežak, Beč in Koritnico, v katerih so živeli graščakovci tlačani. Vsaka vas je imela svojega pastirja, ki je pasel vaške ovce. Najbolj hudobni so bili Koritčani, ki so bili vedno v sporu z drugimi vasi. Imeli so hudobnega pastirja, ki je vedno z ovcami zahajal na tuje pašnike. Ko je nekoč prišel z ovcami ravno iz tujega pašnika, so ga pastirji zalotili. Da bi se izmuznil kazni, se je zaklel, da na tem pašniku ni bil in da naj, če to ni res, pri priči okamni. Toda brž ko je to izrekel, se je on in vsa njegova čreda izpremenila v kamen.

Še danes se vidi nad vasjo Koritnica hrib in na njem jasa, ki se imenuje Pri belih ovcah. Na njej pa še danes vidiš okamnelega pastirja.

¹⁶ Na pobudo prof. J. Dolencea zapisala dijakinja A. Čermelj in objavila v dijaškem listu gimnazije v Tolminu.

- 1.2 *Legenda o blaženi Hildegardi (Lihardi)*. Obj. F. Kotnik, Storijske 2, Celovec 1958, št. 33.¹⁷

Lupa, služabnica Hildegarde, je nalagala svojega gospodarja. Nesrečna Lupa je na istem kraju, kjer se je s prisego sama obsodila, obenem s kravo, mlečno golido in stolčkom okamnena.

E. OKAMNELI, KER SO SE USTRASILI

- 1.1 *Der herbeigerufene Teufel — Die versteinerte Frau*. Povedala Mary Kump, zapisal in objavil A. von Mailly, Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen, št. 43, II, str. 39.

Na Tičnici pri Idriji ima neka skala človeško podobo, zato ji pravijo »baba«. Nekoč naj bi bila neka žena iskala dračje na gori, toda našla ga je le malo. Tedaj je poklicala vruga na pomoč. Vrag se je takoj prikazal in ji je bil pripravljen ustreči, toda žena se je tako ustrašila, da je takoj okamnena.

- 2.1 *Die weisse Frau von Duino*. Po R. Pichlerju (Il castello di Duino, 1882, 119) priredil A. Mailly in objavil v Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen, št. 134, str. 102—103. Prevod povedke J. Kelemina, št. 249 (Devin skok) VII, str. 359.

Pred davnim vekom je živel na devinskem gradu na morju zloben vitez, ki je zelo slabo ravnal s svojo tiho, pošteno ženo. Toda ona mu je odpuščala vse žalitve in mu skušala ublažiti trdo srce z dobrimi besedami. Pa mož se je nazadnje svoje žene tako naveličal, da si je izmislil strašen načrt, kako bi se je znebil. Neka večera jo je zvabil na ozko pečino pod grajskim zidom, da bi jo od tam pahnil v morje. Ko jo pograbi, se žena ustraši in hoče zaklicati k nebesom za pomoč. A jedva rahel vzdih se ji izvije iz prsi. Nato pa onemi. V svoji silni boli se je grajska gospa spremenila v kamen.

- 3.1 *Okamnena žena z otročičem*. Pripovedoval Jože Lavrič, star 67 let, z Golega 21. Zapisal 25. 5. 1974 T. Cevc. V arhivu ISN.

Na Rogatcu sta bila dva gradova. Tam so bili lovci, ki jih je imel grof, in so imeli hude pse. Gori je pa bila neka ženska, ki je otročička pestovala. Na skali je sedela in gledala tiste lovce. Potem so pa prišle tiste zverine in se je ženska tako prestrašila, da je okamnena. Se še danes pozna.

- 3.2 *Okamnena žena pod Rogatcem*. Pripovedoval Jože Strle, doma z Rogatca, rojen 1912. Zapisal T. Cevc 25. 5. 1974 na Igu. V arhivu ISN.

Med Želimljami in Rogatcem je okamnena ženska. So stari pripovedovali, da so gradovi goreli. Ženska (grofična) je bežala in se nazaj obrnila. Od tistega strahu je pa okamnena.

¹⁷ Legendo o blaženi Lihardi, koroški svetnici s slovenskih tal, uvrščajo tako nemški (G. R a b e r, Sagen aus Kärnten, Leipzig 1914, št. 352) kot tudi slovenski raziskovalci v svoje zbirke povedk; oboji se opirajo na latinski rokopis Jakoba R a v n i k a, župnika v Kamnu. Prim. F. K o t n i k, Storijske 2, Celovec 1958, 84, kjer omenja avtor tudi historiat objavljenih tekstov. Po Kotniku naj bi bila osrednja tema legende motiv o zvesti soprog. F. K o t n i k, Storijske 1, 168.

F. OKAMNELI, KER SO PRELOMILI ZAPOVED

- 1.1 *Okamneli Ribniški svati*. Povedala Jerka Tratarjeva, doma s Cerovca pri Trebelnem. Zapisal M. Matičetov 10. 10. 1951 v Gorenji vasi I. V arhivu ISN.

Ribniški svatje so se vračali od poroke. Pa so rekli, da se ne sme nobeden nazaj ozreti. Nevesta se je pa ozrla, so pa vsi okamneli. In se še zdaj vidijo, dvanajst jih je bilo. To je tukajle notri v kočevskih hribih. Kadar je bilo jasno, smo šli gor v Plešivco in smo videli: so bili vsi beli, samo srednji je bil črn. Pravijo, da je ženin.

Ce je kdo radoveden, mu pravijo:

»Si prav tak, kakor ribniška poroka!«

»Si prav tak, kakor ribniška nevesta!«

G. OKAMNELI ZARADI NEZVESTOBE IN SOVRAŠTVA

- 1.1 *Okamneli ob Hudinji*. Obj. F. Mišič, Izbrane pesmi pohorskega pevca in pesnika Jurija Vodovnika (1791—1858), Maribor 1941, 47 sl.

Dva gradova, dva graščaka, dva brata, sprva bratovsko si naklonjena ter prijazna tako zelo, da si dasta svoja grada v vrtoglavi višini nad globoko sotesko drveče Hudinje zvezati z mostom iz samih kož. Tedaj pa se Peter, starejši brat, ki se je zaradi pustolovščin rad klatil po svetu, prepriča o nezvestobi svoje žene in svojega neporočenega brata Pavla. V sodu, čigar doge so bile polne samih ostrih žebeljev, dá prevarani graščak svojo nezvesto soprogo strmoglaviti z visokega grajskega zidu v globeli in vrtince peneče se Hudinje. Tedaj se pojavi njegov brat na visečem mostu. Tudi Peter stopi na most. S sramotanjem in žalitvami očita Pavlu njegov greh z glasom, ki se grozno razlega po soteski, nato z močnim zamahom svojega meča poseka most, da oba hkrati strmoglavita v globoko, spodaj šumečo Hudinjo. Se danes leži v strugi Hudinje pri »gornjih fužinah« »Debela peč«, okamneli sod z nezvesto graščakinjo Vitanjsko. Pri »spodnjih fužinah« pa zapaziš v Hudinji drugo skalo z dvema stolpičema, okamnela brata Vitanjska.

H. OKAMNELI, KER SO JIH PREKLELI ALI KER SO ZALJIVO GOVORILI

- 1.1 *Verske bajke na Dolenjskem*. Zapisal J. Trdina; obj. v Ljubljanskem zvonu (1884), 535—536.

Blizu božje poti na Kumu stoji kamnita krava, o kateri pripovedujejo, da začne silno mukati, kadar se približujejo nesreče. Neki graščak je romarjem, ki so hodili na sveto goro, jemal hrano, da so morali lačni na pot. V sili so romarji pomolzli kamnito kravo in glej, za vse je imela dosti mleka. Ko jo je hotel graščak na silo odpeljati v svoj hlev, mu je ušla nazaj v skalovje.

O kamniti kravi pripovedujejo še tole zgodbo:

S kmetiškimi ženami je šla na Kum tudi grajska gospa. Ker ni bila vajena hoditi, so jo kmalu začele noge boleti. Ščasoma se je tako utrudila, da ni mogla več dalje. Tedaj je poklcala kmetice in jim velela: »Kmetiške krave, nesite me! Ali ne vidite, da sem opešala?« Še tisti trenutek je baba okamnela in se spremenila v kamen.

- 2.1 *Der versteinerte Hochzeitszug*. Zap. W. Tschinkel; obj. Sagen aus Gottschee, Gottschee 1904, 31.

Neki svatovski sprevod je bil na poti iz Grčaric v Ribnico, kjer naj bi bila poroka. Medtem je nevestina mati, ki ni bila popolnoma zadovoljna s hčerino poroko, pripravljala poročni obed. Ker se ji je več jedi ponesrečilo, jo je še bolj

ujezilo in ne da bi kaj slabega mislila, izrekla besede: »Da bi okamneli in nič več jesti rabili!« V tistem trenutku se je spremenil poročni par v kamen in z njim vred ves ženitovanjski sprevod. Še danes pravijo temu kraju »Pri belih stenah«.

J. NE VEMO, ZAKAJ SO OKAMNELI

- 1.1 *Devinska nuna*. Obj. A. Aškerc v zbirki *Jadranski biseri*. Ljubljana 1908, 122. Po pripovedovanju družine Ples v Devinu.

(Trdosrčni devinski graščak Turjan se je pozno ponoči vrnil z lova. V gradu so se vsi pred njim poskrili, tudi žena, zato je graščak vdrl v ženino spalnico in soprogo na silo zvlekel iz sobe. Na pomoč je prihitela pestunja, devinska nuna.)

»... Kdo si, ki pred menoj stojiš,
ki smelo z mano govoriš?
Ti, nuna pestunja? Haha!
Ne, ne bojim se jaz Bogá
ne tebe, drzna ti devica!
To, nuna, ti sedaj dokažem!«

Pri priči zgrabi jo vojščak,
skozi okno vrže jo divjak
v prepad globoki v morje... Ah,
otrok, ženo — vse je strah...
Na nebu svetli ščip žari.
Zdaj v morju pestunja leži...
Turjan pogleda... Ostrmi...
V prepadu nuna mu visi
ob skali grajski strmi bela
ko krasni kip — okamneta!
Pokriti hoče svoj zločin
Turjan pa vrže z grajskih lin
rjuho brž na nunin kip —
in prt okamni ta hip!

Tam zdaj stoji devinska nuna.
Obseva sonce jo in luna.

- 2.1 *Okamneli svatje*. Pripovedoval Bersan s Črneče vasi. Zapisala M. Jagodic avgusta 1956 v Črneči vasi. Prepis v ISN.

Gor, ko se gre na Zaplaz, so neki svati okamneli, ko so šli k poroki. So bili zakleti in prvi je bil muzikant, pa starešine, nevesta in ženin in druge starešine. Vsak dan se premaknejo za eno proseno zrno. Kadar bodo prišli do cerkve v Zaplazu, se bodo nazaj spremenili.

- 3.1 *Okamneta Rjavičnikova gospodinja*. Pripovedovala »Kebrova babica« z Lepene, rojena v Rutah 1901. Na magnetofonski trak posneli sodelavci radia Celovec pred letom 1964. Kopijo traku hrani ISN; inv. št. 22, transkripcija A 46.

Rjavičnik je bil mogočen kmet, vsega je imel dosti in rad je lovil divjad. Kadar je odhajal na lov, so se prej že ves teden pripravljali, nato pa so zvečer po končanem pogonu še rajali.

Nekoč so spet odšli v gore na lov in Rjavičnik je naročil gospodinji, naj stopi na bližnjo skalo in zatrobi v rog, ko bo imela obed pripravljen. Je res šla tja, zatrobila v rog in je ni bilo več nazaj. Našli so jo na skali — okamneno.

4.1 Okamneli svati. Povedal M. Matičetov 1974.

Med Izlakami in Zagorjem stoji ob poti vrsta visokih skal, o katerih pripovedujejo, da so okamneli svatje.¹⁸

NEKAJ ZNAČILNOSTI PRIPOVEDNEGA IZROČILA O OKAMNELIH

Zbrane povedke, vsega skupaj je nekaj več kot petdeset pričevanj, predstavljajo le del izročila s to tematiko, medtem ko ostaja verjetno večji del še vedno neregistriran in ga bodo odkrila morebitna nova, bolj sistematična raziskovanja slovenskega pripovednega izročila, saj povedke o okamnelih človeških bitjih še niso izumrle; izročilo o njih živi tudi še dandanes, trdo živo in vsebinsko široko razvejano. Ko sem se hotel pri domačinih prepričati, ali nekatere literarno izpričane povedke še živijo, in sem se napotil v kraje, kjer so bile zapisane, mi domačini niso le izročila potrdili, temveč so ga včasih še dopolnili z novimi, do tedaj še neznanimi nadrobnostmi.

Zal sem si do sedaj ogledal na samem kraju le nekatere spomenike, o katerih je tako živo spregovorilo naše ustno slovstvo. Bržčas bo potrebno za smiselno dojetje vsebine pripovednega izročila spoznati hkrati tudi objekte pripovedi, prav tako kot tudi kulturno pokrajino, v kateri se pojavljajo. Tako ugotavljamo, da so nekatere pripovedi postavljene vedno v bližino cerkva ali gradov, spet druge v hribovito pokrajino. Prav tako ne smemo prezreti, da v čudno oblikovanih skalah po navadi skoraj ni mogoče prepoznati podob, o katerih je ljudsko izročilo spletlo tako prepričljive povedke. Morda je prav tu skrit eden odločujočih razlogov, ki govori za to, da bo potrebno iskati vzroke in pobude za nastanek povedk ne samo v naravni obliki človeku podobnih skal, ampak tudi še drugod.

Povedke o okamnelih človeških bitjih spadajo po vsebini med razlagalne (aitiološke) in poskušajo pojasniti nastanek nenavadnih, zelo izrazito oblikovanih skal, bodisi na površju ali pod zemljo.

Po obliki se ne ločijo od drugih vrst povedk, v katerih prav tako srečujemo določene kraje, čas in osebe. Ena bistvenih značilnosti te vrste ustnega slovstva je jedrnatost: zgodba je kratka, skoraj lapidarna, v njej ni nabuhlosti, govori le o bistvenem, brez okrasov.¹⁹ Po tem jih tudi ločimo od literarno oblikovanih tekstov, v katerih brž začutimo, kako so se oddaljili od duha in načina ljudskega pripovedovanja.

Pričevanja o okamnelih bitjih so vsebinsko navezana na nenavadno oblikovane skale, zato seveda srečujemo sporočila te vrste povsod tam, kjer je pokrajina kamnitna. Nič čudnega ni, da takih izročil ni najti v ravninskem

¹⁸ Ne da bi zvedeli, zakaj so svati okamneli, jih omenja kot turistično mikaven spomenik tudi R. B a d j u r a, *Ljudska geografija*, 134.

¹⁹ *Zgodovina slovenskega slovstva od začetka do 1848*, Ljubljana 1963 — poglavje o ljudski prozi (avtor. M. M a t i č e t o v), 32—48.

Prekmurju, pač pa jih pogosto srečujemo v kraškem svetu Dolenjskega, Štajerskega, Gorenjskega in Primorskega. Kaj pogosto vidimo skale, ozaljšane s povedkami na krajih, kjer se z njimi srečuje mnogo ljudi: v bližini vasi, gradov ali romarskih cerkva.

Povedke poskušajo razložiti daleč vidne vršace, čeri, roglje in druge izraze skale, ki molijo iznad melišč, travnatih pobočij ali gozdov z razlago, da so to kaznovana človeška bitja, ki so se hudo pregrešila in so se za kazen z nadnaravno močjo spremenila v kamnitne figure. Ljudje naj bi okamneli zaradi različnih vzrokov. Večkrat so bili kaznovani zato, ker so prekleli sonce, pravir vsega živega; prelomili zapovedi, žalili Boga ali Marijo, oskrunili nedeljo in praznike; grozili duhovniku, ki je šel obhajati bolnika; ovirali zidavo cerkve; napravili kaj nesocialnega: pripravljali umor, bili neusmiljeni, nezvesti, skopuški, krivo pričali, žaljivo govorili, izrekli preklestvo itn. Včasih pa so okamneli tudi zaradi prevelikega strahu in žalosti. Med okamnelimi srečamo: svate, pastirje, lovce, grajsko gospo, grajsko hčer, v kamen pa so se spremenili še kmet, nuna, stara žena, učenjak, tkalec, Turki. Spremenitev povzroči nadnaravna sila ali Bog, včasih jo spremlja bliskanje in grmenje. Okamnijo tudi živali, ki so ob človeku, pa tudi predmeti, ki jih imajo kaznovani v rokah. Okamneli bodo največkrat odrešeni šele na sodni dan; kljub temu, da so spremenjeni v kamen, niso vsi neobčutljivi in morajo trpeti celo po spremenitvi ter prenašati vročino, žejo in mraz.

Kot vse prave pripovedi, tako so tudi naše povedke podvržene zakonitostim oblikovanja ljudskega izročila, pri čemer gre pripoved od ust do ust; pri tem se izročilo močno obrusi in celo izoblikuje v čisto novo.

Kaj poučen zgled nam daje, na primer, povedka o okamneli ženi pod Kureščkom (A. 3.1). Ko je leta 1949 dr. M. Matičetov zbiral pripovedno gradivo Pod Gorico (pri Grosupljem), je tam zapisal povedko o ženi, ki je z vrečo na rami okamnela, ker je preklela sonce. Za njim sem leta 1974 poizvedoval o tem na Igu, Golem in v zaselku Rogatec in zapisal dve novi zgodbi: o ženi, ki je zbežala z gorečega gradu in je od strahu okamnela (F. 3.1) ter o neusmiljeni grofici, ki je uživala ob pogledu na trpečega tlačana ter je zato okamnela (C. 3.1). Nedvomno pripovedujejo vse tri povedke o isti antropomorfno oblikovani skali pod Kureščkom, a vendar je izročilo tako različno. Drug, še bolj znan primer predstavljajo okamneli Ribniški svati, o katerih pripovedujejo povedke v več kot desetih različnih variantah. Kako se pripovedi polagoma spreminjajo, lepo ilustrira drug primer: V povedkah o okamnelem lovcu z Riglja nad dolino Kolpe zvemo v prvi varianti o lovcu, ki je streljal na Marijo (B 3.3), v drugi, da je streljal na Marijino podobo (B 3.2) in v tretji, da je streljal na zvonik Marijine romarske cerkve (B 3.4). Takšnih sprememb srečamo v našem gradivu še nekaj.

Kaj pobuja in oplaja ljudsko domišljijo, da spleta ob naravno oblikovanih skalah toliko različnih pripovedi, bomo poskusili spoznati nekoliko pozneje. Še prej pa se ustavimo ob toponimih »baba« (»devica«) in »mož« (»dedec«), kot imenuje ljudsko izročilo nekatere oblike skalnatih vršacev, rogljev, glav in čeri.

R. B a d j u r a jih omenja na več krajih: »Babo« srečamo ob cesti iz Gorjan na Jesenice; pri polhograjskem Dvoru; na Riglju nad Ribjekom ob Kolpi; nad Škarjami v Kamniških Alpah; nad Dovjim v Karavankah; na

poti iz Kokre mimo Davovca na Krvavec; nasproti Škofljice na Ljubljanskem Barju itn. »Moža (Dedec) pa srečamo v grebenu med Ljubeljem in Nemškim vrhom; v Iški poleg Brvice; poleg Loške stene nad Kolpo;²⁰ v dolini Rezije poznajo stožec »Múlac«²¹ v znožju Male in Velike Babe.

R. Badjura²² in N. Kuret²³ sodita, da so se v toponimih Baba (Mož) ohranile sledi davnih verovanj v mitična bitja, ki so živela, kot omenja J. Navratil, v pečevju.²⁴ Nasprotno pa F. Bezljaj dvomi, da bi bilo ime Baba mitološki ostanek.²⁵

Za naša razmišljanja je pravzaprav za sedaj pomembnejše, da ne prezremo, kako so se ob nekaterih »babah« in »možeh« spletle pripovedi, ki govore zdaj o okamneli grajski hčeri (Poljane) in okamneli lovčevi ženi (Rigelj nad Ribjekom) ali o okamnelem lovcu (Rigelj in Višarje), kot pa vprašanje, ali so toponimi ohranili sledi davnih mitičnih verovanj. Dosti bolj mikavno je drugo vprašanje: katera predstava v ljudskem izročilu je prvotnejša — o babi ali o okamneli grajski hčeri; o možu ali o okamnelem lovcu?

S temi razglabljanji se nehoté dotikamo še drugega, prav tako neosvetljenega vprašanja: kako staro je naše izročilo o okamnelih človeških bitjih?

Če bi sodili samo po času zapisov, potem bi dobili takole podobo: Najstarejše doslej znano sporočilo govori o okamnelem gospodu pri Sv. Primožu nad Kamnikom in ga dolgujemo J. W. Valvasorju (1689). Temu sledi po starosti J. Ravnika latinski rokopis legende o blaženi Lihardi iz leta 1761. Dobrih osemdeset let pozneje je M. Heinko objavil »kranjsko povedko« o okamnelih ribniških svatih, kmalu za njim pa je zložil pesem o kamnitih svatih (1850) mladi Fran Levstik, brez dvoma po izročilu iz svojega domačega kraja. Po tem času so se zapisi že znatno namnožili in jih zasledimo tako v časnikih in revijah kakor tudi v literarnih delih. Najmlajši so zapisi ljubiteljev in poklicnih zbiralcev ustnega slovstva.

Čeprav izvira prvi doslej znani zapis povedke »šeše« iz konca 17. stoletja, pa zato ne bi smeli sklepati, da naše pripovedno izročilo o okamnelih človeških bitjih ni starejše. O tem bi mogle kaj več povedati povedke same; zato se še enkrat ustavimo ob zbranem izročilu in ga poskusimo kratko oceniti ter iz njega izluščiti ali nakazati probleme, ki se ob njem odpirajo.

ZAČASNA OCENA TEKSTOV

Med povedkami, razvrščenimi v skupino A (okamneli, ker so preklinjali sonce), so morda najbolj znani in slavni okamneli Ribniški svati pod Veliko goro nad Ribnico, o katerih imamo v našem gradivu zbranih kar 10 pričevanj. Vsebinsko so te pripovedi zelo različne in bogate kot malokatero drugo izročilo. Povedke o okamnelih svatih pa niso posebnost samo našega ustnega

²⁰ R. Badjura, Ljudska geografija, 132—134.

²¹ Ustni podatek dr. M. Matičetova.

²² R. Badjura, Ljudska geografija, 132.

²³ N. Kuret, Die Mittwinterfrau der Slowenen (Pehtra baba und Torka), Alpes orientales 5, (Ljubljana 1969), 224—228.

²⁴ J. Navratil, Slovenske narodne vraže in prazne vere, Letopis Matice Slovenske za leto 1886, 105.

²⁵ F. Bezljaj, Slovenska vodna imena 1, Ljubljana 1956, 42. — Gl. tudi: M. Piškur, Pomenska analiza besede baba, Jezik in slovstvo 10, (1965), 6—15.

slovstva; podobno izročilo srečamo v pripovedih drugih narodov: hrvaške povedke pripovedujejo o svatih, ki so okamnili, ker so se mladi poročili brez dovoljenja staršev;²⁶ v nemški povedki so svati okamnili, ker se je nevesta možila kljub temu, da je zvestobo obljubila že drugemu;²⁷ v drugi povedki je okamnol svatovski sprevod škratov.²⁸ Okamnele svate srečamo tudi v indijskem ustnem slovstvu, ne da bi vedeli, zakaj so svati okamnili.²⁹

Eno redkih razlag o nastanku motivov o okamnilih svatih je nakazala D. Zečevičeva s primeri iz hrvaškega ljudskega izročila. Z metodo, ki se razločuje od literarno zgodovinske, je poskusila poiskati umetniške kvalitete ljudske proze. Ko razlaga nastanek povedk o okamnilih svatih, izhaja iz metafore, da človek pri presenetljivi novici lahko obstane kot okamenel. Ko na primer mati zve, da se bo sin kljub nasprotovanju oženil, obstane kot okamnena. V čustvenem zagonu prekolne sina in svate. Po avtoričini razlagi, kjer upošteva po G. Bachelardu poetiko prostora, se materina reakcija (t. j. videz okamenlosti) podaljša in prenese na sina in svate; slikovna inverzija se je z ljudskim izročilom prenesla v pokrajino, kjer se kamenje vrh hriba zdi »kot« povorka svatov, zaustavljena z neznanom silo. Vrhuncu osuplosti ustreza vrh brega, zato tako pogosto srečujemo okamnele svate pod vrhom, ko se pot prevesi v nasprotni breg. Kaj pogosto srečujemo ob okamnilih svatih še živali (psa), kar naj bi še bolj podkrepilo vtis o resničnosti dogodka.³⁰

Žal, je avtorica razprave gradila svoja duhovita spoznanja o nastanku ustnega slovstva o okamnilih svatih le na gradivu, ki ga je imela pri roki. Brž ko bi se ozrla vsaj še po sosednjem slovenskem izročilu, bi se ji ponudile še druge rešitve, nove metafore, iz katerih bi lahko zraslo tudi naše izročilo o okamnilih svatih, saj metafor je lahko skoraj toliko, kolikor srečujemo različnih motivov v povedkah. Brez zadržkov lahko sprejmemo spoznanja Zečevičeve o prostoru; tudi v slovenskih povedkah (Ribnica) okamnijo svati pod vrhom Velike gore.

Poleg pisane vsebine, ki bogati slovensko pripovedno izročilo o okamnilih svatih, pa daje poseben mik in vrednost tudi drugim povedkam skupine A skupni motiv o preklinjanju sonca. Podobnega v tujem sorodnem gradivu nisem našel. Ozrl sem se po dosegljivem izročilu z nemško govorečega ozemlja Švice, Nemčije in Avstrije,³¹ pa tudi Furlanije.³² Pač pa sem

²⁶ D. Zečevič, Usmene predaje o seljačkoj buni i kmetskom životu u široj okolici Stubice. Narodna umjetnost 10 (1973), 28—29; gl. tudi Narodne pripovijetke. Priredila M. Bošković-Stulli, Zagreb 1963, 270.

²⁷ Brüder Grimm, Deutsche Sagen 1, Berlin 1891, 218.

²⁸ Brüder Grimm, Deutsche Sagen, München 1956, 57.

²⁹ Stith Thompson, Jonas Balys: The oral tales of India, Bloomington 1958, 102.

³⁰ D. Zečevič, Usmena predaja kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode. Narodna umjetnost 10 (1973), 33 sl.

³¹ Handbuch des deutschen Aberglaubens, 8, Berlin u. Leipzig 1936/37, 419—427. Povedke, navedene v delu, je potrebno poiskati v različnih zbirkah.

³² Po ustnem sporočilu dr. G. B. Pellegrinija (Padova) in dr. G. Perusinija (Videm) v furlanskem ljudskem izročilu ni povedk z motivi o okamnilih. To je potrdil tudi bežen pregled zbirke »Racconti popolari Friulani«, 1—12, Udine 1968—1973. Za ljubeznivo pomoč pri iskanju podatkov se zahvaljujem dr. M. Matičetovu.

naletel na povedko, ki govori o kmetu s Sedmograškega. Ta je v jezi dvignil plug in prekel sonce, za kazen se je z živino vred pogreznil v zemljo.³³

Preklinjevalce sonca je v slovenskih povedkah zaustavila še hujša kazen, okamnili so in nekateri celo z roko kažejo proti soncu. Strahotna kazen, izpričana v našem pripovednem izročilu, je morda spomin na davna poganska verovanja in češčenja sončnega božanstva, ki kaznuje vsakogar, kdor ga žali. Misel, da so poganski Slovani verovali v hudo moč opoldanskega sonca,³⁴ bi s temi povedkami bila še močnejše podprta. Seveda pa mitološki drobci, ohranjeni v nekaterih povedkah o okamnelih človeških bitjih, še ne dokazujejo, da je prav vse izročilo o okamnelih zelo staro. Arhaični so kvečjemu le ti mitološki drobci, ki s svojo trdoživostjo govorijo, kako zelo so bila nekoč vrasla v našem človeku verovanja o božanski moči sonca, buditelja in hranitelja vsega živega na zemlji.

V skupino B razvrščene pripovedi (okamnili, ker so žalili Boga, Marijo, svetnike, skrunili cerkev, nedeljo in druge posvečene dni, ovirali zidavo cerkve ali zvonika; grozili duhovniku, ki je šel obhajati bolnika) zavzemajo s povedkami skupine A več kot tri petine vseh zbranih sporočil o okamnelih. Podobno kot v antiki,³⁵ okamnijo tudi v slovenskem ustnem slovstvu človeška bitja največkrat zato, ker so hote žaliti Boga ali skrunila posvečene dni. Smrtno kazen povzročita neznana nadnaravna sila ali Bog, ki v nevihti, med bliskanjem in grmenjem, spremeni ljudi v kamnite stebre, roglje, čeri in skale.

Med najbolj mikavne pripovedi te skupine sodijo nedvomno sporočila o okamnelih lovcih. Seznanimo se z njihovimi glavnimi motivnimi sestavinami!

Na praznični dan ali v nedeljo je odšel lovec (lovci) na lov. Ker ni spoštoval posvečenega dne, se mu je pokazala Marija (B 2.1, B 2.3, B 3.3) in ga posvarila, naj ne lovi. Lovec se za svarilo ni zmenil in je celo streljal na Marijo; se zjezil in streljal na vrh zvonika (B 2.2, B 3.4) ali ozmerjal svetnika (B 1.1—4). Za kazen je v hipu okamnel. To so glavne motivne sestavine naših povedk o okamnelih lovcih, ki so vse krajevno povezane z romarskimi cerkvami.

Med sorodnim tujim pripovednim izročilom z nemško govorečega ozemlja je zlasti mikavna povedka iz švicarskega kantona Uri. Njena kratka vsebina je takale:

Trije lovci so odšli na lov na praznik Marijinega vnebovzvetja in na lovu ustrelili belega gamsa. Ko so ga hoteli odnesti, je gams izginil in na njegovem mestu se je prikazala Mati božja. Ker so lovci žalili njen praznik, jim je dala na voljo, da si sami izberejo kazen: da se pogreznejo v tla ali da okamnijo. Izbrali so drugo kazen in okamnili. Vsakih sto let oživijo in se sprašujejo, do kdaj bodo morali prenašati mrz, vročino in žejo. Odgovor je vedno enak — do sodnega dne!³⁶

³³ Handbuch des dt. Aberglaubens 8, 34.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prim. Ovid, *Metamorfoze* II, 688—707; 276—278; 379—410; X, 65—71; XIII, 713; IV, 525—562. Spremenitve v kamen v antičnih virih navedeno omenja W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie* 6, Hildesheim 1965, 237.

³⁶ J. Müller, *Sagen aus Uri* 2, Basel 1926, 161, št. 721 (Jagd am Feiertag).

Očitnih sorodnosti med našim pripovednim izročilom o okamnelih lovcih in švicarsko povedko skoraj ni mogoče prezreti. Odkod povezanost švicarskega in našega izročila, bomo poskusili razložiti s pritegnitvijo nekaterih spoznanj o človekovih verovanjih, povezanih z živalmi.

Obširno nas seznanja z njimi delo K. Sälzle (Tier und Mensch, Gottheit und Dämon), v katerega je avtor pritegnil tudi neevropsko gradivo in ugotovil, da imajo mnoga današnja primitivna ljudstva zelo iskreno razmerje do živali; pri tem pa verujejo, da naj bi živali govorile svoj jezik in imele nad seboj gospodarja iz svojih vrst. Ker so živali pokazale nič koliko spretnosti, ki naj bi presegale človekove naravne moči, jim je prazgodovinski človek, kot to delajo tudi današnja primitivna ljudstva, pripisoval nadnaravne moči; odtod naj bi bil le korak do verovanja v božanstvo, ki je skrito v živalih. Pri alpskih ljudstvih se je izročilo o teh božanstvih dobro ohranilo; verovali so v božanstvo, ki naj bi živelo v belem gamsu; le-to naj bi imelo ob sebi še nižja bitja, skrate in bele žene (prim. nekatere ljudske motive v izročilu o Zlatorogu in gamsu z zlatimi parklji!). Človek se ni postavil nad mitična bitja in božanstvo, temveč je spoštoval zakone, po katerih je smel na lovu upleniti le toliko, kolikor je potreboval za prehrano in oblačenje. Kar je ustrelil več, je po verovanjih imelo za nasledek kazen, prav tako tudi, če je ustrelil »sveto žival«. ³⁷

Ob upoštevanju teh spoznanj je E. Rudolph poudaril, da v švicarski povedki o okamnelih lovcih pravzaprav ni bistven ajtiološki motiv, temveč je jedro pripovedi skrito v motivu o Mariji, ki se prikaže namesto izginulega belega gamsa (božanstva); motiv, ki ga v izročilu drugih alpskih narodov ne srečamo nikjer več, je zelo arhaičen in kaže, da je v pripovedih Marija zamenjala pogansko predstavo o živalskem božanstvu, skrbniku in vladarju živali. ³⁸

Če sprejmemo to vabljivo razlago švicarske povedke, ki je mikavna tudi za osvetlitev našega pripovednega izročila o okamnelih lovcih, potem se nam pokažejo pričevanja v novi luči, saj so si nekateri motivi v naših povedkah in v švicarski močno podobni. Tako bi si morda mogli razložiti prikazanje Marije (B 2.1, B 3.3) v dutovski koledniški pesmi in osilniški povedki ter streljanje lovcev na Mater božjo kot krščansko preobleko nekdanjega verovanja in izročila, da lovci, ki streljajo na belega gamsa (živalsko božanstvo), te živali brez kazni ne morejo upleniti. ³⁹ Ker so lovci kljub opozorilu streljali — v povedkah na Marijo, Marijino podobo ali celo samo v cerkveni zvonik — so priklicali nadse kazen, ki je v naših povedkah okamnitev. Ljudsko izročilo je šele pozneje povežalo nenadno (morda tudi ne več prav razumljeno) prikazan Marije lovcem z legendarnim izročilom o prikazanjih Marije pastirčkom na paši ali o češčenju Marijine podobe (B 3.2), kjer so pozneje

³⁷ K. Sälzle, Tier und Mensch, Gottheit und Dämon. Das Tier in der Geistesgeschichte der Menschheit, München 1965.

³⁸ E. Rudolph, Der erste Weltkrieg und die weisse Gemse. Zeitschrift für Volkskunde 69, (1973), 2, 215 sl.

³⁹ To verovanje ni znano tudi v našem alpskem svetu. Prim. L. Kretzenbacher, Sage u. Mythos vom Zlatorog. Obj. v Zlatorog, München 1968, 129—144; T. Cevc, Pripovedno izročilo o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp, Traditiones 2, (1973), 95.

Mariji na čast sezidali romarsko cerkev. Odtod tudi morda povezanost slovenskega izročila o okamnelih lovcih z romarskimi cerkvami.

Aitiološko vsebino so dobile naše pripovedi verjetno šele pozneje. Prvotno jedro zgodb je pravzaprav tisto, ki govori o prikazanju Matere božje, streljanju lovecev nanjo ter o kazni, ki so si jo lovci s tem zaslužili. Najverjetneje skriva arhaično jedro tudi motiv o kaznovanju lovecev, ker so lovili na dan, ko ne bi smeli. Sorodne motive srečamo tudi v slovenski ljudski pesmi, ne da bi bili kakorkoli povezani z izročilom o okamnelih (prim. Slovenske ljudske pesmi 1, Ljubljana 1970, pesem št. 41 — Pogubljenje zaradi lova na kvatno nedeljo in št. 42 — Smrt zaradi lova v nedeljo). Kot razlaga K. Sälzle, naj bi verovanje, da se ne sme loviti nekatere dni, segalo še v pradavnino; sledi tega verovanja pa naj bi ohranile tudi naše pesmi in pripovedi.

Dosedanja razčlenitev pripovednega izročila o okamnelih lovcih je dovolj nazorno pokazala, da so pripovedi nastale z zlitjem različnih izročil in verovanj. Ob tem pa ne bi smeli prezreti še nekega drugega pomembnega spoznanja, ki to misel še pogloblja. Omenili smo že, da srečamo ob nekaterih naravno oblikovanih skalah toponim Mož⁴⁰ (Baba), hkrati s temi pa omenja izročilo še druga imena. Dvojnost poimenovanj govori za misel, da gre ob teh naravnih spomenikih najbrž za neko kontinuiteto izročila ali verovanj od prvotnih (?) predstav o Možu ali Babi (mitičnih bitjih?) do današnjih razlag, ki so se v večstoletnem življenju ustnega izročila razrasle v različne pripovedi o okamnelih lovcih (Višarje), lovcu in ženi (Rigelj) ali grajski hčeri (Poljane) in tako zamenjale nekdanje pripovedi in verovanja z novimi.

Kako zelo se pripovedi spreminjajo in brusijo v ustnem izročilu, nazorno kažejo sporočila o okamnelem gosposkem lovcu pri Sv. Primožu nad Kamnikom (B 1.1—5). Čeprav se je v pripovedih osrednji motiv razvil drugače kot pri drugih povedkah o okamnelih lovcih, gre vendar v bistvu za žalitev nebeščana, zato si je lovec zaslužil hudo kazen. Svetoprimoško izročilo pa je dragoceno še bolj, ker posredno izpričuje relativno starost povedk o okamnelih lovcih. Glede na arhaičnost motivov v dutovski koledniški pesmi in osilniški povedki ter na obrušenost svetoprimoškega izročila bi bilo mogoče sklepati, da se je pripovedno izročilo v pesmi in osilniški povedki izoblikovalo še pred koncem 17. stoletja, vsekakor pred svetoprimoškimi pričevanji.

Seveda bi poleg povedk o okamnelih lovcih zaslužile nadrobno razčlenitev tudi še preostale pripovedi, zajete v skupino B. Vendar naj se za zdaj ustavim ob njih le toliko, da opozorim še na neki motiv v njih in da spoznamo podobnost našega izročila s povedkami o kaznovanih skrunilcih praznikov.

V najstarejšem doslej znanem zapisu o okamnelih ribniških svatih iz leta 1841, ki nosi podnaslov »Krainische Volkssage«, zvmemo o ženinu, nevesti in svatih, ki so okamneli, ker so hoteli oskruniti hostijo. V doslej zbranem izročilu o ribniških svatih ne srečamo podobne zgodbe; nekaj več kot 30 let poznejši zapis iste povedke (A 1.1) razlaga, da so svati okamneli, ker so preklinjali sonce. Nove raziskave pripovednega izročila o okamnelih bodo morda pokazale, da skriva motiv o skrunilcih hostije spomin na protestantizem in versko nestrpnost Lutrovih pristašev, ki so ognjevitno zavračali

⁴⁰ R. Badjura, Ljudska geografija, 134.

češčenje hostije in v njej skrite podobe Kristusa. O podobnem dogodku govori tudi povedka iz Kozjega (B 5. 2), ki razlaga, da so graščak in kmetje okamnili, ker so hoteli oskruniti hostijo.

Nove možnosti za razlago pripovednih motivov o okamnelih odpira primerjava s koroško »storijo«, iz katere vzemo, kako je nastalo Vrbsko jezero pri Celovcu: Vaščani so se na veliko soboto veselili, namesto da bi praznovali sveti dan, ter kljub opozorilom starčka še nadaljevali z razuzdano gostijo. Za kazen, ker ga vaščani niso poslušali, je starček odprl sod, iz katerega je privrela voda in se ni ustavila prej, da je zalila vas z vaščani vred.⁴¹ Ob branju te zgodbe se spomnimo naše povedke o Grozki (B 5.1), pogreznjeni vasi na Kozjanskem, katere prebivalci so okamnili, ker so se na veliki petek veselili, dasi jih je bogaboječi starček (!) prej opozarjal in opominjal.

Podobnih sorodnosti bi najbrž odkrili še nekaj; za nas je za sedaj najpomembnejše spoznanje, da smo odkrili eno pot, ki pove, kako je prehajalo ljudsko izročilo iz kraja v kraj, se tam prilagodilo okolju, ne glede na to, da je razložilo tudi čisto nasprotujoči si prikazni.

V skupini C (okamnili, ker so bili neusmiljeni) pritegujejo pozornost povedke, ki jih srečamo v več variantah na Gorenjskem in Dolenjskem (C 1.1—2; C 2.1; C 3.1). To je izročilo o okamneli grajski hčeri (gospe), ki je okamnena, ker ni hotela pomagati starčku, ko ga je trgala zver. Za zdaj še ne vemo, ali imamo pred seboj eno samo povedko, ki se je z ljudskim izročilom širila od ust do ust, ali pa lahko govorimo o več samostojno izoblikovanih pripovedih, ki so jih pobudile podobno okolje (grad) in socialne razmere. Očitno je, da so povedke povezane z bližino gradov; prav tako pa ne moremo skriti osti, ki je naperjena proti grajski gospodi in njenemu večkrat nečloveškemu ravnanju s podložniki.

Med povedkami skupin D, E, F, G, H, J (okamnili, ker so krivo pričali, se prestrašili, bili nezvesti in se sovražili, žaljivo govorili in ne vemo, zakaj) srečamo redek, a tem bolj mikaven motiv o okamneli grofici, ki se je na begu z gorečega gradu obrnila ter od strahu okamnena (F 3.2). Podoben motiv srečamo še v izročilu o okamnelih ribniških svatih (G 1.1), ki so se spremenili v kamen, ker se je nevesta na poti ozrla, čeprav bi se ne smela. Obe naši povedki po svoje ponavljata motiv, ki ga poznamo tudi iz svetega pisma in govori o Lotovi ženi, kako se je na begu iz Sodome in Gomore kljub prepovedi ozrla za svojim mestom in se zato spremenila v solnat steber (1 Mojz 19).

Legendi o blaženi Lihardi je morebiti botrovala Ovidova pripoved o Ini in njenem možu Atamasu. Antična zgodba je takale: Ina in njen mož sta se zamerila Junoni, zato je boginja poslala Tisifono, da bi ju kaznovala. Atamasu se je omračil um in je v besu ubil svojega otroka. Prestrašena Ina je zbežala z drugim otrokom v naročju in se vrgla s skale v morje, vendar so jo bogovi rešili in povzdignili med boginje. Njene služabnice, ki so žalovale za gospodarico, so se pritožile Junoni, ker jim je iztrgala gospodarico — za kazen jih je Junona spremenila v kamen.⁴² Kot v antičnem izvirniku, tako se tudi v naši legendi odvija smrtna drama nad skalo, s katere žrtev

⁴¹ F. K o t n i k, *Storije 1*, Celje 1924, št. 66 (Vrbsko jezero pri Celovcu), 73—75.

⁴² O v i d, *Metamorfoze IV*, 525—562.

omahne v vodo (Dravo). V Ovidovi pripovedi sprejmejo bogovi Ino kot sebi enako, v našem izročilu pa častijo Lihardo kot svetnico. Podobno kot Inine služabnice si je zaslužila kazen hudobna in lažniva služabnica Lupa.

Na konec tekstov o okamnelih živih bitjih sem uvrstil še štiri pričevanja, iz katerih ne zvemo, zakaj je prišlo do okamnitve. Kljub temu, da so motivi delno nejasni, ker so obrušeni, se mi je zdelo vredno, da so dobili mesto v našem pregledu; ne nazadnje tudi zato, ker povedke vabijo, da bi jih kdaj spoznali v celoti in smiselni povezanosti.

Kaj mikaven pripovedni drobci je ohranila povedka o okamnelih svatih (J 2.1) s Črneče vasi, v kateri naletimo na domiselno poanto, s katero je pripovedovalec poudaril tragično upanje okamnelih; le-ti se premaknejo vsak dan za proseno zrno in ko bodo prišli do cerkve v Zaplazu, šele tedaj bodo odrešeni.

Obetavna je tudi pripoved o okamneli Rjavičnikovi gospodinji (J 3.1). Zal je pripovedovalka, »Kebrova babica« z Lepene, tedaj ko so jo sodelavci Radia Celovec spraševali o tej povedki, nehote pozabila razložiti, zakaj je žena bogatega koroškega kmeta izpod Pece za vedno obtičala na skali, češ: saj tako vsi vedo, kaj bi to še posebej omenjala.

Naj sklenem razmišljanja o slovenskih povedkah o okamnelih še z nekaj mislimi, ki so se izoblikovale ob zbiranju in urejanju gradiva. Za dokončno podobo sestavka sem dobil več koristnih nasvetov v diskusiji po predavanju dne 9. 5. 1974 v Slovenskem etnografskem društvu; prav tako so mi ljubeznivo stali ob strani z nasveti in informacijami kolegi v Inštitutu za slovensko narodopisje.⁴³ Z zadovoljstvom lahko zapišem, da našemu ustnemu slovstvu še ne bije zadnja ura, da to izročilo še vedno oplaja literate, da iščejo v njem, kot vrsto desetletij prej, navdiha in spodbud. Seveda pa ni naša prva naloga, da odkrivamo v literarnih tekstih iz ustnega slovstva prevzete motive — v ospredju raziskovalnih prizadevanj je še vedno živo izročilo, zraslo z ljudmi, ki ga prenašajo od ust do ust in ki govori zdaj o njihovem okolju in ljudeh, zdaj o njihovih predstavah, verovanjih, spoznanjih in znanju. Del tega sveta so zajele tudi pripovedi o okamnelih, v katerih smo odkrivali celo arhaične drobce različnih verovanj; skrite nauke, ki naj bi vplivali na oblikovanje zavesti, zlasti mlajšega rodu; bodice, ki naj bi zbadale gosposko, v kateri je slovenski narod vedno čutil tujca, nenaklonjenega preprostemu človeku.

Pravo oceno gradiva o okamnelih v slovenskem ustnem slovstvu bo mogoče pisati šele tedaj, ko bo mnogo popolneje zbrano izročilo tudi še pri živem izviru in ko bodo na voljo sorodne primerjalne študije tujega gradiva. Zato je ostalo za sedaj še mnogo vprašanj nerešenih,⁴⁴ nekaj komaj naka-

⁴³ Pristržno zahvalo za ljubeznivo pomoč pri iskanju gradiva in dokončni ureditvi sestavka sem dolžan M. Matičetovemu in E. Cevcu; prav tako se zahvaljujem vsem, ki so z nasveti ali informacijami dopolnili ta spis, posebej še J. Bogataju, N. Kuretu, A. Ložar-Podlogarjevi, M. Ramovšu, M. Stanonikovi, A. Štrubljevi, S. Zemljič-Golobovi iz ISN ter Z. Šmitku in T. Ožboltu.

⁴⁴ Nekateri raziskovalci ljudskega pripovednega izročila mislijo, da skrivajo pripovedi o okamnelih bitjih preživetke davnega predanimističnega verovanja o umrlih (prim. Handwörterbuch des dt. Aberglaubens 8,419), kakor tudi tistih animističnih verovanj, po katerih naj bi se duše umrlih preselile v kamnite figure, v kar verujejo še danes nekatera primitivna ljudstva. Prim. J. Winthuis, Einführung in die Vorstellungswelt primitiver Völker. Neue Wege der Ethnologie. Leipzig 1931, 80; 285 sl.

zanih, vsa skupaj pa vendar vabijo, spodbujajo in kličejo, da se jih nekoč v bližnji prihodnosti temeljito lotimo. K temu delu nas ne obvezuje le stroka — vabijo nas naše gore, griči in holmi, kraške jame in vrtače, ki so dobile v očeh našega človeka nove podobe, da bi jih поблиže spoznali. Pripovedi o njih pa so že dolgo sestavni del tiste celote, ki jo spoštujemo in cenimo kot ljudsko kulturo slovenskega človeka.

*

Ko je bil prispevek že oddan v tiskarno, sta mi prišli v roke še dve sporočili o okamnelih, obe vredni, da ju uvrstimo v naš pregled slovenskega izročila o okamnelih živih bitjih.

K izročilu o Štefenajki (C 5.1, stran 98) moramo dodati varianto, ki jo je objavila Helena Čujec-Stres.⁴⁵

»Štefenajka je bila skala — kot stara žena na desnem pobočju Rdečega roba. Sedaj je ni več, zrušila jo je strela. O njej še danes živi pripoved.

Štefenajka je bla adna žleht žena gare pad Rdeičm ruobam. Tejst, kje šu ta prua na Slieme, so ga strašili, de je bo magu nasit akul stanu, za lon mu bo dala za pajest kruh s smrkلام namazan.«⁴⁶

Drugi zapis, ki ga je potrebno uvrstiti v skupino A, omenja »Ajdojsko ženo«. Takole piše o njej Milenko Strašek:⁴⁷

»Doli pod trgom [?] stoji skala dokaj nenavadne oblike — spominja na človeško postavo, ki nekaj drži v rokah. Domačini ji pravijo ‚Ajdojska žena‘.

Vsak otrok že od najzgodnejših let ve, kako je skala nastala, seveda po pripovedovanju starejših... In če hoče kdo vedeti vse o skali, mu bo Matjažek pojasnil, da je to ‚Ajdojska žena‘, ki je v davnih, davnih časih okamnena, ker je preklela sonce.«⁴⁸

⁴⁵ H. Čujec-Stres, Pastirovanje na planini Sleme in Mederje, Tolminski zbornik 1975, Tolmin 1975, 304.

⁴⁶ Poročilo o Štefenajki s Tolminskega, mitični ženi, ki naj bi se prikazala, kadar so pastirji gnali prvič v planino, po svoje dopolnjuje zgodbo o »babi« s kamniškega ozemlja.

Njej je moral darovati pastir, ki je prvič gnal živino v Veliko planino, na »Babjem trebuhu« hlebec *kruha* ali nekaj denarja, če ne, bi bila baba prignala točo (prim. A. Cevc, Velika planina, Ljubljana 1972, 23).

⁴⁷ M. Strašek, »Ajdojska žena«, Kmečki glas, 1967, št. 10, priloga Pisana njiva.

⁴⁸ V ti povedki o okamneli »Ajdojski ženi« nam avtor — žal — ne pove, kateri (štajerski?) *trg* je imel v mislih, vendar upam, da se mi bo posrečilo to ugotoviti. Zdi se namreč, da je opisoval resnično skalo, ki jo je v ilustraciji k povedki celo upodobil slikar J. Jagodič.

Zusammenfassung

ZU STEIN VERWANDELTE LEBEWESSEN IN DER SLOWENISCHEN VOLKSÜBERLIEFERUNG

Verfasser gibt zusammengefasst oder zur Gänze mehr als 50 aithologische Sagen wieder, welche die Entstehung charakteristischer, aus dem Erdboden ragender Felsen in der Alpen- und Karstlandschaft Sloweniens erklären.

Der Form nach unterscheidet sich dieses Überlieferungsgut nicht von den sonstigen Erzählungen aus dem Volksmund, die Wiedergabe ist gestrafft, ohne Verschönerungen erfährt man in wenigen Worten das Wesentliche. Dem Inhalt nach sind es erklärende Sagen, sie belehren uns, wie die weit sichtbaren Felszacken entstanden sind, die oberhalb des Gerölles und der Waldungen emporragen und wegen ihrer menschenähnlichen Formen zu volksnahen Erklärungen einladen. Die volkstümliche Überlieferung meint, es seien dies bestrafte menschliche Wesen gewesen, die argen Frevel begangen hatten und zur Strafe durch übernatürliche Mächte zu Stein verwandelt wurden. Sie sollten — den Sagen nach — aus verschiedenen Ursachen zu Stein verwandelt worden sein: weil sie die Sonne verflucht hatten (Gruppe A); weil sie Gott, die Muttergottes oder Heilige beleidigt, oder Sonn- und Feiertage nicht geheiligt hatten (B); weil sie etwas Gemeinschaftswidriges verbrochen hatten: unbarmherzig waren (C); Meineid geleistet hatten (D); ein Gebot gebrochen hatten (F); untreu waren oder sich untereinander hassten (G); frevelhaft gesprochen hatten (H). Manchmal wurden sie zu Stein auch aus über-grosser Angst (E) oder Trauer (J). Unter den Versteinerten sind anzutreffen: Hochzeiter, Hirten, Jäger, eine Edelfrau oder ihre Tochter, ein Bauer, ein Weber, eine Nonne, ein Gelehrter und Türken. Die Verwandlung wird durch eine übernatürliche Macht oder durch Gott vollzogen, manchmal wird sie von Blitz und Donner begleitet. Zu Stein wurden auch Tiere, welche die Menschen begleiteten, oder Gegenstände, welche die Bestraften in der Hand hielten. Die Versteinerten werden erst am Jüngsten Tage erlöst; obwohl sie zu Stein verwandelt sind, sind nicht alle unempfindlich und müssen sogar noch nach der Verwandlung leiden sowie Hitze, Durst und Kälte ertragen.

Im zweiten Teile gibt Verf. eine provisorische Sichtung des Materials und verweilt eingehender nur bei einigen Einzelmotiven, so z. B. bei den Unglückseligen, welche die Sonne verwünscht hatten (Gruppe A) und deren Überlieferung vermutlich noch alte Glaubensreste und Spuren des Sonnenkultes bezeugen dürfte. Einige wichtige mythologische Fragmente, welche die Glaubenswelt des Alpenbewohners durchscheinen lassen, sind in den Erzählungen von versteinerten Jägern enthalten (B 2.1, B 3.3); sie ähneln einer Sage aus dem Kanton Uri (Jagd am Feiertag. J. Müller, Sagen aus Uri. Basel 1926, 161, Nr. 721), wo die heidnische Vorstellung vom göttlichen Gebieter der Tiere durch Maria ersetzt worden ist. Die Frage über das Alter der slowenischen Überlieferung von zu Stein verwandelten Lebewesen wird vom Verfasser nicht angeschnitten; er vermutet lediglich, dass einige Motive älter sein dürften als die älteste Aufzeichnung einer derartigen Sage aus Slowenien (Valvasor, 1689).

SPREMEMBE V PROSTORSKI ORGANIZACIJI KMEČKEGA STANOVANJSKEGA POSLOPJA NA OSREDNJEM GORENJSKEM MED SREDNJIM VEKOM IN BAROKOM

Peter Fister

S prostorsko analizo arhitekture je bilo ugotovljeno, da predstavlja vrsta stavb na Gorenjskem med Kamnikom in Jesenicami poseben prehodni tip med srednjeveškim in baročnim konceptom kmečkega stanovanjskega poslopja. V času med 16. in 17. stoletjem se je iz vertikalno organiziranih funkcionalnih enot z dodajanjem posameznih celic in spremembo funkcij prostorska zasnova spremenila v horizontalno, s tem pa je nastal tudi kvalitativni premik v stanovanjski kulturi kmeta na tem področju. Novi sistem je postal osnovna arhitekturna shema kmečke stanovanjske stavbe po 18. stoletju, ki se je obdržala vse do začetka 20. stoletja.

It has been ascertained by the spatial analysis of the architecture that a series of buildings in Gorenjsko (Highland Slovenia), between Kamnik and Jesenice, represents a special transition type from the medieval to the baroque conception of a rural dwelling-house. Between the 16th and 17th centuries, the spatial arrangement changed from vertically organized functional units — through adding several cells and altering some functions — into a horizontal disposition, thus causing a qualitative displacement in the local peasantry's housing style. The new system became the basic architectural scheme of the rural dwelling-house after the 18th century and remained so up to the early 20th century.

«... Prostorska razlaga predstavlja nujen atribut sleherne mogoče razlage, če naj bo njeno razumevanje arhitekture konkretno, globoko in obsežno. Nudi torej predmet, arhitektonsko oporo sleherni razlagi in je pogoj njene veljavnosti... zlasti volumetrične in dekorativne razlage, ki jih je še danes na pretek, izključujejo iz kritike vso družbeno vsebino arhitekture.»

(Bruno Zevi, Pogledi na arhitekturo, 141)

Arhitekturo, pa naj bo »preprosta« ljudska ali »stilna« visoka, je mogoče razlagati na več načinov od formalističnega do golega funkcionalističnega, vse razlage pa lahko osvetle le del njenega bistva. Šele ko je ob prelomu stoletja znanost odkrila njeno konstantno vrednoto, PROSTOR, je postalo razumljivo, zakaj ni bilo mogoče dotlej enakovredno vrednotiti različnih obdobj, vključevati različne elemente, ki se združujejo v prostoru in ki odsevajo v največji meri še danes v formalističnih, fizio-psiholoških, političnih, tehničnih, materialističnih, ekonomsko-družbenih, filozofskih ali drugih razlagah. Tako je bila onemogočena tudi konfrontacija razvojnih stopenj, zato

so se pojavljale in se še pojavljajo različne teoretične razlage o določenih karakterističnih tipih in le redki avtorji govorijo o razvojnih fazah, v njihovih okvirih pa so stalnice le relativne; edina stalnica, ki pa je lahko tudi relativna v okviru širšega razdobja, je v arhitekturi le prostor.

Razlage ljudske arhitekture so pri nas usmerjene skoraj vse v posamezna navedena področja in le redkokatera raziskuje tudi prostor. Celo funkcionalistične razlage, ki bi morale ostajati predvsem v okviru prostora, se omejujejo na dvodimenzionalnost ter preučujejo tlorisno funkcionalnost, medtem ko prostorski organizaciji stavb ne sledijo. Prav zaradi te enostranosti je bilo morda težko dojeti nekatere elemente, ki povezujejo različna obdobja pa tudi »tipe« stavb; navadno so bili taki težko razločljivi primeri diskvalificirani s preprosto oznako »posamezni, netipični«.

Ena takih praznin v poznavanju razvoja stanovanjske stavbe v tako imenovanem osrednje-gorenjskem področju je tudi prehod iz srednjeveškega v baročni arhitektonski koncept. Po pregledu terena med Kamnikom in Jesevicami in ob upoštevanju prostora kot primarne vrednote se je namreč izkazalo, da je tu deloma ohranjenih, deloma le formalno zakritih še veliko število stanovanjskih stavb, ki niso bile pri dosedanjih raziskovalcih označene niti kot poseben »tip« stavbe, še manj kot razvojni člen, ki je morda bistveno pomemben v razvoju našega značilnega prostorskega koncepta kmečke stanovanjske hiše na slovenskem alpskem ozemlju.¹ Danes so v večini primerov te stavbe že »izpopolnjene« s takim številom predvsem stilnih dodatkov in sprememb (okna, portali, dozidave), da niti umetnostni zgodovinar, ki ne upošteva prostorskega koncepta, niti etnolog ali arhitekt ne more iz njih izluščiti pravo vrednost. Za enega so to likovno nezanimive časovne tvorbe z dodatki heterogenih estetskih principov, za drugega so to lahko že povsem izoblikovani objekti iz kasnejšega časa, ker ne raziskuje niti konstrukcije, še manj prostorske zasnove. Obenem nam podatek o precejšnjem številu sorazmerno velikih, predvsem pa zidanih in nadstropnih kmečkih stavb v 17. stoletju na raziskovanem področju govori, da morda le niso tako upravičene domneve o kajžarski bajti kot izhodišču tako kmečke kot meščanske hiše.

Videli bomo, da se je bolj kot formalni koncept stavbe z značilnim tlorisom spreminjal prostorski koncept. V tem dejstvu je vključeno vse od likovnih prvin, spremembe funkcije posameznih prostorov in celo načina življenja do psiholoških sprememb v odnosu do stavbe, prostora, materiala in konstrukcije. Kot je omenjeno v začetku, naj služi prostorska razlaga kot opora drugim, ki jih bo nato mogoče razlagati drugače in z drugimi viri. V študiji bi se omejili predvsem na dejstva, na material, zbran in dostopen na terenu ter po nekaterih virih. Poleg dokazov o konkretnem primeru ali členu ljudske arhitekture — prehodni stavbi iz vertikalne v horizontalno prostorsko zasnovo ali časovno prehodni stavbi med srednjeveško in baročno — naj bo to tudi poskus prostorskega obravnavanja arhitekture. Upoštevanj

¹ »... stavbarstvu na Gorenjskem, loškem ozemlju, delu Notranjske in v Ziljski dolini so sorodne prostorske zasnove in širša oblikovna načela, ki označujejo kmečko arhitekturo na alpskem ozemlju kot homogeno celoto z nekaterimi različicami...« Dr. I. S e d e j (citat iz: Kmečka hiša na slovenskem alpskem ozemlju, str. 4) je eden izmed redkih avtorjev, ki v svojem raziskovanju ljudske arhitekture upošteva prostorski koncept kot sestavni del arhitekture.

naj bi bili seveda tudi vsi drugi elementi kot sestavni deli prostora ali kot dokazno gradivo, nujno potrebno za razumevanje osnovnega cilja.

Poskusimo še kratko razložiti, kaj pomeni omenjena prostorska razlaga. Če se spet zatečemo k teoretiku Zeviju, je po njegovem važno predvsem to, da je v »stvarnosti arhitektonske predstave in stavb vsebina: saj žive v prostorih ljudje, saj se v njih odigravajo njihova dejanja, saj se v njih odvija njihovo fizično, psihološko in duhovno življenje. Vsebina arhitekture je družbena vsebina.«²

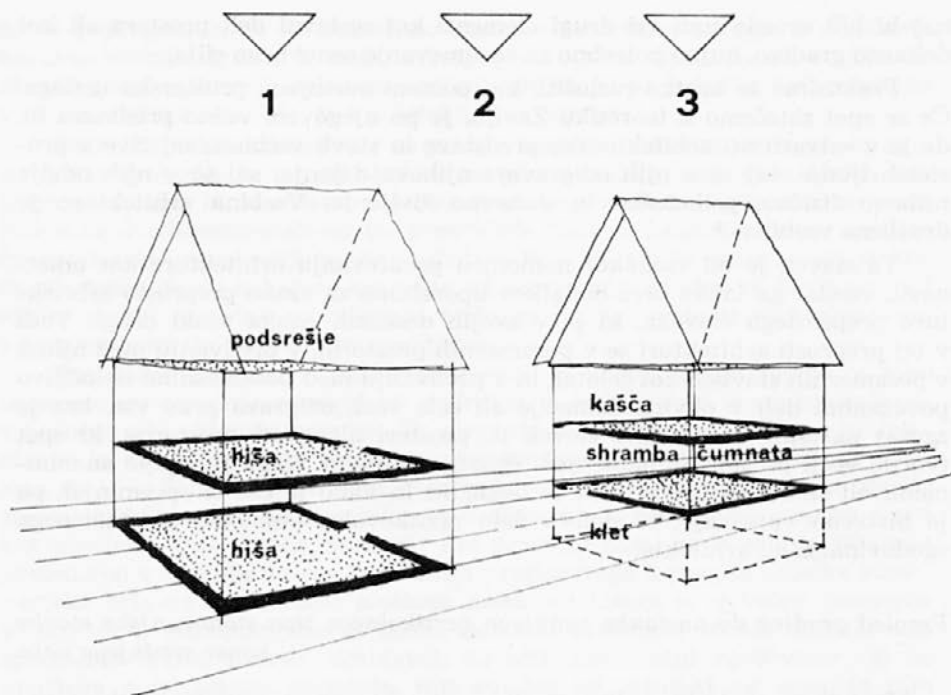
Ta stavek je bil vsekakor namenjen preučevanju arhitekture kot umetnosti, vendar ga lahko brez dodatkov uporabimo za vsako preprosto arhitekturo preprostega človeka, ki je v svojih dosežkih enaka vsaki drugi. Tudi v tej preprosti arhitekturi se v posameznih prostorih, v prelivanju med njimi, v posameznih stavbah kot celotah in v prelivanju med posameznimi neločljivo povezanimi deli v okviru domačije ali celo vasi, odigrava prav vse, kar je zgoraj naštet: v njih živi človek in prostori ali spleti prostorov, ki spet tvorijo večji prostor, so namenjeni družbeni vsebini. Kako je uspelo anonimnemu ali znanemu ustvarjalcu to uskladiti in kako je čas to spreminjal, pa je bistveno vprašanje, ki določa delo raziskovalca etnologa, umetnostnega zgodovinarja ali arhitekta.

*Pregled gradiva do nastanka zadnjega vertikalnega tipa stanovanjske stavbe
konec srednjega veka*

Podatkov o obliki, velikosti ali prostorski organizaciji kmečkih stanovanjskih stavb do 16. stoletja dejansko nimamo, pa še potem so se ohranili do 17. stoletja le posamezni primeri, ki jih težko uporabimo kot značilne.³ Težko je z gotovostjo govoriti tudi o gradivu, iz katerega so bile stavbe izdelane, vse pa kaže, da je bilo v 16. in 17. stoletju na Gorenjskem že precej v celoti zidanih hiš, o čemer naj bi pričal tudi Valvasorjev opis, da so bile tod lepe, marsikje zidane in s slamo krite hiše. Razni avtorji so seveda prišli do različnih dognanj predvsem o izviro ideoj za oblikovanje stavbnih tipov in o časovni omejitvi. Tako je še vedno negotovo ozemlje in razširjenost dimnice ali enocelične hiše na Gorenjskem (zaradi pomanjkanja arheoloških raziskav), ki se je v drugih krajih verjetno zaradi počasnejšega razvoja ohranila dalj časa. Za področje Gorenjskega naj bi veljala ugotovitev, da je obdobje kolonizacij do 14. stoletja največ prispevalo k izoblikovanju kmečkega doma; to naj bi bila oblika stegnjenega doma ali v horizontalni smeri nani-

² V spremni besedi knjigi B. Zevija *Pogledi na arhitekturo* je dr. S. Mikuš poudaril posebno pomembnost poznavanja prostorskega organizma arhitekture, povezanega z lupino, za razumevanje arhitektonskega koncepta, kar je poudarjal že tudi dr. F. Stelè. Vendar pa pri nas ni še nihče posvečal posebne pozornosti temu problemu, niti umetnostni zgodovinarji niti etnologi ali arhitekti, čeprav je to problematiko odprla med drugimi tudi Zevijeva knjiga.

³ Avtor S. Vilfan v študiji *Kmečka hiša* (Gospodarska in družbena zgodovina Slovenecv, str. 583–585) tudi pravilno ugotavlja: »Čeprav so taki podatki skromni, je kazno, da so bili najpozneje v tem času izoblikovani tipi, kakršne moremo bolje ugotavljati za 19. stoletje.« Posebno časovno omejitev v razvoju kmečke stavbe ugotavlja avtor za čas od 15. do srede 18. stoletja.

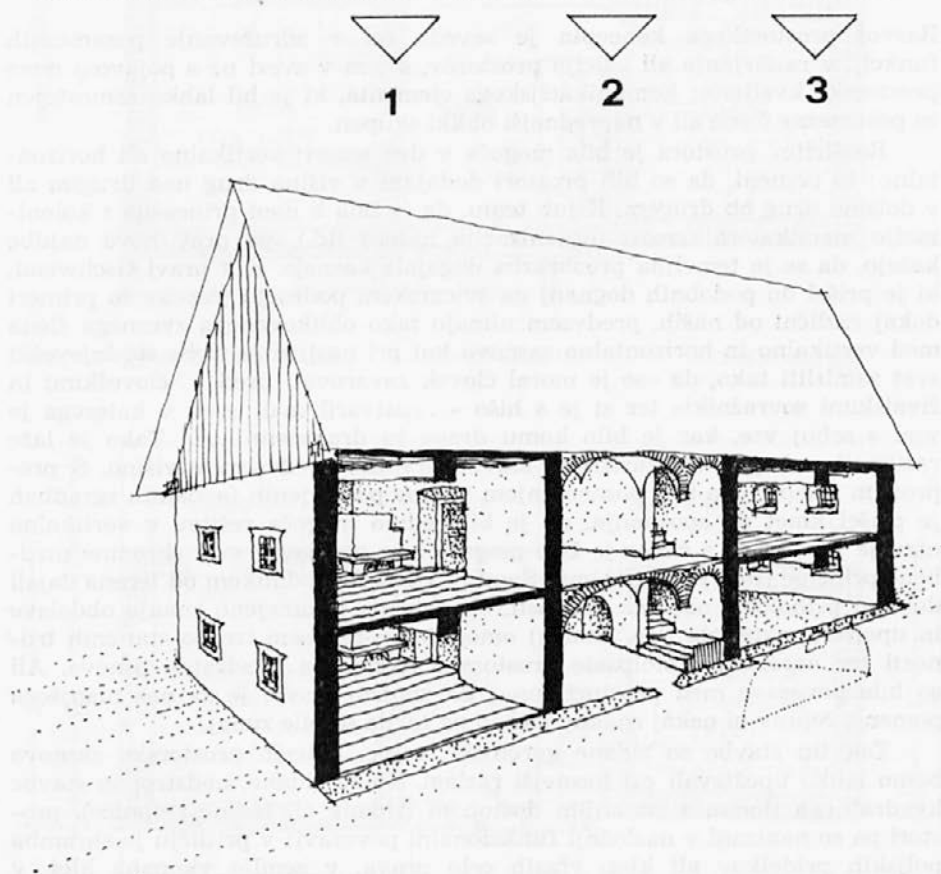

Nastanek vertikalne prostorske organizacije z dodajanjem celic eno vrh druge (1 — stanovanjski del, 2 — zvezni prostor ali komunikacije, 3 — shrambni del).

zani prostori, tako stanovanjski kot gospodarski.⁴ Ta teorija pa ne omogoča razlage posebnega tipa stavbe, ki je prav na tem področju zelo razširjen, časovno opredeljen s 16., 17. in celo 18. stoletjem in ki ima izredno jasno vertikalno prostorsko členitev; prav ta vrsta stavbe je bila tudi povod za raziskave in študijo.

To je zidana, nadstropna stavba, katere zunaj vidne značilnosti so: zoženi kaščni del, tako da nastane na eni ali dveh fasadah zamik (le redki primeri takega zoženja ne poznajo), balkon nad glavnim vhodom, ki je obrnjen na dvorišče, dve okenski osi na stranski fasadi, predvsem pa že na zunaj vidna notranja prostorska organizacija z nizanjem kvadratnih celic drugo nad drugo, na eni strani stanovanjske, na drugi shrambne, vmes pa zvezne (komunikacijske). Taka stavba s strmo dvokapno streho (prvotno prekrita s slamo) je vedno stala samostojno ter delala vtis, kot da hoče posnemati stolpast grad. Zelo verjetno je prav to vrsto stavb imel v mislih tudi Valvasor pri omenjenem opisu. Ob vstopu v široko vežo s stopniščem so na eni strani

⁴ Dr. I. Sedej navaja (Kmečka hiša na slovenskem alpskem ozemlju, str. 3), da je obdobje velikih kolonizacij odločilno predvsem za izvir visokokulturne stavbne oblike, torej hiše s čistim ogrevanim bivalnim prostorom in črno kuhinjo ter da bi istočasno uveljavljena nespecializirana kajžarska bajta lahko bila izhodišče tako kmečki kot meščanski hiši.

Perspektivna skica prostorov značilne »prehodne« stanovanjske kmečke stavbe na Kranjskem polju (Sp. Brnik 29) z vertikalnim sistemom konstrukcije in funkcionalnosti: 1 — stanovanjski del, 2 — komunikacije, 3 — shrambni del.

stanovanjski prostori, na stopnišni strani pa shrambni prostori, vsi z ravnimi lesenimi stropi, razen v veži, kjer je bil v nekaterih primerih obok. Dimenzije stavb so v vseh primerih skoraj popolnoma enake, v tlorisu pa sta to dva kvadrata, eden večji, drugi manjši, ki sta povezana med seboj.

Sicer skromno arheološko gradivo pri nas ter le nekoliko bogatejše drugod je več ali manj enotno, da je prvotna hiša enocelična, namenjena različnim funkcijam. Ti posamezni prostori (ali stavbe) so bili ločeni med seboj, kot je mogoče še danes videti tako prostorsko organizacijo pri primitivnejših oblikah stavbarstva (zasilna ali začasna bivališča pri nas, v Švici celo ločena spalna in bivalna ali ognjiščna hiša — Schlafhaus, Feuerhaus).⁵

⁵ M. Gschwend misli, da so prvotno zasnovane domačije sestavljene iz več stavb z različnimi funkcijami (Schweizer Bauernhäuser, str. 103); kot primer navaja samostojne stavbe iz Pignie.

Razvoj prostorskega koncepta je seveda šel v združevanje posameznih funkcij, v razširjanje ali adicijo prostorov, s tem v zvezi pa s pojavom nove prostorske kvalitete: komunikacijskega elementa, ki je bil lahko samostojen za posamezne člene ali v naprednejši obliki skupen.

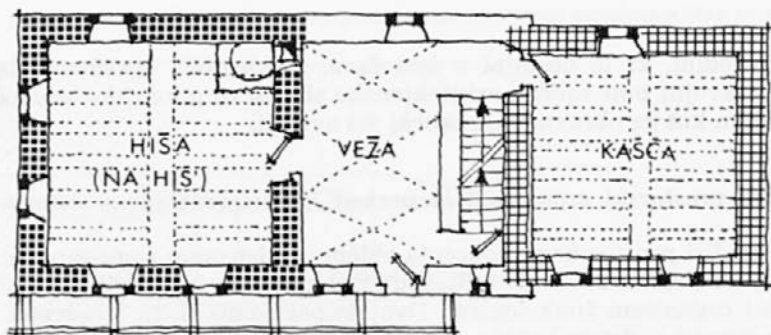
Razširitev prostora je bila mogoča v dve smeri: vertikalno ali horizontalno; to pomeni, da so bili prostori dodajani v višino drug nad drugim ali v dolžino drug ob drugem. Kljub temu, da je bila k nam prinesena s kolonizacijo marsikatera novost (organizacija naselij itd.), pa prav nove najdbe kažejo, da se je temeljna preobrazba dogajala kasneje. Kot pravi Gschwend, ki je prišel do podobnih dognanj na švicarskem področju (čeprav so primeri dokaj različni od naših, predvsem nimajo tako oblikovanega zveznega člena med vertikalno in horizontalno zasnovo kot pri nas), si je treba srednjeveški svet zamisliti tako, da »se je moral človek zavarovati pred... človeškimi in živalskimi sovražniki« ter si je s hišo »...ustvaril mali svet, v katerega je vzel s seboj vse, kar je bilo komu drago in dragoceno...«. ⁶ Tako je lažje razumeti, zakaj je šla razširitev stavbe prvotno predvsem v višino. S preprostimi sklepanjem in s posnemanjem vzorov po utrjenih fevdalnih zgradbah je prišel kmet do spoznanja, da je bila edino mogoča rešitev v vertikalno nizanje prostorov, s čimer je bilo mogoče lažje uveljaviti vsaj skromne utrdbene principe (tudi pred živalmi). Sami prostori so z odklikom od terena dajali določen psihološki občutek varnosti, obenem pa je omejeno znanje obdelave in uporabe materiala (les, kamen) omogočalo predvsem izrabo statičnih trdnosti ter narekovalo stolpaste prostorske zasnove s kvadratno osnovo. Ali so bile povezave med prostori zunaj ali znotraj stavb, je za nas manjšega pomena, čeprav bi nekaj znakov kazalo na to, da so bile zunaj.

Tak tip stavbe so zidane gorenjske kašče, katerih prostorsko zasnovo bomo lahko upoštevali pri kasnejši razlagi. To so zidane, nadstropne stavbe kvadratnega tlorisa z zunanjim dostopom (zidane ali lesene stopnice), prostori pa so nanizani v naslednji funkcionalni povezavi: v pritličju je shramba poljskih pridelkov ali klet, včasih celo prava, v zemljo vkopana klet, v nadstropju, dostopnem po stopnicah, ki varujejo vhod v pritlični prostor, pa je prava kašča. Ta vrsta stavbe je razširjena po vsem Gorenjskem, najstarejša je datirana v trideseta leta 16. stoletja, ⁷ nastajale pa so vse do začetka 19. stoletja. V podstrešnem delu, skoraj brez izjeme prekritem z visoko dvokapno streho, je lahko spravljen tudi del suhe krme. Seveda se pojavijo tudi kašče z eno samo celico, ki pa za razvoj niso toliko pomembne. Stanovanjskih stavb z enako čistim vertikalnim razvojnim konceptom na tem področju ni moč zaslediti, morda prav zaradi posebnega naprednejšega prostorskega koncepta, ki ga je prineslo mirnejše obdobje po končanih turških vpadih in drugih tegobah in ki je zaradi povečane varnosti ter zaradi prostorsko in funkcionalno ugodnejšega koncepta povsem osvojilo princip horizontalne prostorske zasnove. Tako je vertikalni tip izginil ter se ohranil le v notranjosti stavb. Seveda ni mogoče trditi, da je bil vertikalni sistem

⁶ Isti avtor razvija tudi vertikalno prostorsko shemo (str. 98), ki pa vsebuje vse vrste funkcij, nanizanih drugo nad drugo, ne kot v našem primeru, ko se le sorodne ali iste nizajo v vertikalni smeri (tudi str. 104–110).

⁷ Dr. I. Sedej, Kmečka hiša na slovenskem alpskem ozemlju, opombe, str. 11, št. 2.

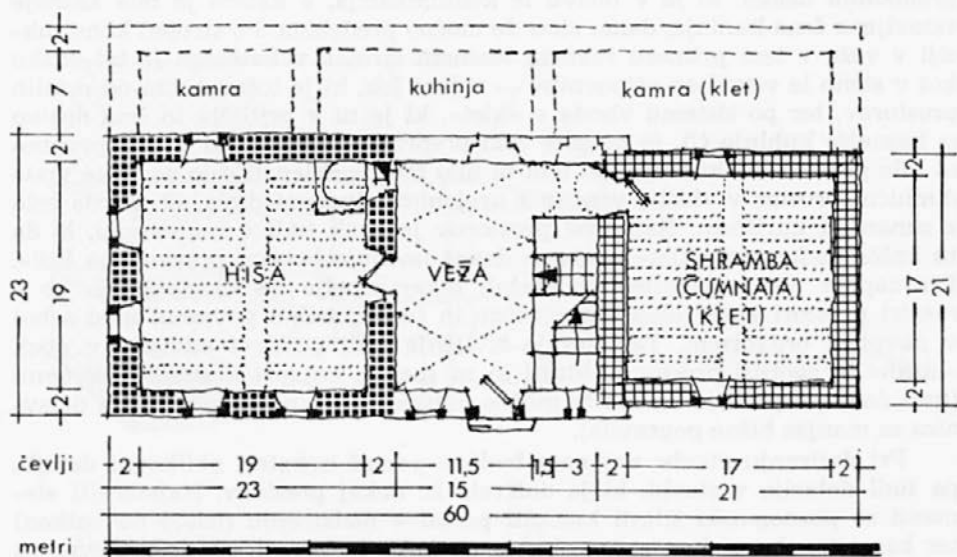
NADSTROPJE

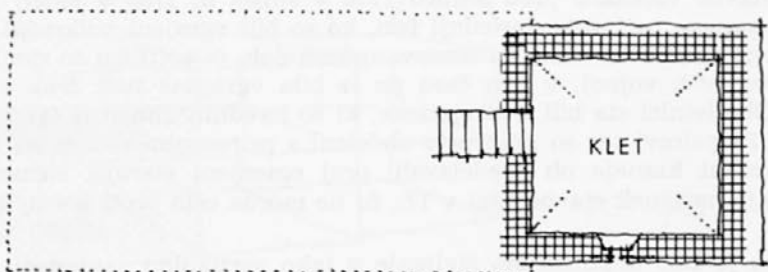
■ BIVALNI PROSTORI

— KOMUNIKACIJE

▨ SHRAMBE

KLET

Florisi značilne »prehodne« stanovanjske stavbe (Sp. Brnik 29). V celoti ohranjenemu stavbnemu organizmu iz 17. stoletja so bile v vsaki etaži dodane po tri celice, ki so vertikalni prostorski sistem spremenile v baročnega horizontalnega (vrisane črtkano pri prtiličju).

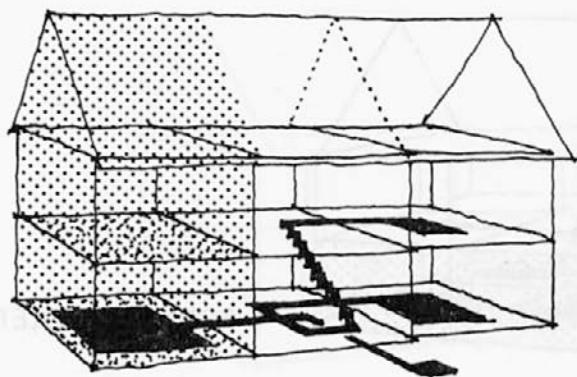
prostorov edini, ki je obstajal v tem času, iz njegovih sprememb lahko le sledimo razvojni poti tipične arhitektonske sheme za gorenjsko področje, kot je poznan in kot ga obravnavajo skoraj vsi avtorji.

Vertikalni prostorski organizem in prehod k horizontalnemu sistemu

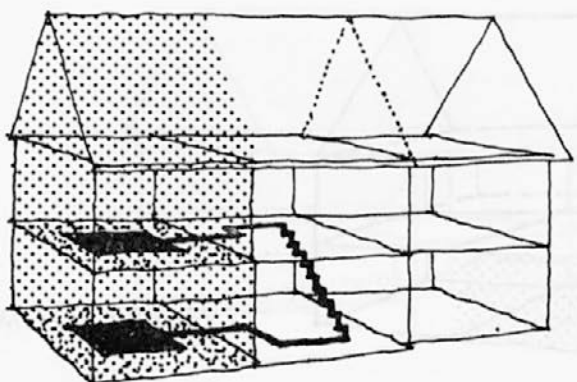
Ob analizi prostorskega koncepta zidane, nadstropne stanovanjske stavbe v Spodnjem Brniku št. 28 (pri Blažku), dobimo zelo jasno sliko, kako je tak vertikalni organizem funkcioniral. Dve stolpasti enocelični kvadratni stavbi, ena stanovanjska, druga kaščna, ki sta celo konstrukcijsko grajeni ločeno ena od druge, kar dokazuje že zunanja oblika pri zamaknjemem kaščnem delu ter vertikalna razpoka, ki se je pojavila po vsej višini ob stanovanjskem delu in razkrila ločeno zidavo stene med vežo in »hišo«, sta združeni s samostojnim prehodnim delom, ki je v bistvu le komunikacija, v katero je bila kasneje vstavljena črna kuhinja, danes sicer že močno predelana. Po stropni konstrukciji v veži, v tem primeru ravnem lesenem stropu, v katerega je bil enako kot v steno le vstavljen »šipovnik« — zidani lok, ki je ločeval dim od ostalih prostorov, ter po sistemu vhoda v »klet«, ki je tu v pritličju in ima dostop iz kasnejše kuhinje (!), je mogoče zelo preprosto sklepati, da v veži prvotno ni bilo prostora za kuhinjo; po tem bi bilo morda sklepati celo na neke vrste dimnični prostor v »hiši«, vendar z urejenim odvodom dima ali morda celo z zunanjim kuriščem. Razpored prostorov je enak tudi v nadstropju, le da tu kašča nadomesti »klet« in da se danes imenuje bivalni prostor »na hiš'«. Pravzaprav nas razčlenitev po etažah takoj zapelje na stranpot, ker so v resnici prostori konstrukcijsko, optično in funkcionalno povezani med seboj v navpični organizem. Tako se je življenje tudi podnevi odvijalo v obeh »hišah« in zgornji prostor ni služil le za spanje, kot pri kasnejšem sistemu (tudi danes, čeprav je stavba že močno opuščena, je zgoraj neke vrste delavnica za manjša hišna popravila).

Pri datiranju stavbe naj nam bodo v pomoč nekateri oblikovni detajli, pa tudi datacije v stavbi, ki je doživela že nekaj prezidav. Najstarejši elementi so poznogotski šilasti kamniti portal v nadstropju (izhod na balkon) ter kamnita, skoraj kvadratna okenca na kašči in v veži, vse iz krajevno in časovno značilnega gradiva: konglomerata ali labore. Vse to postavlja nastanek stavbe vsekakor pred letnico 1776 v »hiši« in 1790 v kašči. Ti dve dataciji povsem ustrezata naslednji fazi, ko so bili vgrajeni polkrožni portal iz zelenega kamna ter okna na stanovanjskem delu (v pritličju so zamenjana pred prvo svet. vojno), v tem času pa je bila vgrajena tudi črna kuhinja v veži. Obe letnici sta bili v stropnjake, ki so izrednih dimenzij (44 × 62 cm ali 17 × 24 palcev) ter so preprosto obdelani s prirezanim robom na ajdovo zrno, vrezani kasneje ob predelavah, prej omenjeni starejši elementi pa postavljajo nastanek stavbe vsaj v 17., če ne morda celo proti koncu 16. stoletja.

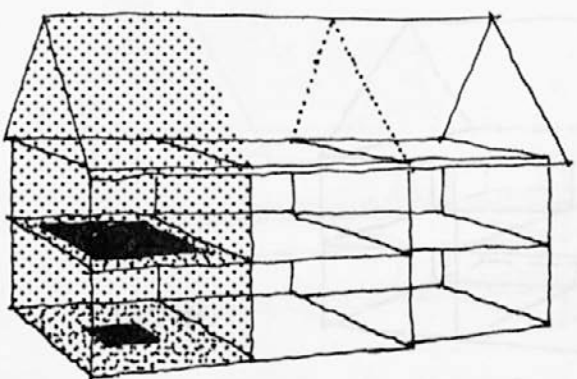
Kako je bilo organizirano življenje v tako vertikalno zasnovani stavbi, naj nam poskušajo razložiti prostorske skice, kjer je temnejši del stanovanjska enota. V prvem primeru (podnevi v poletnem času) je razvidna navpična organizacijska shema predvsem shrambnega dela stavbe, saj se je delo in

PODNEVI - POLETI

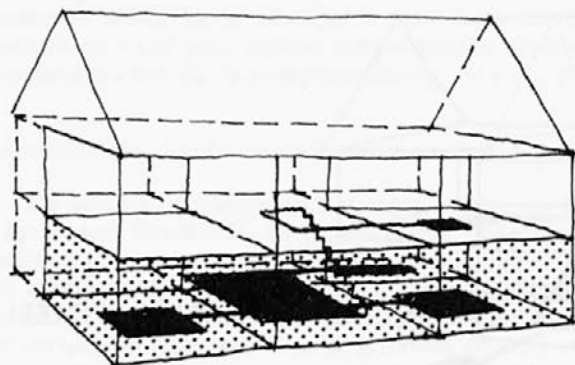

ZVEČER + POZIMI

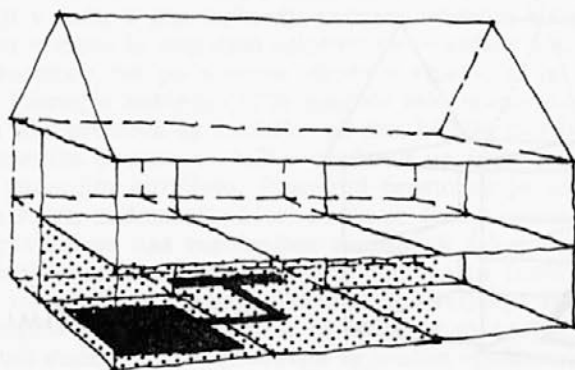

PONOČI

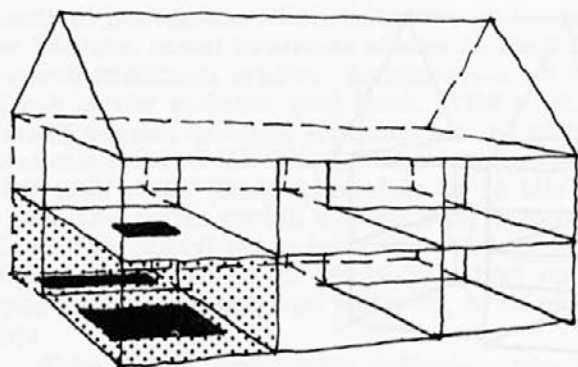
Analiza prostorske stavbne organizacije vertikalno zasnovanega »prehodnega«
stavbnega tipa med 16. in 18. stoletjem.

PODNEVI - POLETI

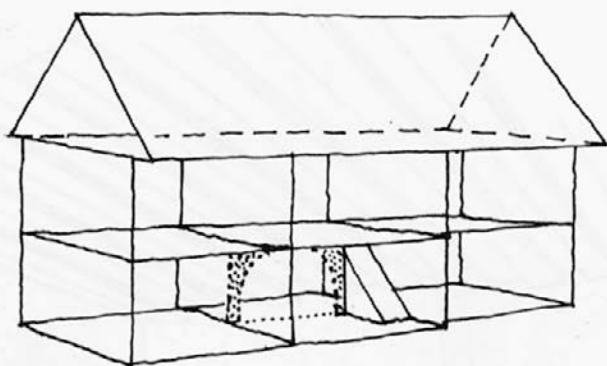

ZVEČER + POZIMI

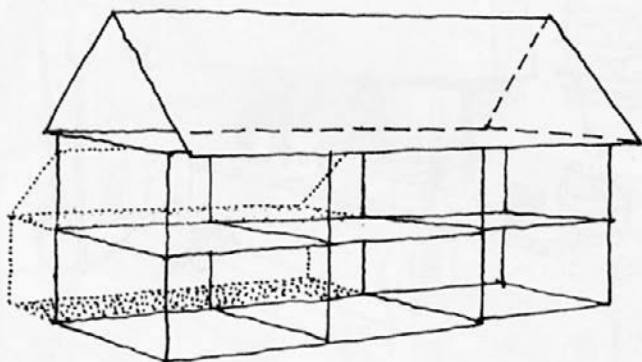

PONOČI

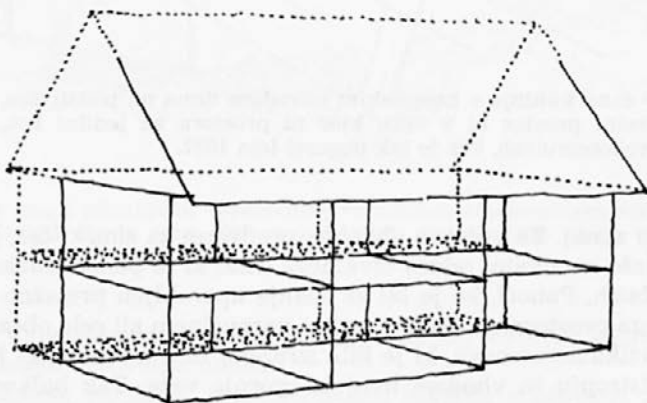
Analiza prostorske stavbne organizacije s prizidavami spremenjenega »prehodnega«
tipa, ki je tako v 18. stoletju postal prototip baročnega koncepta arhitektonske
zasnove (Sp. Brnik 29, Križ pri Komendi 41 itd.).

1

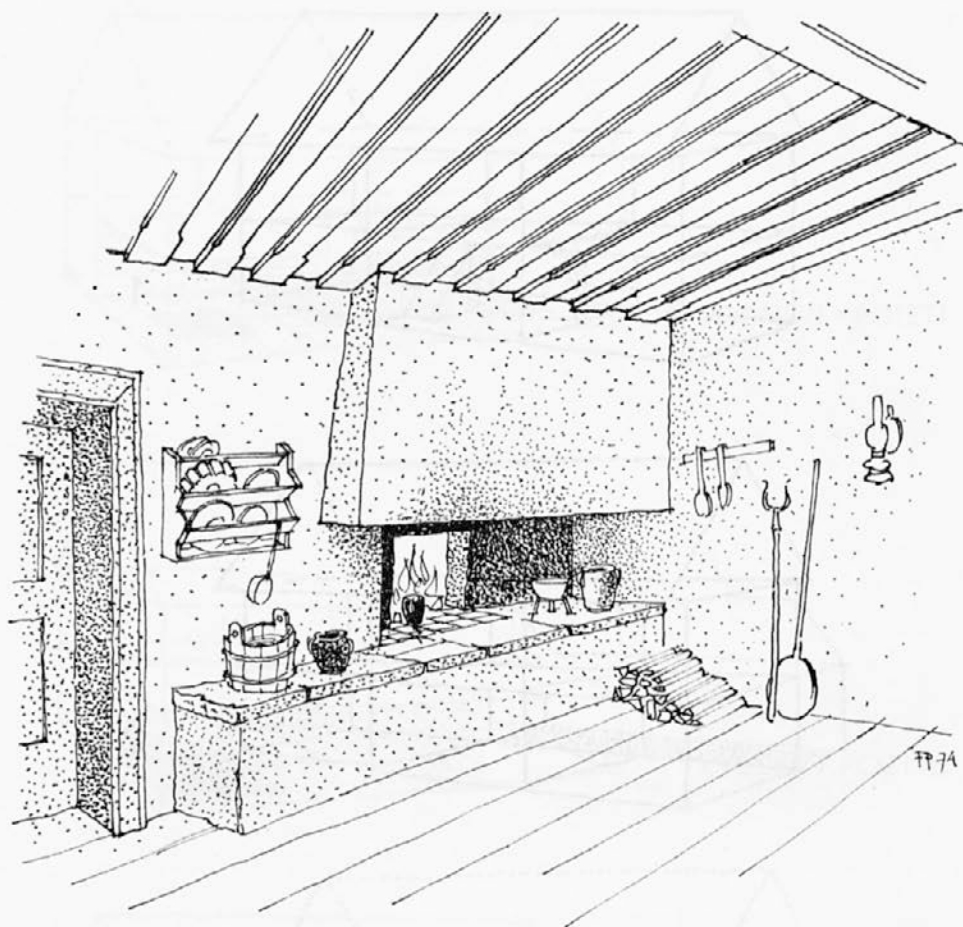

2

3

Sprememba vertikalnega »prehodnega« tipa stanovanjske stavbe v horizontalnega z različnimi stopnjami prizidav: 1 — predeljena veža (Sp. Brnik 28, Češnjevček 10, Možjanca 8, Nemilje itd.); 2 — prizidek v pritličju ob »hiši« in veži (Hrastje 170, Ovsišče 15 itd.); 3 — prizidek v obeh etažah po vsej dolžini (Sp. Brnik 29, Križ pri Komendi 41, Podhom pri Bledu 19 itd.).

Ohranjena »čista« črna kuhinja s kaminskim odvodom dima na podstrešje, Slevo 5 pri Kamniku. Bivalni prostor ni v veži, kjer ni prostora za jedilni kot, temveč v »hiši«. Strop je rekonstruiran, ker je tak pogorel leta 1937.

življenje odvijalo zunaj. Za večerno obdobje, predvsem za zimski čas, pa nam druga skica prikaže vertikalni odnos bivalnega dela, ki je ponoči enak v obeh skrajnih letnih časih. Ponoči, ko je bil za spanje uporabljen pretežno zgornji del stanovanjskega prostora, pa dobimo vtis o varovalnem ali celo obrambnem pomenu take vertikalne zasnove, ki je bila izražena tudi z značilnim kratkim balkonom v nadstropju in vhodom nanj iz zgornje veže. Tak balkon, ki je bil prav na vseh doslej najdenih stavbah, le da je marsikje že odstranjen, bi bil sicer res lahko le nalepljen lepotni dodatek, če ne bi poleg varstva vhoda imel tudi poseben pomen za nadzorovanje okolice ponoči in ob primeru nevarnosti. Svoj izvir ima morda v fevdalni arhitekturi, saj nam na

Skoraj v celoti ohranjena »prehodna« vertikalna stanovanjska stavba v Sp. Brniku št. 28. Izgled okrog leta 1900 z likovnimi detajli (del oken, spodnji portal) iz konca 18. stoletja.

primer Valvasorjeve upodobitve preprostejših dvorcev marsikje kažejo podoben sistem varovanja vhoda.⁸

Zanimivo je, da je prav vertikalni stavbni organizem narekoval nekoliko drugačen sistem življenja tam, kjer se je ohranil — podatki so zbrani

⁸ V upodobitvi Jesenic (Valvasor, Ehre des H. C., XI, str. 21, Markt Assling), predstavlja na primer stavba — današnja Kosova graščina — arhitektonski tip z vertikalnimi stavbnimi elementi in značilno zaščiten vhod z balkonom.

Vertikalna »prehodna« stanovanjska stavba (Možjanca 8). Zunanje stopnišče in vhod v kaščo sta bila dodana šele konec 19. stoletja. Posebnost je ista širina stanovanjskega in shrambnega dela.

predvsem po pričevanju Andreja Liparja iz Sp. Brnika št. 28 — medtem ko lahko pri stavbah, ki so doživele večje predelave in predvsem dozidave, vidimo že navadni horizontalni sistem. Zanimivo je, da so sicer ta stavbe ohranile prvotno zasnovo v celoti, le da so jim bili dodani novi prostorski deli, nove celice, življenje v njih pa je prešlo v horizontalni sistem. Tak prehod, ki je nastal zaradi pomanjkanja prostorov, zaradi novih zahtev v socialni strukturi stavbe (ločitev staršev, otrok, hlapcev itd.), pa je posredoval tudi nov odnos do prostora, ki se je razvil v širino in po posameznih etažah kot celotah. Zaradi neprilagojenosti so ohranjeni prvotni prostori

Zelo dobro ohranjena vertikalna »prehodna« stanovanjska stavba v Hrastju pri Kranju št. 170. Značilen je zelo močan zamik kaščnega dela (zato samo ena os okenskih odprtin), rekonstruiran pa je pred nekaj leti odstranjen balkon in gornji portal. Stavbi je bil dodan prizidek za »hišo« in vežo v pritličju — na skici skrito zadaj.

izgubili tudi svojo prejšnjo funkcijo in zgornji bivalni prostor je dobil le nalogo spalnega prostora, včasih pa je celo postal začasna shramba.

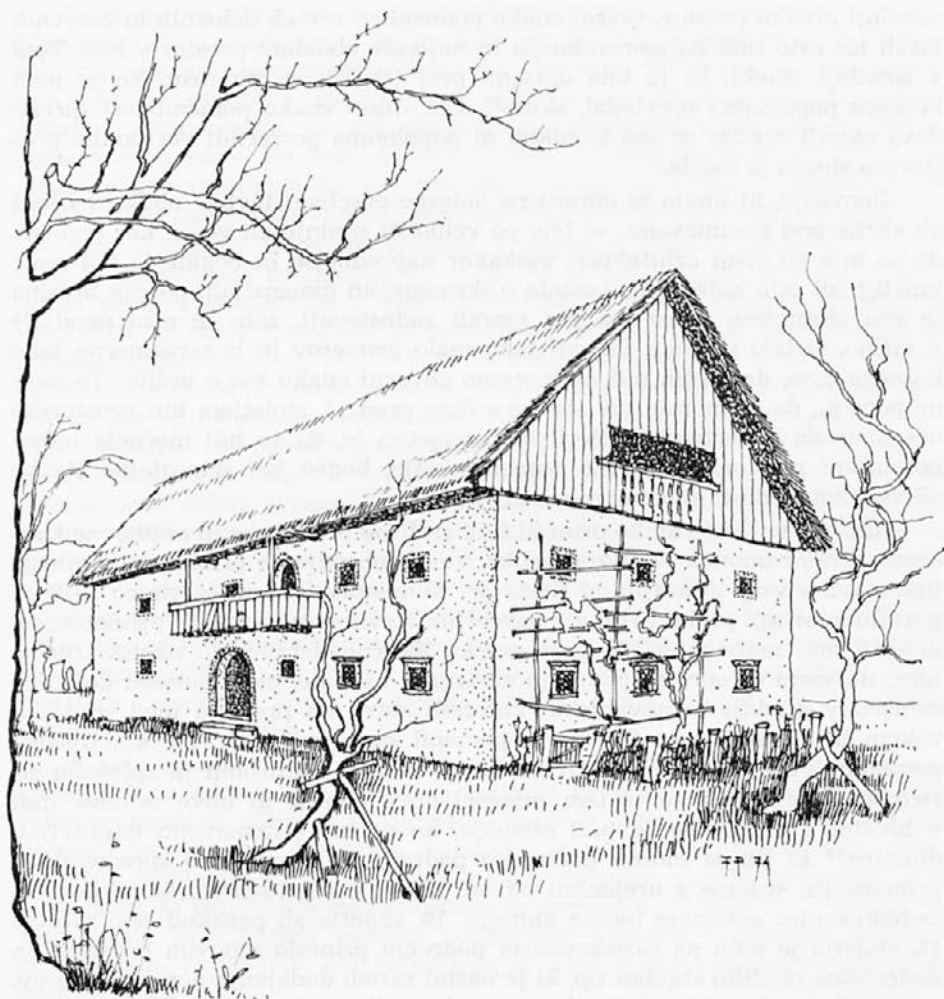
Prvotni čisti vertikalni zasnovi so bile lahko dodane nove celice na različne načine. Najpreprostejši je vsekakor že opisani sistem, ko so vežo razdelili v dve enoti in je tako nastala zasilna rešitev čistega bivalnega prostora na škodo kleti v pritličju. Drugi način je z dodanim prizidkom na hrbtni strani stavbe ob »hiši« in ob veži (Hrastje 170, Ovsiše 15). S tem je že nadomeščen zgornji bivalni prostor, nastane samostojna črna kuhinja in

ostanejo komunikacijski prostori čisti. Ves prostorski sistem je že organiziran horizontalno. Popolno preobrazbo pa je doživela stavba šele s prizidkom tudi ob kaščnem delu, ko se preseli v pritličje še del kašče (shramba). Tak sistem se navadno ponovi še v nadstropju (zaradi strešne konstrukcije) in zgornji prostori, ki so prej imeli natanko določeno mesto v stavbnem organizmu, dobe nekako drugotni pomen, saj je mogoče prav vse življenje organizirati v pritličju.

Takih prezidav je največ. Oglejmo si sosednjo stavbo prej opisani, to je v Spodnjem Brniku št. 29, katere tloris naj služi kot tipičen primer prehoda med srednjeveškim in baročnim principom prostorskega organizma kmečke stanovanjske stavbe na osrednjem Gorenjskem. Vsi elementi prvotnega, vertikalno organiziranega stavbnega prostora so še ohranjeni, prizidana pa jim je vrsta prostorov po vsej hrbtni dolžini (kamra, kuhinja, klet), kar je ponovljeno tudi v nadstropju. V preteklem letu se je ob prezidavah v notranjosti pokazala vsa dozidava iz 18. stoletja, saj se je ves srednji del ob današnji kuhinji odlepil od prvotnega dela stavbe ker z njim sploh ni bil povezan. Ohranjeni so še nedatirani leseni stropi, enaki prej opisanim, zazidan portal na balkonu v nadstropju in deli prvotnih oken iz labore. Stavba je bila nekoliko bogateje oblikovana, namesto lesenih stropov v vežah so uporabljeni oboki z značilnimi grebenastimi zaključki, ki onemogočajo črne kuhinje v veži prvotne stavbe in ki nam dajejo tudi dovolj trdno osnovo za datiranje nastanka stavbe v 17. stoletju. Prvotna stavba je bila ne samo po prostorski organizaciji, temveč tudi po merah popolnoma enaka prejšnji.

V tem primeru nas bolj zanima prehod k značilnemu baročnemu konceptu ter spremembe, ki jih je novi horizontalni sistem prinesel k prostorski funkciji. Skice prostorskega organizma stavbe po gradbenih posegih iz konca 18. stoletja (datiranje prezidav omogočajo okenski okvirji ter portali iz zelenega kamna, ki so bili vstavljeni ne samo v dodani del stavbe, temveč skoraj na vseh mestih prejšnjih odprtih), spet označujejo uporabo prostorov v enakih časovnih razdobjih kot pri prvotni zasnovi, le da se tukaj ne loči več popolnoma stanovanjski del od shrambnega; obe funkciji se prepletata, zato je temneje označen le del stavbe, ki je za določen čas neločljivo povezan in ki tvori prostorsko celoto. Če zanemarimo še delno ohranjeno funkcijo kašče (tokrat ne več kot shrambe) in pa le delno izrabljeno zgornjo »hišo«, ki je postala le del spalnega prostora, dobimo sliko povsem horizontalno organiziranega stavbnega organizma ali prostorski sistem, značilen za kmečko stanovanjsko stavbarstvo na Gorenjskem od baroka dalje. Novi način je bil v novih razmerah vsekakor naprednejši, povezanost prostorov med seboj je bila boljša ter je omogočala tudi lažjo povezavo z drugimi gospodarskimi stavbami, za katere je značilno, da so na področju, kjer so se opisani primeri stavb ohranili, vedno samostojne in da stoje nasproti vhoda.

Ker je bila stavba dozidana tudi v nadstropju, so zgornji prostori, ki so po velikosti sicer enaki spodnjim, nekako izgubili stik z njimi. Danes so v funkciji drugega stanovanja, torej je stavba postala dvostanovanjska, prej pa so bili, razen kašče, različno uporabljani za spalne prostore, za hlapce ali za shranjevanje. Zanimivo je, da je v okviru te domačije bila še pred prvo svetovno vojno posebna, samostojna lesena stavba za preužitkarje ali gostače, katere oblike in dejanske namembnosti ni več moč rekonstruirati; obenem

Na prvi pogled značilna baročna stanovanjska stavba na Križu pri Komendi št. 41, ki pa je nastala s prizidavo po vsej hrbtni dolžini in v obeh etažah, medtem ko je spredaj popolnoma ohranjena prvotna vertikalna stavba, datirana z letnico 1648 (na portalu).

pa so bili zgornji prostori le delno izrabljeni. Tudi funkcije prostorov v pritličju so deloma pomešane, ker je že prvotna stavba imela posebno klet v zemlji pod pritlično kletjo ali shrambo. Tako se je v prizidku pojavila še tretja »klet«, ki je bila po svoji uporabljenosti v resnici delno kuhinjska shramba in delno klet, prvotno klet pa so le malo uporabljali (danes je zapuščena). Povečala se je uporabnost in izrabljenost »hiše«, ki je postala v resnici

osrednji bivalni prostor, skoraj enako pomemben v vseh delovnih in časovnih fazah ter zato tudi najpomembnejši in najlepše obdelani prostor v hiši. Tudi v sosednji stavbi, ki je bila opisana prej (št. 28) so po času, ko je novi koncept popolnoma prevladal, skušali dati »hiši« enako pomembnost (prezidava oken!) vendar se jim to nikoli ni popolnoma posrečilo; vertikalna prostorska shema je ostala.

Domačije, ki imajo še ohranjene opisane posebne stavbne oblike v celoti ali skrite pod prezidavami, so bile po velikosti srednje ali večje, kar pomeni, da so bile po svoji arhitekturi vsekakor naprednejše in bogatejše kot male kmetije ali celo kajže. Te so ostale v skromnejših dimenzijah, po ena bivalna in ena shrambna celica sta jim morali zadostovati, zato se niso razvijale v višino. Ostalo pa nam je tudi tako malo primerov in iz sorazmerno tako kasnega časa, da o njih niti ne moremo govoriti enako kot o večjih. To sicer ne pomeni, da so morale vse stavbe v času pred 17. stoletjem biti prostorsko organizirane v vertikalni smeri, bolj verjetno je, da so bili močnejše ločeni posamezni prostori z različno namembnostjo, bodisi kot samostojne stavbe ali vsaj kot samostojni konstruktivni deli.

Različni vplivi so lahko prinesli tudi različne prostorske in oblikovne koncepte, vendar pomeni relativno veliko število ohranjenih primerov opisanega tipa stavb v vsaj 15 krajih od Križa pri Komendi (datirana z letnico 1648 na portalu znotraj), preko Brnika z največjim številom ohranjenih primerov, od katerih ima marsikateri še poznogotske likovne detajle, do okolice Bleda, torej na vsem osrednjem področju gorenjske ravnine, neko povsem določeno usmeritev gradnje stanovanjskih kmečkih stavb na prehodu med srednjim vekom in 18. stoletjem. Ta čas je pomenil spet nov prevrat v kmetijskem gospodarstvu z vsemi svojimi reformami, novimi kulturami in splošnim sistemom kmetovanja ter s tem prinesel nove odnose in nove zahteve tudi v bivalni kulturi.⁹ To je tudi obdobje, ko prično sistematično odpravljati dimnice,¹⁰ ki jih je morda gorenjsko področje že predhodno spremenilo v primernejše sisteme z urejenimi odvodni dima, a s prostorsko še ne povsem izoblikovanim sistemom ločene kuhinje. 18. stoletje ali ponekod celo začetek 19. stoletja je tako na raziskovanem področju prineslo z novim prostorskim konceptom značilni stavbni tip, ki je nastal zaradi dodajanja novih prostorov, potrebnih morda večjemu številu stanovalcev ali zaradi zahteve po višji stanovanjski ravni. Ko imamo tako pred seboj vso razvojno pot do baročnega koncepta, nastopa vprašanje, koliko je sploh potrebno iskati tuje vzroke, ki naj bi privedli do takega rezultata?

⁹ Dr. M. Britovšek v objavljeni doktorski disertaciji (Razkroj fevdalne strukture) posveča prav obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja $\frac{2}{3}$ svojega dela, ker so prav v tem času nastajali povsem novi pogoji kmetovanja, socialni status kmečkega prebivalstva pa se je s tem popolnoma spremenil; te spremembe so se odražale tudi v odnosu kmeta do arhitekture in so bile obenem eden od vzvodov za obravnavane spremembe v pojmovanju prostora.

¹⁰ Dr. S. Vilfan navaja v okviru študije Kmečka hiša v poglavju 17 (str. 585—587), da so poseben vpliv na način gradnje imeli od srede 18. do srede 19. stoletja tudi gradbeni predpisi, ki so se v začetku omejevali prav na protipožarne predpise ali spremembe kurišča ter odvoda dima (dimnice, dimniki itd.).

Na koncu še nekaj besed o metodologiji, ki je bila uporabljena v študiji. Običajni načini analiziranja in še bolj vrednotenja arhitekture, ki vsebujejo največkrat pretežno ali historične, likovne, funkcionalne ali morda celo tehnične sestavine, obravnavane ločeno in uporabljane tudi kot ločene sestavine vrednotenja, so pri razreševanju problema obravnavanih stavb povsem odpovedali. Še manj je bilo že vnaprej mogoče domnevati njihovo vlogo nekega vmesnega člana v razvoju arhitekturnih tipov; nobene osnove ni bilo, ki bi omogočala vnaprej postavljeni teoriji iskati dokaze ali negacije.

Kot je zapisal že Izidor Cankar v uvodu v likovno umetnost, pa je mogoče umetnostne spomenike (in zakaj ne bi bili do neke mere tudi anonimni primeri arhitekture z vsemi njihovimi skritimi težnjami po lepoti?) vrednotiti ne samo z nekega umetnostnega stališča ampak tudi z neumetnostnih vidikov (o. c. str. 14). Če hočemo torej podati celotno vrednost nekega človekovega dosežka, moramo vse te vidike istočasno tudi primerjati. Tako imenovano »prostorsko« vrednotenje vseh vrst arhitektur, ki upošteva kot prvo izhodišče res prostor (osnovna prvina arhitekture), pa mora biti istočasno »prostorsko« tudi v svojem konceptu. To pomeni, da mora v vseh smereh med seboj primerjati in istočasno raziskovati vse zgoraj naštetih načine vrednotenja, ker lahko le na tak način objektivno poda vrednost arhitekture. Žal je te vrste študij še vse premalo, za nekatere zvrsti arhitekture pa še sploh niso znane. To je tudi razlog, zakaj tako trdovratno iščemo le neko tipologijo ljudske arhitekture in obenem zanemarjamo tiste dosežke, ki so prispevali z zmotnimi in s pravilnimi poskusi k uresničitvi novih smeri, v čemer je morda največja kvaliteta prenekaterega obdobja naše arhitekturne zgodovine.

Ko sta bila torej opravljena prostorsko vrednotenje in analiza na osnovi zbranih podatkov, se je pokazala pravilnost načina dela in skorajda nepričakovan rezultat: odkritje enega tistih vmesnih členov, ki bolje kot povsem dozoreli pojasnjujejo dogajanja in odnose v arhitekturi. Pri vsakem posameznem problemu, ki je tako obravnavan, moramo seveda upoštevati tudi posebnosti, ki izhajajo iz medsebojnega primerjanja izhodišč za vrednotenje, zato so na prvi pogled posebej poudarjeni ponekod prostorski, ponekod funkcionalni vidiki ipd., kar pa ne sme zavajati v samostojno (ločeno) vrednotenje teh prvin.

Študija naj bi torej predstavljala obenem s poskusom prikaza arhitekturnega dogajanja v nekem določenem obdobju in razlage razvoja določenega prostorskega koncepta tudi poskus prikaza metodologije »prostorskega« študija arhitekturnega problema ali posamezne arhitekture. Ta sistem, ki ne koristi le arhitektu ampak tudi vsem drugim raziskovalcem arhitekture, in ki omogoča celo vrsto novih dognanj, naj bi si utrl pot med raziskovalce, ker bo le tako mogoče kompleksno vrednotenje; takó obravnavano zgodovino arhitekture pa bo potrebno marsikje šele nanovo napisati.

Najvažnejša uporabljena literatura

Britovšek M., Razkroj fevdalne agrarne strukture, Ljubljana 1964 (predvsem od strani 147 dalje).

Gschwend M., Schweizer Bauernhäuser, Schweizer Heimatbücher, 144/145/146/147, Bern 1971.

Ložar R., Narodopisje Slovencev, poglavje Kmečki dom in kmečka hiša (str. 62—97), Ljubljana 1944.

Melik A., Slovenija I, poglavje Kmetijska domačija (str. 520—538), Ljubljana 1963.

Novak V., Slovenska ljudska kultura, poglavje Stavbe (str. 108—135), Ljubljana 1960.

Sedej I., Kmečka hiša na slovenskem alpskem ozemlju, vodnik po razstavi, (str. 3—10), SEM, Ljubljana 1970.

Sedej I., Kraška hiša, vodnik po razstavi, SEM, Ljubljana 1969.

Vilfan S., Kmečka hiša, v okviru: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, poglavje 25 (str. 559—610), Ljubljana, 1970.

Zevi B., Pogledi na arhitekturo, posebej upoštevan tudi uvod Mikuzja S., Ljubljana 1959.

Zusammenfassung

VERÄNDERUNGEN IN DER RÄUMLICHEN ORGANISATION
DES BAUERNHAUSES IM MITTLEREN OBERKRAIN
ZWISCHEN MITTELALTER UND BAROCK

Durch die räumliche Erläuterung der Architektur, die ein Bestandteil jeglicher Erläuterung ist, war es möglich festzustellen, dass eine Reihe von aus Stein errichteten Stockwerkbauten auf dem Gebiete zwischen Kamnik und Jesenice einen eigenen Übergangstypus vom mittelalterlichen zum Barockkonzept des bäuerlichen Bauorganismus vom Anfang des 16. bis zu Beginn des 18. Jahrhunderts darstellt. Ursprünglich war der Raum vertikal organisiert, der Wohnteil getrennt vom Vorratsteil, beide mit dem bezeichnenden quadratischen Grundriss, hinsichtlich der Konstruktion und der Funktion selbständige Bauteile, der Überlieferung zufolge und an den Konstruktionsteilen nachweisbar sogar mit Unterbrechungen von einigen Jahren errichtet. Der Zwischenraum diente als Kommunikation und als Küche bzw. als äusserer Feuerungsraum für die Wohnräume; die Küche war nicht als eigener, getrennter Raum gestaltet. Ein solches System, besonders durch den kurzen Schutzbalken ober dem Eingang gekennzeichnet, ist vermutlich nach dem Vorbild wirtschaftliche und soziale Veränderungen mit sich brachte und sich die Lage des Bauern wesentlich verändert hatte, machte sich auch eine gänzlich neue Einstellung zur Architektur geltend; die Ansprüche auf eine grössere Bequemlichkeit erforderten eine grössere Anzahl von Räumen und eine selbständige Küche. Die einfachste Lösung war die Teilung des Vorraumes in Küche und Vorraum, was allerdings keine wesentliche Veränderung bedeutete. Erst mit dem Anbau neuer Zelleinheiten an der Rückseite des Hauses änderte sich der innere Organismus des Baues der Vertikale zur Horizontalen, die Räume erhielten verschiedene, flexiblere Funktionen, der somit entstandene Umschwung aber bedeutete einen Fortschritt in der Wohnkultur des Bauern des mittleren Oberkrain. Das neue System des Raumkonzeptes wurde zum Grundarchitekturschema des bäuerlichen Wohnhauses im 18. Jahrhundert und erfuhr keine Änderung bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts.

KOŠNJA NA VISOKOLEŽEČIH PREDPLANINSKIH OBMOČJIH

Fanči Šarf

Prispevek govori o pridobivanju sena na visokoležečih pašnikih, kamor so hodili in deloma še hodijo prebivalci Bohinjske Bele pri Bledu. Opisani so način dela in način življenja koscev in grabljic, pa tudi stavbe, ki so potrebne začasno bivanje ljudi in živine ter za shranjevanje sena. Končno so zbrani podatki o prevozu sena v dolino pozimi ter gospodarski izračuni, ki pojasnjujejo vzroke za opuščanje tovrstne košnje.

The author reports on the hay harvest on the high-lying meadows where the inhabitants of Bohinjska Bela near Bled (Slovenia) have made (and still make) hay. The working process and life of the mowers and rakers is described together with the buildings that serve for temporary shelters of people and cattle, and for storing the hay. Finally, there are data on the down-hill transport of the hay in winter, plus some economic calculations explaining the reasons for the abandonment of hay-harvesting in similar regions.

1. Zemljiške in živinorejske razmere

Belanom, prebivalcem Bohinjske Bele, je bila zemlja, ki naj bi jih preživljala, že od nekdanj skopo odmerjena. Vas leži na robu blejskega kota; površina, ki pripada vaščanom, predstavlja izrazit prehod v ozko sotesko Save Bohinjke. Med vasmi radovljiške občine je Bohinjska Bela ena od tistih, ki razpolaga z izredno malo orne zemlje, hkrati pa z velikimi površinami gozdov, ki se marsikje prepletajo s pašniki in travniki.¹

Vse do železnice, ki je stekla skozi vas l. 1906, les ni imel nobene konjunkturne vrednosti. Najbližji industrijski kraj so bile Jesenice, vendar precej predaleč, da bi se Belani lahko vdinjali tam. Skromen vir zaslužka predvsem za kajzarje je bilo kuhanje oglja, medtem ko so si kmetje s konji deloma služili denar s prevažanjem rude in oglja od Bohinja do Jesenic. Le redki manjši kmetje in kajzarji so odhajali na sezonsko delo v Bosno, kjer

¹ Popis 31. 12. 1900 kaže, da od 2505 ha skupne zemlje v k. o. Bohinjska Bela pripada 60 % gozdovom, 17,82 % pašnikom, 18,93 % travnikom in le 3,25 % njivam. Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder, Wien 1905, str. 120—121. V zadnjih 70 letih se je to stanje še poslabšalo na škodo njiv in nižinskih travnikov (gradnja železnice in kolodvora, vojašnica, žaga in širjenje vasi).

so drvarili. Opisane okoliščine, geografska lega vasi in svojevrstna možnost pridobivanja krme na višje ležečih predplaninskih pašnikih in travnikih, imenovanih narečno »rôta« (na rôtah),² so narekovali, da je bila tu živinoreja že od nekaj poglobitna gospodarska panoga.

Pridobivanje sena na visokoležečih pašnikih je bila in je deloma še posebnost predvsem zato, ker se delavci v času košnje ne vračajo domov, ampak ostanejo na senožetih od začetka do konca košnje, kar narekuje poseben način življenja, zlasti spanja in prehrane. Tudi način dela se razlikuje od onega v dolini, kajti teren je bregovit, trava pa znatno redkejša in nižja. Lesene stavbe, ki jih še danes lahko vidimo in ki so namenjene shranjevanju sena do zime, začasnemu bivanju ljudi med košnjo ter bivanju živine in pastirja po košnji, se v zadnjih sto letih niso bistveno spreminjale in moremo domnevati, da gre za značilno staro alpsko ljudsko arhitekturo, povezano z živinorejo.

Prve podrobnejše in zanesljivejše podatke o živini in travnatih površinah v vasi najdemo v protokolih franciscejskega katastra.³ L. 1832 je vas (63 hiš, 442 ljudi) redila 46 konj, 217 krav, 12 volov, 98 mladih govedi, 440 ovc, 150 svinj in 40 koz. Za preživljanje te živine so bile potrebne velike količine sena. Tega v dolini niti v bližnji okolici še daleč ni bilo dovolj. O tem zgovorno pričajo naslednji podatki. Travniki in pašniki, last Belanov, so zavzemali skupno 676 johov in 1085 kvadratnih klafter.⁴ Razvrščeni so bili v tri razrede. Travnikov 1. razreda (v dolini) je bilo od celotne travniške in pašniške površine le 2,5 % (17 johov 176 kvadratnih klafter v 77 parcelah), travnikov 2. razreda (na soseski zemlji ob vasi in deloma v hribovitem predelu nad vasjo) je bil 15,5 % (104 joha 1251 kvadratnih klafter v 242 parcelah), medtem ko je bilo travnikov 3. razreda (na goratih tleh) kar 82 % (554 johov 1258 kvadr. klafter v 265 parcelah). Komentar, ki ovrednoti to površino, pravi: »Travniki so strmi in bregoviti z mnogimi skalami in brezvrednim grmičevjem na suhih tleh. Košnja je enkratna — med pašama. Trava je skromna, malo hranilna, trda, slabe kvalitete. Ta zemlja daje skupaj s pašo in košnjo 4 cente krme na en joh.«⁵

Za preživljanje 1 živali (krave, vola ali konja) je potrebno na leto najmanj 3000 kg sena; 1 ha gorske travniške površine, kjer je mogoča le enkratna letna košnja, je na negojenih tleh dal 600 do 1000 kg sena, na gnojenih tleh pa 1000 do 1800 kg.⁶ Izračuni bi pokazali, da je ves mogoči pridelek sena v dolini in na gorskih tleh zadoščal za preživljanje živine komaj za dobrega pol leta. Manjkajoče seno je morala nadomestiti zgodnja spomladanska in pozna jesenska paša doma ter poletna paša v planini. Del sena za govedo so kmetje pozimi nadomeščali z manjvredno krmo (zrezana slama in »parjenje«⁷), drobnici pa so polagali suh plevel in »vevnike« — posušene dre-

² Iz nemškega Gereut.

³ Arhiv Slovenije, Ljubljana, franciscejski kataster k. o. Bohinjska Bela, protokol št. 335.

⁴ 1 joh je 1600 kvadratnih klafter ali 0,57 ha.

⁵ 1 cent (stari) je 56 kg.

⁶ Ta donos se je v primeri z donosom, navedenim v franciscejskem katastru, bistveno povečal, ker pri današnji košnji odpadejo vse slabše obrobne površine in ker se je po dolgoletnem gnojenju kakovost zemlje močno izboljšala.

⁷ Zmes žitnih plev in suhega listja sadnega drevja, prelito s kropom.

vesne veje. Po vsem tem so za preživljanje 1 govedu ali konja rabili letno še 1500 do 1800 kg sena.⁸ Skoraj tri četrtine potrebnega sena so si morali vaščani preskrbeti na rovtih, ki leže nekaj nad 1000 m visoko in vodijo do njih strme poti. Poprečna oddaljenost do rovtov je poldrugo uro hoda. Večina belskih rovtov se razprostira na sedlu ali pod njim, ki loči bohinjsko stran (Gorjuše) od belske strani.⁹ Ledinska imena za širša območja, kjer imajo Belani svoja rota, so: Zajama, Vodice, Črteša, Merkovc in Kvanica.¹⁰

2. Njive na rovtih

V franciscejskem katastru najdemo med travniki na rovtih tudi 11 njiv. Imelo jih je 7 posestnikov. Velikost njiv je bila od 103 do 1176 kvadratnih klafter. Žal ne zveemo natančno, kaj so na teh njivah pridelovali, toda po mnenju domačinov tu lahko uspeva le rž, ječmen ali oves ter krompir. V ustnem izročilu so se ohranili podatki o njivah z žitom in celo o skupnem vaškem skednju za mlatev, ki je nekoč stal v Kokošinci, blizu belske živinske planine, kamor so se baje vaščani zatekali v času Turkov.

Po drugi svetovni vojni so nekateri lastniki rovtov njive obnovili in na njih pridelovali krompir in zelenjavo, predvsem solato, ki so jo rabili v času košnje. Po nekaj letih so to obdelano zemljo zaradi oddaljenosti in slabega pridelka opustili.

3. Stavbe na rovtih

Ker ljudje (»snoséki« in »gráblowce«), ki gredo na rovte spravljat seno, ostanejo tam več dni, ne da bi se vračali v dolino, in ker suho seno spravljajo domov šele pozimi, posebno pa še, ker se po košnji preseli semkaj živina iz planine, so bile tu že od nekdaj potrebne stavbe za ljudi, živino in seno. Manjši kmetje z manj živine imajo tu samo »svisli«, enocelični senik za shranjevanje sena, zgrajen iz okroglih smrekovih brun, s tli iz tanjših okroglih brun ter leseno streho. V prostor vodi odprtina v zgornjem trikotnem strešnem delu končne stene tako, da je dostop mogoč le po lestvi. Velikost svisli navadno ni večja od 4 × 5 m, lahko pa tudi manjša. V ta prostor senoseki nosijo suho seno, pred odhodom pa odprtino bodisi zabijejo z deskami, bodisi zaprejo z vrati, ki jih nataknejo na vezi. Po starem so odprtino zaprli z vejami. Gradnja svisli je preprosta: bruna so v vogalih vezana v križ; ena vrsta brun je en »rink«. Ostrešje je bilo vedno delano na »špere« in »sleme«, kritina pa je bila do konca 19. stol. dosledno povsod skodlasta, danes pa je delana iz desk. Takih svisli stoji danes na belskih rovtih še 31. Od teh je 20 last-

⁸ Stisko za seno pojasnjuje med drugim tudi star pregovor, ki pravi: »Trjašk voz, fest mož«, kar pomeni, da je dober tisti gospodar, ki ima na trjak (1. maj) še en voz sena.

⁹ Tod je od Tolmina čez Bačo na bohinjsko stran vodila stara rimska pot, ki se je v Bohinju cepila bodisi v pot po dolini, bodisi v pot mimo Koprivnika in Gorjuš čez jamo na Bled ter dalje čez Radovljico na Ljubelj. A. Melik, Planine v Julijskih alpah, Ljubljana 1950, str. 82.

¹⁰ Rovti v Kotlu, Ogrinc, Pleša, Doga dolina, Ivovc (del Zajame) in Zavrh, v skupnem obsegu okoli 50 ha so bili med leti 1910 in 1960 odkupljeni za živinsko planino.

nikov, ki na rovtu nimajo drugih stavb. To so povečini nekdanji kajžajri in manjši kmetje, ki niso redili več kot 1 do 5 krav. Sedem lastnikov ima poleg svislji še »kočo« za kuhanje in spanje; to so primeri, ko si je manjši ali srednji kmet po zgledu premožnejših zgradil kočo, da je v času košnje imel udobnejše možnosti bivanja na rovtih. Štiri svislji pripadajo velikim kmetom, ki imajo tu še kočo in hlev za živino. Prostor nad hlevom rabi za shranjevanje večje količine sena, svislji pa so pri teh kmetih dodatni prostor za shranjevanje sena.

Hlev za živino je največja in tudi najpomembnejša stavba na rovtih. Ima dvoje funkcij. V prizemlju je prostor za živino, nad tem pa je prostor za shranjevanje sena. Hlevi so bili nekoč enako grajeni kot svislji, v času med zadnjima vojnama pa so nekateri kmetje hleve podzidali. Tako so danes marsikje stene hleva zidane iz kamna, zgornji del pa je še lesen. V hlevu na tleh je zemlja; zaradi lažjega kidanja gnoja so na tla polagali velike kose smrekovega lubja (z gladko stranjo na zemljo) in taka tla obnavljali na 2 do 3 leta. Lesen strop hleva loči hlev od prostora v slemenu, kamor shranjujejo seno. Tudi v ta prostor vodi lestev enako kot v svislji. Velikost prostora »na hlevu« je prilagojena velikosti rovta ali količini sena. Na velikih rovtih so stene nad stropom hleva za en, dva ali več »rincov« povišane, drugje je prostor za seno le v slemenu strehe. Ker so hlevi veliki (poprečno 8 do 10 m dolgi in 5 do 6 m široki za približno 20 glav goved), je na hlev mogoče shraniti več sena kot v svislji. Za streho velja podobno kot pri svisljih; nekoč so bile vse strehe skodlaste, kasneje iz desk, danes pa ima 1 hlev že salonitno kritino. Hlevov je danes še 23. Od teh imajo 4 kmetje poleg hleva še svislji, 20 pa jih ima tudi kočo.

»Koča« je stavba, namenjena za kuhanje, shranjevanje živil in posode ter za spanje ene osebe. Velika je okoli 3,5 m × 4 m. V času košnje se podnevi v njej zadržuje predvsem kuharica, po košnji pa se vanjo preseli majer ali majerca iz planine, ki pripelje s seboj tudi trop živine. Gradnja koče se bistveno razlikuje od gradnje svislji ali hleva. Navadno stoji na skalnatih temeljih tako, da je na spodnji nižji strani pod njo še nizek prostor za shranjevanje drv, nekoč je bil verjetno tu prostor za ovce,¹¹ česar pa domačini ne pomnijo več. Stene koče so lesene, grajene iz smrekovih brun, na čelni strani so nizka vhodna vrata, do katerih navadno vodi z višje strani nekaj stopnic in majhen odprt gank. V stranski steni je navadno majhno okno. Stara koča nima ostrešja, pač pa so bruna končnih sten v slemenskem delu z vsakim novim rincem krajša, tako da njih dolžina prehaja v konico. Na konce brun so podolgem položena tanjša okrogla bruna, na katera so pritrjevali skodle. Tla so iz tesanih brun, stropa v koči ni. Notranjost je

¹¹ Podobne stavbe srečujemo v višjih bohinjskih planinah in so namenjene pastirjem za bivanje, ko so z živino na planinah. Prazni prostor pod kočo rabi živini za zavetišče; večkrat ga ogradijo z deskami ali suhim zidom. Če pripelje gospodar na pašo več glav živine, kot je prostora pod kočo, si pomaga tako, da podaljša streho z enokapnico in dobi tako imenovano »kravjo streho«. Arhitektura bohinjskih stanov, dvignjenih nad tla, razkriva več zelo arhaičnih stavbnih detajlov in jo uvršča med redke, do današnjih dni ohranjene spomenike najprvobitnejših človeških bivališč. Prim. T. Cevc, Die Sennhütten auf Pfosten und ihre Bedeutung für die europäische Bauforschung, *Alpes orientales* 6, (München 1972), 25—43.

Senožeti 'Zajamo'. Hlev s senikom in koča.

s tanjšo predelno steno predeljena v prvi večji prostor »kočo« in drugi manjši prostor »kamarco«. Ta je komaj do 1 m široka, dolga pa za vso širino stavbe. V njej so police za shranjevanje živil, v času, ko je na rovih živina, pa je tu shranjeno mleko, smetana in maslo. Oprema koče je bila vedno omejena le na najnужnejše: za vrati v kotu stoji pograd, ob nasprotni podolžni steni je od konca do konca klop, na sredi pa stoji odprto ognjišče. Le-to je grajeno iz tanjših, v vogalih vezanih brun, med katera je naloženo kamenje, zgornja ploskev pa obložena z ilovico. Visoko je 70—75 cm, široko okoli 80 cm in dolgo okoli 120 cm. Ob zadnjo ognjiščno steno je bil po starem pritrjen pokončen drog, ki je zgoraj nosil prečni drog, na katerega so obešali kotlič za kuhanje. Tej napravi so rekli »cgan«. Po prvi vojni so cgana začeli nadomeščati s »panhoberjem«, to je ob prednjo ognjiščno steno prubit drog, ki je v zgornjem delu zarezan, da so vanj lahko zatikali ročaj ponve, v kateri so kuhali nad ognjem. Ta način kuhanja so prevzeli od drvarjev.

Danes je na belskih rovih še 27 koč. Ena od teh je prodana za počitniško hiško in delno predelana, eno so si vaški fantje uredili za bivanje pozimi, ko se pridejo smučat, dva lastnika pa oddajata kočo v najem pred košnjo in po njej. V šestih kočah še stoji odprto ognjišče in na njem tudi kuhajo. V drugih kočah stoji železen štedilnik, ki so ga bili doma zamenjali s sodobnejšim. Le v eni koči so po drugi vojni postavili zidan štedilnik.

Ker so opisane stavbe grajene iz trdega poključkega lesa in ker so skodlaste strehe trajale tudi do 50 let, posebno pa še, ker so lastniki rovtov vse do druge vojne skrbno vzdrževali te stavbe, se današnje stanje, predvsem pa število stavb, bistveno ne loči od tistega med zadnjima vojnama. Z opuščanjem košnje na rovtih v zadnjih letih pa so tudi tem stavbam usojene usodne spremembe.

4. Trebljenje rovtov

Na rovtih pridobljeno seno je bilo vse do konca prve svetovne vojne znatno pomembnejše od lesa. Zato je bilo treba vsako pomlad površine s travo skrbno očistiti. V prizadevanju, da bi na račun gozda pridobili čim več pašne površine, so vsako pomlad sekali gozdno podrast, ki je silila v travo in očistili vsako krpo zemlje med grmovjem. Na mnogih krajih so še danes vidne »groble«, veliki zloženi kupi debelega kamenja, ki so ga bili nanosili predniki, ko so čistili rovtve. Tega najstarejši vaščani ne pomnijo več. V tem, da so nekoč rovtve čim temeljiteje očistili in da so gozdno površino kolikor mogoče krčili, se nekdanji način trebljenja bistveno razlikuje od današnjega. Danes pomeni trebljenje predvsem grabljenje suhega listja, kar opravijo na večjem rovtu 3 do 4 ljudje v enem dnevu. Še v letih po prvi svetovni vojni je bila navada, da so na to pot vzeli s seboj velik lonec vroče kuhane češpljeve kaše, zabeljene z maslom. Ostala je topla vso pot in so jo pojedli, preden so začeli z delom.

Ko so šli trebit rovt, pa je gospodar navadno tudi pripravil drva za kurjenje in kuhanje v času košnje. Nekaj drv je zložil na »gliste« — drogove nad ognjiščem v koči, nekaj pa pod kočo.

V zadnjih letih mnogi lastniki rovtov sploh več ne trebijo.

5. Košnja in spravljanje sena

Košnja (»sečnja«) na rovtih je nekoč pomenila praznik, veselje mladim in starim. Priprave za odhod na rovtve niso bile le skrb posameznikov, ampak skrb vse vasi. Doma je moralo biti pred tem požeto, zorano in vsejana ajda. Če ta ali ona hiša tega ni zmogla do nedelje po sv. Jakobu (25. julija), ko je bil odhod na rovtve obvezen za vse, so šli sosede na pomoč.

Na vsak večji rovt je šlo 6 do 8 senosekov in 3 do 4 grablovce. Kmetom so šli pomagat kajžarji in gostači, zlasti tisti, ki so zato imeli v najemu zemljo, pa tudi manjši kmetje, ki niso imeli rovtov. Železniški delavci so za pomoč na rovtih dobili nekaj dni dopusta. Ženske delovne sile je bilo dovolj doma, saj je bila skoraj na vsaki kmetiji ena, pri večjih kmetih pa dve dekli, če domače hčere še niso odrasle.

Dan ali dva pred skupnim odhodom so ženske nesle na rovt nekaj posode in hrane. Nosile so v jerbasih na glavi. V planino so šli po škafe skute. Gospodinja je spekla 6 do 10 hlebov kruha in pripravila drugo hrano. V nedeljo po sv. Jakobu so senoseki prišli praznično oblečeni h gospodarju na kosilo. Po kosilu so šli domov, se preoblekli, vzeli vsak svojo koso, oselnik (»osunk«), oslo (»vosvo«) in ognilo (»ogniu«) — železno kladivce, s katerim je kosec

sproti poravnal ostrino kose, če je z njo zadel ob kamen. Gospodar je vzel tudi priprave za klepanje kose (»klepàne«) in 3 do 4 velike rjuhe za nošnje sena. Dekleta so oblekla živobarvna krila, bele ošpetlje in obvezno bele predpasnike (sicer bi se seno po verovanju ne sušilo). Pred odhodom z gospodarjevega doma so fantje od deklet dobili šopke. Moški niso vzeli s seboj obleke za preoblačenje, ženske pa so vzele še jopico, delovno obleko in ruto ter par čevljev. Senoseki so poleg kose nesli še 6—8 gabelj, ene ali dvojne senene vile in kruh, ki je bil v vrečah tako, da je senosek dal vrečo čez ramo in je imel en hleb spredaj, enega zadaj. Grablovce so nesle v jerbasih hrano (prekajeno svinjsko meso, fižol, suho sadje, krompir, ješprenj, kislo zelje, ajdovo moko, kašo, zaseko [»špeh«] in sol), poleg tega pa še žlice, nož, zajemalko, kuhavnico in manjšo posodo. Za vodo so vzeli s seboj »jempo« — posodo, ki so jo nesli na hrbtu, škafo in putrih (»petróh«), za mleko pa kanglo. Nekaj večje posode je ostalo od leta do leta kar v koči. Posoda je bila vsa lončena: 6 do 8-litrski lonec za suho sadje, prav tak lonec za krape, dva nekoliko manjša lonca za meso, fižol in kislo zelje, en lonec za mleko in vsaj še en lonec za rezervo. Za jed so rabili najmanj 3 velike lončene skleda, za zabelo pa pločevinasto ponev (»ponouco«) na treh nogah in z dolgim ročajem. Tako natovorjeni so senoseki in grablovce pozno popolne prišli na rovt, odložili prineseno v kočo, nato pa odšli na Gorjuše, kjer so v vaški gostilni pili in plesali pozno v noč, marsikdaj pa kar do jutra, ko je bilo treba pričeti z delom.

Prva je morala vsako jutro vstati kuharica, ena od grablovc. Na večjih kmetijah gospodinja zaradi dela domá ni šla na rovt, ampak je na rovtu kuhala domača hči, dekla ali ena od najetih grablovc, ki jo je gospodar za to posebej naprosil. Ena ali dve grablovci sta šli zjutraj po vodo, kajti studenec je bil ponekod tudi več kot četrť ure oddaljen od rovta. Dnevno je bilo treba prinesiti najmanj 4—5 škafov vode. Senoseki so pričeli z delom med pol 5. in 5. uro zjutraj. Ker so tla, porasla s travo, na rovtu le redkokje ravna, je košnja tu zamudnejša kot v dolini. Zaradi skal in kamenja, ki gleda iz zemlje, je pri košnji tu potrebna večja spretnost. V prizadevanju, da bi pridobili čim več sena, so nekoč pokosili vso travo med grmi in na obronkih, ki je že preraščala v gozd. Taki košnji so rekli, da »obirajo kamre«. Vsak kosec je moral zaradi take košnje sklepati svojo koso najmanj dvakrat ali trikrat dnevno. Ko so senoseki pokosili en red in prišli na rob rovta, so radi zapeli in si napolnili pipe. Če jim vreme ni nagajalo, so delali zmerno in našli čas tudi za razgovore, petje in počitek.

Po zajtrku, ki je bil okoli 6. ure, so senoseki nadaljevali s košnjo, grablovce pa so delale ograbke, t. j. pograbile so travo od strani, jo po potrebi znosile iz sence na sonce in jo obračale. Ker je trava nizka, se je površina, ki so jo pokrivali ograbki, v primeri s pokošeno površino zmanjšala najmanj za polovico, kar pomeni, da je že grabljenje trave v ograbke zahtevalo precej časa. Travo, pokošeno prvi dan dopoldne, so sredi popoldneva že spravljali v kupe. Zaradi hribovitega terena in gozda tu zaide sonce zgodaj; dasi sredi poletja, pravijo, da po peti uri popoldne že pada rosa. Zato je treba pričeti s spravljanjem suhega sena, kar pride na vrsto že drugi dan, kmalu po kosilu, ki je okoli 1. ure popoldne. Le če ni bilo preveč sena in če je bilo vreme zanesljivo, so si senoseki po kosilu vzeli pol ure, največ eno uro

počitka. Medtem ko je grabljenje, razstiranje kupov in obračanje sena v ograbkih praviloma delo grablovc, je spravlanje suhega sena delo vseh. V eni skupini so bili štirje delavci: dva ali trije moški in ena ali dve ženski. Delo je bilo porazdeljeno takole: senosek ali grablovc je z grabljami »zavijala« suho seno v red, ena je grabila na čisto, eden od senosekov je nalagal seno na rjuho, eden je nosil seno v rjuhi v svisli. Rjuhe, pripravljene za ta namen, morajo imeti na vseh štirih ojačanih vogalih prišite vrvi, da se lahko zavežejo navzkriž. Velike so približno 1,80 m × 2 m. Nekoč so bile platnene, v času okoli druge svetovne vojne in po njej pa so sešite iz jutastih vreč. Nalaganje sena na rjuho zahteva določeno znanje, sicer bi šlo v eno rjuho premalo sena. Seno je treba z grabljami nekako poravnati v »pvaste« (plasti) ter te drugo za drugo z vogala do nasprotnega vogala polagati na rjuho. Če je senosek znal pravilno nalagati seno na rjuho, je bilo treba le 5 do 6 pvast, sicer več. V eno rjuho naložijo dober (stari) cent sena, to je okoli 60 do 70 kg. Zavezano rjuho primeta dva senoseka in jo dvigneta tako, da eden od njiju — nosač stopi pod dvignjeno rjuho in si jo naloži na zatilje. To je treba opraviti hitro in z občutkom, kje je težišče tovora, sicer bi nosač izgubil ravnotežje in rjuha bi padla na tla. Nosač se pod takim tovorom skoraj skrije, kajti glavo mora držati močno sklonjeno. Z rokama grabi rjuho pred glavo in s tem lovi ravnotežje. Od daleč je videti, kot bi tovor dobil dve nogi. Rjuho s senom prinese nosač do vrha lestve, prislonjene ob svisli, jo tam položi na spodnji rob odprtine, odveže vogale in prevrne seno v svisli ali na hlev. Popoldne, ko je suho seno pod streho, po potrebi senoseki pomagajo grablovcam delati kupe, za tem pa spet kosijo do mraka. Tako se delo ponavlja vsak dan. Le seno, pridobljeno v neposredni bližini svisel ali hleva, zmečejo vanj z vilami.

Ob takem delu je potrebna močna in zadostna prehrana. Do prve svetovne vojne so bili za zajtrk (»kosiu«) obvezno krapi. Te je pripravila kuharica tako, da je napol skuhalo kašo, jo shladila, zmešala s skuto in zabelila s prevrto zaseko. V skledi je zamešala ajdovo moko z mlačno vodo, osolila in naredila gosto testo, iz katerega je v roki oblikovala tanko ploškev (stare kuharice so to oblikovale na kolenu), vanj je dala žlico pripravljene kaše s skuto, zaprla krpo testa v ploščat cmok, »krap« in kuhala krape v vreli vodi. Kuhane je zrezala, jih naložila v veliko lončeno skledo in jih še enkrat zabelila. To je bila izdatna in dobra jed. Po želji so dobili nato še mleko, največkrat pa so popili tudi vodo, v kateri so se kuhali krapi.

Za malico okoli 10. ure dopoldne so dobili kruh in skuto, ki so jo jedli z žlico iz skupne sklede ter kuhano suho sadje.

Opoldne je bilo obvezno najprej kislo zelje, nato ješprenj, kuhan skupaj s prekajenim mesom in kot tretja jed meso in kruh.

Za popoldansko malico okoli 4. ure je bil kuhan fižol, na katerega so po starem vlili vodo od kuhanega suhega sadja, kuhano sadje in kruh. Za večerjo ob mraku so imeli »polito« (zabeljeno) kašo z mlekom. Jedilnik je bil vsak dan enak. Vedno so jedli na tleh in sicer so na sredo pogrjnene senene rjuhe postavili skupno skledo ter posedli okoli nje. Vilic in nožev pri jedi niso nikoli rabili. Kruh si je rezal vsak sam, kajti rezati nekomu kruh bi bila žalitev. Pred jedjo in po njej so vedno molili očenaš. Čez dan so si gasili žejo s studenčnico, ki so jo v »petrihu« prenašali po rovtu.

Seno nosijo v rjuhah.

Medtem ko se tehnika dela do danes skoraj ni spremenila (spremenilo se je le nekdanje prizadevanje, da bi pokosili čim več površine, v današnje mnogo bolj površno košnjo), pa se je način prehrane bistveno spremenil. Že po prvi svetovni vojni so namesto krapov začeli kuhati ajdove žgance, ki, dobro zabeljeni, še danes veljajo za najboljši in najizdatnejši zajtrk. K žgancem pijejo mleko. Za opoldne so ješprenj začeli zamenjavati z domačimi rezanci in k mesu dali še pražen ali drugačen krompir. Kislo zelje ni bilo več obvezno. Namesto skute za malico so imeli kruh z zaseko in na kuhan fižol so namesto hruševe vode nalili kisa in olja. Kašo so povsem opustili. Za večerjo je bila »polita mešta« (ajdova moka, kuhana skupaj s krompirjem in zmešana v nekakšne bolj mokre žgance) ali »politi« žganci z mlekom. Po želji so mleko zamenjali z belo kavo. Za žejo so pili čaj ali črno kavo. Taki so bili jedilniki v času med zadnjima vojnama in nekaj let po zadnji vojni. V zadnjem dobrem poldrugem desetletju se je s splošnim dvigom življenjske ravni prehrana ponovno spremenila. Ker je težko dobili delovno silo ali ker pridejo na pomoč sorodniki in prijatelji, ki se ne preživljajo s kmetijstvom, si gospodarji in gospodinje prizadevajo, da bi jim dali čim boljše prehrano. Zabeljeni ajdovi žganci z mlekom za zajtrk so še v navadi, ker je to za kosce izdaten zajtrk in ker jih imajo radi tudi drugi. Za malico so poleg zaseke na voljo še klobase, prekajeno svinjsko meso, maslo, marmelada, okisan fižol, kuhano suho sadje in še kaj. Vode skoraj ne pijejo več. Imajo malinovec, oranžado, čaj, mnogi pa tudi pivo in vino. Opoldne je jedilnik različen: za prvi in drugi dan prinesejo sveže meso, nato kuhajo prekajeno meso, jedo juho, meso, krompir ali testenine ter solato. Zvečer so klobase, meso, kruh, po želji ocvrta jajca, praženec, paradiznikova solata ali kaj drugega. Celo prava črna kava je zašla na rovt. Medtem ko so nekoč hodili vsak večer po mleko v planino, ga sedaj za prve dni prinesejo zdoma, nato pa gredo ponj v planino, ki je uro hoda oddaljena od rovtov, ali pa so brez njega in pijejo namesto tega čaj ali črno kavo.

Kuharica kuha v koči bodisi na odprtem ognjišču ali na štedilniku, le pri tistih, ki nimajo koč, se način kuhanja do danes ni spremenil. Kuhajo na tleh med kamni, preko katerih so položene železne ploščate palice, da na njih stojijo lonci in pod njimi kurijo. Ob slabem vremenu napravijo zasilno streho iz desk. Še vedno jedo sedé na tleh, skupna skleda pa je v navadi le še za žgance in solato.

Na rovtih spijo ljudje v senu. Tako je bilo nekoč in je še danes. Za spanje se ne slačijo, pač pa oblačijo, kajti večeri in noči so hladne. Le čevlje sezujejo. Ženske so si nekoč zavezale rute na zatilniku, oblekle jopice in tople nogavice, moški pa so legli v seno enako oblečeni, kot so bili čez dan. Nekateri so na seno pognili senene rjuhe, drugi so bili tudi brez teh. Odeli so se s senom. Danes imajo odeje, celo slabše prešite odeje, ki doma niso več za rabo. Vetrni jopiči s kapucami so zelo prikladni, ker preprečujejo, da bi šlo seno za vrat. Na pogradu v koči je vedno spal gospodar ali gospodinja, če je bila na rovtu.

Za osebno snago so nekoč prav malo skrbeli. Moški se niso niti umili, niti obrili po ves teden. Ženske so si umile roke in obraz, ko so šle po vodo, a mila niso nikoli nosili s seboj. Tudi osebnega perila niso preoblačili.

V zadnjem dobrem desetletju se je spremenilo tudi to. S kapnicami, ki so si jih nekateri zgradili med obema vojnama ob hlevu, imajo na voljo več vode, s seboj jemljejo milo in brisače. Zvečer si umijejo roke, nekateri, zlasti ženske, tudi noge, zjutraj si umijejo obraz. Mlajši, ki so na rovtu čez dan kar v kopalkah, se zvečer umijejo tudi po telesu, zlasti če gredo po pitno vodo na studenec.

Ob dežju so se senoseki in grablovce zadrževali bodisi v koči, bodisi na senu. Posebnih družabnih iger niso poznali, le razgovarjali in smejali so se. Če je kdo znal kakšno potegavščino, jo je rad pokazal. Znana je bila na primer spretnost, kako skriti kamen v rokavih suknjiča, da ga ni moč dobiti ven. Težji kamen so tudi med delom radi skrili med seno na rjuhi, če se je kdo od senosekov rad hvalil, da je zelo močan. Rjuha s senom in kamnom ga je vrgla na tla, ostali pa so se norčevali iz njega.

Delavci so na rovtu ostali ves teden. V dolino se je redko vrnil le posameznik, če je zmanjkalo kruha ali druge hrane. Gospodar je po možnosti dobil toliko delavcev, da je bil rovt v ugodnem vremenu do sobote pospravljen. Velikost rovtov so namreč v ljudski rabi merili po številu senosekov. Ropt, velik 2 in pol ha, je bil približno za 18 senosekov, to je 18 dnin košnje ali drugače rečeno: trije kosci so tak rovt pokosili v šestih dneh. V soboto so se vsi vrnili domov ne glede na to, ali je bilo delo končano ali ne. Če je vreme nagajalo, kar pa pravijo, da nekoč ni bilo tako pogosto kot v zadnjih desetletjih, in seno ni bilo dokončno pospravljen, so se v ponedeljek zjutraj spet vrnili na rovt, vendar navadno samo domači.

Gospodar je najete kosce in grablovce plačeval v denarju, če niso s tem delom odsluževali najete zemlje. V letih med zadnjima vojnama je dobil senosek približno 20 din za eno dnino, grablovca 10 do 14 din, tista, ki pa je še kuhala, pa 15 din. Po drugi vojni se je plačevanje skoraj iz leta v leto menjavalo. Vedno težje je dobiti najeto delovno silo, vedno večje so dnine in če gospodar pri svojem izračunu upošteva še stroške prehrane, ugotovi, da se mu košnja na rovtih komaj izplača.

6. Paša na rovtih

Količina na rovtu pridobljenega sena je skoraj za polovico večja, če je zemlja gnojena. Ustno izročilo ve povedati, da so nekoč na rovtih pasli ovce, jih zapirali v posebne ograde in te ograde predstavljali, ko je bila zemlja dovolj pognojena. Rekli so, da ovce »gartrajo«. Vendar v času okoli prve svetovne vojne, ko je bilo v vasi še nad 100 ovac, teh niso več pasli na rovtih. Pač pa so rovtve že od nekdanj gnojile tudi krave, ki so prišle iz planine 24. avgusta, na dan sv. Jerneja. Na Zajamo je še v času med zadnjima vojnama prišlo 7 ali 8 tropov živine; v vsakem tropu je bilo 20 do 30 glav živine. V zadnjih letih prideta le še 2 tropa nemolzne živine, predvsem mlade govedi in brejih krav. S tropom živine pride tudi majerca, nekoč pa so pripeljali tudi vso potrebno posodo za molžo, skuto in maslo. Majerca živi v koči, zjutraj in zvečer je nekoč molzla živino, gnala nato krave k studencu in jih pustila na paši. Pokidala je gnoj v hlevu, nato pa v pinji medla surovo maslo. Krave, ki so ostale na rovtih do sobote pred rožnensko nedeljo (okoli 1. oktobra), so zemljo med pašo gnojile, po njihovem odhodu

pa je prišel gospodar s konjem in gnojnim vozom ter gnoj izpred hleva razvozil po rovtu. Kako pomembno je bilo gnojenje, pove podatek, da so nekoč hodili zgodaj spomladi, še pred trebljenjem na rovte »gnoj maškat«, kar pomeni, da so pregrabili raztreseni gnoj, zdrobili kravjeke in jih razmetali po travi. V času po drugi vojni rovtov namensko ne gnojijo več.

7. Spravljanje sena v dolino

Količino pridobljenega sena merijo gospodarji po številu »samótežnekov«, t. j. kolikokrat pozimi s sanmi pripeljejo seno domov. En samótežnek je okoli 150 kg sena. Pozimi, ko je zapadel sneg in je bila pot primerno zamrznjena, so si moški naložili sani na rame in šli dvakrat dnevno na rovt po seno. Pred svislimi ali hlevom so najprej odkidali sneg, nato pa seno v »pvastah« nalagali na sani. Za povezovanje sena na saneh so imeli posebno vrv s petimi lesenimi kljukami, na saneh pa sta bili še dve kljuki. Prvo vrsto naloženih »pvast« so povezali enkrat podolgem in dvakrat počez, nato so naložili drugo vrsto in jo spet trdno povezali. Vožnja sena do vzožja, to je do začetka vasi, je trajala komaj 10 minut. Tam so pustili naložene sani in šli z drugimi sanmi še enkrat v hrib. Dvojne naložene sani so nato peljali domov s konjem, bodisi da so jih še povezane prevrnili na voz, bodisi pripeli za »skok« (sani za vožnjo lesa), če je bila cesta še snežena. Danes vozijo seno z rovtov z vprežnim vozom.

8. Opuščanje košnje na rovtih

Od skupno 49 belskih rovtov jih je danes opuščanih 13. Lastniki teh rovtov v zadnjih nekaj letih niso več kosili. Prav toliko je rovtov, ki so bili pokošeni le delno, se pravi samo tam, kjer je trava najboljša, ali so pokošeni le vsako drugo leto. O tem odloča letina v dolini. Če je doma zaradi premalo ali preveč dežja slab pridelek krme, se gospodar odloči, da bo na rovtu kosil, sicer ne. 23 rovtov je bilo doslej pokošenih še vsako leto, toda pričakovati je, da se bo to število iz leta v leto nižalo. Vendar se, kot smo že omenili, danes košnja razlikuje od košnje nekoč. Ne le, da je zaradi negnojenja slabša rast, tudi pokošena površina je znatno manjša. Zmanjšuje jo hitro zaraščanje gozda, zmanjšujejo pa jo tudi kosci, ki pokosijo le osrednji in lepši obrobni del rovta. Vsi, ki so na rovtu, si prizadevajo, da bi šli lahko čimprej domov. Zato hitijo, delajo tudi ob nedeljah, marsikdo pa gre domov tudi med delom zvečer in se zjutraj vrne.

V zadnjem desetletju so prišle na nekatere bolj položne rovte prve motorne kosilnice, ki so delo znatno skrajšale, hkrati pa zmanjšale količino sena. Nizka trava namreč zahteva košnjo kolikor mogoče pri tleh, česar pa kosilnica ne zmore. Zato so košnjo s kosilnicami po nekaj letih opustili. Tudi osebni avti in traktorji so že našli pot na rovte. Iz vasi gredo preko Bleda in Pokljuke do Kranjske doline ali pa gredo čez Bohinj do Gorjuš. Z avti sicer ne morejo prav do cilja, ker so kolovozi čez sedlo preslabi, a ta del poti prehodijo poprečno v dobrih 15 minutah. Hrano in orodje znosijo ali pa zvozijo s konjem, ki z njim napravijo isto pot čez Pokljuko ali Bohinj naokrog.

Le nekaj kmetov še nima motornega vozila; ti gredo s konjem in pripeljejo hrano in orodje prav do cilja. Samo en kmet je do danes vztrajal pri starem načinu, da s člani družine znosi na rovt vso potrebno hrano. Orodje in rjuhe ima med letom shranjene v koči.

Vse novosti in spremembe imajo en cilj: olajšati delo in predvsem skrajšati število dni, ki jih je treba preživeti na rovtu.

Vzrokov za opuščanje košnje na rovtih je več: eden od pglavitnih je delovna sila, ki jo je težko dobiti in je draga, drugi je v tem, da je krme danes v dolini več kot nekoč (k temu pripomorejo umetna gnojila in mnoge zaledinjene njive), tretji pa je ta, da je danes v vasi le še 20 konj in 145 govedi (177 hiš!). Mlajši rod ne živi več od poljedelstva in živinoreje, pač pa se zaposluje na Bledu, na Jesenicah in v okolici. Mnogi so odšli v večja mesta. K takemu stanju jih vodi preprost izračun: en kosec nakosi na rovtu dnevno največ za okoli 300 kg sena, če bi ne delal še drugih del. Delati mora najmanj 12 ur dnevno. Če bi imel danes na uro samo po 15,00 din, stane približno 200,00 din. K temu je treba dodati še čas, ki ga za sušenje sena porabi grablovca, dalje čas za prenašanje sena v svisli ali na hlev in vožnjo sena v dolino. Tudi stroške za prehrano in amortizacijo stavb in orodja je treba prišteti. Cena sena je letos dosegla 1,00 din za kg, doslej pa je bila 60 do 80 par. Ali drugače povedano: 1 senosek pospravi v enem dnevu največ 20 arov (pokosi in pomaga pri spravilu sena v svisli). Delati mora 12 ur. Ker na 2 senoseka pride ena grablovca, je torej treba računati še 6 ur, da je pospravljenih 20 arov travnika. Skupno torej 18 ur. Za spravilo sena na 1 ha površine je torej potrebno 90 delovnih ur. V eni delovni uri je pri najnižjem donosu mogoče pridobiti 7 kg in pri najvišjem do 20 kg sena. Pogoj za tak delovni učinek je lepo vreme, ob slabem vremenu se število ur lahko precej poveča. Ob najbolj idealnih pogojih stane torej delovna sila za pospravo 1 ha površine 1350,00 din. Če računamo srednje dober pridelek (da v eni uri pospravijo 15 kg sena), pa je vrednost sena prav tako 1350,00 din. Hrana in drugi dodatni stroški pokažejo kmetu že negativno bilanco. Le domača delovna sila, ki je ni treba plačevati ter često pomoč sorodnikov in prijateljev pripomore, da skoraj polovica kmetov še vztraja pri košnji na rovtih. Slab odkup živine in nizke odkupne cene v zadnjem času kažejo, da se bo stanje še poslabšalo.¹²

Tako je v večstoletno tradicijo prav zadnji čas vnesel prve spremembe, ki utegnejo biti usodne za košnjo na rovtih in prav tako za stavbe — spomenike ljudskega stavbarstva.

¹² Večino podatkov so mi ljubeznivo posredovali naslednji vaščani: Peter Kunstelj, roj. 1911, Bohinjska Bela 80; Jaka Burja, roj. 1901, Boh. Bela 117; Marjana Zupančič, roj. 1897, Boh. Bela 84; Franc Žmitek, roj. 1921, Boh. Bela 54; Alojz Markelj, roj. 1907, Boh. Bela 60. Vsem navedenim se za pomoč najlepše zahvaljujem.

9. Rovti med osvobodilnim bojem 1941—45

Posebno, nenavadno vlogo so rovti odigrali v času narodnoosvobodilnega boja med leti 1941—45. Imeli so večkratni pomen: velik del tamkaj pridobljenega sena je ostal partizanom za krmljenje konj in klavne živine, ne da bi ga bilo treba dostavljati iz doline, tamkajšnje stavbe pa so bile več kot dobrodošle za občasna zatočišča partizanom. Zveze partizanskih enot s prebivalstvom so bile preko rovtov zelo olajšane, zlasti v času košnje in paše. Prenosi pošte, dobava hrane, pomoč ranjencem — vse to je bilo v pretežni meri opravljeno na račun pridobivanja sena na tem gorskem območju. Še pomembnejša je bila tovrstna pomoč pozimi. Tedaj so domačini z vožnjo sena zbrisali partizanske sledi v snegu, pota po seno pa so povezali z zvezami in potrebno pomočjo partizanom.

Pri valorizaciji ljudskih stavb na opisanem območju bi pri določenih stavbah teh dejstev ne smeli prezreti.

10. Vprašanje spomeniškega varstva

Vendar ostaja vprašanje spomeniškega varstva tovrstne ljudske arhitekture zaenkrat še v celoti odprto. Stavbam na rovtih resno preti dvoje: da bodo zaradi neuporabe in nevzdrževanja začele propadati ali pa da jih bo turizem in uvajanje počitniških hišic popolnoma spremenil, kot se je to doslej že zgodilo na znanih bohinjskih živinskih planinah (npr. Voje, Uskovenica, Zajamniki in dr.). Le odmaknjenost od vozne poti je zaenkrat še preprečevala, da ta pojav na belske rovte še ni resneje prodril. Prav sedaj pa je v gradnji nova gozdna pot od Gorjuš do obrobja opisanega območja. Ta bo mnogim odkrila naravne lepote in izredno lego rovtov na sedlu med bohinjsko in blejsko stranjo. Z nekaterih rovtov je namreč potrebna prav kratka pot do obronka, s katerega se odpre pogled na Karavanke od Kamniških planin čez Stol vse do Jesenic. Eden najlepših delov Gorenjske, to je radovljiška ravan in Blejsko jezero, je kot na dlani. Tudi ugodni smučarski tereni utegnejo prispevati k temu, da bodo ti rovti v prihodnosti spremenili svojo podobo.

Zusammenfassung

DIE HEUMAHD IN DEN HOCHGELEGENEN VORALPENBEREICHEN

Die Viehzucht war bis zur Mitte unseres Jahrhunderts der fast einzige Erwerbszweig, der den Einwohnern des Dorfes Bohinjska Bela bei Bled den Unterhalt bot. Im J. 1832 züchtete das Dorf (63 Häuser) 46 Pferde, 217 Kühe, 12 Ochs, 98 Stück Jungvieh, 440 Schafe, 150 Schweine und 40 Ziegen. Die Mehrzahl der Weiden und Wiesen (82 %) erstreckt sich im gebirgigen Bereich, etwas über 1000 m hoch und durchschnittlich eine anderthalb Gehstunde vom Dorfe entfernt.

Die Mäher und Recherinnen kehrten während der Mahd in den Gereuten (»rote« < rovt), die mindestens eine Woche lang dauerte, nicht ins Tal zurück. Zur Aufbewahrung des Heues besaßen die Kleinbauern Heustadel, aus Balken gezimmerte und mit Schindeln gedeckte einzellige Bauten, die Grossbauern hingegen, die sich hier Viehställe erbaut hatten, lagerten das Heu ober der Stallung. Nur wenige besaßen neben dem Stall noch einen Stadel. Man kochte auf einem offenen Herd in der Hütte, wo sich auch eine Bettstatt für den Eigentümer befand. Der Hüttenraum war in einen kleineren Raum unterteilt, der später, als nach der Mahd das Vieh mit den Sennen von der Alm hierher übersiedelte, als Aufbewahrungsort für die Milch, den Rahm und die Butter diente. Jene, die keine Hütte besaßen, kochten auf einer auf dem Boden errichteten Feuerstätte. Heute stehen auf dem Gereut von Bela noch 31 Heustadel, 23 Viehställe und 27 Hütten, fast ebensoviel wie in der Zeit zwischen beiden Weltkriegen.

Zu jener Zeit war der Sonntag nach dem St. Jakobstag (25. Juli) der gebotene Tag des Aufstiegs ins Gereut. Zu jedem grösseren Gereut zogen 6—8 Mäher und 3—4 Recherinnen. Die Mäher trafen am Sonntag mittags beim Hauswirt zum Essen ein, von den Mädchen erhielt jeder ein Blumensträusschen. Nachmittags machten sie sich, mit Sensen, Heurechen, Heugabeln, Gefässen und Nahrung beladen, auf den Weg ins Gereut. Der Hauswirt nahm auch 3—4 grosse Leintücher (Plachen) für das Heu sowie das Dengelzeug mit. Die Arbeit begann frühmorgens: die Mäher mähten, den Recherinnen oblag das Rechen, das Streuen und das Umdrehen des Heues, wogegen das Einbringen des trockenen Heues gemeinsam vollführt wurde. In einer Gruppe befanden sich 4 Arbeiter: ein Mäher oder eine Recherin brachte das Heu in Reihen, eine Recherin besorgte das Reinrechen des Wiesengrundes, einer von den Mähern schichtete das trockene Heu auf die Heuplache, ein anderer beförderte das Heu in der zugebundenen Plache auf den Heuboden.

Man schlief auf dem Heu, ohne die Arbeitskleidung auszuziehen. Nur der Schuhe pflegte man sich zu entledigen. Die Frauen lagen auf den ausgebreiteten Heuplachen, als Decke diente ein Haufen Heu. Für persönliche Hygiene wurde nicht gesorgt; die Männer wuschen und rasierten sich gewöhnlich die ganze Woche nicht, die Frauen wuschen sich Hände und Gesicht beim Wasserholen.

Bis zum ersten Weltkrieg war die Kost von jener, die in der Zwischenkriegszeit eingeführt wurde, völlig verschieden. In den letzten Jahrzehnten erfuhre sie wieder eine wesentliche Änderung. Zum Frühstück gab es in früheren Zeiten Pfannkuchen aus Heidenmehl, gefüllt mit Hirsegrütze und Topfen, später wurde statt dessen Heidensterz bereitet. Zur Jause hatte man einst gekochtes Dörrobst, Topfen und Brot, hie und da mit dem Absud von Dörrobst übergossen. Zu Mittag gab es unvermeidlich zuerst Sauerkraut, sodann Gerstel mit geselchtem Schweinefleisch und Fleisch mit Brot. Zum Abendessen wurde stets Hirsegrütze mit Milch gekocht. Getrunken wurde Quellwasser. Später wurden Suppen eingeführt, gedünstete oder anders bereitete Kartoffeln, Teigwaren, Salat und Fleisch. Man will verhackten Speck und mag keinen Topfen mehr, statt Wasser trinkt man Tee oder schwarzen Kaffee. Heute gleicht die Speisefolge jener daheim, zur Jause stehen Wurst, Fleisch, Butter, Marmelade, Bohnensalat oder grüner Salat, gekochtes Dörrobst und anderes zur Verfügung. Sogar echter schwarzer Kaffee hat den Weg ins Gereut gefunden. Man trinkt Bier, Wein, Tee, Fruchtsäfte. Beim Essen sitzt man

noch immer auf dem Boden, eine gemeinsame Schüssel ist aber nur noch für den Sterz und den Salat üblich.

Am St. Bartholomäustag (24. August) werden die Kühe von der Alm in Gereut getrieben. Noch zwischen den beiden Kriegen kamen nach Zajama, wo die Dorfeinwohner die meisten Gereute besitzen, 7 oder 8 Viehkoppeln; jede zählte 20 bis 30 Stück Vieh, in den letzten Jahren sind es nur mehr 2 Koppeln ohne Melkkühe. Die mündliche Überlieferung berichtet, dass man einst auch Schafe hütete und man zu Düngzwecken die Umzäunung reicherweise zu verlegen pflegte. Durch das Düngen wuchs der Heuertrag beträchtlich. Deshalb war das Ausstreuen des Düngers im Herbst und das Rechten im Frühling nebst dem Säubern und dem Räumen der Gereute einst eine sehr bedeutende Beschäftigung. Nach dem zweiten Weltkrieg hat man dies aufgegeben.

Das trockene Heu bringen die Bauern im Winter zu Tal. Die Heumenge wurde durch die Anzahl der mit Heu beladenen Schlitten (»samótežniki«) berechnet. Ein Schlitten befördert rund 150 kg Heu. Das schichtenweise Verladen und die Fahrt den steilen Hang bergab verlangten ein bestimmtes Können und eine gewisse Fertigkeit. Heute wird das Heu mit Pferden zu Tal gebracht.

Nach dem letzten Krieg begann man die Mahd in den Gereuten aufzugeben. Dafür gab es mehrere Gründe: die Spesen, die der Bauer mit der Mahd hat (Arbeiterlohn, Kost, Amortisierung von Werkzeug und Bauten, Transport), stehen in keinem Verhältnis zum Heupreis. Weiters ist die Viehanzahl beträchtlich verringert und der Ertrag des intensiveren Futterbaues im Tal erheblicher. Von insgesamt 49 Gereuten von Bohinjska Bela sind heute 13 aufgegeben. Dieselbe Anzahl von Gereuten werden nur teilweise abgemäht, d. h. es werden nur jene Teile gemäht, wo das beste Gras wächst, oder man mäht bloss jedes zweite Jahr. Darüber entscheidet die Ernte im Tale. 23 Gereute wurden bisher noch jedes Jahr abgemäht, doch ist zu erwarten, dass sich diese Anzahl von Jahr zu Jahr verringert. Die heutige Mahd unterscheidet sich von der einstigen zunächst darin, dass man nur den mittleren und den schöneren Randteil des Gereuts abmäht, wogegen man einst auch zwischen dem Gebüsch und am Waldrand mähte. Deshalb und wegen des mangelhaften Säuberns schwinden die Grasflächen rasch dahin. Die Hauptursache ist jedoch die wirtschaftliche Berechnung — sie zeigt, dass es vorteilhafter ist Heu zu kaufen als es in den Gereuten zu gewinnen.

TERITEV NA KOROŠKEM

Pavle Zablatnik

Prispevek prikazuje teritvene šege pri koroških Slovencih, kakor so po podatkih kmeta domačina Lamberta Pisjaka (1899—1962) še pred nedavnim bile v navadi na Radišah nad Celovcem. Posebno zanimiv je običaj obredne ženitve zagonetnega jezdeca na belcu (»šimeljnu«) s skrivnostno nevesto — terico. Obred je očitno magičnega značaja in bi utegnil imeti mitično ozadje.

The author describes the flax-breaking customs of the Carinthian Slovenes; according to the data collected by the Carinthian farmer Lambert Pisjak (1899—1962), these customs have been recently still used at Radiše near Klagenfurt. Particular striking is the ritual wedding ceremony of a mysterious character riding a white horse, with a flax-breaking girl as mystical bride. This rite is obviously of magic nature and possibly includes mythic elements.

O teritvi na Koroškem so več ali manj obširno poročali in razpravljali že razni narodopisci, kakor France Kotnik, Josip Šašel in Fran Ramovš, Vinko Möderndorfer, Matko Potočnik, Georg Graber idr.¹ Tudi sam sem razpravljajal o njem zlasti v svoji disertaciji o duhovni ljudski kulturi koroških Slovencev in drugod.² Vse dosegljivo gradivo o njej pa je še posebej zbral in objavil Niko Kuret v svojem hvalevrednem delu Praznično leto Slovencev.³

Sam se še dobro spominjam, kako so na južnem Koroškem vsaj do druge svetovne vojne še pridno sejali lan — v Rožu in na Gurah mu pravijo »pradvò« (= predivo) — in konopljo. Na jesen so ju »popipali«, povezali v »pušle« (šope) ter spravili domov. S »hriflnom« so v Rožu in na Gurah

¹ F. Kotnik, Teritev v Slovenjem Plajberku. ČZN 10 (1913), 36 sl. — Isti, Slovenske starosvetnosti. Ljubljana 1943, 49 sl. — J. Šašel, F. Ramovš, Narodno blago iz Roža. Arhiv za zgodovino in narodopisje 2, Maribor 1936/37, 92 sl. — V. Möderndorfer, Verovanja, uvere in običaji Slovencev, V. knjiga: Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha. Celje 1946, 65—70. — M. Potočnik, Vojvodina Koroška I. Ljubljana 1909, 174 sl. — G. Graber, Alte Gebräuche bei der Flachsernte in Kärnten und ihr religionsgeschichtlicher Hintergrund. In: Zeitschrift für österr. Volkskunde 17, Wien 1911, 148 ss. — I d e m, Volksleben in Kärnten. Graz 1941, 349 ss.

² P. Zablatnik, Die geistige Volkskultur der Kärntner Slovenen. Graz 1951 (fil. dis.), 227—238. — Isti, Teritev na Koroškem. Vera in dom, Celovec 1957, let. IX, št. 8, 123—124.

³ N. Kuret, Praznično leto Slovencev III, Celje 1970, 69—81.

odstranili semenske glavice od steblovja, laneno seme pa peljali »na stope«, da so »naphali« domače jedilno in zdravilno olje. Laneno in konopno steblovje so »prestrli« po travnikih, da »se je uležalo«. Uležano steblovje so spet povezali v »pušle« ter spravili pod streho, kjer je čakalo na teritev. Teritve so se začele šele v pozni jeseni o sveti Uršuli, ali po vseh svetih, ko je bilo delo na polju že v glavnem končano.

O pripravi na teritev, o teritvi sami in o posebnem teritvenem slavlju pa je na voljo nekaj novega gradiva, ki nam je z njim postregel koroški slovenski kmet Lambert Pisjak, p. d. Prídovnik,⁴ iz Verovc pri Radišah nad Celovcem. Naletel sem nanj leta 1959, ko so me narodopisne reportaže za celovški radio vodile vsevprek po južni Koroški med Slovence pri Zilji, v Rožu, v Podjuni in na Gurah. Prídovnikov oče je bil izredno navezan na stare šege in navade ter je kaj rad pripovedoval o skorajda že pozabljenih starosvetnostih. Z magnetofonskega trakú podajam neokrnjeno vsebino najiniega pogovora o nekdanjih šegah ob teritvah na Radišah. Povedal je tole:

Kmet je moral gledati, da je dobil primernih drv za terično jamo. Pripravil je za kurivo šture pa kake bukove ali druge grče, ki se niso dale cepiti.

Terična jama je bila navadno malo oddaljena od hiš in drugih poslopj. Bila je približno dva metra dolga in enako široka, iz kamenja zidana pa kake tri metre globoka. Bile pa so nekatere tudi malo večje. Na zidu je bil lesen »okrianc« (okvir) iz tramov. Ti so imeli vdolbine, v katere so položili 5 do 6 cm debele smrekove drogove. Na drogove pa so »prestrli« lan in konoplje.

Medtem ko si je gospodar oskrbel »drvivo« (drva), je morala gospodinja povabiti na teritev zadostno število teric. Število se je ravnalo po tem, koliko lanu in konopelj je bilo. Navadno so zaposlili 10 do 12, pa tudi 14 do 16 teric. Pri izbiri teric se je gospodinja ozirala na želje vaških in sosednjih fantov.

Terice so šle navsezgodaj na delo, pogosto že ob kakih dveh ponoči. S trlico pod pazduho so prišle na terišče. Tam je bil na treh močnih kolih pritrjen tram z vdolbinami, ki so mu pravili »koza«. Terica je vtaknila trlico na enem koncu v kozo, na drugem koncu pa jo je pritrčila na poseben kol s primerno vdolbino.

Medtem je v terični jami ali »fištrni« zaplamtel ogenj, nad njim pa je starejša, izkušena terica začela sušiti lan in konoplje. Pravili so ji »ta suha«. Od nje je bil v veliki meri odvisen ves potek teritve. Bila je »kakor matica pri bčelah«. Vse se je sukalo okoli nje. Morala je biti skrbna, pa tudi kratkočasna. Skrbela je za to, da se lan in konoplja nad ognjem nista vnela, pa tudi, da se nista prepočasi sušila, da tericam ni zmanjkalo dela. Terice so urno šklepetale od ranega jutra do poznega večera, vmes pa se je oglašal prešeren smeh in klepet, tu pa tam tudi vesel vrisk dokaj objestnih teric. Bilo je pa takó, da so stari ljudje uporabljali izrek: »Kdor ni korén (= korenjak), mora terice pa ose pri miru pustiti!«

Kar bi ljudje dekletom sicer hudo zamerili, to so jim kot tericam milostno spregledali, češ kaj boš, so pač terice! Nihče ni bil varen pred njimi, naj je bil »žendarm ali kaplan«. Vsakemu moškemu, ki je prišel mimo terišča, so pripelle na jopič s prejo povit »pušlec« (šopek). Zanj »še boglonaj ni bilo

⁴ L. Pisjak, rojen v Verovcah 5. 1. 1899, umrl prav tam 23. 11. 1962.

treba reči«, če ga je dobil fant z vasi ali iz soseščine, ki je bil vabljen na večerno teritveno slavje. Drugi popotni ljudje pa so se morali stegniti v »haržat« (žep) in malo kaj dati za pušlec. Če se je pri tem kdo malo kam zagledal, pa je dobil »rep« na jopič, se pravi, da so mu terice pripele čop preje na jopič ali pa mu natlačile pezdurja v žepe.

Med delom so se terice posvetovale, kateremu fantu bojo »korpič« poslale. V lepo okrašeno košarico (»korpič«) so položile steklenico strdenega žganja, okoli steklenice pa toliko pušelcev, s prejo povitih, kolikor fantov so pričakovale za večerno gostijo. Dve terici sta se kolikor mogoče smešno oblekli ter zanesli korpič fantu, ki je katero izmed teric rad videl. Fant, ki je prejel korpič, je že vedel, kaj ima storiti: Vse fante, kar jih je bilo na vasi in v soseščini, je povabil na teritveno slavje, poskrbel godca za ples ter prevzel odgovornost za pravilen potek večernega sporeda.

Zvečer so se povabljeni fantje z godbo, vriskanjem in petjem zglasili pred hišo, kjer so se gostile terice po končani teritvi. Prinesli so s seboj korpič, ki so ga poslale terice. Niso pa vrnili praznega, marveč polnega sladkarij in dobre jedače in pijače. Eden izmed fantov ga je izročil tericam z besedami: »Kar je bilo rečeno, je pečeno. Tole je pa ženin dal.«

Medtem ko so terice posvečale svojo pozornost izbranim darilom v korpiču, so fantje »naštimali šimeljna«. Za to je bilo treba treh krepkih fantov. Dva sta se postavila drug za drugega, tretji pa je legel čez oba tako, da se je oprijel prednjega za rame z rokami, zadnjega pa z nogami. Vse tri so pognili z rjuhami. To je bil »šimelj«, ki so mu spredaj še pritaknili konjsko glavo. Tudi to so naredili iz rjuhe, ki so jo »nabulali« (natlačili) z otavo, rjušne cipe pa so uredili za ušesa. Eden izmed fantov je kot »ženin« zajahal šimeljna ter jezdil skozi hišna vrata naravnost v sobo, kjer so bile terice zbrane za mizo. Jezdec je samozavestno pogledal po sobi gor in dol, »kot bi bil bogve kakšen knez«, nato pa je pozdravil: »Dober večer pri vas!« Iz kota izza mize se je oglasila terica, ki je bila napravljena kot »nevesta« z odgovorom: »Ali je dober al' ni!« Nato se je med jezdecem-ženinom in terico-neveto razvijal tale obredni pogovor.

Ženin: »Slišal sem, da je pri vas ena lepa pa bogata nevesta. Ali je to resnica?«

Nevesta: »Ja, kdo pa si, odkod pa prideš?«

Ženin: »Na Obirju sem vstal, v Dravi sem se umil, na Babi sem pa opoldne bil, sedaj sem pa tu. Ali bi hotela moja biti? Pa koliko si bogata?«

Nevesta: »Jaz imam sto manj kakor pa devetindevetdeset gradov. Krav imam pa toliko, da jih kar v en tajh (= ribnik) noter molzemo. Polè (= potem) smetano pa kar z ladjo posnemamo, polè ko je posneto, pa noter v en sod demo smetano, pa gorta (= gor) zapeljemo na planino. Polè pa dovta (= dol) potočimo sod. Ko dovta privali se, je pa že zmedeno, pa puter (=maslo) ven pade.«

Ženin: »No, to je lepo, to je lepo. Ali bi hotela moja biti?«

Nevesta: »Ja, če zlat most narediš, da bom do tebe mogla!«

Tedaj se »ženin« stegne v žep po denar ter vrže nekaj kovancev na mizo, da tako postavi »zlat most«. Medtem pa »nevesta« zapazi, da šimelj

ni podkovan, ter pravi: »Ti ja še konja nimaš podkovanega!« Ženin pokliče kovača, češ naj pogleda, ali je res, kar trdi nevesta. Kovač prihiti, klešče in kladivo v rokah, ter skuša vzdigniti konju zadnjo nogo, pa ne more, ker konj neprestano štoka. Zato pokliče še ženo na pomoč. Ta je debela, da se komaj prikobacá skozi duri. A komaj se približa konju, se že zvrne kakor trkelj, kajti šimelj jo je hudo brcnil. Kovač pa zdihuje: »Še ženo mi bo ubila ta mrha!« Takoj pokliče »šintarja« (konjederca), češ naj odvede mrho. Šintar priteče, popade šimeljna za glavo ter mu vzame življenje, s tem da odgrne rjuhe, ki so zakrivale fante. Fantje odskočijo, ženin pa stopi k mizi. Tedaj nevesta vstane ter se čez mizo »po zlatem mostu« podá ženinu v naročje. Ženin jo dvigne raz mizo. V tem hipu zapoje harmonika, ženin in nevesta zaplešeta, z njima pa se zavrtijo vsi ostali v veselem plesu.

Tu gre očitno za star običaj obrednega ženitovanja, ki je prvotno rabil magičnim namenom, čarodejnemu oplajanju narave. Li u n g m a n⁵ opozarja na podobne običaje pri raznih narodih v Aziji in Evropi, ki jih izvajajo ponekod ob času setve, drugod pa ob žetvi. Ženitev je od nekdanj sama po sebi simbol oplajanja in rodovitnosti. A kdo naj bi bila v našem primeru ženin in nevesta, katerih ženitev naj bi pričarala rodovitnost zemlje? Ženin na belcu, ki prihaja čez devet gorá, hribov in dolin, bi utegnil predstavljati Sonce na nebu, ki zjutraj vstane na Obirju, opoldne stoji nad Babo, zvečer pa se sreča z nevesto — Luno. Ta nevesta se tudi razodeva kot nadsvetno bitje: sto manj kot devetindevetdeset gradov ima, to je manj kot nič, pa je kljub temu bolj mogočna kot kdor koli na tem svetu. Po zlatem mostu nebesnega svoda se srebrna Luna podaja na pot za zlatim Soncem. Naš sončni junak jaha belca, saj se je starogrški sončni bog Febus Apolon tudi vozil s konji. Sonce in Luna sta si bila po grški in rimski mitologiji brat in sestra, v mitih raznih narodov pa nastopata tudi kot ženin in nevesta.⁶ Ljudstvo ne pripisuje samo soncu, ampak tudi luni posebno oplajalno moč. Zato so npr. v Rožu in drugod svoj čas cepili drevje najrajši o mladem mesecu po starem pregovoru: Bolj ko o starem cepiš, pozneje ti bo rodilo.⁷ Za setev pa je veljalo kmečko navodilo: Ob starem orati, tri dni po mladem sejati, pa vse dobro rodi.⁸ Potemtakem je simbolična ženitev Sonca in Lune po ljudskem verovanju utegnili biti magično dejanje za oplajanja narave.

Tudi za »šimeljna« bi lahko domnevali posebno mitično ozadje, če pomislimo, da so stari narodi, kakor npr. Perzijci, stari Grki in Rimljani čistili konje kot božanska bitja. Rimski praznik žetve, t. i. »Consualia«, so obhajali s konjskimi dirkami, konja, ki je zmagal, pa so žrtvovali bogovom. Rimska boginja rodovitnosti Ceres in njena grška vrstnica, boginja Demeter, sta se

⁵ Prim. W. Li u n g m a n, Traditions wanderungen Euphrat-Rhein. Studien zur Geschichte der Volksbräuche. FF Communications Nr. 118 u. 119, Helsinki 1937/38, I, 133, 135, 169; II, 1079, 1090, alibi.

⁶ Prim. O. R ü h l e, Sonne und Mond im primitiven Mythos. Philosophie und Geschichte. Tübingen 1925, Heft 8. — W. W u n d t, Völkerpsychologie. Leipzig 1923, Bd. VI: Mythen und Religion, III, 65 ss.

⁷ I. N a v r a t i l, Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim. LMS 1892, 172.

⁸ J. P a j e k, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, 1884, 98.

po ljudski veri prikazovali včasih v konjski podobi.⁹ Graber opozarja na to, da je mitični šimelj, ki nastopa pri koroškem teritvenem slavju, znan po vsej Nemčiji, ter meni, da si ga je Koroška izposodila odtod.¹⁰ Res je, da že rimski pisatelj Tacit omenja zlasti vedeževanje s konji pri Germanih kot »*proprium gentis*« — kot posebnost tega naroda¹¹ — in da je pri starih Germanih konj, zlasti pa belec (šimelj) užival božanske časti.¹² Studij mitoloških virov in etnološke literature pa vodi do spoznanja, da so konje in še posebej belce častili tudi drugi indoevropski narodi. Na slovanskih tleh je to češčenje najboljše izpričano pri zapadnih Slovanih. Viri poročajo o belem konju, ki je bil posvečen slovanskemu bogu Svantevitu in so mu zlasti v Arkoni izkazovali mnogovrsten kult.¹³ Negelein, Frazer idr. domnevajo, da je češčenje konj in še posebej belcev indoevropskega izvora.¹⁴

Po vsem tem se zdi, da so se ob teritvi na Koroškem v običaju obredne ženitve jezdeca na šimeljnu z zagonetno nevesto trdoživo ohranile mitične reminiscence iz pradavnih časov.

⁹ Herodot, *Historia* I, 189; III, 84. — G. Wissowa, *Religion und Kultur der Römer*. Müllers Handbuch der klass. Altertumswissenschaft V, 4, München 1912, 145, 157 s. — W. Mannhardt, *Mythologische Forschungen. Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte* 51, Straßburg 1884, 156 ss., 169 s. — Idem, *Wald- und Feldkulte der Germanen und ihrer Nachbarstämme*, Berlin 1904/5, II, 337 ss.

¹⁰ Cf. G. Graber, *Volksleben in Kärnten*, 368 f.

¹¹ Cf. Tacitus, *Germania*, cap. 10.

¹² Prim. Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*. Berlin und Leipzig 1935, I, § 52; II, §§ 62, 154, 223.

¹³ E. Wienecke, *Untersuchungen zur Religion der Westslaven*. Leipzig 1940, 3 s., 16, 194.

¹⁴ J. v. Negelein, *Das Pferd im arischen Altertum*, 34 ss. — J. G. Frazer, *The Golden Bough*. London 1918—1922, VIII, 337 ss. — E. Wienecke, *Untersuchungen zur Religion der Westslaven*, 196.

Zusammenfassung

BRECHELBRAUCHTUM IN KÄRNTEN

Lambert Pisjak (1899—1962), ein Bauer aus Werouzach bei Radsberg (Vetrove pri Radišah) in Südkärnten, berichtet als Augen- und Ohrenzeuge über das Brauchtum umranke Flachs- und Hanfbrecheln, wie es in seiner engeren Heimat noch bis zum zweiten Weltkrieg üblich war.

Das Brecheln war eine patriarchalische Gemeinschaftsarbeit, zu der sich Mädchen und Frauen aus der Nachbarschaft zusammenfanden. Nach einem reichlichen Imbiß begaben sich die Brechlerinnen in aller Frühe, die Brecheln unter dem Arm, gemeinsam zur Brechelstätte am Rande der Ortschaft, wo die Darre und die Vorrichtung zur Anbringung der Brecheln bereitstanden. Die Leitung der Brechelarbeit hatte die fachkundige »ta suha« (Dörrfrau) inne, der das Dörren des Hanfes und Flachses oblag. Während der Brechelzeit hatten die Brechlerinnen altüberlieferte Vorrechte. Sie konnten ungebetene Gäste mit drastischen Maßnahmen fernhalten und allerlei Schabernack treiben. Bevorzugte hingegen erhielten von ihnen einen wergumwickelten Rosmarinstrauß. Solche Sträußchen wurden gern gesehenen Burschen eigens in einem Körbchen (»korpič«) zugesandt. Das war eine unmißverständliche Einladung zum abendlichen Brechlerintanz.

Am Abend fanden sich die geladenen Tänzer mit einem Musikanten bei den Brechlerinnen ein. Einer von ihnen bestieg als »Bräutigam« (ženin) einen vorgetäuschten »Schimmel«, ritt schnurstracks in die Bauernstube, in der die Brechlerinnen ihr Festmahl hielten, und fragte in rituellen Redewendungen nach der »Braut« (nevesta). Diese saß bei festlich gedeckter Tafel inmitten der Brechlerinnen. Nach einem mythisch anmutenden Zwiegespräch forderte sie den Schimmelreiter auf, ihr eine goldene Brücke zu bereiten, auf der sie zu ihm kommen könnte. Er warf daraufhin einige Geldmünzen auf den Tisch. Da erhob sich die »Braut« und schritt über die »goldene Brücke«, d. i. über die auf dem Tisch liegenden Geldmünzen, dem »Bräutigam« entgegen, der sie mit offenen Armen auffing und mit ihr den Tanz eröffnete.

Der Brauch stellt eine rituelle Hochzeit als Fruchtbarkeitszauber dar. In Anbetracht des mythisch anmutenden Zwiegesprächs, bei dem sich sowohl der rätselhafte Schimmelreiter als auch die geheimnisvolle Brechelbraut als überweltliche Wesen vorstellen, könnte der Schimmelreiter als Verkörperung der Sonne, die Brechelbraut als Verkörperung des Mondes gedeutet werden, zumal Sonne und Mond entsprechend der antiken Vorstellung einander als männliches und weibliches Wesen begegnen.

UDK 631.362.1:637.3(497.12)

PASTIRSKA TORILA Z VELIKE PLANINE

Vlasto Kopač

Kmetje iz vasi in selišč pod Grintovci, ki imajo svojo pašno pravico in pastirske bajte na Veliki, Mali, Gojški in sosednih planinah, poženejo vsako leto v juniju svoje trope govedi in jarcev na velikoplaninske pašnike,¹ kjer planujejo dobre tri mesece.²

V njihovo redno opravilo sodi poleg vsakodnevne molže, kuhe in vardevanja živine tudi metenje surovega masla v pinji ali medelu ter sirjenje, to se pravi, ugrevanje posnetega kislega mleka v *sirovniku*³ in odcejanje sesirka v torilih ali cedilih.

Lesena torila, ki so jih pri sirjenju tod na splošno uporabljali še do pred kratkim, nekateri jih tudi še danes, so okrogle, pičel pedenj široke in do pol pednja globoke, iz enega kosa lesa izdolbene ali izstružene skodele z nekoliko navzven nagnjenim obodom in naluknjanim dnem. Vanj je čez luknjice ponavadi vrezan še ta ali oni simbol, ki ga je izrezovalec včasih olepšal z okraski v zarezovalni tehniki.

V bistvu so velikoplaninska torila preprosti leseni kalupi ali modli in obenem cedila, v katerih pastir odceja in oblikuje sir. Pred drugo vojno so jih dolbli na roko in stružili na stružnico večinoma v parih, torila z višjim obodom pa so bila namenjena za posamično rabo.

To pastirsko posodje so uporabljali pri sirjenju odkar pomnijo pa tja do konca paše jeseni 1944 v vseh 62 pastirskih bajtah, kolikor jih je tedaj stalo na Velikem stanu.⁴ Enako so oblikovali in odcejali sir na Mali in Gojški planini ter na sosednjih planinah v Kisovcu, na Marjaninih njivah, Konjščici in v Dolu. V takšnih torilih so oblikovali sir tudi v bližnji seseščini Velike planine, na Kriški planini in Jezercih ter drugod na krvavškem območju. Tako so sirili tudi v solčavskih, lučkih in drugih, danes že opuščenih kravjih planinah v Grintovcih. Vendar pa uporabljajo v štajerskih planinah ter na kmetijah Podvolvljeka in Gornje savinjske doline v splošnem večja ovalna ali okrogla torila, sestavljena

¹ Mišljeni so vsi pašniki na Veliki, Mali in Gojški ter sosednjih planinah.

² Domačini v pašnih mesecih na planini *puvanujejo*.

³ *Sirovnik* je lonec za sirjenje, nekoč lončen, sedaj iz emajlirane pločevine.

⁴ Velki stan pravijo domačini pastirskemu selišču na Veliki planini; Mali, Gojški in Stovniški stan pa seliščem na Mali, Gojški in na Dovji ravni.

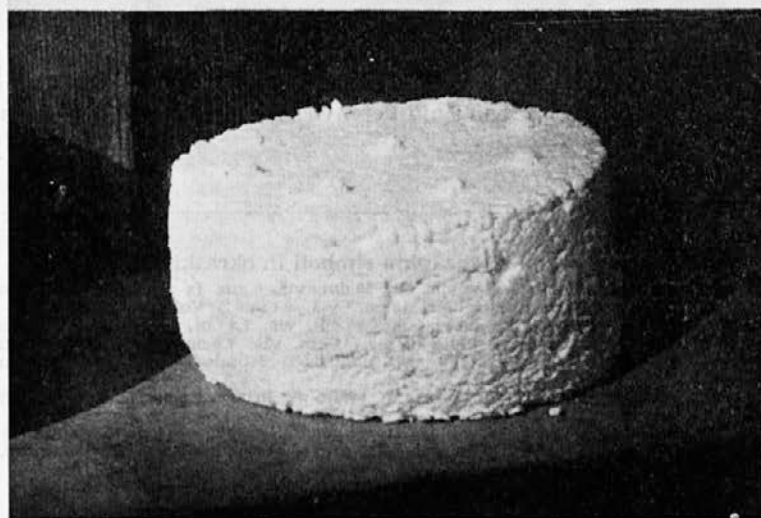
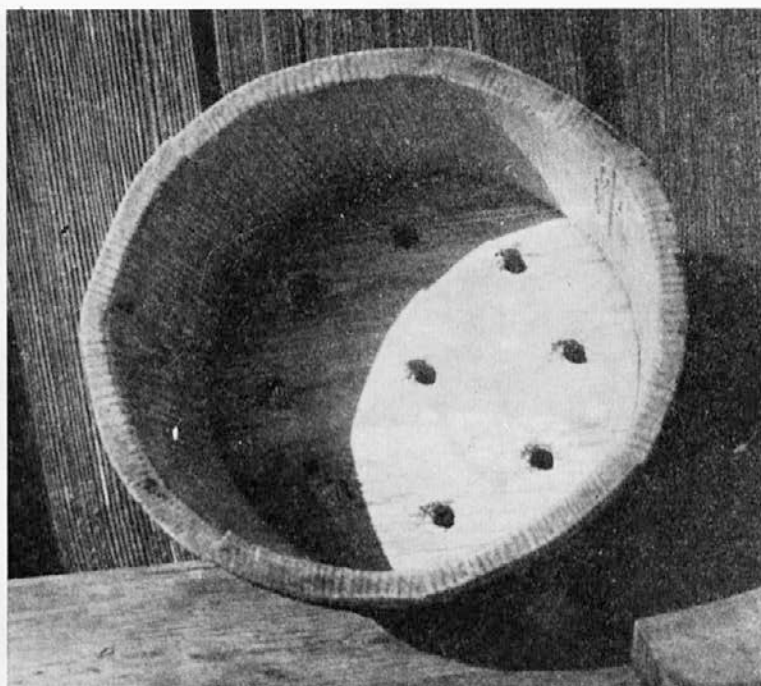

Torila z Velike, Male in Gojške planine ter Dovje ravni. Vsa so izdelali in uporabljali pri sirjenju na planini še pred drugo svetovno vojno.

Foto: J. Kališnik.

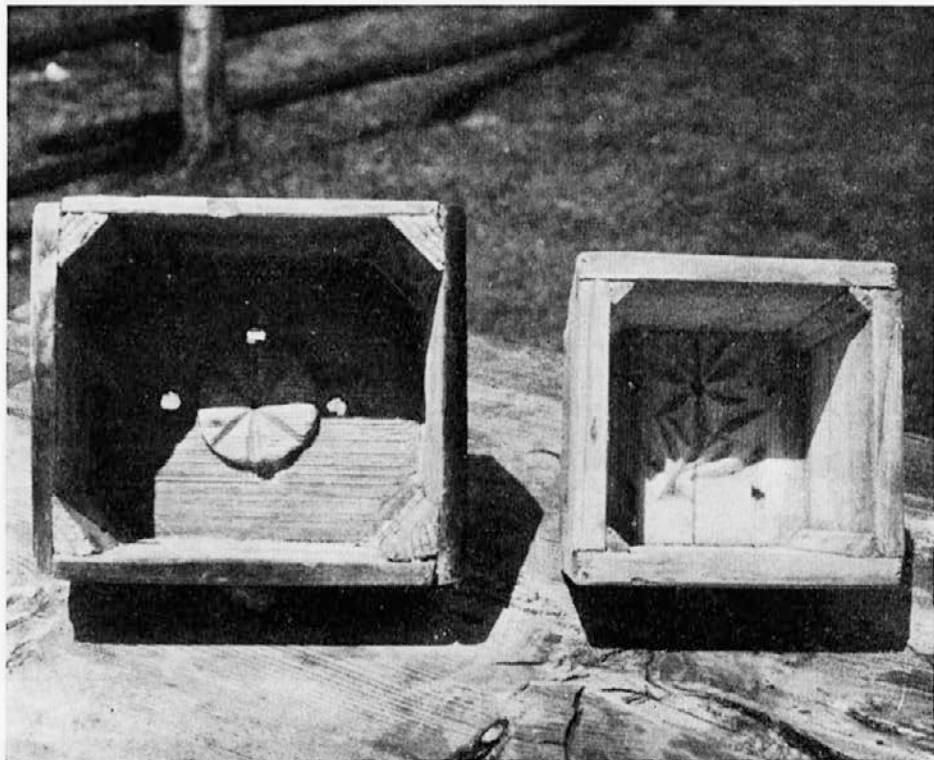
iz dožic, spetih z dvema obročema, ki imajo dno prav tako prevrtano s 5, 7 ali 9 luknjicami, včasih pa čeznje vrezan še križ ali rozeto.

Odcejanje in oblikovanje sira v lesenih torilih ni doma le v naših gorah, poznajo ga tudi drugod v Alpah, lesena in lončena torila uporabljajo na nekaterih sredozemskih območjih, torila rabijo pri sirjenju tudi laponski pastirji in rejci severnih jelenov.

Torilo iz dožic, spetih z železnima obročema, izdelano Zakalom nad Bistričico. Uporablja ga pri sirjenju Stane Grilc-Skof na Veliki planini.

Foto: V. Kopač.

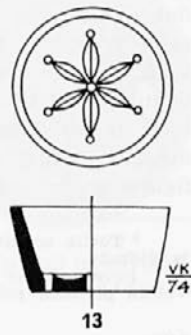
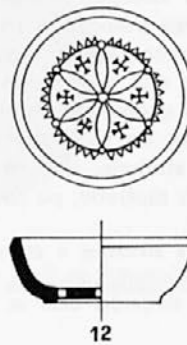
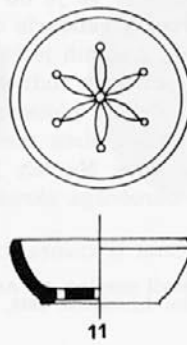
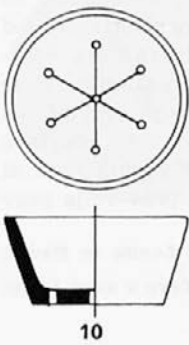
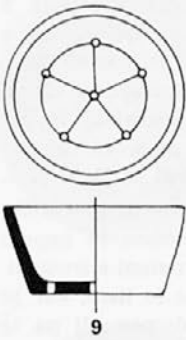
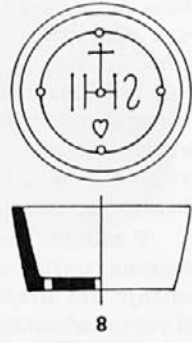
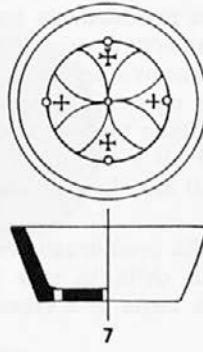
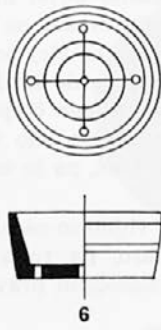
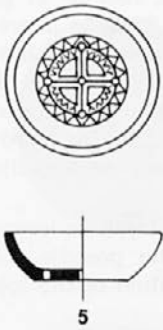
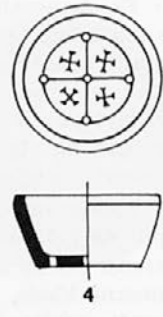
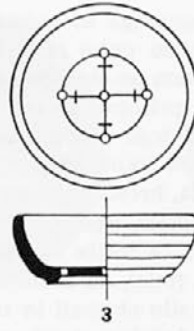
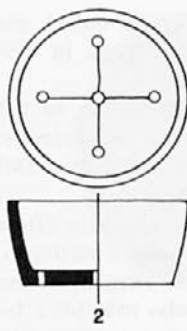
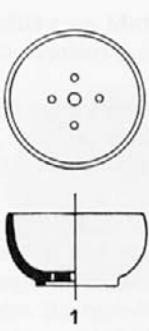
Po drugi svetovni vojni so začeli Velikoplaninci zbijati iz deščic škatlasta torila z nekoliko navzven nagnjenim obodom. Dva primerka škatlastih toril povojnega tipa, ki ju uporablja pri sirjenju Peter Grilc-Havtež na Veliki Planini.

Foto: V. K o p a č.

Velikoplaninska torila z vrezanimi simboli in okraski:

- 1 Par izstruženih toril iz javorja, šir. 25 cm, viš. 8 cm. Iz zbirke osnovne šole v Stranjah.
- 2 Izstruženo torilo iz bresta, šir. 19 cm, viš. 9 cm. Z Velike planine.
- 3 Par izstruženih toril iz javorja, šir. 20 cm, viš. 7,5 cm. Iz Bosove bajte na Veliki planini.
- 4 Ročno izrezano torilo iz javorja, šir. 16 cm, viš. 7,5 cm. Iz Hbanove bajte na Veliki planini. Ožgano torilo je ostalo na pogorišču Hbanove bajte po požigu Velike planine januarja 1945.
- 5 Izstruženo in delno ročno izrezano torilo iz hruške, šir. 17 cm, viš. 5 cm. Iz Kregarjeve bajte na Dovji ravni.
- 6 Par izstruženih toril iz topola, šir. 17 cm, viš. 6,5 cm. Iz Jankove bajte na Dovji ravni.
- 7 Ročno izrezano torilo iz javorja, šir. 22 cm, viš. 8 cm. Z Velike planine. Iz zbirke akad. kiparja in slikarja Aladina Lanca v Kamniku.
- 8 Izstruženo torilo iz bresta, šir. 19 cm, viš. 9 cm. Z Velike planine.
- 9 Izstruženo torilo iz črnega gabra, šir. 19 cm, viš. 9 cm. Iz Mežnarjeve bajte na Gojski planini.
- 10 Ročno izrezano torilo iz hruške, šir. 18 cm, viš. 10 cm. Z Velike planine. Iz zbirke akad. kiparja in slikarja Aladina Lanca v Kamniku.
- 11 in 12 Par izstruženih toril iz javorja, obe šir. 28 cm, viš. 7 cm. Iz Rošove bajte na Veliki planini. Torili sta bili zakopani, zato ob požigu planine nista zgoreli.
- 13 Ročno izrezano torilo iz javorja, šir. 18 cm, viš. 9 cm. Iz Kregarjeve bajte na Dovji ravni.

Risal: V. K o p a č.

Po materialu, iz katerega so izdelana ter po obliki, meri in rabi so velikoplaninska torila zelo blizu onim iz širšega alpskega in evropskega prostora. Od slednjih se ločijo predvsem po okrasju na dnu.

Izdelovalci toril s prisojne strani Grintovcev so se pri izbiri lesa, tehnični obdelavi in oblikovanju tega posodja zgledovali po podedovanem izročilu, kar je razvidno tudi iz motivike likov, vrezanih v njihovo dno. Dolbli in rezali so torila iz javorja, hruške, topola, bresta in črnega gabra.

Izdelovali so jih takole. Spodnji del goli ali rklja (*štom*) so odžagali in razcepili na križ v špevte. Za torila so odbrali tiste z najlepšo rastjo in jim odklali notranji del ob strženu (*tele*), da kasneje ne bi razganjalo lesa. Iz njih so našagali primerne klade, jih za silo obtesali in na grobo izdolbli s teslom, dletom ali ozko tesarsko sekuro. Napol dodelana torila so skrbni izdelovalci še prekuhali v svinjskem kotlu. Takšno, iz prekuhanega lesa izrezano torilo ni počilo, tudi če so ga vsak dan v planini namočili s sirotko in nato presušili na polici. Tista iz neprekuhanega lesa pa so zagotovo pri daljši rabi prej ko slej počila. Prekuhano klado je izrezovalec na zunaj obrezal z nožem, znotraj pa do kraja izdolbel z dletom in strugom, nakar je dodelano torilo zgladil še s stekleno črepinjo. Skozi plosko dno je nato izvrtal še 5, 7 ali 9 luknjic. Torilo-cedilo je bilo izdelano. Ko je čeznje vrezal še rozeto, križ ali kak drug udomačen simbol, pa je torilo dobilo še funkcijo okrašenega kalupa.

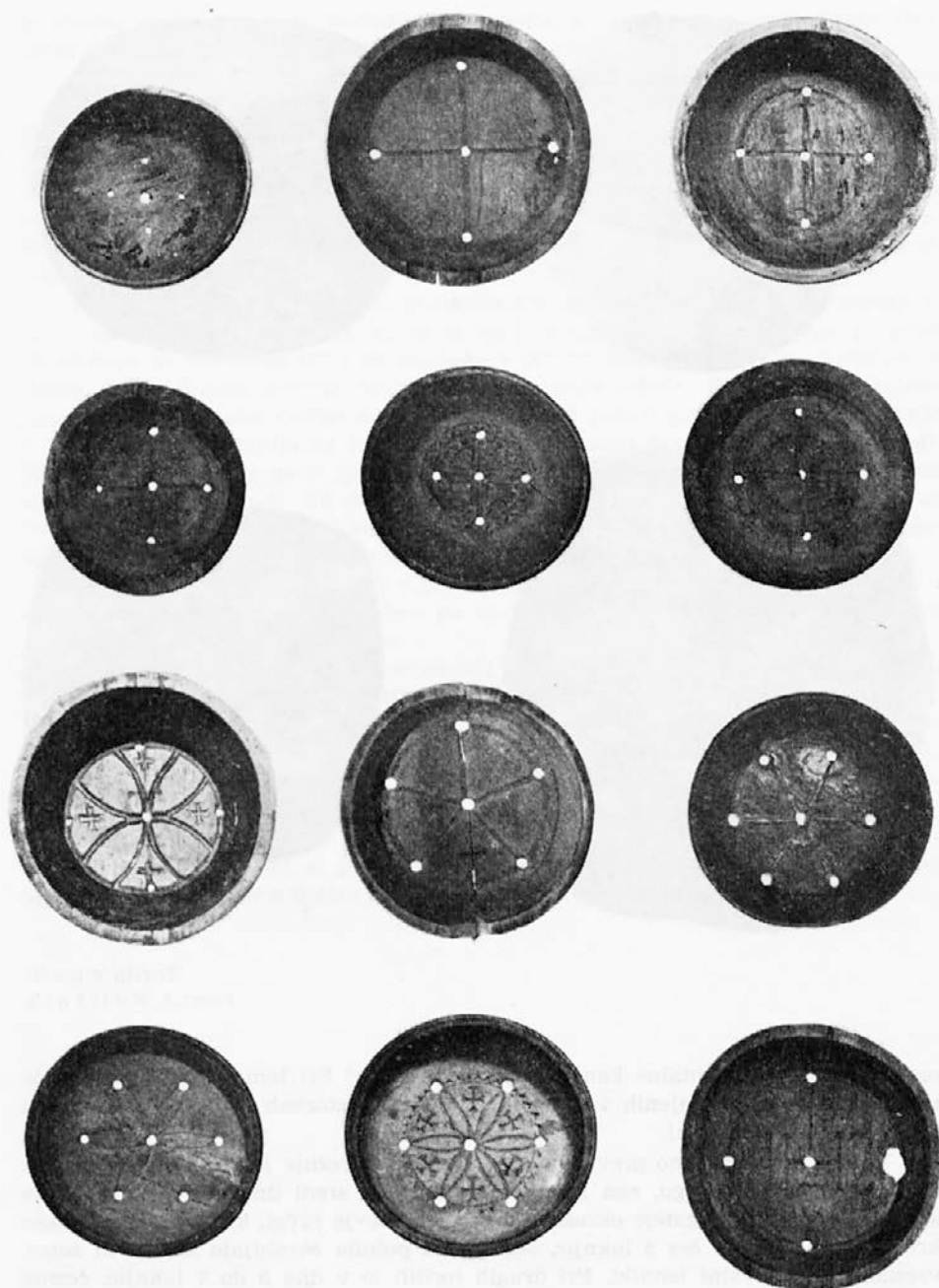
V zadnjih desetletjih pred drugo svetovno vojno so začeli uporabljati že lesena stružena torila⁵ enakih oblik in mer kot staro, na roko izrezano posodje. Le zunanje lice struženega torila se z vrezanimi žlebiči in pravilno oblino očitno loči od ročno izdelanega.

Najlepši ohranjeni primerki tega pastirskega posodja pri nas so torila z Velike planine. Pod nazivom Velika planina mislimo na planinsko ravan s pastirskimi selišči na Veliki, Mali, Gojški in sosednjih planinah. Primerki toril, ki jih tu obravnavam, so zbrani v zadnjih letih. Nekateri so iz zasebnih zbirk, nekaj jih je bilo že zavrženih, posamezna pa so še v rabi. Etnografski muzej v Ljubljani žal ne premore nobenega primerka, kamniški muzej pa hrani le eno škatlasto torilo, ki ga je po vojni iz deščic zbil Preskarjev Andrej iz Bistričice.

Nemci so v januarju 1945 požgali pastirska selišča na Veliki, Mali in Gojški planini. Tedaj je zgorelo čez sto pastirskih bajt s planinskim domom in kapelo vred. Vneli se nista le dve na Mali planini, ker sta bili do vrha zameteni s snegom. Z bajtami in pastirsko opremo so zgorela tudi vsa torila. Ostalo je le tisto, kar je bilo že v dolini in kar so pastirji jeseni 1944 v koših odnesli domov ali pa iz podedovane previdnosti zakopali v planini. Čeprav se je do danes ohranilo le za dober ducat tega lesenega posodja, nam ta ostanek vendarle odstira poučen pogled na to vrsto pastirskega rezbarstva v Grintovcih. Zbranih je 13 toril z različno motiviko, vrezano v njihova dna. Ker so na teh primerkih tudi nekateri simboli, ki se odmikajo od ustaljenih geometričnih shem v delitvi ploskega dna pri večini teh toril, lahko domnevamo, da so rezbarji vrezali v tista torila, ki nam niso več dosegljiva, tudi druge simbole, like in ornamente. Na teh 13 primerkih tudi ni figuralnih in rastlinskih motivov, pa tudi ne baročnega okrasja, čeprav velja prav

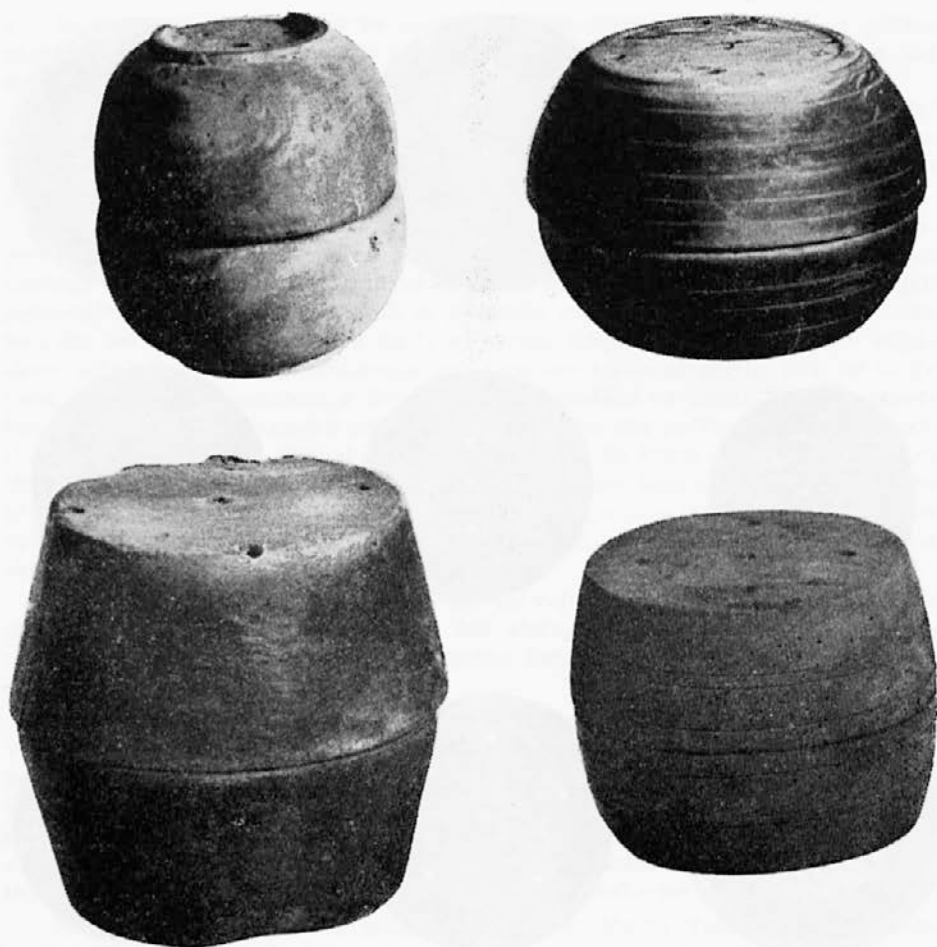
⁵ Torila so stružili na stružnici v glavnem Plksel iz Godiča, Ciri iz Laniša in Havtež iz Sidraža.

Prve podatke o velikoplaninskih torilih je objavil etnolog dr. Anton Cevc v svoji knjigi Velika planina, pastirsko življenje, delo in izročilo, Ljubljana 1972.

V dno toril so vrezani stari simboli in okraski.

Foto: J. Kalíšnik.

Torila v pari.
Foto: J. Kališnik.

nasprotno za ornamentalne kompozicije na *pisavah*.⁶ Pri tem pa moramo seveda upoštevati, da je ohranjenih v muzejih in zasebnih zbirkah okoli 120 pisav, toril pa skoraj desetkrat manj.

Večina toril ima dno prevrtano s 5 luknjicami, čeznje je najpogosteje vrezan enakokraki križ v krogu, ena luknjica je izvrtana sredi dna, druge štiri pa na koncih krakov. Najbogateje okrašeno torilo je z Dovje ravni, ki ima v dno vrezan križ v krogu, razpet čez 5 luknjic, segmentna polnila obrobajo žlebiči in zobci, vrezani v zarezovalni tehniki. Pri drugih torilih je v dnu 5 do 7 luknjic, čeznje

⁶ *Pisave* so leseni pečatniki z vrezanimi simboli in ornamenti. Vtiskujejo jih v obod še svežih trničev — velikoplaninskih čebulastih sirčkov, močno osoljenih in prekajenih v bukovem dimu nad ognjiščem.

je vrezan enakokraki križ, malteški križ, rozeta, krog in dvojni krog, simbol IHS, vmes pa so še srce, križci, žlebiči, kar obdaja včasih še nazobčana obroba.

Pri natančnem ogledu vrezanih likov ugotovimo, da šesterolistna rozeta z globoko zarezanimi suličastimi listi, pa krogi, polnila, križci, zobci, srce in simbol IHS ne olajšujejo odcejanja skozi luknjice v torilu, temveč ga zadržujejo. Zato sklepamo, da rezbarji niso vrezovali simbolov in okraskov v dno zaradi izboljšanja funkcije cedila, temveč so jih zarezali v les kot negativne matrice za odtis črtnega reliefa na siru. Torilo je po svoji namembnosti namreč cedilo in kalup. Za rezbarja so bili vrezani liki le okraski na kalupu, pomena nekaterih prastarih simbolov že ni več poznal.

Sir je bil že od davnine zelo pomemben v ljudski prehrani, njegov pomen je začel upadati po 16. stoletju, ko se je bolj uveljavila mast. Do druge polovice 19. stoletja so večinoma sirili na stari, že v prazgodovini znani način. Tako sirijo danes še na Veliki planini in soseščini. Ravnajo takole. Posneto kislno mleko zagrevajo v sirovniku dokler se ne sesiri. Sesirek poberejo iz sirotke in nadevajo v torila, ki jih postavijo na *lesco* ali *lojtrco*, položeno čez škaf, da se sir odcedi. Naslednji dan po dve torili (*par*) z odcejenim sirom poveznejo vkup, da se vsebina sprime v zajetno grudo. To čez dan s toriloma vred še nekajkrat obrnejo, da se izcedi vsa sirotka. Ko v škaf več ne kane, iztresejo bikonično grudo sira na razgrnjene liste *šisernika* in postavijo na polico.

Torila so dolbli in izrezovali v pozni jeseni, ko je bilo poljsko delo na kmetiji že opravljeno, zimsko spravilo lesa pa se še ni začelo. Le redkokateri par toril je bil izrezan med pašo na planini.

Med liki, ki so jih pogosto vrezovali v torila, so nekateri, ki pričajo, da so se v pastirskem likovnem izročilu ohranili mnogi prastari simboli iz zgodnjih obdobij človekove zgodovine, nekateri še iz prazgodovine. Mnogim se je pomen v času in prostoru že zabrisal, njihov lik pa se je ohranil v današnji čas le še kot dekorativni element. Med te sodijo enakokraki križ, sončno kolo in šesterolistna rozeta.

Ce bo uspelo dodati k pičlemu številu ohranjenih toril še nekaj novih primerkov z vrezanimi liki, ki jih še nismo registrirali, bomo našo vednost o pomenu tega posodja pastirjev z Velike planine še razširili in dopolnili.

IZROČILO O BELI ALI VELIKI KAČI V ŠKOFJELOŠKEM POGORJU

Janez Dolenc

Gradivo objavljam po vrsti, kakor so mi ga v letih 1946—1948 povedali naslednji domačini:

- (1) Vinko Ažbe-Gribovškov, Zapreval;
- (2) Temincova mati, Mlaka;
- (3) Anton Dolenc-Tavčar, Četena ravan;
- (4) Žehcula, dninarica z Malenskega vrha;
- (5) Jožef Kokalj-Jeljarjev, Mlaka;
- (6) Frančiška Ažbe-Gribovsca, Zapreval;
- (7) Peter Potočnik-Zaklančar, Javorje;
- (8) Alojzija Dolenc-Tavčarjeva, Četena ravan;
- (9) Valentin Rupar-Tinač, Žetina.

Rajni Šemonca, ki je kot samec živel v Gribovškovi grapi, mi je povedal tole: Enkrat je bila v Mladem vrhu strašanska zakleta kača. Debela je bila kot hlod, pa govorila je. Tod okoli po vaseh je pobirala mlado živino, da jo je žrla. Vse ovce in teleta so šle pred njo (vse je požrla), le večje živine ni mogla odvreči. Ko so ljudje videli, da bodo prišli ob živino, so se spravili vkup pa naredili na Mladem vrhu strašansko grmado. Potlej so zakurili grmado, eden pa je z veliko sekuro stopil h grmadi in poklical kačo: »Zdej pa le prid, da se ma zmenil!« Takrat se pa kača oglasi: »Ti uš mene konču? Jest pounem to trikat prud, trikat niva, trikat gmajna!« Takrat se je pa pognala mimo njega, pa ga je samo z repom toliko oplazila, da je kar sfrčal na grmado v ogenj. Valila se je z Mladega vrha proti Luši in še naprej v Hrastnik. Za njo se je sledilo, kot bi bil kdo sila debel hlod vlekel. Potem je pa po Hrastniku šarila naprej. (1)

Enkrat je bila v Mladem vrhu kača kot žrd pri senenem vozu. Kradla je ljudem ovce pa prašiče. Potem so pripravili na Polešici tri grmade. Bilo je pa tako: Če bo prišla kača skozi vse tri grmade, bo pokončala tistega, ki je to pripravil. — Kača pridere h grmadam pa pravi: »Ti, smarkuc, boš mene unčovu, ke sn bla že pred Kristusum rojstvam!« Pa se zapodi v prvo grmado. Skozi prvo je prišla, skozi drugo tudi; v tretji je šele ostala in zgorela. (2)

V Ostrem vrhu je bilo včasih veliko liezarčne (lezerčine, kar leze). Potem je pa nekdo naredil veliko grmado in tako zacompral, da je vsa lezerčina

letela v ogenj. Dejal pa je: »Sam če ta vlike ne bo!« Ko je to izgovoril, je že zažvižgala in lomastila dol po grmovju. Oni je še dejal ljudem: »Zdaj pa molite zame!« (3)

V Volaški grapi pod Blegošem so pri Podnartovcu imeli mlin. Enkrat se je mlinarju zazdelo, da nekaj kolesje zadržuje. Leti gledat, pa vidi, da se strašanska bela kača mota okoli kolesa pod žlebom. Prinesla jo je gotovo voda iz Črne mlake. Mlinar se je grozno prestrašil pa je kar zbežal. K sreči se je bila kača sama odmotala in zbežala naprej. (9)

Na Goveji ravni so enkrat postavili velik steber, okoli in okoli so pa drva nanosili. Nekdo pa je zlezal na steber in piskal, drva so pa zažgali. Potlej so pa od vseh strani drle kače v ogenj. Naenkrat se pa prekolje še Jaškova skala visoko v Mladem vrhu pa udari ven ta velika kača. Ko je drla proti Goveji ravni, so se kar smreke gugale. Rinila je v ogenj in zgorela. Od takrat je Jaškova skala, imenovana tudi Jazbecova, ravno čez pol preklana tako, da se skozi razpoko lahko zmuzne človek. In take debeline naj bi bila tudi kača. (3)

V Triglavu je bil en rezenter (dezertar). Gori je pa bila tudi velika bela kača, ki jo je potem ta dezertar ubil. Potlej so ga oprostili in še veliko denarja je dobil. (5)

Pravili so, da je tista ta velika kača vse požgala, koder je šla; še zemljo je osmodila. (6)

Ko sem služila v Čabračah pri Nacku, so kosci pripovedovali, kaj so videli, ko so kosili v senožeti pri Slajkarju. Videli so strašansko veliko belo kačo — kot eno žrd —, ki se je vlekla od robov pri Urajnšku preko senožeti proti Osojniku in Toplicam. Eden od koscev je pravil, da so drugi v strahu zbežali, on je pa kukal skrit v grmu in videl, da ima kača na glavi veliko krono. Za njo se je poznalo vse požgano. To je bila gotovo ena ta višjih pri kačah v blegoških roboh. (4)

Ta belo kačo so gori v planinah skončali, ker se je stegovala iz neke luknje in žrla drobnico. Potem je nekdo prišel in jo spravil iz luknje. Šla je skozi tri grmade: prvo je vso razmetala, skozi drugo je še prišla, v tretji je pa ostala. (7)

Berač Kitluc (Kitljevec, zaradi velike kile je nosil kiklo) je pravil od kače, ki je prišla z gore. Postavili so visok mlaj pa nekdo je zlezal gor. Zraven so napravili veliko grmado. Ko je kača šla skozi grmovje, je kar smreke lomila pa z repom je podrla grmado pa mlaj. (8)

Enkrat je prišel v Poljane človek, ki je znal privabiti kače na grmado in jih uničiti. S seboj je imel posebno šipo in je skoznjo pogledal proti Blegošu. Ker se je orosila, je to pomenilo, da je v Blegošu bela kača. Potlej se ni upal napraviti grmade za preganjanje kač. (9)

NÁRODNA VERA I NAVADE V VĚSI

Alojz Dravec

Rokopis »Národní vera i navade v věsi« je napisal 1913 kmet Alojz Dravec, rojen 29. IX. 1886 v Slovenski vesi v Porabju kot peti otrok med sedmerimi. Kot izseljenec v ZDA se je poročil z dekletom iz Budincev v Prekmurju. Vrnil se je in se naselil v Trošću (mađž. Zsida) pri Monoštru, kjer še živita dve njegovi hčeri, sin pa je umrl med zadnjo vojsko. Alojz Dravec je umrl 28. VIII. 1915 v Lepniku na Moravskem kot ranjen vojak.

Njegov rokopis, ki sta ga prepisala profesorja Karel Krajcar iz Števanovec in Irena Pavlič iz Slovenske vesi, ki nam ga je tudi posredovala, dokazuje naravno nadarjenega, spretno in živo pripovedujočega, pa tudi v tedanji prekmurski narečni publicistiki šolanega kmeta. Saj je dopisoval v Novine. Zato naj jezikoslovci previdno uporabljajo njegovo besedilo, ker vsebuje poleg resničnih porabskih besednih in oblikovnih ter glasovnih značilnosti tudi besede in oblike, ki se jih je Dravec navadil iz branja.

Žal ne vemo, ali je nameraval svoj spis kje objaviti — zelo verjetno v Kalendarju srca Jezušovega, kjer so ga vzpodbudili podobni spisi Števana Kúharja — in ali ga je celo kam poslal. Kljub včasih poučnemu, moralizirajočemu značaju pa prinaša toliko dragocenega gradiva o letnih in življenjskih šegah Slovencev v Porabju, da ga z veseljem objavljamo. Neumljive besede smo razložili. — Prim. Novine 1915, št. 37 — Marijin list. 1915, 273—280.

Vilko Novak

Národní vera i navade iz vekšega stoji z šatringe,¹ z comprnije ali z čelerije;² štero istina je preveč žalostno, da lúdstvo te grozne grehe tak rado nasledjuje, šterim grehom světa mati cěrkev s cělo močjov proti stoji.

I.

Na děn světoga Andráša. Se dekle postijo za možé: cěli děn nika ne jejo, večer se mujejo in ne zbríšejo nego tak mokre i na teške spát léžejo. Prej: Ka de se zdaj njim sěnjalo, što bode njihov ženin. On prej ono deklo brisat pride. Jeli je pa to ne jálnost? ... Nišče ne. Nego je preveč grešno. Ob prvím je greh srěčo naprej zvedávati. Ob drúgím je greh, sebě zamánsko trapiti. Ob trětjím smrten greh zatoga volo ár je to dělo čelersko. Pa tákše deklě, ki tákše dela probajo, rávno vsikdár nájbole húdo obhodijo. Pa zaka? Legěnjova³ to mislijo od njěh, ka so čelerice, i se jih bojiyo. Pa prav májo. Komi trbe čelerico?

II.

Na dén svétoga Mikloša. Miklošje hodijo v berjöla⁴ obrávljeni z lancom⁵ i zvoncom. Na té dén pojbovje⁶ žené iščejo i štero deklo vu misli, pameti i srci májo onoj dajo tri jaboke. Rekoč: Naj se na zlát obrné náj žitek. Či se deklež dopádne, té vzéme jáboke i prosi zákonski zaročni prstanek, či pa ne, té jaboke ne vzame. To záto ne grehšno, to je pa smešno.

III.

Na dén svéta Lucija. Hižne vértinje⁷ preveč grehšijo nájmre s kokošami. Ništera vértinja célo noč pred Lucijov v künji na penjej⁸ sedi. Ništera pa ešče kokodáča. Ništera pa na lücki drvotim ide skálje⁹ kradnit i idoča tá pa nazáj za srečo Bogá molí... Kda že vkrádne i domo prinesé, té je domá na sedelo¹⁰ sipla i se vüpa ka do njej zdaj njéne kokoši lücke jájca tüdi nesle. Ali je pa to ne greh? Ka právi Bog vu sédmój zapovedi? Ne kradni... Bližnjega okradnoti i njemi kvár želeti je smrten greh.

Moški na Lucijovo tüdi zamansko norijo májo, s šterov zaistino greh nasleđujejo. Na lucijovo se začnejo stolec réditi i ga rédijo do svétoga dnéva. Na svéto noč ga pa v cérkev k meši neséjo i na njem stojijo, vu nádra si pa rastov list denejo. Pa té prej: Koga do vidli, so čalerje tisto. Pa je to ne smeh? Pa mešnike pa dvornike vidi pa so té tisto tüdi čelerje? Oh, velika moška blodnost.

Na Lucijovo, čé žénska prva pride k hrame, je ne püstijo v hižo ali jo pa ošpotajo, cemelünjek¹¹ na njo lüčijo.

Na Lucijovo pa od hiže do hiže deca, nego samo pojbičje,¹² po Lucijovom hodijo. Kda k hrami pridejo najprve idejo na drvotin¹³ i puno náročé drv naberejo i drve v künjo neséjo. Tam pokléknejo i molijo: Oča naš..., Zdrava Marija... potom kokodáčejo i želéjo vértinjam sréčo, dosta jájec... Vértinja pa drva vküp polovi i na péč položi ár na svéti post bode kühala pri njih. Pojbičom pa krajcara črne v steno ščoje¹⁴ i bela naprávi pa njim té dá. To či mo sodili tüdi krivico nájdemo.

IV.

Na svéti post. Na ete dén se vsi postijo do poľdnéva na teške ostánejo, samo ka se komi včákajo 11 vöre. Te je obed, pod obed vužgéjo rastovo listje i drobno brojco¹⁵ s tém obed okadijo. To v to znaménja činijo naj odhája hüdi od hrama ár pride Zveličár. Obed stoji iz tröje hráne pa coj pšeničen krüh. Prva rána graj,¹⁶ z toga vértinja vzeme 4 zrna i v sáki kot edno zrno lüči s rečjov: naj nám v prišestnom leti na vse kraje blagoslov notri ide i naj nám v prišestnom leti na vse kraje hüdo, küge, betege i nesreče vkraj drži. Drüga rána kaša, z toga vértinja vrže v eden tanjrec¹⁷ i edno dete pod stol posádi i tam more siromaček jésti. To pa zátou déľajo naj v prišestnom leti pod rastlino červjé nemajo moči i bér¹⁸ naj ne bode travnat. Trétja rána sühi sád: kloce,¹⁹ gruške ali slive. S tem se zdaj najejo kak turbe. Hváľodávanje zmolijo i potom idejo vün v ográde drejve trosit z rečjov: Tak puna boj kak sam jaz puni. To je tüdi prav! Na on dén šteri dén se ne smémo do sitosti najesti ešče vünej kričimo, da smo puni.

Vértinje celi dén küjejo i pečéjo pri tisti drváh, štera so na Lucijovo pobiče prinesli.

Moški žé rano pred suncom morejo na drvotina, drva sékati. Či néščejo, té se ženske z njimi krégajo. Z toga vidimo, da ženske ráj májo šatringo.

Na svéti post prej more vse domá biti ka májo kaj vünej pri lucki hižáh. To je prav! Na to jaz tüdi dám sloboščino i vutom. Ki se obráča i vse šché domá meti ka je njegovo, naj se na to tüdi obráča, ka povrné ka je ne njegovo. Na priliko: Odpústi nám dugé naše, nego samo tak kak mi odpúščemo onim, ki so nam dužni. Zdaj té či si komi kaj dužen, nazáj dáj. Vidiš, ka dug ne sme biti. Zaka ne? Záto, ka nás svétoga posta šatringa vči.

Na svéti post ti edno celo noč pobožno gori ostánejo do pol noči, štéjo pobožne knige i božične pesmi popévajo, s tém čakajo polnočno mešo k šteroj pobožno i čedno idejo brezi šatringe, ár vejo ka se tam zveličanje godi. Ti edni pa li z gréhom, bár je poglédnimo, či ne?

Moški, navadno v krémáh čakajo polnočno mešo i da v krčmej ne more sedati brez pila, se namočijo, ka tak vö vidiyo kak mücga, vonjajo kak gnojšnica i stem idejo vu Božo hižo. Tej moški tam vu cerkvi zamenüjejo tistoga jünca pa somára, ka sta v betlehemskoj štalici privézaniva bilá. Vidite to moški, kda pijen v cerkev ideš, bi ti bolše bilo, če bi v štalo ležat šo, ár si té jünc ali pa somár. To je žalosten predkép.

Ti edni si pa možnjé nasiplajo i tak dosta pejnec k meši neséjo rekoč: Ka do celo léto meli pejneza.

Dekle pa domá globonce²⁰ küjejo. Pa kak? Vu vsáki globonec eden papérec zasüknejo na šterih pepérecah je vse féle²¹ moške iména podpisana. Kda je notri sipla i šteri nájprve gori prileti, onoga zgrábi, vö raztrgna i poglédna, ka je v njem. Či Péter, te de onomi Péter imé, či pa Pavel, te de pa Pavel, što njo vzeme. Tak jálne so dekle, ešče so pripravna za svéto noč čelerüvati samo naj zvejo, što bode njihov žénin, nego Bog me, Bog me s tem veliki greh nasledüjejo, šterih greh bi se vu spovedálnici nájprve mogo vadlúvati.

Ti edni pa vodo zajimajo, ka do prej té dosta másti meli.

Ti edni pa položijo svojim kravam brnico, to je: bérova slama. To pa zato délajo, da prej onim kravam čelerica nedo mogla škoditi i tak dale grehšna navada. Da prej čelerov več neiga.²² Ve so pa to vse čelerje, čelerica, ki tákšne dela i šatri.²³

V.

Pred dnévom drovne decé. Deca hodijo od hiše do hiše s krpáčom.²⁴ Človéka malo skrpáčivajo i me dobro volo želejo pa zdrávje. Človik njim pa té more krajca- ra dati, ár pešliveci²⁵ so čédni, ránč nedo vkraj od hrame dokeč ne dobijo. Ja, to je njihov dén, toga njim ne moremo zabrániti. Ve záto nika grehšnoga ne činijo. Deklem želejo možé, pojbm pa žené. To pa tak lepo, ár se tak vsi radi ženijo.

VI.

Na dén novoga léta stári lumpi hodijo pa novo leta, žé večér se primejo popévati: »Na novo leto veselimo se mládoga Krála«. Pa je v dosta mejstah namázejo brezi sala, ár²⁶ njim mesto méla pepeo siplajo.

Na dén treh Králov se rávno tak godi.

VII.

Fašenek. Norcov dén. Ešče sám vrág je lagvo²⁷ obhodo na ete dén. Nájmre tak bom prepovedo, kak so stári Banjári Gospod prepovedali.²⁸ V Pékle se je vrág rejšo i se je vö šéto vu váraše i vesnice, kde smo rávno držali norcov dén, to je fašenek. Vrág je pa vido té norce v nori kep²⁹ oprávljena pa je mislo, ka so ešče to hüjši vrazjé, on se pa na pobég vzéme i tak tira, leti, ka se je podméto,³⁰ spadno i právo nogo vtrgno. Za toga volo zdaj právijo, ka je v pékli šantavi³¹ vrág nájhüjši. Oni norci pa naj si z toga példo³² vzémejo, tákši so té, ka se je od njih ešče vrág prestrašo. Či so pa vrági na škodo bili, kaj bi se pa té ne lüdstvo bojalo od njih, od tej peklénski strašil.

Na fašenek stáre babe za lén pléšejo. Vértinje fánke³³ pečéjo. Dekle žlívlejo,³⁴ ka je fašenek na Soló³⁵ hodišo. Pojbovje se začnejo graj prebérati.

Na fašenek so céli dén, célo noč peklénske vráta odpréta. Na slédnje so té žé vrazje sami čamérni³⁶ na lüdstvo, zaka se vsi v pekeo vlečéjo. Eden vrág je pravo: Vej pa ne idite tak nasilo, vé zime miné pa de vám vünej tüdi toplo. Žalostno!

Na fašenek ti edni mak sejejo. Prej: Té nede červivi. Ti edni pa k semeni kukorco³⁷ lüškijo. Prej: Kukorco té nado³⁸ vrana jéla. Kukorične tučke³⁹ pa na drévje spovésijo prej: de té drevje puno. Kde te vidli na fašenek kukorične tučke viseti, tam so čelerje.

Edna dékla je na fašenek plésala, hihaj popévala i kričala: V edno léta je samo ednok fašenek, zdaj me trbej hasek vzeti. Celo noč je plésala, na pepeonico v zorjaj je vse mokra s plesišča šla vu ránom mrzлом vremeni, se je prehladila i za péti dén vmrla. Jeli ka je hasek vzéla iz fašenka? Pa keliko jih, ešče po grozovitneših potáh hodi na ete dén.

VIII.

Na dén prvoga ápril mesaca. Se za norca májo. S pošilenjom eden drügomi ščé poštenjé vzéti. Pa na njé se jemléjo.

IX.

Na dén svétoga Jürina. Zeléna vejke i vse féle cvetéče dugovánja⁴⁰ naberéjo i vu vsáko okno, na vsáke dvére i okinjek vteknejo, pár véčic, ešče na gnoj postávijo edno velko brézo. To záto činijo, ka njim prej nišče nede mogo škoditi s šatringami i s čelerüjov célo léto. Ti edni pa to zato držijo, ka prej s tem hüdomi pot zapréjo.

X.

Na risálsko⁴¹ nedelo. Pastérje máro⁴² na pašo ženéjo vsi rano. Šteri je pa med njimi nájknesši, onomi na šinjek⁴³ eden velki pén zvézejo i ga celi dén zmésta ne püstijo, célo léto ga pa ošpotávajo i za manjaka conajo.⁴⁴

XI.

Na dén prvoga májuša, to je prvi risálšček.⁴⁵ Se pa v rosej muvlejo.⁴⁶ Prej do té lepi. To je dobro vrástvo za grde, samo to je falinga,⁴⁷ ka to vrástvo tü ne hasní.

XII.

Na dén vséh svécov. Si vsi prizadévajo, naj kem bole morejo okinčiti svoje grobe, to pa navejo, ka njim dužnost i zak to delajo.

XIII.

Vsáki péték nika šatrijo. Nego to je falinga, da ne vem ka? Nika ne škodi, vse te bole vedli, da sem jaz ne čelér. Či pa jaz etakše vréd postávlén i pišem, te pa vse bole lehko vejta, ka sam eden velki špotlivec, ár se splo rad špotem iz čelerskoga, iz šatrinskoga i compranjákáskoga lúdstva. Vse bole iz njihovoga dela.

Vejte, tej so vám tákši, v péték vam za Gospodnoga Bogá nede ob prvím máro prégo: nede na njivo šo začínjat kakše delo; ešče v pétak ráj nede jo, kak bi krajcar vö dao.

Na mládi péték pa v mesec glédajo pa nika molijo. Ednok sam vido edno babo, ka je mesec molila i sam jo pito: Ka pa delate? Je právila: Niháj, niháj, vidiš moje oči so té mládič zdaj ob prvím zaglédnila, pa ga molim, naj cejli mesec lačna ne bom. Oh, vi ste té lekar⁴⁸ čelERICA, ali poganka, ka takše délate, se ne bojíte živoga Bogá! sem babici pravo, i dobro vö zosmejao.

Či koga sréčejo z práznov posodov, ga vse tá zamislijo.⁴⁹ Pa zaka? Prej njim sréčo odnesé. Pa či se káma opotijo, na priliko na kákšne tržtvo ali sénje⁵⁰ i če prve žensko sréčejo, se nazáj povrnéjo domo i nédejo z domi rekoč: Tak nede sreče, ka mi jo že vrág tá néso. Pa ešče máček je vnogo krát nazáj povrné, či pred njimi pot naprávi. Oh bedástvo, zaka si rédiš zemánske trúde i misli, štere ti ešče dúšno vést pečéjo. Či mi neverješ, pitaj si spovednika. Pa naprej hodi po právoj poti.

XIV.

Posébné návade se nájdejo pri Krsti tüdi. Nej čüda či je indašnja⁵¹ dékla popevala: »Vej pa či bom bábka⁵² mejla, vej bom dobro župo jejla.«

Krst se po krščánskom zvrši, nego po krsti že ide navada. Boter pa botra i baba cehska⁵³ so z detetom v církev hodili, krstit so ga nosili. Matí v posteli leži, more ležati, ár je postelkinja.⁵⁴ Oča, siromak se pa obráča, skrbi za vse s kem more botrom podvoriti. Pijéjo, jejo, dočas pamet ne morijo. Potém začnejo nositi botre, žláte i soside župo, žemlé, vrtenjike,⁵⁵ réteše,⁵⁶ kokoši, meso, vino, küjeno, sirovo, blágo, plátno i edno pa drügo ešče i peneze. Pa to vse, tá nošnja se zove Bütora.⁵⁷

Botrova⁵⁸ morejo nájveč vöstáti. Ka smo vidli v bütora, to botrova nájveč vse morejo prinésti. Z botrová bütorá se dá cehskoj babici eden vrtenjek i dvéma dedeka i dvéma babicam vsakšémí posebi vrtenjek, či so ešče vu žitki, to je či so ešče ne mrlí.

Zvün toga ešče domá i tak mora ostániti ober vseh bútoro, nájvékša bútora. V bútora je notri Križmíca. To je blágo: eden židani vecelek⁵⁹ ali občinski,⁶⁰ či je pa pojob,⁶¹ té je v križnici kakše plátno pa navadno 5 koron penez. Jeste žitek, dokeč se bútora ne pojejo, či on siromáček komi je nanošeno, rávno ne more ešče jesti.

Bútora, to je ne dober žitek, to je ne dobra navada. To je nájlagovejša⁶² i nájbožnejša⁶² navada. Ob prvím: bútora so ne dár, je morejo nazáj slúžiti. Ob drugím: bútora tak vó posénejo⁶³ pa dostakrát komi zvonjejo,⁶⁴ ka si človik s njimi zdrávje pokvári. Ob tretím: Pa za toga volo se nej dobra, ka po bútorah nájveč špota ide. Komi se ne vidi, koga dosta košta. Što si jo nevej dobro znápéčiti ali pa što nejma skem bi bútora dáo. Vidite, té pa v špota ostane, to je pa ne lepo.

Hodita vsi vkúp i bútoram proti povémo, naj bútora doli pridejo, ár vidimo, da so etak i tak nika ne vredna.

Botrov dužnost je ne bútora nositi, nego na krstno dete pasko nositi,⁶⁵ či se vrlo vči vu veri i či ve Boga moliti.

Vnogokrat pa za to vse štoj⁶⁶ tákše krstitje dá slúžiti, ka ga do 100 koron više košta.

XV.

Na gostúvanje sem tudí prišeo, či ste me gli ne pozváli! Vedo sem, ka se mi eti turbe najbole nadene. Gostúvanje se navadno slúži po zdávanji⁶⁷ žéninov. Ja prej: Samo je ednok gostúvanje. — Dnes je gostúvanje, zrán⁶⁸ krstitje. — Gostúvanje pa krstitje z ednim. — Navesta na gostúvanji dugi slog léna skúbé. — Vesélmo se na gostúvanji, ár smo ne na torbini.⁶⁹

Ne vem skor kde začnem, či na konci ali v začétki, či odsgori ali odspodi ali pa na sredini. Na vse edno kde koli ve gostúvanje tudí na veke ne trpi. Istina práviyo: Dugo smo čakali na gostúvanje, minolo je pa včasi. Začnem na kráme.⁷⁰

On dečko, ki se šče žéniti naprej nagledávla včasi 3—4 leta štera bi njemi bogše ženička bila. (Nevesta je menyasszony. Snéha pa menyecske.)

Ona dékla štera šče možá méti, rávno tak déla i s celov močjov na onoga cila, šteroga nájbole v pámeti imá. To se z edno rečjov zové lübléna ženitev, po šteroj pride blážení žitek. Dosta je takši mládi ženinov, ka je po vsa sili drugi vkúp zmázejo, to je pa tužna ženitev, vu šterom nega lüblénoga žitka. To je nájbole hüdo. Eti pa ona zamerkam, štera so nájkosteša.⁷¹ To pa etak ide: Prej: Vašo čér samo te dopústimo našemi siní či telko pa telko jezérk dobi. — Vašo čér ne dopústimo, ka je siromaška. — Či vi z vašo čerjo 50 raniški več dáte kak tisti, te jo dopústimo. — I. t. dale do sto rejči vejo pogájati. Šteri stariše pa kaj prepomerejo, oni pa gori štímajo svojo čér. Ponújejo njo, kak cigánj šantavoga konja. Na priliko: Našo vzémi, naša je bogata, naša má več jezérk. — Mi z našov več dámo. — Mi pa z našov ešče kravo ali kobilo dámo. — Naša je lepša, čednejša. — Naša pa bole vej delati i. t. d. Pa prí dečkaj dostakrát rávno tak ide. Vejta ka je pa to za ženitvi? To je v Búdini písco senje.⁷² Kde so dékle na odajo. Vidli smo žé, da so na tákšem senji dekle menje vredne, kak cigánski šantavi konj. Na priliko: Cigán z konja šumo dobi. Oča i mati pa z deklov jezerke⁷³ ponújejo, pa jo dónok komaj odájo. Naj bo kak koli, té žé se nika vkúp zmázejo.

Pride den, šteri se zové iz rok séganja ali zaročenja. Pred tém dnévom večér mladoženec pride k nevestinoj hiži z dvema svedokoma, eden svedok svoje žláte,

eden pa z njene žláte. Tam té stoji pogájanje, ali bole bom pravo: pesko senje. Dostakrát do svetle zorje. Či se pogodijo i kúpijo slepoga konja, té je ádomáš⁷⁴ včas na mesti; či se pa ne pogodijo, te či odločijo trmén ali razbijejo.

Či pogodba stoji, té valá, ár svedoki svedočijo. Zdaj té trbej, poleg pravde, k popi idti. To se zové na gori pisanje (na pisalo). Zdaj pa more mladoženec z dvema svedokoma k nevesti idti; nese eden vrtanjek i eden glaž vina. Kda se notri postávjio v hižo, se poklonijo i na prej prosijo ono, ka so včera kúpili. Mati kričijo čér: Magda, hodi naprej. Magda je nevésta, naprej príbeži iz drúge hiže ali iz kúnje pa krilo proti drži mladoženci, zdaj njej mladoženec sipla edno brgiško^{74a} penez vse féle i si njédvá roké podáta pa z onoga vina dobro pijéjo na svedočánstvo, ka pogodba zaistino valá.

Potom za eden tjeden, kad sam se že spomino: Nevésta dugi slog lená skúbé. To je: Kda snehé podaráj⁷⁵ hodijo. Záto právjio »snehé«, ár nevésto edna snéha more od hiže do hiže voditi i prositi nevestej dáre. Nevesta pa za dár dobi predivo, jájce i peneze. Nevésta té to snehao za starešico⁷⁶ zové.

Potém pomali pride den zdávanja. Pred tém dnévom kújejo, pečéjo. Vkúp nosijo: kokoši, šonke, jájce, mleko, vrtanjke i edno drúgo vse, što ščé priditi na gostúvanje, samo de té pozváni, či kaj prinesé.

Prve, kak v cérkev idejo, se cela svádba vkúp správi v nevestinoj hiži i tam se dvori dober zajtrék, kda zajtrék pojéjo, slobod jemléjo, stariše si kúšnejo, roké podájo, stariše je pa blagoslovijo, njim sréčno pot želéjo, potom tiho i méрно odidejo vu cérkev pred Boži oltár, kde se sklene novi zákon hižni.

Po zdávanji idejo v krčmo na méрни obed, šteri stoji s pšeničnoga krúha, s šonke i vcuj vino, brezi vse lárme⁷⁷ i plésanja. To je ednok lepo i nájlépsa naváda.

Večér pride banda,⁷⁸ dostakrát čiroča⁷⁹ ali ciganska, zdaj se začne dinom-dánom do 11—12 vóre v krčmej. Vsáki pléša: veliki — máli, stári — mládi, na téške samo vino pijéjo, potom se na gostúvanje sprevaajajo z velkov remádijov.⁸⁰ Pridejo oni vsi, šteri so bili pozváni od ednoga zváča,⁸¹ ki so pa ne bili pozváni, sramotno domo odidejo.

Gostúvanje se navadno začne z molitvov, dokonča z norijov. Jejo, pijéjo vse, ka májo, dostakrát nájnavolnejšo ráno:⁸² žujco, pa prtepeno župo vunjéčo.⁸³ Pléšéjo, noro gučijo, vsi ščéjo čédnejši⁸⁴ biti, ki so tam. Dostakrát se prigodi, ka kúharicam pomije vkradnejo i s škafo na stol postávjio, pa se te tožijo, ka samo čiste pomije májo za ráno. Vse féla škér⁸⁵ vkúp nanosijo i v hižo postávjio, kde on, ki njim gostúvanje slúži, zaistino dosta čemérov⁸⁶ more pojésti.

Protí zránka⁸⁷ nevesta dár beré, z vsákim posébe pléša, plésac pa njej na tanjer dár lúči 1—5 koron. Kda je konec plésej, te starašica nevéstaj venec dol vzémei njej pocijo⁸⁸ gor postávi na glávo, to se v kmičnoj kámri godi, kda so že gotova, vó pridejo s kámre i starešica pléša z nevestov. Té plés se že zové: Snehé pléšejo, zdaj je sé več nevésta ne dekla, zdaj njej obrprvim povejo »naša nova snéha, dobre vole pléša«.

Kda je konec gostúvanji, té sa pa svádba, vsáki posebi, sosed domov správaajajo. Nájprve novo sneho k hrami pélejo. To se pa etak godi: Nájnaprej eden kokošinjek⁸⁹ ide s belo brisačov opášení i črno kokoš nesé, po poti s kokošjov more plésati. Potom dvá na brezovom drogi neséta gibanco, etiva túdi pléšata. Za njima ide céla vojska, pijéne skéčejo, kak vráne. Nova snéha pa na zlúk⁹⁰ joča, ar je veséla, ka na novi dom njo zdaj z bandov sprevaajajo.

Na novom domi se dober zájtrik dvori. Potom svátbo domov sprevodijo z gosliči, gosté pa snéne i trúдне odpústijo.

Té či je ešče edno noč gostúvanje, se znova pá vse tak godí či pa né, té je pa zdaj konec gostúvanji. Štero ka smo vidli, smo brž na konec prišli.

Novo snehao po tri dni ne pústijo vkraj od novoga doma, bojijo se, ka njim odide.

Nova snéha, včasi nájráj kúhaoko tudi včasi zandira.⁹¹ Prvi njej trbej meklao dati pa kda na meklej privon⁹² naprávi, te kúhaoko.

XVI.

Zdaj rávnoč sam bio z vami na gostúvanji, zdaj smo pa zé na torbini. Pa zaka? — Nikák⁹³ je vmro! Ja vmreti, mrtvoga človéka verastúvati⁹⁴ i pokápati je narave (naturálsko) i poleg právde⁹⁵ delo. Nego torbino slúžiti je edna božna navada. Edna náj božneša, šteroj celi svejt proti stoji Pa zaka? To je nej lepo, da onim, ki žalost májo, da so svojega drágoga, miloga zgúbili, ešče njim pa velke trúde i skrb naprávlemo. Pa tam je ne zdravo jesti pri onoj hiži, kde je ešče puno mrtvečnoga zdúha. Pa té pá či je kaj ne porédi, te pa špot má on, ki je v grob položen. Doli trbej spraviti té grde torbine, záto či je pa štoj v krčmej dá slúžiti, té doste koštajo. Pa zaka so torbine, ve je to zamansko. Popi pa školniki trbej pláčati sprevod.^{95a} Zvonári pa jámari túdi, ki pa mrtvaca neséjo, oni so pa tak žláta, oni to dobroto obslednjim leko zobstom včinijo, záto ka da njih ednok túdi trbélo nesti, drúgimi smo pa nika nej dužni.

Bila je za inda⁹⁶ edna baba, že preveč púklava, ona je mogla biti na vsákoi torbini, či so jo nej pozváli, té je špotala cejlo žláto, či je pa nišče ne mro, te je pa čemérna bila, zaka ne mirajo ka bi ona malo jela i pila. Nevemo, če je kaj na pomoč bila mrtvací ali ne. Edno pesmico je malo spopévala, kak kokot na grájki⁹⁷ i za ono se je dobro najela.

Torbine, to so stáre poganske navade. Tak so pogánje svojim bogom torbine slúžili i vcuj plésali. Nej čúda či se pri nas túdi dostakrát to zgodí, ka se na torbini založejo i té domo po poti pléšejo.

XVII.

Prišeo sem na konec z mojim malim žúpanstvom, hodo se do konca po grmovji i trnji, ne čúda, či sem si na poti vse gvant raztrgao. Dosta déla sem meo s čeleri, s čelericami, s comprnjaki i s stárimí babami, ednok sem vu veselji túdi bio z vami na gostúvanji; zdaj pa hop ne Žunta,⁹⁸ čahik Šarga,⁹⁸ hoho Cifra,⁹⁸ domo bom vás gnao, ár sam že narézo za edno meklao brezje, za štero dobim večér domá od vértá⁹⁹ edno velko preveč velko répino pogačo.

Pa z Bogom, nika mi ne zamérite, dnes je Martina dén, več ne bom pastér. Mislim, pride zé sneg.

Ešče ednok z Bogom!

Opombe

¹ Vraža. — ² čarovnice. — ³ fantje. — ⁴ cunje, krpe. — ⁵ verigo. — ⁶ fantje. — ⁷ gospodinje. — ⁸ panju. — ⁹ trske. — ¹⁰ deska v kurniku, na kateri sedijo kokoši. — ¹¹ zmes ilovice in vode za mazanje tal v hiši. — ¹² fantiči. — ¹³ prostor za sekanje drv. — ¹⁴ drgne. — ¹⁵ brinje. — ¹⁶ fižol. — ¹⁷ krožniček. — ¹⁸ bar (prosu podobna žitarica). — ¹⁹ krljli. — ²⁰ cmo-ke. — ²¹ vrste. — ²² ni. — ²³ čara. — ²⁴ korobačem. — ²⁵ otroci. — ²⁶ ker. — ²⁷ slabo. — ²⁸ pripovedovali. — ²⁹ podobo. — ³⁰ spodtaknil. — ³¹ šepavi. — ³² vzor. — ³³ krofe. — ³⁴ žalujejo. — ³⁵ ime vasi. — ³⁶ jezni. — ³⁷ koruzo. — ³⁸ ne bodo. — ³⁹ storže. — ⁴⁰ stvari. — ⁴¹ binkoštno. — ⁴² živino. — ⁴³ vrat. — ⁴⁴ za lenuha sramotijo. — ⁴⁵ majnik. — ⁴⁶ umivajo. — ⁴⁷ napaka, slabost. — ⁴⁸ menda. — ⁴⁹ ozmerjajo. — ⁵⁰ sejem. — ⁵¹ nekdanja. — ⁵² otroka. — ⁵³ cehovska (vaška) babica. — ⁵⁴ porodnica. — ⁵⁵ vrtanike — bel kruh okrogle oblike. — ⁵⁶ povalnik, zavitek. — ⁵⁷ tudi būtra — krstno darilo. — ⁵⁸ botri. — ⁵⁹ tudi facalék — robec, ruta. — ⁶⁰ navaden. — ⁶¹ deček (iz Bube). — ⁶² najslabša. — ⁶³ posahnejo, se posušijo. — ⁶⁴ zasmrdijo. — ⁶⁵ paziti, skrbeti. — ⁶⁶ kdo. — ⁶⁷ poroki. — ⁶⁸ jutri. — ⁶⁹ sedmini. — ⁷⁰ na kraju, začetku. — ⁷¹ najvažnejša. — ⁷² rek: v Budi pasji sejem. — ⁷³ tisočake. — ⁷⁴ likof (madž. aldomas). — ⁷⁵ prgišče, pest. — ⁷⁶ po daréh, darove prosit. — ⁷⁷ nevesta imenuje snah — poročeno žensko, ki jo spremlja — starešico. — ⁷⁸ hrupa, krika. — ⁷⁹ godba. — ⁸⁰ navadna, z vseh vetrov sestavljena. — ⁸¹ z velikim hropom. — ⁸² pozvačina, ki vabi na svatbo. — ⁸³ najubožnejšo hrano. — ⁸⁴ smrdečo prižganko. — ⁸⁵ hočejo pametnejši. — ⁸⁶ vsake vrste orodje. — ⁸⁷ jeze. — ⁸⁸ jutru. — ⁸⁹ pocelj — čepico na temenu, znak poročenih. — ⁹⁰ moški, nesoč kokoš. — ⁹¹ na kljub, nalašč. — ⁹² zavoljo pravopisa dvoumno: kuha oko — včasih najraj pase oči, se ozira, tudi včasih se sladka. — ⁹³ ko hitro pomete. — ⁹⁴ nekdo. — ⁹⁵ be-deti, čuti ob mrliču. — ⁹⁶ po pravici, pravično. — ⁹⁷ pogreb. — ⁹⁸ nekoč. — ⁹⁹ ograji. — ¹⁰⁰ imena krav in kljci za poganjanje. — ¹⁰¹ gospodarja.

UDK 912:39(4)

ETNOLOŠKI ATLASI V EVROPI

Vilko Novak

Ker pripravljamo pri nas že več kot desetletje etnološki atlas Jugoslavije, ker dobivajo naše knjižnice razne tuje etnološke atlase, ki jih pogosto omenja tudi strokovna literatura, je potrebno, da se na kratko seznanimo z nameni te vrste dela in z razvojem ter stanjem etnološke kartografije v Evropi. To je potrebno tembolj, ker pri nas skoro nič niso pisali o tem: vidnejši je le B. Bratanića članek v *Etnološkem pregledu* 1, 1959. V isti reviji (1963) je avtor tega članka poročal o madžarski knjigi J. Barabása o kartografski metodi v etnologiji; drobna obvestila o delu za naš atlas pa so skrita v Biltnu EDJ in Glasu delovne skupnosti za EAJ.

Površni poznavavci menijo, da ima etnološki atlas le ilustrativen namen in pomen, sodeč po karticah v strokovnih knjigah ali revijah, ki imajo zares dostikrat tak značaj. V resnici pa je dokaj drugače: karta in zbirka kart v atlasu je instrument znanstvenega dela, obenem pa tudi njegov rezultat. S kartografsko metodo in tehniko prikazujemo različno in značilno razvrstitev kulturnih pojavov (dejstev, sestavin, prvin) v prostoru. Ta tehnika omogoča pregledno razvrstitev velike množine dejstev, ki jih potrebuje etnologija, če želi raziskovati in prikazati izvir, selitev in razvrstitev kulturnih sestavin ter iz tega izvirajoče posledice: obstoj in življenje etničnih ali kulturnih skupin, razvoj vsaj dela ljudske kulture in njene značilnosti itn. Z atlasom, ki prikazuje kulturne sestavine več narodov (npr. atlas Evrope, ki je v pripravi), pa spoznavamo skupnosti in razlike med njimi, prehajanje teh sestavin od ljudstva do ljudstva itn. To je seve le na kratko označeni namen in pomen etnološkega atlasa. Omeniti bi bilo treba le še vrednost zanj nabranega gradiva, ki je — bodi objavljeno v komentarju ali shranjeno v arhivu — podlaga za vsakovrstne študije, ki dopolnjujejo karte in narobe.

Kartografska metoda se je v etnologiji razvila iz prostornega gledanja na kulturo in njene oblike. Wilhelm Mannhardt je v delu *Wald- und Feldkulte* (I—II, 1875—1877) z naštevanjem variant v raznih deželah in upoštevanjem povezanosti med kulturo in prostorom vplival na njene začetke, čeprav sam kart še ni izdeloval. Friedrich Ratzel, sam tudi geograf, je kot nasprotnik Bastianovi ideji pokazal na odvisnost širjenja kulturnih prvin od zemljepisnih danosti (*Völkerkunde* I—III, 1885). Tako je pobudil t. i. difuzioniste, ki so njegove teze nadrobneje razvili. Že 1876 pa je G. Wenker ustvaril temelje nemškega jezikovnega atlasa, ki so mu sledili prvi poskusi takega pri Francozih (J. Gilliéron, *E. Edmont* 1902—1910) in Romunih (G. Weigand, 1909).

Finska zemljepisno-zgodovinska metoda v folkloristiki (Krohn in Aarne) je z ugotavljanjem prostorne razmeščenosti variant ljudskih pravljic in pesmi od 80. let dalje pospeševala potrebo po kartografskem fiksiranju svojih dognanj.

— Posamezne karte pa so objavljali v svojih delih tudi arheologi in antropologi. Kulturnozgodovinska šola je od začetka 20. stol. pospeševala kartografsko prikazovanje širjenja kulturnih pojavov. — A. Meitzen pa je že v delu *Das deutsche Haus in seinen volkstümlichen Formen* (Berlin 1882) objavil karte in pozneje prikazoval z njimi tudi razširjenost oblik naselij in posameznih stavb. Vendar so vsi ti zemljevidi imeli bolj ilustrativni namen, zato so povečini brez dokazne vrednosti, saj so bili tudi majhni, zato nepregledni, malo krajev je na njih in prikazanih malo dejstev.

Na začetku 20. stol. je v evropski regionalni etnologiji močno pospešil kartografsko delo Martin Pessler. Najprej je prikazal razširjenost oblik saške kmečke hiše in poudaril, da je kultura tudi na manjših območjih raznovrstna in da je v pokrajinski razčlenjenosti njenih oblik moč spoznati pravilnost. V delu *Plan einer grossen deutschen Ethno-Geographie* (1907) je podal načrt velikega dela, ki naj bi s pomočjo kartografije prikazalo razmestitev posameznih kulturnih pojavov. Pessler je utemeljitelj kartografske metode, imenovane po njem in ki jo je utemeljeval s številnimi razpravami ter raziskavami (npr. *Deutsche Volks-tumsgeographie*, 1931; *Hofformen und ihre Verbreitung im deutschen Siedlungsraum*, 1941).

Tudi revija *Wörter und Sachen*, v katere uredništvu je bil Matija Murko, je v letih pred prvo vojsko objavljala spise, v katerih so s kartami prikazovali razširjenost posameznih pojavov, a pri tem je naravno bila v ospredju razširjenost nazivov. Vsi manjši poskusi pa vendarle niso pospešili nastanka sestavnega večjega kartografskega dela v etnologiji.

Razmah znanstvenega dela je po prvi vojski prinesel tudi napredek v evropski etnologiji, v kateri je napredovala tudi kartografija. Njena metoda se zdaj vse bolj izpopolnjuje, saj na kartah označena tvarina ni le ilustracija, marveč prikazuje probleme, ki so izhodišče raziskav. Med te prve uspehe sodi tudi Viktorja Geramba spis *Die geographische Verbreitung und Dichte der ostalpinen Rauchstuben* (*Österr. Zeitschrift für Volkskunde* 30, 1925), ki obravnava tudi naše ozemlje. — Vzpodbudni so bili tudi novi lingvistični atlasi (*Deutscher Sprachatlas*, Marburg 1926—1934), med katerimi so nekateri že kombinirali z jezikovnim gradivom tudi etnološko gradivo, čeprav brez sodelovanja etnologov. Med temi je najpomembnejši K. Jaberger, J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens u. der Südschweiz* (I—VIII, Halle, 1928—1940). Njegova poglavja so npr.: Družina in deli človeškega telesa, Rokodelstva in njih orodja, Živali, ribolov in lov, Hiša in gospodinjstvo itn. Na 1681 kartah so tudi mnoge podobe; njun sodelavec Paul Scheuermeier pa je vse zbrano besedno in slikovno tvarino iz ljudskega življenja v obravnavanih deželah objavil v edinstvenem delu: *Bauernwerk in Italien, der italienischen und rätoromanischen Schweiz* (I—II, Zürich—Bern, 1943, 1956).

Poljaki

Poljakom gre prvenstvo v začetku dela za atlas v večjem obsegu. Ni čudno, da je to zasluga tako vsestranskega, tisti čas gotovo najpomembnejšega njihovega etnologa, Kazimierza Moszyńskega. On je s svojimi sodelavci pripravljaj Atlas kulture ludowej w Polsce, 1928—1929 sestavil vprašalnice, po katerih so od 1930 zbirali gradivo v 134 krajih, sorazmerno razdeljenih po državi. Od 1934 do 1939 so izdali v treh zvezkih 30 kart, največ z območja ljudskega verovanja, tisk četrtega pa je uničila vojska.

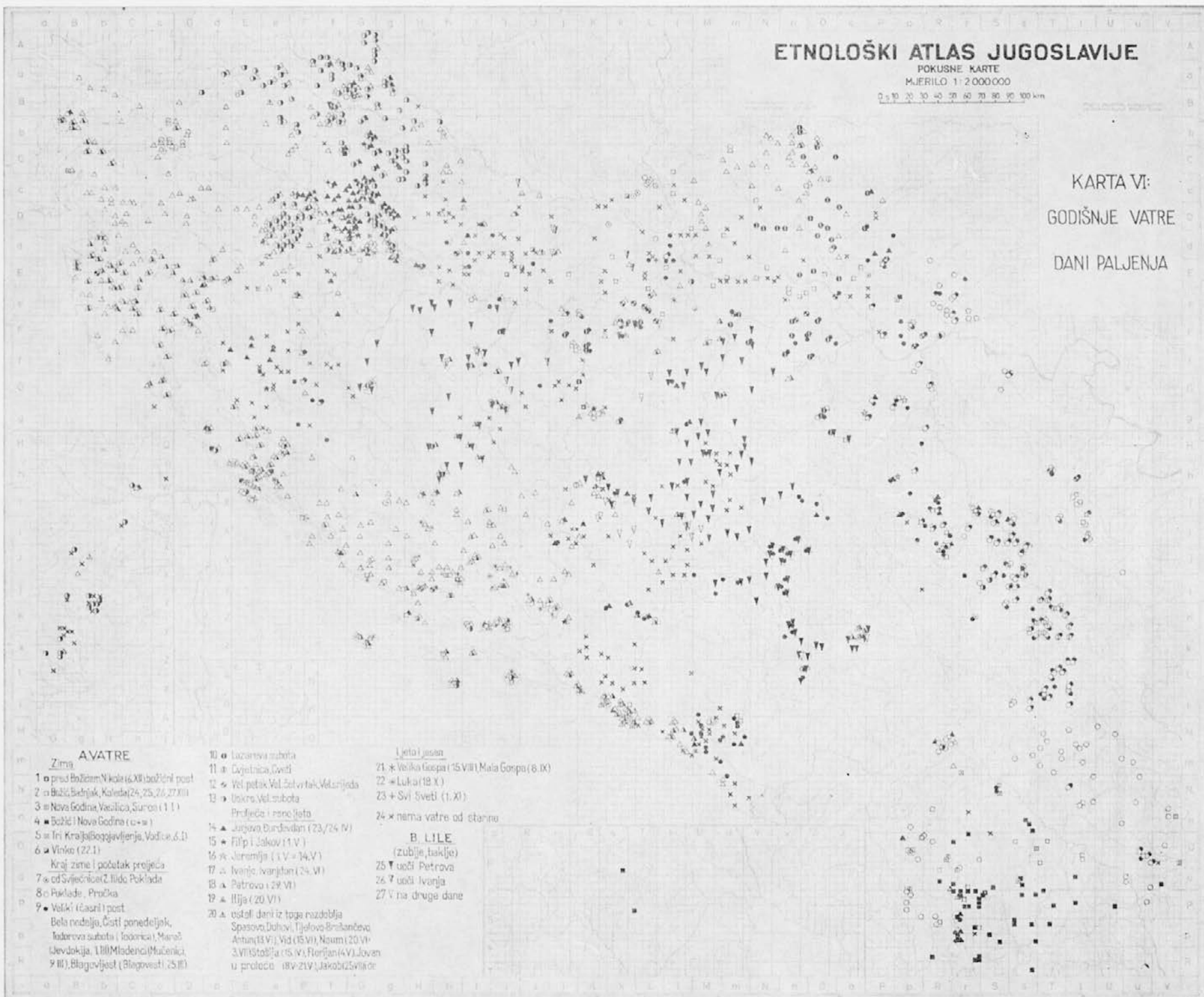
Po vojski so pričeli z delom za novi Poljski Atlas Etnograficzny v okviru Polskega Towarzystwa Ludoznawczego, 1953 pa ga je prevzel Etnografski institut Poljske akademije znanosti. Tega leta so pričeli izdajati nove vprašalnice zanj in začeli z zbiranjem gradiva v 351 krajih in sicer — kot že za Moszyńskega — strokovnjaki. Delo je vodil Józef Gajek v Wrocławu. Pričele so se tudi diskusije o njem v revijah. L. 1958 so objavili prvih 17 poskusnih kart in so doslej izdali 4 zvezke.

ETNOLOŠKI ATLAS JUGOSLAVIJE

POKUSNE KARTE
MJERILO 1:2 000 000

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 km

KARTA VI: GODIŠNJE VATRE DANI PALJENJA

A VATRE

- Zima**
- 1 ○ pred Božićem i Kola (6.XII) i božićni post
 - 2 ○ Božić, Bednjak, Kaleda (24, 25, 26, 27.XII)
 - 3 ○ Nova Godina, Vasilica, Sunos (1.1.)
 - 4 ■ Božić i Nova Godina (1.1.)
 - 5 = Tri Kralja i Bogosjavljenje, Vodiča (6.1.)
 - 6 ▲ Vinke (27.1.)
Kraj zime i početak proljeća
 - 7 ○ od Svijećnica do Lido Poklade
 - 8 ○ Paklade - Pračka
 - 9 ● Vatik (časni) post
Bela nedelja, Čisti ponedjeljak,
Isidorova subota (Isidorica), Mareš
Svevdokija, 1.III Mladenci (Mučenici,
9.III), Blagovješt (Blagovest), 25.III

- 10 ○ Lazarsva subota
- 11 ▲ Čajetnica (čveči)
- 12 ✕ Vel. petak, Vel. četvrtak, Vel. srijeda
- 13 ✕ Uskrs, Vel. subota
Proljeće i rano ljeto
- 14 ▲ Jugova Đurđevdan (23./24. IV)
- 15 ● Filip i Jakov (1. V.)
- 16 ✕ Juremija (1. V. - 14. V.)
- 17 ▲ Ivanje, Ivanjdan (24. VI.)
- 18 ▲ Petrovo (29. VI.)
- 19 ▲ Iljija (20. VII.)
- 20 ▲ ostali dani iz tog razdoblja
Spasovo, Duhovi, Tijelovo-Brižančovo,
Antun (13. VI.), Vid (15. VI.), Naum (20. VI.),
3. VII. Istobija (15. vi), Florijan (4. vii), Jovan
u proljeće (18. v), Jakob (25. vii) i dr.

Ljeto i jesen

- 21 ✕ Velika Gospa (15. VIII), Mala Gospa (8. IX)
- 22 ✕ Luka (18. X.)
- 23 + Svi Sveti (1. XI.)
- 24 ✕ nema vatre od starije

B. LILE

- (zublje, baklje)
- 25 ▼ uoč Petrova
 - 26 ▼ uoč Ivanja
 - 27 ▼ na druge dane

Nemci

Nemci so sicer že 1926 začeli pod pokroviteljstvom Zveze nemških etnoloških društev — po zaslugi E. Grohnerja in J. Meierja — s pripravo za svoj atlas, med 1930—1935 objavili pet zvezkov vprašalnic z 243 vprašanji. Njih način zbiranja gradiva se je razlikoval od dotedanjih in poznejših načinov lingvistov in etnologov: zbirali so z dopisovanjem in po nestrokovnih sodelavcih (bilo jih je ok. 23 000!). Zato so zbrali predvsem tako tvarino, za katere zapiski niso bili potrebni strokovno poznavanje. Objavljati so pričeli 1936 in izdali do 1940 6 zvezkov (Lieferung, 1. Teil) s 120 kartami (Atlas der deutschen Volkskunde, herausgegeben mit Unterstützung der Deutschen Forschungsgemeinschaft von H. Harms und E. Rohrer). Obsega vse dežele nemškega jezika, tudi tedanje manjšine. Vojska je prekinila delo, neizdano gradivo pa hranijo v Frankfurtu in Berlinu.

Prvi nemški atlas je glede obdelanih tem dokaj enostranski: zelo malo jih je iz stvarne kulture, največ jih je o šegah in verovanjih in na mnogih kartah so v ospredju le terminološka vprašanja. Tudi niso objavili uvoda, ne spremnih opomb, potrebnih za umevanje atlasta. Vendarle je njihovo veliko podjetje močno vplivalo na podobno delo drugod v Evropi, saj so v njihovo berlinsko središče prihajali strokovnjaki, da bi se seznanili z delom v njem. Zato je nemški atlas kljub vsemu vplival na nastanek mnogih evropskih atlasov in pomagal pri njihovem razvoju.

Po vojski so v obeh Nemčijah pričeli nadaljevati delo za novi, popolnejši atlas. Vendar se niso sporazumeli, tako da ga nadaljujejo le v Zvezni republiki Nemčiji pod vodstvom Matthiasa Zenderja v Bonnu. Prvi zvezek — Neue Folge, Nova vrsta, je oznaka novega ADV — je izšel z 21 kartami na 12 listih 1958 v Marburgu, komentar k njemu na 232 str. kvarta pa 1959. — Nadaljevali so z zbiranjem tvarine o tvarni omiki v ZRN (3 vprašalnice, do 4000 dopisnikov, predvsem o živinoreji, poljedelstvu, kmečki hiši). L. 1966/67 so izdali 4. »Lieferung« atlasta, kot »Beihefte« pa več monografij s kartami o posameznih temah.

Švicarji

Ceprav so pričeli s pripravo za atlas v nekaterih državah že med vojskama, so jih vendarle prehiteli — na pobudo nemškega atlasta — Švicarji. Tudi oni so pričeli misliti nanj že 1934, imeli pripravljene vprašalnice s 1585 vprašanji in 1937 poskusno zbirali gradivo za atlas v 589 krajih — z dopisovanjem, predvsem s šolami, kar pa ni uspelo. (Podobne izkušnje imamo pri nas!) Končna vprašalnica obsega 150 tem, med katerimi pa niso zastopane take o naseljih, hišah — ker Schweiz. Gesellschaft f. Volkskunde vodi posebno raziskavanje teh območij. Gradivo je zbiralo 11 strokovnih eksploratorjev med 1937—1942 v 387 krajih, ki so jim dodali še 27 dopolnilnih krajev. L. 1950 so objavili uvodni zvezek, ki ga je pripravil glavni delavec za atlas, Richard Weiss: Einführung in den Atlas der schweizerischen Volkskunde (Basel 1950), najboljši uvod v etnološke atlaste sploh. Naslednje leto so pričeli objavljati posamezne karte, ki sestavljajo — navadno po 16 kart — posamezne zvezke (Lieferung). Delo sta pričela voditi Paul Geiger in Richard Weiss, ki ga je po smrti prvega vodil skupaj z Walterjem Escherjem in Elsbeth Liebl do svoje smrti 1962. Odtlej vodita delo zadnja dva z Arnoldom Niedererjem.

Pomen švicarskega atlasta — Atlas der schweizerischen Volkskunde - Atlas de Folklore Suisse — za evropsko kartografijo je v tem, da je to prvi evropski atlas s potrebnim uvodom, da redno izdaja komentar k vsakemu zvezku, da so na začetku določeni namen dosledno izpolnili ter pri vsem delu upoštevali natančnost in pristnost podatkov. Poudarjajo predvsem sodobnost v življenju, manj zgodovinski vidik. Za marsikoga je njegov izbor tem mogoče enostranski. Tehnično je delo vzgledno. Prvi del obsega 130 kart, drugi pa doslej 126.

Holandci in Flamci

Holandci so združili z belgijskimi Flamci svoje predvojne načrte za atlas in 1952 pričeli z delom zanj. Ta Volkskunde-Atlas an Nederland en Vlaams-Belgie obsega tudi Frizijo in ga pripravljata Holandska akademija znanosti ter Kr. belgijska komisija za etnologijo, pod glavnim vodstvom P. J. Mertensa ter M. de Meyerja. Karte so pričeli objavljati 1953 in so doslej izdali 4 zvezke. V načrtu je šest glavnih skupin tém, o katerih zbirajo odgovore z dopisovanjem in se nanašajo v glavnem le na šege ter ljudsko verovanje. Tudi holandski lingvistični atlas upošteva ljudsko kulturo in dopolnjuje etnološkega.

Švedi

Že v 20. letih so pričeli misliti na atlas, toda zavoljo finančnih težav niso mogli pričeti z delom. Šele 1936 so v Uppsali ustanovili komisijo za atlas. Do 1939 so dokončali priprave in s podporo švedske Akademije v dveh skupinah: lingvistični in etnološki. Pod vodstvom Sigurda Erixona so v inštitutu za etnologijo v stockholmskem Nordijskem muzeju pripravljali teme iz stvarnega življenja, pod vodstvom Akeja Campbella v Uppsali pa teme o šegah in verovanjih. T. i. etnološka sekcija je pripravljala vprašanja o štirih glavnih temah: 1. družbene razmere in način stanovanja, 2. stavbarstvo, 3. prehrana, 4. delitev dela, poklici, gospodinjski predmeti. Obdelali so tudi muzejsko gradivo.

Švedi so poudarili zgodovinski vidik in usmerili raziskovanja v dobo od 1850 do 1900. Gradivo so zbirali strokovni eksploratorji in tudi prostovoljno priglašeni vaščani (skupno ok. 800). Pritegnili so tudi s Švedi naseljeno ozemlje na Finskem, pri čemer so sodelovali tudi finski strokovnjaki. Izdajo atlasa so odložili za nedoločen čas in so prej obdelali zbrano gradivo v mnogih razpravah.

Atlas over svensk folkkultur je pričel izhajati 1957, ko so izdali s podnaslovom Matteredell och social kultur prvi zvezek s 24 glavnimi in 44 manjšimi kartami. Način objavljanja celih zvezkov se je razlikoval od sicer navadnega načina objavljanja posameznih kart. Čeprav so v tem delu atlasa nekatera vprašanja izdelana zelo nadrobno, je vendar prikazan le majhen del stvarne in družbene kulture. Pozneje so sicer izdelali več posameznih kart s teh področij, vendar do kake sklenjene izdaje niso prišli. Na teh novih kartah vse bolj prikazujejo razmestitev in razširjenost predmetov in pojavov na celotnem skandinavskem ozemlju. Tudi še niso izdali folklorističnega dela atlasa.

Avstrijci

Najprej so začeli pripravljati kompleksne ali etnološke pokrajinske atlase (Burgenland, 1941; Atlas von Nierderösterreich, Wien 1951; Heimatatlas der Steiermark, Graz 1946; Österreichischer Heimatatlas, Linz 1951). Pod vodstvom Adolfa Helboka so 1955 ustanovili Gesellschaft für den Volkskundeatlas in Österreich. Pozneje je prevzela pokroviteljstvo nad pripravami za avstrijski atlas Avstrijska akademija znanosti, izdaja pa ga posebna znanstvena komisija pod vodstvom Richarda Wolframa. Vprašalnice so sestavili po vzoru nemškega atlasa in so zbirali gradivo predvsem s pismenimi odgovori, ki so jih dopolnjevali eksploratorji na terenu. Določili so 2300 krajev in še 77 krajev na Južnem Tirolskem v Italiji. Prvi zvezek atlasa so izdali s 13 kartami l. 1959, drugi zvezek je sledil 1960 in tretji 1968 (s komentarjem). Vendar obdelane teme niso stvarno urejene, marveč so pomešane iz raznih območij življenja. Tako vsebuje npr. 1. zvezek narečja, praznično pecivo, termine služinčadi, adventni venec in podobe na steklo. V 2. zvezku so iz stvarne kulture teme o kmečkih bivališčih (notranjščina), kaščah, žitnih shrambah, pečeh zunaj hiše, kruhu, domačih pijačah, vmes pa so teme o družbenem življenju.

V celoti bodo izdali 5 zvezkov in mogoče še dodatni zvezek. Avstrijski etnološki atlas ima posebno v tehničnem pogledu svoje posebnosti in nekatere prednosti. Tu zraven (str. 179) prinašamo vzorec — tepežkanje na Koroškem.

V teh letih so pripravili še Kärntner Heimatatlas (od 1951) s kartami naselij, hiš, kozolcev; Atlas von Salzburg (od 1955), ki ima tudi karte naselij, hiš in šeg; posebno pa Atlas von Oberösterreich, ki ga vodi od 1949 Ernst Burgstaller (Linz) in ima splošni značaj, toda v dokajšnji meri upošteva tudi etnološko gradivo. Od 1958 so izdali več zvezkov.

Sovjetska zveza

Po zadnji vojski so pričeli v Etnografskem inštitutu Akademije znanosti SZ v Moskvi pripravljati dva večja atlasa. Russkij istoriko-etnografičeskij atlas po zamisli P. J. Kušnerja hoče prikazati stanje v stoletju pred revolucijo na podlagi gradiva v muzejih, arhivih, že objavljenega in nanovo dopolnjenega na terenu iz krajev, ki v prej zbranem gradivu niso zastopani. L. 1966 so izdali tri zvezke s kartami o poljedelstvu (s stavbami), o naseljih s stavbami in oblikami bivanja, o noši. Ob atlasu objavljajo tudi študije o kartografiranih temah in komentarje. Pomen tega atlasa je posebej v tem, da prikazuje razmere na ogromnem prostoru in da z dinamičnim prikazovanjem kulture omogoča raziskovanje sprememb v njej.

Mnogo je v ZSSR začetih pokrajinskih in narodnih atlasov. Tako je bil 1961 natisnjen Etnografičeskij atlas Sibiri, sestavljen v glavnem po istem načelu kot omenjeni ruski atlas. Vendar so v njem bolj v ospredju etnične in etnogenetske naloge ter razvoj sibirskih ljudstev. Ni izdelan po geografskem, marveč po narodnem načelu in vsebuje razne teme iz tvarne in duhovne kulture, vendar ne v taki širini kot razni zahodni atlas. Tudi je v njem več slik in teksta kot kart.

Drugi pokrajinski atlas bode prikazali Vzhodnomorsko območje, Ukrajino, Belorusijo, Moldavijo, Kavkaz, Srednjo Azijo itn. Ti se delno ravna po metodi ruskega atlasa, delno pa gredo svoja pota in skušajo zajeti širše časovno razdobje v razvoju kulture posameznih narodov. Vsi pa posebej upoštevajo stavbarstvo in nošo, kar je vsekakor pomanjkljivo, delo pa olajšuje.

Madžari

Prvi poskusi (Béla Gunda) so bili narejeni že pred zadnjo vojsko, toda s pravim delom so mogli pričeti šele 1955. Uredniški odbor vodita Jenő Barabás in Béla Gunda. L. 1958 so izdali štiri zvezke vprašalnic, v katerih je 200 tem iz celotne ljudske kulture, zbranih in prirejenih tako, da prikazujejo značilne in pomembne vrvine v njenem zgodovinskem razvoju, upoštevajoč pokrajinsko razvrstitev teh sestavin in medetnične stike. Vendar prevladujejo teme iz tvarne kulture (158). Vprašanja se v glavnem nanašajo na stanje na začetku tega stoletja, upoštevajo pa tudi novejša stanja. Zbirali so od 1959 do 1968 le strokovnjaki in sicer v 420 krajih, tudi med Madžari na Češkoslovaškem, v Romuniji, Jugoslaviji, Avstriji in Sovjetski zvezi. Gradivo so pričeli obdelovati 1966 in 1973 so bile vse karte pripravljene. Izbrali so jih za objavo 640 in upajo, da bodo 1975 objavili karte in kmalu za njimi tudi obsežen komentar.

Madžari so, čeprav so njihove vprašalnice sorazmerno malo obsežne in je število njihovih točk za raziskovanje majhno, vzor v hitrem delu. Vzorce svojega dela s 26 kartami so objavili v Néprajzi Értésítő 49, 1967, J. Barabás pa je napisal najboljše teoretično delo o etnoloških atlasih v Evropi.

Madžari pripravljajo tudi dva pokrajinska atlasa: etnološki atlas županije Szolnok, katerega prvi zvezek je dotiskan (ok. 100 kart); drugi pa bo etnološki atlas Baranje, za katerega so izdelali vprašalnico (1972, Pécs) z 80 temami.

Finci

Priprave za atlas so pričeli pod vodstvom Kustaa Vilkuina že 1936, toda vojska je delo pretrgala. Objavili so le posamezne karte v razpravah. Nanovo so pričeli z delom šele 1961/62. V inštitutu za izdajo etnološko-filološkega atlasa so nastavili pet sodelavcev, delo pa vodi Toivo Vuorela. Najvažnejši viri za zbi-

ranje gradiva za 250 vprašanj iz vseh območij ljudske kulture so jim arhivi v muzejih, velika zbirka folklornega gradiva finskega literarnega društva, razne narečne zbirke — vse to pa so dopolnjevali z okoli 2000 nešolanimi dopisniki na terenu.

Slovaki

L. 1970 so izdelali tri vprašalnice, v katerih so sorazmerno pritegnjena vsa področja kulture, vendar zavoljo narave dela prevladuje tvarna kultura. Delo vodi Narodopisni inštitut Slovaške akademije znanosti v Bratislavi (Sonja Kovačovičová.) Gradivo zbira v 250 krajih ok. 100 strokovnjakov iz 24 ustanov. Tem so izbrali 198 in gradivo naj bi bilo zbrano do 1975.

Čehi

Pri njih je stanje docela drugačno. Sistematičnih priprav za etnološki atlas še ni, le v zvezi s pripravo dela *Dějiny české lidové kultury* izdelujejo tudi karte (v Etnografskem inštitutu ČAV v Pragi). Tako so izdali nekaj poskusnih zvezkov s kartami o keramiki, splavarstvu, mlinih na veter itn. — Slovaški muzej v Martinu pa zbira gradivo za kartografiranje ljudskega stavbarstva na vsem Češko-slovaškem, pri čemer sodelujejo tudi češke ustanove.

Italijani

Italijani še ne pripravljajo etnološkega atlasa, kar je delno posledica stanja etnološke znanosti pri njih. Pač pa izdajajo dva pokrajinska atlasa, ki imata vsaj delno etnološki značaj. *Atlante storico-linguistico-etnografico del Friuli-Venezia Giulia* pripravlja padovanski lingvist Giambattista Pellegrini, v začetku je sodeloval za etnologijo tudi G. Perusini.

Atlante demologico sardo izdaja Alberto M. Cirese v Cagliariju in je povezan s publikacijo *Repertorio delle tradizioni sarde*.

Portugalci

Tudi oni so sicer še pri začetkih, vendar so izdali nekaj dobrih monografij z mnogimi kartami, npr. o plugih, kaščah, mlinih, preslicah, glasbilih itn. Sistematično pa zbirajo že dolgo časa gradivo za atlas in so izdali prve karte. Toda smrt glavnega organizatorja, Jorgeja Diasa, je delo zavrla.

V pripravi

Čeprav se je zanimanje in prizadevanje za etnološke atlase prav v zadnjih letih po vsej Evropi in tudi zunaj nje močno poživilo, vendar še niso resno začeli z delom zanj v nekaterih državah, kjer bi to pričakovali. Tako so komaj pri načrtih za atlas na Danskem, Norveškem, Grki (izdali so že nekaj kart), Bolgari, Albanci, Angleži, Romuni in menda tudi Francozi.

Jugoslovani

Etnološko društvo Jugoslavije si je takoj ob ustanovitvi postavilo za nalogo tudi pripravo in izdajo etnološkega atlasa za vso Jugoslavijo. V ta namen je bila 1958 izvoljena štiričlanska komisija (pod predsedstvom Branimira Bratanića), ki je začela s pripravami in ki vodi delo še danes, čeprav sta dva njena člana že umrla (Boris Orel in Branislav Rusić); sestavlja jo pet članov. V vsaki republiki vodi delo njen poverjenik, ki zbira sodelavce-eksploratorje. Le-te združuje Delovna skupnost EAJ, ki je imela nekaj let svoje glasilo *Glas RZ EAJ*. Gradivo zbira in obdeluje Center za EAJ v Zagrebu (na filozofski fakulteti).

Stalna mreža atlasa ima 3320 krajev (točk), kjer se zbira gradivo (v Sloveniji 260 krajev), tako da pridejo na 400 km² približno 4 kraji. Polovična mreža je t. i.

osnovna mreža. Izvirna in delovne karte se izdelujejo v merilu 1 : 1 000 000, medtem ko so bile prve poskusne karte izdelane v polovičnem merilu 1 : 500 000. — V letih 1963—1967 je komisija s sodelavci izdelala in izdala 4 zvezke vprašalnic v štirih jezikovnih in črkopisnih različicah s 157 temami na 584 straneh. Teme se vrstijo smiselno od področij tvarne kulture do družbene in duhovne kulture. Za začetno delo je bila izdana posebna poskusna vprašalnica s petimi glavnimi temami. Na temelju tega poskusnega gradiva so bile izdelane in natisnjene prve poskusne karte (1964) s temami: dvojni jarem, mlatilne oblike, vaški svet, letni ognji, obhodi z maskami (8 kart; eno objavljamo — pomanjšano — med str. 176/177).

Delo za jugoslovanski atlas — ki želi pritegniti tudi južnoslovanske manjšine zunaj Jugoslavije — počasi napreduje že zavoljo narodnostnega in političnega sestava države, zavoljo premajhne udeležbe strokovnih ustanov in njih sodelavcev pri tem delu — zbirajo v veliki meri študenti raznih strok, poleg muzealcev pa tudi drugi prostovoljni sodelavci; zavoljo obširnih vprašalnic in številnih krajev ter v veliki meri zavoljo denarnih težav. Prvotno je skrb za financiranje prevzel zvezni fond za znanstveno raziskovanje. Ko se je pa ta razšel, je ta skrb prešla na republiške ustanove, ki pa izpolnjujejo svoje dolžnosti zelo različno. Zavoljo zaostankov v financiranju, stalnih podražitev in še drugih vzrokov se zbiranje gradiva šele zdaj bliža h koncu. Medtem izdelujejo v centru posamezne karte in v delu so tudi študije na podlagi atlasovega gradiva.

Evropski etnološki atlas

Vzporedno z atlasi posameznih narodov in dežel je v pripravi tudi skupni evropski etnološki atlas, ki naj bi pritegnil tudi na Evropo meječe dežele. Priprave zanj vodi posebna komisija strokovnjakov, ki ji je predsedoval v prvem desetletju Sigurd Erixon, po njegovi smrti pa ji je predsednik Branimir Bratanić. Stalna mednarodna komisija za atlas (SIA) deluje od 1954, se sestaja na svoje seje in konference v raznih deželah (1966 je bila mednarodna konferenca v Zagrebu z udeleženci iz 22 držav) in pripravlja vprašalnice ter ostalo delo. Prve teme, ki so v izdelavi, so: orne priprave, mlačev in letni ognji (kresovi). Končni seznam tém obsega 43 širših vprašanj iz območja poljedelstva in živinoreje, naselja in hiše, prehrane, noše in tekstilij, transporta, družbenih razmerij, letnih in družinskih šeg ter ljudskega verovanja.

Delo za evropski atlas je še posebej težko in zamudno: delno zato, ker pri nekaterih narodih še nimajo ali niti ne pripravljajo svojega atlasa, delno zavoljo mednarodnih razmer, ki ovirajo celó udeležbo nekaterih strokovnjakov na sestankih in konferencah ter še iz drugih vzrokov. Vendar pa delo razveseljuje napreduje, ker mnogi spoznavajo, da je tako mednarodno podjetje — danes edino v naši stroki — izredno koristno za znanost in kulturne stike med narodi sploh. Pomembno je tudi, da sodelujejo pri delu za skupni atlas strokovnjaki iz dežel, kjer lastnega atlasa še ne pripravljajo. To sodelovanje jih vzpodbuja tudi k pripravam za njihov narodni atlas.

Tako v zvezi z delom za evropski atlas kot za narodne atlase se obravnavajo in razčiščujejo mnoga strokovna vprašanja, ki pospešujejo razvoj etnologije.

Evropski etnološki atlas bo imel — skupno z vsemi deli, ki že nastajajo in bodo nastala ob njem — izreden pomen za primerjalno raziskovanje etnologije Evrope. Pri vsej razvitosti naše stroke v zadnjih desetletjih je zanemarjena prav ta stran, brez katere v resnici ne more biti uspešnega študija življenja posameznih ljudstev in narodov. Kar je nekoč zmozel sam npr. kak A. Haberlandt ali K. Moszyński, tega žal danes ne zmore — mogoče iz strahu pred ogromnim gradivom in odgovornostjo naloge — niti skupina znanstvenikov. Upajmo, da bo prav delo za narodne atlase in skupni evropski atlas pobudilo in omogočilo sintetična dela o posameznih območjih ljudskega življenja v Evropi in tudi sintetično delo o ljudski kulturi Evrope, ki bo preseglo nedorasle poskuse nekaterih kolektivnih izdaj zadnjega časa.

RAČUNALNIK V ETNOLOGIJI

Helena Ložar-Podlogar

Vse več strok danes tudi že pri nas uporablja računalniško obdelavo gradiva. Zadnja leta se je tu in tam tudi v etnološki literaturi pojavil prispevek o delu z računalnikom na področju etnologije. Odbrala sem dva, da nanju opozorim tudi širši krog etnologov.

V *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 1971 (Bd. 25, zv. 3) je objavila Heda J a s o n branja vreden prispevek *Volkskunde und Computer*. Z računalniško obdelano kumulativno bibliografijo bi bili v stroki brez težav na tekočem. Računalnik niza nove naslove, izpopolnjuje imenski in stvarni register, prihrani nam vsako iskanje podatkov. Primerno organizirana mednarodna informatorska služba bi lahko prihranila tudi periodične odtise bibliografij.

Podobno lahko operiramo z »abstrakti« ali sinopsisi. Če ga dodamo vsakemu članku, vsaki knjigi, je s tem že pripravljen stvarni katalog, ki lahko rabi prav tako kakor bibliografija.

Kako prihajamo do podatkov? Če imamo dobro zastavljeno kartoteko perforiranih kartic z različnimi področji arhivskega ali muzejskega gradiva, porabimo za iskanje podatkov le malo časa. Take kartoteke lahko poljubno računalniško reproduciramo, da so tudi v drugih ustanovah brž pri roki v obliki kartic ali na magnetofonskem traku. Centralno mesto, ki podatke hrani, lahko posreduje informacije po telefonu.

Vsako raziskavo, ki zahteva kartoteko, je mogoče pri večjem številu kartic računalniško obdelati, pri manjšem številu pa računalniško sortirati in pregrupirati. Raziskave, ki zahtevajo statistično obdelavo podatkov, pa so še posebno primerne za tako obdelavo.

Računalnik nam lahko producira vse vrste diagramov, risb, menja merila, dostavlja vedno nove podatke, jih primerja, separira posamezne vrste itd. Registrira lahko oblike predmetov in vsako poljubno obliko ponovno najde.

Koliko časa je potrebno, da se natisne *etnološki atlas*? Podatki postajajo že zgodovina, vprašanja so preživela. Računalnik bi podatke lahko sproti pregledoval, urejal, risal karte v različnih merilih, dodajal vedno nove podatke, jih ločeval ali iz več kart z različnimi podatki produciral skupno karto. Vse to se lahko dogaja pred našimi očmi na televizijskem zaslonu. Etnološka karta na ta način ni več mrtva registracija nekega preteklega trenutka, ampak živ delovni instrument.

Posebno področje so »stilne analize«. Šele računalnik jih lahko pravilno sprejme v obdelavo. Pomaga nam določiti uporabljeni besedni zaklad, posreduje nam posebnosti stavčne zgradbe itd. Z njim lahko raziskujemo več generacij pripovedovalcev, pokaže nam, koliko umetniškega oblikovanja se prenaša iz roda v rod in koliko je pri vsakem pripovedovalcu lastnega dodatka. Raziskuje besedni zaklad pripovedi, primerja posamezne pojme med seboj in poizkuša iz tega narediti zaključke. Računalnik išče tekst po neki listi besed in besednih kombinacij. Lahko primerja tekste različnih kultur in iz morebitnih razlik potegne zaključke o tisti kulturi. Avtorica navaja obsežnejši primer obdelave s področja ljudskega slovstva. Da lahko obdelamo npr. vse tipe pripovedi, zadostuje le en program. Skica programa, ki ga zahteva računalnik, da producira poljubne sinteze, bi mogla biti taka:

1. Razdeli vsak tekst v motive (Vsak motiv dobi svoj »potni list«: tekočo številko teksta, geografski ključ, starostni ključ in navedbo virov).

2. Primerjaj motive in jih tekoče oštevilči v kumulativno listo. Enaki motivi dobijo enake številke ključa. Motivi se primerjajo in enakovredni pridejo v eno skupino, potem ko so računalniško normalizirani, t.j. tekst je reduciran na besedni koren, sinonimi pa s pomočjo ustreznega geselnika spravljani na enak imenovalec.

3. Pripravi tabelo motivov; vrste morajo vsebovati motive, stolpci pa tekste, npr.

Tekst št.	1	2	3	4
Motiv št.	1	x	x	x
	2	x		x
	3		x	x

Verzije so urejene po željenem geografskem principu in v geografskih oddelkih po starosti.

4. Sumiraj motive v tabeli po posameznih geografskih področjih in določi tako normalne tipe. Printout.

5. Seštej normalne tipe, da dobiš arhetip. Printout.

6. Nariši zemljevide in vanje skiciraj verzije (vsak normalni tip dobi poseben grafični znak)!

Ko so monografije vseh pripovednih tipov izdelane, lahko računalnik rezultate sumira v tabele.

Računalnik je ubogljiv, vendar brez pameti in moramo se naučiti, kako mu je treba ukazovati.

Jean Cuisenier se je v svojem referatu »Méthodes avancées de traitement des données ethnographiques européennes et applications de l'informatique« na 1. mednarodnem kongresu za evropsko etnologijo v Parizu 1971 (Actes du premier congrès international d'ethnologie européenne. Paris 1973, 73—97) omejil v glavnem na prikaz uporabe računalnika pri muzejskih zbirkah in pri raziskavah sorodstvenih zvez. Šele v zadnjem delu se ustavlja pri problemih, ki nastajajo za računalniško rabo pri raziskovanju pregovorov in pripovednih tekstov. Za te je izdelal po ruski pravljici prirojeni model ruski etnolog Propp, nekoliko širše uporaben je model J. Greimasa. Za primer navaja poskus računalniške uporabe pri raziskavi korpusa 2000 pregovorov o zdravju in telesni negi in pri korpusu variant znane pravljice o stekleni gori (AaTh 471). Poudarja pa, da se bodo morali folkloristi še potruditi za izdelavo ustrezne metodologije.

Znanstvenik našega časa in bodočnosti se mora torej hočeš nočeš seznaniti z računalniško tehniko, da mu bo računalnik lahko v pomoč.

UDK 061.31(43-2.2)»1973«:39

»VPOGLED V STANJE NEKE VEDE«

Odmev na kongres nemških narodopiscev 1973

N. K.

Devetnajsti kongres Deutsche Gesellschaft für Volkskunde v Hamburgu (oktobra 1973) je razpravljal o aktualni temi: »Odnosi med mestom in podeželjem«. Referati so že izšli v zborniku, ki bo o njem poročal Slavko Kremenšek v prihodnjem zvezku »Traditiones«.

Kongresa se ni udeležil nobeden izmed nas. Mimo Kremenškove stvarne presoje objavljenih referatov pa je zato mikavno zvedeti, kako je o kongresu sodila »druga stran«. To smo brali v »Frankfurter Allgemeine« z dne 23. oktobra 1973, torej neposredno po kongresu, ko so bili vtisi še sveži. Svoje vtise je v članku napisal Herbert Schwedt in mu dal gornji naslov.

Znano je, da je nemško narodopisje v zadnjih letih pretresala precejšnja kriza. Izšla je iz nasprotij med generacijama »mladih« in »starih«, segla pa je daleč čez. Zdi se, da je »boj generacij« danes dobojevan, zato pa doživlja nemško narodopisje vdor številnih »pomožnih« ved.

H. Schwedt si ne pomišlja, pisati z rahlo ironijo nekoga, ki mu je narodopisje pri srcu — očitno je bil med udeleženci —, pa se mu prehude »novotarije« vendarle upirajo. Dajmo mu besedo.

»Kar mi je poprej ugajalo pri narodopisju, je bilo obilje njegovih dognanj,« je priznal mlad znanstvenik na koncu 19. nemškega narodopisnega kongresa. Ta kongres pa je po njegovem dosegel tolikšno mero abstraktnosti, da se je že kar odmikal od realnosti. Vzdihi postane poanta, če povemo, da bi bil mogel taisti znanstvenik še pred nekaj leti povsem upravičeno očitati narodopisju sovražnost do teorije.

O le-tem pa v Hamburgu prav zares ni bilo kaj čutiti. Niso bili redki udeleženci kongresa, ki so obupavali spričo zahtevne terminologije, kot so jim je ponujali, in nemara je marsikateri na skrivaj, čeprav zaman, pokukal v slovar tujk. Zakaj na odru so učeni igralci igrali igro o težavah neke vede, ki se vneto skuša pomladiti. To počenja tako, da sprejema metode in izsledke drugih disciplin ter jih uporablja pri lastnih problemih.

Pri vsem tem tema zborovanja niti ni bila tako strašansko moderna — šlo je za odnose med mestom in podeželjem. Le-teh v narodopisju niso ravno odkrili šele nedavna, toda v Hamburgu so postali preskuševališče za porabnost različnih teoretičnih izhodišč in empiričnih tehnik. Tako sta se glasila pravi motto in tema kongresa: recepcija. Koj ob začetku s predavanji prenabitega zborovanja je bilo treba recipirati teorijo središčnih mest, ki pač tako rekoč ponuja transportni sistem za vedenjske oblike, za kulturne objektivacije in informacije. To je bila seveda bolj nekakšna dolžnostna vaja... Bodi kakorkoli: še pred desetimi leti bi vsi narodopisci še zdaleč ne vedeli kaj početi — na primer — s terminom »pomembnostni deficit« (Bedeutungsdefizit).

Toda teorija središčnih mest je postala šele predtakt, nikakor pa ne kontrapunkt koncerta izhodišč. Vedno znova vračajoči se motiv je bil vendar raziskovanje inovacij — in to po pravici. Zakaj staro koncentracijo narodopisja na fenomenu tradicije je mogoče aktualizirati z novimi vprašanji. Po katerih pravilih se širijo inovacije in kaj zavira njihovo širjenje? Na dlani je, da je za inovacije in fiksacije odnos med mestom in deželo pomembna stvar, in dejansko so govorili o tem prispevki, ki jih je bilo vredno poslušati. Ni pa vedno in za vse razumljivo, kar je vredno slišati. Nemškim narodopiscem so sicer znana dela — zlasti skandinavskih etnologov — o inovacijski teoriji, mnogim pa je ameriško raziskovanje difuzije nemara tuje. In dalje: Kdor hoče ta raziskovanja zares razumeti, mora obvladati osnovne pojme komunikacijskih ved — vsaj osnovne pojme. V Hamburgu so jih neredki referentje predpostavljali ali pa so jih razlagali tako zgoščeno, da so učinkovali samo kot definitorični zaporni ogenj — tesno odmerjeni zborovajski čas ni dopuščal kaj več.

Toda tudi tisti, ki se nekaj razume na raziskovanje komunikacij in na inovacijske teorije, s tem še daleč ni bil na zeleni veji. Znašel se je namreč pred mikavnim poskusom nekaterih zastopnikov tübinske šole, da bi v narodopisju uporabili psihoanalizo. Ali naj v kaki švabski vasi ljudem, ki si želijo zemlje in lastno hišo, to pripišemo čisto določenemu kolektivnemu vzgojnemu vplivu v zgodnji otroški dobi? Ali je mogoče vso krajevno kulturo izvajati iz takih dejavnikov? Ali je mogoče dati na slavno Lyndovo vprašanje: »Why do they work so hard?« psihoanalitični odgovor? Pri posamezniku vsekakor; ali pa je to mogoče prenesti tudi na skupine in na cele populacije?

Kdor se je sprijaznil s pojmom »early adopters«, se je srečal z novimi težavami. Kako neki je ta reč z analno fazo? In kongresna tema je brez oddiha izzivala nove teorije in nove terminologije. Pritegnili so teorije o zidavi mest, o oblikovanju prostora, o načrtovanju — pri čemer je nastopil tudi dvom, ali središčna teorija za sedanjost in prihodnost sploh velja — in predpostavljali so seveda osnovno sociološko znanje. Tradicionalno pojmovano narodopisje je bilo v Hamburgu relik, čeprav ga je bilo čutiti. Protestiralo je, češ naj bi se vendar govorilo po nemško. Toda to je že zdavnaj preživela stvar — če govori danes vsak avtomehanik svoj strokovni in za druge komaj razumljivi žargon, si vendar narodopisje — in zakaj neki ravno ono? —, ko gre za interdisciplinarno in internacionalno sodelovanje, ne more privoščiti luksusa splošne razumljivosti, se ne sme odpovedati specifični ravnini sporazumevanja...

Drugi, manj simpatični očitek se je zgostil v vprašanje: »Kaj pa ima vse to še opraviti z narodopisjem?« To vprašanje pa je nesmiselno, še huje — zaviralno

je. Saj je vendar medsebojno, interdisciplinarno pronicanje ved, čeprav je že dokaj napredovalo, še vedno tako revno, da ni dosti več kakor pobožna želja. Identiteti neke vede ne kaže oporekati koristnosti — vrednote same po sebi pa ne predstavlja. Kjer gre za to — kakor smo slišali v nekem poročilu iz Švice —, da se odpravi zaostalost nekaterih visokogorskih občin, pač ne zadošča, da zapišemo njihove šege, pesmi in plese. Kadar kaka dežela postavi svojo upravno reformo na verjetno zastarela načela, kakor je središčna teorija, potem mora raziskovavec občin pač stopiti iz svojega prijetnega samozadovoljstva, argumentiral bo pa lahko samo, če si bo pridobil kvalifikacijo za kompetentne diskusije s podelskimi načrtovavci in politiki. Njegovo narodopisno znanje mu bo pri tem rabilo kot dober kapital, če ga bo obvaroval diletantstva in ga bo inteligentno uporabljal.

Kongresa, čigar udeleženci morajo sprejeti 19 predavanj v treh dneh in diskutirati kakor v hajki, po teh predavanjih ni moč opisati. Tudi ni smiselno, če enega referenta hvališ, drugega pa devlješ v nič. Za razvoj in bodočnost neke vede nima niti dnevnih niti trajnih format posameznega znanstvenika velikega pomena. Važnejša je njena situacija, kakor se na kongresu kolikor toliko nujno razodene. Hamburg pomeni za narodopisje troje.

Prvič, bilo je opaziti vztrajno recepcijo različnih, tudi nasprotujočih si metod in teorij, kar je treba oceniti vseskozi pozitivno. Ta recepcija je diferencirana po šolah — Münster lahko velja kot središče raziskovanja inovacij, Tübingen je odkril narodopisju psihoanalizo itd.

Drugič, identitetna kriza narodopisja še ni pri koncu. V Hamburgu sicer nihče več ni diskutiral o novem imenu stroke, kakor se je dogajalo še pred nekaj leti. Kar bi bilo l. 1968 ali 1970 mimogrede sprožilo polemiko, danes — kakor kaže — ni več nikak problem. Točno določenega stališča do šege in uporabnosti, do pregovorov in problemov pa še ni moč dognati. To ni nujno narobe — inovacijski procesi, to je pokazal ravno ta kongres, sledijo tudi v znanosti lastnim pravilom. Čim bolj različne so misli, ki prihajajo na dan, tem živahnejši so lahko procesi.

Tretjič, fronte potekajo v nemškem narodopisju danes drugače kakor pred štirimi ali petimi leti. Niso več generacijski problemi tisti, ki strukturirajo situacijo. Mladi se ne borijo več proti etablirancem, ker so sami mladi in ker so se oni drugi že etablirali. Današnje stanje označujejo komunikacijske težave. Danes so ljudje pripravljani na recepcijo in se med seboj spoštujejo, ne da bi zato bili vsi istega mnenja. Nasproti jim stoje tisti, ki še vedo, kaj je narodopisje. Pokazalo se je, da je to le še deloma starostno vprašanje — narodopisji starega kova so lahko zelo mladi.

Pri svojem prizadevanju, da bi stopalo v korak z drugimi vedami, se narodopisje lahko krepko spotakne. Nič koliko težav ima tudi zavoljo svojega notranjega stanja. Kaj pa bi moglo biti še hujše? Samo pošastno stanje, da bi bili vsi istih misli. Takega stanja ni, je pa dejstvo, da se je v tej vedi v zadnjih letih zelo energično in »inovativno« delalo. Če bo šlo tako naprej — kdo ve: morda bo nemško narodopisje že prav kmalu zares pomembno ...

UDK 061.6(497.12):39

IZ INŠTITUTA ZA SLOVENSKO NARODOPISJE

Inštitut je dobil dva nova *sodelavca-stažista*. S 1. marcem 1974 je nastopil mesto asistenta-stažista dipl. ethn. Janez Bogataj za delo pri Slovenski etnološki bibliografiji, dne 1. aprila 1974 pa asistentka-stažistka dipl. slav. et ethn. Marija Stanonik za delo v I. sekciji (ljudsko slovstvo). — Drugih kadrovskih sprememb ni bilo.

V inštitutu teče zdaj pet raziskovalnih nalog, za katere smo sklenili pogodbe s Skladom Borisa Kidriča: 1. Anketa o *verovanjih in šegah »življenjskega cikla«* — rojstvo, ženitovanje, smrt (Helena Ložar-Podlogar). Iztekla naj bi se konec l. 1974, vendar je doslej komaj 49% informatorjev poslalo gradivo, zbrano po naši vprašalnici. Ker imamo težave s honoriranjem, manjka pri večini potrebna stimulacija. Med redkimi območji, za katera je gradivo vsaj kolikor toliko popolno, je območje med Muro in Dravo (Prlekija). To gradivo, ki smo ga prenesli na perforirane kartone, je zdaj v poskusni obdelavi in bo dalo zaokroženo monografijo, prvo te vrste. 2. Dopolnjevanje *gradiva o maskah na Slovenskem* (Niko Kuret). Akcija, pri kateri je sodelovalo med drugim 24 eksploratorjev (večidel študentov etnologije), se izteče konec l. 1974. 3. Raziskovanje *ljudskega pripovedništva v Reziji* (Milko Matičetov). Akcija časovno ni omejena; njen prvi delni rezultat sta med drugim dve zbirki: »Rožice ziz Rezije« (Koper—Ljubljana—Trst 1973) in »Zverinice iz Rezije« (Ljubljana—Trst 1973); prva vsebuje lirske (ljubezenske) pesmi, druga živalske pravljice. 4. *Slovenska etnološka bibliografija* (Janez Bogataj). V SEB naj bi bili zbrani bibliografski podatki vseh objav, pomembnih za slovensko etnologijo, in sicer od začetkov do 1975, najsi bo v domačem tisku ali v zamejstvu, bodisi slovenskih ali tujih avtorjev, v slovenščini ali v drugih jezikih. Bibliografija naj bi izšla v knjižni obliki. 5. »*Občasno naseljena bivališča v Sloveniji*. Oris stavbnega izročila« (Tone Cevc). Mišljena so preprosta pastirska zavetišča (kraške »hiške« ipd.), dalje oglarske in drvarske kočice, kočice senosikov, vinski hrami in ne nazadnje planinski stanovi. Večji del teh oblik bivališča pri nas sploh še ni obdelan. Raziskovalna naloga »*Bajke in povedke s slovenskega ozemlja, z uvodom in komentarji*« čaka novega nosilca. Bila je sprejeta in pogodba zanjo podpisana, zaradi sprememb v kadrovski sestavi inštituta pa smo jo morali začasno odložiti.

Sodelavci posameznih sekcij so se udeležili nekaterih važnejših mednarodnih in domačih prireditev in so na nekaterih tudi predavali.

Iz I. sekcije (ljudsko slovstvo) je sodeloval Milko Matičetov pri 4. znanstvenem kongresu o padski folklori, posvečenem ljudski dramatiki, ki je bil maja 1974 v Modeni. Predaval je o temi »*Elementi drammatici nella narrativa popolare*«. Junija 1974 je bil na kongresu International Society for Folklore Narrative Research v Helsinkih, kjer je predaval o temi »*Alte und neue Tiergeschichten aus dem Resiatal*«. Kot gost se je nadalje udeležil 3. mednarodnega kongresa o temi »Fun-

zione dei concorsi per la conservazione delle tradizioni popolari« septembra 1974 v stari Gorici. S kongresom je bil združen tudi 5. mednarodni folkloristični natečaj (»Castello di Gorizia«), kjer je bil član žirije za ljudski ples. Asistentka stažistka Marija Stanonik se je udeležila seminarja za makedonski jezik, literaturo in kulturo v Skopju in na Ohridu avgusta 1974.

Iz II. sekcije (ljudske šege in igre) je Niko Kuret predaval julija 1974 na rednem mednarodnem seminarju za slovenski jezik, literaturo in kulturo na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani o »Letnih šegah na Slovenskem«. Bil je tudi povabljen na prej omenjeni kongres v Modeni in je predaval o temi »La maschera di Scaramatte (Civiale 1340) nella vicinanza slovena«. Odzval se je tudi vabilu na že omenjeni 3. mednarodni kongres o funkciji natečajev za ohranjanje ljudskih izročil v Stari Gorici ter si ogledal tamkajšnji 5. mednarodni folkloristični natečaj. Na II. ptujskem srečanju — posvetovanju o deležu Pluja v razvoju slovenske kulture — oktobra 1974 je predaval o »Problematiki koranta«.

Iz III. sekcije (ljudska pesem, glasba in ples) je bil Valens Vodušek septembra 1973 udeleženec IV. Seminarij etnomusicologi (s témo: »De notationis questionibus«) v Caradiah pri Bratislavi. Te seminarje so prirejali slovaški etnomuzikologi prvotno za češkoslovaško področje, zdaj so začeli vabiti tudi inozemce. Septembra 1. 1973 je bil V. seminar te vrste, ki pa je bil združen z zasedanjem študijske skupine (study group) za klasifikacijo ljudskih melodij v okrilju International Folk Music Council. Tudi tega zasedanja se je udeležil Valens Vodušek, ki je sicer od l. 1971 študijski skupini tudi predsedoval. Zasedanje je bilo v Krpá-covi Poljanki na severnem Slovaškem. — Zmaga Kumer se je maja 1973 udeležila zasedanja študijske skupine za ljudska glasbila (Study Group on Folk Music Instruments) International Folk Music Council v Balatonalmádi na Ogrskem; junija je nato obiskala sorodne inštitute v Bratislavi. L. 1974 se je udeležila delovnega zasedanja za raziskovanje ljudskih balad (Arbeitsgruppe für Volksballadenforschung) o priliki Mednarodnega kongresa raziskovavcev ljudskega pripovedništva v Helsinkih. Julija istega leta se je na povabilo udeležila seje kuratorija za »Europa-Preis für Volkskunst« v Strasbourgu, nato odšla na folklorni festival v Východni na Slovaškem in si končno ogledala še Smotro folklorja v Zagrebu. Septembra je bila — z nekaterimi drugimi sodelavci iz sekcije — na kongresu Zveze združenj folkloristov Jugoslavije v Čapljini. Julijan Strajnar se je udeležil l. 1973 in l. 1974 obeh prej omenjenih etnomuzikoloških seminarjev na Slovaškem.

Sodelovanje s slovenskim deležem pri Mednarodni etnološki bibliografiji (Internationale volkskundliche Bibliographie, Basel, gl. Traditiones 2, 1973, str. 312—313) je prevzela z l. 1974 Helena Ložar-Podlogar. V tisk je šlo gradivo za leti 1971 in 1972.

Kot redna sodelavka revije »Demos« (gl. Traditiones 2, 1973, str. 333—334) se je Helena Ložar-Podlogar udeležila konference glavne redakcije, pri kateri so sodelovali predstavniki nacionalnih redakcij. Konferenca je bila oktobra 1974 v Poznanju. Glavna téma je bila uvedba novega sistema tezavriranja, ki naj bi ga sprejele in uvedle vse etnološke ustanove in na katerega naj bi se oziralo redigiranje vseh referatov za »Demos«. Ker bo Thesaurus osrednji del dokumentacije v etnoloških ustanovah, se je konference udeležila tudi bibliotekarka inštituta Sinja Zemljič-Golob. Thesaurus bo prvi korak k uporabi računalnika, ki moramo z njim računati v doglednem času tudi v naši stroki.

Na konferenci slovanskih etnologov v Poznanju oktobra 1974 je zastopal naš inštitut univ. prof. dr. Slavko Kremenšek.

Na lastno željo je bil Niko Kuret s l. 8. 1974 razrešen dolžnosti odgovornega urednika »Traditiones«. Prevzel jih je Milko Matičetov.

N. K.

ETNOLOŠKA TOPOGRAFIJA SLOVENSKEGA ETNIČNEGA PROSTORA

V pričujočih vrsticah naj bi bil govor o neki strokovni akciji slovenskih etnologov, ko je le-ta pravzaprav šele dobro začeta. Ker sledeče pisanje ne more biti agitacijski članek, ne želi pa biti tudi zgolj kronografski zapis, zahteva neizogibno določeno tveganje. Nevarnosti, da akcija ne bi bila speljana do kraja ali bi prvotna zamisel ne bila vsaj močno modificirana, namreč nikakor ni moč zanikati. Kljub soglasnemu spoznanju, da sodi topografija med temeljne naloge naše stroke, se ob nekaj pripravljalnih sejah odbora za topografijo raziskovalne skupnosti slovenski etnologov in šestih plenarnih sejah še vedno pojavljajo določeni pomisleki, resda osamljeni, in različna naziranja o dokaj bistvenih vprašanjih. Ta zadnja so kajpak razumljiva; kolikor izvirajo iz trdnega strokovnega prepričanja, so celo dobrodošla. Računati pa je končno z določeno utrujenostjo, z angažmaji v drugih strokovnih okvirjih, posebej individualnih, z ovirami objektivne narave, tako na primer s finančnimi problemi.

Kolikor odmislimo nakazane nevarnosti ali se z njimi tudi na tem mestu soočimo, kar je vsekakor bolje, se zdi razpravljanje o nedokončanem delu vendarle umestno. Upravičenost je tem večja, ker vse kaže, da je pri delu na vprašalnicah za topografsko akcijo po več kot enem deceniju prišlo ponovno do intenzivnejšega sodelovanja slovenskih etnologov ne glede na institucionalne pregrade. Niso nam nadrobneje znani vsi vidiki skupnega dela tako imenovanih terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja, ki so v prvem desetletju po vojni in še nekaj let kasneje strnile širok krog slovenskih etnologov. To je nedvomno škoda, kajti izkušnje iz tistega časa bi kazalo imeti pred očmi tudi v našem primeru. Pomagale bi nam zlasti v obrambi pred vsakršnim razbitjem skupaj začrtanega dela. Pripravljenosti za sodelovanje namreč tudi v naših dneh slovenskim etnologom ne manjka. Na povabilo raziskovalne skupnosti slovenskih etnologov se je na prvem skupnem sestanku za načrtovanje topografske akcije zbralo v začetku novembra lanskega leta osemnajst udeležencev. Poprečno število prisotnih na kasnejših rednih mesečnih sestankih je poraslo še za štiri osebe. Tako je moč ugotoviti, da so se v akcijo vključili skoraj vsi slovenski etnologi iz tako rekoč vseh ustanov, ki imajo v celoti ali vsaj delno etnološki značaj. Plod dosedanjega dela je na več ko 200 straneh 15 vprašalnic, ki so bile vse temeljito obravnavane na skupnih sestankih.

Pripravljenost za tvorno skupno delo je torej vsaj za sedaj zunaj razprave. Drugo je seveda vprašanje, ali res vidijo vsi slovenski etnologi pod naslovom »Etnološka topografija slovenskega etničnega prostora« povsem enako nalogo. So razlogi, da odgovorimo na to vprašanje negativno. V pričakovanju, da se bo prej ali slej pojavila dilema, ki se je zdela spričo obstoječe naravnosti slovenske etnologije neizogibna, je bil že na prvem plenarnem sestanku govor o dveh zamislih. Po prvem konceptu gre pri etnološkem topografskem delu za registriranje, za dokumentacijo in tudi za zbiranje kulturnih sestavin etnološkega značaja z vidika njihove provenience. Krajevna določenost, izvirno nahajališče ljudsko-kulturnih elementov je pri tem v ospredju. Strokovno čim bolj izčrpen in natančen razvid nad našim ljudskokulturnim inventarjem je s tega zornega kota poglobitvi in pravzaprav tudi edini cilj topografskega dela. Vprašalnice bi potemtakem zajele posamezne kulturne sestavine kolikor mogoče detajlno. Glede na to, da so bile pred natanko četrto stoletja za večji del vprašanj naše etnološke prakse vprašalnice že sestavljene, je sedaj kazalo izvesti v prvi vrsti revizijo in dopolnitev že opravljenega dela. Za nekatera področja pa je bilo že na samem začetku očitno, da bo treba vprašalnice sestaviti na novo.

Po drugi zamisli, iz katere je pravzaprav izvirala pobuda za delo na topografiji, naj bi šlo najprej za priprave in na tej podlagi za načrtne monografske študije posameznih krajev, manjših in omejenih regij, industrijskih naselij ali mestnih četrti. Pri tem naj bi bila upoštevana način življenja in kulturna podoba naseljencev takih območij v vsej njuni celovitosti. Tukaj bi ne bile v ospredju posamezne kulturne sestavine, temveč bi šlo za kulturno podobo ožje ali širše lokalne skupnosti kot celote, za njen življenjski stil, za spreminjaje tega stila, te

ali druge kulturne strukture skozi posamezna razdobja. Posamezni kulturni elementi bi bili ob tako zastavljenih nalogah le sredstvo, le medij za spoznavanje nekega življenjskega stila ali kulturnega ustroja. V tem primeru torej ni naš cilj čim bolj detajlno spoznanje o tej ali drugi kulturni sestavini sami, temveč se skušamo preko tega spoznanja dokopati do čim bolj celovite kulturne podobe nosilcev omenjenih sestavin. Težko si je namreč predstavljati neko bodočo sintetično etnološko podobo Slovencev brez vrste takih monografskih del. Da pa bi tovrstne študije prispevale čim več k omenjeni sintezi, bi bilo treba vsaj v poglavitnem poenotiti njihovo nastajanje. V ta namen so kajpak tudi po tej drugi zamisli potrebne vprašalnice.

Enotne vprašalnice in prav taka vodila seveda ne smejo prizadeti individualnih pobud posameznih raziskovalcev. Vendar je z njimi zajamčena določena raven in s tem primerljivost rezultatov dela, se pravi možnost posploševanja. Spričo ambicij po čim bolj celovitem zajetju kulturne strukture posameznih krajev ali regij je bilo pričakovati, da bo morda treba celo večino vprašalnic sestaviti povsem na novo. Nemogoče pa je bilo na začetku določeno opredeliti število vprašalnic, ki bi bile za izpolnitev nakazanih načrtov potrebne. Poleg sistemizacijskih problemov so bile namreč pri tem posredi različne predstave o temeljnih nalogah etnološke vede. Tako je kazalo glede na dosedanje zanimanje in delo slovenskih etnologov še posebno pozornost posvetiti vprašanjem tako imenovane socialne kulture, ki so bila doslej pri nas nedvomno zanemarjena. Iz tega razloga je bilo treba na posebnem sestanku še posebej izvesti sistemizacijo vprašalnic za to področje.

Pričakovali smo, da bodo vprašalnice za monografsko obdelavo zaključenih regij v marsičem ožje od specialističnih vprašalnic za raziskovanje posameznih kulturnih sestavin. Na drugi strani pa je bilo treba računati, da se bodo z vprašalnicami za kompleksna preučevanja odpirala vprašanja medsebojnih zvez med posameznimi kulturnimi področji ali kulturnimi elementi, ki z doslej navadnega zornega kota sploh ne bi bila zajeta. Doslej izdelane vprašalnice in razprave o njih so pokazale, da ne bo šlo za dve vrsti vprašalnic, vsaj ne v okviru pričujoče naloge. Specialne teme v vsem njihovem strokovnem obsegu so stvar specialistov; v tem smislu zahtevajo večkrat tudi še posebno ali dodatno strokovno izobrazbo, tako na primer preučevanje ljudske glasbe, plesa, tudi ljudske arhitekture in podobno. Pojavila pa so se tudi naziranja, ki jih je bilo moč pričakovati. Ob nekaterih temah, kot ob prijateljskih zvezah in klikah, ob družinsko sorodstvenih zvezah, so bila izražena mnenja, da ne gre izgubljeni časa in sil z vprašanji, ki so v največji meri predmet drugih znanstvenih disciplin. Etnologi ne morejo skrbeti za nerešene probleme drugih ved, ko so njihove sile številčno preskromne celo za reševanje nalog, ki so pripoznane etnološke.

Omenjeni pomisleki izvirajo seveda iz koncepta etnološke znanosti, kakršen je bil do nedavnega na Slovenskem tako rekoč edini v veljavi. Z etimološkega vidika bi ga najustrežneje označili kot folkloristični zorni kot. Seveda bi taka oznaka zahtevala obsežnejšo razlago, ki presega meje pričujočega zapisa. Tu lahko ugotovimo le, da bodo prav diskusije ob vprašalnicah za etnološko topografijo nudile odlično osnovo za razpravo o odnosu med folkloristiko in etnologijo v naših razmerah. Želje po poglobljeni razpravi o tovrstni tematiki je bilo moč že slišati in ni razlogov, da bi je ne realizirali. V tej diskusiji bomo, razumljivo, postavljeni pred vprašanje, ali si resnično želimo v korak s sodobnimi tokovi v etnološki znanosti drugod. Povprašali se bomo, koliko smo dejansko prenesli središče našega strokovnega zanimanja od reči na ljudi, koliko pa gre pri tem morda le za dobre namene in zgolj teoretične nauke. In kar je najvažnejše: ponovno bomo morali preveriti družbeni pomen in vlogo naše znanstvene discipline v našem družbenem prostoru.

Načrtovanje akcije za etnološko topografijo seveda ni moglo mimo vprašanja o njeni družbeni namembnosti. Po prvi zamisli bi z izdelavo nekaterih novih vprašalnic in z dopolnjevanjem že obstoječih dobili izpopolnjen pripomoček za zbiranje gradiva, za bogatitev naše vednosti o slovenski ljudski kulturi. Vprašalnice bi bile tako dobrodošle mlajšim etnologom, ki še nimajo dovolj izkušenj, in etnologom v kompleksnih muzejih, ki imajo neizogibno opravke z raznovrstnimi strokovnimi temami. Akcija bi s tem vodila v določeno poenotenje pri zbiranju

etnološkega gradiva, bila bi koristen prispevek na ravni viroslovnega strokovnega prizadevanja. Seveda pa bi specialistom za posamezna področja lahko nudila bolj ali manj temeljno informacijo, pravzaprav le podlago za njihova kasnejša dodatna preučevanja. Razumljivo je, da se s tega zornega kota specializirani preučevalci posameznih kulturnih sestavin ne morejo vnemati za načenjanje novih tem, ko pa vidijo velike vrzeli v preučeniosti že uveljavljenih. Naravno je tudi, da so se prav iz vrst specialistov javljali nekateri osamljeni dvomi v smiselnost akcije.

Nemogoče se je na tem mestu spuščati v razpravljanje o družbeni teži in družbenem odmevu našega dosedanjega strokovnega prizadevanja. Zeleli bi le opozoriti na pomen topografske akcije z vidika monografskega študija posameznih regij.

Prav gotovo bi bila povsem zgrešena trditev, da preučevanje neke kulturne sestavine rabi le tolmačenju njene pojavnosti. Ob ustrezni naravnosti raziskave namreč tudi posamezni elementi pričajo o širših procesih, v katere so vključeni. Čim več kulturnih pojavov preučimo tudi s tega vidika, tem širša in natančnejša je podoba družbenozgodovinskega razvojnega toka. Prav to velja seveda tudi za globino spoznanja o gibalih tega procesa. Kot je znano, sta nakazana podoba in omenjena gibala raziskovalni cilj etnologije kot zgodovinske vede. Nalogo njihovega razkrivanja si etnologi delijo z zastopniki drugih zgodovinskih disciplin. Delež, ki pripada ob tej delitvi dela etnologiji, je tolikšen, da ga nihče ne more zapostavljati, najmanj pa bi si to lahko dovolili sami etnologi.

Kolikor bi skušali zarisati področje, od koder si etnologi prizadevajo doseči omenjeni cilj, bi z omembo tako imenovanih mikroregij, njihove vsestranske kulturne podobe in njihovega življenjskega stila, nedvomno označili enega najbolj pomembnih. Čim bolj kompleksni etnološki preučitvi izbranih krajev, mestnih rajonov in podobno pa so namenjene, kot je bilo omenjeno, naše vprašalnice po zamisli, povezani z akcijsko zasnovo, o kateri je govor tukaj. Da je pri tako zastavljeni nalogi, ki naj bi enakopravno zajela tudi naš čas in naselja, ki nimajo z agrikulturno več prave zveze, nemogoče vztrajati le pri uveljavljenih temah in standardnih etnoloških vprašanjih, bo moralo postati prej ali slej povsem razumljivo. Na spoznanje neizogibnosti nakazanih premikov navajajo v veliki meri tudi razprave ob vprašalnicah, ki so bile še zlasti v tem pogledu nedvomno živahne. Tako ne kaže, da bi se bilo moč v slovenski etnologiji še resneje upirati vključevanju industrijskih in urbanih naselij v etnološke predmetne okvire. Tudi ni mogoče spregledati, da posluha za novo tematiko, značilno za naš čas, med slovenskimi etnologi, še posebej mlajšimi, nikakor ne manjka. Prav spričo tega lahko z dokajšnjo mero samozavesti nadaljujemo z nalogo, ki ni lahka, je pa s strokovnega in splošnejšega družbenega zornega kota prav gotovo obetavna.

Etnološko preučevanje mikroregij v omenjenem smislu pomeni bistveno razširitev historiografskega študija, pač v širokem pomenu te besede. Način življenja najširših ljudskih plasti, ki ga je moč zajeti le z detajlnim študijem mikrorajonov, vsakdanje življenje, življenjski stil, so najbolj pogosti izrazi za predmet tvorstnega raziskovanja. Razkrivanje zgodovinskega bistva tega predmeta, razlogov za nastajanje in izgibanje pojavnih oblik, za razlike v tej pojavnosti je cilj etnološkega dela, ki ga načrtujemo. S to dejavnostjo se lotevamo zgodovinske problematike na odseku, ki je izrednega pomena za vzgojo ali oblikovanje zgodovinskega načina mišljenja, kar je nedvomno temeljni namen vsakršnega historiografskega prizadevanja. Vsakomur je namreč najbližji način življenja, ki je značilen za skupino, ki ji pripada, tudi življenjski stil, ki ga sestavljajo oblike reševanja temeljnih življenjskih problemov, katerim se ne more tako rekoč nihče izogniti. Spričo veljavnosti pedagoškega načela, da je najustreznejša pot od znanega k neznanemu, lahko samo pričakujemo, da bodo morali naši učbeniki za zgodovino na vseh ravneh prej ali slej drugače upoštevati etnološka spoznanja, kot jih upoštevajo danes. Seveda pa bodo morali v tem smislu najprej svojo nalogo izpolniti etnologi. Etnološka topografija slovenskega etničnega prostora je pomemben korak v tej smeri. Prvenstveno v tem pa je tudi njena družbena teža.

April 1974

Slavko Kremenšek

UDK 378.14(436.6):39(=863)

SLOVENSKO NARODOPISJE
NA VISOKI ŠOLI ZA IZOBRAŽEVALNE VEDE V CELOVCU

Na slavističnem inštitutu Visoke šole za izobraževalne vede v Celovcu (Hochschule für Bildungswissenschaften in Klagenfurt) je po zaslugi prorektorja univ. prof. dr. Aleksandra V. Isačenka dobilo svoje mesto tudi slovensko narodopisje. Od zimskega semestra 1973/74 naprej so odmerjene tej vedi skupno 4 tedenske ure: 2 uri za predavanja in 2 uri za vaje. Po nalogu Zveznega ministrstva za znanost in raziskovanje je predavanja in vaje prevzel dr. Pavle Zablatnik, ki se pri svojem delu mutatis mutandis s pridom naslanja na »program za študij etnologije na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani«. Narodopisna predavanja na celovski visoki šoli naj bi v luči primerjalne etnologije odkrivala slušateljem bogate zaklade duhovne, socialne in materialne ljudske kulture Slovencev in drugih slovanskih narodov. Vaje pa naj bi poglobljale snov iz predavanj, uvajale v domačo in tujo strokovno literaturo in v kritičen odnos do gradiva ter hkrati navajale in nagibale k zbiralnemu in raziskovalnemu delu. V okviru vaj so seveda na sporedu tudi obiski muzejskih razstav narodopisnega značaja.

Načrt predvideva 4 semestre za zaokrožen prikaz obširnega področja duhovne ljudske kulture in primeren obseg predavanj in vaj za razpravljanje o socialni in materialni ljudski kulturi Slovencev. Vmes bo treba vpletati predavanja in vaje iz obče etnologije s komparativnim obravnavanjem glavnih značilnosti snovne, družbene in duhovne kulture drugih, predvsem indoevropskih narodov — s posebnim ozirom na skupne prvine in oblike v življenju slovanskih narodov. Ciklus predavanj se bo v osnovi ponavljal vsako drugo leto, pri čemer bo seveda mogoče menjati izbrana poglavja. Isto bo tudi veljalo za vaje.

Treba bo iskati ožje stike z etnološkimi institucijami to- in onkraj deželnih in državnih mej, zlasti z etnološko stolico na ljubljanski univerzi, s Slovenskim etnografskim muzejem v Ljubljani, z Inštitutom za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in z Glasbeno-narodopisnim inštitutom v Ljubljani, z Etnološkim društvom Jugoslavije, s Slovenskim etnografskim društvom idr.

Izgraditi bo treba na celovski visoki šoli primerno strokovno etnografsko knjižnico. Manjkajo zlasti starejša strokovna glasila in standardna dela. Treba bo pač najprej založiti knjižnico z laže dosegljivo novejšo narodopisno literaturo. Razveseljivo je, da se vodja inštituta za slavistiko in primerjalno jezikoslovje, prof. dr. A. V. Isačenko, z vso silo in vnelo zavzema za nabavo vseh dosegljivih strokovnih knjig, glasil in publikacij.

Osem slušateljev je vpisalo na celovski visoki šoli slovensko narodopisje. Z zanimanjem in vnelo obiskujejo predavanja in vaje. Želeti bi bilo, da bi se ta ali oni za dopolnitev študija o priliki smel pridružiti kakim muzeološkim in terenskim vajam ali pa celo počitniški praksi študentov etnološkega oddelka fakultete v Ljubljani.

P. Z.

UDK 061.31(437.6):1974:39(=81)

SEMINARIUM ETHNOLOGICUM

(Ob koncu sedemletne akcije univerze Jana Komenskega iz Bratislave)

V letu proslav 30-letnice vstaje slovaškega naroda je univerza Jana Komenskega iz Bratislave pripravila sedmo in s tem zadnje srečanje etnologov in predvsem študentov etnologije — »Seminarium ethnologicum«. Po osnovni obliki sodi seminar med številna podobna študijsko informativna srečanja, ki jih prirejajo v mnogih državah (npr. pri nas Slavistični seminar ipd.). Notranja zgradba, izhodišča in namen etnološkega seminarja pa so bili prilagojeni lokalnim, domačim

(češkoslovaškim) razmeram in nekaterim prizadevanjem v etnološki znanosti nasploh. Med temeljnimi vodili za organizacijo seminarja (prvi je bil leta 1968) je prevladovalo dejstvo, da študenti etnologije evropskih držav nimajo prav nobenih možnosti, da se spoznajo že pred zaključkom študija z delom svojih kolegov in starejših etnologov. Prav slednji se namreč vsako leto sestajajo in izmenjujejo znanstvena spoznanja na najrazličnejših kongresih in simpozijih. Iz tega dogajanja pa so študentje nekoliko odmaknjeni. Prav to je bila osrednja misel organizatorjev (predvsem docenta Jana Podolaka) že pred pričetkom prvega seminarja. Uspeh je bil velik in sledilo jih je še šest. V letošnjem letu so slovaški gostitelji organizirali zadnji seminar. Njihovi želji, da bi se akcija prenesla tudi v druge evropske države, so se zaenkrat najbolj konkretno odzvali Poljaki in Madžari. Sedemletni cikel zaporednih seminarjev na Slovaškem pomeni do neke meje dokaj enotno sedemletno metodično in metodološko izhodišče seminarja. Čeprav so ga skušali organizatorji iz leta v leto spreminjati in dopoljevati, je popolnoma umestno, da ta mednarodna akcija dobi tudi nekaj novih impulzov in spodbud. Vseh teh slovaških »sedem let« pa ostaja zapisanih v zgodovini evropske etnologije, ne le z vidika zблиževanja med vzhodom in zahodom, ampak predvsem kot izreden organizacijski primer, kakršnega bi težko zmogla katerakoli država. Popolnoma na dlani je, da k poznavanju slovaške etnološke problematike vsi neslovaški udeleženci niso prispevali veliko. To tudi ni bil namen seminarja. Terensko delo v posameznih vaseh, v večjih ali manjših skupinah je bilo predvsem tista komunikativna vez med vsemi udeleženci, način za izmenjavo pogledov in priprava na delo v bodočnosti. Ne smemo pa seveda prezreti tudi izrednega pomena, ki so ga imeli na seminarjih etnologi, ugledna imena evropske etnologije. Vodili so delo študentov v posameznih skupinah (te so se držale standardne etnološke sistematike), sodelovali pri delu na terenu in posegali s pripombami v študentske večerne seminarne diskusije (ki žal niso bile na vseh seminarjih). Če k temu dodamo še številne individualne kontakte, vidimo, da je seminar v celoti popolnoma uspel. Nekoliko žal nam je, da se v pestro diskutiranje niso v toliki meri vključevali domači študentje kot njihovi kolegi iz tujine. Njihova zaposlenost z izrazito opisnim zbiranjem terenskega gradiva je bila v tako širokih in predvsem mednarodnih okvirih prevelika in je delovala nekoliko ozko. Seminarja so se nekateri domači in tuji etnologi ter študentje udeležili večkrat. To je bila zanje velika priložnost: spoznali so širok krog svojih kolegov in tudi skoraj vsa slovaška pokrajinska območja. Vsako leto je bil seminar namreč na drugem delu Slovaškega. Študentje etnologije in etnologi iz Slovenije smo se udeležili šestih seminarjev, prvega so se udeležili le kolegi iz Srbije in Hrvaške.

Zadnji, sedmi seminar je bil od 2. do 13. septembra 1974 v dolini Opatová pri Trenčinu, ki je eno od pomembnejših slovaških industrijskih središč. Na uradnih vabilih smo z veseljem prebrali novico, da bo seminarska osrednja tema posvečena vprašanju »Tradicije in sedanosti« in da se bodo v okviru te osrednje teme obravnavala nekatera področja iz t. i. materialne kulture. Naslov, čeprav že nekoliko popularen, nas je vseeno prijetno presenetil in pričakovali smo tudi metodološko orientacijo seminarja v tej smeri. Žal pa napovedani program ni bil izveden v taki obliki, kot smo pričakovali.

Seminar, ki vsako leto družijo študente in profesorje posameznih etnoloških šol z različnimi metodološkimi usmeritvami, ostaja pomemben predvsem kot edino srečanje take vrste v Evropi. Tudi čas trajanja seminarja je bil primeren (10 do 14 dni) za navezovanje kontaktov in oblikovanje nekoliko drugačnih odnosov, kot je to mogoče na nekajdnevni srečanjih. Udeleženci (mislimo na tuje) so lahko spoznavali ljudsko kulturo tistega območja, kjer je bil seminar. Seveda se je tako spoznavanje razvilo v dve smeri: zanimanje posameznikov za določena področja, zbiranje primerjalnega gradiva in površno informiranje ter opazovanje na terenu. Ob tem moramo pripomniti, da so vsi tuji udeleženci imeli popolno svobodo glede izbire terena ali delovne skupine. Terensko delo tujih udeležencev je bilo včasih oteženo zaradi nepoznavanja nekaterih osnovnih potez zgodovinskega, družbenega ali gospodarskega razvoja. Izjemne dragocene v tej smeri so bile kratke a izčrpne informativne razlage prof. Jana Podolaka, ki je zbrane tuje študente večkrat opozarjal na bistveno v ljudski kulturi določenega območja.

Organizator je vsako leto pripravil nekaj ekskurzij, da so udeleženci lahko spoznali tudi druga slovaška območja. Seznanili so se z nekaterimi kulturno-zgodovinskimi spomeniki in turističnimi zanimivostmi. Ob koncu moramo opozoriti na izredno delovno in prijateljsko ozračje, ki ga je ustvarjala pisana mednarodna družina.

Janez Bogataj

UDK 061.31(455.1)»1973«:791.43:308

FESTIVAL DEI POPOLI

(XIV Rassegna Internazionale del Film di Documentazione Sociale
— IV Seminario sul Film di Documentazione Etnografica)
Firenze, 3.—9. decembra 1973

Festival, ki se je začel pred štirinajstimi leti kot festival »etnografskega« filma, je medtem temeljito spremenil lice. »Etnografija« je na tem, da utone v »družbeni dokumentaciji«. Festival namreč na stečaj odpira vrata dokumentarnim filmom vseh vrst, samo da imajo rahlo družbeno tematiko. Le še skromen odmev nekdanjega koncepta so *seminarji* »etnografske dokumentacije«, ki jih je Festival uvedel v zadnjem času — tokrat četrtri, Pravi festival etnografskega filma je pravzaprav v Benetkah, imenuje se »Venezia Genti«. O njem ne vem nič podrobneje. Firenškega festivala sem se udeležil po naročilu Jugoslovanskega odbora za etnografski film. Kaže, da se bo treba narodopiscem prej ali slej preusmeriti v Benetke.

Pisati poročilo o festivalu, kjer ti v enem tednu zavrtijo blizu 70 filmov, je nehvaležno delo. Prvič vseh ne moreš videti, drugič se ti vtisi tistih, ki si jih videl, kmalu premešajo, tako da si moraš pomagati s katalogom, če jih hočeš kolikor toliko držati vsaksebi.

Okvir »sociološkega« filma je tako širok, da dopušča zelo pisano tematiko. Videli smo izreze iz sodobnega življenja zahodne družbe, še več pa je bilo filmov iz življenja nerazvitih dežel. Prikazali so nam v njih tradicionalno kulturo, še rajši pa njena srečanja s pridobitniško zahodno civilizacijo, družbene premike, porajajoče se globokosežne spremembe — stvari, ki nam jih npr. skopa časopisna poročila sploh ne morejo predočiti. Nikakor ni mogoče reči, da taki filmi niso mikavni. »Etnografija« stopa v njih seveda v ozadje.

Sporeda za *seminar* »etnografskega« filma nam poprej niso javili. Pripraviti se zanj ni bilo mogoče. In kaj smo videli? Filme avstralskega, afriškega, južno-ameriškega, iranskega in severnoameriškega področja — niti enega filma pa ni bilo s tematiko iz evropske ljudske kulture. Prireditelji so imeli s tem svoj namen. Šele po sklepni projekciji smo zvedeli, da bi naj filmi iz nerazvitih območij pričali o dejstvu, da ima »etnografski« dokumentarni film poleg svojih znanstvenih vrednot še svoje posebno poslanstvo. Pokazati mora razvitemu svetu, kateri so problemi, ki tarejo nerazviti svet. Ima torej svoj *socio-politični* pomen. Seminar je izzvenel v svarilu, da se je treba tudi v filmu danes odpovedati »etnocentrizmu«. Med predavanji je prišlo zlasti pri številni študentovski publikli do spontanih demonstrativnih aplavzov.

Brez dvoma je mogel filmski spored človeku razširiti obzorje. Filmskemu delavcu je lahko dal obilo pobud. Narodopisec pa je odhajal s festivala in posebej še s seminarja z mešanimi občutki.

Filme je poslalo nekaj nad 30 držav. Jugoslavija je bila zastopana z dvema filmoma (Gilič, »Dan više« — Dunav-film, Beograd 1972, in Nikolić, »Polaznik« — Dunav-film, Beograd 1973).

N. K.

UDK 398.47(= 863) »1672«

KAKO SO LETA 1672 POGASILI POŽAR V STIČNI

V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani hranijo pod signaturo 14 652 knjigo Angelus de Clavasio: *Summa super casibus conscientiae*, natisnjeno leta 1513 v Strassburgu. Knjiga izvira iz stare knjižnice stiškega samostana.¹ Na praznem zadnjem listu in na notranji strani zadnje platnice je nekaj kronističnih zapiskov iz 16. in 17. stoletja. Prva roka iz začetka 16. stol. je zabeležila najprej nekaj stavkov o znanem potresu leta 1511, v naslednjem zapisku omenila lakoto, ki da je divjala leta 1512 po Kranjskem, Stajerskem in Koroškem, ter nekoliko bolj na široko spregovorila o kmečkem uporu iz leta 1515, kjer je — po moji vednosti drugič² — zabeleženo slovensko ime za kmečko zvezo. Neznani pisec namreč pripoveduje, da so uporniki »... vnam communitatem appellauerunt boga gmayna...« (sicer zapis ne prinaša za zgodovino upora nič novega). Taisti pisec omenja še kugo in lakoto v letih 1510 in 1524.

Vendar želim tukaj opozoriti predvsem na etnografsko zanimivo beležko iz druge polovice 17. stoletja, pisano v slabi latinščini, ki je pomešana z nekaj nemškimi in — slovenskimi besedami. Zapisek neznanega meniha pripoveduje, kako je 2. julija leta 1672 na praznik Marijinega obiskovanja, ki je tistega leta padel na soboto, divjala v Stični huda nevihta. Strela da je tresčila v veliki stolp, švignila skozi okna zvonika preko manjših zvonov, oplazila veliki zvon in pustila na njem svojo sled, nadaljevala pot preko kladiva do ure v stolpu, osmodila vrv njene uteži, prešla po oboku v cerkev, kjer je prebila zid zakristije in pri oltarju sv. Petra izginila v zemljo. Pri tem je začelo goreti v zvoniku, samostan bi bil pogorel do tal, ko bi ne bili pritekli ljudje, toda ogenj je bil tako silovit, da ga z vodo niso mogli pogasiti; dodali so ji nekaj veder vina, pa ni pomagalo, in šele ko so v ogenj vrgli ženskega mleka, so ukrotili požar. Vse čaravnice z Dolenskega da so bile tisto noč na Kleku, ker je strela pri zakristiji odvrгла velike šope goreče slame. Zato naj tisti, ki jim je zaupana skrb za samostan, pomnijo nauk, da naj človek posvečuje soboto, posebno če eni praznujejo Marijin praznik, medtem ko mora služinčad delati na polju. Tak je ljudski glas — božji glas. Besedilo, ki naj sledi v celoti, se glasi (okrajšave in kratice razrešujem, ločila puščam, kakor so v izvirniku, v latinskem tekstu je raba velikih in malih črk poenotena, prav tako tudi pisava črk i in j oz. u in v):

»Anno domini 1672 in festo visitationis beatae virginis Mariae quod ceciderat in diem sabbati vespere circa horam 10 horribilis exorta est tempestas. Caelum obductum fuit vero tenebris Egiptiacis aquilonem versus: dabatur tonitru quod tetigit turrim maiorem et pertransiit fenestras turris ubi campanae solent sursum

¹ Joža Glonar jo v svoji študiji Iz stare stiške knjižnice (Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 18, 1937, str. 110—131, št. 114) omenja, vendar ne beleži zapiskov, na katere opozarjam.

² Prvič v znanem letaku, tiskanem na Dunaju leta 1515, ki vsebuje landsknehtovsko pesem z refrenom *Le vkup itd.*, prim. Branko Berčič, *Das slowenische Wort in den Drukten des 16. Jahrhunderts* (v: *Abhandlungen über die slowenische Reformation — Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen Bd. 1*), št. 1.

attrahi, transiit per minores campanas tetigit maiorem campanam in duobus locis absque tamen damno, uti in illa apparet, pertransiit mox maleum Vnd nach dem direkth usque ad horologium accendit et tetigit funem ponderis horologii et iterum per fornacem horologii in templo cecidit penes sacristiam, transivit murum superioris sacristiae et apud altare sancti Petri terram repetiit: turris fuit accensa ab igne et ni homines citissime accurissent totum monasterium in cineres fuisset redactum, ignis tam potens et vehemens fuit pura aqua extingui non poterant [!]; adiderunt aliquas urnas vini rein aliquanto iuuit, tandem faemineo lacte in ignem proiecto sopitus est. Casus non solum mirabilis sed multum lacrymabilis apparebat. Laudetur deus quod tamen sine gravi damno successerit bene: So neke bile use Babe is dolenske deshele toisto nuz na Kleku, cum tonitru penes sacristiam dimiserat en uelke gorezhe puschel Slame: memores etiam sint aliquam monasterii curam habentes praecepti memento ut diem sabbathi sanctifices, praecipue dum colitur festum ab aliis beatae virginis a [= at?] domesticis laborandum in agro: vox populi vox dei: etei [?]

Primož Simoniti

UDK 75.023.1.067.2(497.12) »18«

INDIJANCI NA NAŠI PANJSKI KONČNICI

Na panjski končnici iz l. 1876, ki jo hrani Čebelarški muzej v Radovljici (inventarna št. 25), vidimo razgiban prizor, ko skupina Indijancev napada dve belki. Končnica z »indijansko« motiviko ni edina. Take »eksotične« teme pričajo o razgledanosti slikarja ali naročnika. Za našo panjsko končnico (gl. sliko) je kaj verjetno prvi ali drugi našel pobudo v knjigi Friderika Barage, *Popis navad in zadržanja Indijanov Polnočne Amerike*. Spisal v nemškem jeziku Friderik Baraga, misijonar per Očipve-Indijanih na otoku Gorenjiga Jezera, v sredi Polnočne Amerike. V Ljubljani, natisnil Jožef Blasnik, 1837. Tam namreč beremo na str. 15—16: V letu 1635 se je spet drugo Anglijansko selišče v deželi Konektikut začelo. Sosednji Indijani so začeli kmalo Evropejce tega selišča sovražiti in so več posameznih Evropejskih vseljencev pomorili. Tako so nekde 12 Anglijanov, kateri so se bili od selišča nekoliko dalje po deželi spustili, popadli, in so tri od njih umorili,

Panjska končnica s prizorom ugrabitve dveh belk po Indijancih (1876). Čebelarški muzej, Radovljica (inv. št. 25)

drugi so bili pa ušli. Drugikrat so nekoliko vseljencev, kateri so na polje delat šli, *obsuli*, ter 6 mož in 3 žene ubili, *dve deklici pa s saboj vzeli*, in tudi nekoliko goveje živine s silo poropali.«

(V izdaji iz l. 1970 — gl. poročilo v *Traditiones* 2, 1973, 285—286 — najdeš to mesto na str. 23.)

Kuret

UDK 398.21(= 863):59

»SUSHIZ IMA REP SAVIT...«

»Od kod Vodniku snov za basen Kos in brezen?« se je vprašal Boris Merhar v SE 9 (1956) 187—196 in skušal najti odgovor na vprašanje. Njegovim izsledkom bi mogel dodati, da najdem varianto basenski zgodbi o kosu, ki se posmehuje sušcu, ko ga le-ta svari, naj prezgodaj ne prepeva, v *Vogezih* (gl. A. Van Gennep. *Manuel de folklore français* I/3/1. Paris 1947, 951). Kosova samica, ki je v gnezdu valila, se je norčevala iz Marca, ko se je bližal koncu. Marec pa ji je odgovoril: »Tri dni še imam in tri dni si bom izposodil od svojega brata Aprila — pa bo po tebi v tvojem gnezdu!« (Gl. C. Lemasson, *Anciennes coutumes de la paroisse de Champ-le-Duc, Vosges*. 24, 1932, 505 do 518). In *Baski* poznajo pregovor: »Marec miga z repom, April pa s prsmi.« (Julien Vinson, *Le Folklore du pays Basque*. Paris 1883 298 — nav. Van Gennep, n. d. 952). Morda bi kdo poskusil raziskavo še v tej smeri?

Kuret

UDK 398.87(= 863)

»PEGÁM PISÒW CESARJU JE...«

Ena izmed variant pesmi o Pegamu in Lambergarju (Vinje pri Dolu na Gorenjskem, SLP 1, št. 5, str. 10) se začinja z verzi:

Pegám písòw cesarju je:
 »Al maš junaka tacega,
 da bi se šow skušát z menož?«

Na misel mi je prišlo, da bi v pesmi, ki opisuje pravi *turnir*, Pegamovo »*pi-sanje*« moglo biti spomin na viteški *izziv*, ki je bil pred turnirjem v navadi. Nastopajoči vitez je svojega nasprotnika formalno »izzval«, pozval na dvoboj. Tak izziv so pozneje *tiskali* in ga imenovali »kartél«. V Valvasorjevi »Ehre« XI, 723 in XV, 593—594 beremo o turnirju na Novem trgu v Ljubljani l. 1652, ko je 35 vitezov nastopilo v štirih kostumiranih skupinah (»Partheyen«), ki so predstavljale Evropo, Azijo, Afriko in Ameriko. Vsaka skupina je izdala svoj poziv na boj, svoj »Chartell« (Valvasor: »... oder Ausforderungs-Brief«). Valvasor dobesedno navaja vsa štiri besedila (»Ehre« XV, 594—598). Morebiti je tudi Pegam — vsaj v pesmi — sledil tej viteški šegi!

Kuret

UDK 061.1:061.12(497.12) »1967/1972«

KOMISIJA (1947—1951)
IN INŠTITUT ZA SLOVENSKO NARODOPISJE SAZU (od 1951)

Nastanek, razvoj, delo
(Nadaljevanje in konec.)

Razvoj in delo Inštituta za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti od 1965 do 1972: delovni pogoji, zbiralno in dokumentacijsko delo, raziskovalno delo, znanstveno sodelovanje, publikacije, sodelovanje z družbenimi organizacijami, varstvo folklorne, sodelovanje z RTV, oprema, struktura inštituta.

Développement et travaux de l'Institut d'ethnographie slovène auprès de l'Académie slovène des sciences et des arts de 1965 à 1972: conditions de travail, travaux de collectionnement et documentation, travaux de recherche, coopération scientifique, publications, coopération avec les organisations sociales, protection du folklore, coopération avec la RTV, équipement, structure de l'institut.

PREGLED VSEBINE: B. Doba »samouprave« (od 1965). — B 1. Razvojni in življenjski pogoji. — B 2.1 Personalno stanje. — B 1.2 Znanstveni svet. — B 1.3 Organizacija dela. — B 1.4 Gmotno stanje. — B 1.5 Prostori. — B 2. Zbiralno delo in dokumentacija. — B 2.1 Arhivi — B 2.2 Terensko delo. — B 2.3 Ankete in informatorska mreža. — B 2.4 Fototeka in diateka. — B 2.5 Fonoteka in diskoteka. — B 2.6 Film in filmoteka. — B 2.7 Knjižnica. — B 2.8 Bibliografija. — B 3. Raziskovalno delo. — B 3.1 Novi okviri znanstvenega dela. — B 3.2 Sklad Borisa Kidriča. — B 3.3 Zgodovina in teorija narodopisja. — B 3.4 Ljudsko slovo. — B 3.5 Ljudske šege in igre. — B 3.6 Socialna kultura. — B 3.7 Materialna kultura. — B 4. Znanstveno sodelovanje. — B 4.1 Doma. — B 4.2 V inozemstvu. — B 4.3 »Alpes Orientales«. — B 4.5 »Demos«. — B 4.6 Mednarodna narodopisna bibliografija. — B 4.7 Strokovno izpopolnjevanje — B 4.8 Funkcije in priznanja. — B 4.9 Predavanja in obiski tujih znanstvenikov. — B 4.10 Mednarodni muzej mask v Binche-u (Belgija). — B 5. Publikacije. — B 6. Sodelovanje z družbenimi organizacijami. — B 7. Varstvo folklorne. — B 8. Sodelovanje z radijem in TV. — B 9. Oprema. — B 10. Struktura inštituta.

B. Doba »samouprave« (od 1965)

B 1 Razvojni in življenjski pogoji

Po smrti Ivana Grafenauerja je bil dne 7. februarja 1965 imenovan za novega upravnika inštituta akademik univ. prof. dr. France Bezlaj. Njegovo etimološko delo ga je nemalokrat približalo narodopisju, dolgujemo mu tudi kritični pretres raziskav o slovenskem bajeslovju med obema vojskama (SE 3—4, 1951). Novi upravnik je izrazil popolno zaupanje obema delavcema v inštitutu, Milku Matičetovemu in Niku Kuretu, ter zavoljo prezaposlenosti prosil, naj oba skrbita za potek inštitutovega dela, kakor je bilo usmerjeno dotlej. Zagotovil je svojo zaslombo pri predsedstvu SAZU, kadar in kolikor bo potrebna. Tako se je začela v inštitutu doba svojevrstne »samouprave«. V njej sloni delo prvenstveno na čutu odgovornosti in na delovni disciplini vsakega posameznika v inštitutu. Že prej obstoječa tesna povezanost sodelavcev se je poslej še okrepila.

B 1.1 Personalno stanje. — Skromna kadrovska zasedba je zahtevala od vsakega delavca v inštitutu izrednih naporov. Trud za sistemizacijo dveh asistentskih mest je ostajal dolgo zaman. Pomoč honorarnih delavcev je pomenila le polovično

rešitev. V I. sekciji je Rafaela Potokar odnehala že s koncem l. 1964, Ana Bratok pa je zavoljo slabega zdravja vztrajala tudi samo do konca julija 1965; obe sta bili upokojeni učiteljici. Študentka etnologije Helena Ložar je urejala povsem zanemarljivo fototeko do l. 1966. Jeseni tega leta je po opravljeni diplomi kot Herderjeva štipendistka odšla na podiplomski študij na Dunaj.

Tako je v l. 1966 kadrovska stanje v inštitutu postalo kritično. To se je očitno pokazalo, ko je predsedstvo sicer zahtevalo načrt sistemiziranih mest, je pa bilo povsem jasno, da potrebnih mest ne bo mogoče doseči. Inštitut je tedaj zahteval za vsako od obeh sekcij poleg načelnika še sistemizacijo mest dveh asistentov in ene daktilografke, dalje mesto knjižničarja(ke) in mesto dokumentarista(ke).

Izhod v sili je pomenila namestitev s polovičnim delovnim časom daktilografke Angele Berkopec. S 1. majem 1963 je prevzela daktilografske posle v II. sekciji, medtem ko je iste posle za I. sekcijo — poleg oskrbovanja knjižnice in administracije — opravljala slejkoprej Albina Štrubelj.

Znanstveni svet je na svoji seji dne 12. oktobra 1966 soglasno in kot nujno odobril zahtevo po asistentu vsaj v II. sekciji. Izraz hude napetosti je bila posebna spomenica, ki jo je kolegij inštituta dne 15. decembra 1966 predložil predsedstvu SAZU in vsem akademikom.

Nazadnje se je našla možnost, da smo diplomantko etnologije Heleno Ložar, ki se je vrnila z Dunaja, zaposlili kot pogodbeno asistentko v II. sekciji. Nastopila je 1. avgusta 1967, delala pa je samo štiri mesece. Herderjeva štipendija ji je bila namreč podaljšana še za eno leto. Tako je konec novembra 1967 zaprosila za dva semestra neplačanega študijskega dopusta ter odšla spet na Dunaj. V inštitutu je zavladovalo staro stanje.

Kljub temu je razvoj šel svojo pot. »Samouprava« je terjala svoj organ, v letu 1969 je bil Niko Kuret imenovan za v. d. tajnika inštituta.

Na najvišjih mestih se je pokazalo nepričakovano in nenavadno zanimanje za slovensko narodopisje. Svet SRS za prosveto in kulturo je pozval Glasbeno-narodopisni inštitut ter SAZU oziroma njen Inštitut za slovensko narodopisje, naj začneta s pripravami za priključitev Glasbeno narodopisnega inštituta k SAZU. Bilo je nekaj sej, pokazala se je pripravljenost z obeh strani — na vsem lepem pa je vnema ponehala in do priključitve tedaj ni prišlo.

S 1. julijem 1968 se je z Dunaja vrnila Helena Ložar. Mogla je nadaljevati svoje delo kot pogodbeno asistentka v II. sekciji. Tu jo je že čakala naloga, ki se je sekciji odprla s pogodbo s Skladom Borisa Kidriča (gl. spodaj B 2.3). Končno je predsedstvo na seji dne 26. septembra 1969 odobrilo sistemizacijo mesta enega asistenta. Po običajnem postopku je bila Helena Ložar na seji znanstvenega sveta dne 4. decembra 1969 izvoljena za asistentko v II. sekciji z veljavnostjo od 1. januarja 1970. Namestitev enega asistenta seveda še ni prinesla rešitve kadrovske stiske.

Naporom Delovne skupnosti SAZU in njenemu Svētu gre zasluga, da se je kadrovska problematika SAZU začela obračati na boljše. Tako je med novimi sistemiziranimi mesti znanstvenega kadra SAZU bilo dodeljeno inštitutu eno mesto. Dali smo ga I. sekciji, kjer je bil Milko Matičetov od vsega začetka dejansko sam, čeprav mu je po svojih močeh pomagala Albina Štrubljeva. Tako je s 1. novembrom 1971 nastopil mesto znanstvenega sodelavca v sekciji za ljudsko slovnost dr. Tone C e v c.

Rešilo se je tudi vprašanje priključitve Glasbeno narodopisnega inštituta. Sekretariat SRS za prosveto in kulturo se je odpovedal svoji ustanoviteljski vlogi in ustavil finansiranje Glasbeno narodopisnega inštituta. Z njegovim aktom št. 022-1/69 z dne 27. oktobra 1971 je bila omogočena priključitev Glasbeno narodopisnega inštituta Slovenski akademiji znanosti in umetnosti oziroma njenemu Inštitutu za slovensko narodopisje z veljavnostjo od 1. januarja 1972 dalje. Glasbeno narodopisni inštitut je zanaprej sekcija Inštituta za slovensko narodopisje, a ohranja zlasti finančno neko samostojnost. Število uslužbenecv Inštituta za slovensko narodopisje se je s tem pomnožilo za 5 oseb. S 1. januarjem 1972 je tako štel Inštitut za slovensko narodopisje skupaj 11 rednih sodelavcev. Višja knjižničarka Albina Štrubelj je nato 1. oktobra 1972 stopila v pokoj, a je do nadaljnjega opravljala knjižničarske posle pogodbeno s polovičnim delovnim časom.

Kadrovska struktura inštituta ob 25-letnici

I. sekcija (ljudsko slovstvo)

1. Dr. Milko Matičetov, znanstveni svétnik

II. sekcija (ljudske šege in igre)

2. Prof. dr. Niko Kuret, znanstveni svétnik
3. Helena Ložar-Podlogar, asistentka
4. Angela Berkopec, daktilografka (s polovičnim del. časom)

III. sekcija (ljudska pesem, glasba in ples)

5. Dr. Valens Vodušek, znanstveni svétnik
6. Dr. Zmaga Kumer, znanstveni svétnik
7. Prof. Mirko Ramovš, asistent
8. Marko Terseglav, asistent
9. Julijan Strajnar, strokovni delavec
10. Frančiška Komljanec, tajnica

IV. sekcija (materialna kultura)

11. Dr. Tone Cevc, znanstveni sodelavec

Knjižnica

12. Albina Štrubelj, višji knjižničar-referent

Sredi leta 1972 je zaprosil dotedanji upravnik inštituta, akademik univ. prof. dr. France Bezljaj, predsedstvo SAZU, naj ga razreši. Predsedstvo je nato imenovalo za upravnika akademika prof. dr. Franceta Koblarja, ki je nastopil 1. julija 1972.

Tajnik inštituta je bil ves čas dr. Niko Kuret.

B 1.2 *Znanstveni svet*. — Znanstveni svet je usmerjevalni organ inštituta, razpravlja o njegovem delovnem načrtu in ga potrjuje ter rešuje personalna vprašanja. To svojo funkcijo opravlja na sejah, ki so po potrebi.

Ob 25-letnici inštituta je bil njegov sestav naslednji: akademik univ. prof. dr. Bratko Kreft, dr. Zmaga Kumer, univ. prof. dr. Vilko Novak, prof. Boris Merhar, dr. Sergij Vilfan, upravnik Mestnega arhiva. Predseduje mu vsakokratni upravnik.

B 1.3 *Organizacija dela*. — Sedemdeseta leta označujejo prizadevanja, da bi se znanstveno delo čvrsteje in smotrneje organiziralo. L. 1971 je bilo treba izdelati nov statut. Izdelali smo ga, upoštevajoč staro formulacijo in nove naloge, pa tudi že perspektivno priključitev Glasbeno-narodopisnega inštituta, ki jo je bilo treba pričakovati prej ali slej. Bil je tudi čas, ko se je porajala Raziskovalna skupnost Slovenije, v kateri je narodopisje dobilo enakovredno mesto med drugimi vedami. Dokaj prej so že narodopisci sami mislili na svojo delovno skupnost, ki bi združevala narodopisce vseh narodopisnih ustanov in samostojne raziskovavce (gl. spodaj pod B 4.1).

V oceni strukture in dela slovenskih narodopisnih ustanov je bil naš inštitut deležen kritike (doc. dr. Slavko Kremenšek) zavoljo neskladja med imenom (Inštitut za slovensko narodopisje) in med strukturo dejavnosti, ki se ves čas omejuje dejansko samo na duhovno (in deloma socialno) kulturo (»folkloristiko«). Predstavniki inštituta smo to kritiko sprejeli kot povsem upravičeno, stanje pa smo razložili s pogoji, ki so spremljali razvoj inštituta in na katere inštitut sam ni imel nobenega vpliva (prim. »Traditiones« 1, 1972, 16). Poudarili smo, da rajni Ivan Grafenauer nikdar ni imel namena zanemariti materialno kulturo, ki ima v njegovem prvotnem statutu vidno mesto, in da bi samo pozdravili, če bi se struktura inštituta v tem smislu izpopolnila in bi SAZU odobrila ustanovitev sekcije za

materialno kulturo. O nastali situaciji je razpravljala kolegij inštituta na svojem sestanku dne 19. 9. 1972. Soglasno je sklenil predlagati znanstvenemu svetu ustanovitev nove sekcije — sekcije za *materialno kulturo*. Hkrati je etnološka sekcija Raziskovalne skupnosti Slovenije predložila predsedstvu SAZU še svoj izčrpno utemeljen predlog, naj se taka sekcija čimprej ustanovi. Predsedstvo je upoštevalo razloge znanstvenega sveta inštituta kakor tudi etnološke sekcije Raziskovalne skupnosti Slovenije ter z 19. decembrom 1972 ustanovilo sekcijo za materialno kulturo v Inštitutu za slovensko narodopisje. Tako je dobil inštitut po dobrih 25 letih obstoja svojo dokončno podobo, pomanjkljiv je ostal samo še njegov kadrovski sestav. Z ustanovitvijo sekcije za materialno kulturo je dr. Tone Cevc prevzel vodstvo te sekcije in tako zapustil svoje mesto v I. sekciji. V njej je Milko Matičetov ostal spet sam.

B 1.4 Gmotno stanje. — Težavno gmotno stanje inštituta bi lahko najbolje ilustrirali s podatki o višini dotacije, ki je je bil deležen v posameznih letih. Težave so trajale vse dotlej, dokler je bilo njegovo delo odvisno od dotacij. Pogodbe s skladom Borisa Kidriča (od 1969 dalje) so stanje bistveno spremenile.

B 1.5 Prostor. — Posebno poglavje so inštitutski prostori. Pod konec l. 1967 je moral inštitut odstopiti svoje dotedanje prostore v stavbi na Novem trgu št. 4/I Inštitutu za slovenski jezik, sam pa je dobil v uporabo podstrešne prostore v stavbi na Novem trgu št. 3/III in sicer eno normalno sobo (št. 8) in tri sobe (št. 4—6) z nagnjenim stropom, pomanjkljivo dnevno razsvetlavo in neuporabno ventilacijo. V sobo št. 4, ki je praktično brez dnevne svetlobe, smo postavili knjižnico, sobo št. 5, ki glede svetlobe in ventilacije ni dosti boljša, je dobila I. sekcija, sobo št. 6 pa II. sekcija. V sobi št. 8 smo uredili čitalnico, v njej je poslovala knjižničarka. Drugi sodelavci so se morali znajti v težavnem delovnem okolju. Čeprav je bilo rečeno, da je ta rešitev samo »začasna«, smo ostali v teh prostorih do danes. Prostore si je ogledal organ Zavoda za zdravstveno varstvo februarja 1972 in izdal strokovno mnenje, da prostori »glede toplotne izolacije, zračenja in osvetlitve niso primerni kot prostori, namenjeni za administrativno delo zlasti znanstvenih delavcev.« Zavod je izdal konkretne predloge za ustrezne tehnične izboljšave, ki pa jih na pristojnih mestih SAZU niso vzeli na znanje, kakor so tudi intervencije uslužbencev ostale brez odziva. Dodeljena nam je bila sicer t. i. »Jagrova soba« (št. 9 — poleg št. 8), ki jo uporablja knjižnica SAZU. Soba pa ob 25-letnici inštituta še ni bila izpraznjena.

B 2. Zbiralno delo in dokumentacija

B 2.1 Arhiv. — S pomočjo obeh honorarnih sodelavk, Rafaela Potokar in Ane Bratok, posebno pa s prizadevnostjo Albine Štrubelj je mogla I. sekcija l. 1965 uvrstiti v »Arhiv slovenskih ljudskih pripovedi« lepo število novih enot. Prepisane so bile stare zbirke J. Vidica, Fr. Kramarja, F. Sreboškega-Peterlina, M. Šnuderla, A. Pegana, J. Čavka. V celoti je bilo prepisano tudi gradivo Gašperja Križnika (iz JAZU v Zagrebu) in uvrščeno v arhiv. S travok je bil prepisan del terenske bere Milka Matičetovega: pravljice s Krasa, z Vipavskega, s Koroškega (Roža) in nekaj novih dolenskih. Po uslužnosti Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani (rav. Fr. Ostanek) smo dobili rokopisni zvezek Fr. Kramarja s pravljicami iz Poljanske doline (37 str., 16 besedil, 1 odlomek); zvezek je bil ušel uničenju v večših stopah.

V l. 1965 je začela II. sekcija s sistematičnim prepisovanjem gradiva o šegah in verovanjih v Štrekljavi zapuščini, ki jo je bil inštitut prevzel v rokopisnem oddelku Nar. in univ. knjižnice. To delo je opravljala Angela Berkopec. — Sekcija je bila navezala stike s celovskim slovenskim radiem (H. Hartmann) in si zagotovila presnetke tamkajšnjih narodopisnih oddaj. Tako so se sekciji začeli nabirati trakovi, katerih prepisovanje je zavoljo narečja prevzela tedanja študentka etnologije Majda Rupar. — Neprecenljivo obogatitev arhiva bi pomenilo gradivo iz odgovorov na anketo nadvojvode Janeza Štajerskega iz let 1809—1846, ki ga hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu. Gradivo je bil začel izpisovati Niko Kuret že jeseni l. 1956. Nadaljeval je delo l. 1965 in ga končal l. 1970 s podporo

Sklada Borisa Kidriča. Izpiske je Angela Berkopec prenesla na arhivske listke. Vsebujejo podatke za okoli 500 krajev (»gospoščin«, do l. 1848!) na slovenskem Spodnjem Štajerskem.

Listke smo uvrščali v že od vsega začetka zasnovani »Slovenski narodopisni arhiv«. Vanj smo prenesli tudi izpiske iz periodik in drugih publikacij, nastalih v letih Komisije in v prvih letih inštituta. Za praktično uporabo tega gradiva je bila potrebna klasifikacijska shema. Sestavil naj bi jo Niko Kuret. Priskrbel si je vzorce podobnih shem iz prijateljskih ustanov v inozemstvu. Odzvali so se njegovi prošnji npr. Institut für mitteleuropäische Volksforschung, Marburg a. Lahn (Inge Weber-Kellermann), Schweizerisches Institut für Volkskunde, Basel (Walter Escher), Nordiska Museet, Stockholm (Carl-Herman Tillhagen). Seveda nobena od predlog ni v celoti ustrezala specifičnostim našega gradiva. Vendar so bile koristna pobuda, tako da je bilo mogoče do konca l. 1965 izdelati osnutek naše lastne sheme in gradivo vsaj v glavnem uvrstiti v ustrezajoče razdelke tako urejenega Arhiva. Dokončno obdelavo še zmerom čakamo.

Že naslednje leto 1966 je prineslo nepričakovan zastoj v prepisovanju in izpisovanju gradiva. Sredstva inštituta so bila deloma blokirana in plačevanje honorarnega dela onemogočeno. Ekscerpiranja s honorarnimi močmi bodi za prvo bodi za drugo sekcijo je bilo začasno konec. Naredilo se je znanprej to, kar so zmogli redni inštitutski delavci. Tako je Albina Štrubelj za interno rabo v I. sekciji razširila z dodatnimi gesli precej skopo stvarno kazalo v knjigi Arne-Thompson, *The Types of the Folktale*. V tem letu je začela tudi izdelovati stvarno kazalo ljudskih nazorov v slovenskem pripovednem gradivu. Leta 1967 je poleg tekočega dela mogla prepisati še nekaj Križnikovega gradiva za »Arhiv slovenskih ljudskih pripovedi«. Sicer pa se je lotila nujno potrebnega stvarnega kataloga inštitutske knjižnice, ki ga inštitut dotlej še ni imel.

Za dragoceno Križnikovo gradivo v našem inštitutu je bilo pomembno l. 1968. Tedaj smo ob obisku akademika dr. Branimirja Gušića iz Zagreba (JAZU) sklenili sporazum, da izročimo JAZU Volčičevo gradivo iz Istre, ona pa nam zato prepusti svoje gradivo Gašperja Križnika. V l. 1972 se je Albina Štrubelj potrudila, da bi zbrala kserokopije vseh Križnikovih objav v koledarjih, Večernicah, Drobntinah, Koroških bukvicah idr., kolikor so sploh še dostopne. Tako je zbirka Križnikovega gradiva zdaj kot poseben korpus spravljena v inštitutskem gradivu. To bo omogočilo izdajo Križnikovih »Pravljic iz Motnika«, ki jo pripravlja Milko Matičetov in je že na seznamu bodočih inštitutskih publikacij.

Vmes je dobila I. sekcija tudi še nekaj novih rokopisnih zbirk: več zvezkov črtic iz Sežane Pavla Selovina (sicer samo na posodo, za ekscerpiranje) in zbirko ljudskega blaga iz Dravelj Ivana Kogovška.

Za II. sekcijo je nadaljevala delo Angela Berkopec. Ob izpisovanju večjih del se je izurila v povsem samostojno ekscerptorko. Tako je l. 1967 prenesla na arhivske listke gradivo iz inštitutovih vprašalnic št. 1, 4, 5, 6, 8, 9 in 10, s čimer je postalo bolj uporabno. Občasno smo dobili tudi nekaj zbirk gradiva, ki ga je Berkopčeva prenesla na listke, npr. ciklostilno glasilo meščanske šole v Sodražici iz šol. l. 1936—1937, ki vsebuje v zapisih učencev izredno bogato zbirko sodraške folklore; Anka Novakova iz Gorenjskega muzeja v Kranju nam je dala na voljo svoje zapiske o šegah v Gornji Savski dolini, ki smo jih prav tako prenesli na listke. Opozorjeni na rokopisne beležke Janeza Trdine, ki jih hrani Študijska knjižnica v Novem mestu, smo naročili prepis izbora folklorno zanimivih zapisov. V naslednjem letu 1968 smo sklenili z Etnografskim muzejem v Ljubljani dogovor, po katerem smo prevzeli v prepisovanje vrsto terenskih zvezkov nekdanjih ekip, kolikor hranijo gradivo o šegah. Tereni 8, 10 in 11 so dali bero ok. 5000 listkov. Muzej je dobil za to kopije naših izpisov. Prepisovanje muzejskih terenskih zvezkov smo uspešno nadaljevali v letih 1969—1971. Železnikarska rojakinja Anica Arnot nam je izročila zvezek svojih folklornih zapisov iz Železnikov. Gradivo je dalo ok. 200 listkov. Tudi gradivo ankete o panonski »Liciji« (gl. spodaj B 2.3) smo prenesli na listke, ki se jih je nabralo ok. 150.

B 2.2. Terensko delo. — V I. sekciji je mogel Milko Matičetov s sredstvi Sklada Borisa Kidriča l. 1965 začeti širokopotezno zbiralno akcijo v Reziji. Odtlej leto za letom odkriva nove pravljicarke in pravljicarje, leto za letom se

množi število besedil, ki jih otema pozabi. V l. 1965 je opravil dve potovanja v Reziyo. Obiskal je Osojane in Njivaško planino. Pripovedovali so mu Pasqua Siega pd. Paska Dulica (r. 1908), Natalino di Lenardo Wršin (r. 1917), Vito Chinese pd. Vyt Hóžin (r. 1908) in njegova žena Marčelina Čekarinawa. Naključje je naneslo, da je odkril dotlej neznana rokopisna besedila rezijanskih nabožnih pesmi. Zasedil je tudi »skrivno« govornico Rezijanov in zapisal lepo zbirko takšnega leksikalnega gradiva, kot ga poznamo v matični domovini npr. kot »rokovnjaški« jezik. Obisk prof. Felixa Oinasa z Univerze Indiana (ZDA) je združil s potjo v Velike Lese pri Zagradcu, kjer sta obiskala pravljíčarko Antonijo Tihle; povedala jima je nekaj zgodb o kačah. V naslednjem letu (1966) je posvetil Milko Matičetov zbiralnemu delu v rezijanski vasi Solbici kar štiri potovanja po 10 dni. Tu je odkril dotlej nenavadno bogastvo pravljíc, spoznal je pravljíčarko, ki v dosedanji vrsti pravljíčarjev nima para — pd. Tyna Wajtava, Valentina Pielich (r. 1900), mu je povedala kar 244 besedil. (Dotlej najplodovitejši znani naš pravljíčar, l. 1961 umrlí Anton Dremelj pd. Resnik, jih je vedel le 63!) Lepo bero je dobil tudi pri Domenicu Quagli pd. Meniju Byderletu (r. 1904) in njegovem bratu Durýhu (r. 1892) ter pri Mariji Buttolo pd. Zénavi (r. 1922) in njenem očetu Zénu (r. 1899). Solbica je dala to leto nič manj kakor 588 enot. Naslednje leto (1967) je posvetil Matičetov samo Tyni Wajtavi. V mesecu dni je zbral samo pri njej še toliko enot, da je njen spored narasel že na 370 enot. To se je nadaljevalo l. 1968, ko jih je bilo že 404. Zvedel je nadalje za nekaj pravljíčark »zdomk«, za Libero Carario pd. Tozúnawo, ki živi v Benetkah, in za Rozalijo di Lenardo (r. 1884) in njeno pranečakinjo Eddo (r. 1931), ki sta živeli v Gradcu. Vse tri je obiskal v tem letu, zadnje tudi še l. 1970. V l. 1969 je veljal obisk Milka Matičetovega poleg doline Reziye še Učji in rezijanskim »zdomcem« po Furlaniji. V Učji je naletel na pravljíčarja Tonija Picúla, na Križacih pa na Armanda Zbrenča. V Osojáh sta mu Jelica di Lenardo in njena mati Ana Célinaawa odkrili posebno zvrst rezijanskih pravljíc, živalske pravljíce. Bilo jih je toliko in so tako svojevrstne, da je mogel čez tri leta misliti na tiskano izdajo posebne zbirke teh pravljíc (»Zverinice iz Reziye«, gl. spodaj pod B 5).

V tem letu sta umrla dva pravljíčarja v matični Sloveniji, preden je bilo mogoče do kraja izčrpati njuno znanje: preminila sta Metka Znidarjeva z Vrhpolj na Vipavskem in Lojze Pirovec pd. Adamlé iz Pustega javorja v Temeniški dolini. Neutrudno je zbiral Milko Matičetov po Reziyi tudi v l. 1970 in 1971. Odkril je nove pravljíčarke in pravljíčarja: v Osojáh Pasko Vicintawo, Jelo Šášino in Marico Priščino, v Bili pa Judito Grófawo in Zwana Barbarina.

Raziskovalni ekipi, ki jo je organiziral tedanji Glasbenonarodopisni institut l. 1970 v Porabje, je nekako pripravil pot Milko Matičetov. Istega leta se je namreč odpravil še med porabske Slovence. Na Gornjem Seniku so mu pripovedovali Jožef Krajcar, Ana Deutsch in Jožef Sulič, v Ritkarovcih pa Ana Oreovec. Ob tem je odkril porabskega »bukovnika«, ok. 1920 umrlega Alojza Gašparja (Gáspár Alois) ter našel dva ljudska rokopisa; pomembnejši izmed njih so »Sibilinske Knjige ali Prorokúvanye od Kralice Mihálde«.

V l. 1971 je Tone Ceve poprijel za delo v I. sekciji. Ustrezno raziskovalni nalogi, ki jo je prevzel, se je lotil bajk in povedk iz kamniških planin. Najprej je obiskal Jerištovega Toneta v Županjih njivah nad Kamnikom in zapisal 35 enot. Sprememba v inštitutski strukturi ga je že čez dobro leto odtegnila zastavljenemu delu in ga usmerila v IV. sekcijo.

Restrikcije, ki so se ponovno pojavile v l. 1966, so tudi v II. sekciji zavrle večje terenske akcije. Zato je bilo moč posvečati večino delovnega časa Slovanskemu narodopisnemu arhivu. Vendar smo tudi na terenu opravili nekaj pomembnih obiskov. L. 1966 smo spremljali filmskega snemalca Slavka Jančarja in doc. Uroša Kreka v Staro Fužino v Bohinju. Niko Kuret je hotel ugotoviti razliko med obhodom otepovcev v l. 1954 in 1966. Očitno se je pokazal razkroj šege. Jančar in Krek sta snemala, kar je bilo mogoče ujeti.

Takšne obiske smo skušali nadaljevati tudi v naslednjem letu 1967. Skrajni čas je bil, da smo evidencialni obhod Pehtra babe Pod Korenom (5. jan. zvečer), ki se slovenski narodopisci zanjo dotlej niso pobliže zanimali. V spremstvu snemalca Mirka Kambiča sta Niko Kuret in Helena Ložar potek šege fotografirala, zvočni del posnela na trak, Kambič pa je šego ujel tudi na film.

Razkroj šege oteповcev, ki smo ga ugotovili konec l. 1966, je pripravil sekcijo do sklepa, da šego kar se da natančno dokumentira. Nalogo smo poverili Heleni Ložarjevi, ki je Zgornjo Bohinjsko dolino obiskala dvakrat, vzhodni del v času od 12.—16. februarja, zahodni del pa v času od 26.—31. avgusta 1967. Raziskovanje je dopolnila na Koprivniku l. 1968. Izsledke je predložila v obsežnem elaboratu.

Resne priprave za filmanje ziljskega ženitovanja so terjale revizijo vsega dotlej zapisanega, zlasti opisov Franceta Marolta. Sekcija je poslala Heleno Ložarjevo v Zahomec in na Bistrico, kjer je v dneh od 25.—29. julija 1967 na licu mesta natanko zapisala vse podrobnosti o poteku ziljskega ženitovanja; izvrsten informator ji je bil Zahomčan Niko Kriegl.

Med zanemarjenimi tereni smo ugotovili Banjško planoto na Goriškem. Poročila, da imajo tamkajšnje vasi izvirne pustne šege, so pobudile sekcijo, da je poslala Heleno Ložarjevo na terensko raziskavo. Opravila jo je v času od 20. do 22. februarja 1968 in prinesla s seboj zanimivo pisano in fotografsko dokumentacijo. Njeno delo je naletelo na zanimanje RTV, ki je poslala zato snemavca Slavka Jančarja na Banjško planoto, kjer je posnel dokumentarni film o banjških »pustóvih«. Helena Ložarjeva je sodelovala kot strokovni konzulent. Valensu Vodušku, ki je za arhiv Glasbeno narodopisnega inštituta želel zapisati oteповske kolednice z Gorjuš, se je pridružila 6. septembra 1968 Helena Ložar, ki je tu dopolnila svoja pozvedovanja o oteповcih v Zgornji Bohinjski dolini.

Povabilu koroških prijateljev, da bi si ogledali slovito »letečo procesijo« na Koroškem, smo se odzvali 17.—18. aprila 1968.

Celjska narodopisna raziskovalna skupina pod vodstvom Draga Predana je naprosila inštitut, naj bi jo spremljal njegov sodelavec pri raziskavi šeg (zlasti ženitovanjskih) na Paškem Kozjaku. Dne 21. septembra 1969 je odšla Helena Ložar s celjsko skupino na teren.

V l. 1970 so si domačini v Dobropoljah zaželeli, da bi inštitut organiziral filmanje njihovih mačkar. Nalogo je prevzela Helena Ložar, ki je v Dobropoljah februarja 1970 najprej opravila potrebne pozvedbe za sestavo scenarija, pri čemer ji je bila v pomoč domačinka Anica Lazar. Zanimiva je primerjava s stanjem šege v l. 1962 (gl. »Traditiones« 2, 1973, 16). Ugotovili smo varovanje izročila. Izpopolnjevanje nekaterih oblik, toda brez neorganskih ali nepotrebnih inovacij.

Izkušnje z bohinjškimi oteповci in dobropoljskimi mačkarami so napotile sekcijo, da se je odločila za primerjalne obiske važnejših šeg, ki so bile dokumentirane pred nekaj leti. Tako je sekcija neposredno zatem sklenila obiskati (7.—8. feb. 1970) lavfarijo v Cerknem. V primerjavi s primitivnejšo obliko šege v l. 19566 smo ugotovili znatne spremembe.

Ker so nam bile haloške maske skoraj povsem neznane, si je Helena Ložar ogledala v spremstvu ptujskega muzejskega kustosa Vitomila Belaja pustovanje v Zetalah. Skrajno slabo vreme pa je skoraj onemogočilo šemske obhode.

»Folkloristični preporod« je doživljal v l. 1970 flosarski bal v Ljubnem v Savinjski dolini. Ogledali smo si ga (2. avgusta) in ugotovili izrazito folkloristično prireditev, ki ohranja le rahlo zvezo s pravo folkloro in rabi predvsem turističnim namenom.

Jeseni l. 1970 je pripravil tedanji Glasbeno narodopisni inštitut raziskovalno ekspedicijo v slovensko Porabje na Madžarskem. Z nalogo, da se seznanijo s porabskimi ženitovanjskimi šegami, se je ekspediciji pridružila Helena Ložar. Razgledala se je po vaseh in navezala koristne stike. Nato je v času od 19.—24. feb. 1971 drugič obiskala Porabje, ko je Glasbeno narodopisni inštitut ekspedicijo ponovil. Bil je pustni čas, oznanjeno je bilo ženitovanje in obetal se je nastop pustnih šem. Ekspediciji se je zato pridružil tudi Niko Kuret. Ložarjeva je mogla zbrati zelo bogato dokumentacijo, Kuret je imel manj sreče, ker šem skoraj ni bilo na spregled, pač pa je zbral precej gradiva o letnih šegah sploh.

Po vrnitvi iz Porabja je imela Ložarjeva priložnost, da si ogleda znameniti karneval v Baslu v Švici (1. marca 1971). Prinesla je s seboj mikavno slikovno dokumentacijo, ogledala si je pa tudi bogato zbirko evropskih mask v depójih tamkajšnjega Narodopisnega muzeja (Schweizerisches Museum für Volkskunde).

V juliju l. 1971 je organizirala sekcija terensko akcijo po severnem Pohorju. Niko Kuret je hotel dognati značaj pohorskega pustovanja, Helena Ložarjeva pa ženitovanjske šege. Pridružila se jima je Ljiljana Brecl, kustodinja mariborskega

muzeja, ki je raziskovala pohorsko nošo. Ekipa je iz baze v Lovrencu na Pohorju v desetih dneh obiskala Puščavo, Činžat, Kumen, Rdeči breg, Lovrenc, Ribnico na Pohorju, Sv. Primož in Vuzenico.

V naslednjem letu 1972 je mogla izvesti sekcija nekaj važnejših terenskih akcij. Niko Kuret si je 13. februarja ogledal litijski karneval in podrobno fotografiral sprevid. Neposredno zatem smo se odzvali vabilu fantov iz Loma nad Tržičem ter si ogledali in fotografirali šego »lomskega ploha«. Ker spuščanja barčic sv. Gregorja v Tržiču sekcija še ni dokumentirala, smo si 11. marca 1972, žal, pri neugodnem vremenu šego ogledali in jo barvno fotografirali. Prireditelji so organizirali tudi razstavo barčic. Domačini iz Preddvora so nas zavoljo sodelovanja pri »kmečki ohceti« prosili, naj bi se udeležili 28. februarja sestanka o fantovščini. Vabilu smo se odzvali. Naposled smo si septembra 1972 na željo domačinov Tržičanov ogledali prireditve »šušarske nedelje« in jih fotografsko dokumentirali.

B 2.3 Ankete in poročevalska mreža. — Ko je Glasnik Slovenskega etnografskega društva za nekaj let obmolnil, je inštitut začasno bil ob možnosti razposiljanja vprašalnic v obliki Glasnikovih prilog. Vprašalnica o obrednem ognju in obredni luči na Slovenskem, ki smo jo še razposlali na ta način pod konec l. 1964, je imela v matični Sloveniji bolj skromen odziv (samo 36 krajev), tem bolj razveseljiv je bil na Slovenskem Koroškem (52 krajev), tudi na Goriškem in v Beneški Sloveniji (12 krajev); sodelovali so dijaki in dijakinje iz Celovca in Stare Gorice. Nanje smo se obrnili še s posebno vprašalnico o tepežnici (Celovec je poslal podatke za 49 krajev, Gorica za 13 krajev). Po naključju se je naša akcija ujela z isto akcijo avstrijskega narodopisnega atlasta, od katerega smo po prijaznosti dobili dodatno še njeno gradivo za Slovensko Koroško (dr. Sepp Walter). Konec naslednjega leta (1966) smo razposlali na izbrano število naslovov s panonskega področja krajšo vprašalnico o »Lucijah«. Uspeh je bil izredno dober (odgovori iz 52 krajev). Iz spoznanja, da ob pomanjkanju sredstev za terensko delo brez informatorske mreže ne bomo mogli izhajati, smo vložili pri Skladu Borisa Kidriča projekt za finansiranje take mreže. Projekt je bil odklonjen, ker da projekti te vrste ne sodijo v kompetenco Sklada. Ubrali smo nato še eno pot. Isti projekt smo vložili pri Skladu SRS za pospeševanje kulturne dejavnosti. Tudi tu nam sreča ni bila naklonjena.

Kot poskus, ki se ni nadaljeval in čigar uspeha še nismo mogli preveriti, je treba sprejeti naše poldnevne »tečaje« med učiteljskimi. Zamisel je izšla iz Slovenskega etnografskega društva in naj bi vzbudila med bodočimi učitelji in učiteljicami smisel za narodopisje, hkrati pa jih pripravila in pridobila za informatorsko delo na podeželju. S podporo Izobraževalne skupnosti Slovenije in v dogovoru z ravnateljstvi smo obiskali učiteljska (pedagoške gimnazije) l. 1968 v Celju, Ljubljani, Novem mestu in Tolminu. Predavali so Niko Kuret o šegah, Milko Matičetov o ljudskem pripovedništvu, Zmaga Kumer o ljudski pesmi in glasbi, Fanči Šarf pa o materialni kulturi, vsak po eno uro s prostim pomenkom z dijaki in dijakinjami. Le-ti so nas z zanimanjem poslušali in v marsikaterem smo prebudili zanimanje za naše delo.

Veliko anketo smo mogli sprožiti l. 1969, ko nam je Sklad Borisa Kidriča odobril projekt »Verovanje in šege življenjskega cikla (A. rojstvo, B. ženitovanje, C. smrt)«. Nosivka raziskave je bila asistentka Helena Ložar. Odločili smo se, da začnemo z drugim delom ankete, B, z ženitovanjem. Ložarjeva je izdelala anketno brošuro z 828 vprašanji, pripravili smo posebne zvezke za vpisovanje odgovorov — in se ponovno srečali s težavami informatorske mreže. Predvideli smo okoli 300 sondažnih mest v matični Sloveniji in v zamejstvu. Na razposlana vabila za sodelovanje se je odzvalo 280 oseb. Skoraj povsem je odpovedalo učiteljstvo. Normalno bi bilo — in je drugod tudi samo po sebi razumljivo —, da bi bili učitelji stebri anketne akcije. Poleg tega smo zagrešili napako, da v predračunu nismo predvideli honorarjev za informatorje. Računali smo s svoječasnim idealizmom takih sodelavcev in hoteli predračunski znesek kar se dá znižati, da bi pri Skladu laglje uspeli. Iz tega so se rodili tudi zapletljaji, predvsem pa se je anketa o ženitovanjskih šegah (B) zavlekla do l. 1974 in se — ko to pišemo — nadaljnja dela ankete (A in C) sploh še nista mogla začeti. Anketa je terjala

mного manipulativnega dela in zelo obširno korespondenco in je nosivko naloge obremenila do skrajnosti.

Ker vidimo v dobro organizirani informatorski mreži važno oporo za naše zbiralo in vsakršno delo na terenu — istega mnenja je bil tudi rajni Ivan Grafenauer —, je žrtvoval mnogo časa zanjo tudi Niko Kuret. Odložiti je moral delo za lastni projekt, čigar nosivec je postal prav tako l. 1969 (*»Dopolnjevanje gradiva o maskah na Slovenskem«*) in se kot tajnik lotil težavnega vprašanja, kako informatorje honorirati. Izhod v silo je bila naposled l. 1971 akcija pri svetih za prosveto in kulturo posameznih občin, ki naj bi honorirali informatorje vsak s svojega področja. Računali smo s povprečno 5 informatorji na občino, »honorar« pa je tako ali tako minimalen (500 din). Nekatere občine so se odzvale, redke so celo kar nakazale potrebne zneske, večina pa na naše vloge ni reagirala ali pa se je izgovorila s pomanjkanjem sredstev. Nato je sledila upravna reorganizacija, ki je prenesla pristojnosti finansiranja po občinah na nove Temeljne kulturne skupnosti. S trudom in stroški izvedeno prvo akcijo smo morali zato ponoviti pod konec l. 1971 pri pravkar ustanovljenih Temeljnih kulturnih skupnostih. Pri njih je bilo upanje večje, dejansko pa so se tudi one stežka odločale za podpisovanje ustreznih dogovorov. Zato je tajnik v novembru 1972 obiskal — za poskušnjo — temeljne kulturne skupnosti v Prekmurju in na Štajerskem. Čas mu ni dopuščal, da bi opravil podobne koristne obiske še po drugih pokrajinah. Med Temeljnimi kulturnimi skupnostmi jih je pridobil za sodelovanje 8. Konec l. 1972 je bilo stanje naslednje: v 7 občinah informatorjev sploh ni bilo mogoče dobiti, od 52 občin jih je na honoriranje pristalo 18 (35%). Stanje ankete pa je bilo takšno: Vseh informatorjev je ostalo 214, od teh jih je gradivo oddalo 92 (44%).

Gradivo iz anketnih zvezkov prenašamo na posebne perforirane kartone. Ker se nismo mogli usmeriti na računalniško obdelavo, je to edini način, ki omogoča racionalno izkoriščanje podatkov. Le-teh je v oddanih zvezkih okoli 75 000. Do konca l. 1972 je bilo na ta način izpisanih 16 zvezkov (= terenov). Delo opravljata poleg daktilografke Angele Berkopčeve še dve drugi honorarni sodelavki.

Vprašujemo se, kdaj bo mogoče izterjati izpolnjene zvezke od preostalih 122 informatorjev, s tem končati ta del ankete (B) in nadaljevati s preostalima dvema (A in C).

B 2.4 *Fototeka in diateka*. — L. 1965 je honorarna sodelavka Helena Ložar urejala sprva še fototeko, v l. 1966 smo jo morali pritegniti k drugemu delu. Kljub temu je do konca leta vendarle obdelala 1966 kartonov ter zraven izdelala stvarni in krajevni katalog. Do konca l. 1967 je število obdelanih kartonov naraslo na 2872 s pripadajočo kartoteko za stvarni in krajevni katalog. Ko pa je Ložarjeva s 1. julijem 1968 prevzela redne asistentske dolžnosti, je delo pri fototeki popolnoma zastalo.

Diateka je ostala ves čas neurejena.

Zavoljo pomanjkljive fotografske dokumentacije iz zamejstva smo že l. 1964 (gl. *Traditiones* 2, 1973, 20) sklenili dogovor z Mariem Magajno, reporterjem Primorskega dnevnika iz Trsta, in prof. Milanom Kupperom iz Celovca, da sta nam pošiljala narodopisno zanimive posnetke (foto in dia, črnobelo in barvno), prvi s Tržaškega, drugi s Koroškega. Tako nam je poslal M. Magajna l. 1965 fotografsko reportažo o postavljanju mlaja v tržaški okolici (Dolina, Boljunc, Mačkoviče) in o lučanju sv. Štefana v Boljuncu, prof. Kupper pa vrsto posnetkov o rožanskem jurjevanju (*»Sentjurja jagat«*), o rožanskem prajteljnu ter o žetvi in mlatvi na Djekšah. L. 1968 je prispeval M. Magajna dokumentarno fotografsko reportažo o kraški svatbi, l. 1969 novo reportažo o »primorski ohceti«, o ščedenjski peki big in o openskem pustu, l. 1970 še novo vrsto reportažnih posnetkov s Tržaškega. Prof. Kupper je obogatil našo diateko z vrsto posnetkov o koroški Pehtri.

Pa tudi inštitutovi uslužbenci so poskrbeli za našo fototeko in diateko. Niko Kuret je fotografiral l. 1965 pustovanje v Drežnici nad Kobaridom ter spuščanje barčic sv. Gregorja v Kamni gorici in Kropi, l. 1966 otepovce v Stari Fužini. Naslednje leto (1967) sta Niko Kuret in Helena Ložar prvič fotografsko dokumentirala Pehtro babo Pod Korenom. L. 1968 smo poskrbeli za fotografsko dokumentacijo pustovanja na Banjšicah. Zavoljo primerjave s stanjem l. 1954 smo fotografirali l. 1970 cerkljansko lavfarijo. Istega leta je Helena Ložar ponovno foto-

grafirala dobrépoljske mačkare. Bolj skromno bero je dalo l. 1970 fotografiranje flosarskega bala v Ljubnem ob Savinji. Pomemben je bil obisk Helene Ložar v Porabju novembra l. 1970, ko je mogla bogato dokumentirati porabsko ženitovanje. Vrsto posnetkov je dopolnila februarja 1971, ko je mogel tudi Niko Kuret fotografirati sicer redke nastope našemljencev (»fášenkov«). Isti je julija istega leta fotografiral na Pohorju (Lovrenc) nekaj domačih mask. Primerjavno poučni so barvni posnetki baselskega karnevala, ki jih je izročila diateka l. 1971 Helena Ložar. V l. 1972 smo obogatili fototeko z izčrpno fotografsko dokumentacijo karnevala v Litiji in »lomskega ploha« v Lomu nad Tržičem in v Tržiču samem. Zaradi slabega vremena je bila fotografska bera spuščanja barčic sv. Gregorja v Tržiču to leto bolj borna, zadovoljivejše je bilo fotografiranje tržiške šušarske nedelje.

Fototeka in diateka sta v teh letih naraščali, ne da bi ju bili mogli sproti urejati in ju usposablјati za dejansko uporabo.

B 2.5 Fonoteka in diskoteka. — Zbirka magnetofonskih posnetkov (= fonoteka) nastaja pri terenskem delu. Največ jih je zbrala I. sekcija, njihova provenienca je razvidna iz pregleda terenskih obiskov Milka Matičetovega (gl. B 2.2.1), tematsko pa obsegajo skoraj vse motive po indeksu AaTh. Na njih je že okoli 4000 pripovednih enot. — Glede provenienca velja isto za posnetke II. sekcije, z njo je dana že tudi tematika (gl. B 2.2.2). Kot posebna celota se uvrščajo v zbirko II. sekcije kopije posnetkov folklornih oddaj celovškega radijskega sporeda.

Diskoteko smo začeli zbirati l. 1967. Zbirka je skromna in šteje samo 9 plošč. Pozneje smo si mogli nabaviti stereofonski gramofon (»Iskra«).

B 2.6 Film in filmoteka. — Film, ki je za področje II. sekcije nepogrešljivo dokumentacijsko sredstvo, je bil dospel l. 1960 do kritične mrtve točke (gl. »Traditiones« 2, 1973, 22). Znatni stroški, ki jih terja, in gmotna stiska, ki nas je trla vsa leta naše dejavnosti, so film vsaj za nekaj časa izločili iz naših delovnih načrtov.

L. 1965 je kazalo, da se bo kritično stanje izboljšalo. S tedanjim programskim direktorjem RTV Ljubljana Tomom Martelanecem smo dosegli načelni sporazum, da bomo sodelovali pri reportažnih ali dokumentarnih snemanjih TV tako s svojimi predlogi kakor tudi s svojo strokovno konzulenco, za kar bi dobili po eno brezplačno kopijo realiziranega filma za naš arhiv. Odhod Toma Martelanca na drugo delovno mesto je preprečil formalno sklenitev že pripravljenega dogovora. Znanprej pri RTV ni bilo zanimanja za sodelovanje v tem načinu.

V okviru prvotne zamisli sodelovanja smo pač sodelovali s TV pri snemanju pustovanja v Drežnici nad Kobaridom (26.—27. februarja 1965) in spuščanja barčic sv. Gregorja v Kamni gorici in Kropi (11. marca 1965); kot konzulent je sodeloval Niko Kuret. Brez njega je TV nato snemala spuščanje barčic sv. Gregorja 11. marca 1966 v Tržiču, enako je snemala istega leta sama izdelovanje belokranjskih pisanic, ki smo ga bili pripravili ob sodelovanju Boža Račića za Viba-film, a ga je le-ta zadnji hip odklonil. S tem se je sodelovanje našega inštituta s TV formalno prekinilo.

Ni pa uplahnila naša volja, da na filmskem traku ohranimo vsaj nekaj pojavov našega ljudskega življenja, vsaj takih, ki bodo sicer vsak čas izginili. Na ponovno pobudo in prošnjo koroških rojakov smo se odločili za filmanje zilskega ženitovanja (»vásciti«), ki naj bi bila pendant filmu o zilskem števnanju iz l. 1959 (gl. »Traditiones« 2, 1973, 22). Ker so imeli tedaj pri Svetu SRS za prosveto in kulturo posebni Sklad za pospeševanje filmske dejavnosti, smo izdelali osnutek scenarija in ga predložili Skladu s prošnjo za potrebno subvencijo. Odgovora na to vlogo nismo prejeli. Uvideli smo, da se moramo opreti na lastne možnosti. Za snemanje je ponudil svoje usluge (zdaj že rajni) Slavko Jančar, ki je posnel večino dotedanjih filmov tedaj še samostojnega Glasbeno narodopisnega inštituta. Naša skrb je veljala zdaj izdelavi kar se dá resničnemu poteku ustreznega scenarija. Ogladali smo si teren in v poštev prihajajoče lokalitete (Zahomec, Bistrica ob Zilji). Obvestili smo Slovensko prosvetno zvezo v Celovcu o naši nameri in jo zaprosili vsaj za moralno pomoč med nameravanim snemanjem. Pri sestavljanju scenarija smo se opirali v glavnem na opis Franceta Marolta (Tri obredja iz Zilje. Ljubljana 1935, 18—42). Na terenu se je pokazalo, da se ne ujema povsem

s pripovedovanjem domačinov. Zato smo poslali v Zahomec in na Bistrico Heleno Ložar, ki je julija 1967 pri najstarejših vaščanih pozvedela za natančni potek ženitovanja in o tem predložila poročilo. Po njenih pozvedbah smo prvo zasnovno besedila predelali in mu dali dokončno podobo. Ko je Sklad SRS za pospeševanje filmske dejavnosti l. 1968 spet objavil razpis, smo še enkrat poskusili srečo in mu predložili dokončni scenarij. Sklad nam ga je vrnil, češ da finansira samo igrane filme. (To nam je bila pobuda, da smo poskusili akcijo za slovenski znanstveni film. Niko Kuret je opozoril na problem s člankom v »Delu« — Beseda o znanstvenem filmu [14. 12. 1968], vložil pa tudi konkretni predlog pri predsedstvu SAZU. Uspeha ni bilo.) Zamisel o ziljskem »vascitem« filmu je morala počez nočeš obmirovati.

Za tretji poskus je dal pobudo režiser štehvjanjskega filma Ernest Adamič. V jubilejnem letu koroškega plebiscita (1970) je deželna vlada v Celovcu objavila obširen razpis za razne kulturne akcije. Obrnili smo se na Slovensko prosvetno zvezo, ji poslali natančen predračun stroškov za snemanje in jo prosili, naj se na razpis prikladi s predlogom za snemanje filma o ziljskem ženitovanju. Da predlog ni bil sprejet, danes samo sklepamo. Obvestila o tem nismo prejeli.

V okviru skromnih možnosti in ob požrtvovalnosti prijateljev inštituta pa smo vendar ustvarili nekaj filmskih zapisov na gmotno ne preveč zahtevnem 8 mm traku. Za snemanje Pehtra babe Pod Korenom l. 1967 se nam je ponudil prof. Mirko Kambič (8 mm, barvno, 30 m). Rateške in kranjskogorske pranteljne nam je filmal 30. marca 1969 doc. Uroš Krek (8 mm, barvno, 30 m), del rateške telovske procesije nam je filmal 8. junija 1969 dipl. ing. Ernest Zebec (8 mm, črnobelo, film ni končan — snemanje je prekinil naliv). Na prošnjo domačinov smo l. 1970 filmali dobrepoljske mačkare, snemavec je bil doc. Uroš Krek, konzulentka je bila Helena Ložar (8 mm, barvno, 120 m).

L. 1967 smo pridobili Slavka Jančarja za snemanje filma o cvetnih butaricah iz ljubljanske okolice (Orlje, Sostro, Dobrunje). Konzulentka je bila Milka Braz (gl. njeno razpravo Izdelovanje cvetnih butaric v okolici Ljubljane v SE 21—22, 1968-69). Zeleli smo ustvariti film v profesionalnem načinu (16 mm, barvno), ki bi ga bilo mogoče plasirati in za čigar kvaliteto je jamčilo ime snemavca. Žal, so med snemanjem izpadli nekateri bistveno važni kadri. Pozneje ni bilo moč dobiti istovrstnega filmskega materiala, tako je film ostal torzo. Smrt Slavka Jančarja (1974) je dokončanje filma spet odmaknila.

Slavko Jančar je predlagal TV, naj uporabi izsledke Helene Ložar o pustovanju na Banjšicah (gl. B 2.2). TV je nato snemala pustovanje 25. februarja 1968, Helena Ložar je bila konzulentka.

Izobraževalna redakcija TV je že prejšnje leto (1967) povabila Milka Matičetovega, naj bi pripravil 9 oddaj pod naslovom »Pri naših pravljčarjih«. Matičetov je izbral najmikavnejše in ustvaril oddaje o Lojzetu Adamletu Pirovcu (Temeniška dolina), Gusteljnu Fišerju Grabnarju (Legen pri Slovenjem Gradcu), Petru Jaklju Smerinjku (Kranjska gora), Francu Isopu (Gorinčiče v Rožu), Tyni Pielich Wajtawi (Solbica v Reziji), Štefaniji Likar Kalarjevi (Črni vrh nad Idrijo) in o treh pravljčarjih iz Prekmurja. Oddaje so tekle l. 1967 in 1968, toda vodstvo TV jih je predčasno in brez obrazložitve ustavilo in ene še do danes niso predvajali.

Mednarodni pobudi Milovana Gavazzija se je inštitut odzval tako, da je za 1. april 1970 sklical v Ljubljani posvetovanje o temah, ki bi jih bilo nujno treba dokumentarno ohraniti na filmskem traku. K posvetovanju so bile vabljene vse slovenske narodopisne ustanove in so se — z eno izjemo — vabilu tudi odzvale. Sestanka se je udeležil tudi Milovan Gavazzi. Izdelali smo seznam 15 tém iz materialne in 10 tém iz socialne in duhovne kulture. Seznam je bil, žal, že ob nastanku obsojen, da bo ostal na papirju, saj za realizacijo slejkoprej ni denarja. Na nasvet Milovana Gavazzija smo navezali stike z Institut für den wissenschaftlichen Film v Göttingenu. Obljubil nam je snemanje nekaterih tém, konkretnih dogovorov do danes še ni.

Boleč dokaz stalne gmotne stiske je, da starih sedem filmov izpred l. 1964 (gl. »Traditiones« 2, 1973, 22), ki smo jih s težavo razvili, še zmerom nimamo montiranih in zato mrtvi leže v omari. Denarja tudi ni za nabavo kopij tistih

filmskih zapisov, ki jih je ob našem sodelovanju snemala TV, dasi bi jih morali uvrstiti in hraniti v naši filмотeki.

Mimogrede bode omenjeno, da smo ustregli pozivu Centra za naučno-istraživački film v Beogradu l. 1967, naj poskrbimo za ustanovitev Centralnega arhiva slovenskega etnografskega filma v Ljubljani. Vloga, ki smo jo v tem smislu l. 1968 predložili Skladu SRS za pospeševanje filmske dejavnosti — drugega poklicnega mesta za to nismo vedeli —, je ostala brez odziva.

Naša filмотeka pa se je vendar nepričakovano povečala. L. 1970 nam je odstopila Turistična zveza Slovenije filmske zapise rajnega Metoda Badjure iz časa ok. 1930 (med drugim Rateška telovska procesija in Kmečki praznik na Bledu — skupaj okoli 300 m, 35 mm, črnobel).

Kljub suši doma smo ves čas spremljali dogajanja v svetu. Tako se je Niko Kuret udeležil festivala in seminarja za etnografski in sociološki film (Festival dei popoli) v Firenzah v dneh od 15. do 24. februarja 1967.

B 2.7 Knjižnica. — Knjižnica je naraščala z nakupi, zamenjavami in darili povprečno za 200—300 enot na leto. Omenimo naj volilo slikarja Ivana Romiha († 31. marca 1966), sodelavca Slovenskega etnografskega muzeja, ki je v svoji oporoki zapustil knjižnici našega inštituta okoli 200 ilustriranih, večidel inozemskih zbirk pravljic. Ob koncu leta 1972 je obsegala inštitutska knjižnica 2684 enot. Knjižnico je upravljala od ustanovitve inštituta do svoje upokojitve (1. okt. 1972) višja knjižničarka-referentka Albina Štrubelj. Nadaljevala je knjižničarske posle pogodbeno s polovičnim delovnim časom še naprej. L. 1966 je začela sestavljati stvarni katalog knjižnice. Za knjižne enote, uvrščene od 1951—1966, kataloga še ni.

B 2.8 Bibliografija. — Delo za bibliografijo je počivalo tudi po l. 1964 (gl. »Traditiones« 2, 1973, 23).

B 3 Raziskovalno delo

B 3.1 Novi okviri znanstvenega dela. — Misel o organizaciji znanstvenega dela na področju narodopisja sega že v l. 1968. Tedaj je Slovensko etnografsko društvo priredilo v zvezi s svojim rednim letnim občnim zborom (21. junija 1968 v Kranju) posvetovanje o stanju slovenskega narodopisja 1968. Referat je imel Niko Kuret (gl. Glasnik SED 9, 1968, št. 3). Prikaz tedanjega stanja naše vede je izzvenel v poziv, naj bi se narodopisne ustanove in samostojni raziskovalci-narodopisci združili v delovno skupnost, ki bi skrbela za koordinacijo dela in bi na zunaj nastopala kot celota, da bi jo merodajni dejavniki upoštevali in z njo računali. Misel je bila soglasno sprejeta, ustanovljen tudi iniciativni odbor, ki bi naj pripravil formalno ustanovitev narodopisne delovne skupnosti. Skrb za to je bila poverjena Niku Kuretu in Valensu Vodušku. Priprave so dobro napredovale, toda na odločilnem sestanku januarja l. 1969 se je ena izmed vidnih narodopisnih ustanov umaknila. Okrnjena delovna skupnost bi bila brez pomena. Zato je bilo treba odnehati in počakati »milših zvezd«. Le-te so zasijale jeseni l. 1971.

Tedaj je bila ustanovljena Raziskovalna skupnost Slovenije, ki naj bi bila zajela vse znanstvene discipline. V njej je imelo tudi narodopisje pripravljeno mesto. Namesto narodopisne »delovne skupnosti« je zdaj zaživela etnološka sekcija v okviru Raziskovalne skupnosti. Sestala se je prvič 21. oktobra 1971 (gl. Slavko Kremenski, Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov. »Traditiones« 2, 1973, 258—261). Podana sta bila ocena in program etnološkega raziskovalnega dela, ki so ju navzoči živahno pretresli, dokončno sprejeli pa so ju na drugem sestanku novembra 1971. Pri obetavni novi akciji so imeli sodelavci inštituta viden delež.

Sestanek etnološke sekcije RSS, katere vodstvo so narodopisci poverili Slavku Kremenski, je dne 15. junija 1972, kakor že omenjeno (gl. zgoraj B 1.3), med drugim ocenil strukturo našega inštituta, a tudi živo in na moč konkretno posegel v problematiko našega narodopisja. Nemajhna je njegova zasluga, da se je struktura našega inštituta še isto leto izpopolnila s sekcijo za materialno kulturo.

B 3.2 *Sklad Borisa Kidriča*. — Za raziskovalne ustanove, kakršna je bila naša, je pomenil nastop Sklada Borisa Kidriča obet boljših dni. Razpis za prijavo raziskovalnih nalog in projektov l. 1966 je pomenil ustanovam, odvisnim od dotacije, občutno olajšanje.

Se isto leto je prijavil naš inštitut raziskovalni projekt »Maske na Slovenskem« kot »sistematično terensko raziskavo«. Projekt zavoljo svoje obširnosti (sestavljeno je bil po pokrajinah in je obsegal 15 raziskovalnih nalog) ni bil sprejet. Tudi s projektom o finansiranju informatorske mreže (gl. zgoraj B 2.3) smo mah-nili v prazno. Naslednje leto, 1967, je vložil inštitut drugo, skraćeno verzijo projekta o maskah; v njem se je omejil na tista področja slovenskega ozemlja, s katerih podatkov o maskah ni bilo ali pa so bili borni in nezanesljivi. Ko je tudi Sklad s svoje strani razčistil razpisne pogoje, smo vložili dokončno formulacijo projekta z naslovom »Dopolnjevanje gradiva o maskah na Slovenskem« z nosivcem Nikom Kuretom. Projekt je bil sprejet na seji 20. marca 1969. Raziskovalna doba je bila predvidena na leta (-faze-) in delo naj bi bilo končano l. 1971. Okoliščine (gl. zgoraj B 2.3) so načrt tako zelo zavirale, da je bilo treba pomakniti rok za oddajo elaborata na konec l. 1974. Nosivec projekta je bil namreč kot tajnik inštituta ravno v letih 1969—71 čez mero obremenjen. Bil je čas, ko je bilo treba izdelati nov statut inštituta, sestaviti delovni program za leta 1972—74, aktivno sodelovati pri oblikovanju Raziskovalne skupnosti Slovenije — in ne nazadnje reševati vprašanje honoriranja informatorjev. To je zahtevalo od tajnika inštituta skoraj vse njegove moči. Če ne upoštevamo njegovih občasnih terenskih poti (gl. B 2.2), se delu za projekt skoraj ni utegnil posvetiti. Našel je posrečeno rešitev v sodelovanju študentov in študentk etnologije. Kot eksploratorji na terenu naj bi bili zapolnili vrzeli v gradivu. Izdelal je posebno vprašalnico, z njo je odšlo 24 slušateljev etnologije v počitniškem času na posebej določena področja. Tako zbrano, v marsičem zares novo, zato dragoceno gradivo so študentje predložili skoraj vseskozi prav dobro redigirano, kar velja pohvalno omeniti.

Hkrati pa je inštitut predložil še en projekt. V njem je predlagal široko zasnovano anketo, ki naj bi zbrala gradivo o verovanjih in šegah t. i. »Življenjskega kroga« (rojstvo, svatba, smrt) z nosivko Heleno Ložar (gl. obširno spredaj pod B 2.3).

Ugodnosti, ki jih nudi Sklad Borisa Kidriča s sofinansiranjem raziskovalnega dela, so bile deležne tudi druge raziskovalne naloge inštituta. Milko Matičetov je oprl svoje terensko delo v Reziji samo na pomoč Sklada (najprej dve štipendiji, nato še pogodba). Odobren je bil tudi projekt »Zbiranje in urejanje gradiva za zbirko bajk in povedk na območju Gorenjske, Roža in Zilje« iz l. 1972 z nosivcem Tonetom Cevcem. Ker pa je le-ta že decembra 1972 zapustil I. sekcijo in prevzel delo v novi IV. sekciji (za materialno kulturo), je projekt do nadaljnjega ostal in suspenso.

B 3.3 *Zgodovina in teorija narodopisja*. — Ustanovitev zbornika »Traditiones« l. 1972 je omogočila objavljanje študij iz zgodovine in teorije narodopisja. V l. knjigi zbornika (1972) je izšla Vilka Novaka razprava »Emila Korytko nemški članki o slovenskem ljudskem izročilu«. N(iko) K(uret) je začel v isti knjigi objavljati izčrpniji historiat o »nastanku, razvoju in delu« prvotne Komisije in poznejšega Inštituta za slovensko narodopisje SAZU (ki se s tem nadaljevanjem konča). Pogrešali smo teoretičnih prispevkov.

B 3.4 *Ljudsko slovstvo*. — Za Milka Matičetovega je bilo tudi v tem obdobju zbiralno delo v Reziji v ospredju (gl. B 2.2.1). Navzlic temu se ni mogel odreči nekaterim pomembnim raziskovalnim nalogam. Še več. L. 1972 mu je dozorela zbirka rezijanske lirike, ki pomeni viden mejnik Matičetovih rezijanskih študij. Mikavni arhaični motivi, ki jih je odkrival pri svojih rezijanskih pravljicarkah in pravljicarjih, so tudi v tem obdobju pobudili vrsto večjih ali manjših razprav, ki so izšle večidel v inozemskih publikacijah, ter predavanj doma in v zamejstvu. Tako je nastala pomembna razprava o rezijanskem »Petru Abanu« (Schweizerisches Archiv für Volkskunde 61, 1966), pravljicnem motivu, ki je znan po vsej Evropi in je bil deležen že več razprav drugod. Motiv Prometejeve tatvine ognja, ki je nanj Matičetov naletel v Reziji, je obdelal v obširni razpravi l. 1968 (Il furto

del fuoco. Studi in onore di Carmelina Naselli, I. Catania 1968). Rezija se je zmerom bolj razodevala kot zakladnica arhaičnih motivov. Tako je mogel Matičetov objaviti istega leta tudi študijo o motivu Josaphata in Barlaama (Die Legende von Josaphat und Barlaam in Resia. Festschrift Kurt Ranke. Göttingen 1968), ki je izšla čez dve leti še v močno razširjeni italijanski verziji (Studi di letteratura popolare friulana 2, 1970). Tretja večja razprava je obravnavala motiv Polifema v Reziji (La fiaba di Polifemo in Resia. Festschrift Robert Wildhaber. Basel 1972). Že Ivan Grafenauer je bil načel témo o mejnem teku, upoštevajoč v njej slovenski in ladinski delež (»Alpes Orientales« 2, Graz 1961). Matičetov jo je mogel dopolniti najprej z makedonskim in z rezijanskim gradivom (Un nuovo anello nelle tradizioni popolari sulla corsa per il confine. Schweizerisches Archiv für Volkskunde 62, Basel 1966), nato pa še z opozorilom na norveško, koroško-nemško in švicarsko gradivo (Contributo allo studio del tema narrativo »corsa per il confine«, Ce fastu 44—47, Udine 1968—1971). Svoja dotodanja splošna spoznanja o rezijanskem ljudskem pripovedništvu je podal na IV. mednarodnem kongresu o raziskovanju ljudskega pripovedništva v Atenah 1964 (»Schichten und Strömungen im Erzählschatz der Resiataler«), nato pa še v »Pregledu ustnega slovstva Slovencev v Reziji« (Slavistična revija 16, 1968).

Svoječasnemu zanimanju je sledil, ko je l. 1971 vzporedno z drugimi nalogami začel raziskovati slovenska ljudska imena zvezd in predstave o njih. Tako je mogel predavati o tej témi na simpoziju ob 100-letnici ustanovitve slavistične stolice na univerzi v Gradcu l. 1971 (predavanje — v slovenščini — je objavil Anzeiger für slawische Philologie 6, 1972). Poglavlje iz svojih raziskav o tej obširni, malo obdelani témi je »Koroško zvezdno ime „Skopnjekovo gnezdo“« (»Traditiones« 1, 1972). V Reziji je odkril Matičetov nekaj svojevrstnih variant pravljice z motivom o letnih časih ali mesecih, kar je obdelal v razpravi »Godovčičaci« (Festschrift Leopold Kretzenbacher, München 1972).

Matičetov se je odzival tudi drugim témam. O šemljenju v ljudskem pripovedništvu je govoril na 4. sestanku »Alpes Orientales« (Gradež 1966). Na 5. sestanku »Alpes Orientales« (Slovenj Gradec 1969) je predaval o etničnem substratu v Vzhodnih Alpah in o predсловanskih prvinah v slovenskem ljudskem pripovedništvu. Na naslednjem, 6. sestanku »Alpes Orientales« (Thuis 1972) je referiral o prvinah pastirske kulture v pripovedih slovenskega ljudstva. Na srečanju o srednjeevropski kulturi v Stari Gorici l. 1968 je predstavil slovenske pripovedne pesmi. Odzval se je tudi vabilu za sodelovanje pri Atlante storico-linguistico-etnografico del Friuli (G. B. Pellegrini, Padova) ter obdelal l. 1967 zanj tri točke v Beneški Sloveniji (Solbica v Reziji, Dolnji Barnäs pri Čedadu, Ukve in Ovėjo ves v Kanalski dolini). Tudi druga vabila so mu prihajala. Tako je na konferenci slovenskih folkloristov v Warszawi l. 1966 poročal »Kaj delamo folkloristi v Jugoslaviji«. Koncept jugoslovanske folkloristike je predstavil tudi ameriški znanstveni javnosti (Journal of the Folklore institute 3, Bloomington, Ind., 1966). Našim razmeram je prikrojena slovenska verzija »Folklor v Jugoslaviji in kratak pripis« (Sodobnost 14/6, 1966).

Vrh svojega dela v tem obdobju je dosegel Milko Matičetov s svojo zbirko ljudske ljubezenske lirike »Rožice (z)iz Rezije« (Koper—Trst—Ljubljana 1972, 208 str.). Odbral je 60 pesmi, ki jih je sproti zapisoval med svojim bivanjem in drugim zbirateljskim delom v Reziji. Preložil jih je v knjižni jezik, objavil pa vzporedno rezijansko in knjižnoslovensko verzijo. Knjiga je doživela velik uspeh. Omogočila je, če drugega ne, dotlej neznan vpogled v duševnost Rezijanov in v bogastvo njihovega duševnega snovanja.

Milko Matičetov je tudi bistveno sodeloval pri pripravah in objavi prvega dela novega korpusa slovenskih ljudskih pesmi (Slovenske ljudske pesmi I, 1970), kjer je mogel uveljaviti svoje izredno poznavanje zlasti zahodnoslovenske pesemske zakladnice.

Naj ne ostane neomenjena zaslužna pobuda Milka Matičetovega, po kateri je Društvo slovenskih pisateljev eno številko svojega glasila »Le Livre slovène« (8, 1970) posvetilo slovenski folklori. Matičetov je prispeval zanj uvodno razpravo »La littérature populaire slovène« in prikaz »Les contes et les conteurs slovènes d'aujourd'hui«.

Novi znanstveni sodelavec v I. sekciji dr. Tone Cevc, ki je nastopil 1. novembra 1971, je po dogovoru prevzel skrb za povedke (Sage). Njegovo delo v tej sekciji pa je trajalo komaj dobro leto, ker mu je bila — kakor že omenjeno — decembra 1972 poverjena nova sekcija za materialno kulturo. V času svojega dela za ljudsko slovnost je v našem arhivskem fondu evidencialno nekaj več kot 1100 besedil povedk ter si ustvaril pregled nad kartoteko ekscerpiranih besedil iz tiskanih publikacij (nad 10 000 listkov). Lotil se je posebej dveh mikavnih pripovednih motivov: motiva o gamsih z zlatimi parklji v Kamniških planinah (gl. »Traditiones« 2, 1973) in pregleda slovenskih izročil o okamnelih živih bitjih (ki mu je dozorel za to knjigo »Traditiones«). Lotil se je tudi že terenskega dela. Z njegovim nastopom je bilo sekciji omogočeno, da vloži novo raziskovalno nalogo s T. Cevcem kot nosivcem (gl. B 3.2). Z njegovim odhodom v IV. sekcijo je naloga obvisela v zraku.

B 3.5 *Ljudske šege in igre*. — Dolgoletno raziskovalno delo je rodilo v tem obdobju doslej največji kompendij slovenskih letnih šeg, Nika Kureta »Praznično leto Slovencev« (Starosvetne šege Slovencev od pomladi do zime), ki je izhajalo v času od 1965 do 1971 (I: Pomlad, 1965; II: Poletje 1967; III: Jesen, 1970; IV: Zima, 1971 — skupaj blizu 1400 strani). Avtor je predelal — poleg vse dotedanega dosegljive literature — bogato arhivalno gradivo, ki ga je zbrala sekcija v letih svojega obstoja. Po namenu in želji založnice (Mohorjeve družbe) je dal delu sicer poljudno-znanstveni značaj, vendar dovoljuje obširni aparat opomb na koncu IV. knjige tudi znanstveno rabo, ne da bi motil navadnega bralca.

Vzporedno se je moral Kuret svojim posvečati svojim raziskavam mask. O maskah vzdolž slovensko-furlanske meje je predaval na 4. sestanku Alpes Orientales v Gradežu 1964 (»Maschere e mascheramenti rituali lungo il confine friulano-sloveno«). O Pehtri babi je izvedel obširno raziskavo ter o tem poročal na 5. sestanku Alpes Orientales v Slovenjem Gradcu 1969 (»Die Mittwinterfrau bei den Slowenen«). O maskah v Slovenski Istri je referiral na kongresu jugoslovanskih folkloristov v Poreču 1970. Svoj nekdanji pregled slovenskih mask (»Masken in Mitteleuropa«, Wien 1955) je mogel bistveno dopolniti z novimi dognanji v prispevku »Masken der Slowenen« (Schweizerisches Archiv für Volkskunde 63, 1967), ki je trenutno v literaturi najpopolnejši oris mask na Slovenskem. Doslej komaj načeto temo o šemljenju žensk je začel s prispevkom »Frauenbünde und maskierte Frauen« v Festschrift Robert Wildhaber (Basel 1972). O dveh doslej neopaženih živalskih preoblikah bovidnega tipa, namenjenih lovski zvižaji in upodobljenih na bakrotiskih nekdanje Valvazorjeve zbirke, je razpravljal in jih kulturno-zgodovinsko opredelil v Festschrift Leopold Kretzenbacher (München 1972: »Zwei Boviden-Masken aus Valvasors Kupferstichsammlung«). Omeniti je še njegovo kritično osvetlitev manistične teorije o maskah, ki jo narodopisje dolguje Švicarju Karlu Meuliju (»Zu Karl Meulis Maskentheorie«, Antaios 11/12, Stuttgart 1969).

Segel je tudi na širše področje šeg, ki jih je moral raziskovati za svoj kompendij. Že lani smo omenili njegovo raziskovanje »reménk« v Prekmurju l. 1963 (gl. »Traditiones« 1, 1972 pod A 2.2.3). Izsledki njegovega terenskega dela so izšli dokaj pozneje v Etnografiji Pomurja I (Murska Sobota 1967). V tem obdobju se je odzval vabilu za sodelovanje v treh jubilejnih zbornikih. Za Festschrift Paul Nedo (Budyšin 1968) je napisal študijo »Erster und letzter in den Frühlingsbräuchen der Slowenen«, za Festschrift Gerhard Heilfurth (Göttingen 1969) »Drei slowenische Erntebrauch« in za Festschrift Matthias Zender (Bonn 1972) »Die Symbolik der Osterspisen in Slowenien«. Sodeloval je v ciklu predavanj o panonskem narodopisju (ORF-Studio Burgenland, Wien 1971), predhodniku delovne skupine »Ethnographia Pannonica«; govoril je o slovenskem deležu v panonskih ženitovanjskih šegah (»Der slowenische Anteil am panonischen Hochzeitsbrauch«), kar je nato z drugimi predavanji vred izšlo v zborniku Ethnographia Pannonica (Eisenstadt 1971). Na 6. sestanku Alpes Orientales v Thusisu 1972 je predaval o verovanjih in šegah našega gorskega sveta (»Volks Glaube und Brauchtum der slowenischen Bergwelt«). Pregledno razpravo o »Obrednih obhodih pri Slovincih« je objavil v Traditiones 1 (1972).

Dvakrat se je povrnil k ljudskemu gledališču. L. 1966 je skušal identificirati rokopis Drabosnjakove igre o izgubljenem sinu, ki ga je bil našel l. 1956 na Kostanjah, in pokazati, da utegne biti pisava Drabosnjakova (»Narodno stvaralaštvo-

Folklor« 4, Beograd 1965). V že omenjeni, slovenski folklori posvečeni številki revije »Le Livre slovène« (gl. zgoraj) je prispeval pregled slovenskega ljudskega gledališča (»Le théâtre folklorique des Slovènes«) in v ilustracijo odbral nekaj značilnih tekstnih odlomkov. V tej zvezi naj še omenimo njegov članek o Andreju Susterju Drabosnjaku za SBL III, ki je nastal l. 1966.

Vzporedno s to dejavnostjo se je Kuret spopadel z aktualnimi problemi stroke. O »Stanju slovenskega narodopisja 1968« je pisal v »Glasniku SED« 4 (1968) nato pa je v Baševem zborniku ČZN (1969) objavil programatični spis »Naše narodopisje. Problematika in razvojni predlogi«, ki ga v nekem oziru nadaljuje dodatek k Murkovemu slovenskemu narodopisnemu programu (gl. »Traditiones« 1, 1972). Pojmovanje šeg je skušal razčistiti s prispevkom »Osnove in ozadje naših šeg« v »Glasniku SED« 9 (1968). Odzval se je vabilu Südostdeutsche Historische Kommission in München l. 1971 in govoril na njenem sestanku v Seggau pri Lipnici (Leibniz) o témi »Folkloristische Probleme im Grenzraum«. V predavanju ni le orisal splošne problematike ljudskega življenja v obmejnih področjih, ampak tudi odkrito pokazal na pereče stanje slovenske narodne skupnosti na Koroškem in v Beneški Sloveniji.

Asistentka Helena Ložar je po nastopu službe v inštitutu (pogodbeno 1967, redno 1970) prevzela nelahki posel pri vodstvu in izvedbi prvega dela ankete o verovanjih in šegah »življenjskega cikla« (B. Zenitovanje). Dokler traja zbiranje gradiva, téma še ne terja obdelave, tj. striktnega raziskovalnega dela. Zato pa je Ložarjeva posvetila nekaj časa raziskovanju nekaterih drugih šeg (gl. njeno terensko delo, zgoraj pod B 2.2). L. 1968 je prevzela nalogo, da razišče novoletne oteповce v Zgornjem Bohinju. Svoje izsledke po ponovnih obiskih je predložila v obširnem elaboratu (tipkopis 41 strani), ki je vložen v inštitutski arhiv in ji je rabil za podlago njeni daljši študiji »Bohinjske šeme« (»Traditiones« 1, 1972). Ložarjevi dolgujemo tudi raziskavo Pehtre babe Pod Korenom, ni pa o tem razen časopisnega poročila priobčila daljše objave. Na sestanku Alpes Orientales v Thusisu l. 1972 je predavala o pastirskih verovanjih in šegah v Slovenskih ravninskih področjih (»Hirtenglaube und Hirtenbrauch im slovenischen Flachlande«).

Z njenega pravega področja — ženitovanjskih šeg — izhajata dve nadaljnji njeni predavanji, prvo o svatbi v Slovenski Istri od Valvasorja do današnjih dni na 17. kongresu jugoslovanskih folkloristov v Poreču 1970, drugo pa na konferenci slovanskih narodopiscev na Oravi na Slovaškem 1970 o »lažni nevesti« (»Die Szene mit der ‚falschen Braut‘ in den südslawischen Hochzeitsbräuchen«). Obe predavanji sta izšli v tisku.

Sestavila je tudi stvarno, krajevno in osebno kazalo h Kuretovemu »Prazničnemu letu Slovencev« I—IV (1970).

B 3.6 Socialna kultura. — Posebej se z vprašanji socialne kulture ni bavil doslej noben sodelavec inštituta. Omenimo naj pač študijo zunanjega sodelavca Sergija Vilfana o »Komuni v Crnotičah« v »Traditiones« 1, 1972, ki je našla izredno ugoden odmev.

B 3.7 Materialna kultura. — Ob 25-letnici inštituta je bila, kakor že navedeno, ustanovljena sekcija za materialno kulturo in poverjena Tonetu Cevcu. Le-ta se je bil lepo uvedel z objavo svoje knjige »Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev« (Ljubljana 1972, 96 str. + 70 fot.). Istega leta je izšlo tudi njegovo predavanje na 6. sestanku »Alpes Orientales« v Thusisu 1970 »Die Sennhütten auf Pfosten in den Julischen Alpen und ihre Bedeutung für die europäische Bau-forschung«. Za bodoče je glavna raziskovalna naloga, ki si jo je zastavil, raziskovanje občasnih bivališč na Slovenskem (koče, hiške, hrami ipd.).

B 4 Znanstveno sodelovanje

Znanstveno sodelovanje se je tudi v obdobju 1965—1972 odvijalo v obliki študijskih obiskov, udeležbe pri strokovnih sestankih, zborovanjih in kongresih ter predavanj domačih in tujih znanstvenikov. Posebno mesto so zavzemali sestanki »Alpes Orientales«, svoj pomen pa je imelo naše sodelovanje pri reviji »Demos« in pri Mednarodni narodopisni bibliografiji.

B 4.1 *Doma*. — V prvih letih tega obdobja je prirejalo Slovensko etnografsko društvo v zvezi z rednim letnim občnim zborom tudi strokovna posvetovanja. Teh posvetovanj so se redno udeleževali sodelavci inštituta in aktivno sodelovali s predavanji in v diskusiji. Tako je na posvetovanju 25. junija 1965 v Celju Milko Matičetov podal kot uvod za diskusijo nekaj načelnih misli o prirejanju ljudske proze. Po občnem zboru SED v Kamniku 6. junija 1967 je bilo posvetovanje o turističnih prireditvah in folklori, kjer smo se živo udeleževali diskusije. Temeljnim nalogam in usmeritvam slovenskega narodopisja je bilo posvečeno posvetovanje, ki sta ga skupaj priredila SED in slovenska podružnica Etnološkega društva Jugoslavije in h kateremu so prispevali svoj delež tudi sodelavci Inštituta. O posvetovanju 21. junija 1968 v Kranju, posvečenem pretresu stanja slovenskega narodopisja 1968 ob predavanju Nika Kureta, gl. zgoraj pod B 3.1.

Milko Matičetov in Niko Kuret sta ponovno predavala na sestankih SED, Matičetov l. 1968 o predslovenskih snoveh v slovenskem ljudskem pripovedništvu, l. 1971 o temi »Kje smo z raziskovanjem ljudskega slovstva danes« in o »Raziskovanju slovenske mitologije«, l. 1972 o »Mavrici v slovenskem ljudskem izročilu«. Niko Kuret je l. 1971 razpredel na sestanku SED nekaj misli o naši bibliografiji za l. 1970, l. 1972 pa je govoril o metodologiji v monografijah o ljudskih šegah.

Matičetov je predaval tudi na kongresih jugoslovanskih folkloristov — na 7. kongresu l. 1970 v Poreču o ljudskem pripovedništvu v Slovenski Istri, na 8. kongresu v Bovcu l. 1971 o duhovni kulturi v Gornjem Posočju, na 9. kongresu l. 1972 v Kruševu v Makedoniji o Knezu Marku v slovenski ljudski pesmi.

V vrsti predavanj, ki jih prireja SAZU, je predaval Niko Kuret 28. marca 1972 o temi »K fenomenologiji maske« (z diapozitivi). O isti temi je predaval tudi v okviru Odbora za narodni život i običaje JAZU v Zagrebu. Za simpozij o problemih sodobne metodologije etnoloških ved, ki ga je priredila Srpska akademija nauka v Beogradu v dneih od 18. do 20. decembra 1972, je pripravil referat »Principi in metode pri obravnavanju običajev.«

Oddelek za etnologijo na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani je oktobra 1967 povabil Nika Kureta in Heleno Ložar, da sta slušateljcem govorila o svetu mask — Ložarjeva je predavala o slovenskih maskah, Kuret pa o maskah balkanskih dežel, oba z diapozitivi.

Matičetov in Kuret sta bila tudi predavatelja na mednarodnih seminarjih za slovenski jezik, literaturo in kulturo, ki jih vsako leto v poletnih počitnicah prireja oddelek za slavistiko na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani. Matičetov je govoril l. 1969 o slovenski ljudski pravljici, l. 1972 pa o temi »Ob zibki ljudske lirčne pesmi v Reziji«, nakar je za udeležence seminarja na Ravanci v Reziji vodil večer rezijske pesmi. Kuret je predaval na seminarju l. 1968 o »mimično-dramatskih oblikah v slovenskem ljudskem izročilu«.

Matičetov je sodeloval tudi pri drugih podobnih počitniških prireditvah: slovenskim učiteljem iz Porabja je predaval l. 1971 na Bledu o vrednotah v narečju in ustnem izročilu porabskih Slovencev, profesorjem in učiteljem tržaških in gorških šol s slovenskim učnim jezikom pa l. 1972 v Škofji Loki o temi »Ob zibki ljudske lirčne pesmi v Reziji«.

Na pedagoški akademiji v Mariboru je podal Matičetov maja 1971 bodočim učiteljem kratek pregled ljudskega slovstva Slovencev v Porabju. Na 5. ameriško-jugoslovanskem seminarju v Novem Sadu junija 1965 je predaval o pojmovanju folklorne v Jugoslaviji. Ponovno je predaval tudi v drugih okvirih doma in rojakom v zamejstvu. L. 1969 je govoril v stari Gorici o sodobnih pogledih na slovensko ljudsko prozo in poezijo, l. 1971 v Vipavi o slovenskem ljudskem pesništvu. Istega leta je v Ormožu predstavil razstavo »Slovenska pravljica« v takojšnji Ljudski knjižnici, v Trstu pa postumno Grbčevo zbirko ljudskih pesmi. Posebno zaželena so bila njegova predavanja o Reziji in Rezijanih: v Ljubljani v okviru Geografskega društva, na Solbici ob ekskurziji ljubljanskih visokošolskih profesorjev, na Ravanci ob ekskurziji Planinske zveze Slovenije, prav tam 1972 ob ekskurziji primorskih zdravnikov, na planini Nizka v Reziji pa ob ekskurziji Planinskega društva Ljubljana-matica.

Niko Kuret je predaval l. 1970 v Trstu o skrivnosti maske.

B 4.2 V *inozémstvu*. — Matičetov in Kuret sta se — večidel s predavanji — udeleževala v tem obdobju tudi važnejših strokovnih prireditel v zamejstvu.

O našem sodelovanju v skupini »Alpes Orientales« gl. v nadaljevanju spodaj pod B 4. 3. Podobna skupina, »Ethnographia Pannonica«, se je bila izoblikovala na pobudo doc. dr. Karolyja Gaála, Dunaj l. 1970—71. Začetke je predstavljala vrsta predavanj, ki jih je pod vodstvom dr. Bertla Petreija, Dunaj, oddajal gradiščanski radio (ORF-Studio Burgenland, Wien) januarja 1970; med njimi je bilo tudi predavanje Nika Kureta (gl. B 3.5). Prvi formalni sestanek skupine je bil septembra 1971 na gradu Bernstein na avstrijskem Gradiščanskem, ki se ga ni udeležil noben slovenski narodopisec, pač pa so bili navzoči hrvaški kolegi. Na posebnem sestanku jeseni 1971 smo se slovenski narodopisci odločili, da vsaj začasno zavoljo svoje maloštevilnosti in prezaposlenosti pri tej skupini ne bomo mogli sodelovati.

Matičetov je sodeloval v tekstološki komisiji pri konferenci Mednarodnega slavističnega komiteja v Pragi konec septembra 1965. Naslednje leto (maja 1966) se je udeležil konference slovenskih folkloristov v Varšavi, kjer je predaval o temi »Kaj delamo folkloristi v Jugoslaviji.« Julija istega leta je predaval na 5. kongresu ladinske jezikovne skupnosti o Tellinijevem rokopisu »Barzaletis furlanis à la Boccaccio«, ki ga hrani NUK v Ljubljani, zatem pa se je udeležil posvetovanja o povedki (Sage), ki ga je priredila International Society for Folk-Narrative Research na gradu Liblice pri Pragi. Julija 1967 je sodeloval v St. Pierre-u pri pripravah za Alpski lingvistični atlas (ALALP), septembra pa pri ožjem raziskovanju International Society for Folk-Narrative Research v Würzburgu o raziskovanju šaljive ljudske literature. Society je imela nato v avgustu 1969 svoj 5. kongres v Bukarešti; na njem je predaval o temi »Duhovin — das in Schlangengestalt geborene Kind.« Oktobra istega leta je slavila Società filologica friulana, Viden/Gorica, 50-letnico obstoja. Na mednarodnem kongresu, ki ga je priredila za to priložnost, je Matičetov govoril o temi »Contributi allo studio del bilinguismo in Friuli«. Istega leta je bil Matičetov imenovan za člana žirije za podelitev Premio internazionale folkloristico »Giuseppe Pitrè« in Premio Cocchiara v Palermu. Zasedanje žirije (23.—29. novembra 1969) je združil z obiskom narodopisnih seminarjev univerz v Cataniji, Messini idr. ter v Messini predaval slušateljem narodopisja o narodopisnem terenskem delu v Sloveniji. Aprila meseca 1970 je kot sodelavec Atlante storico-linguistico-etnografico friulano za namene atlasa obdelal tri slovenske vasi v Beneški Sloveniji. Septembra 1972 se je udeležil simpozija o temi »Probleme der Sagenforschung« v Freiburgu i. Br.

Na željo komisije SRS za kulturne stike s tujino in na neposredno povabilo iz Stare Gorice smo sodelovali pri III. srečanju o srednjeevropski kulturi (Incontri culturali mitteleuropei) septembra 1968. Jugoslovanska delegacija na tem srečanju je štela 9 članov, vodil jo je Niko Kuret. Srečanje je bilo posvečeno razpravam o »vrednotah in funkcijah tradicionalne kulture.« Milko Matičetov je podal nekaj aktualnih misli o slovenskih ljudskih pripovednih pesmih, Niko Kuret pa je poročal o delu skupnosti »Alpes Orientales«.

Januarja 1967 je povabila stolica za primerjalno narodopisje filozofske fakultete Münchenske univerze (prof. dr. Leopold Kretzenbacher) Nika Kureta, da je predaval slušateljem narodopisja in slavistike o temi »Aus dem Brauchtum der Slowenen.« Isto predavanje je ponovil neposredno zatem v narodopisnem inštitutu dunajske univerze (prof. dr. Richard Wolfram) in graške univerze (prof. dr. Hanns Koren). Graški inštitut ga je nato ponovno povabil in naprosil za predavanje o temi »Südosteuropäische und ostalpine Masken«. Odzval se je tudi povabilu graške Uranije, da je novembra 1967 predaval o temi »Die Volkskultur der slowenischen Untersteiermark«. Naslednje leto je bil povabljen v Brixen na sestanek o alpski lingvistiki in narodopisju (aprila 1968). Podal je prikaz o lingvističnih atlasih, pri katerih sodelujemo Slovenci, in o slovenskem deležu pri raziskovanju narodopisja Vzhodnih Alp. Omenjeno je že bilo njegovo predavanje na zborovanju Südostdeutsche historische Kommission v Segauu septembra 1971 (»Folkloristische Probleme im Grenzraum«).

Niko Kuret se je udeležil v tem obdobju nekaterih mednarodnih srečanj, tako si je kot predstavnik Jugoslovanskega komiteja za etnografski film februarja 1965 ogledal predvajanja na Festivalu etnografskega in sociološkega filma (Festival

dei Popoli) v Firenzah ter sodeloval na skupščini Comité international du film ethnographique et sociologique. Aprila istega leta je bil povabljen na kongres Deutsche Gesellschaft für Volkskunde v Marburgu a L., oktobra 1967 v Würzburg, septembra 1969 v Detmold. Udeležil se je kongresa Société internationale d'ethnologie européenne v Parizu 1970, katere redni član je.

Helena Ložar je za svojega bivanja na Dunaju poskrbela, da bi se mladi avstrijski strokovni kolegi seznanili s Slovenci in slovenskim narodopisjem. Tako je v narodopisnem inštitutu filozofske fakultete dunajske univerze l. 1967 predavala o temi »Valvasor als Ethnograph«, istega leta pri Arbeitsgemeinschaft für Volkskunde na dunajski univerzi o maskah Slovencev, v istem okviru pa l. 1968 o temi »Die Sonnwendfeier der Slowenen.«

Junija l. 1970 je zastopala inštitut na konferenci slovanskih narodopiscev na Oravi (Slovaško), kje je predavala o temi »Die Szene mit der falschen Braut in den südslawischen Hochzeitsbräuchen.« Udeleževala se je tudi mednarodnih kongresov (Würzburg 1969 in Paris 1970). O njenem sodelovanju pri redakcijski konferenci revije »Demos« gl. B 4.5.

B 4.3 »Alpes Orientales«. — Svobodna delovna skupnost vzhodnoalpskih narodopiscev se je v obdobju 1965—1972 sestala trikrat. L. 1967 smo bili organizatorji in gostitelji spet mi, zbrali smo se v Slovenjem Gradcu. Tema sestanka je bila izredno mikavna — »Ostanki starožitnosti v izročilu Vzhodnih Alp«. V spoznanju, da je treba posebno takšno temo obravnavati v sodelovanju raznih disciplin, smo pritegnili referente iz lingvistike, zgodovine, umetnostne zgodovine in narodopisja. Vsega je bilo 19 predavanj, slovenski udeleženci smo jih prispevali 9. Vsi referati so izšli v zborniku (»Alpes Orientales« 5) v seriji »Del« SAZU (1969). Udeležencev je bilo 25, inozemcev 11. — Naslednji sestanek skupnosti je bil l. 1969 v Švici, v kantonu Grischun/Graubünden, v starodavnem mestecu Tusaun/Thusis. Za ta sestanek je bila določena osrednja tema — »Pastirska kultura Vzhodnih Alp«. Referati so segli v razna področja pastirskega življenja, od stavb do glasbe, zdravilstva in umetnosti. Med 17 referenti je bilo 6 Slovencev. Tudi referati tega sestanka so izšli v zborniku (»Alpes Orientales« 6), založil ga je naš rojak DrDr. Rudolf Trofenik (München, 1972). — Tretji sestanek smo imeli na Južnem Tirolskem (Italija), v častitljivem mestu Brixnu, l. 1972. Dogovorjena tema je bila široka — »Življenjske oblike gorskega sveta«. Od predvidenih 10 referatov so morali trije — in sicer ravno treh slovenskih referentov — zavoljo bolezni in drugih zaprek odpasti. Tako sta med preostalimi 7 referenti ostala samo 2 Slovenca. Tudi ti referati naj bi izšli v zborniku in založbi DrDr R. Trofenik, München.

B 4.5 »Demos«. — Na celjskem kongresu Zveze jugoslovanskih folkloristov l. 1965, ki se ga je udeležilo tudi zastopstvo redakcije revije »Demos« iz Dresdena, je prišlo do sporazuma glede sodelovanja Jugoslavije v tej izredno pomembni in danes že zelo ugledni reviji. Prinaša namreč o vseh važnejših narodopisnih objavah (v knjižni obliki ali v periodikah) iz socialističnih držav kratke, stvarne, strogo objektivne in zgolj informativne referate. Tako seznanja ne samo posamezne socialistične države med seboj, ampak tudi zahodni svet o dejavnosti socialističnih narodopiscev. To in pa zamisel samo je Zahod ponovno pozdravil. Naše sodelovanje sloni na »nacionalnih« redakcijah posameznih republik. Redakcija SR Slovenije je bila poverjena Niku Kuretu. Njegova naloga je bila najprej, da poskrbi za zaostanke (1961—1965), ki so dali 36 referatov. Sledili so nato sproti referati za leta: 1968 — 38 referatov, 1969 — 21 referatov, 1970 — 12 referatov itd. Udeležil se je l. 1966 seje glavnega redakcijskega odbora v Dresdenu. Pozneje (1968) je zavoljo prezaposlenosti večji del obveznosti poveril Heleni Ložar. Udeležila se je tako tudi že naslednje seje glavnega redakcijskega odbora v Budimpešti l. 1970. Od l. 1972 oskrbuje referate sama, Kuret je ostal samo odgovorni urednik za SRS.

B 4.5 Mednarodna narodopisna bibliografija. — Naša udeležba pri impozantni Mednarodni narodopisni bibliografiji (Internationale volkskundliche Bibliografie - Internationale Folklore and Folklife Bibliography - Bibliographie internationale des arts et traditions populaires. Ouvrage publié par la Société internationale

d'ethnologie européenne sous les auspices du Conseil international de la Philosophie et des Sciences humaines avec le concours de l'UNESCO), ki jo od l. 1950 ureja dr. Robert Wildhaber, Basel, sega v l. 1951. Prejšnje gradivo (za 1942—1947) je prispeval Vilko Novak, od l. 1951 dalje ga oskrbuje Niko Kuret. Zvezki izhajajo navadno za dve leti skupaj, sprejemajo pa seveda le najpomembnejše objave, ker bi obseg sicer preveč narasel (npr. za leti 1969—70 kar 9623 številki!). Z bibliografskimi podatki naših vidnejših narodopisnih objav izve najširša znanstvena javnost za delo slovenskih narodopiscev.

B 4.6 Strokovno izpopolnjevanje. — Asistenko Heleno Ložar smo s štipendijo Sklada Borisa Kidriča l. 1969 za šest tednov (12. junija do 4. avgusta) poslali na študijski obisk vidnih narodopisnih ustanov v Zahodni Nemčiji in Švici. Oglevala si je v njih arhiviranje narodopisnega gradiva in se seznanila s sodobnimi metodami narodopisne dokumentacije v narodopisnih inštitutih v Bonnu, Münstru, Hamburgu, Marburgu a. L., Freiburgu/Br. in Baslu. Na njeno pobudo smo nato tudi pri nas uvedli npr. arhiviranje s perforiranimi kartoni, ki ga je spoznala na svojem študijskem potovanju. Navezala je dragocene stike z ustanovami, ki jih je obiskala.

Tudi v našem inštitutu smo sprejemali študijske obiske iz države in iz zamejstva. Novembra 1969 je bivala pri nas asistentka Aleksandra Popvasileva iz Folklornega inštituta v Skopju. Ker ji je bila poverjena skrb za ljudsko pripovedništvo, jo je Matičetov podrobno seznanil z ekseptorskimi, arhivalnim, katalizatorskim in terenskim delom. — Na priporočilo prof. Br. Rusića je dopolnjevala pri nas svojo diplomsko nalogo (»Etnične sestavine slovenskega ozemlja«) januarja 1971 cand. phil. Tatjana Manojlovič-Kogoj iz Skopja. — Marija Duja Kaučič, slovenska rojkinja iz Genove, je pripravljala svojo disertacijo v našem inštitutu od srede novembra 1966 do začetka 1967 (»Ricerche sulle tradizioni popolari della Slovenia«).

Tuji raziskovalci so se ponovno obračali po pomoč našemu inštitutu. Navedemo naj samo, da je npr. l. 1968 Helena Ložar na prošnjo univ. prof. dr. Franza Lippa, Linz-Dunaj, prevedla v nemščino celotno besedilo razprave Fr. Kosa »Slovenska kmetška skrinja« (Et 14, 1942); angleški etnologinji Nini Epton (Seaford/Sussex) je na njeno prošnjo sestavil Niko Kuret obširen opis slovenskih zimskih šeg; Helena Ložar je stala ob strani univ. prof. dr. Richardu Wolfram, Dunaj, s pogostimi podatki in pojasnili, s prevodi važnejših mest iz naše strokovne literature o verovanjih in šegah Slovencev, itd.

B 4.7 Funkcije in priznanja. — Sodelavci inštituta so v zvezi s svojim strokovnim delom sprejemali in opravljali razne funkcije. Poleg sodelovanja v strokovnih in stanovskih organizacijah navedimo npr.:

Milko Matičetov je član Medakademijskega odbora za izdajanje ljudskih stvaritev narodov in narodnosti Jugoslavije v Beogradu; član komisije ekspertov za Kraški muzej v Trstu; konzulent oddelka za ljudsko prozo Inštituta za folklor v Skopju.

Niko Kuret je član medakademijskega odbora za raziskovanje življenja in običajev narodov in narodnosti Jugoslavije v Beogradu; dalje redni član Odbora za narodni život i običaje pri JAZU v Zagrebu; član komisije za strokovne nazive pri Skupnosti muzejev Slovenije v Ljubljani; član odbora za folkloro pri Zvezi kulturno-prosvetnih organizacij Slovenije v Ljubljani. — Dne 18. decembra 1968 je bil izvoljen za dopisnega člana Kr. belgijske komisije za folkloro (Commission Royale Belge du Folklore) v Bruslju.

Za svoje dosedanje narodopisno delo je prejel Niko Kuret l. 1966 Herderjevo nagrado (Dunaj), l. 1971 pa za svoje delo »Praznično leto Slovencev I—IV« mednarodno Pitrejevo nagrado (Premio internazionale folclorico »Giuseppe Pitre«) v Palermu, l. 1972 pa za isto delo nagrado Sklada Borisa Kidriča.

B 4.8 Predavanja in obiski tujih predavateljev. — Inštitut so tudi v tem obdobju obiskovali tuji znanstveniki in predavali v okrilju SAZU. Navedimo samo nekatere:

L. 1968 je predaval prof. Giovanni Bronzini, Bari, o vrednotah tradicionalne kulture, prof. dr. Karel Horálek, Praga, pa o J. Polívki in slovenskih pravljicah.

L. 1969 je predaval prof. dr. Leopold Kretzenbacher, München, o pravu v ljudskem pesništvu, dr. Robert Wildhaber, Basel, pa o ljudskem verovanju na Irskem.

L. 1970 je predaval prof. dr. Milovan Gavazzi, Zagreb, o »prošlosti in sadašnjosti života i kulture naroda jugoistočne Evrope«.

Sicer pa ni minilo leto brez obiskov znanih inozemskih narodopiscev. Poleg zgoraj omenjenih so se oglasili v inštitutu:

1966 — Alberto M. Cirese, Cagliari; Gaetano Perusini, Trst; Klaus Beitzl, Dunaj; Maria Kundegraber, Dunaj; Karel Vetterl, Brno; Sveztozar Švehlák, Bratislava; Giambattista Pellegrini, Padova; Bruno Meriggi, Milano;

1967 — Johannes Künzig, Freiburg i. Br.; Waltraut Werner, Freiburg i. Br.; Karoly Gaál, Dunaj;

1968 — Giambattista Pellegrini, Padova; Karoly Gaál, Dunaj; Pavol Nowotny, Budyšin; Kurt Ranke, Göttingen;

1969 — J. V. Bromlej, Moskva; Dagmar Klimová, Praga; Gaetano Perusini, Trst;

1970 — Bruno Meriggi, Milano; Arnold Niederer, Zürich; József Faragó, Cluj; Boris Putilov, Leningrad; Elena Virsaladze, Tbilisi; Leopold Kretzenbacher, München;

1971 — Sepp Walter, Graz; Wanda Pomjanowska, Warszawa; Božo Radovič, Padova; Agnes Kovács, Budimpešta; Leopold Kretzenbacher, München; Oskar Moser in Alois Hergouth s 15 slušatelji narodopisja z graške univerze;

1972 — Rolf W. Brednich, Freiburg i. Br.; Lutz Röhrich, Freiburg i. Br.; Mihail Meraklis, Atene; Sonja Burlasová, Bratislava; Maria Ksová, Bratislava.

B 4.9 Mednarodni muzej mask v Bincheu (Belgija). — Mesto Binche v Belgiji je eno izmed najslavnejših tradicionalnih karnevalskih središč Zahodne Evrope. Njegove tipične maske »Gilles« se postavljajo s starim izročilom in nastopajo danes prav tako kakor pred stoletji. Misel, da se v tem mestu osnuje Mednarodni muzej mask in karnevala, se je oglasila l. 1965 in lokalni krogi so začeli s široko zasnovanim zbiranjem eksponatov po vsej Evropi. Za Jugoslavijo so se obrnili na naš inštitut. Niku Kuretu je bilo naloženo, da se poveže s sorodnimi ustanovami po vseh republikah, jih informira o akciji in prosi za ustrezne ukrepe. Inštitut je informiral o akciji Republiški sekretariat SRS za kulturo in prosveto ter dosegel pri njegovem Skladu za pospeševanje kulturne dejavnosti dodelitev potrebne subvencije. Z njo smo začeli nabavljati tipične eksponate, ki naj bi v muzeju predstavljali Slovenijo. Do julija 1965 smo zbrali 74 predmetov, ki si jih je med svojim obiskom julija ogledal bodoči ravnatelj muzeja Samuel Glotz. Želel je tudi spoznati kraje, od koder so izhajali nabavljene eksponati, in si je v spremstvu Nika Kureta ogledal Bohinj, Ptujsko polje in Belo krajino ter obiskal depóje Etnografskega muzeja v Goricanah. Inštitut ga je podrobno seznanil z dokumentacijo eksponatov in mu predložil druge potrebne informacije za postavitve slovenskega oddelka v bodočem muzeju. Septembra smo predmete odposlali v Binche. Mestni župan, senator Charles Deliège, je naslovil inštitutu zahvalno pismo in prosil, naj izrazi zahvalo mesta Binche tudi sekretarju SRS za kulturo in prosveto. O akciji je bila obveščena tudi slovenska javnost (»Muzej mask in karnevalov«, »Delo« 28. julija 1965, str. 5). Odziv iz drugih republik je bil minimalen.

B 5 Publikacije. — Sodelavci inštituta so marljivo publicirali izsledke svojih raziskav in druge prispevke s svojega delovnega področja, o tem gl. zlasti B 3. Natančni seznam vseh objav je najti v Letopisih SAZU.

Posebej omenimo samo knjižne objave zlasti v okviru akademjskih »Del« in »Razprav«.

Kot 8. zvezek »Del« je l. 1965 postumno izšla študija † Ivana Grafenauerja »Spokorjeni grešnik« (dodan je muzikološki prikaz napevov izpod peresa Zmage Kumer). Prav tako postumno je izšla l. 1966 kot 9. zvezek »Del« njegova študija »Marija in brodnik« (z muzikološko interpretacijo Zmage Kumer).

V »Razpravah« je moglo iziti l. 1965 Jožeta Stabeja »Staro božjepotništvo Slovencev v Porenju (R 6/4), l. 1966 pa Jožeta Gregoriča prikaz Kurnikove parodije k pesmi Koseskega »Kdo je mar?« Razprave narodopisne vsebine so s tega prenehale. Po sklepu II. razreda SAZU in seje inštitutovega znanstvenega sveta z dne 12. oktobra 1966 naj bi jih nadomeščal redno letno izhajajoči zbornik. Sklep je bilo mogoče uresničiti šele za 25-letnico inštituta l. 1972, ko je izšla prva knjiga pričujočega zbornika.

Začasno so zastala tudi narodopisna »Dela«, čeprav je nekaj knjig že v pripravi in celo napovedanih (npr. Josipa Dravca Glasbeno-folklor Prlekije).

Pač pa je kot samostojna knjiga v vrsti »Del« (10) izšel zbornik referatov 5. sestanka skupnosti »Alpes Orientales« v Slovenjem Gradcu (1969).

Inštitut je bil soudeležen pri publikaciji Milka Matičetovega »Rožice ziz Režije« (1972).

B 6 Sodelovanje z društvenimi organizacijami. — V »turističnem letu« 1967 je sekcija za šege in igre, zaskrbljena ob vse bolj bohotnem folklorizmu, predložila Turistični zvezi Slovenije načrt za sistematično obiskovanje in ocenjevanje folklornih in »folklorističnih« prireditvev po Sloveniji. Turistična zveza je načrt pozdravila, za realizacijo pa ni imela sredstev, kakor jih ni imel inštitut. Vendar je npr. Turistično društvo v Črnomlju maja meseca 1968 povabilo Nika Kureta na razširjeno sejo, kjer so načelno razpravljali o vsakoletnem jurjevanju in kresovanju v Črnomlju. Kuret je podal svoje pripombe k jurjevanju-kresovanju iz l. 1967, ki si ju je bil ogledal, in predložil društvu svojo zamisel scenarija.

K predlogu programskih smernic Zveze kulturno-prosvetnih organizacij Slovenije, objavljenem v prilogi »Dela« 23. marca 1969, je inštitut poslal svoje pripombe in predloge, ki je o njih nato razpravljaval V. kongres Zveze. Udeleženci so prispevek inštituta sprejeli in odobrili. V tem smislu je bila potem redigirana t. 5, drugi odstavek, »Programskih smernic V. kongresa ZKPOS«, ki se glasi: »Kulturno prosvetne organizacije morajo posebno skrb posvečati tudi ljudskemu izročilu, dediščini materialne, duhovne in socialne kulture slovenskega ljudstva. Potrebna sta stalna strokovna pomoč in strokovni nadzor pri prizadevanjih za ohranjanje in gojitev našega ljudskega izročila. Skrb za živ stik z ljudskim izročilom bi morala biti bolj prisotna tudi v delu naših šol.« ZKPOS je skušala realizirati te smernice na tečajih in z ustanovitvijo posebnega odbora za folkloro, v katerega je pritegnila predstavnika inštituta (gl. o tem članek N. Kureta »Kulturno prosvetne organizacije in naša ljudska kultura«, »Glasnik SED« 10, 1969, št. 2, ter Informacije ZKPOS št. 1, 19. maj 1969, str. 9).

* **B 7 Varstvo folklore.** — L. 1968 je zakon o avtorski pravici (UL SFRJ št. 30/68) v zadnjem odstavku svojega 52. člena določil naslednje: »Za varstvo pravic iz četrtega odstavka tega člena skrbijo ustrezne organizacije avtorjev ter akademije znanosti in umetnosti.« Navedeno določilo vsebuje idealno varstvo folklornih stvaritev, kar pomeni skrb za nepopačenost in pristnost izročila.

S tem je bila implicitno inštitutu poverjena naloga, ki jo je — po posvetovanju z dr. Martinom Briškim, ravnateljem Zavoda za zaščito avtorskih malih pravic SRS — tudi formuliral, izhajajoč iz določil čl. 52 navedenega zakona, češ da se nobena ljudska stvaritev ne sme »v kakršnikoli obliki okrniti ali... nedostojno uporabiti.«

Izvajanje varstva po teh določenih pomeni seveda bistveno obremenitev inštitutovega kadra. Predsedništvo SAZU inštitutu v tej smeri ni moglo pomagati, zato ostaja varstvo folklorne SRS do nadaljnega samo na papirju.

B 8 Sodelovanje z radiem in TV. — L. 1966 sta sklenila tedanji Glasbeno-narodopisni inštitut in naš inštitut dogovor z Radio Ljubljana, po katerem naj bi oba inštituta v l. 1966—67 oskrbela 18 oddaj pod naslovom »Slovenska zemlja v pesmi in besedi«. Iz našega inštituta sta sodelovala Milko Matičetov in Niko

Kuret. Prvi je oskrbel za 13. januar 1967 oddajo o kraški, za 19. maj 1967 pa o rezijanski »pesmi in besedi«. Niko Kuret je posvetil oddajo 10. februarja 1967 Ptujskemu polju in Halozam, oddajo 10. marca 1971 pa kolednikom in kolednicam. Sicer pa je pripravil Niko Kuret v tem obdobju za Radio Ljubljana še oddajo ob 200-letnici rojstva Andreja Šusterja Drabosnjaka (10. oktobra 1968).

Radio Zagreb je naprosil l. 1972 Nika Kureta za oddajo o zagovarjanju pri Slovencih, Radio Koper pa Milka Matičetovega za oddajo o primorskih kulturnih ustvarjalcih.

Sicer pa sta oba sodelovala pri slovenskih oddajah Radia Trst in Radia Celovec. Matičetov je v l. 1968—69 za Radio Trst pripravil serijo oddaj o ljudskem pesništvu slovenskega zahoda pod naslovom »Iz potne torbe«, Niko Kuret pa l. 1970 serijo pod naslovom »Slovenci in Furlani«. Celovski radio je uvrstil v svoj spored l. 1967—68 vrsto Kuretovih predavanj pod naslovom »Poganstvo in krščanstvo v naših ljudskih šegah«, l. 1970 pa Matičetovega serijo »Pri mojstrih govornih in péte besede«.

Na povabilo graškega radia (Orf-Studio Steiermark) je Kuret v času od 1968 do 1972 predaval štirikrat o naši folklori. Za gradiščanski radio na Dunaju (ORF-Studio Burgenland) je prispeval l. 1970 že omenjeno predavanje o slovenskem deležu v panonskih ženitovanjskih šegah (gl. B 3. 5), l. 1972 pa slovenski del v večji reportaži o karnevalu.

Helena Ložar je oskrbela l. 1971 za RTV Ljubljana komentar h kmečki ohceti.

N. K.

Résumé

LA COMMISSION (1947—1951) ET L'INSTITUT D'ETHNOGRAPHIE SLOVÈNE (depuis 1951) AUPRES DE L'ACADEMIE SLOVENE DES SCIENCES ET DES BEAUX-ARTS.

Débuts, développement, activité (Suite et fin)

B La période d'«autogestion» (depuis 1965)

B 1 Les conditions de développement et de vie

Après la mort d'Ivan Grafenauer, le nouveau directeur, le professeur France Bezljaj, trop occupé lui-même, confia à ses collaborateurs de l'institut de veiller au cours des travaux, comme jusqu'alors. Ainsi s'affirma à l'institut une espèce d'«autogestion», que fit ressortir le dévouement des collaborateurs de l'institut.

B 1.1 *Le personnel.* — Le manque originel de cadres fut un peu atténué par l'emploi de l'assistante Helena Ložar en 1967; cependant, provisoirement (1967—1969) elle partit pour des études d'après-diplôme à Vienne et après son retour seulement elle poursuivit son travail dans la section II (coutumes et jeux). En 1971, Tone Cevc put entrer en fonction dans la Ie section comme collaborateur scientifique. Le 1er janvier 1972, l'institut d'ethnomusicologie, jusque là indépendant, fut rattaché à l'institut comme IIIe section de ce dernier (section d'ethnomusicologie et ethnochoréologie). L'institut compta dorénavant 11 collaborateurs. Au milieu de 1972, le prof. Bezljaj donna sa démission; le 1er juillet 1972, le prof. dr. France Koblar devint directeur de l'institut. Niko Kuret en fut tout le temps le secrétaire.

B 1.2 *Le conseil scientifique.* — L'institut a son conseil scientifique, qui se réunit au besoin, discute du plan de travail et résout les questions du personnel.

B 1.3 *L'organisation du travail.* — Après 1970, l'institut eut un nouveau statut; en 1972, il obtint encore une section — la IVe section pour la culture matérielle. Celle-ci fut prise en charge par Tone Cevc, qui pour cela quitta la Ie section.

B 1.4 *La situation matérielle.* — Au cours de toutes ces années, l'institut lutta contre les difficultés financières, parce que les subventions étaient régulièrement inférieures aux besoins établis. Les contrats avec la Communauté de recherche de Slovénie ont cependant amélioré cet état à partir de 1969.

B 1.5 *Les locaux.* — L'exception d'un local, aucun ne répond aux prescriptions, c'est pourquoi le travail se déroule dans des conditions très difficiles.

B 2 Les travaux de collectionnement et la documentation

B 2.1 *Les archives.* — Les archives des contes populaires slovènes et les Archives ethnographiques slovènes générales se complétaient suivant les ressources disponibles, avec les transcriptions des collections de manuscrits, des notes et enregistrements sur le terrain et des émissions folkloriques de la radio, puis des réponses aux questionnaires de l'institut et des matériaux de terrain du Musée ethnographique. — On a exécuté le schéma de classification pour les archives générales.

B 2.2 Les travaux sur le terrain. — La I^e section (Milko Matičetov) se consacra entièrement aux nombreux conteurs de la Vallée de la Resia (Italie). Il visita systématiquement tous les villages de cette vallée et enregistra un nombre énorme de contes très archaïques. La IIe section (Niko Kuret) vérifia les innovations dans les coutumes carnavalesques des diverses régions slovènes. Elle rechercha en détail les masques de nouvel an à Bohinj (Helena Ložar), prit connaissance du carnaval du haut plateau de Banjšica et se documenta sur les coutumes nuptiales dans la vallée de la Raba (Hongrie). En équipe elle visita aussi le Pohorje.

B 2.3 Les enquêtes et le réseau des informateurs. — L'enquête sur le feu rituel donna des résultats en 1965, elle fut suivie de l'enquête les coutumes de la fête des Innocents. Avec le soutien du Fonds de Boris Kidrič, nous avons commencé une grande enquête sur les croyances et les coutumes du soldisant «cycle vital» (naissance, noces, mort). L'enquête est menée par Helena Ložar; nous avons commencé par la recherche des coutumes nuptiales, publié un questionnaire dans une brochure (828 questions) et nous nous sommes mis à consolider le réseau des informateurs. Ceux-ci nous ont causé des difficultés considérables et pour cette raison la partie entamée de l'enquête n'est pas encore terminée à ce jour.

B 2.4 La photothèque et la diathèque. — Nous avons organisé la photothèque seulement en partie, la diathèque n'a pas été mise en ordre. Nous avons pourvu à l'afflux de la documentation photographique de la région de Trieste et de la Carinthie, les collaborateurs de l'institut ont aussi assidûment photographié lors de leurs travaux sur le terrain.

B 2.5 La phonotèque et la discotèque. — Dans la phonotèque on recueille les enregistrements de terrain sur ruban magnétophonique; la I^e section possède le plus d'unités. — La discotèque est encore modeste.

B 2.6 Le film et la filmotèque. — Nous avons tenté de résoudre la crise du film de l'institut par des essais de collaboration avec la TV, qui n'ont pas répondu à l'attente. Vains ont aussi été les efforts de l'institut pour un film documentaire plus important (Les noces dans la Vallée de la Zilia). Avec l'aide d'amateurs, nous avons fait quelques courts métrages.

B 2.7 La bibliothèque. — La bibliothèque a augmenté annuellement en moyenne de 200—300 unités et elle comptait 2684 unités à la fin de l'année 1972.

B 2.8 La bibliographie. — Les travaux pour la bibliographie ont stagné aussi après l'année 1964.

B 3 Les travaux de recherche

B 3.1 Les nouveaux cadres des travaux scientifiques. — Dès 1968 les ethnographes slovènes ont essayé de créer la Communauté ethnographique slovène, mais à ce moment-là ils n'ont pas réussi. Avec la fondation de la Communauté de recherche de Slovénie, en son sein s'est reformée en 1971 aussi la section ethnographique, qui en essence correspond à la conception de l'année 1968.

B 3.2 Le Fonds de Boris Kidrič. — Par sa contribution au financement des tâches de recherche, le Fonds de Boris Kidrič permet des travaux de recherche plus intenses. En 1969, l'institut a conclu des contrats pour trois projets: «Le complètement des matériaux sur les masques en Slovénie» (porteur Niko Kuret), l'enquête mentionnée sous B 2.3 et le collectionnement des matériaux de contes de la Resia (Milko Matičetov). En 1972, le projet pour le collectionnement des mythes et légendes slovènes fut aussi approuvé, mais en raison du changement de poste de Tone Ceve il fut provisoirement ajourné.

B 3.3 L'histoire et la théorie de l'ethnographie. — V. Novak a recherché les articles allemands d'Emil Korytko sur la tradition populaire slovène et publié à ce sujet une vaste étude (Traditions 1, 1972).

B 3.4 La littérature orale. — Milko Matičičev a élaboré quelques motifs de contes archaïques intéressants qu'il a trouvés dans la Resia (Pietro Abano, Prométhée, Josaphat et Barlaam, la course de la frontière), il a recherché les noms populaires des étoiles, mais il a consacré ses travaux aussi à d'autres thèmes. Le sommet de son activité créatrice dans cette période est le recueil des poèmes lyriques de la Resia (Fleurettes de la Resia 1972). Il a collaboré aussi à l'édition de la première partie des Chansons populaires slovènes (1970). — Tone Ceve a projeté deux études: sur les chamois aux sabots dorés et sur les pétrifiés.

B 3.5 Les coutumes et jeux populaires. — Niko Kuret a publié dans cette période un grand compendium des coutumes annuelles slovènes (L'année de fête des Slovènes I—IV, 1965—1971), il a recherché les masques des diverses parties de la Slovénie et publié plusieurs études sur ce sujet et, ce faisant, il n'a pas négligé non plus les autres coutumes et le théâtre populaire. Helena Ložar élabore les matériaux d'enquête qui lui parviennent et entretemps elle a publié aussi une étude sur les masques de nouvel an à Bohinj et quelques études du domaine des coutumes nuptiales.

B 3.6 La culture sociale. — Il faut mentionner ici l'étude de Sergij Vilfan sur la commune de Crnotiči (Traditions 1, 1972).

B 3.7 La culture matérielle. — En 1972, T. Ceve a publié une monographie sur la Velika planina et une étude sur les cabanes de vachers sur piliers dans les Alpes Juliennes.

B 4. La coopération scientifique

B 4.1 Dans le pays. — Les collaborateurs de l'institut ont fait des conférences dans les sociétés professionnelles, aux congrès et symposiums.

B 4.2 A l'étranger. — Ils ont coopéré aussi aux manifestations professionnelles plus importantes à l'étranger.

B 4.3 »Alpes Orientales«. — Particulièrement visible et importante est la coopération à la communauté de travail libre des ethnologues qui sous le nom de »Alpes Orientales« fonctionne depuis 1956. Dans cette période elle a eu trois réunions: 1967 Slovenj Gradec, 1969 Thusis/Grisons, 1972 Brixen. Les rapports sont publiés dans les recueils.

B 4.5 »Demos«. — Depuis 1965, la Yougoslavie aussi coopère par des rapports sur les publications ethnologiques plus importantes à la revue d'information ethnologique internationale »Demos«, qui paraît à Dresde. Les collaborateurs pour la Slovénie sont Niko Kuret et Helena Ložar.

B 4.6 *La bibliographie internationale des arts et traditions populaires*. — Depuis 1951 nous collaborons régulièrement avec des matériaux slovènes, apportés jusqu'en 1972 par Niko Kuret et depuis 1972 par Helena Ložar.

B 4.7 *Le perfectionnement professionnel*. — L'institut a pourvu au perfectionnement professionnel de ses collaborateurs qu'il a envoyés à l'étranger (Helena Ložar en Allemagne). Aux fins d'études, l'institut a aussi reçu des hôtes étrangers.

B 4.8 *Fonctions et distinctions*. — Les collaborateurs de l'institut remplissent diverses fonctions professionnelles dans le pays et à l'étranger. Niko Kuret a été élu en 1968 membre correspondant de la Commission Royale Belge de Folklore, il a obtenu en 1966 le Prix Herder (Vienne), en 1971 le Prix Giuseppe Pitre (Palerme) et en 1972 le prix du Fonds de Boris Kldrič.

B 4.9 *Conferences et visites de savants étrangers*. — Tous les ans, l'institut a reçu des hôtes, dont certains ont donné aussi des conférences; ils venaient de l'Autriche, de l'Italie, de la RFA, de la Tchécoslovaquie, de la Grèce, etc.

B 4.10 *Le Musée international des masques et du Carnaval à Binche (Belgique)*. — En 1965, l'institut a recueilli et envoyé une collection de pièces d'exposition pour la section slovène de ce musée.

B 5. *Les publications*. — Les collaborateurs ont publié leurs oeuvres dans les »Oeuvres« et les »Traité« de l'Académie; ils sont créés de larges possibilités par l'annuaire »Traditions« (depuis 1972).

B 6. *La coopération avec les organisations sociales*. — L'institut a coopéré avec l'Union touristique de Slovénie et l'Union des organisations culturelles de Slovénie où il a suscité l'intérêt pour le soin des traditions populaires.

B 7. *La protection du folklore*. — La loi de 1968 impose aux Académies des sciences de la Yougoslavie le souci de la protection du folklore. En raison du manque de cadres, pour le moment l'institut ne peut pas remplir cette tâche.

B 8. *La coopération avec la RTV*. — L'institut coopère à certaines émissions de la RTV du pays et ses collaborateurs aussi aux émissions slovènes des stations de Trieste et de Klagenfurt.

(Traduction par V. Jesenik)

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

DE NOVIS LIBRIS RELATIONES ET IUDICIA

MONOGRAFIJE IN ZBIRKE / MONOGRAPHIAE ET SERIES

Zverinice iz Rezije. Ujel in udomačil Milko Matičetov, s podobami približala Ančka Gošnik-Godec, Mladinska knjiga — Založništvo tržaškega tiska — Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Ljubljana—Trst 1973, 243 str.

Milko Matičetov objavio je do sada niz znanstvenih rasprava s područja usmenog pripovijedanja Slovenaca iz Rezije od kojih su najvažnije: Löl Kotlič-Krpan iz Rezije. »Sodobnost« 11 (1963) str. 249—256; Schichten und Strömungen im Erzählschatz der Resiataler, IV International Congress for Folk-Narrative Research — Lectures and Reports. Athens 1965, str. 282—286; Peto Abano. Racconto resiano del tipo ATh 756 B. Schweiz. Archiv f. Volkskunde 61 (1965) str. 32—59; Il furto del fuoco a Resia, in Sardegna e nel mito prometeico. Studi in onore di Carmelina Naselli. Vol. I, Catania 1968, str. 165—191; Die Legende von »Josaphat und Barlaam« in Resia. »Volksüberlieferung«, Festschrift für Kurt Ranke. Göttingen 1968, str. 197—209 (talijanski original toga članka proširen je novim poglavljem, te je objavljen tri godine kasnije); La leggenda di »Giosafat e Barlaam« a Resia. Studi di letteratura popolare friulana II (Udine 1970) str. 32—64; Godovčičaci. Zur Deutung slowenischer Varianten vom Typ AT 480. Dona Ethnologica. Beiträge zur vergl. Volkskunde. München 1973 str. 309—320; La fiaba di Polifemo a Resia. Festschrift für Robert Wildhaber, Basel 1973, str. 407—415; Pregled ustnoga slovtva Slovencev v Reziji (Italija), Slavistična revija 1968, str. 203—229 (= Zbornik slovenskih referatov na kongresu slavistov v Pragi).

Godine 1972. pojavljuje se njegova knjiga Rožice iz Rezije, antologijski izbor narodnih pjesama iz toga kraja. Knjiga je posvećena Baudouinu de Courtenayu, poljskom jezikoslovcu, koji je u ovom kraju boravio točno prije stotinu godina, te tu zabilježio nekoliko pripovijedaka zapazivši ljepotu, životnost i autentičnost usmenog stvaralaštva Slovenaca u Reziji. Godinu dana poslije Rožica iz Rezije, 1973, objavljuje M. Matičetov *Zverinice iz Rezije*, izbor priča o životinjama s tog područja.

Do danas još nije definitivno riješen problem klasifikacije priča o životinjama i njihova točna određenja unutar ostalih proznih oblika. Jedan od pokušaja rješenja tog problema daje i njemački znanstvenik Fritz Harkort u svom članku *Tiervolkserzählungen* (»Fabula« 9, 1967, str. 87—99), gdje priče o životinjama ne izdvaja kao posebnu vrstu, nego mjesto za njih pronalazi u okviru već postojećih usmenih proznih oblika, ovisno o tome koji su elementi u pripovijeci dominantni. Tako ih on dijeli na šaljive priče o životinjama, životinjske legende, predaje, realne i irealne priče.

Na žalost ne postoji nijedna posebna zbirka priča o životinjama na hrvatskom i srpskom području. U Makedoniji su objavljene u zbirci Cepenkova, a u Belorusiji u Kabašnikovoj zbirci. U predgovoru Kabašnikove zbirke nalazimo misao da se ta vrsta priča gubi, a do sličnih je zapažanja došao i Fritz Harkort, te u svom članku iznosi da su priče o životinjama u svom javljanju i širenju ograničene na doba kad je čovjek u svom življenju bio najuže povezan s prirodom. Kako dolazi do kidanja tih spona, nestaje i priča o životinjama koje traju još samo kao priče za djecu, ali ne teže daljem razvoju.

Nije slučajno što je autor ove zbirke priča o životinjama iz Rezije posegnuo upravo za tim materijalom jer je već Baudouin de Courtenay ustvrdio za njih da se pričaju »con amore«, dok se ostale mogu pronaći i u drugim krajevima.

U vrlo opširnom predgovoru (str. 9—39) autor je iznio najvažnije značajke tih pripovijedaka, zadržao se na opisu kazivača i okolnostima iz kojih izrastaju njihove tvorevine, te je time dao širi kontekst koji nam omogućuje lakše ulazjenje u svijet knjige i osvjetljavaju ga s raznih aspekata. Matičetov se nije zadovoljio samo registriranjem određenih pripovijedaka da bi dokazao njihovo trajanje ili rasprostranjenost po zaselcima, već se u svom izboru povodi za literarnom vrijednošću kazivanoga teksta. Glavne okosnice za uvrštanje u zbirku bile su »lepo obliko, živahan stil, ubranost med obliko in vsebino«, a dosljednost njegova postupka pokazuju i sami tekstovi.

Pred nama izrasta svijet priča o životinjama u kojem svoje točno i određeno mjesto ima i čovjek koji ih kazuje. Pостоje situacije kad granice između ljudskog i životinjskog postaju vrlo fluidne, pretapaju se i gotovo nestaju. Čovjek transponira u svijet životinja svoje probleme, navike, shvaćanja, te kazujući priču o životinjama kazuje dobrim dijelom i priču o samom sebi. Ta je životnost, vitalnost i realnost naročito izražena u pričama o životinjama u Reziji i odatle njihova različitost od sličnih zbirki o životinjama iz drugih krajeva.

Odnos prema realnosti u tim pričama ogleda se i u točnim geografskim podacima. Junaci pripovijedaka prevladavaju u realnom vremenu poznate lokalne udaljenosti, a sam kazivač već u uvodu navodi točno određenje. Npr. uvod u priču br. 33: »Je bila stara pot... Tam zdočaj pod Moreševim, veste, za to zadnjo hišo, ko se gre Na Bilo.«

Ta se realističnost prenosi i u sferu života, socijalnih odnosa. Tako će mravi biti sretni kad im se u kući pojavi lijeći skakavac jer je on jedini muškarac i govore međusobno: »Joj, kako je lepo, ko se ima moškega pri hiši, da zabije kak kol!«, a u široj se pozadini te priče nazire sudbina mnogih žena iz Rezije čiji muževi rade u inozemstvu.

Narodni kazivač pokazuje vrlo instancan osjećaj i za jezik, te bismo mogli reći da je realizam transponiran u jezični izraz jedna oznaka ovih priča. Tako će zec, napivši se jedne večeri, pjevati njemačke pjesme jer je nekoliko godina radio u Njemačkoj, a lisica će mijenjati svoj govor u Furlaniji i Reziji.

Upravo to su elementi koji ove priče čine životnima, suvremenima. Međutim, po svom osnovnom obliku ona se ne razlikuje od već poznatih evropskih tipova, ali narodni kazivač uvijek oblači na stare kosture novo ruho prilagođeno suvremenom svijetu. Rekviziti u potpunosti odgovaraju današnjici: lisice se voze u automobilima, poslije ručka piju kavu espresso, gledaju televizijski program. To pričama daje poseban šarm i istovremeno održava njihovu vitalnost, sposobnost da se prilagode svim naletima novoga. Osnovna im je funkcija pričanje djeci, ali zbog sveukupnog zadiranja u život one su vrlo privlačne i za odrasla slušatelja.

Knjiga je uz vrlo dobru likovnu opremu Ančke Gošnik-Godec popraćena mnogobrojnim važnim podacima: u napomenama (str. 211—231) autor je dao podatke o kazivačima, priče je razvrstao po međunarodnom katalogu Aarne-Thompsona, a gdje to nije bilo dovoljno, poslužio se pregledom Bolte-Polivke i Dänhardta. Autoru je vjerovatno promaklo, da je priča tipa Februar in hudačič ipak poznata i u Hrvatskoj, a ne samo na sjeveru Evrope. Uvrštena je u zbirku Narodne pripovijetke, edicija Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 26, a zabilježena je u Samoboru i prvi puta objavljena u Zborniku za narodni život i običaje, knj. 19, str. 82—83.

Na kraju knjige je sažetak na talijanskom uz objašnjenja za čitanje originalnog teksta. Pošto se ovdje radilo o opširnijim tekstovima (za razliku od pjesama), autor zbog komparacije navodi samo neke kraće tekstove na rezijskom dijalektu, dok je većina objavljena u književnom slovenskom prijevodu.

Ljiljana Marks

Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev*. I, Mohorjeva družba v Celju 1965, str. 326; II, 1967, str. 267; III, 1970, str. 242; IV, 1971, str. 558.

Kmalu bo že desetletnica izida prve knjige monografije o slovenskih letnih šegah, o kateri hočemo spregovoriti. Zavaljo zamujenih prilik, ko je med tem minilo že nekaj mejnikov avtorjevega življenja, in zamujenega vrednotenja njegovega celotnega dela — s posebnim ozirom na njegovo mesto v Inštitutu za slovensko narodopisje SAZU — se ustavimo za uvod v to poročilo ob tistih začetkih, iz katerih je vraslo to v nekem pomenu življenjsko Kuretovo delo. Zakaj — to je zares le eno od njegovih življenjskih del! Ustavimo se tudi zato, ker pri nas premalo gledamo v znanstveniku tudi človeka, premalo ga vrednotimo in razumevamo kot celoto. Vredno se je ustaviti pri Kuretovih začetkih tudi z vidika zgodovine naše stroke, da vidimo na enem primeru — drugi je npr. Boris Orel ali Franc Kotnik — kako je nastajal pri nas sredi tega stoletja etnološki raziskovalec in organizator, potem ko so nam ljubitelji vseh vrst dotlej nanесли dokaj gradiva za začetek sestavnega sodobnega dela...

Niko Kuret se je izšolal kot romanski filolog in primerjalni slovstveni zgodovinar, toda ta erudicija ga ni vodila v odmaknjeno kabinetno analiziranje ali hermetično besedičenje, ker je njegovo živo zanimanje bilo od nekdaj vse naše domače življenje, vsa naša kultura. Zato ga je romanistika vodila v Pariz, ki ga je gledal kot esejist in za dramatik vnet človek, v družbe mladih, kar mu je širilo idejno obzorje, miselno gibčnost. Prirojen in priučen mu je dar razgibanega, spretnega stilista, pripovedovavca, ročna spretnost oblikovavca in organizatorja. Primerjalno slovstvo ga je vodilo v srednjeveško in naj sodobnejšo ljudsko dramatik, ki ga je usmerila v raziskovanje našega ljudskega gledališča, v priredbe in izdajanje ljudskih iger.

France Kotnik je prvi spregovoril o Niku Kuretu v Narodopisju Slovencev I na polovici strani in ga označil, da »narodopisje popularizira po knjigah, podlistkih in radiu... V svoji reviji Ljudski oder (1934—1941) je poudarjal folklorne osnove pravega ljudskega gledališča... Poskusil je določiti idejne temelje narodopisnemu delu...« (str. 46).

Kakor je Kuret sestavno odkrival svet slovenskega šemskega izročila in ljudskega igranja, tako je premišljeno odkrival naše ljudske šege, začenši z jaslicami (1941) do tistih devetih enot, navedenih v slovstvu v obravnavani monografiji in vsega, kar je še po njej napisal. Ob vsem drugem delu je napisal K. v zadnjih letih kot sintezo svojega raziskovanja v tej smeri štiri knjige o naših letnih ali koledarskih šegah v obsegu, kakršnega drugod take monografije ne dosežejo. Pitrèjeva nagrada (v Palermu 1971) je mednarodno priznanje njegovemu delu, za katero je dobil doma nagrado Sklada B. Kidriča 1972. (Že poprej, 1966, je dobil Herderjevo nagrado na Dunaju.)

Celotno delo ima podnaslov: Starosvetne šege in navade od pomladi do zime, kar hoče povedati, da obravnava stare, delno že opuščene, delno pa še žive letne šege (s hrvaško-srbskim izrazom: običaje). »Praznično leto« ne pomeni, da prikazuje knjige le šege v zvezi s prazniki v ožjem, cerkvenem ali državnem pomenu, saj večina dni niso in niso bili »prazniki« v navadnem pomenu, marveč so prazniki v pomenu, da so zvezani z imeni posameznih svetnikov, ki jih Cerkev »praznuje« interno za liturgijo. Praznovanje je v delu mišljeno v širšem smislu kot opravljanje nevsakdanjih dejanj, ki dajejo dnevom slovesen, prazničen značaj. Saj obravnava Kuret tudi vrsto »delovnih« šeg, ki o njih govorimo kvečjemu, da so »nekak kmečki praznik« in podobno.

Če hočemo Kuretovo delo prav oceniti, ga moramo primerjati s tem, kar smo pred njim imeli na tem področju. Poleg manjših in daljših opisov ali tudi raziskav o posameznih šegah smo imeli Turnškove štiri drobne knjige, ki opisujejo in delno razlagajo le verske šege, pa še to z močnim liturgičnim vzgojnim poudarkom. Mòderndorferjevi knjigi, ki sta ostali nedokončana zbirka, vsebujeta docela nekritično gradivo, le delno v zvezi s šegami. Edini večji, strokovni pregled naših ljudskih šeg je Orlov v NS I—II, ki pa tudi le delno obravnava letne in delovne šege. Še krajši je podpisanega oris v Slovenski ljudski kulturi (1960).

Kuretovo delo ni le po obsegu (skupno 1393 strani) najobsežnejše obravnavanje slovenskih letnih in nekaterih delovnih šeg, marveč že zavaljo svojega obsega

tudi vsebinsko najpopolnejše. Saj je vsakemu letnemu času namenil po eno knjigo, v kateri je zbrano in obdelano vse doslej — reči moremo: po veliki večini — objavljeno gradivo, pa tudi marsikaj še neobjavljenega. Ko bi delo vsebovalo le nanaizane te premnoge večkrat drobne podatke, bi bilo zaslužno kot izhodišče za nadaljnje raziskovanje.

Pisatelj pa sevé ni ostal le pri preprostem opisovanju, ne pri nekritičnem prevzemanju starejših in novejših zapisov, kar se je maščevalo že mnogim, ki jim je manjkalo primerjalno poznavanje evropskega gradiva in etnološki razvid ter pravilna delovna metoda. Pri obravnavi posameznih dni oriše avtor najprej navadno zgodovinsko ozadje, zavoljo katerega je dan dobil pomen v ljudskem življenju in zavoljo česar so se ob njem razvile razne šege. Pri tem upošteva predvsem krščansko podlago, njene ostanke v današnjih šegah in označuje nove oblike, ki so jih razna dejanja prevzela. Nato po posameznih pokrajinah opisuje sporočeno dogajanje na ta dan, pri čemer omenja, če je to znano, tudi opustitev nekaterih šeg; dalje navaja verovanja, pesmi, umetnostne in kulturnozgodovinske podatke. Pri tem upošteva vse ljudske izraze, zbrane v gradivu, za posamezne osebe in dejanja. Tako je v Kuretovem delu prišlo v znanstveni razvid toliko drobnih, a pomembnih, v komaj znanih publikacijah raztresenih podatkov, ki so tu sestavljeni v mogočno in nazorno podobo preteklega in delno tudi sedanjega življenja vseh naših pokrajin, v sestavni del naše kulturne zgodovine, ki dokazuje tako stare ohranjene prvine slovanske in indoevropske dediščine, kot povezanost z drugimi evropskimi ljudstvi in s splošno evropsko kulturo.

Med šege posameznih dni je avtor uvrstil tudi nekatera »nepraznična« opravila, košnjo, žetev, mlatev, planšarstvo, teritev, jesenska dela, kot koline, prejo, ki jih je povezal s časom, v katerem se dogajajo; opisal jih je tudi s tvarne strani in podal vse dostopno duhovno izročilo o njih. Zato je posebna odlika Kuretovih knjig, da upoštevajo tudi t. i. delovne šege, ki jih sicer dela te vrste navadno ne pritegujejo. Njegovo ravnanje pa je utemeljeno tako v odnosu ljudstva do teh opravil, kot v njih označevanju v raznih spisih, da so dela te vrste »nekak praznik« ne le zavoljo z njimi povezanih navad in praznovanja, marveč zavoljo slovesnega pomena v vsakdanjem življenju.

Vse podatke iz gradiva pisatelj spretno povezuje v organsko celoto s potrebno strokovno razlago pojavov in izrazov ljudskega življenja, pri čemer uporablja obsežno najnovejšo strokovno literaturo, kar dokazujejo seznam virov in opombe. Pri tem pa je treba poudariti, da se je mogel N. Kuret opreti v marsičem na lastno raziskovanje (v seznamu slovstva navaja devet svojih spisov). Tako so poglavja o pustu, o pasijonskih igrah, ziljskem štehvanju, o čaru zelenja, božičnih kolednikih, bohinjskih otepovcih, Pehtrinem večeru in trikraljevskih kolednikih. Prav ta poglavja še posebej dokazujejo avtorjevo samostojnost v interpretaciji pojavov ter njegovo kritični odnos do drugih mnenj.

V nadrobnostih bi utegnil kaj pripomniti — zgolj o stvarnih podatkih — tisti, ki pozna neko pokrajino ali neke vrste šege iz lastnega doživljanja ali študija. Tu pa je bil Kuret — kot sleherni od nas — odvisen od nekritično zapisanega gradiva prednikov. In tu je treba glasno opomniti: prvič, da je v objavah našega ljudskega izročila mnogo površnih, napačnih podatkov, predvsem v jezikovnem pogledu (slednje predvsem v novejšem času, ko se podeželani približujejo spačeni mestni govorici, meščani pa ne poznajo vaške govorice!); drugič, da moramo biti vsaj strokovni zapisovavci odslej močno pazljivi glede tega in zapisovati predvsem termine in drugo narečno besedilo natančno. Za primer naj navedem: prekmurški »pušelj« (I, 116) je mogoče le »pūšeu« in dvomim, da tudi »šop« (r. t.); prav tako je nemogoča v prekm. presnecu »borjica«, saj že v oklepaju navedena borovica dokazuje, da je prav: borójca (r. t.) — vse po Turnškovih slabih poročevalcih, ki menijo, da morajo »popravljati« tako jezik kot dejstva; višek takega abderitstva je Mödendorferjeva pravljica o »neki Balažički« kar je naredil iz ponekod v dolnjem Prekmurju govorjenega »po balážički« nam. »po polážički« (hoditi) — ker niti njegovi zapisovavci učitelji niti menda on niso poznali polaženika. — Vélíki tram ni »prosnica« (r. t.), ampak kar tram, prosníce pa so ves leseni strop.

Lapsus je, da je Prekmurje na »skrajnem severozahodnem koncu slovenske zemlje« (I, 22); tamkajšnji evangeličani ne živijo v »evangeljskih vaseh« (r. t.), marveč v evangeličanskih, kar je splošna raba, ljudska pa »luteranskih«. — Iz

Pomurja« (I, 73) je presplošno in posledica prisiljene današnje papirnate rabe tega imena, po Pajku objavljena pesem pa je natanko lokalizirana. Župnija Sv. Benedikta v Slovenskih goricah ni »edina pri nas« (I, 111), ker je druga v Prekmurju slavna po svojem nekdanjem župniku, pisatelju Miklošu Kuzmiču in rojaku Fr. Ivanócyju. Da v Prekmurju »jedo sicer zmerom le iz skupne sklede« (I, 230), je veljalo mogoče v Košičevih časih, ne pa 1932, ko je nekdo to površnost zapisal. Tak prisiljen in popačen zapis je tudi spet po Möderndorferju —, da je v Prekmurju »če grmi in se bliska, pravijo... še dandanašnji: ‚Perun bija‘« (II, 198), kar je nepravilno v kateremkoli narečju. Kvečjemu: bije, smiselno pa je le za preteklost: je vdaro, fčesno. — Takih slabosti bi mogli še nabrati — v opravičilo pisatelju, ki ga bo kdo obsojal, če jih pozna, in v svarilo zapisovavcem, pa tudi uporabnikom gradiva.

Kuret je olajšal tudi raziskovanje posameznih vprašanj z ogromnim aparatom slovstva in opomb ter z imenskim kazalom (delo Helene Ložar-Podlogar). Le malo podobnih del v Evropi se more meriti po obsegu in kakovosti s Kuretovimi knjigami. Posebej se odlikuje delo z jasnim, živim in nazornim slogom, ki s sugestivno močjo pripoveduje in tudi strokovno razlago razumljivo, mikavno približuje bralcu. Vrednost dela večajo tudi podobe Maksima Gasparija na umetniških prilogah in istega umetnika slikane inicijalke. To je svojski, zaslužen spomenik slikarju, ki se je dolga desetletja tako živo posvečal upodabljanju našega starosvetnega življenja.

Ob razveseljivem, častnem uspehu dolgoletnega dela Nika Kureta želimo le, da bi knjiga v strnjeni obliki prišla v svet v tujem jeziku in — da bi vzpodbudila naslednike, ki bi podobno vztrajno ter temeljito obdelali tudi življenjske šegé Slovencev ter drugo naše duhovno izročilo.

Virlo Novak

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1: Agrarno gospodarstvo. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za zgodovino. Ljubljana 1970, 652 strani + fotografije, risbe in zemljevidi.

O gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev smo v lanskem zborniku že poročali in se nadrobneje ustavili ob prispevku V. Novaka (Traditiones 2, 1973, 274). V tej številki naj dopolnim poročilo še o drugih prispevkih prvega zvezka Zgodovine agrarnih panog. Etnolog odkriva v njem obilo gradiva, tehničnih izsledkov, sintetičnih prerezov agrarno gospodarskih panog v različnih časovnih obdobjih, hkrati pa ima na voljo temeljit pregled literature o slovenskem agrarnem gospodarstvu.

Publikacija je sad večletnega skupinskega dela slovenskih zgodovinarjev, zbranih pri Inštitutu za zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je delo vodil, usmerjal in knjigo izdal. Zgodovina agrarnih panog obsega šest večjih poglavij: v prvem predstavlja glavne vire in literaturo, nato obdeluje kolonizacijo in populacijo; agrarni proizvodnji namenjeno zemljo; orodja in njih načine uporabe; organizacije za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovno literaturo; sklepni poglavji osvetljujejo domačije in njih povezavo ter gospodarski obrat kmetije. Posamična poglavja so avtorji obdelali enotno: najprej so opredelili predmet, nato navedli vire in šele za tem zarisali zgodovinski pregled po časovnih obdobjih vse do druge svetovne vojske.

Globljo analizo opravljenega dela, kot ga predstavlja Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, so poklicani pisati zgodovinarji, kot etnolog bi rad podčrtal pomen publikacije za etnologijo, ki si postavlja v ospredje raziskovalnih prizadevanj spoznati načine človekovega življenja. Zgodovina agrarnih panog govori z zgodovinsko resnico o poljedelcu, ki je še do nedavna predstavljal pretežni del slovenskega ljudstva, ujetega v kolesnice zgodovinskih zakonitosti, ki so ga hočeš nočeš vodile tudi tja, kamor ni sam želel. Etnolog se teh zgodovinskih spoznanj o slovenskem kmetu, ki mu jih z zgodovinsko kritično metodo odkriva Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, ne more in ne sme izogibati.

Izsledki o naselitvenih tokovih, kolonizaciji slovenskega ozemlja ter o rasti in upadanju slovenske populacije (P. Blaznik, B. Grafenauer, M. Kos, F. Zwitter, Kolonizacija in populacija, 29—127) mu dajejo dragocene napotke za razumevanje migracij kulturnih elementov, o kontinuiteti kulturnega izročila,

povezanosti pokrajin in človeka, o času nastanka naselij itn. Spoznanja o kmečki zasebni in kolektivni posesti (V. Valenčič, Vrste zemljišč; Ožja redakcija, Enote agrarne posesti; P. Blaznik, Kolektivna kmečka posest; isti, Enote individualne posesti, 127—184) pojasnjujejo nastanek planinskih pašnikov, pravic do njihove izrabe, izkoriščanja senožeti, gozdov (oglarstvo!), o drobljenju posesti in o nastajanju novih socialnih plasti (kajzarstvo) itn. Poglavlje o poljski razdelitvi (P. Blaznik, 185—196) prinaša nove izsledke o času naselitve slovenskega ozemlja in hkrati zavrača teorije o etničnem izviru posamičnih tipov poljske razdelitve. Zelo obširno poglavje o poljedelskem orodju (B. Grafenauer, 201—218) prinaša sintezo dosedanjih zgodovinskih spoznanj o izviru in načinu rabe orodij za pripravo zemljišča, sprejem semen ali sadik za setev, za okopavanje, pospravljanje pridelkov na njivi ter za njihovo čiščenje na domu. Avtor posebej spregovori o brani, kopači, motiki; najdlje se zadrži ob vprašanih izvira in uporabe pluga in pri tem kritično pretrese dosedanje izsledke, vključno etnološke (Bratanič).

V poglavju o obdelovalnih načinih (Poljedelski obdelovalni načini, 225—250) razrešuje B. Grafenauer med drugimi nalogami tudi vprašanje o oblikah gospodarstva Slovencev po prihodu na tla današnje domovine in o vplivih kulture staroselcev na spreminjanje njihovega dotedanjega načina preživljanja. Spremenjeni obdelovalni načini so seveda posredno vplivali na nove oblike doma, na vpeljavo in rabo novih orodij, na pridobivanje plodne zemlje, na izrabo visokogorskih pašnikov; pripeljali pa so tudi do sprememb v organizacijskih oblikah vaških skupnosti (župe itn.).

Zgodovinski pregled o kulturnih rastlinah (V. Valenčič, Kulturne rastline, 251—272) spregovori nadrobno o starih žitaricah na našem ozemlju in osvetljuje rabo nanovo uvedenih kulturnih rastlin, med katerimi so se pri nas uveljavile od 15. stoletja naprej ajda, koruza in krompir. Poglavlje o vrtnarstvu in vinogradništvu (V. Valenčič, 273—308) osvetljuje gospodarški pomen obeh panog pri Slovencih; obširneje se je avtor posvetil vprašanju vinogradništva, ki je bilo pri nas dobro razvito že v antiki in tudi še v srednjem veku. O nekdanjem obsegu obdelovalnih območij ne govorijo samo zgodovinski viri, pač pa o tem pričajo tudi ohranjena ledinska, vaška in krajevna imena.

Poleg prispevkov o hmeljarstvu (V. Valenčič, 309—315), sadjarstvu (V. Valenčič, 317—341), živinoreji (V. Novak, 343—394; prim. oceno v Traditions 2, 274), čebelarstvu (S. Mihelič, 395—408), gojitvi sviloprepke (J. Zontar, 409—415) gozdarstvu (V. Valenčič, 417—463), nabiralništvu (B. Grafenauer, 465—467), lovu in lovstvu (E. Umek 469—494), ribištvu in ribolovu (E. Umek, 495—520) ter strokovnem šolstvu (V. Valenčič, Organizacije za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovna literatura 523—556) prinaša Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev pomembna nova spoznanja še o kmečki hiši in gospodarskih poslopih.

S. Vilfan (Kmečka hiša, 559—593) je orisal kmečko hišo v prazgodovini, antiki, po slovenski naselitvi, v srednjem veku in iz novega veka, ko so nanjo že vplivali različni stavbni predpisi. Študija te vrste je prvi poskus, s katerim smo dobili sintezo dosedanjih zgodovinskih spoznanj o hiši na slovenskih tleh od prazgodovine do današnjih dni. Čeprav zevajo v Vilfanovem orisu večje ali manjše praznine — ker ni imel na voljo prepotrebni arheoloških, zgodovinskih in etnoloških predel — smo z njegovim pregledom dobili kritičen oris kmečke hiše, njene velikosti, zunanjsčine, notranje ureditve, funkcionalnosti; spoznali pa smo tudi nekatere zgodovinske vzroke, ki so jo spreminjali in oblikovali. Podobno kot F. Baš postavljata tudi S. Vilfan kot izhodiščni problem oblikovanja prostora kmečke hiše — vprašanje razvoja kuriščnega jedra. Ob tem je temeljito razčlenil dimnični tip bivališča, pri katerem je peč bistveni del njenega prostora. Ker se je lotil Vilfan naloge zgodovinsko kritično, je pri orisu marsikaj zastarelega opustil, upošteval pa novejša dognanja arheologije, zgodovine in etnologije. Kritičnost in razgledanost po zgodovinski in etnološki literaturi, sta mu narekovali previdnost pri dokončnih sklepih, s čimer je njegova študija na videz fragmentarna, v bistvu pa odraža ozkost dosedanjih raziskav slovenske kmečke hiše in obširno razgledanost njenega avtorja.

Izčrpen zgodovinski pregled o gospodarskih poslopih smo dobili s prispevkom F. Baša (Gospodarska poslopja, 595—610). S kolikšnimi težavami se je avtor pri

svojem delu srečeval, nam sam pove takole: »Zgodovinski razvoj (gospodarskih poslopij) je mogoče očrtati le zelo v splošnem in večidel hipotetično.« Pozornost zaslužijo tista razmišljanja F. Baša, ki se nanašajo na razvoj poda in svisli. Vrednost študije povečuje bogat pregled literature z opombami S. Vilfana, s čimer je to delo še pridobilo na globini in širini.

P. Blaznik (Kmečka naselja, 611—616) je nanizal nekaj zelo pomembnih spoznanj, med njimi ne bi smeli prezreti ugotovitev o nastanku vaških naselij. Po njegovem je bil razvoj različnih oblik naselij pogojen z morfološko-geografskimi oblikami zemljišča in gospodarsko strukturo, pa tudi z agrarno in kolonizacijsko zgodovino, ne pa z etnično sestavo prebivalstva.

Zadnje poglavje je prispeval B. Grafenauer, ki govori o gospodarskem obratu kmetije (619—651). V njem se dotika mikavnih gospodarskih vprašanj o rentabilnosti kmetijskih enot (npr. ene kmetije) v različnih časovnih obdobjih in zgodovinskih pogojih (npr. ob sprostitvi po zemljiški odvezi itn.).

Ko odlagamo iz rok prvi zvezek *Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev*, nehote sežemo po drugi knjigi, po *Narodopisju Slovencev 1 (1944)* temeljnem delu za slovensko etnologijo. Pri tem ugotovljamo, da je njuno mesto na knjižni polici drugo ob drugem; obe sta prepotrebni priročnik za katerokoli resno obravnavo slovenske ljudske stvarne kulture.

Tone Cevc

Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Izdala in založila Mohorjeva družba v Celju. 1973. Str. 317.

Usoda te postumne knjige je nenavadna, saj je bila napisana skoraj pred petindvajsetimi leti kot učbenik za naše srednje šole, v katerih so uporabljali avtorjevo *Kratko zgodovino slovenskega slovstva* ves čas med vojnama. Medtem je delo prehitela *Zgodovina Slovenske Matice*, tako da tudi podobe v njem niso povečini več novost v priročniku, ki je bil za šole tudi sicer drugače nadomeščen. Tako bo delo še najbolj izvirno in pomembno zavoljo pregleda ljudskega slovstva (posebno, ker je NS II pošlo in ker mnogim tudi sicer ne pride v roke), nadrobne pisateljeve bio- in bibliografije (prvo je s predgovorom oskrbel Bogo G., ki je dopolnil tudi bibliografijo ter oskrbel izdajo knjige).

Grafenauerjevo delo tudi za ljudsko pesništvo in pripovedništvo še ni bilo v celoti ocenjeno. Sedaj, ko je tudi ta sinteza pred nami, je čas za to. Saj je prav sedemdeset let, ko je v Jagičevem seminarju napisal študijo o razmerju koroške slovenske ljudske pesmi do pesmi ostalih Slovencev. Pokazati bo treba njegovo pot od prve objave raziskave *Duhovne brambe in Salomonove legende (1907—1908)*, od prvega kratkega pregleda ljudskega pesništva v *Kratki zgodovini 1920*, od obravnave tega predmeta v *čitankah I, II* — zlasti pa od analitičnih študij in razprav od 1937 dalje. Primerjati bo treba prvo sintezo o našem ljudskem pesništvu v *Narodopisju Slovencev II* s pričujočo zadnjo njeno obliko ter razbrati Grafenauerjevo metodo, njegova dognanja v posameznostih in v celoti, s čimer bo šele določen pomen njegovega celotnega dela na tem področju. Končno pa čaka rešitve še vprašanje izdaje njegovih neobjavljenih rokopisov (gl. str. 300 te knjige), posebno druga izdaja Lepe Vide.

Novost pričujoče knjige z vidika ljudske kulture je to, da uvršča razvoj ljudskega ustnega slovstva organsko v celotno slovstveno zgodovino in je ne postavlja s posebnim pregledom na začetek, kot so delali doslej vsi priročniki. Pisatelj je to povedal v uvodu: »Kajpada se morajo uvrstiti v slovstveni razvoj tudi lepotni in vsebinsko pomembne umetnine narodnega ustnega slovstva (kolikor jih je nadrobno znanstveno raziskovanje že moglo uvrstiti v zgodovinski tok).« Tem njegovim besedam sledi kratka oznaka ljudske pesmi glede avtorjev, nje vsebine in načina širjenja, razmerja novejših slovstvenikov do nje. Ivan Grafenauer pa ni ostal le pri tem dejanju, marveč je obogatil svojo knjigo s prepotrebniimi uvodnimi poglavji o splošnem kulturnem stanju tudi v najstarejših dobah, ustrezno najnovejšim dognanjem. Tako ima etnološki značaj že prvi razdelek: *A. Razdobje praslavske kulture s poglavji: 1. Zgodnje slovanstvo — Alpski Slovani, 2. Kultura starih Slovencev, 3. Praslavske življenje v narodni poeziji, s katerim se pričinja »očrt*

zgodovine« ljudskega pesništva, kot ga je imenoval avtor v NS II. Tukaj pisatelj ne loči formalno poezije in pripovedništva. Besedilo je v marsičem bolj strnjeno, nadrobnosti so postavljene v opombe.

V poglavju »Začetki slovenskega pismenstva. Odmev v narodni pesmi« (G. uporablja oba izraza: narodni in ljudski) je povezal nastanek legendarne pesmi Spokorjeni grešnik z misijonskim delom in njegovimi zapisi. Na to dogajanje je navezal tudi prenos poganjskih obredov na krščanske praznike in nastanek obrednih pesmi (str. 45). — V razdelku o zgodnjem srednjem veku je »ustno slovstvo« zadnje od štirih poglavij, v katerem prikazuje nastajanje novih pesmi »v duhu liturgije« (60), pridružuje jim zagovore in uvršča v časovni razvoj nove starokrščanske legende ter balade.

Nasprotno pa je v naslednjem razdelku o visokem slovenskem srednjem veku za uvodnim poglavjem o kulturnih razmerah uvrstil takoj poglavje »Pisemsko in ustno slovstvo v slovenskem visokem srednjem veku«, v katerem označuje položaj slovenščine v javnem življenju, cerkveno pismenstvo z novimi pesmimi, nato pa koledniške pesmi — pri vseh sevé govori tudi o obliki — in baladne pesmi s fevdalnimi motivi. — Tudi v sledečem razdelku o poznem srednjem veku sledi za poglavjem o družbeno-kulturnih razmerah in o pismenstvu »Narodno pesništvo v poznem srednjem veku« z oznako zadnje večje skupine ljudskih pesmi starejše dobe pred »razdobjem tiskane književnosti«. Odslej je nova ljudska pesem povečini le še odmev manj pomembnih dogodkov za njeno rast, saj so pričele nastajati tudi tiskane »pesmi za ljudstvo« (153) in krajše poglavje že seznanja z bukovniki (159—160), medtem ko poglavje »Ljudska pesem« v razdobju katoliške obnove ne obsega več niti cele strani. In v sklepnem razdelku o razsvetljenstvu ter začetkih narodne prebuje je avtor naslovil predzadnje poglavje »Ljudsko pismenstvo in ustno slovstvo«, v katerem je označil tiskano ter prepisovano pesmarstvo, zadnje pa »Narodne pesmi« (219—221), ki sklepa vso knjigo. Tu so na kratko omenjene redke zapisane, v tej dobi nastale pripovedne in lirske pesmi, končujejo pa poglavje omembe prvih zapisov ljudskih pesmi.

Če hočemo vrednost Grafenauerjevega dela na tem področju pravilno vrednotiti, moramo vedeti, kaj so naredili pred njim. V raziskovanju pesništva kljub Korytkovemu zgodnjemu in širokemu načrtu v 19. stol. nismo prišli dalje od poskusov Janka Pajka. Šele Štrekljeva zbirka je omogočila poglobljeno delo, za kar je zaslužen predvsem J. Glonar s predgovorom k tej zbirki in še nekaterimi študijami. O pripovedništvu so si prizadevali od G. Kreka dalje dognati nekaj več, a dalje od Kelemenovih Bajk in njihovega uvoda nismo prišli. J. Polívka je znal povedati o našem pripovedništvu mnogo več, pa doma niti tega niso poznali. Po-budil je sicer študent Avg. Pavla, ki je tudi prišel z delom v tej smeri, a šele Grafenauerjeva slavistična in germanistična široka filološka akribija in erudicija, poglobljena s kulturnozgodovinskim in etnološkim znanjem ter gledanjem se je mogla spoprijeti z mnogimi neznankami slovenskega pesemskega izročila. To ni bilo lahko delo že zavoljo pomanjkanja kritičnih izdaj pregovorov in tudi pripovedništva, saj je Polívkova kritika Kelemenove zbirke kričeča obsodba vsega našega amaterstva in je ljubljanska univerza še dvajset let po ustanovitvi pozabljala na potrebo šolanega raziskovanja slovenske ljudske kulture.

Razlika med G. objavo dognanj v pregledni obliki v NS II in v pričujoči knjigi je predvsem oblikovna v tem, da je tam obširno pisal v prvem delu razprave o pojmu, značaju, krušenju in odmiranju ter ritmični obliki sistematično strnjeno, medtem ko je v knjigi v skrajšani obliki razdelil ta dognanja po ustreznih dobah. — Najpomembnejši del G. prve objave v NS II je bil »Očrt zgodovine« ljudske pesmi — delno uspeh njegovih analitičnih raziskav —, v katerem je dotedanjo nepregledno, le po formalnih vidikih razdeljeno gmoto naših ljudskih pesmi pregledno postavil v naš zgodovinski in kulturni razvoj, s trdno naslonitvijo na evropsko dogajanje ter v povezavi s snovnimi in oblikovnimi dejstvi v evropskem ljudskem pesništvu. Isto velja za njegovo oznako razvoja ljudskega pripovedništva, ki je skupno z očrtom pesništva temelj vsega nadaljnega dela. Vse to je G. uvrstil v organski razvoj našega besednega ustvarjanja v pričujoči knjigi.

Z vidika naše stroke je v knjigi še marsikaj, česar smo v takih priročnikih in učbenikih pogrešali, npr. dobro poglavje o Valvasorju. Prav tako vsebuje velik del življenjepisa mnogo gradiva o Grafenauerjevem raziskovanju ljudskega pes-

ništva, o Inštitutu za slovensko narodopisje. V opombi k življenjepisu je treba dodati med slovstvom članek V. Novaka o G. osemdesetletniku v KMD za 1961, 135—136, in med nekrologi istega članek v Argo IV—VI, 1965—1967, 104—107. — Med hujšimi tiskovnimi napakami je treba popraviti: str. 25 »dežele« — prav: dežele; str. 172 Štefan Kuzmič ni iz Štruklovcev, marveč iz Strukovcev; str. 201 pri Linhartu nam. »narodopisne pobude« — pač narodnostne.

Vilko Novak

Vilko Novak, Über den Charakter der slowenischen Volkskultur in Kärnten. Dr. Dr. Rudolf Trofenik, München 1973. Litterae Slovenicae IX.

Vilko Novak, vodja oddelka za etnologijo na filozofski fakulteti ljubljanske univerze, predsednik Etnološkega društva Jugoslavije, posebno razgledan poznavalec slovenske ljudske kulture, ki je o njeni strukturi ponovno razpravljal in predaval pred mednarodnim etnološkim forumom, je zdaj v nemščini izdal še posebno monografijo o značaju slovenske ljudske kulture na Koroškem. Knjiga, ki obsega 59 strani, naj bi zlasti enostransko poučeni nemški javnosti razčistila pojme o ljudskem življenju na Koroškem. Avtor s suvereno razgledanostjo v gradivu in strokovnem slovstvu v luči primerjalne etnologije prodorno osvetljuje nenatančnosti, napake in potvare v lahkomišelnem, nestrokovnem presojanju ljudske kulture koroških Slovencev, hkrati pa v odlični sintezi znanstvenih dognanj prikazuje njen slovenski značaj.

Na začetek svoje razprave je avtor pravilno postavil važno ugotovitev, da je nekaterim manj dobro podkovanim avstrijskim etnologom nujno spodrsnilo, ker so se pri raziskovanju koroškega ljudskega izročila dali izvabiti na spolzka tla potvarjanja koroške etnične resničnosti in se postavili na šibko podlago t. i. »vindišarske teorije«, ki v znanosti nima nikakršne opore. Uvodnim informativnim izvajanjem sledi strnjen pregled slovenskega in nemškega deleža etnoloških prizadevanj za preiskovanje ljudske kulture koroških Slovencev. Nepristransko oceno slovenske etnologije avtor spretno prepušča tujemu strokovnjaku iz Murkove in Streklejeve graške šole, univerzitetnemu profesorju J. Matlu, ki objektivno priznava med drugim tole: »... Današnje slovensko etnološko raziskovanje (Ivan Grafenauer, Vilko Novak, St. Vurnik) je pokazalo, da starejša domneva, češ da je slovenska ljudska kultura samo neka mešanica vzhodnoalpskih, romanskih in balkanskih vplivov, se pravi, da ne kaže nikakršne lastne slovenske samosvojesti, nikakor ne drži... Če pa se ozremo na današnje stanje dosežkov kritične zbiralne in raziskovalne dejavnosti na področju celotne slovenske etnologije, se nam zbuja spoznanje, kako izredno visoko se je povzpela slovenska etnologija — na mednarodno raven solidne znanosti, ki obsega vse strani ljudskega življenja...« Podobno priznanje pa izreka avtor sam tudi vsem uglednim avstrijskim etnologom Matlovega kova, ki si s stalnim poglobljanjem v strokovno literaturo skrbno prizadevajo za objektivno znanost. Strogo pa obračunava z etnologi in publicisti, ki so pod krinko znanosti na vatle prodajali na nemškem trgu dvomljivo lažnih, zastrupljajočih naukov o koroški ljudski kulturi.

Tu sem sodi najprej avstrijski etnolog Oswin Moro, ki je v svoji razpravi o koroški etnologiji (Volkskunde von Kärnten) kmalu po koroškem plebiscitu na etnološkem področju prvi začel borbo za koroško »enotnost« z zagovarjanjem neznanstvene »vindišarske teorije«, tj. z razločevanjem med Slovenci in »vindišarji«, in z enačenjem slovenske in nemške ljudske kulture na Koroškem, češ da »ni nikakršne bistvene razlike med nemško Koroško in jezikovno mešanim ozemljem južnega dela dežele ne v gradnji hiš ne v gospodarstvu, tudi ne v načinu življenja in v duševnem življenju« ter da je »vindišarsko ozemlje... dežela nemške kulture...« Glavni zagovornik »vindišarske teorije« v avstrijski etnologiji pa je koroški vodilni etnolog Georg Graber. V svoji knjigi o ljudskem življenju na Koroškem (Volksleben in Kärnten) pretirano trdi, da ima »vindišarski« jezik koroških Slovencev v svojem besednem zakladu »na tisoče« nemških izposojenk in je baje tako svojevrsten, da »se vindišar mnogo laže nauči nemškega jezika kot knjižne slovenščine...« Vilko Novak pripominja, da so o tem povedali svojo sodbo že boljši strokovnjaki, npr. Fr. Ramovš. V svojih etnoloških izvajanjih Graber

oporeka koroškimi Slovincem kakršnokoli lastno ljudsko kulturo ali kako narodno in kulturno skupnost s slovenskim matičnim narodom, češ da je zanje značilna »popolna enotnost in enovitost kulture z nemškimi sosedi«. To utemeljuje s svojo germansko kontinuitetno teorijo, ki trdi, da Koroška od nekdanj zavzema »izjemno mesto med ostalimi alpskimi deželami« in da »izza nordijske dobe koroške dežele germanski element na Koroškem pod odejo nikdar ni izumrl«, dokler ni dobil »novega dotoka krvi« z doselitvijo Bavarcev; da živi v Rožu na južnem Koroškem posebno izrazit nordijski germanski tip prebivalstva; da so koroške šege in navade le »ostanki religioznih obredov nordijske dobe koroške dežele«, motivi koroških ljudskih pravljic pa da razodevajo »ožjo zvezo s Skandinavijo«; da so »Slovenci vso duhovno kulturo sprejeli od Nemcev«, da pa tudi njihova materialna kultura nosi nemški pečat, ipd. Pri zavračanju Graberjeve metode se Vilko Novak med drugim sklicuje na kritično stališče, ki ga je zavzel do Graberja avstrijski etnolog Adolf Mais s tole izjavo: »Vsekakor imajo slovenski raziskovalci prav, če se pritožujejo zaradi Graberjeve enostranske perspektive. Graberju, ki je pri koroških Slovincih gotovo nabral prebogato gradivo, se ni zdelo potrebno, da bi se oziral na slovensko etnografsko literaturo...«

Za Graberja je še značilno, da ob prikazovanju ljudskega življenja na Koroškem le mimogrede kdaj omenja Slovence, sicer pa zavestno prikriva etnične razmere v deželi. Kjer le more, govori samo o Spodnji Koroški (Unterkärnten), ne da bi tujemu bralcu pojasnil, da tam živijo Slovenci. Slovenskih besedil ne citira v izvirnem jeziku, marveč jih prinaša le v nemškem prevodu. V svojih priznanja vrednih zbirkah koroških pravljic in pripovedk žal tudi ni navedel domačih virov priobčenega pripovednega izročila koroških Slovencev. Koroške pripovedke so zbirali prav tako pri Slovincih kakor pri Nemcih tudi še J. Rappold, Anna Zerobin in Paul Leber, ne da bi nas seznanili z viri svojih zapiskov.

Proti germanski kontinuitetni teoriji in pretirani tezi o prvotnosti nemške ljudske kulture na Koroškem se dá ugotoviti, da Koroška ne hrani samo germanska, ampak tudi slovanska ljudska izročila in da na teh tleh, ki so bila stoletja del rimske province, tudi naselitev Slovencev v šestem stoletju in poznejši prihod Nemcev nista mogla zabrisati vseh sledov nekdanje antične kulture, da pa srečujemo na Koroškem, kakor tudi drugod, še mnogo drugih izročil, ki so prastara skupna dediščina indoevropskih narodov ali pa celó skupna last vsega človeštva. Jasno je, da v ljudski kulturi na Koroškem ni vse zraslo na domačih tleh, pač pa je slovenski človek na teh tleh tudi izposojenim izročilom prejel ali slej vtisnil svoj pečat ter jih končno uvrstil med svoje »ljudsko blago«. Seveda je tisočletno sožitje koroških Slovencev s sosednimi Nemci zapustilo še posebno močne sledove v koroški ljudski kulturi, vendar koroški Slovenci pri tem niso zgubili svoje kulturne samobitnosti in narodne povezanosti z ostalimi Slovenci. Na podlagi teh in podobnih spoznanj nam Vilko Novak zgoščeno, pa jasno in prepričljivo prikazuje in dokazuje slovenski značaj ljudske kulture koroških Slovencev.

Avtor je opravil odlično delo, ki bo našlo častno mesto v slovenski in evropski etnologiji, ker daje osnovno znanstveno orientacijo za nadaljnje uspešno raziskovanje in reševanje spornih vprašanj o ljudski kulturi zamejskih Slovencev na Koroškem.

Pavle Zablatnik

Helge Gerndt, *Vierbergelauf*, Gegenwart und Geschichte eines Kärntner Brauchs. Klagenfurt 1973, Geschichtsverein für Kärnten. 239 str. s 14 diagrami v besedilu, 45 podob v prilogi. (Aus Forschung und Kunst, Bd. 20. Für den Geschichtsverein für Kärnten geleitet und herausgegeben von Gotberg Moro.).

Naj začnem z bistvenim, kar navadno stoji šele na koncu ocene! Knjiga, s katero se je avtor habilitiral na filozofski fakulteti univerze v Münchenu in s katero je — povsem v nasprotju s prevladujočo »keltsko teorijo« — vendarle in dokončno razrešil temeljna vprašanja okrog »procesije po štirih gorah« (to ime bi bilo najbrž boljše od imena »leteče procesije«, ki se je pri nas uveljavilo največ zaradi

Šaslove napačne hipoteze o treh oblikah teh procesij), daleč presega svojo ožjo znanstveno problematiko. Sama razrešitev — da ne gre pri tej procesiji za izročilo keltskega kulta sonca, ognja in plodnosti zemlje, marveč za posebno obliko pasijske procesije iz konca 15. stoletja — sicer res ni povsem nova, saj s številnimi novimi viri in z njihovo temeljito metodično analizo dograjuje raziskave nekaj zgodovinarjev (Klebel 1927, Wutte 1937, Grafenauer 1951 ter 1967/69), ki so »praktično ostale popolnoma neupoštevane«. Prav zaradi tega pa je toliko bolj pomembno, da se je lotil etnolog ob sprotne razčiščevanju vseh metodoloških vprašanj v svoji veliki monografiji kritičnega pretresa »raziskovanj Geografa Graberja in njihove popularizacije... Nepregledno je razširjanje tega 'poglobljenega' znanja v časnikih in časopisih, po šoli, inštitucijah ljudske prosvete, radiu in s prižnice« (str. 219); bistvu tega široko verovanega in populariziranega keltskega mita sta se nevede pustila ujeti oba slovenska narodopisca (Josip Šašel, Slovenski etnograf 5, 1952, 143—159, in — po njem — Niko Kuret, Praznično leto Slovencev I, 1965, 262—265), ki sta te procesije obravnavala, celo tedaj, ko sta se poskušala upirati Graberjevi podobi. Gerndt je to lahkoverno sprejemanje (der volkstümlichen und öffentlichen Meinung in Kärnten) Graberjeve mitične keltske teorije o izvoru »procesije po štirih gorah« v sklepi sintezi svojih pogledov opravičeno kritiziral z besedami, s katerimi je Claude Lévi-Strauss ob vzporejanju »zgodovine in etnologije« (1949, zdaj Anthropologie Structurale, 1958, nem. prevod 1971, str. 33) ugotovil za vlogo matriarhalne, animistične in psihoanalitične teorije v etnologiji, da »sprejema kolektivno mišljenje s čudno hitrostjo, ki kaže, da imamo tu opravek z *notranjo svojskostjo določenih načinov mišljenja in ravnanja*, interpretacije, ki so se zdele najprezrednejše... , da bi avtomatično rešili vprašanja, ki se po svoji naravi navidez vztrajno umikajo in razmišljanju« (str. 210). In vendar čutim prav tu pri avtorju neko nedorečenost — prejkone zaradi njegove metodološke previdnosti pri povezovanju manjše strukturne mreže z večjo, nekoliko pa morda tudi zaradi obzira do založnika, ki bi bil s pritegnitvijo celotne strukturne mreže Graberjeve teorije mnogo bolj prizadet, kot z zelo jasno in ostro kritiko njene ožje strukture. Najbrž je to presojanje Gerndtovo samoomejitve pravilneje kakor misel, da mu problem širše strukturne mreže vsaj v bistvu ni jasen, čeprav ga morda ne čuti tako ostro kot jaz, ki pišem to oceno v presledku med končnim redigiranjem svojega predavanja na koroških kulturnih dneh 1971 o »mitologiji koroške zgodovine pri Slovencih in Nemcih« za tisk. Graberjeva keltska teorija o izvoru procesije po štirih gorah je namreč eden izmed prvih stebrov nemške mitološke strukture koroške zgodovine, kakršna se je široko razvila in trdno zajedla v mišljenje koroških Nemcev zlasti med leti 1918 in 1945. »Notranja svojskost tega načina mišljenja in ravnanja« je volja, odstraniti iz koroške zgodovine njeno »lepotno napako« (po besedi zvestega vernika te mitologije, gosposvetskega župnika Wilhelma Mucherja — »Ein Schönheitsfehler: »Das Slawenland«, v: Die Sprache des Religionsunterrichtes in Südkärnten, samozaložba 1970, 38 sl.), da je bila Koroška blizu pol tisočletja osrednja pokrajina slovenskih Karantancev, prednikov današnjih Slovencev. Temu je služilo dokazovanje nepretrganega razvoja keltsko-vlaške kulture v bavarskopanemški kulturi (morda s posredništvom Ostrogotov ali Langobardov, vsekakor pa ne alpskih Slovanov), prav tako pa tudi dokazovanje, da je nemškega izvora kar vsa ljudska kultura koroških Slovencev, vsaj napol pa tudi njihov jezik. Ta koroška mitološka strukturna mreža je sicer res karikatura znanstvenega dela prav tako v velikem kot v majhnem, ob »notranji svojskosti načina mišljenja« pri nemški večini na Koroškem pa se je izkazala s propagiranjem preprostih formul, nastalih v borbi za oblast nad slovenskim delom dežele po letu 1918, prav tako učinkovita v veliki strukturi kot glede procesije po štirih gorah, o kateri je Perkonig mirno zapisal (kot eden izmed mnogih!): »Se vedno hitijo, pozno ponavljajoč keltski kult plodnosti v krščanski preobleki, romarji v petek treh žebeljev po veliki noči v štiriindvajsetih urah na štiri gore, visoke po tisoč metrov« itd. (Kärnten, deutscher Süden, 1943, str. 40). Prav tako kakor po Gerndtovem pričevanju verjame Graberju večina romarjev pri tej procesiji še danes, sva doživela z očetom, ko sem bil še enajstleten fantič (1927), pri muzejskem varhu pod St. Petrom im Holz na vprašanje, ali ve, da je bila cerkev na griču postavljena za širjenje krščanstva med Slovenci in da je nosil kraj vsaj še v 11.

stoletju v listinah slovensko ime (Sv. Peter pri Brezni — apud Frezna), samo na debele oči in godrnjav odgovor, da tu ni bilo nikoli Slovencev.

Gerndt se te megastrukture koroške zgodovinske mitologije ni dotaknil naravnost, čeprav jo je pač začutil, saj ni slučajno zapisal spoznanja, da se je po Graberjevi keltski teoriji spremenila procesija po štirih gorah v »simbol domovine« ali »koroške domovinske svojskosti« (218; ob tem je v opombi navedel kot primer te miselne strukture celo proslulo Koschierjevo publikacijo ob proslavi petdesetletnice plebiscita — Landesfeier 10. Oktober 1970!). Pa to ni tako hudo (če bi že bilo, bi laže očitali premajhno razumevanje te miselne mitološke strukture obema navedenima slovenskima narodopiscema), kajti Gerndt je s svojim delom v resnici podrl eno izmed glavnih oporišč in obenem historiografsko izhodišče, s katerim je pred prvo svetovno vojno (1912) začela nastajati omenjena zgodovinska mitologija. Podrl ga je vsaj za znanstveni svet — in Gotbertu Moru gre vse priznanje, da je to delo vvrstil med publikacije Koroškega zgodovinskega društva. Zal seveda znanstvena razrešitev, nasprotujoča razširjenemu mitu, še ne pomeni hitre in široke uveljavitve še tako trdnega novega rezultata. Tako nas uči celo v znanosti ozki odmev novih razrešitev pri podobnih sestavinah koroške zgodovinske mitologije od naselitve alpskih Slovanov in kneževine Karantanije preko ustoličevanja koroških vojvod, etnične strukture dežele v različnih obdobjih do struktur obeh njenih ljudskih kultur in njunih povezav proti jugu in severu, in bojim se, da bo tudi to delo imelo podobno dolgo pot do svoje uveljavitve; saj z novo, temeljito monografijo ni še konec tolikih raznovrstnih poti Graberjevega mita med ljudi, predvsem pa ne miselne strukture, ki mu je odprla široki odmev med njimi. To je pač svojevrstna tragika tovrstnega dela, ki bo v današnjih razmerah na Koroškem deležno pač le skromnega delčka tistega odmeva in publicističnega uveljavljanja, kot ga je bil Graberjev mit skozi šestdeset let, čeprav je že 15 let po njegovem postanku Ernst Klebel pokazal na dejstva, ki so ta mit zavračala in se zdaj pokazala kot utemeljena. (Med nastankom te ocene spomladi 1974 in njenim tiskanjem se je že potrdila opravičenost te sodbe. V Carinthiji I 165, 1975, je S. Hartwanger v članku »Gedanken über die Auswertung historischer Quellen« [109—117], v katerem poroča o Gerndtovi knjigi s popolnim nerazumevanjem za vrednost njenih analiz in s celo vrsto napak v njihovi reprodukciji, dosegel za znanstveno govorico pač nerazumljivo ostrino v svarilu: proti branilcem keltskega kontinuitetnega mita »sollte ein Landfremder nicht ohne gründliche Studien der Kärntner Volksbräuche [sic! in to avtorju tako temeljitega dela] das Gegenteil zu behaupten wagen.« Svarilo nima nič več skupnega z znanostjo in zgodovinarsko kritičnostjo, o kateri v tem članku govori le naslov. Ves članek dokazuje, da gre le za obupen poskus obrambe zgodovinskega mitološkega verovanja, v čigar korist ni mogoče navajati več dejstev, marveč le druge mite in mitološki politični ukor.)

Gerndtova knjiga je velik, skorajda vzoren rezultat vestne narodopisne reiskave, vseskozi obrnjene v narodopisni problem, a uporabljajoče poleg temeljne narodopisne analize tudi zgodovinske metode (zlasti pri kritiki virov) in pozorne na relevantne podatke vseh drugih ved (arheologije, jezikoslovja itd.). V končni obliki je organiziral Gerndt svojo monografijo v štirih razdelkih: v uvodu podaja pregled dosedanjega raziskovanja procesije po štirih gorah s kratko karakterizacijo vseh najvažnejših del in z opredelitvijo metodoloških vprašanj in sumarno označbo uporabljenih virov (11—26); »prvi del« same monografije je posvečen današnji obliki in funkciji običaja (27—97), »drugi del« njegovi zgodovini glede postanka, oblik in funkcij, zlasti v 18. stoletju, ko je zaradi novih virov postal v zadnjem času precej bolj oprijemljiv (99—202); v »sklepnih mislih« (203—212) povezuje oba dela v celoto z razpravo o diahroničnem sistemu običaja, spremenljivosti oblik in smisla, o temeljnih in postranskih sestavinah pa še enkrat posebej o njegovem postanku konec 15. stoletja. Razpravo dopolnjujejo osebni, krajevni in stvarni register (223—235) ter še dodatek s slikovno dokumentacijo procesij od 1967 do 1973 (natančni podatki o slikah so navedeni v posebnem kazalu, 238—239).

V dolgoletnem raziskovanju je Gerndt predvsem bistveno razširil fontološko podlago za obravnavanje običaja — ne le v preteklosti, marveč tudi danes. Tudi danes, kajti med narodopisci je prvi, ki si je nabiral znanje o običaju s sedemkratno zaporedno pridružitvijo romarjem pri naporni procesiji (dolgi — brez vra-

čunane poti do prostora njenega začetka in povratka po njenem koncu — torej le od Magdalenske gore do Sv. Lovrenca pod Gauerstallom 48 kilometrov, z direktnim vzpenjanjem po gorskih pobočjih na tej poti za 1249 in z direktnim sestopom po gorskih pobočjih za 1378 metrov višinske razlike), v letih 1967 do 1973. Doslej se je na podoben način pripravljala na pisanje o običaju le Bertl Petrei, ki pa ga je popisal s svobodo književnika (*Jahrhunderte ziehen mit uns*, 1962), medtem ko se Graber procesije nikdar ni udeležil (in se za takšna vprašanja sklicuje le na pričevanje drugih udeležencev) in prav tako ne Sašel, čigar prikaz je itak v bistvenih potezah le konstrukcija po opombi Matije Majarja in po starejši literaturi, tako da so vse navidezne novosti nedokumentirane. Prav ta udeležba je pomagala Gerndtu še do dveh posebnih vrst virov o današnji procesiji in njeni večplastnosti (zlasti glede smisla in funkcionalnosti): Mnogo podatkov mu je — kot vedno boljšemu znanцу — posredoval Ferdinand Eicher, pravi romarski »vojvoda« (Vorbeter) in osrednja oseba običaja od 1926 do 1970, v osebnem stiku in v svojih originalnih pismih (eno izmed poslednjih pismem je bilo poslano tudi dr. Oskarju Moserju za celovški muzej), zlasti pomembna pa je njegova razčlemba procesije na 24 ur, po urah vzporejana z Jezusovim pasijonom od petih popoldne v četrtek do petih popoldne v petek (v prilogi k pismu 19. XI. 1968). Ob procesiji leta 1970 pa je Gerndt razdelil vsem 168 udeležencem posebne vprašalne pole in res mu je večina (56 %) pozneje vrnila pole s svojimi odgovori, tako da je mogel analizo današnjega običaja opreti tudi na to dovolj široko osebno anketo o udeležencih, njihovih pogledih na običaj in motivih njihove udeležbe pri procesiji. Odprto ostaja le vprašanje, ali 44 % nevrnjenih anketnih pol ne vsebuje kakih za presojo odgovorov relevantnih sestavin (npr. razlike med motivi preprostih kmečkih, pisanzij manj naklonjenih, in ostalih udeležencev romanja); seveda pa so to stvari, ki jim najbrže nobena anketna ali podobna etnografska tehnika dela ni več kos.

Za zgodovino obreda je Gerndt prav tako uporabil vse vire, ki so bili po Graberjevi razpravi (*Carinthia I* 102, 1912) objavljeni bodisi v zvezi z vprašanjem začetka obreda (Klebel, *Carinthia* 1927; Wutte, *Carinthia* 1937), bodisi o obredu samem (Sunthaymov zapis okr. 1510 — Stelzer, *Carinthia* 1972; Christalnickova predloga za Megiserja 1578 — Grossmann, *MIÖG* 1949; romanje krškega prošta Karla v. Grimminga 1592 — Obersteiner, *Carinthia* 1955; urbarski podatki o dohodkih cerkve na Magdalenski gori na petek treh žebļjev 1462—1464 in 1567—1655 — Wutte, *Carinthia* 1937; omemba romarjev v Brownovem potopisu 1677; del aktov v zvezi s preiskavo celovške kresije po romanju 1787, ko je bilo že prepovedano — Nowak, *Carinthia* 1967). Obilico novih virov pa je našel tudi sam v arhivu krške škofije (v aktih v zvezi s prizadetimi dekanijami in župnijami), nekaj malega pa tudi v salzburškem nadškofijskem arhivu (v zvezi z vizitacijami v 17. stoletju); poleg podatka o napadu protestantskega plemiča Ferd. Kulmerja na romarje l. 1606 gre pri tem do srede 18. stoletja le za različne drobne podatke, med leti 1760 in 1787 pa je z najdubo župnijskih poročil o podružnicah (Lorenzenberg in Veitsberg) ter odgovorov župnikov v zvezi s kresijsko preiskavo (župnije Poreče, Sörg in zlasti Otmanje) precej povečal znanje o običaju 1787; novi so nadalje podatki o skrivaj opravljeni maši za romarje 1811 in 1812, dovoljenju maše na petek treh žebļjev 1825 (gotovo ne v trajni obliki), o obnovitvi romanja po letu 1840 (1839 je v dopisu ordinariata v posredni obliki prepoved romanja preklicana) in obnavljanju prizadetih podružnic; svojevrstno vprašanje pa so akti pokazali tudi v zvezi s polnočno mašo na Magdalenski gori, ki ji je dvajset let (1895—1918) pretila prestavitvev v čas po jutranji zori, kar bi seveda zahtevalo spremembo vse procesije. Primerjava Eicherjevega »urnega razporeda« procesije s podatki o njenem poteku 1787 je pokazala, da ta urni razpored ustreza bolj obliki in razporedu procesije pred njeno prepovedjo v 18. stoletju kot nekoliko spremenjeni obliki od srede 19. stoletja naprej; Gerndtu je brez dvoma uspel dokaz, da sloni ta »urni razpored« na ustnem izročilu vsaj od 18. stoletja, čeprav ga je seveda v nekaterih pogledih precej svojevrstni zapisovalec dopolnil še z lastnimi pripombami in navodili o romanju.

Vire Gerndt objavlja večinoma v celoti, tako da knjiga v glavnem lahko služi tudi za njihovo uporabo; škoda je le, da trem obsežnim in zelo koristnim registrom ni dodal še četrtega: kronološko razporejene preglednice vseh virov z navedbo vseh mest, kjer so navedeni (nekateri so namreč razdeljeni na več delov, včasih pa raz-

porejeni drugače, ne pa po svojem časovnem zaporedju), in morda tudi tistih mest, na katerih so še uporabljeni.

Ze tu naj opozorim, da ti viri (le ponekod še malce dopolnjeni z drugimi podatki) brez vsakega dvoma odpravljajo dve precejšnji napaki, ki se ponavljata zlasti v naši literaturi o običaju. Praznik treh žebļjev (z liturgično označbo festum lanceae et clavorum Christi ali festum armorum Christi, v listinah tudi festum instrumentorum passionis dominicae, Wehrfeier, Speerfreitag, Nagelfest, Heilthumsfest, Heilthumsfreitag), omejen na tedanje nemško državo in Češko, je bil določen na prošnjo cesarja Karla IV. s posebnim indultom papeža Inocenca VI. 13. II. 1353, da »se praznuje poseben praznik sulice in žebļjev in pod tem naslovom s posebnim oficijem vsako leto po oktavi velike noči v Nemčiji in na Češkem« (Wetzer und Weltze's Kirchenlexikon, 2. izd., VII, 1891, 1419—1423, IX, 1895, 7—11); šele v prejšnjem stoletju (po 1831) se je uvedel oficij Ss. Lanceae et Clavorum D. N. J. C. za petek v prvem postnem tednu (tj. po prvi postni nedelji), vendar brez praznika, kot dodatek rimskemu brevirju tudi drugod. Pravilni datum praznika (in koroške procesije, ki se drži datuma starega, v 18. stoletju odpravljenega praznika, ne pa v 19. stoletju spremenjenega širšega cerkvenega spomina) je torej le petek po beli nedelji oz. drugi in ne tretji petek po veliki noči. Kako je nastala napaka pri Christalnicksu, ne vemo; pozneje pa je na sprejemanje tega napačnega podatka v literaturi (Ivan Grafenauer, Šašel, Kuret) moglo vplivati pač tudi napačno zamenjavanje velikega tedna (pred veliko nočjo) z velikonočnim tednom (po veliki noči), kar se je primerilo npr. Ivanu Grafenauerju (Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu, SAZU, 1951, 40). Prav drugi petek po veliki noči ni le datum procesije od njene obnovitve sredi 19. stoletja naprej, marveč že pred njeno prepovedjo leta 1787 (1787 je bila velika noč 8. in procesija 20. IV.), s čimer se strinja tudi edino še izkazano praznovanje petka treh žebļjev 1825 z mašo na Magdalenski gori (velika noč 3., petek treh žebļjev 15. IV.).

Gerndtovo iskanje novih virov pa je pokazalo poleg tega, da tudi pred večdesetletnim presledkom v opravljanju procesije cerkev sv. Krištofa na Krištofovi gori ni bila zajeta v procesije te vrste (kot tudi po obnovitvi procesij po 1840 ni nobenega sročila o takšni povezavi): po poročilu župnika iz Št. Lipsa 1772 je bilo na Krištofovo goro nad 30 procesij, a le »v različnih poletnih časih«, največ na praznik sv. Jakoba (istega dne je god sv. Krištofa) 25. VII. ter na god sv. Lovrenca (ki ima v cerkvi stranski oltar) 10. VIII., obakrat s prošnjo za dobro žitno letino in — poleg denarja — z velikim naravnim »ofrom« (do 11 četrtnjakov rži, gl. str. 172 sl.). Z druge strani pa so pokazali novi viri o romanjih po štirih gorah, da so bili Slovenci (ne le koroški, marveč tudi spodnještajerski) med romarji dovolj opazni (140, 146, 152, 161, 171). Šašlova konstrukcija posebnih slovenskih »letečih procesij« po treh gorah (Št. Krištof, Magdalenska gora, Šenturška gora) je že s tem seveda pokopana. Gerndt pa ni opazil, da se je z njegovimi novimi viri razjasnil tudi izvor Majarjeve opombe, na kateri je gradil Šašel, o romanju »na Sent-Krištofov, na Sent-Helenin in na Šent-Urihov vrh...«, kamor so Slovenci radi na božji pot hodili in »je bila ta navada, da so se morale vse tri cerkve na jeden dan obiskati« (zdaj I. Grafenauer, Kralj Matjaž, 210, o zapisih in različnosti njihovih objav 208). Matija Majar je bil takoj po dovršenem bogoslovju od 1. XI. 1837 do 1. XI. 1840 ekspeditor v škofijski pisarni v Celoveu (Dom in svet 6. 1893, 196); prav tam pa je nastal 1839 — petdeset let potem, ko je imel ordinariat zadnjič opraviti s temi 1787 prepovedanimi procesijami — dopis otmanjskemu župniku, ki je med štirimi gorami procesije pomotoma zamenjal cerkev sv. Lovrenca na Gauerstallu s cerkvijo na Krištofovi gori: »med najodličnejšimi dnevi, na katere je pobožno podeželsko ljudstvo obiskovalo cerkve sv. Vida, sv. Urha, sv. Magdalene in sv. Krištofa so spadali, razen dneva treh žebļjev, dan najdbe sv. križa (3. V.) in sv. Volbenka (Wolfgang — 31. X.), zadnjega pač le kot zaščitnika čred pred zvermi« (170). Za Majarjevo opombo se očitno skriva le to — v več pogledih zmotno — mnenje pisarne, pač s še kakimi pogovori v škofijski pisarni pred nastankom pisma o enodnevni procesiji po štirih gorah, ne pa kakšno ljudsko izročilo. To seveda še potrjuje Gerndtovo odklanjanje Šašlove konstrukcije (172—174, 180 sl.), čeprav ni opravičen njegov očitek, da bi se Šašel opiral le »na besedilo« Majarjeve pripovedke o Kralju Matjažu, ki da govori le o romanju na tri vrhe, v hkratno romanje pa da ga je povezal šele Šašel (181). Majarjeve

opombe, ki govori izrečno o obisku vseh treh cerkvá »na jeden dan« namreč pri Hermannu ni, Gerndt pa se je zadovoljil z uporabo nepopolnega prevoda pri Hermannu, medtem ko si slovenskega teksta ni ogledal, marveč se omejil na njegovo navedbo v opombi.

Še kratko o Gerndtovih glavnih rezultatih, ki jih pa razporejam po zgodovinskem zaporedju. Med najnatančnejše izdelana poglavja v knjigi spada vse, kjer avtor obravnava začetek običaja (101—110 o antiki z negativnim rezultatom, 111—132 o srednjem veku s težiščem na 14. in zlasti 15. stoletju, 196—202 posebej o vprašanju kontinuitete, 210—219 še enkrat ob sintetičnem tkanju diahronične strukture običaja z dokazovanjem, da se kontinuitetna teorija opira le na postranske, spremenljive in tudi drugod ponavljajoče se elemente, medtem ko so glavni elementi v strukturi običaja v nasprotju z njo). Zgodovinsko in etnografsko je to izvajanje vseskozi kritično, podrobno in trdno — nemara tudi zaradi tega, ker se prav tod habilitantov rezultat razhaja z nekdanjo tezo njegovega profesorja: Kretzenbacher je bil namreč kljub svoji kritičnosti do Graberja vendarle kar trdno prepričan o antičnem (keltskem) izvoru običaja (Carinthia 1957, Ostdeutsche Wissenschaft 9, 1962). Prav to razmerje med Gerndtom in Kretzenbacherjem je zahtevalo kar najskrbnejšo gradnjo tega dela knjige, ki do kraja podira Graberjev keltski kontinuitetni mit v njegovem izhodišču.

Kritični pretres vseh resničnih antičnih izhodišč keltske teorije romanja jih je omejil na obstoj keltsko-rimskih svetišč (nobeno keltsko predrimsko svetišče ni znano niti v Galiji) v rimski dobi na dveh prizadetih vrhovih (Magdalenska in Senturška gora), ki sta bili podrti v 5. stoletju; na Senturški gori mu je v 6. stoletju sledila mala neutrjena naselbina s krščansko cerkvijo, ki pa je prav tako propadla kratko pred letom 600 (vendar baptisterij poleg cerkve v tedanjih razmerah ne zagotavlja sedeža škofije, kajti podobni primeri na Rifniku in v Vranju pri Sevnici dokazujejo, da so na ruševinah antične civilizacije in krščanske organizacije tedaj prevzemale te pravice tudi cerkve v majhnih — utrjenih ali neutrjenih — pribežališčih. Keltskorimsko svetišče v Pulstu (ki ni »natanko v presečišču« črt Magdalenska gora—St. Veit in Senturška gora—St. Lorenzen [104], marveč 1—2 kilometra severozahodno od njega) pri teh podlagah ni uporabno, ker procesija zajema le tričetrt poti okrog središča in torej ne gre za *obhod* določenega prostora, marveč le za motiv procesije, spreveda (214 sl.). O kakem običaju te vrste »iz koroške antike ni sporočenega nič«; elementi obredja, na katere se opira Graber kot na indice zanj, so pa po narodopisni analizi poznejših diahroničnih struktur običaja ali postranski in netipični (npr. obkroženje cerkva, prošnja za dobro letino, menjava žita za blagoslovljeno zrnje, jemanje gorskega zelenja za varstvo pred nevihtami po vzorcu cvetne nedelje, jemanje blagoslovljene vode iz romarskih cerkva itd.), ker so pri romanjih pogostni (212—215) ali pa gre za nepotrebne in zato prisiljene preinterpretacije preprostih zgodovinskih dejstev (tako datuma praznika treh žebeljev kot »pomladanskega praznika«), ki gredo včasih mimo upoštevanja temeljnega značaja sestavin pasijonske procesije (npr. z razlago nočne poti z baklami — spomina na nočno iskanje Jezusa in njegovo sprejemanje po Jeruzalemu od sodnika do sodnika — kot izraz kulta ognja), ali pa za prepletanje celega sloja nezagotovljenih predpostavk (o tej zelo splošni značilnosti utemeljevanja koroškega kontinuitetnega mita prim. moje Ustoličevanje koroških vojvod, 1952, str. 43—60, 565), kot pri dokazovanju kulta mrtvih s srednjeveškim motivom »pod goro spečega cesarja ali kralja« (Majarjeva varianta je v knjigi nedokončana tudi po Hermannu [180]; primerjavo I. Grafenauerja v Kralju Matjažu bo pa prav glede tega konca treba opraviti spriču Waitzerjeve starejše, pri Gerndtu navedene objave [1882], s to in ne z Graberjevo [tudi v primerjavi z Waitzerjem neavtentično] objavo — vsekakor se zdi, da so srake doma v nemški Kaisersage, kajti »tičke, ki imajo bele firtabe« je v slovenski varianti zapisal šele Milko Matičetov 1951, tako da tega opisa Waitzer ni mogel posneti v slovenskih zapisih, medtem ko bi v nekaterih drugih sestavinah lahko posnemal štirideset let starejšo, znano mu Majarjevo objavo).

Krščanska cerkev na Senturški gori bi vsaj v 6. stoletju onemogočila nadaljevanje poganskega obredja — če bi ga že po nezadostnih podlagah za prejšnji čas konstruirali — z letom 600 pa je nastal v Vzhodnih Alpah popolnoma nov svet in Gerndt pravilno sklepa, da ni nobenega migljaja, kako bi premostili ob konti-

nuitetni teoriji časovni presledek do konca 15. stoletja, za katerega imamo prvo resnično sporočilo o procesiji po štirih gorah, še posebej ker je pokazala Gerndtova narodopisna analiza že pri starejšem obredu popolnoma drugačen značaj, kot ga je predpostavljala Graber s svojimi keltskimi »interpretacijami«. Zato je Gerndt ob razpravljanju o kontinuiteti (ki jo precizno opredeljuje kot »ein Weiterbestehen kultureller Erscheinungen, bei dem direkte Kommunikation nie abreißt, das also durch lückenlosen menschlichen Kontakt bedingt ist,« 199, pri čemer dopušča vrzel v opravljanju običaja, ki jo more premostiti indirektna komunikacija o njem, 201 sl.) upravičeno sklenil z besedami: Za sklep o kontinuiteti je »prvi pogoj dokaz o najmanj dveh in zadostni sklep o (strukturni) enakosti vseh kulturnih pojavov, ki naj bi jih povezovala kontinuitetna teza. Ta zahteva za procesijo po štirih gorah med antiko in poznim srednjim vekom ni izpolnjena« (202). Prav tako upravičeno je na mestu, kjer se je najbolj približal funkciji celotnega koroškega zgodovinskega mita (ko je morala biti »prisežni pomočnik« Graberjeve teorije »endlich die Kärntner Geschichte als Ganzes«), ostro označil zunajznanstveno uveljavljanje keltskega mita, ki pa je po njegovih ugotovitvah v zadnjih desetletjih vzvratno deloval pri enem delu udeležencev tudi na funkcionalnost običaja (101 sl.).

Ko je tako do kraja razgradil konkretne temelje dosedanjega verovanja v antični izvor običaja, sta od splošnega antičnega temelja ostali le še dve življenjski obliki (Gerndt pozneje [200] uporablja zanj izraz »tradicija«, toda ta izraz vsebuje preveč, ker je premalo določen in bi ga bilo mogoče razumeti tudi kot koncesijo kontinuitetni teoriji, čeprav v omiljeni obliki), ki ju je širilo krščanstvo v vse prostore, kadar jih je zajelo: postavljanje cerkva na višjih prostorih (zlasti v zvezi z Jezusovim trpljenjem po vzorcu gore Kalvarije na vrhovih hribov: prim. na Koroškem prostor obeh prvih cerkva v zgodnjem srednjem veku — Gospe Svete in St. Peter im Holz) in romanje. Konkretno mrežo, v kateri je mogel nastati običaj procesije po štirih gorah v 24 urah pred okr. 1500 — tako v materialnem pogledu (obstoju vseh štirih prizadetih cerkva) kot glede miselne strukture, ki je temelj pasijonske procesije — pa je bilo treba zdaj na novo ugotoviti. Pri tem je Gerndt dosegel v smereh raziskovanj Klebla, Wutteja in Kretzenbacherja, iz katerih izhaja, bogata nova dognanja, ki so le v redkih točkah ostala na stopnji zelo verjetne hipoteze.

Cerkvena mreža je bila na štirih gorah dokončana do 1500, ko se imenuje prejšnji Kozji hrib — Göseberg prvič mons Sancti Viti. Na Magdalenski gori je stala cerkev sv. Helene (zvezane z odkritjem sv. križa in torej s pasijonskim ozadjem) že sredi 13. stoletja (pregrajena med 1462 in 1502, tudi romanja k njej so dokazana že za sredo 15. stoletja), na Gauerstallu pa cerkev sv. Lovrenca 1330 (prav tako zamenjana z novo do 1496; tudi tu gre morda za staro češčenje orodja Jezusovega trpljenja, treh žebeljev, upodobljenih nad oltarjem, če ni zvezano to šele z vplivom pasijonske procesije). Cerkev na Senturški gori je nastala do 1485 (morda vaška ustanova iz Poreč v zvezi s turškimi napadi), cerkev sv. Vida pa je po verjetni domnevi ustanova meščanov St. Vida ob Glini (122, 126—130; drugače je tedaj ta patrocinijska težko razložiti). Ugledni šentviški meščan Hans Kaltenhauser mlaj., ki je bil v zvežav tudi s Friderikom III., je prispeval tudi za prezidavanje cerkva sv. Lovrenca in sv. Helene (tu tudi izrazito pasijonski Jezusov relief). Tako se zdi Gerndtu mogoča hipoteza, da je bila pod vplivi iz St. Vida cerkvena mreža dograjena in popravljena že s konceptom pasijonske procesije, ki bi počastila vsa štiri poglobitna orodja Jezusove smrti (na Senturški gori še trnjevo krono in na Sentviški gori sulico, 130, 157) in ki je dokumentirana obenem s prvim sporočilom o najmlajši cerkvi (sicer se cerkev sv. Vida omenja šele 1580). To je za zgodovino obreda pač osrednji rezultat pazljive analize podatkov o cerkvah, njihovih ustanoviteljih, patrocinijskih in vseh drugih virov o njih.

Pri gradnji miselne mreže, iz katere se je izoblikovala misel na pasijonsko procesijo, se je oprl (že po Klebluvmu zgledu) na vpliv »jubilarnih svetih let« (1300, 1350, 1390, 1423, 1450, 1475, 1500) z dosegom popolnega odpustka za obisk sprva vsaj sedem, pozneje pa vsaj štirih cerkva v Rimu, ki so bile razporejene tako, da se je mogel začeti obisk s cerkvijo sv. Helene in končal s cerkvijo sv. Lavrencija; drugo pomembno oporišče mu je razvoj čaščenja sredstev Jezusove smrti po 1353, v Nemčiji pa zlasti po 1424, ko so bile cesarske relikvije prenešene v Nürnberg (v bamberski škofiji, kjer jih je v drugi polovici 15. stoletja obiskal večkrat tudi Fri-

derik III. Tu dograjuje Kretzenbacherjeva izvajanja o posredništvu Bamberga pri širjenju tega kulta na Koroškem ter glede širjenja pasijonskih pobožnosti prav v 15. stoletju, ki jih dokumentirajo tudi umetnostni spomeniki nasploh in na Koroškem posebej. Ker je našel še v aktih iz 18. stoletja kmečke izpovedi, da se je procesija po štirih gorah začela zaradi turške nevarnosti (pa tudi zaradi lakotnih let in zaradi kobilic), se mu je z zgodovinskimi podatki o vsem tem že močno podtrdila hipoteza o postanku procesije konec 15. stoletja (kot odmev svetega leta 1475 ali verjetneje 1500), postavljena ob zgodovini cerkva.

Izhodišče za misel na pasijonsko procesijo so pač že starejša romanja k cerkvi sv. Helene (1462/63 ob 21 dneh na leto, tudi ob treh s pasijonom povezanih dneh; cerkev je šele od konca 16. stoletja zamenjala svoje ime v cerkev sv. Magdalene), vendar vsaj 1462—1464 romanja niso bila še zvezana posebej s petkom treh žebeljev (več kot polovico vsote romarskih denarnih darov — 22 funtov in pol od 40 funtov in 48 denaričev je cerkev dobila 1462/63 na treh svojih proščenjih [Kirchtag] v maju, na druga romanja je prišlo povprečno po en funt, na vsa tri romanja na pasijonske dni — na petek treh žebeljev [7 šilingov, 24 denaričev], praznik najdenja sv. križa 3. V. [prav toliko] in na praznik povišanja sv. križa 14. IX. [7 šilingov 20 denaričev] — pa le po dobra tretjina funta); spričo teh podatkov sklepa Gerndt gotovo upravičeno, da je šele po tem času spremenila procesija po štirih gorah petek treh žebeljev v najpomembnejši romarski dan pri tej cerkvi, kot jasno kažejo poznejši ohranjeni podatki o njenih dohodkih od romarskih darovanj (1567—1655; Šaslovi izpiski iz Wutteja, SE 1952, str. 151, so prepleteni z napakami in zato nerazumljivi). Šele konec 15. stoletja so se torej strnile na Koroškem vse komponente, iz katerih je zrasla procesija. Gerndt jemlje kot terminus post quem postavitev cerkve na Šenturški gori (1485, z dopuščanjem možnosti že 1475), kot terminus post quem non pa leto 1500.

Tu sem mogel podati seveda le glavne črte temeljitih in podrobnih avtorjevih izvajanj (112—131). Dopolnim naj ga le glede vprašanja godu sv. Helene, ki ga je zapletel enkrat sam, ko trdi, da v letu 1462/63 njenega godu v cerkvi še niso praznovali (118), enkrat pa Kretzenbacher, ki je menil, da mora iti pri omembi godu sv. Helene na 15. IV. pri Möderndorferju, Koroške narodne pripovedke, 1924, 92 sl., »za neko pomoto« (in bi isto veljalo tudi za podoben podatek iz leta 1825 pri Gerndtu, 169). God sv. Helene so v srednjem veku praznovali ob zelo različnih časih, po koledarju salzburške nadškofije prav 15. aprila. Toda na ozemlju oglejskega patriarhata in v Bambergu so praznovali ta god 22. maja (H. Grotfend, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* II/2, Heiligenverzeichnis, 1898, str. 114). Kretzenbacherjev dvom je s tem pač razrešen; toda za 15. stoletje kaže *trojni »Kirchtag« v maju* pač na vpliv Bamberga, ki ga Gerndt in Kretzenbacher upravičeno poudarjata, najbrž pa tudi za vpliv romarjev s slovenskega ozemlja južno od Drave (pri trojnem proščenju gre pač za praznik in obe nedelji ob njem, ali pa za praznik, sledečo nedeljo in oktavo praznika, 1462 torej za 16., 22. in 23. maj ali pa za 22., 23. in 29. maj; denarni zneski, ki so bili ob prvem in tretjem dnevu proščenja bistveno manjši, govore bolj za prvo možnost). (S pomočjo datuma praznika sv. Helene dokazljivi vpliv Bamberga na salzburškem cerkvenem področju obenem neposredno pobija Hartwangerjevo — v Car. I 165, str. 174 izraženo — apodiktčno zavračanje možnosti bamberskega vpliva pri izoblikovanju te procesije.)

Kriterij za preverjanje pravilnosti vsega tega sklepanja pa išče Gerndt kot narodopisec seveda v versko-narodopisni analizi prvotne oblike običaja. Novi viri o poteku procesije 1787 (144—154, 159—162), vzporejeni z Eicherjevim urnim načrtom procesije (80—85), so omogočili povsem jasen sklep, da gre za izrazito pasijonsko procesijo (154—159): S tem značajem procesije so bili zvezani vsi bistveni sestavni deli romanja od 17^h v četrtek do 17^h v petek; v četrtek ob 17^h so se podali romarji (v »uri« ločitve Jezusa od Marije) iz zbirališča v St. Sebastianu (gl. tudi 185) na Magdalensko goro, po poldrugi uri hoda pa je bila prva pobožnost v cerkvi sv. Helene (v »uri« začetka zadnje večerje). Maša je bila šele ob 2^h ponoči (ob uri zaslišanja pred Anom in prvega mučenja), na Šenturški gori je bila maša ob 1/2 7^h (=ura« končne obsodbe pred Kajfom), med 9^h in 10^h (ob »uri« kronanja s trnjevo krono in Pilatove obsodbe) je bila maša v Wasseiu, med 10^h in 11^h (v »uri« Jezusove poti s križem na rami na Kalvarijo) je padlo vzpenjanje na Šentviško goro,

med 11^h in 12^h (v »uri« križanja) pa maša na tej gori kot zadnja maša na romanju; končno je bila med 16^h in 17^h še sklepna slovesnost pri St. Lorenzen (v »uri« polaganja Jezusovega trupla v grob) — po vmesnih blagoslovih v Gradeneggu in Sörgu. Drugih maš ali pobožnosti v cerkvah na poti tedaj ni bilo — saj zanje do vzpona na Šentviško goro niti ni bilo časa. Vse tedanje maše so razporejene strukturno v pomembna in istovrstna mesta pasijona (vse tri obdobje in Jezusova smrt kot njihova posledica). Gerndt upravičeno podčrtuje zlasti ključno mesto Šentviške gore, ki so jo po Eicherju »stari voditelji procesije (Vorbeter) imenovali goro Kalvarijo« (83).

Ta značaj procesije kot celote z ene strani s svojo pasijonsko miselno strukturo in domišljenostjo potrjuje vsa izvajanja o postanku običaja, z druge strani pa je Gerndt dobil s njim tudi odločilni kriterij za razlikovanje temeljne strukture običaja od njegovih postranskih, spremljajočih (splošnejših) sestavin romanja in za njihovo ustrezno interpretacijo.

Procesija je zbudila pozornost že 1500 (ko so se je »nekateri Korošice« udeleževali bosa — tedaj je bilo to 1. V. —, časovno pa je padlo pred reformo koledarja po našem še za kakih 10 dni pozneje); v dobi reformacije se je običaj otepal s težavami, vendar se je ohranil ves čas in se po njenem koncu hitro razmahnil do svojega prvega vrha v dobi baroka, nato pa je bil po romanju 1787 prepovedan, vse štiri cerkve so bile zaprte in desakrirane, le ona na Magdalenski gori za krajši čas. Med prekinitvijo javnih procesij, ki je trajala do 1840, se je običaj vzdrževal (le kdaj s skrivno ali posebej dovoljeno mašo na Magdalenski gori, 168, 175) le skrivaj in po kaki majhni skupinici ljudi in brez večine svojih starih sestavin; neposrednih dokazov pa tudi za tako vzdrževanje običaja ni. Po vnovičnem dovoljenju se je v nekoliko spremenjeni obliki procesija v drugi polovici 19. stoletja močno razmahnila, v našem stoletju pa živi naprej — potem ko je preživela dve skoraj popolni usahitvi romarjev za prve in za druge svetovne vojne — v skromnejšem obsegu in v zadnjih desetletjih funkcionalno pri udeležencih nekoliko razcepljena. Glavne spremembe so prizadele obrede: polnočna maša na Magdalenski gori je pač sad dobe, ko je bila procesija prepovedana (168, 175); ker je bila cerkev na Šenturški gori podrta, je bila maša prestavljena v Poreče, pridružili sta se maši v Karnbergu in Zweikirchnu (najbrž tudi, ker še ni bila [šele 1885!] obnovljena cerkev na Šentviški gori?), zato je morala biti maša med križanjem opravljena v Wasseiu (v neugotovljenem novejšem času prestavljena v Liemberg); na Šentviško goro pri takšni strukturi romanja tudi pozneje ni mogla biti vrnjena, ker pridejo romarji nanjo šele kratko pred 13^h. Nekdanja struktura običaja je bila s tem prizadeta pač najobčutneje v svojem starem središču, na koroški »Kalvariji«, drugje pa premiki niso tako bistveni. V podrobnostih običaja se čuti v zadnjih desetletjih ponekod (nabiranje določenega listja na določenih gorah in pod.) vzvratni vpliv Graberjevih razlag obreda.

To obliko procesije je Gerndt živo opisal v prvem delu obreda po lastnih doživetjih, dopolnjenih s pripovedovanji raznih udeležencev in zlasti Eicherja, posebej pa analizira po svojem anketnem gradivu udeležbo in večplastno motivacijo pri udeležencih (41—66) ter podrobni sistem današnjega običaja, razčlenjenega v posamezne običajne enote, na zelo domiselni in dognan način (88—97).

Nekaj majhnih vrzeli ali spodrsnjajev, na katere sem opozarjal ob delu, prav nič ne prizadene Gerndtovih temeljnih tez in njihovega analitičnega dokazovanja. Zal mi je le, da je prišlo do nekaj nesporazumov pri uporabi del v slovenščini, ki je avtorju prizadevala pač nekaj težav (str. 180 se je pač zato omejil pri Kralju Matjažu le na ponovitev Kretzenbacherjeve sodbe iz Carinthie 1957, 811; str. 192 ob Kuretu, ki ne govori tega, za kar je poklican v opombi za pričo, in še ponekod, na kar sem sproti opozarjal; uporaba kakih slovenskih del bi koristila tudi ponekod drugod za preciznejše okvirne zgodovinske formulacije o koroški preteklosti). Za uspeh knjige na Koroškem bo morda to koristno (čeprav je bila avtorju taka misel po mojem trdnem prepričanju povsem tuja!), saj delu tako res ni mogoče postavljati očitkov o pristranosti zaradi vplivov iz »unkraj Lojbela«, kjer da »je že konec sveta« (po Slomškovi možberški pridigi), ki bi bili sicer v koroških razmerah nemara hitro pri rokah za oslabitev močnega vtisa dela. Morda je torej to celo koristno za zmanjšanje dosedanje tragičnosti znanstvenega obravnavanja

sestavin koroške zgodovinske mitologije in za večji uspeh pri njenem razgrajevanju. Prav to pa je zame v širših okvirih veliki pomen Gerndtove knjige, na katerega sem opozoril že v uvodu v svojo oceno.

Bogo Grafenauer

Bertl Petrei *Lebendiges Brauchtum im Burgenland*. (Brez kraja in letnice — 1973.) Str. 182.

Pliberški rojak, vodja oddelka za ljudsko kulturo v gradiščanskem studiu avstrijskega radia, zadnji čas tudi honorarni predavatelj za »Volkskunde« na graški univerzi, je založil nemški prevod Prežihovih Samorastnikov, napisal že dve knjigi s snovjo iz ljudskega življenja, vrsto člankov in mnogo predava na radiu, TV. Zanima ga posebno sodobno ljudsko življenje in tako je nastala tudi pričujoča knjiga o »živih šegah na Gradiščanskem« na podlagi literature, v zadnjih letih po radiu organiziranih vprašalnic ter avtorjevega lastnega raziskovanja.

Gradiščansko nam ni le zemljepisno in zato tudi kulturno blizu, zanimivo je tudi prav zavoljo sožitja nemških, hrvaških in madžarskih Avstrijcev. Nedvomno etnološko hvaležno področje za raziskovanje, ki pa terja mnogostransko poznavanje kulture tudi matičnih narodov tamkajšnjih manjšin. V zadnjih letih sicer dokaj raziskujejo to pokrajino, vendar ostajajo prav zaradi nepoznavanja sosednih narodov v glavnem le pri opisovanju. Gradivo Petreijevega dela bo koristno ne le za hrvaške in srbske, ampak tudi za slovenske etnologe.

V pisateljevem uvodu beremo za naše razmere naravnost neverjetne stvari: da so kar tri dela o etnologiji sedanosti nastala po prizadevanju sodelavcev avstrijskega radia! Da imajo tam toliko strokovnih ljudi nameščenih in da se prav tam zavedajo svoje dolžnosti nasproti »Mode-Volkskultur« (3), nevarnosti folklorizma, ropanju predmetov na podeželju... Pisatelj se izreka za najširše in najsodobnejše pojmovanje ljudske kulture. Dokaj svobodna je tudi oblika podajanja tvarine v knjigi, pri čemer se prepletajo letne šege, začeni z Novim letom, z življenjskimi šegami. Tako uvršča ženitovanje za opisom pustovanja, za binkoštni pa birmo in za njo rojstvo in krst, kar vse kramljuje povezuje. V kazalu najdemo za proščanjem napis: Dalje življenjske šegé — kazalo hoče biti le nekak pripomoček, češ knjiga nima pravih poglavij —, v knjigi pa je to poglavje naslovljeno: Šolske šege, za temi pa sledi stran o vojaškem življenju. In za dnevom vernih duš še — smrt in pogreb.

Tako želi biti knjiga lahko, neučeno berilo, mikavno, saj najde domačin ime svoje vasi — kar nagosto so posejana — tiskano, povsod z velikimi črkami natisnjeno. Tudi podobe so — nekatere barvne — moderno razvrščene. Opisane so tudi nekatere hrvaške in madžarske šege, vendar komaj s káko besedo v teh jezikih. Knjiga ima bolj domačijski kot znanstveni pomen, kar je tudi njen namen.

Vilko Novak

Ju(lian) V. Bromlej, *Etnos i etnografija*. Izdatel'stvo »Nauka«, Moskva 1973, 280 str.

V spremnem zapisku k delu je rečeno, da je Bromlejeva knjiga poskus vsestranske opredelitve etnologije kot vede o ljudstvih sveta, se pravi o etnosih. Delo naj bi pojasnjevalo odnos etnologije do drugih znanosti, tako do zgodovine, sociologije, folkloristike, antropologije itd. Spričo pomanjkljivosti pri dosedanjem teoretičnem utemeljevanju predmeta etnološkega preučevanja se je avtor študije namenil obdelati kategorijo etnos. Razlike med etničnimi in drugimi človeškimi skupnostmi, ozko in široko pojmovanje etnosa, tipi etničnih skupnosti in njihov hierarhični red, etnične funkcije kulturnih pojavov in še druga vprašanja tvorijo tako prvi del knjige oziroma poglavje »Etnos kot dinamični sistem«. V drugem delu je nato govor o »etnografiji kot znanosti o etničnih skupnostih«. Kot je zapisano v omenjeni beležki, je monografska obdelava navedenih in njim podobnih vprašanj novost v sovjetski strokovni literaturi.

Predmet etnološkega preučevanja je etnos, pravi Bromlej. Zato je z etnološkega zornega kota neizogibna detajlna opredelitev tega pojma, posebej še, ker narekujejo razmejitve etnološke problematike od nalog drugih znanosti tudi praktični razlogi. Sovjetski etnologi so v zadnjih letih velikokrat načeli to vprašanje; Bromlejevo delo je nastajalo ob teh diskusijah.

V zamotanem spletu najrazličnejših oblik združevanja ljudi imajo svoje mesto tudi etnosi ali etnične skupnosti. Med njimi so plemena, so ljudstva in so narodi. Glede na določene specifične poteze, glede na nekatere konstante v svoji najširše pojmovani kulturni podobi se vsak etnos razlikuje od drugih etničnih skupnosti. Antiteza »mi« — »oni« je specifikum etnosa. Etnične skupnosti so seveda zgodovinsko spremenljive, toda, tako meni Bromlej, določene konstantnosti, njihove relativne stabilnosti ne kaže spregledati. Ne da bi bili detajlneje poučeni o razlogih za ta pojav, nam avtor zatrjuje, da so etnični pojavi pač manj spremenljivi kot druge sestavine družbenoekonomskega razvojnega procesa.

Različna naravnost glede hitrosti spreminjanja nam je težko umljiva, ker je v knjigi, razumljivo, istočasno govor o organski povezanosti etničnih značilnosti z družbenim in naravnim okoljem. Se več; etnos naj bi sploh ne obstajal zunaj objektivnega, realnega sveta socialnih institucij. Etnične značilnosti so v socialnih pojavih; plod te simbioze so, po Bromleju, etnosocialni organizmi. Kljub temu naj bi bila etnična komponenta (etnikos) relativno samostojna in zato manj spremenljiva. Bromlej pravi: o ukrajinskem etnikosu je na primer moč govoriti za razdobje fevdalizma, prav tako pa tudi za čas kapitalizma in socializma. Mi pa se seveda sprašujemo, kaj je od ukrajinskega etnikosa fevdalnega razdobja še ostalo pri življenju do socialistične epohe in s kakšnimi merili kaže podedovani etnikos vrednotiti.

Etnos v ožjem pomenu besede je, po Bromlejevi klasifikaciji, etnikos, v širšem smislu pa gre za etnosocialne organizme (eso). Nacija sodi v te zadnje okvire, kajti imamo lahko opravek z dvema ali celo z več nacijami in ob tem le z enim etnosom. Takšen primer bi bili, če sledimo Bromlejevim mislim, v današnjih razmerah Nemci. Etnološko zanimivejši je, kot rečeno, etnikos, v etnosocialnih organizmih je treba etnične sestavine šele poiskati.

Vsakršna razprava o etnosu, narodu, naciji, naravnana z marksističnega zornega kota, se neizogibno srečuje z Leninovo tezo o dveh nacionalnih kulturah, buržoazni in proletarski, vsake nacionalne skupnosti. Bromlej je imel glede na svoje izhodišče in cilje ob njej le eno samo izbiro, braniti integriteto kategorije etnos. Potem ko nas je pravilno opozoril na dialektično nasprotje Leninove teze in na to, da Lenin z njo ne zanika obstoja nacionalne kulture, nas na primer prepričuje, da imajo v razrednih družbah različne socialne skupine v okviru nekega etnosa enako versko prepričanje. Tu seveda etnologi ne moremo opustiti našega posebnega zanimanja za razlike med pobožnostjo kmetov, delavcev, inteligentov in tako dalje, ne glede na to, da so vsi ti na primer krščeni po oficialnih rimskokatoliških cerkvenih predpisih. Nadaljnji argument za nediferencirano etnično skupnost naj bi bila navadna jezikovna enotnost in temu ustrezno enaka pisava. Tudi ob tem dokazu ostajamo skeptični. Dejstvo je, da obstajajo nacije, katerih znaten del sploh ne čita in piše. Kaj more biti za naš čas še bolj značilno za neko etnično skupino kot tovrstna zaostalost? Še glede jezika: ali so razlike v besedišču med pripadniki različnih socialnih in profesionalnih skupin res nezanimive za etnologe? Bromlej pravi, da je veliko skupnih pojavov, značilnih za vse razrede in vse plasti določene etnične skupnosti, tako v materialni kot v socialni kulturi. Tu si dovolimo majhno razmišljanje na domačo temo: kateri kulturni pojavi so bili skupni na primer kmečkemu sinu, slovenskemu pisatelju, ljubljanskemu županu in advokatu, vsekakor prepričanemu zagovorniku meščanskega družbenega reda, in kmečkemu sinu, premikaču na ljubljanski železniški postaji, brezimnemu Slovincu, komunistu, ki je bil obstreljen ob spopadu z orožniki na Zaloški cesti? Vprašujemo se, kaj je bilo med obema razredoma slovenskega etnosa, katerima sta omenjena posameznika pripadala, v materialnem in duhovnem smislu skupno. Na to se navezuje še pomembnejše vprašanje, kako bi bilo moč govoriti o nečem skupnem, ne da bi v isti sapi, na istem mestu in zato kajpada v istih strokovnih okvirih govorili tudi o notranjih razlikah, izrazito in le socialno pogojenih.

Kulturna skupnost je izrednega pomena za funkcioniranje etnosa kot celovitega sistema, zatrjuje Bromlej. Ne glede na našo zadržanost glede kulturne skupnosti, pri kateri ni dovolj upoštevana notranja razredna razslojenost, nas seveda zanima, kaj to skupnost po Bromlejevem naziranju sestavlja. Toda tudi v tem pogledu ostajamo ob Bromlejevem izvajanju nezaupljivi. Bolj kot občasni ali modni pojavi, ki dodajajo etničnim skupnostim le določeni koloriti, je treba pri razkrievanju etničnih specifičnosti računati s »tradicijo«, s kulturno dediščino, ki se deduje iz roda v rod. Temelji etničnega in s tem etnološkega sloja v kulturi naj bi bili v tradicionalnih in kolektivnih (-občestvenih?) sestavinah. Ko si avtor izbira najustreznejši naziv za kulturno plast, ki ga z etničnega in etnološkega vidika zanima, pristaja pri terminu »tradicionalno - bytovaja« kultura. Ta tradicionalno uravnavani način življenja naj bi bil torej, po Bromleju, »etnično jedro« kulture. Razmišljamo, kaj bi bilo potemtakem, recimo, etnično jedro slovenstva?

V zvezi z omenjenim »etničnim jedrom« je vsekakor zanimiva še njegova usoda v preteklosti, v današnjih dneh in v bodočnosti. Treba je reči, da nam je Bromlejeva razlaga tega procesa domača; poznamo jo mutatis mutandis iz nekaterih domačih etnoloških spisov, kakor tudi iz njihove tuje predloge. V bistvu gre namreč za to, da se etnično relevantna kulturna plast, ki je na prvotnih stopnjah družbenega razvoja identična s kulturo posameznih etničnih skupin v celoti, kasneje vse bolj zožuje. Standardizacija in poenotenje materialne kulture v našem času je etnične značilnosti s tega področja že skoraj docela izrinila. Le-te se spričo tega umikajo na področje duhovne kulture, družbene zavesti, obnašanja. Posamezne etnične sestavine so ogrožene tudi v tem okolju; takšna je na primer usoda verske zavesti ob vse večji rasti ateizma, pravi Bromlej.

Nakazana analiza pojma etnos ali etnična skupnost je avtorju knjige očitno rabila, da bi teoretično utemeljil določene tendence v sovjetski etnologiji, ki so mu blizu. V nasprotju z mnenjem, da so meje etnološke vede v bistvu neopredeljene, je v delu izražena potreba po izrazitejši razmejitvi etnologije od drugih disciplin. Pri tem naj bi bila kažipot etnična funkcija pojavov. Jedro predmeta etnoloških raziskav naj bi bila, kot rečeno, »etnična« kulturna plast in še posebej tradicionalni način življenja. Zato so etnologiji najbližje pač tiste discipline, ki se v celoti ali vsaj delno ukvarjajo s tradicionalno kulturo, to so folkloristika, zgodovina ljudskega stavbarstva ter drugih oblik ljudske umetnosti in podobno. Ker pa so etnične posebnosti vsaj potencialno povezane z najrazličnejšimi kulturnimi pojavi, se etnologija povezuje še s številnimi drugimi raziskovalnimi področji. V tej zvezi je v knjigi govor o etnični specifičnosti pravne in verske zavesti, o etnični psihologiji, etnični historiografiji, etnični sociologiji, tudi o zgodovinski etnosociologiji, etnični demografiji, etnični geografiji, etnični kartografiji in tako naprej. Nismo prepričani, da je avtorju na tak način uspelo ustrezno ograditi etnološko delovno področje. Vsekakor pa bi ob tovrstni naravnavi etnološkega raziskovalnega dela rabili kolikor mogoče detajlno izdelana napolnila, kako ugotoviti, kje se določena etnična specifičnost začneja in kje zopet neha.

V Bromlejevem delu je uporabljena številna literatura, poleg domače in iz drugih socialističnih držav tudi ameriška in zahodnoevropska. Tako je zbrana obširna bibliografija o temi, o kateri je v knjigi govor. Zelo pritegljivo je tudi branje Bromlejevega teksta, čeprav se z njegovimi pogledi v marsičem ne moremo strinjati. Takšna mesta nam pač koristijo kot memento, kam verjetno ne kaže kreniti.

Slavko Kremenšek

Erauch und seine Rolle im Verhaltenscode sozialer Gruppen. Eine Bibliographie deutschsprachiger Titel zwischen 1945—1970. Arbeitsgruppe für vergleichende Ethnosozologie, Marburg 1973. 213 (+ 17 nepag.) str.

Marburško delovno skupino vodi Inge Weber-Kellermann, ki je napisala tudi predgovor k tej bibliografiji nemško napisanih obravnav o šegah in njihovi vlogi v vedenjskem »kodeksu« (Code) socialnih skupin; zajela je tudi dela tujih avtorjev, če so pisali nemško. Uspelo ji je zbrati blizu 3600 enot, ki so — morda z malenkostnimi izjemami — sicer že zbrane in objavljene v Wildhaber-

jevi Mednarodni bibliografiji. Toda skupina jih je — kakor beremo v uvodu — razvrstila po svojih posebnih vidikih: poiskala je »nova razmerja« do prava, do vere, do navad in jih skušala uvrstiti v »novi funkcionalni nauk o družbi« s posebnim poudarkom na delu. (Mimogrede: našo vedo so v Marburgu preimenovali v primerjalno »etnosociologijo«.)

Weber-Kellermannove uvod je kratek, zato pa nujno zgoščen in zavoljo značilnega »znanstvenega« jezika, ki ga avtorica uporablja kakor številni današnji nemški narodopisci, nabitega z novimi teoremi, novimi pojmi in novimi oznakami, skratka s šumo tujk, zelo zahtevno branje. Pri vsem tem pa njenemu pojmovanju šeg in njihove vloge ne gre odrekati dobršne mere izvirnosti in celo — sprejemljivosti.

Ko nato začneš listati po tej »novi« bibliografiji, kmalu ugotoviš, da niti ni tako strašno »nova«. Kako bi tudi mogla biti? Stari »kánon« sili povsod na dan in ga v V. in VI. poglavju (Kalender- und Festbräuche) niti več ne skriva. V I. poglavju je zajela teoretična dela; med njimi so taka, kot jih v narodopisnih bibliografijah doslej nismo srečevali, ker jim je mesto pravzaprav v sociološki bibliografiji. V II. poglavju je uvrstila dela o delovnih šegah, ki jih deli v šege agrarnega, rokodelskega (= obrtniškega), industrijskega, rudarskega področja ter v delovne šege posebnih skupin. V III. poglavju je zbrala dela o šegah v družini, kjer je poseben poudarek na praznikih (božič, velika noč idr.). IV. poglavje obsega dela o šegah drugih socialnih skupin (občina, društva, šport, mestne šege idr.).

Avtorica je prevetrila področje šeg, kjer je bilo res že treba nekaj novega zraka. Njene razdelitve ne gre povsem zametati. Črpali bi iz nje lahko nekaj novih pobud. Sicer pa nam je dala v roke odlično delovno pomagalo in že zato smo ji hvaležni.

Kuret

Tekla D ö m ö t ö r, *Ungarische Volksbräuche*, Corvina Verlag, Budapest 1972, 89 str., 16 celostr. barvnih slik, 35 črnobelih, nekaj risb (= Ungarische Volkskunst 6).

Knjižica je odlično opremljena, bogato in zelo dobro ilustrirana (zlasti barvne slike) ter dobro informira. Informacija je resna, znanstveno neoporečna, nikakor ne turistično ali drugače »angažirana«. Za prvo srečanje z ogrskim ljudskim življenjem je kar pravšnja, dasi bi si kdaj želel kakšno šego podrobneje opisano — ali pa se vprašuješ po upravičenosti kakega poglavja (npr. Was sind Volksbräuche?). Uvodni prikaz raziskovanja ogrskih ljudskih šeg (naslov obeta nekaj drugega) ima koristno dopolnilo v seznamu najvažnejše literature na koncu knjižnice.

Avtorica opisuje najprej koledarske praznike, slede zimske šege, pomladanske šege, poletne šege in jesenske šege s prazničnimi dnevi kmečkega dela. Sledijo šege, ki spremljajo važne dogodke v človeškem življenju, naposled pa pravne in poklicne šege. V vseh teh šegah se pravzaprav zrcali ljudsko življenje narodov ogrske sosesčine. V tej sredini je stara poganska ogrska dediščina, ki je imela značilne šamanistične poteze, tudi pod vplivom krščanstva skoraj docela izginila. Tu in tam se ustavimo ob kakšni ogrski »posebnosti«, npr. ob svojevrstni »pisanki«, ki si jo deli mladina na belo nedeljo: »skledi prijateljstva« (v njej je pirh, kolač ter majhna steklenica vina ali žganja). Sicer pa je slovanski delež v ogrskih šegah znaten. Avtorica tega ne skriva pri sloviti našemljencih, »bušah«, katoliških šokcev (»Südslawen«) iz Mohača. Omenja tudi borovo gostüvanje v Slovenski vesi (Rábatótfalu) v Porabju, toda zamolči slovensko okolje, tako da dobi šega zgolj ogrski videz (ne tako v avtoričinem prispevku za Heilfurthov zbornik »Kontakte und Grenzen«, gl. tam!).

Knjižica je izšla v nizu »Ungarische Volkskunst«, ki ga izdaja Gyula O r t u - t a y. Doslej so izšle drobne monografije o kmečkem lončarstvu, o ljudskih pesmih in ljudskih glasbilih, o ljudski noši, o pastirskih rezbarijah, o kmečkem pohištvu.

Kuret

Richard Wolfram, *Die Jahresfeier*. Arbeitsstelle für den Volkskundeatlas in Österreich, Wien 1972 (= Veröffentlichungen der Kommission für den Volkskundeatlas in Österreich 3). 96 str. + 3 zemljevidi.

Kot delni rezultat široko zasnovanega raziskovalnega dela, ki ga po svoje opravlja Avstrijski etnološki atlas, je pred nami monografija o *letnih* (obrednih) *ognjih* na ozemlju današnje Avstrije. Avtor dela je vodja Avstrijskega etnološkega atlasta, univ. prof. dr. Richard Wolfram. Knjigi so pridejani trije listi zemljevidov: prvi podaja pregled letnih ognjev po njihovih terminih (I), druga dva lista (II—III) vsebujeta na 7 manjših zemljevidih detaljne preglede.

Ime še zmerom vodilnega avstrijskega narodopisca R. Wolframa zagotavlja resnost obdelave in široko zastavljeno analizo zbranega gradiva, ki jo podaja knjižna študija. Za brezhilni tisk zemljevidov gre zasluga svetovno znanemu dunajskemu kartografskemu zavodu Freytag-Berndt (in Artaria). Slovenski narodopisci še posebno pozdravljamo vsak list avstrijskega atlasta, saj na njem razberemo stanje na — nam v takem pogledu sicer težko dostopnem — koroškem ozemlju.

Avtor deli letne ognje po posameznih skupinah (božič in novo leto — pust — velika noč in drugi pomladanski termini — Ivanje — poletni in jesenski termini). Ognje ob teh terminih deloma spremljajo drugi elementi: vihtenje plamenic, proženje žarečih lesenih krožcev (»šibe-šajbe«), takanje gorečih koles, sežiganje slamnatih lutk.

Prikazu gradiva (5—64) sledi najprej oris evropskega okvira avstrijskemu gradivu (65—72). Avtor črpa iz svojega obsežnega znanja, ko navaja vzporedne primere iz evropskih dežel in iz dežel zunaj Evrope. Potrudil se je tudi za njemu sicer težko dostopno slovensko gradivo, pri čemer mu je izdatno pomagala Helena Ložar-Podlogarjeva. Na široko in ob bogati literaturi podaja nato razvoj ognjev, opirajoč se na zapleteno zgodovino cerkvene razdelitve in češčenja svetnikov od zgodnjega srednjega veka dalje (73—79). Najbolj problematično je seveda iskanje pomena letnih ognjev (80—96). V »Prazničnem letu« jih razlagam v glavnem s češčenjem sonca. Ugotavljam, da vidi tudi R. Wolfram v večini primerov oblike sončnega kulta. Pri tem ne pozablja, da tudi primeri očiščevalnega pomena niso redki, v čemer mu rad pritegnem. Wolfram se postavlja tako s prepričljivimi argumenti proti Frazerju (in Van Gennepu) in tudi proti H. Freudenthalu (*Das Feuer im deutschen Glauben und Brauch*. Berlin 1931), ki zavračajo »solarno« in se ogrevajo v glavnem za »lustracijsko« teorijo o letnih ognjih.

Ob takšnih raziskavah se ponovno zavemo, kako zelo potreben nam je slovenski Etnološki atlas. (S poskusnim listom Jugoslovskega etnološkega atlasta, ki tudi podaja pregled obrednih ognjev, problem za nas ni rešen.)

Kuret

Oto Bihalji-Merin, *Maske sveta*. Preobraževanje, skrivanje, začaravanje. Vuk Karadžić, Beograd — Mladinska knjiga, Ljubljana 1971. 73 str. + 157 (celostranskih) ilustracij (deloma barvnih).

Avtor je umetnostni zgodovinar in publicist. Knjiga noče biti znanstvena, pač pa se uvršča med »krasotne« izdaje. Vtis, ki ga zbudi, je ta, da je avtor po samovoljnih kriterijih zbral blizu 160 slik mask ali »o maskah«, jih razvrstil na nekaj oddelkov ter k vsakemu napisal esejistično, včasih kar duhovito koncipirano besedilo. Kakor za razstavni katalog. Besedilo je torej napisano zavoljo slik, niso slike zbrane k besedilu. (Besedilo samo je prevod nemške izdaje!) V besedilu je dosti leporečja in efektnih formulacij, ki zvane včasih kakor izvorni aforizmi. Blizu 160 celostranskih slik predstavlja mikavno slikanico za odrasle, kultivirane bralce, posebno še, ker so reprodukcije (zlasti barvne — Clichés Lux, La Chaude-Fonds, Švica!) prvovrstne. Toda izbor ne bo zadovoljil ne umetnostnega zgodovinarja in kritika, še manj pa etnologa. V »Bibliografskih podatkih« (= seznamu uporabljenih literature) značilno prevladujejo umetnostnozgodovinska dela. Etnolog pogaša temeljnih del o maskah (Meuli, Eliade idr.). V začetku še kar zadovoljivo zastavljeno besedilo pozneje zavoljo nedognano zamišljenega koncepta voden in nazadnje zaplava v aktualistično razpredanje (primitivna maska — primitivizem

v sodobni umetnosti, »nove« maske v svetu tehnike ipd.). Zaman iščem globinsko vrednotenje maske v naši dobi, konfrontacijo tradicionalne maske s sodobnostjo in prognozo maske v bodoče glede na njene večne, v človeški naravi ali psihi pogojene temelje. O knjigi poročam zavoľjo njene tematike. Njen koncept se izmika etnološkim merilom.

Kuret

Gotfried Korff, *Heiligenverehrung in der Gegenwart*, Empirische Untersuchungen in der Diözese Rottenburg. Tübingen 1970, 188 str. (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen 29. Band.)

To je doktorska disertacija Gottfrieda Korffa, asistenta v (etnološkem) Inštitutu Ludwiga Uhlanda na univerzi v Tübingenu. Namen knjige je, po piščevih uvodnih besedah, osvetliti razmerje med »odčaranim svetom in tradicionalno pobožnostjo« s stališča »procesa sekularizacije«, in sicer posebej glede na »religiozne nove usmeritve in kulturne modifikacije«. Še drugače: v knjigi gre za opredelitev »razvojev in modalitet, značilnih za sedanjo religioznost«. Raziskava se nanaša praviloma na čas po drugi svetovni vojski, predvsem pa še na šestdeseta leta. Ob tem si poročevalec ne more kaj, da se ne bi znova spotaknil ob izraz »sedanjost«, ki kot vselej tudi tokrat premalo pove; v našem primeru gre za dovolj določen čas, ki bi ga bilo treba pač temu primerno natančno označiti. S tem je povezana druga oporečna prvina v časovnih pojmi, ki jih uporablja Korff: to, kar je zanj »historično«, je zopet premalo določljivo (kot nasprotje »sedanjosti«). Ob tem bo tudi za marsikoga zgrešena misel, da »detajlirani popis tega, kar je nekoč bilo, ni mogoč, ker lahko vsaka historična rekonstrukcija le približno zajame resničnost«. Navedena formulacija ni dobra, zlasti pa ni prikladna za našo knjigo, saj bi veljala prav za vsak trenutek in tako tudi za »sedanjost«. Na srečo te (po mojem) oporečne Korffove misli v uvodnih izvajanjih niso povezane z bistveno vsebino knjige.

Zakaj poudariti je treba, da je Korffovo delo v poglavitnem zelo resna raziskava, ki je velika večina njenih izsledkov prav toliko sprejemljiva kolikor poučna. Ozemlje, ki ga obravnava, obsega največji del katoliškega prebivalstva v Württembergu. Osrednja izvajanja v knjigi izhajajo iz splošnega opisa zadevnih razmer od industrializacije ali od prve polovice 19. stoletja naprej. Tukaj je bila za katoliško cerkev industrializacija »vražja«, njene posledice pa kvarni vdor v zdrav svet. Ob tem navaja Korff Greinacherja, ki sodi, da prevladuje v katoliški cerkvi nezgodovinski način mišljenja, »ki obsoja s kategorijami, predstavami in vrednotenji neke minule družbene oblike aktualno družbeno resničnost«. V Württembergu je bil nadaljnji razlog za nakazano stališče katoliške cerkve do industrializacije tudi v tem, da je bila industrializacija osredotočena v protestantskem delu dežele. Posledica obojega je bila »zatrđina katoliške pobožnostne zavesti«, saj je šlo zavestno ohranjanje tradicionalnih kultov kot spričevalo za trdno in nespodbitno vero.

Čaščenje svetnikov v »sedanjosti« opisuje in razlaga Korff na podlagi ustrezne cerkvene dejavnosti in njenega uveljavljanja med ljudmi, ki so nanje v tem pogledu vplivale tudi »profane« izkušnje in razlage njihovega okolja. Kar zadeva cerkvene postavke, meni Korff, da spremembe v čaščenju svetnikov ne gre zmerom neposredno izvajati iz sprememb v »socialnih dejstvih«; vse pogosteje so spremene njene gospodarske razmere delovale prek cerkvenega posredovanja na popularne kulturne sestave. Tako so gospodarske in družbene spremembe v 19. stoletju precej pozno povzročile nekatere preobrate v teologiji. Ob tem zanima Korffa posebej t. i. obrat h »kristocentriki« kot težišču nove teološke zavesti. Ta obrat se je uresničeval na začetku našega stoletja v treh gibanjih, ki vse do danes določajo podobo katoliške pobožnosti: to so evharistično, liturgično in svetopisemsko gibanje, ki pa imajo skupni cilj, in sicer v tem, da naj se liturgične pobožnosti s poudarjanjem evharističnega bogoslužja osredotočijo na Kristusa. S tem so bolj ali manj neposredno povezane spremembe v čaščenju svetnikov. Povzeto: čaščenje svetnikov velja odslej kot »vzgojni kult« z didaktično funkcijo kakor tudi kot sodnosni kult (Beziehungskult), ki je torej odvisen od drugih oblik pobožnosti. Te,

nove zasnovne za čaščenje svetnikov zajema Korff v kategorijah »vgraditev« in »funkcijska sprememba«, s katerima je Schelsky opisal sociotaktično prilagoditev tradicionalne verske sestave v novodobne razmere.

Medtem je do danes prišlo čaščenje svetnikov v »mrtvi kot«. Kljub razmehoma številnim zvezkom, ki se prodajajo deloma v razmeroma visokih nakladah, ni slovstvo o svetnikih, ki je na prodaj v cerkvah, množično berilo; to je kvečjemu tedaj, če se uporabi kot zadevno merilo religiozno slovstvo vseh zvrsti. Slovstvo o svetnikih je v resnici zelo nezadovoljno na račun profanega zabavnega slovstva. Vsekakor pa slovstvo o svetnikih podpira to čaščenje in prispeva vsaj k »poluradni formalizaciji« zasebne ali domače religioznosti. — V cerkveni praksi nahajamo glede čaščenja svetnikov dve pojmovanji: po prvem pojmovanju je to čaščenje dandanes preživela oblika pobožnosti, po drugem pa naj se goji kot tradicionalna verska dobrina. Korff je z nadrobnim raziskovanjem pokazal, da zmaguje prvo od omenjenih pojmovanj.

Nadalje obravnava knjiga čaščenje svetnikov, kakor se izraža v zadevnih mnenjih, oblikah in nosilcih med prebivalstvom. Ko pojmuje Korff mnenja kot izraz usmeritev, zavrača postopek, po katerem naj se sodi o zadevnih mnenjih izključno le na podlagi »objektivacij, oblik ravnanja ali šeg« in to zato, ker so »tradicionalno posredovane oblike ravnanja in šege do tolikšne stopnje utrjene in »objektivirane«, da so pogosto mehanične, vrh tega pa pričujejo samo o predstavah tistih, ki so ostali zvesti tradicionalnim oblikam pobožnosti, ne pa tudi o tistih, ki so te oblike opustili, ali o spremembah v čaščenju svetnikov. Zadevna mnenja je obdelal Korff predvsem na podlagi intervjujev. Nekaj spoznanj iz tega poglavja: med cerkvenim in popularnim znanjem o svetnikih obstaja kvantitativna in kvalitativna neskladnost; religiozno ravnanje se subjektivira; čudeže zavračajo, ne pa tudi molitev, ki štejejo kot neke vrste duševna razbremenitev, s katero se premagujejo neuspehi in podobno; v zvezi s tem navaja Korff Kehrerja in njegovo trditev, da se »odčaranje sveta« ne ustavlja pred religijo in cerkvami, ne da bi ob tem tudi brezpogojno razkrojilo religijo; dve tretjini intervjuvancev brez pridržkov meni, da »vse, kar je v zvezi z religijo, in s tem tudi čaščenje svetnikov, nazaduje«; omenjeni dve tretjini nadalje menita, da »vse, kar je v zvezi z religijo, izraža neko historično-primitivno stopnjo zavesti in je nezdržljivo s potrebami racionalne sedanjosti in zahteva vsekakor v zasebnem območju omejeno veljavo«.

Glede oblik pri čaščenju svetnikov je ugotovil Korff, povzeto povedano, njihovo redukcijo, spreminjanje kolektivnih šeg, votivni kult, pri božjih poteh pa posamezno obiskovanje določenih kulturnih krajev in pa oddaljenejši in večje božje poti. Na božje poti prihajajo skorajda praviloma z zasebnimi avtomobili, medtem ko peš hoja ali vožnja z avtobusi nazaduje iz leta v leto. Kar zadeva nosilce čaščenja svetnikov, izrečno prevladujejo ženske, vendar bolj pri molitvah kakor na božjih poteh (tu pač zavoljo voženj z zasebnimi avtomobili, ki zahtevajo zvečine moškega voznika). Zadevno razmerje med ženskami in moškimi je po Korffu marsikdaj 3 : 1.

V dodatku knjige sta objavljena vprašalnica za duhovnike in poročilo o spraševanju glede mnenj z načrtom za intervjuje, pa tudi nekaj značilnih dobljenih pričevanj. Pisec je uporabil za svoje delo zelo številno in raznovrstno slovstvo, ki je mimo opomb navedeno v posebnem seznamu. Naposled še: Korffova knjiga je rezultat natančnega raziskovanja, ki je obogatilo nemško etnologijo z vrsto prav izvirnih spoznanj; ta nakazujejo tudi nekatera nova vodila v vedi.

Angelos Baš

Manfred Nagl, *Science Fiction in Deutschland*. Tübingen 1972, 279 str. (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen, 30. Band.)

Ko se je 1971 na tübingški univerzi preimenoval študij etnologije v študij empirične vede o kulturi (gl. o tem tudi Slovenski etnograf 25—26, Ljubljana 1972-73, str. 176 d), je bil s tem potrjen razvoj, ki se je začel vrsto let prej. Nemška etnologija v dosedanjem pomenu besede je v Tübingenu spričo vsestranske dejavnosti ordinarija Hermana Bausingerja čedalje bolj stopala v ozadje, namesto nje pa

se je postopoma uveljavljala veda, ki so ji dali navedeno ime. Da ne gre pri tem preimenovanju za samo ime, temveč za bistvene premike v vedi, je razvidno tudi iz pričujoče knjige, v kateri je natisnjena doktorska disertacija Manfreda Nagla.

Ze podnaslov knjige, Raziskave h genezi, sociografiji in ideologiji fantastične množične literature, spričuje, da gre v tem primeru za obravnavo določene slovstvene zvrsti same zase. Vsebina knjige ta vtis dodobra potrjuje in dopolnjuje, zakaj v njej je komaj kje beseda o tem, kakšen sprejem je doživelo te vrste slovstvo pri bralcih. To pa bi bilo po poročevalčevi sodbi pri omenjeni temi v poglavitnem edino etnološko vprašanje. Tako se ob vseh poglavjih zmerom znova oblikuje mnenje, da pisec povečini bolj ali manj zvesto po vodilih frankfurtske šole t. i. kritične teorije, zlasti še Theodorja Adorna, razčlenjuje slovstvo, poimenovano Science Fiction, da pa je ostala etnološka stran predmeta skorajda docela ob strani. Knjiga je potemtakem vredna omembe predvsem zato, da se poučimo o nekaterih smereh, v katerih se dandanes v Zahodni Nemčiji razvija ali, natančneje rečeno, tudi razkraja etnološka veda.

Angelos Baš

Diogene Penzi, *Tradizioni artigianali comunitarie nel Pordenonese*. A cura del Comitato per le Tradizioni Popolari della Provincia di Pordenone, Pordenone 1972, 322 str., celostranske ilustracije.

Predlanskim je izšla v Pordenonu knjiga prof. Diogena Penzija, ki sta ji uvodno besedo napisala Bruno Giusti in prof. Diego di Natale, predsednik Zavoda za razvoj obrti v Furlaniji in Julijski Benečiji. Knjiga formata 23 x 20 cm ima 321 strani, od tega 131 celostranskih fotografij predmetov in krajinskih motivov.

Avtor v tem delu prikazuje in opisuje izdelke še živih ali že odmirajočih obrtnih dejavnosti na pordenonskem območju. V enajstih poglavjih z živo besedo in izbranimi posnetki obdeluje pastirsko orodje in posodje, koše, obutev, suho robo iz Clauta, tobačnice iz Andreisa, kotlarske izdelke iz Tramontija, kose in srpe iz Maniaga, koleslje iz S. Martina di Campagna, kovane koze in ketnjače pa kamnoseke iz Meduna in tkalce iz Tiezza. Torej predmete iz lesa, roževine, bakra, brezovega lubja, kamna, železa in lanene preje. Del tega materiala je razstavljen na stalni razstavi ljudskih izročil pokrajine Pordenone.

Med predmeti, ki jih Furlani uporabljajo na planinski paši pri molži in sirjenju so za nas najbolj zanimive lesene dvodelne podkvaste in enodelne locnaste kambe, ki jih na pordenonskem območju nosijo krave in koze, pri nas pa so jih natikali na vrat kravam in ovcam. Podobne so po obliki, materialu in uporabi našim trentarskim kambam in velikoplaninskim ročem. Našim velikoplaninskim pisavam, ki jih pri nas odtiskujejo v čebulaste sirčke trniče, so podobni rezljani pečatniki srčastih oblik za odtiskovanje v štruce surovega masla. Podobnost najdemo tudi v lesenih posodah za mleko, sestavljenih iz dožic in spetih z lesenima obročema (naš gorenjski »štesl«), pa v lesenem cedilu z luknjo v sredini, kamor furlanski pastirji zatlačijo »erbo colino«, ki ji pri nas pravimo zaspanec. Nadalje so našim enake ovalne lesene škatle, šivane z macesnovno struno ali smrekovo korenino, pa škatljice iz brezovega lubja za tobak, ki so jih morda, kot trdi avtor, k nam zanesli furlanski drvarji in oglarji, kar pa je le domneva.

Skrbno so zbrani in opisani koši za seno, listje, gnoj, perilo, opravo in koš, ki drži en »star«, takšni, kot jih uporabljajo naši gorjanci. Podobna je »pegna«, naša pinja, pa suha roba iz Clauta s polentarji, žlicami, vilicami, kuhalicami in zajemalkami, lesenimi skledami, solnicami, vevnicami, vreteni, sušili, nečkami, pipami ter orodjem za izdelavo te robe. Zraven sodi še rezilni stol.

Med kotlarskimi izdelki iz Tramontija je avtor prikazal kotličke, modle, kozice, ponve, kavne ročke, cvetlično posodo, cedila, leščerbe in laterne. Škoda, da je pridejal tudi kičasti pepelnik z dežnikom. Med kamnoseškimi izdelki so kamnite posode za maslo, olje, kropivčki, zidne konzole, umivalniki in stojala za drogo.

Kovaštvo je zastopano s prikazom starih oblik kos in sodobne kose (avstrijska kosa), kot jo uporabljamo pri nas, zraven so tudi klepalniki s kladivi obeh vrst, stari in novi tip, ki jima pri nas pravimo »kranjski« in »koroški«.

Prikazan je tudi mojstrski izdelek kolarjev iz San Martina di Campagna, koleselj z dvema ojnica, pa statve iz Tiezza s tkalskimi izdelki vred.

Knjigo končuje prikaz kovanih stolj in kretinjač za ognjišča.

Predmete materialne kulture ljudstva v pokrajini Pordenone je avtor zbral in obdelal z ljubeznijo, prizadevnostjo in navdušenjem, kar izpričuje vsebinska in tehnična kvaliteta knjige. Pri nas podobnega reprezentančnega dela, ki bi nam prikazalo zbrane izdelke še živih in že odmrlih obrtniških panog, še ne premoremo, čeprav so naši pogoji zaradi večjega obsega pastirske materialne kulture in številnejših obrtnih dejavnosti nedvomno ugodnejši kot pri sosednih Furlanah. Težko je razumljivo, da se naši etnologi te teme še niso lotili (edina izjema doslej je dr. Antona Cevca »Velika planina«), čeprav le v terenskem obsegu, kot ga zajema Penzijeva knjiga.

V. Kopač

Folclór a Tarcint. XX Anniversario del Gruppo Folcloristico »Chino Ermacora« di Tarcento. Tarcento 1972. 143 str.

Ob dvajsetletnici obstoja folklorne skupine »China Ermacora« iz Čente (Tarcento) je izšel album umetniško dognanih fotografskih posnetkov (deloma v barvah) z nastopov skupine doma in v zamejstvu. Omembe vreden je pesniško zasnovani spis Lela Cjantona *Folclore ieri e oggi in Friuli (9—17)*. Avtor zna spretno zagovarjati »folklorizem«, zna pokazati njegovo upravičenost v času grozečega razčlovečenja človeštva. Ker gre za jubilejni album plesne skupine, se omejuje v glavnem na ples, a tudi ne pozabi villotte; drugih panog duhovne kulture se ne dotika. Čeprav pošteno priznava, da je najbolj tipični furlanski ples, »furlane«, pravzaprav slovenski ples, »sclave« (13), se npr. ob villotti ne spomni slovenskega večglasja. Sploh pa človek neprijetno občuti, kako v tem bleščečem, zanosnem slavospevu Furlaniji, ki se mu radi pridružimo, »beneški« Slovenci, ki so prav tako njeni sinovi, ostajajo v senci, komaj omenjeni, če že ne ne priznani.

Kuret

Elke Schwedt, *Volkskunst und Kunstgewerbe. Überlegungen zu einer Neuorientierung der Volkskunstforschung. Tübingen 1970, 187 strani, s slikami (= Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen, 28. Band).*

Pridržkom, ki jih je avtorica izrekla o svoji knjigi, doktorski disertaciji o ljudski umetnosti in umetni obrti (s podnaslovom Premišljanja o novi usmeritvi v raziskovanju ljudske umetnosti), se v poglavitnem pridružuje tudi poročevalec, le da jih ima za potrebno še poudariti. Elke Schwedt je namreč v tem delu obravnavala vprašanja vrednotenja in vprašanja opredelitev, poskusila popisati stanje v produkciji in oblikovati zadevno sistematiko, na koncu pa je ugotovila v svojih premišljanjih dve oporečni prvini. Najprej gre za »hipotetično naravo« teh izvajanj, ki ne vsebujejo kake nove teorije in ne pomenijo »pripomočkov instrumentalne vrste«, čeprav meni, da so za kaj takega potrebni »interdisciplinarni aspekti«, tako da je bilo mogoče pričakovati od nje samo različne pobude. In potem priznava, da njeni knjigi ni šlo »prav nič za objekte ljudske umetnosti«, ker da »na poti k sistematični znanosti vsekakor gre... za intersubjektivno preverljivost (Nachprüfbarkeit), za kategorije, ki jih je mogoče kontrolirati«. Veljavnostna območja takih kategorij pa se ne dajo brez nadaljnega prostorsko ali časovno omejiti, če naj bo opravljeno kaj več kakor deskripcija ali kategorizacija«.

Tudi če bi bilo vse to tako in prav, je z navedenimi pridržki izražena ozka zasnova knjige. Če je neko etnološko delo namenjeno novi usmeritvi v razisko-

vanju ljudske umetnosti, bi bilo vendar neogibno določiti pojma »ljudska umetnost« in »umetna obrt«, za kar pa ostaja avtorica bralcem na dolgu. In za takšno knjigo pač ni primerno razpravljati mimo samih »objektov ljudske umetnosti«. Poročevalec je imel pri branju knjige vseskozi vtis, da je Schwedtova zgolj nadrobno razčlenila zelo obsežno slovnost o obravnavanih vprašanih, čeprav praviloma samo z nemškega in angleškega jezikovnega ozemlja, ne da bi kaj bolj prišla na dan s svojimi sodbami, poleg tega pa je izčrpno predstavila ustrezno gradivo, ki ga je pridobila z vprašalnicami ali na terenu. Tako je resda pokazala veliko znanja o slovnosti in virih, vendar hkrati razmeroma le malo svojih spoznanj. S tem pa so obsežene tudi odlike njene knjige: poglavji o vprašanih vrednotenja in o vprašanih opredelitev vsebujeta dovolj natančno zgodovino o raziskavah tega predmeta pri Nemcih; četrto poglavje, ki skuša oblikovati zadevno sistematiko, zajema pač vse poglavitne najnovejše, zlasti sociološke tokove v raziskovanju izbranega predmeta; prejšnje poglavje pa, ki v določeni smeri popisuje novejšo stanje v nemški produkciji te vrste, je ustvarilo tolikanj natančno podobo, da bi jo bilo komaj mogoče preseči.

Angelos Baš

Gustav Schöck, *Die Aussiedlung landwirtschaftlicher Betriebe*. Tübingen 1972, 223 str. (= Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen, 31. Band).

Navedeno delo, svojo doktorsko disertacijo, opredeljuje avtor za »eksploratorsko študijo k socialni in kulturni spremembi v poljedelstvu«. Predmet raziskave je izseljevanje kmetij ali »prestavitev kmečkega doma z neprimerno lokacijo« na neko drugo mesto v isti občini ali pa tudi zunaj nje. Ta pojav je tesno povezan s t. im. zaokrožitvijo polja, se pravi z zmanjševanjem števila parcel in z združevanjem manjših in najmanjših zemljišč, ki sodijo k eni kmetiji. V novih stavbah je vse bolj mogoče slediti novodobnim spoznanjem v kmetijstvu, prav tako pa so obravnavane prestavitve kmečkih domov marsikdaj locirane v neposredno bližino arondiranih površin.

V prvih poglavjih je Schöck orisal najnovejše razmere v kmetijstvu in razčlenil agrarno strukturo v Zahodni Nemčiji. Ta izvajanja so v primerjavi s poznejšimi preobsežna in povečini samo povzemajo obširno slovnost, vendar so mimo tega dobro preiščena in posredujejo vrsto jasnih podob. Težišče disertacije pa je v preučitvi zgodovine in gospodarstva obravnavanih kmetij, lokacijskega izbora pri prestavitvah kmečkih domov in v zvezi s tem razvoja modernih agrarnih hišnih tipov, nadalje v preučitvi družine v teh domovih in naposled v preučitvi socialnih odnosov kmetov na obravnavanih kmetijah do njihovega okolja.

Studija sloni v slednjem, središčnem delu v poglavitnem na terenskem gradivu, ki je bilo zbrano 1969 na 50 kmetijah te vrste v Württembergu, in sicer v okrajih Böblingen, Horb in Ulm. Terenska pričevanja so po možnosti uokvirjena s podatki iz številnega slovnosti. Izsledki zadevajo večino najpomembnejših vprašanj iz življenja na »prestavljanih« kmečkih domovih na omenjenem ozemlju in so praviloma skrbno pretehtani. Še z drugimi besedami: knjiga zadosti natančno odkriva in hkrati tudi razlaga način življenja pri določeni vrsti nemškega kmeta. Vrh tega pomeni za tübingški etnološki krog, kakršen je le-ta dandanes, skorajda izjemno raziskavo, saj je v njej obdelano neko poglavje iz neposredne agrarne tematike.

Angelos Baš

Encyclopaedia Cinematographica. Editor: G. Wolf. 1954—1972. Göttingen 1972, 35 str.

Medtem ko so se Hrvatje po zaslugi Milovana Gavazzija že pridružili tej mednarodni filmski akciji, ki vzbuja naše občudovanje, stojimo Slovenci še zmerom ob strani. Pred menoj je slavnostna publikacija ob 20-letnici obstoja EC in ob izdaji njenega 2000. filma (!). V njej izvemo za naloge in smotre akcije, ki

ji botruje Institut für den wissenschaftlichen Film (IWF) v Göttingenu, je pa tudi del International Scientific Film Association. V EC sprejme posebni mednarodni uredniški odbor take znanstvene filme iz katerekoli države, ki jih je moč uvrstiti v enciklopedično shemo kake znanstvene discipline in ki dopolnjujejo enciklopedično informacijo o kakem znanstvenem vprašanju. V EC sprejete filme dobijo ustanove-članice po raznih državah in jih uvrščajo vsaka v svoje arhiv. Arhivi so popolni ali le delni. Nekatere države (med njimi tudi Jugoslavija) so včlanjene samo po posameznih stvarjavcih (Jugoslavija: Milovan Gavazzi). — EC obsega dozdaj tri sekcije: *biologijo*, ki se deli v zoologijo, botaniko in mikrobiologijo; *etnologijo*; *tehnične vede*. — Poročilo o etnološki sekciji poudarja uvodoma, da vanjo ne sodijo samo strogo etnološki filmi, ampak tudi filmi, ki obravnavajo celotno področje kulturnih in družbenih ved. Filmii podajajo v glavnem dogajanja v kulturnem in družbenem območju, predvsem s področja obrti, prehrane in gošpodarstva. Tém iz družbenega in religioznega območja so se lotevali doslej le z omejitvami. V zadnjih letih so organizirali vrsto ekspediciij (Cad, Slonokoščena obala, Aden, Tajsko), ki so dale okoli 200 filmskih enot. — V bodoče se misli EC usmeriti v sistematično dokumentacijo lovskih in nabiralniških kultur ter v dokumentacijo vseh človeških opravil, ki oblikujejo človekovo življenje in okolico. Doslej se je nabralo v EC že okoli 900 etnoloških filmov. S tem v zvezi je razglasila EC poseben »program v sili« (Emergency Programme) in pozvala v poštev prihajajoče ustanove vseh dežel, naj poskrbe za filmsko dokumentacijo ginevajočih kultur. — Drobna brošura nas s svojo bogato vsebino informira o stvareh, ki se — nam v škodo — dogajajo *mimo nas*. Razlog več, da moramo za svojo etnološko filmsko dokumentacijo zastaviti vse sile. Tudi mi bomo lahko prispevali svoj delež v EC!

Kuret

André Leroi-Gourhan et Michel Brézillon, *Fouilles de Pincevent*. Essai d'analyse ethnographique d'un habitat magdalénien. Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1972 (= Gallia Préhistoire VII). 334 str. + 119 risb, 33 načrtov, 118 fotografij in 10 zložljivih načrtov v priloženi mapi.

Kako arheologija lahko pomaga ustvariti etnološko podobo davnih (npr. paleolitskih) kultur, sem mimogrede omenil že lani (gl. »Traditiones« 2, 1973: Arheološki vidiki v narodopisju, zlasti str. 242). Zdaj nam francoski arheologi (André Leroi-Gourhan in Michel Brézillon s tovariši) dajejo konkretni primer z navednim opisom izkopavanja v Pinceventu. Reprezentativno poročilo vzbuja spoštovanje do skrupulozno natančne dokumentacije magdalenienškega najdišča v obsegu 500 m², odkritega l. 1964. Gre za sledove občasnega naselja paleolitskih lovcev na severne jelene, sledove, ki omogočajo vsaj nekatere sklepe o načinu njihovega življenja. Ugotoviti je bilo mogoče tloris treh bivališč (šotorov?) okrogle ali ovalne oblike, v njih ločene prostore za pripravljanje hrane (ognjišče!), za »domačo delavnost« (izdelovanje orodja in orožja iz kremenca in kosti) in za počitek. Uganke so še ognjišča zunaj bivalnega območja. Avtorji se vprašujejo, zakaj je v naselju iz prvih izkopavanj »delavnica« skupna trem bivalnim enotam, medtem ko ima v tu opisanih bivalnih enotah vsaka svojo »delavnico«, čeprav sodijo vse v isti čas. Avtorji menijo, da se v tem skriva danes še nespoznani sociološki pojav v življenju teh lovcev. Ostanke dovoljujejo sklepanje o prehrani paleolitskih družin: izredno številne so jelenje kosti — izračuni pokažejo, da je vsak družinski član mogel porabiti dnevno povprečno po 850 g jelenjega mesa. To vzbuja domnevo, da je bil severni jelen vsaj v neki obliki že udomačen — težko si je namreč predstavljati, da bi z lovom samim mogli pripraviti tolikšno količino jelenov. Redki so sledovi zajca in volka, še redkeje se pojavlja (divji) konj. Malo je ostankov, ki bi po njih mogli sklepati o duhovni kulturi lovcev (avtor jih imenuje »Témoins esthétiques«). Najpomembnejši je ročaj palice iz roževine, okrašen z geometričnimi vrezi, dalje fragment kosti z nekaj vzporednimi črtami, prodna zrnca in koščki kremenca, ki je na njih opaziti neke okraske. Da so občasni prebivalci tega naselja prihajali od drugod, dokazuje vrsta kremenca, kot ga v kraju samem ni

najti; kje so prezimovali, ni znano. V svojih sklepih je Leroi-Gourhan skrajno previden, kar je edino prav, in poudarja, da je treba strogo ločiti dokumentacijo (»enregistrement«) od interpretacije. Vsekakor nam je s svojim načinom dela pokazal sijajen primer, kako bo mogoče priti tudi do zadovoljivih interpretacij.

Kuret

Branislava Susnik, *Chamacocos*, I. Cambio cultural. Museo Etnográfico »Andres Barbero«, Asunción (Paraguay) 1969, 246 str.

Branislava Susnik, *Chamacocos*, II. Diccionario etnográfico, Museo Etnográfico »Andres Barbero«, Asunción (Paraguay) 1970, 202 str. (cikl.)

Branislava Sušnik pri nas še ni znano ime. Po maturi na poljanski gimnaziji v Ljubljani l. 1940 je odšla na študij v inozemstvo. Posvetila se je amerikanistiki. S svojimi ekspedicijami med indijanska plemena v Paraguayu in s svojim znanstvenim delom je zaslovela ne samo v Latinski Ameriki, ampak med amerikanisti sploh. Raziskuje arheologijo, etnologijo, mitologijo in etnologijo indijanskih plemen Chamacocos, Ayoweos-Moros, Chiriguano. — Prvi del njene raziskovalne bere o plemenu *Chamacocos* je po svoji zasnovi moderno usmerjena študija o »menjavi kulture« (cambio cultural), o akulturaciji, kakor jo doživljajo paraguajski Indijanci v naših dneh. Knjiga je napeto branje. To naznanjajo že naslovi poglavij (v svobodnem prevodu): 1. Od osrčja gorá do obal Paraguaya; prvi interesnični nesporazumi in težave v skupnosti. 2. Od hiše na delo: od garanja za kruh do prvega premoženja. 3. Posameznik, skupina in skupnost: od starih socio-moralnih pravil do sodobne utilitaristične morale. 4. Zakon, družina in odnosi v sorodstvu. 5. Velika besede (Vélike matere) Esnuwarte in Nemurjeva kazen: od starih obredij do nove religije. 6. Stari šaman, ki »ne zna več sanjati«, in novo zdravilo, ki »ustavlja, a ne ozdravlja.« Knjiga pričča o globokem poznavanju življenja in psihe Čamacokov. — Druga knjiga je »etnografsko« zasnovan besednjak, ne besednjak v navadnem pomenu, ampak zbir besedišč za posamezna življenjska področja. — Kot tretja knjiga je bil v načrtu integralni čamakoški slovar, ki je medtem morda že izšel. — Spodobi se, da poznamo delo svoje rojakinje Branke Sušnikove, čeprav deluje med tujim ethnosom na tuji celini. Radi bi njeno delo zasledovali tudi naprej.

Kuret

ZBORNICI/COLLECTANEA

Koroški kulturni dnevi (zbornik predavanj). Uredila dr. Erik Prunč in Gustav Malle. Založba Obzorja, Maribor 1973. 263 + XXIII str.

V Celovcu so bili zadnje dni decembra l. 1969 prvi »Koroški kulturni dnevi«. Zborovanje so pripravili člani pripravljalnega odbora, v katerem so bili predstavniki obeh slovenskih glavnih organizacij na Koroškem. Na njem je sodelovalo poleg domačih tudi lepo število strokovnjakov iz Ljubljane. Njihovi prispevki so objavljeni v tem zborniku, ki je urejen po kronološko-tematskem principu.

Najprej je na vrsti zgodovinsko-politična in geografsko-sociološka problematika. B. Grafenauer v razpravi Pomen Karantanije v oblikovanju zgodnje-srednjeveške skupnosti alpskih in panonskih Slovanov in v njihovem kulturnem življenju 9. in 10. stol. polemizira o tem vprašanju z nekaterimi nemškimi koroškimi zgodovinarji, ki zaradi nezadostnega poznavanja pomembnih analiz našega

zgodovinarji skušajo zmanjšati pomen te prve slovenske državne tvorbe. Med drugim posebno pozornost posveča brižinskim spomenikom (sam jih imenuje Freisinski spomeniki), ki so po njegovem tudi izraz osrednjega položaja Karantanije med slovenskimi deželami v tem času. F. Zwitter v svoji razpravi *Zgodovinski razvoj prebivalstva na Koroškem* in njegove socialne osnove poudarja, da je današnje dogajanje in stanje na Koroškem pač v mnogočem posledica preteklih gibanj prebivalstva na tem področju. Z zavzemanjem za večje upoštevanje socioloških in številčnih podatkov o gibanju prebivalstva v posameznih obdobjih pri obravnavanju raznih zgodovinskih vprašanj, kar je po njegovem na Slovenskem že utečeno, se loteva teoretičnih problemov svoje stroke. Mnogo novega prinaša tudi prispevek V. Inzka *Publicistično delovanje A. Einspielerja*; le-ta se je kot politik-realist na podlagi naravnega in zgodovinskega prava zavzemal za uresničitev ideje o samostojni Sloveniji z lastnim deželnim parlamentom v okviru Avstrije. Poleg drugih akcij za obrambo slovenskih interesov je l. 1861 začel izdajati tudi »*Stimmen aus Innerösterreich* (1861-1863), da bi se o slovenski problematiki lahko seznanjali tudi nemško govoreči. V tej po Inzku prvi politični reviji med Slovenci se je razvila prva večja polemika o narodnostnem vprašanju na Koroškem, kar je pripomoglo k ukinitvi časopisja. Avtor zahteve Einspielerja in njegovega kroga aktualizira na današnje stanje na slovenskem Koroškem in odkriva boleče točke v odnosih večine do manjšine. T. Zorn v članku *Nekateri pogledi na slovensko vprašanje na Koroškem po letu 1925* podaja kritičen pregled nastanka, razvoja in današnje vloge »vindišarske teorije« za slovensko prebivalstvo na Koroškem. V. Klemenčič v razpravi *Spreminjanje gospodarske in socialne strukture in narodnostni problemi Slovencev na Južnem Koroškem* obravnava, kako gospodarske in socialne spremembe na tem področju vplivajo na narodnostne razmere Slovencev. Enakopravnost Slovencev v sodelovanju pri nadaljnjem socialnem in gospodarskem razvoju Južne Koroške povezuje z njihovim enakopravnim vključevanjem v izobraževanje, pri čemer posebej poudarja vlogo na novo ustanovljene univerze v Celovcu.

Sledi slovenistična (jezikovna in književna) problematika, ki jo začena T. Logar z razpravo *Slovenska koroška narečja — zgodovinska vez med Slovenci tostran in onstran Karavank*. Na podlagi pregleda glasoslovnih zakonov koroških narečij znova potrdi neovrgljivo dejstvo, da so slovenski Korošci neločljiv del slovenskega nacionalnega organizma, »ki se je tudi v jezikovnem pogledu v osnovi razvil tako kot Slovenci drugih slovenskih pokrajin, hkrati pa ... v skladu s specifičnimi razmerami porajal tudi nekatere take jezikovne posebnosti, ki so tipično koroško-slovenske«. S podobno tematiko, le da močno zoženo, se ukvarja tudi P. Zdovec v razpravi *Vokalna redukcija v podjunskih govorih*. F. Bezljaj sodeluje z razpravo *Arhaizmi v koroških narečjih*, kjer se zavzema za raziskovanje narečne leksike in poudarja, da bo treba pri analizi slovenskih besed posvetiti mnogo večjo pozornost baltskim in severnoslovenskim jezikom, ki jih razen v nekaterih slovenskih narečjih ne najdemo drugje pri južnih Slovanih. Opozarja tudi na posebno vrsto oblikovnih arhaizmov. Za svojo analizo je izbral iz koroške leksike primere, ki so značilni za problem slovenske etnogeneze.

B. Paternu v svoji razpravi *Problemi dveh tipov slovenske književnosti* s posebnim ozirom na njen koroški del odkriva dva bistveno različna tipa slovenske posvetne književnosti že od njenega rojstva pred dobrimi dvesto leti: 1. t. i. višji tip, ki hoče v korak z razvitejšimi pojavi evropske književnosti in je namenjen izobražencem; 2. domačijski tip, ki hoče zadostiti okusu in kulturnim potrebam najširših slojev ljudstva. Njune razlike ugotavlja na socialni, estetski in stilni ravni. Pazljiv pregled odnosov med njima pokaže, kako sta ta dva tipa v posameznih literarnih obdobjih živele v enakopravni vzajemnosti ali pa je prišlo med njima do škodljivih trenj. Ta dva leposlovna pola ugotavlja in podrobneje obravnava tudi pri književnosti koroških Slovencev vse od začetka do danes. Avtor zavzema pozitiven odnos do dveh ali več tipov literature v neki družbeni ali narodni skupnosti, saj je to znak njune razvitosti in demokratičnosti. Ob tem se poraja misel, da bi bila pomembna naloga slovenske slovstvene folkloristike ugotoviti elemente slovenske folklorne v enem ali drugem tipu slovenske literature, kakšno funkcijo zavzemajo v njej in kako stilno delujejo — zaviralno ali tvorno, kdaj tako ali drugače in zakaj. Podobna misel se ustavlja tudi pri razpravi

M. K m e c l a Književnost zamejskih koroških Slovencev po plebiscitu. Avtor načena ponekod to problematiko s sociološkega vidika. Gosta mreža prosvetnih društev je že od konca prejšnjega stoletja v težnjah po gojenju in ohranjanju slovenskega jezika in ozirajoč se na svoje občinstvo vzpodbujala nekako nadaljevanje koroškega bukovištva. V ta krog iz novejšega časa sodijo preprosta pisateljica iger Matilda Košutnik, verzifikator-skladatelj in pevovodja Pavel Kernjak, Milka Hartman, katere pesniška zbirka *Moje grede* v mnogočem spominja na tovrstno ljudsko tvornost. Pozornost preprostega človeka do lepe, nevsakdanje slovenske besede se je ohranila tudi med vojno, o čemer priča npr. odlomek pesmi, ki jo je zložila Katarina Miklav iz Lepene v taborišču Rawensbrück malo pred smrtjo. V tem ima korenine neke nove vrste slovstvo, ki je bilo spočetka estetsko skromno, a je pozneje marsikdaj pokazalo znamenja literarnooblikovalne prizadevnosti. Avtor med drugim omenja tudi Metoda Turnška in Krista Srienca, ki pri svojem pisanju ne moreta zatajiti svojega narodopisnega zanimanja, s katerim pa v glavnem ne povečujeta estetskega učinka svojih del. Ob nastajanju in razvoju zahtevnejše literature ima vendar tudi večerniška književnost pri določeni družbeni plasti pomembno vlogo.

Polemično nastrojena in z velikim zagonom je pisana razprava *Nekateri problemi koroškega slovenskega slovstva do 1848.* leta E. Prunča. Ustavlja se le ob tistih problemih pri osnovnem razvojnem loku slovenskega slovstva na Koroškem, ki se mu zdijo danes aktualni. Ob upoštevanju teorije o večfunkcionalnosti jezika, kar na podlagi zgodovinskih dejstev dokazuje tudi za jezik, v katerem so nastali brižinski spomeniki, zavrača tezo A. V. Isačenka, da se v njih kažejo vplivi starocerkvene slovanščine. Analiza citiranih in drugih slovenskih ljudskih pesmi kaže, da je tudi v staroslovenščini (tezo o njej z B. Grafenauerjem zastopa tudi avtor) obstajala neka stilna tradicija, ki je v stilno višje strukturiranih besedilih prav tako uporabljala inverzijo kot čisto splošno stilno sredstvo. Kontinuiteto takih stilnih sredstev opaža v slovenskem srednjeveškem ustnem slovstvu (ki ga pomembno priteguje v razpravo) in celovškem (rateškem) rokopisu. Zavzema se za tesnejše sodelovanje literarne zgodovine, etnografije in muzikologije pri določanju kriterijev za opredelitev vsebinskih, stilnih in jezikovnih elementov v tradicionalnem slovstvu. Z novimi izhodišči skuša obravnavati tudi naslednja obdobja: reformacijo, protireformacijo, razsvetljenstvo in predromantiko.

Prav tako opozarja na nove možnosti raziskovanja J. Koruza v razpravi *Starejša slovenska koroška dramatika*. Časovno se omejuje do l. 1863, ko je bila ustanovljena čitalnica kot prvi zarodek meščanskega diletantskega gledališča. Glavno pozornost posveča Drabosnjakovi dramatici, ki je zadnja stopnja v razvoju (pravzaprav razkroju) srednjeevropskega ljudskega verskega gledališča. V primerjavi s pasijonsko igro iz *Železne Kaple*, za katero po nekaterih dokazih sklepa, da je njen avtor Matevž Mavec iz Trziča, v Drabosnjakovi pasijonski igri izginja verska poučnost na račun teatraličnosti, ki preko božične igre pride najbolj do izraza v moraliteti o izgubljenem sinu. Nadalje se ustavlja še pri domnevem Schneiderjevem (1784—1831) dramatičnem poskusu, v kateri ta obravnava zgodovinsko snov po motivih ljudske pesmi o smrti Kralja Matjaža z dodatnim motivom zaljubljenega, a nezapaženega dekleta. V izbiri snovi, v viru zanjo (ljudska pesem) in tudi v zgradbi se kažejo v tem prvem izvornem dramskem delu v slovenski literaturi znaki romantike.

V tematsko zastavljeni razpravi *Slovenska Koroška v prozi, pesmi in drami od 1919 do 1942* F. Zadravca, pri čemer najodličnejše mesto zavzema proza P. Voranca, je s folkloristične strani opazna poudarjenost žanrov (pravljica, pripovedka, povest, legenda, bajka) iz ljudskega slovstva, s katerimi so poleg motivov istega izvira posamezni literarni ustvarjalci skušali poetizirati koroško snov, vendar tak pristop za žgočo koroško problematiko po Zadravčevem mnenju večinoma ni bil zadovoljiv.

Prispevek *Slovenska pripovedka na Koroškem* P. Zablatnika začenja tematiko ljudskega slovstva na Koroškem. Najprej navede ustaljene opredelitve njegovih posameznih proznih žanrov in nakaže, da ga ljudsko pripovedništvo zanima s širšega, etnološkega vidika (kot »pomemben vir za globlje spoznavanje duhovne ljudske kulture«), nato predstavi nekatere glavne motive mitičnih, etnoloških in zgodovinskih povedk na Koroškem, pri čemer se opira na zbrano gradivo

zaslužnih koroških zbiralcev in na svoje zapiske. Od mitičnih bitij obravnava (h)ajde (izvor besede, kontaminacija z drugimi bitji iz antične mitologije), »gornega moža«, škuberla, škrata in škonpnjaka. Za zadnje tri se pridružuje Kretzenbacherjevemu mnenju, da so privzeta od Nemcev. Tudi poljskim vilinskim bitjem »žalikženam« (bele-, »častitljive žene«) poišče vzporednice v drugih mitologijah (grške moire, rimske parke, nordijske norne). Opozarja na preoblikovanje teh motivov v krščanstvu, na koncu pa poda nekakšen pregled slovenske zgodovine, ki se kaže v koroških povedkah (pokristjanjevanje npr. povedka o knezu Ingu; turški vpadi — Miklova Zala, Kralj Matjaž; spomin na hude bolezni; doba reformacije — povedka o knezu Ungnadu; francoska okupacija), ne da bi jih bilo mogoče imeti za trdne zgodovinske vire, ker se dogodki posameznih zgodovinskih obdobj med seboj pogosto mešajo in prepletajo. M. Matičetov v svojem referatu Basmi koroških Slovencev načena pomembno vprašanje slovenske folkloristike: slovenska strokovna terminologija za prozne žanre ljudskega slovstva. Zavzema se, da bi za pojem »Sage« oživili besedo povedka, ki je poleg Kelemine znana že pri Jurčiču, Trdini in Erjavcu namesto iz srbohrvaščine privzete pripovedke, ki tam pomeni celo nekaj drugega — pojem »Märchen«. Sledi zgodovinski pregled dosedanjih zbiralcev ljudskega pripovedništva med koroškimi Slovenci in predlog za bibliografski pregled tovrstnega gradiva s kritično oceno. Ob razmišljanju, zakaj je na Koroškem po ustreznih zbirkah sodeč tako malo pravljič, med drugim razmejuje pravljičico od povedke po izkušnjah, kakršne mu je dalo terensko delo: pravljičica traja daljši čas in zahteva večji ustvarjalni napor od pripovedovalca pa tudi od zapisovalca večjo spretnost kot pri povedki. Namenjena je poslušanju ne branju; v jeziku, dikciji, stilu, formulah se skriva tisočletna predpisemska pripovedna tehnika. Pravljičarji so svoj repertoar postopoma pridobivali in se »šolali« pri katerem svojih vzornikov. V. Vodušek se v svojem referatu Slovenska koroška ljudska pesem posveča vprašanju, kako in kdaj je slovenska koroška pesem predvsem v peti obliki dobila svoje značilne poteze, po katerih velja kot nekaj posebnega v okviru slovenske ljudske pesmi; kako je v tem pogledu povezana z drugim slovenskim etničnim ozemljem in z avstrijskimi nemškimi sosedi; ali glasbenim posebnostim ne ustrezajo podobni pojavi tudi na vsebinski in tekstno-strukturni ravni. Takih raziskav seveda močno pogrešamo tudi v širšem evropskem prostoru. Splošno redkost pripovednih pesmi v Avstriji njihovi raziskovalci razlagajo s tem, da so bile starejše pesemske plasti preplavljene z novim poskočnim ritmom, kar V. Vodušek navezuje tudi na Koroško. Ob znanem plesu »štajriš« je ta ritem prodril tudi v južne slovenske kraje, vendar njegova frekventnost v tej smeri pada. Značilnost koroških pesmi v poskočnem ritmu je, da se pojo v počasnem tempu, v kakršnem so se pele prvotne plesne pesmi; v tem tempu so ostale tudi poznejše kitične pesmi, medtem ko so v drugih slovenskih pokrajinah, kjer poskočnice že od začetka niso bile vezane na ples ali so se pozneje ločile od njega, sprejemale vse hitrejši tempo, kar je povzročilo postopno metrično in oblikovno transformacijo pri pesmih, ki so nastale po vzorec poskočnega ritma. Koroška pa je ohranila konservativnejšo stopnjo pri sprejemu novega, poskočnega ritma in v glasbenem pogledu. Raziskave GNI v Ljubljani so pokazale, da je štiri ali petglasno fantovsko petje, ki se je štelu za koroško regionalno posebnost, le starejši stil večglasnega petja, ki je nekoč prevladoval po vsem osrednjem slovenskem ozemlju in so njegove ostanke našli tudi južno od Koroške. K novim ugotovitvam so pripomogle raziskave glasbene kulture v Reziji, sedaj pa potrjujejo pravilno smer raziskovanja ljudske glasbe pri nas stratigrafija, ki je drugod še na začetku, in njeni rezultati o glasbi v Prekmurju in na Koroškem. Glasbene posebnosti teh dveh pokrajin se pri tem izhodišču kažejo ne kot samosvoj pojav, pogojen npr. z regionalno zgodovino, ampak kot zaostanek na prejšnjih razvojnih stopnjah, ki so morale biti nekoč skupne večini slovenskega ozemlja. Počasnejši tempo razvoja v obrobni pokrajini pa je vzrok večji konservativnosti posameznim kulturnim pojavom. Za obredni »prvi rej« iz Ziljske doline išče korenine v keltski substrat. F. C z i g a n si v esejističnem razmišljanju Koroška ljudska pesem danes prizadeva pokazati, kje ta pesem še živi in kaj bi bilo treba storiti, da bi zanimanje zanjo oživelo. Pomembno je njegovo spoznanje, da je nista zamorili samo tehničarji in spremenjene družbene razmere, ampak tudi umetna zborovska pesem.

Slede še predavanja iz umetnostnozgodovinskega (N. Šumi, M. Zadnikar, E. Cevc) in muzikološkega področja (J. Höfler), ki se dotikajo etnološke in folkloristične problematike docela obrobno.

Zbornik je s svojo raznotero in bogato vsebino tehtna publikacija, primeren odraz pozornosti naših strokovnjakov za koroško problematiko in dokaz prizadevnosti slovenskih kulturnih delavcev na Koroškem; njegovo vrednost povečujejo še besedno, osebno in stvarno kazalo ter kazalo geografskih imen, za kar gre posebna hvala urednikoma, samo na njegov izid je bilo pa treba le malo predolgo čakati.

Zato bi bila še toliko bolj naloga urednikov, da k zborniku oskrbita vsaj kratek uvod, v katerem bi nakazala, kje in kdaj so bili ti »Koroški dnevi«, kdo je bil pobudnik zanje in kaj je sprožilo to pobudo. Knjiga pride v roke tudi nepoučenim, ki bi morda želeli kaj več vedeti o stvari. Podnaslov »zbornik predavanj« si lahko pojmuje vsak po svoje.

Marija Stanonik

Burgenländisches Jahrbuch 1973. Herausgeber: Diözese Eisenstadt. Str. 192.

Navidezno »zasebna« publikacija ne vzbuja misli, da nam ima tudi kaj strokovnega povedati, čeprav se nam zazdi panonska lesena hiša v živih barvah na ovitku tako znana — in šele na zadnji strani besedila beremo: »...sprednja stran stare slovenske kmečke hiše, južno od Murske Sobotice, in na hrbtni strani slovenska kmečka domačija v Prekmurju« — tudi v barvah. Na notranji strani ovitka je fotografija Bleda, Ljubljane in pokopališča v Cerkljah pri Kranju — kar moraš uganiti v njihovem kvizu, da si pridobiš zastojno bivanje v Jugoslaviji in druge nagrade. V tem znamenju so zbrani tudi številni posnetki na umetniškem papirju, ki predstavljajo med drugim lesen vaški zvonik na prekmurskem Goričkem, »slovensko hišo«, fresko iz martjanske cerkve in eno iz selanske kapele, pogled na staro Ljubljano, na lončarsko peč v Filovcih in še slovenskih in hrvaških motivov.

Ves zbornik je urejen pod geslom: Panonija: prostor usode in srečanja. V uvodu k člankom o tem predmetu beremo npr. o sorodni panonski kulturi, ki jo raziskujejo tudi etnologi in »to kulturnozgodovinsko dejstvo (o kontinuiteti tradicije od Gradca in Budimpešte do Zagreba, op. V. N.) hoče Gradiščancem predstaviti in oživiti v besedi in podobi« ta zbornik (5). Na posebni strani pred podobami so kot gesla našete »skupnosti v panonskem prostoru« — med njimi dejstva iz ljudske kulture. Članki govorijo o gospodarskih stikih Gradiščanskega (hrv. Gradišće) s Hrvaško in Slovenijo, o kulturnih stikih Gradiščanskega z deželami panonskega območja, kjer je govor o zvezah zgodovinarjev, kakor so se uveljavile v módinskem simpozijem. Sledi krajše obvestilo »Ethnographia Pannonica«, temu pa članek Károlya Gaála »O skupnostih ljudske kulture v panonskem območju« in istega avtorja o »panonskem pirhu na Gradiščanskem«. Eszter Kisbán poroča o »vsakdanji prehrani v panonskem območju«. Poseben oddelek je posvečen »Našim sosedom: Sloveniji in Hrvaški; s podobami in splošnimi članki.

Drugi del knjige je posvečen štiristoletnici botanika C. Clusiusa, ki je hodil tudi po Prekmurju, s posnetki iz njegovih del ter življenju gradiščanske škofije, ki podpira z drugimi ustanovami ne le stike s Hrvaško, marveč tudi pospešuje narodno in kulturno življenje gradiščanskih Hrvatov. Ti dokazujejo kljub neugodnim razmeram krepko trdoživost na vseh področjih.

Vilko Novak

Makedonski folklor, Spisanie na Institutot za folklor, 6/12. Skopje 1973. 272 str.

Dvanajsta številka publikacije instituta za folkloro v Skopju prinaša gradivo s III. mednarodnega simpozija za balkansko folkloro, ki je bil v Ohridu poleti 1. 1973. Na sporedu je bilo naslednjih šest tém: 1. spomladanske ljudske šege, pesmi in igre pri balkanskih narodih; 2. dvojezičnost v prozornem ljudskem ustvarjanju; 3. problematika terminologije in klasifikacija kratkih žanrov; 4. pihalni glasbeni ljudski instrumenti z dvojnimi jeziki (tipa oboa) na Balkanu; 5. položaj in vloga žena pri izvedbi ljudskega plesa in petja; 6. cvetje v ljudskem ornamentu

pri balkanskih narodih. Od osemindvajset referentov je bilo dvainpetdeset tujih in štiriindvajset iz Makedonije, kar priča o velikem zanimanju za folkloro v tej naši republiki. Zaradi tolikšnega števila bodo referati objavljeni v dveh zvezkih in pričujoči prinaša čez trideset prispevkov, ki spadajo samo v prvo od prej naštetih tem tega simpozija. Slovenski etnični prostor zastopa G. F. Messner z Dunaja s prispevkom Spomladanske šege in pesmi na Južnem Koroškem.

Prva tema simpozija je že naslovljena tako, da kar kliče po primerjalnih razpravah in res so gostje precej nastopali s takimi referati, npr. A. Mustak'i (Albanija), Albanske pomladanske obredne pesmi (lazarske) in nekatere podobnosti z makedonskimi pesmimi; R. Angelova (Bolgarija), Eden od baladnih motivov v spomladanskih pesmih Južnih Slovanov; G. Spyridakis (Grčija), Spomladanska šega »guganje« pri Grkih in drugih narodih na Balkanu; E. Comisel (Romunija), Osnovne sestavine v spomladanski folklori pri balkanskih in predbalkanskih narodih; V. Frolec (Češkoslovaška), Sveti Jurij v ljudski tradiciji slovanskih narodov; K. Simitčiev (Poljska), Jurjevske ljudske pesmi in šege pri Makedoncih, Srbih in Bolgarih; I. M. Septunov (Sovjetska zveza), Jurjevo v folklori balkanskih narodov. Že iz teh naslovov se vidi, da je bila ena najbolj privlačnih tem jurjevanje, sv. Jurij. K temu so prispevali tudi sami Makedonci, npr. T. Vražinovski, Ostanke jurjevskega žrtvovanja v mestecu Valadinovo in vasi Marvinci; T. Žeželj-Kaličanin, Pesmi o zelenju v zahodni Makedoniji, B. Petrovski, Jurjevske pesmi pri zibanju v makedonskem ljudskem ustvarjanju, idr. Druge teme referatov makedonskih avtorjev so še: K. Penušliski, Tematika makedonskih pomladanskih obrednih pesmi, B. Ristovski, K preučevanju makedonskih lazarskih (= pomladanskih) ljudskih pesmi. Precej njihovih prispevkov je posvečenih glasbeni folklori v posameznih pokrajinah Makedonije, tako: T. Bicevski, H glasbeni karakteristiki lazarskih pesmi v Spodnjem Pologu (Tetovsko); G. G'org'iev, Nekaj glasbenih značilnosti v spomladanskih ljudskih pesmih v Makedoniji; M. Brzanov, H glasbeni karakteristiki lazarskih pesmi s Prespanskega, M. Dimovski, Lazarske orovske (oro) pesmi s Struge in njihove etnokoreološke značilnosti. Druge zanimive teme so še: J. Podolák (Češkoslovaška), Spomladanske pastirske šege (karpatsko-balkanske primerjave); G. Mihajlova (Bolgarija), Funkcija obrednih oblačil pri spomladanskih šegah pri Južnih Slovanih; E. Dunin (ZDA), Čoček kot obredni ples pri romskih ženah, idr.

Prispevki posameznih udeležencev simpozija se nadaljujejo še v rubriki Poročila in gradivo. Na koncu sledi besedilo diskusije in seznam sodelavcev obravnavane številke.

Marija Stanonik

Glasnik muzeja Kosova (Bulletin i muzeut té Kosovés) XI. Priština (Prishtinë) 1972. 407 str.

Muzej Kosova kot muzejska ustanova kompleksnega značaja obsega arheološki, srednjeveški, etnološki, zgodovinski in naravoslovni oddelek. Tako ima tudi njegova vsakoletna publikacija *Glasnik muzeja Kosova* temu ustrezno podobo, pravzaprav vsebino. V pričujočem letniku sta najmočnejše zastopani etnologija s folkloristiko in zgodovina.

Dr. H. Kaleshi z razpravo *Orientalni uticaji u albanskim narodnim pripovetkama* (prispevki, ki so pisani v albanščini, imajo povzetke v srbohrvaščini in narobe!) odpira pot za nadaljnje podrobne raziskave v tej smeri. Tu obravnava vplive v terminologiji, miljeju, pri osebah, verovanju, nadnaravnih bitjih. Na koncu dodaja kazalo povedk iz štirih knjig Proza pollare, ki imajo po njegovem mnenju orientalski značaj. Po njegovi analizi so v teh povedkah tri plasti: indijsko-perzijska, arabska in turška. Dr. Shefqet Pllana razpravlja o albanskih ženitovanjskih pesmih, ki so največ povezane s svatovskimi obredi, npr. ob prihodu neveste v novi dom; z njimi odstranjujejo vplive demonov, zagotavljajo rodnost in zakonsko srečo. K neobrednim sodijo take, ki opevajo rop neveste, itd. Ker so povezane z bojnimi podvigi in tragičnimi zaključki, so pripovednega značaja in na meji med epsko pesmijo in balado. Vendar so te pesmi danes izgubile podlago

v stvarnosti, saj v spremenjenih razmerah mladi sami izbirajo življenjskega partnerja. V teh pesmih se kažejo oblike preteklega in današnjega skupnega in osebnega življenja v albanski kosovski vasi. Prinašajo pa novosti v motiviki, figurativnosti in leksiki. Estetsko pomembne so tiste, ki opevajo nevestino slovo od domačih. V njih se spominja skupnega dela na polju, pri živini in po novem, skupnega življenja v šoli.

Mr. V. Bovan sodeluje z razpravo Tajni jezici radnika Sredske i Sirinića, ki je enako zanimiva za folkloriste, jezikoslovce in etnologue. Gre za dva skrivna jezika: boškačkega in protinjavskega, ki sta nastala med izseljenci z omenjenega področja, da so se lahko z njima sporazumevali vpricho tistih, ki bi jim sicer lahko kako škodovali. Avtor poudarja, da tu ne gre za jezik problematičnih ljudi, kot je v tej zvezi pogosto, ampak sta bila ta dva jezika pripomoček poštenih zidarjev, krojačev in drugih obrtnikov v zaščiti podrejenih do nadrejenih. Uspešno so ga uporabljali tudi v dopisovanju npr. še med I. sv. vojno. Avtor tudi analizira izvor leksike in dodaja slovar.

Zgodovinsko in etnološko enako veljavni sta razpravi Dr. B. Hrabaka Seoske zanatlije na Kosovu i susednim oblastima XV stoleća in Dr. M. Barjaktarovića Livci Janjeva kao izdanak starog rudarstva. V prvi avtor, čeprav je gospodarstvo Kosova v znanstveni literaturi že dobro obdelano, prinaša vrsto novih podatkov o naslovni problematiki in to na podlagi turških uradnih dokumentov iz tega časa, ki doslej še niso bili upoštevani. Na podlagi obširnega katastrskega popisa iz l. 1455 poroča o vrstah obrti in številu obrtnikov po vaseh, trgih in trdnjavah na Kosovu in v sosednjih pokrajinah v tem času, o tehnični ravni obrti, o osebnih imenih vaških obrtnikov in predpostavke o njihovem socialnem izviru in položaju. Avtor druge razprave pa govori o obrtniški dejavnosti — obdelovanju kovin prebivalcev Janjeva, potomcev nekdanjih rudarjev tamkajšnjega rudnika. Koristne podatke za etnološko preučevanje najdemo tudi v razpravi M. A. Puške, Socialno-geografska struktura i transformacija triju naselja u općini Peć.

Sledijo kritike in poročila ter poročilo o dejavnosti Muzeja Kosovo v času 1970—1972.

Marija Stanonik

Istorija, kul'tura, etnografija i folklor slavjanskih narodov. VII međunarodni s'ezd slavistov. Varšava, avgust 1973 g. Doklady sovskej delegacii. Moskva 1973, str. 946.

Najprej načelno besedo: na mednarodnih slavističnih kongresih — v smislu starih izročil o obsegu slavistike in dela njenih predstavnikov — sodelujejo tudi etnologi (pač pod raznimi naslovi). Zakaj sodelovanje slovenskih in menda sploh jugoslovanskih etnologov ni potrebno? — Zastopstva posameznih narodov na teh kongresih izdajajo svoje referate v skupni knjigi, kar je svojevrsten dokument za tujino in domovino.

Kakor obravnavajo zgodovinski referati tega zbornika južnoslovanska vprašanja, tako so nekateri referati posvečeni etnološkim in antropološkim vprašanjem. Prvi je T. I. Alekseeva in V. P. Alekseeva Etnogeneza slavjanskih narodov po dannym antropologii, ki prinaša k toliko obravnavanemu vprašanju na podlagi novejših literature prispevke o vzhodnih in zahodnih Slovanih. — Bliže nam je naslednji referat drugega avtorja in J. V. Bromleja: K voprosu o roli avtohtonogo naselenija v etnogenezi južnih slavjan. V nasprotju z mnenjem, da so se staroselci na Balkanu brez sledu izgubili med nanovo naseljenimi Slovani, nadaljuje avtorji že nakazana raziskovanja (m. dr. v Istoriji Jugoslavii I, 1963) paleoantropoloških in antropoloških dognanj. Zal moramo pripomniti, da avtorji glede zahodnega dela Balkanskega polotoka ne upoštevajo niti naših antropologov, predvsem ne N. Županiča, ne naših zgodovinarjev in lingvistov, ki jih je pri določanju zgodovinskega substrata treba vsekakor pritegniti.

Najbolj nas verjetno zanima referat S. A. Tokareva: Načal'nyj period slavjanskoj etnografii — toda hudo nas razočara, ker v vsem nizanju splošno znanih dejstev najprej slavističnih, pozneje pa tudi etnoloških prizadevanj pri posameznih slovanskih narodih ni besede ne o slovenskih prerodnih delih od sredine

18. stol. dalje, še manj pa o zbiranju in preučevanju ljudskega izročila pri nas od konca 18. stol. — če že ne bi bil segel od Valvasorja in Linharta, kot je storil drugod — in v prvi polovici 19. — ker do tod sega njegov pregled... Omenjena sta pač Jernej Kopitar kot slavist in Karadžičev učitelj ter Miklošič s študijo Rusalien... In še — med vsemi drugimi tudi Slovenska Matica... Kaj naj k taki stvarnosti rečemo? Mogoče le, da je bil tudi Tokarev v odboru, ki je »krojil« usodo spisu o Slovencih v žalostnega spomina Narody mira... Doslednost?!

Drugi članki so folklorističnega značaja — pa pogledjmo npr. N. I. Kravcova Romantizem v slavjanskih literaturah i fol'klor, kjer je med Hrvati dvakrat omenjen Vraz — in pika o nekih Slovencih. Medtem pa v istem zborniku očitajo »buržuaznim znanstvenikom« na zahodu, da ne upoštevajo dognanj sovjetske znanosti... Ali ne bi bilo potrebno, da ta bumerang krepko odleti nazaj med te vrste »temeljite znanstvenike«, pa večkrat in dosledno; tako bi se nehali imeti za poklicane sodnike in mednarodne poročevalce o neznanih (ali preziranih) jim dejstvih?

Tudi Čistov ni našel kakega slovenskega dela ob drugih priročnikih pri razmišljanju o etničnih vidikih slovanske folkloristike itn. Temu primerno je pisanje redkih slovenskih imen: Linhardt, O. Grafenauer... in pisanje naslovov v latinici.

Vilko Novak

Kalendarnye obyčaji i obrjady v stranah zarubežnoj Evropy. XIX — načalo XX v. — Zimnie prazdniki. — Akademija nauk SSSR — Institut etnografii N. N. Mikluho-Maklaja. Izdatel'stvo »Nauka«. Moskva 1973. — 360 str., brojne ilustracije i nekoliko tabla u bojama.

Izdanje je rad niza sovjetskih etnografa: autori su S. A. Tokarev, I. N. Grozdova, T. D. Zlatkovskaja, N. A. Krasnovskaja, L. V. Pokrovskaja, M. N. Morozova, N. V. Šlygina, T. D. Filimonova, N. M. Listova, O. A. Ganckaja, N. N. Gracianskaja, M. S. Kašuba, M. Ja. Salmanovič i (bugarska etnografkinja) T. A. Koleva. A pojedina poglavja obuhvataju: sad pojedine (suvremeno uzete) narode, sad neke grupe naroda (po nekoj njihovoj srodnosti ili koeksistenciji) sad određene države — kao okvir izlaganja; tako su u zasebnim poglavljima prikazani običaji zimskoga kruga Finaca pa Rumuna, Bugara i dr., dok su u drugima obuhvaćeni napr. Valonci, Flamanci i Nizozemci u istom poglavlju »Narodi Belgije i Nizozemske«; slično narodi pirinejskoga poluotoka zajedno a tako i »Narodi Jugoslavije« i sl. Razumljivo je stoga da je i ovo izdanje primjer, kako naučno etnološko prikazivanje kultura trpi od toga, što ne prikazuje organski povezano ono, što po prošlosti i po sadašnjosti pripada zajedno, posmatrano etnološki, odnosno trpi od toga, što često prikazuje na taj način sinoptički ono, što je (uvelike) različno, u prošlosti a i u suvremenim odnosima, ali je vremenski koeksistentno. A ne mogu se prevladati te teškoće zbog toga, što se prikazivanje provodi u okvirima kao što su gore navedeni, mjesto »kulturnih obrazaca« (odnosno njihovih prostora, areala) — bez obzira na sadašnje narode i njihove ogranke, na religije ili konfesije, na političke tvorbe pa i jezično-dijalekatske ili druge kakve granice. Stajalo bi to dakako do toga, da se za prostor Evrope smišljenim, opreznim pa i dugim analizama i poredbama uoče i utvrde »kulturni obrasci«, svaki od njih u sebi do znatne mjere ujednačen i svojim posebnostima obilježen i tim različan od svih okolnih obrazaca, a svaki od njih vezan uza svoj kulturni areal ili, bolje, svaki usredotočen u svojoj prostornoj jezgri-arealu, oko koje se pružaju prelazni pojasi prema okolnim takvim jezgrama drukčijega etnološkog značaja. Tako bi se na osnovi jednoga jasnijeg, znanstveno utemeljenog a praktički provedivog načela mogla usmjeriti etnološka regionalizacija cijele Evrope, gdje se ne bi stalno kosilo po nekoliko često posve suprotnih ili nespojivih načela i smjerova etnološke grupacije odnosno regionalizacije ovoga kontinenta — a ta se pomalo sve više nazire. Tako se i ovdje, osim gore spomenutoga, desilo, da su npr. »Zapadni Slaveni« obuhvaćeni u jednom poglavlju zajedno, dok su južni Slaveni razdvojeni u dva poglavlja »Narodi Jugoslavije« i »Bugari«; a neki mali etnički

subjekti, sa stajališta etnološke relevantnosti njihovih tradicijskih kultura bez sumnje vrijedni iscrpne informacije (kao Retoromani, Baski) prolaze oskudnije zastupani.

Obzirom na svrhu ovakvoga izdanja pa na studij običaja evropskih naroda uopće — kako se to izlaže u uvodnom poglavlju — bilo bi još tema za manje ili više teorijsko raspravljanje, no materija pojedinih odsjeka pobuđuje također jednako na osvrtne stvarne naravi.

Izdanje sadrži poglavlja, pisana pretežno etnografski informativno, da se čitač može ukratko upoznati i orijentirati se o običajima zimskoga kruga evropskih naroda, dok prošlost, razvoj, podrijetlo ili starinu upoznaje za neke — onoliko, koliko se bez rezerva može prema dosadašnjim rezultatima njihova studija kazati. Pažnju tu posebno privlači poglavlje »Narodi Jugoslavije«. Tu se u prikazu ovih običaja kod Slovenaca može primijetiti odsustvo IV. sveska »Prazničnoga leta Slovencev« N. Kureta s obiljem građe upravo za ove običaje; i »Slovenska ljudska kultura« V. Novaka bi se reda radi morala naći među navedenom literaturom kao i I. i II. svezak »Narodopisja Slovencev« s prikazom ovih običaja B. Orla (da se ne spominje već dakako zastarjela je ipak još koristna, a i poredbena, obrada I. Navratila »Slovenske narodne vraže in prazne vere« u »Letopisu Matice Slovenske« 80-tih godina prošloga stoljeća). — Kako je u ovom poglavlju izredano mnogo podataka s ciljem da se pokaže kao osobito značajna i obilno zastupana ovih običaja magička anticipacija plodnosti, što je potpuno opravdano i stalno naglašavano, kao da nema dovoljno u toj vezi o svetačnim »obrednim« pecivima ovoga doba godine, njihovu obilju oblika, plastičnih tjestenih likova na njihovim površinama i postupcima s njima, pa nema iz toga mnoštva ni ilustracije takvih peciva (od tolikih poznatih i pristupnih) ni nekih značajnijih objavljenih radova o njima npr. V. Milutinovićeve o obrednim pecivima u Vojvodini (u GIEI-SANU XVI—XVIII — Beograd 1971) ili F. Kotnika o *poprtniku* (u »Slovenskim starosvetnostima«, Ljubljana 1943); ovdje se može dodati, da ni u poglavlju o Bugarima za isti ovaj predmet nema novijega priloga Hr. Vakarelskoga (u »Izvestija na Institut za izobrazitelna iskustva« BAN III, Sofija 1960). Izlaganje je u ovom poglavlju u glavnom ograničeno na *česnicu* a da nije objašnjen ovaj folklorski vrlo relevantan naziv i njegovo prvotno značenje, premda je letimično zabilježeno, da se u to pecivo nešto umijesi (novac, ali i koješta drugo); a nema zabilježena naziva *vasiljica* (s pripadnim objašnjenjem njegova podrijetla). Tu se ne bi moglo reći (str. 244) da je pravilo da se peče više peciva za Božić — vrlo je često samo jedno veće.

U ovom bi poglavlju o narodima Jugoslavije bilo na korist, da je zbog širega kruga interesenata pa i stručnjaka (u Sovjetskom savezu i izvan njega) da su korišteni ili bar u bibliografskim podacima navedeni za Makedoniju radovi M. S. Filipovića: Običaji i verovanja u skopskoj kotlini (Beograd 1939) i S. Tanovića: Srp. nar. običaji u devdelijskoj kazi (Beograd 1927), a za Fince pun (mjesto nepotpunoga) bibliografski podatak za važan izvor K. Vilkkuna: Volkstümliche Arbeitsfeste in Finnland (Helsinki 1963).

Od brojnih omašaka — dijelom možda tiskarskih — koje čitač ne bi mogao sam uočiti pa i popraviti, neka se spomene stalno pisanje »u Neumi« mj. »u Neumu«, ime autora »Mödendorfer« mj. »Möderndofer«, »V. Tanović« mj. »VI. Cvitanović«, »M. Frano« mj. »F. Mikac«.

Za prikaz ovoga cikla običaja u Albanaca posabrano je vrlo mnogo iz objavljenih izvora, doista razmjerno oskudnih upravo za ovu granu narodnih tradicija — izostao je ipak vrlo koristan i od kompetentnoga poznavaća albanskih tradicija E. Çabeja: Albanische Volkskunde (Südost-Forschungen 25, München 1966).

Nije razumljivo, kako je »Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens«, znatan izvor i za običaje ovoga izdanja, i ne samo njemačke, označen kao izvor samo u poglavlju o »Austrijancima« a ne spominje se uopće u poglavlju o »Nijemcima«. Bilo bi korisno da je za prikaz norveških običaja ove vrste iskorišteno nekoliko studija L. Weiser-Aall o božićnom patuljastom demonu i božićnoj kozi, o božićnom drvetu i o božićnoj slami. — U vezi s božićnim drvem (»jelkom«, »borom«) ne će čitač doći do spoznaje da njegovo postanje i prve pojave još nisu bez ostatka riješen problem pa u navedenoj literaturi nedostaje nekoliko ozbiljnih i dalekosežnijih studija o tome — kao W. Krogmanna: Die

Wurzeln des Weihnachtsbaumes (Rheinisches Jahrbuch f. Volkskunde 13/14, Bonn 1962/63) pa C. A. Skrivera: Der Weihnachtsbaum. Geschichte u. Sinndeutung (München 1966).

U nekim se poglavljima mnogo izlaganja i ilustracija odnosi na maske i maskirane ophode u ovo doba, no osim izdanja Hansmanna C.: Masken, Schemen, Larven (München 1959) nema tu ni izdanja »Masken in Mitteleuropa« (Wien 1955, izd. L. Schmidt) ni sveska 63. »Schweizerisches Archiv für Volkskunde« (Basel 1967) s priložima niza autora iz gotovo čitave Evrope (osim što su odavde preuzete samo 4 slike).

Autorima nekih od poglavlja jamačno nije bila dohvatna sva relevantna literatura o ovim običajima — i to dakako donekle objašnjava mnoge gore spomenute slučajeve. To će biti i razlog, što se u nedostatku dovoljnoga poznavanja rasprostranjenosti pojedinih običaja a i razumljive nužne sažetosti izlaganja iznose pojedine ovakve tradicije bez ograničenja bilo na određene etničke nosioce bilo na neki areal — jer protivno može zavesti neopreznoga čitača na neopravdane generalizacije.

Šteta je, što ni izbor ni reprodukcija ilustracija nisu na primjernoj razini — za ovu se svrhu moglo i iz dohvatnih izdanja probirati značajnijih i brojnijih slika a dobiti i posve izvornih od mnogih ustanova, koje raspolažu mnoštvom često prvorazrednih snimaka i crteža. Tako je šteta i jednostrano, što je u poglavlju o Jugoslaviji otisnuto svega 5 slika, a od toga 4 sve iz »Schweiz. Archiv für Volkskunde« 63, sa samim maskama i maskiranjem.

Na kraju knjige prof. Tokarev je pokušao sintetizirati ono najznačajnije ovih zimskih »blagdanskih« i njima blizih tradicija u 17 tačaka, jer da »već letimičan ogled... izloženih činjenica otkriva opstojanje korjenitoga srodstva zimskih običaja ovdje obradenih naroda« (s. 330) pa se tu na pr. bilježi kao takvo općenito evropsko i uloga vatre (dijelom kao očisnoga elementa), vode (vjerojatno iz kulta vode, izvora), zelenila (kao simbola besmrtnosti prirode, kao izvora života), gatanja o vremenu (kao, vjerojatno, najprimarnije komponente ovoga skupa običaja) i dr.

Ovo bi izdanje moglo dobro poslužiti i na zapadu, kad bi se oslobodilo nedostataka, od kojih su neki znatniji gore pretreseni, pogotovu ako i obradba daljih godišnjih običaja evropskih naroda ne iznevjeri očekivanja — a u prijevodu za one, koji se ne mogu služiti ruskim jezikom, jer nakon knjige E. Fehrla o godišnjim običajima naroda Evrope (1955) nema izdanja ove vrste, sadržine i opsega.

Milovan Gavazzi

Narodna umjetnost, 10. Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1973. 463 str.

Deseta številka zbornika *Narodna umjetnost* je posvećena 400-letnici hrvaško-slovenskega kmečkoga upora l. 1573. S tem namenom prinaša razprave sodelavcev Instituta za narodnu umjetnost v Zagrebu o slovstveni tradiciji, navadah, folklorni glasbi in plesih iz Stubice in njene širše okolice, kjer je bilo glavno prizorišče zgodovinskega upora pod vodstvom M. Gubca.

Divna Zečević najprej poroča o svojih vtisih s terenskega dela in označuje izjemnejše pripovedovalce, nato pa prinaša trinštirideset besedil o »seljačkoj buni i kmetskom životu u široj okolici Stubice«. Sledi njena razprava Usmene predaje kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode, ki odpira nova izhodišča za raziskovanje in predvsem interpretacijo ustnega izročila kot umetniške strukture. Pri tem se opira na Poetiko prostora G. Bachelarda. Vendar je dobršen del razprave posvećen ugotovitvi odnosov med literarnim delom in ustnim izročilom in pri tem ugovarja R. Jakobsonovi in P. Bogatyrevi opredelitvi, da folkloru sodi v sistem jezika (langue) glede na govor (parole), če problematiko prenesemo v De Saussurevo terminologijo. Mnenja je, da dela ustne književnosti res obstajajo kot »langue«, toda uresničujo se v sistemu »parole«, tj. v neposredni izkustveni stvarnosti jezikovnega pojava. Tu pa se pojavljajo variante, katerih bistvo je različna organizacija besedila. Zavzema se za lingvistično razločevanje pojmov jezik in besedilo po R. Katičiću. Pozorno se ukvarja

z opredelitvijo (ne)literarne informacije in s problemi tipologizacije povedk kot samostojne preproste slovstvene oblike. Zaustavlja se še pri drugih teoretičnih vprašanih, ki bi bila vredna omembe, vendar naj dodamo le še, da je razprava pomembna osvežitev v tovrstnem teoretičnem prizadevanju, vredna posnemanja.

Maja Bošković-Stulli v svoji razpravi Odnos kmeta i feudalca u hrvatskim usmenim predajama obravnava v tej luči najprej povedke o Kralju Matjažu, ki so veliko bolj razširjene na Slovenskem in Slovaškem kot na Hrvaškem, čeprav so v času ilirizma slovenske povedke o njem našle v hrvaških časopisih precejšen odmev. Pri tem upošteva tudi raziskave dr. I. Grafenauerja in dr. M. Matičetova o Kralju Matjažu na Slovenskem. Nato navaja še živo izročilo o Matiju Gubcu in kmečkih uporih, na kar je precej vplival Šenin roman Seljačka buna. Iz njih zveemo za težke razmere tlačanov pod fevdalci, ko so morali npr. graditi mesta in trdnjave, ki jih občudujemo še danes.

Olinko Delorko sodeluje s prispevkom Usmena poezija Gupčeva zavičaja in poročja, da od 244 pesmi, ki jih je zbral na tem področju, niti ena ne omenja kmečkega upora ali njegovih voditeljev, pač pa jih je nekaj, ki opevajo težko življenje tlačanov. Navaja in interpretira nekatera besedila in ugotavlja njihove variante, na koncu pa dodaja še šestinpetdeset besedil.

Zorica Rajković v obsežnem uvodu razprave Narodni običaji okolice Donje Stubice najprej navede nepričakovano spoznanje, ki ga ji je dalo terensko delo, da se namreč dajo najti neke zveze med zgodovinskimi dogodki in današnjimi prebivalci Gubčeve pokrajine. Glede na to, da je po njenih opažanjih folklor tu bolj živa kot marsikje drugje, navaja tri tipe ohranjanja folklor na tem področju. Nato obravnava metodo terenskega dela in daje v zvezi s tem pripombe, ki so vredne globljega premisleka. Sledi razprava o šegah življenjskega in letnega cikla.

N. Bonifačić Rožin je razdelil zbrano gradivo za razpravo Folklorne kazalište u južnom dijelu Hrvatskog Zagorja v: 1. priložnostne dramske scene: a) igre mladine in delovnih večernih shodih; b) igre na svatbah — maškare, svatje, godci; 2. dramske scene pri letnih šegah: a) obhodi za verske praznike, b) pustne maškare in njihove igre. Na koncu dodaja osemnajst dramskih besedil.

I. Ivančan pri raziskavi plesov (Narodni plesovi u Gupčevu kraju) ugotavlja, da so tu žive variante plesov, ki so znani v drugih pokrajinah Hrvaške in v Sloveniji. Pri tem je pomembno, da se ne zadržuje le pri koreoloških sestavinah plesa, ampak tudi pri njegovi širši vlogi in pomenu v družbenem življenju. J. Bezić posveča svojo pozornost vokalni in instrumentalni glasbi (Raznolik glazbeni svijet šire okolice Donje Stubice). Preden preide na notne zapise, komentira prejšnje zapisovanje s tega področja, kjer gre izjemno mesto nedvomno S. Vrazu. Med drugim potrjuje že znano dejstvo, da Hrvati kajkavci radi sprejemajo in pojo tudi slovenske pesmi. Posebni poglavji posveča tudi ritmu — kot različni merski enoti in različnosti v repertoarju posameznih pevcev.

V poročilih in kritikah so ocenjeni tudi prvi zvezek zbirke Slovenske ljudske pesmi, prva številka zbornika Traditiones in Slovenski etnograf, letnik XXIII do XXIV iz Ljubljane.

Nazadnje je objavljena še kronika — pomembni rezultati 25-letnega dela Instituta za narodnu umjetnost v Zagrebu (1948—1973).

Marija Stanonik

Traditionen der Fastnacht. (Referati simpozija od 7. do 9. decembra 1972 v Kölnu v okviru razstave »Masken und Narren« v kölnskem Mestnem muzeju 1972—73.) Ur. Günther Albrecht in Maria Schmidt. Brez naslovnega lista. [Köln 1973] 124 str. (cikl.)

Če izvzamemo uvodni informativni prikaz Wilhelma Kutterja Die schwäbisch-alemannische Fasnacht in Filmen und Dias (1—22), je skoraj vseh 8 preostalih referatov ubiralo nam v raziskovanju šemskih šeg nekam nenavadna pota. (Izpadel je referat Erwina K. Scheucha Soziologie der Fastnacht). Za nas nenavadna zato, ker gre pri obravnavanih šemskih šegah vseskozi za izročila malih mest in trgov — z velemestom Kölnom vred —, torej ne za vaško, v kon-

vencionalnem, danes že anahronističnem pomenu »folklorno« pustovanje. »Mestno« pustovanje nele omogoča, ampak tudi terja raziskovalne metode za »mestno« folkloro, ki se v tem primeru seveda ne smejo zapreti historičnim razsežnostim predmeta. Zakaj ti mali pisani karnevali z bogastvom svojih šemskih likov so rezultat zgodovinskega razvoja, ki pa ne sega čez srednji vek ali niti ne do srednjega veka. V takih karnevalih je odveč iskati (»ahistorične«) vezi z »davnimi tisočletji«. V glavnem gre pač za neposredni vpliv malih vladarskih dvorov, značilnih za razdrobljeno Nemčijo pred 1870—1871, dvorov, ki so po italijanskem zgledu prirejali za svoj krog razkošne pustne zabave in celo že zgodaj vabili italijanske komedijante (commedia dell'arte). Patriciji, meščani so jih posnemali. Kar danes živopisno mrgoli o pustu v švabsko-karnevalskem prostoru, je torej pomeščanjeno fevdalno blago, večidel tujega izvora, in etnologi s sociologi vred raziskujejo njegov zgodovinski razvoj, njegovo sedanje mesto, njegovo vlogo in upravičenost v sodobnosti, njegove perspektive v družbenem razvoju prihodnosti.

To je treba vedeti, ko prebiraš te v mnogočem zelo sodobno orientirane referate. Takšen je, postavim, referat Martina Scharfeja Südwestdeutsche Fasnet — Ansätze zur kritischen Analyse eines Brauchkomplexes (61—69) ali Maxa-Lea Schwinginga Fastnacht und Grosstadt am Beispiel Köln (111—12)2, tudi Gottfrieda Korffja Zur Ökonomie der Fastnacht (51—60). Verjetno je sodil med referate te vrste tudi že omenjeni referat E. K. Scheucha, ki žal ni objavljen (zaman ga tudi iščem v Zeitschrift für Volkskunde 1973, kjer naj bi bil izšel po napovedi v zborniku). Tübingžani so ubirali na simpoziju, kakor kaže, svojo znano radikalno pot. Trije referati so segli v zgodovino, a nobeden ni zgolj faktografski: Hans-Ulrich Roller Der Schembartlauf als städtische Repräsentationsveranstaltung (34—39), Hans Moser Münchener Fasching — historisch gesehen (70—97), posebne pozornosti pa je vreden pronicavi referat Utza Jeggelja Fasnacht im Dritten Reich (40—51). Ledino je zaoral Fritz Bose z referatom Musik zu Fastnacht (23—33) — pri nas jo je na ožjem področju zaorala Zmaga Kumer na sestanku »Alpes Orientales IV« v Gradežu 1964 (Volksmusik-Instrumente der slowenischen Maskenwelt). Regionalni pomen ima Herberta Schwedta referat Alemannische Maskenschnitzer (98—110).

V sodobnost usmerjeni referati so izrekli marsikatero novo trditev ali pa so stara dognanja osvetlili s sodobne strani; v preteklost segajoči prispevki so tudi prinesli mnogo neznanega ali doslej neopaženega, tudi krivo presojenega, pokazali so zveze, ki jih doslej nismo bili vajeni videti. Prijatelju Wilhelmu Kutterju pa ne morem pritrditi, če izvaja značilne »bele« šeme iz Arlecchina, bel je bil vendar Pulcinella (rim. Pullicines). Sicer pa v našem raziskovanju šemskih šeg mimo tega zbornika ne bomo mogli. Opozarja nas, da se tudi mi ne bomo smeli omejiti samo na naš »vaški« pust, ampak se bomo morali posvetiti tudi raziskovanju pusta po naših malih mestih in trgih. Saj se že nekaj časa zavedamo, da folkloro ni doma samo na kmetih, ampak tudi v »urbanih« naseljih, ki so lahko zelo stara. V njih ima karneval — za razliko od »vaškega« pusta — večidel tudi svojo dokumentirano zgodovino, ki čaka raziskav.

Kuret

Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde, hrsgg. von Erhard Riemann, Bd. 15. N. G. Elwert Verlag, Marburg 1972, 420 str.

Kakor vsi zadnji zvezki tega niza je tudi 15. zvezek resna, tehtna publikacija, ki dela čast nemški skrbnosti in raziskovalni metodiki. Med 13 prispevki jih je nekaj, ki vzbujajo našo pozornost in jih tudi pri nas lahko vsakdo s pridom prebere, čeprav niso z našim zanimanjem v neposredni zvezi. Letopisi tega niza nastajajo iz vnete skrbi nemških narodopiscev, da se ljudsko izročilo nemških priseljencev in »pregnanec« iz južnovzhodne Evrope reši pozabe. Ne bojijo se dostikrat precejšnjega truda, ko obiskujejo rojake v njihovih novih domovih in naselbinah, da skrbno zapišejo in posamejno vse, kar še morejo izvedeti od starega rodu, ki naglo odmira. *Methodologijo* tovrstnega »terenskega« dela opisuje Alfred Cammann (Probleme und Methoden der Feldforschung aus der Bestandsaufnahme ostdeutscher Volkskunde in der Gegenwart, 378—407). Prispevki obravnavajo raz-

lične teme iz ljudskega življenja raznih pokrajin južnovzhodne Evrope. Vzhodno-in zahodnoprusko *ljudsko umetnost* obravnava Erhard Riemann (Ost- und westpreussische Volkskunst, 7—21) ob številnih izvrstnih ilustracijah. *Naselitvi* severnega češkega roba v lužiški sosesčini posveča svoj prispevek Bruno Schier (Die Besiedlung des Jeschken-Iser-Gaues, 22—46). Pregled *verovanj* o duhovih in strahovih v sudetskih deželah objavlja Herta Wolf-Beranek (Hausgeister und Kinderschreck in der Sudetenländern, 104—131). Več prispevkov je posvečenih *božičnim šegam* in pojavom, ki so z njimi v zvezi (jaslice, igre). Tako piše o nemško-čeških božičnih šegah Rudolf Zrúbek (Weihnachtsbräuche aus der deutsch-tschechischen Kontaktzone des Adlergebirges, 47—79). O kočevskih božičnih šegah izčrpno razpravlja Richard Wolfram z uporabo slovenskega primerjalnega gradiva (Die Weihnachtsträuche in der Gottschee, 314—377). Nove poglede ob novem gradivu odstira v svoji študiji o *prenosnih* (koledniških) *jaslicah* Josef Lanz (Tragkrippen in Böhmen, Mähren und Schlesien, 80—103). O glasbenem (pevskem) deležu v *jasličnih igrach* starega Heba poroča Karl Schubert (Das Liedgut des Alt-Egerer Krippentheaters, 132—221). O usodi *pesemskih* obrazcev mikavno razpravlja Wiegand Stief (Das Wallfahrtsliederrerepertoire eines Egerländer Sängers. Zur Überschneidung von Variante, Kontamination und Ähnlichkeit, 222—272). Rudolf Hartmann priobčuje prispevek o podonavski švabski *noši* (Sonderfälle donauschwäbischer Volkstracht: Cseglédbercel und Mösz, 299—313). Hrvaški narodopisci utegnejo z zanimanjem prebrati sestavek o *ribičih* v Slavoniji med Dravo in Donavo (Waltraut Werner, Von den Fischern der slawonischen, ehemaligen deutschen Bauerngemeinde Sarwasch im Drau—Donau—Winkel, 272—298). Usodo banatsko-nemških *izseljencev v Kanadi* predstavlja Hermann Dettmer (Banatdeutsche Auswanderer in Montreal. Gemeinschaftsleben und Integrationsprozess in einer nordamerikanischen Metropole, 409—415).

Kuret

Gyula Ortutay, *Hungarian Folklore. Essays*. Akadémiai Kiadó Budapest 1972. Str. 430.

Gyula Ortutay je vzrasel kot študent madžarske filologije in etnologije (prof. S. Solymossy) v Szegedu v družbi več znanstveno in umetniško nadarjenih tovarišev (npr. pesnik Miklós Radnóti), ki so si ustanovili tedaj klub Segedski mladi. Ortutay je zgodaj začel zapisovati ljudske balade, ki mu jih je ilustriral slikar György Budai, in povedke, tako da je njegova knjiga s pravljicami Mihály Fedicsa prva te vrste pri Madžarih. Docela se je posvetil tej panogi folkloristike, ki jo je predaval na peštanski univerzi, dokler ni prevzel vodstva etnološke raziskovalne skupine pri Madž. akademiji znanosti. On je tudi glavni urednik njene revije Acta ethnographica. V nemščini je priredil zbirko madžarskih pravljic in pregled Kleine ungarische Volkskunde (Budapest 1963), ki pa ne upošteva stvarne kulture, kakor ne že prejšnja manjša madžarska oblika tega dela.

Ob Ortutayevi šestdesetletnici so izdali izbor njegovih krajših spisov v angleščini in jih s tem približali mednarodni strokovni javnosti. Prvi od treh delov knjige vsebuje teoretične spise o madžarskem pesniškem ljudskem izročilu z najširših vidikov. Pisatelj je bil od nekdanj družbeno in politično delaven (še danes zavzema vidne funkcije), zato so ti njegovi spisi napisani s poznavanjem zgodovine, družbenega razvoja na Madžarskem in celotnega kulturnega življenja. O tem priča zgornji uvodni esej: Science and Politics, napisan 1961 za pariški Combat. Prva, obsežna študija o raziskovanju ljudskega življenja na Madžarskem pa prikazuje predvsem, kako so se tudi drugi piščiči izobraženci poleg etnologov ozirali na zapleteno in težavno stanje madžarskega kmetstva in poljskega delavstva. Ta študija iz 1937 vsebuje mnoge sodobne poglede tako na celotno ljudsko življenje kot na ustno izročilo in njega študij posebej.

Izvirna glede zamisli je naslednja študija o pomenu šolanja v madžarski kmečki omiki. — Prvotako iz 1937 je prevod knjižice Madžarsko kmečko življenje, zanimiv zavoljo zgodovinske razdalje in tudi zato, ker je avtor med red-

kimi tedaj skušal ob eksaktnih raziskavah gledati na ljudsko življenje s širših vidikov, saj so v tistih letih na Madžarskem skoro modno v velikem številu gojili »sociografijo« in kakor so to že imenovali, tako pisatelji — izoblikovala se je posebna skupina »ljudski pisatelji« — kot študenti in zastopniki raznih strok.

Kmalu po zadnji vojski je nastalo Ortutayevo predavanje o najnovejših nortranjih selitvah na Madžarskem in etnološkem raziskovanju. — Posebno mesto Madžarov med vzhodom in zahodom z vidika etnologa obravnava avtorjev referat na etnološkem kongresu v Budimpešti 1965.

Teoretični spisi z avtorjevega ožjega področja obravnavajo »načela ustnega izročila v ljudski kulturi« — zavoljo madžarskih primerov poučno; vprašalnico za zbiranje gradiva o betlehemskih (= božičnih) igrah in obhodih ter razmerje Jakoba Grimma do madžarske folkloristike.

Drugi del knjige prinaša tri študije: uvod v avtorjevo zbirko kmečkih pravljic iz Nyira in Rétköza (Nyiri és rétközi parasztesék, 1935), predgovor pravljicam Mihálya Fedicsa (Fedics Mihály meséi, 1941) — knjigi enega samega pravljničarja — in predgovor Madžarskim ljudskim pravljicam (Magyar népmesék, v angleščini Hungarian Folktales, Budapest 1962, v nemščini pa v petih izdajah med 1957—1969 v češčini 1966, v japonsščini 1960 in finščini). Vsi ti spisi zaslužijo poznavanje vsaj folkloristov pri nas, če želimo kaj vedeti o sosedih; gotovo bo kaj uporabnega za primerjalno raziskovanje. Za spise v tujih jezikih pač ne velja izgovor, da so zavoljo madžarsščine nedostopni.

Tretji del knjige obsega »Portrete« madžarskih folkloristov, štirinajst po številu, od Samuela Tessedika in G. Berzeviczyja v 18. stoletju do Béle Bartóka in avtorjevega sodobnika ter prijatelja Jánosa Hontija. Tudi ti eseji so bili napisani ali prebrani v radiu v različnih letih in sestavljajo na tem mestu poučno celoto.

Močno razvita madžarska etnološka dejavnost je zaradi jezika ostalemu svetu v glavnem neznana. Glavni posrednik njihovih dognanj so Acta ethnographica v tujih jezikih, zato je razveseljivo vsako delo, ki nam omogoča spoznati v razumljivem jeziku njeno vsestransko in tako uspešno delo. In med takimi deli je tudi knjiga Gyule Ortutaya.

Vilko Novak

Festgabe für Oskar Moser. Beiträge zur Volkskunde Kärntens. Verlag des Landesmuseums für Kärnten, Klagenfurt 1974. 160 str., s slikami (= Kärntner Museumsschriften 55).

Za 60-letnico koroškega narodopisca Oskarja Moserja je Koroški deželni muzej izdal jubilejni zbornik. Ravnatelj muzeja Franz Koschier uvodoma predstavi (9—12) slavljenčevo življenje in delo. Moser je od l. 1971 ordinarij za narodopisje na graški univerzi in predstojnik njenega narodopisnega inštituta. Na Koroškem se je uveljavil kot muzealec, vzporedno pa že od vsega začetka kot raziskovalec domala vseh panog ljudske kulture na Koroškem. Vpogled v njegovo delo daje seznam njegovih najvažnejših objav (sestavil J. Höck, 13—25). Mnogo tehtnih spisov je objavil v Carinthiji 1, iz zadnjega časa so številni članki v Die Kärntner Landsmannschaft. Moser je hitro našel pot v svobodno delovno skupnost vzhodnoalpskih narodopiscev »Alpes Orientales«, ki smo zanj, kakor je splošno znano, dali pobudo Slovenci (prvi sestanek 1956 v Ljubljani). Mnogo Moserjevih del, ki se dotikajo tudi slovenske ljudske kulture na Koroškem, odlikuje znanstvena objektivnost. Njegov poznejša usmeritev nam ga je, žal, odtujila. Iz Moserjevega obširnega opusa zanima Slovence marsikaj. Njegov prispevek k raziskovanju ljudske kulture Slovencev na Koroškem kliče k pretrazu in oceni. Nedavno je izšla njegova knjiga »Hauslandschaften und Bauernhäuser in Kärnten«, ki bomo o njej poročali v naslednjem letniku.

Med prispevki v zborniku je na prvem mestu tudi za nas zanimivo poročilo o pokopavanju Pusta v Labotu (Das letzte Lavamünder Faschingsbegraben, 27—41) Seppa Walterja. Dasi izhaja v glavnem iz krajevne anekdote in iz šege v že ponemčenem trgu, utegne biti izročilo vendarle važno za podobo pustnih šeg v Podjunu. — O kočevarskih velikonočnih šegah govori prispevek Richarda

Wolframa (Die Osterbräuche in der Gottschee, 43—67). Izčrpna študija primerjalno uporablja tudi slovensko gradivo. — Franz Lipp predstavlja prizore s konjeniškiimi igrami na gornjeavstrijskem pasu (Pferderennen, Ringelstechen und Fassreiten auf einem oberösterreichischen Lederranzen, 69—79). Izdelek krajsko vezene s perjem (Federkielstickerei) in v usnje vgravirane risbe. Le-te kažejo konjeniške prizore, ki spominajo na znano zadevanje obročka (alka!) ali na razbijanje soda (štehvanje). Takšne igre so bile menda razširjene na konjerejskem področju Mühlviertla. Pas je mogel biti nagrada za zmagovalca. Iskanja zvez z Ziljo se Lipp ne loteva. — Elfriede Grabner izčrpno obravnava tudi pri nas znano izročilo, da so lekarnarji svojčas iz rdečelascev izdelovali posebno zdravilo (Der Mensch als Arznei, 81—95). — O svojevrstnem koroškem igerskem vodji iz našega stoletja poroča Leopold Kretzenbacher (Sylvester Wietinger/Metnitz und die Krise des Kärntner Volksschauspiels zu Beginn des 20. Jahrhunderts, 97—117). — Karl Haiding opisuje zanimivo pričevanje o rudarskih plesih z meči in obroči (Ein Ennstaler Zeugnis zum Schwert- und Reifentanz der Bergknappen, 119—130), Kurt Conrad pa o raziskovanju salzburških skednjev v koroški sosesčini (Probleme der Scheunenforschung im Lande Salzburg, 131—139). — Zbornik končuje prispevek Franza Koschierja o koroških vezeninah s križnim vbodom (»Es ranken Blumen aus dem Herzen, es hüten Hirsch und Pfau«, 141—158). Avtor pač omenja modro-rdeče vezenje kot slovenski vpliv (149), toda le izjemoma navaja provenienco obravnanih primerkov (Kanalska dolina 149, Sveče v Rožu 151, Gosposvetsko polje 153, Gorenjsko 155 in morda še kje), tako da ostaja prava podoba »koroških« vezenin nejasna, zabrisana. Avtor na koncu (158) sicer omenja, da so koroške ljudske vezenine izraz *alpske* ljudske umetnosti, »die wohl regionale, kaum aber nationale Sonderheiten entwickelten.« Nisem strokovnjak na tem področju, vendar rahlo dvomim, ali tako posplošena oznaka drži.

Kuret

Studia ethnographica et folkloristica in honorem Béla Gunda. Műveltség és hagyomány XIII—XIV. Redigerunt J. Szabadfalvy, Z. Ujváry. Debrecen, 1971, str. 756.

V novejšem času so občasni zborniki, posvečeni jubilentom ali posebnemu predmetu enako pomembni za razvoj naše stroke kot revije, večkrat pa so celo pomembnejši. Saj se ob njih zbere toliko strokovnjakov raznih narodnosti, ki skušajo prispevati najboljše dognanja iz svojega delovnega območja, da so taki zborniki tako odraz stanja stroke kot pobuda za napredek znanosti, ker so tudi boljše vez med strokovnjaki kot mnoge revije. Zajetni zbornik, posvečen šestdesetletnemu, najbolj vsestranskemu madžarskemu etnologu, debrecenskemu profesorju Béli Gundí, razveseljivo priča o vsem tem. Devetinsitirideset prispevkov v zahodnih evropskih jezikih družijo jubilentove prijatelje in spoštovavce njegovega dela od Japonske do Amerike ter skoro iz vseh evropskih držav.

Nemogoče je prikazati obsežno vsebino vsega zbornika, ki sega od metodoloških in mejnih arheoloških vprašanj do najrazličnejših področij evropske, ameriške, azijske in afriške kulture, pri čemer je nekako polovica spisov o tvorni, polovica pa o družbeni in duhovni kulturi. Tudi ta raznolikost dobro poudarja in ponazarja enako vsestransko delovno usmerjenost Béle Gunde.

Od naših etnologov obravnava Milovan Gavazzi kot »prispevek k poznavanju balkansko-karpatskih kulturnih tokov« palčico kot pripomoček pri predenju volne, imenovano *druga* pri Slovaki, Hrvatih, Srbih (tu tudi mahaljka, štilj(eg-a), *drugalka*, *drugatka*, *drugalica* pri podkarpatskih Ukrajincih, *druga* pri Romunih. Prof. Gavazzi dokazuje prevzem tega predmeta in izraza obenem z drugimi iz območja predenja in tkanja (ki ga že pol stoletja uspešno raziskuje pri Slovanih) od južnih Slovanov tako pri romanskih sosedih kot pri severnih Slovanih.

Vilko Novak kaže na povezavo slovenske in hrvaške kladne hiše z enako na mejnem madžarskem ozemlju, kar je bilo ali prezrto ali nekritično obravnavano tako v naši kot v madžarski literaturi. Primerjava dokazuje, da so Mad-

žari prevzeli to obliko z drugimi kulturnimi prviniami panonskega območja od Slovanov.

Razen vsebine počastitvenega zbornika je treba poudariti tudi delo in pomen Béle Gunde, ki ju sicer jedrnato označuje uvodni sestavek v zborniku, nazorneje pa nam ju prikazuje 62 strani obsegajoča bibliografija, izdana istočasno. Nekatere njegove knjige smo predstavili tudi v naših revijah (SE, EP), vendar je to le majhen del njegove široke dejavnosti začeni od leta 1929 do danes. Saj obseg npr. seznam časopisov, v katerih je sodeloval, celih pet strani — in med temi je vsaj polovica nemadžarskih. Enako širok je razpon njegovega zanimanja: od mladostnih pesmi in ocen leposlovnih del, že zgodnjih zbiranj in raziskav na področju stvarnega življenja, kjer se je kmalu uveljavilo njegovo primerjalno preučevanje lova, nabiralništva, živinoreje in stavbarstva — do širokega obravnavanja družbenih, duhovnokulturnih, teoretičnih, organizacijskih in muzeoloških vprašanj. B. Gundo pa še posebej odlikuje ne le med madžarskimi, marveč tudi drugimi evropskimi etnologi njegovo široko primerjalno obzorje, ki ga usmerja posebno v preučevanje kulturnih stikov v karpatskem območju in med Madžari ter Slovani na drugi strani. Nihče ni med madžarskimi etnologi v toliki meri upošteval slovenskega gradiva kot prav Gunda. Zato so njegova dela posebno poučna za sosede, da morejo iz njih spoznavati madžarsko ljudsko kulturo in svoje stike z njo. Gundov nemirni duh in delovni zanos pa segata od evrazijskih stikov do Indijancev...

Gundov pomen je velik tudi v organizacijskem in uredniškem delu, saj je poleg ustanovitve institutov na univerzah v Cluju in Debrecenu, kjer je vzgojil vrsto dobrih delavcev, urejal med drugim osrednjo revijo *Ethnographia* in izdaja zbornik *Omika* in izročilo (14 knjig). Gundovih uspehov se veselimo z njim in z madžarskimi kolegi tudi slovenski etnologi in želimo slavljencu, da bi mogel svoje delo še dolgo nadaljevati v skupno korist evropske etnologije.

Vilko Novak

Land transport in Europe. Edited by A. Fenton, J. Podolák and H. Rasmussen. Nationalmuseet, Copenhagen 1973. 512 str., s slikami (= *Folkkelivs studier/Studies of Folklife*, 4).

Skupina etnologov, ki se je leta 1969 zbrala na drugem etnološkem seminarju v Liptovskii Teplički na Slovaškem (Seminarium ethnologicum) je sklenila počastiti 60-letni jubilej madžarskega etnologa Béle Gunde z izdajo zbornika, ki naj bi obravnaval eno od področij etnološke sistematike. Transport ni bil izbran po naključju, saj predstavljajo prav prispevki s tega področja jedro dolgoletnih raziskovalnih prizadevanj profesorja Gunde.

Na 512 straneh prinaša zbornik razprave o številnih vprašanih transporta. Historični razpon prispevkov je skladno z metodološkimi pogledi posameznih avtorjev zelo razgiban in obsežen. Časovna omejenost se giblje od prazgodovinskih smučarskih predmetov (najdb) na območju Skandinavije, srednjeveških poljskih vozil, opisa »preživelih« in starih transportnih načinov, do tistih v 19. in 20. stoletju, torej vse do našega časa. Ker je celotno področje transporta izredno obsežno, so se uredniki omejili predvsem na tri važnejša področja iz bolj ali manj ustaljene prometno transportne sistematike v etnoloških okvirih: transport s človeško močjo, transport s konji in drugimi živalmi in transport z vozički (enoosnimi), vozovi (dvoosnimi) in sanmi, z upoštevanjem različnih načinov vpraganja. Izhajajoč iz te načelne opredelitve celotnega zbornika, večina prispevkov opisuje in raziskuje transportna sredstva ter načine prenašanja in prevažanja najrazličnejših bremen in tovorov.

Prispevki v zborniku so razvrščeni po abecednem zaporedju avtorjev. Prvega je prispevala V. V. Antropova iz Moskve in sicer o pasjih vpregah (voznja s psi) v severni Aziji. — Številni etnologi so posvečali precej pozornosti kulturi Faroerskih otokov, kjer so se poleg družbenih in duhovnih ohranile predvsem mnoge zanimive materialne kulturne sestavine. Vprašanjem transportnih oblik na Faroerskih otokih sta posvečena dva prispevka. John R. Baldwin se je omejil na transportne načine v krajih Gásadalur in Mykines, Holger Rasmussen

sen pa je predstavil tradicionalne transportne načine in sredstva na celotnem območju Faroerskih otokov. Baldwin navaja zraven podrobnih opisov transportnih sredstev (tudi z navedbami dimenzij ipd.) elemente razvoja in razvojnih sprememb na področju transportnih načinov. — Ludvík Baran, strokovnjak za prometna in transportna sredstva na Češkoslovaškem (številni prispevki v Češkem lidu!), predstavlja transport na Češkoslovaškem kot »etnografski« in socialni fenomen. V prvem delu svojega prispevka predstavlja obsežno gradivo o transportnih oblikah, ki ga razvršča po poglavjih prometne sistematike (koši, košare, nosila, sani...). V drugem delu pa ugotavlja, da je splošen družbeni razvoj po letu 1948 (socializacija...) povzročil korenite spremembe tudi glede uporabe transportnih sredstev in načinov. Vplivali so tudi popolnoma novi obdelovalni načini, sprememba in modernizacija cestnega omrežja, industrializacija, mehanizacija in druge spremembe.

Tipološka razmerja med različnimi oblikami nordijskih sani odkriva v obsežnem prispevku Kerstin G:son Berg. V prispevku se omejuje na posebno vrsto sani »na ročaje« (tudi tekaške).

Med zanimivejšimi moramo omeniti prispevek o vlogi žensk pri prenašanju tovorov in bremen na Portugalskem, ki ga je napisal Jorge Dias. Med množico vseh prispevkov, ki le bolj govorijo o posameznih transportnih in prometnih sredstvih, torej ljudskokulturnih sestavinah, predstavlja Diasova razprava pravo poživitev, saj postavlja v ospredje človeka, ki posamezna transportna sredstva in načine uporablja.

Škotsko območje zastopa v Zborniku Alexander Fenton s prispevkom o tovorjenju na konjih in prevažanju z enoosnimi vozovi. Prav te razvojno povezujejo z nekaterimi oblikami letnih polsani (v Sloveniji »vlake«, »bajte«). Ta dva načina prevažanja in prenašanja bremen in predmetov sta najbolj karakteristična primera transportnih načinov predindustrijske Škotske. — Med zanimive in zlasti metodološko pomembne sodi prispevek Karla Fojtíka o pomenu transportnih in prometnih sredstev na Češkem in Moravskem v 16. in 17. stoletju za oblikovanje ljudskega izročila. Prispevek je zanimiv že zaradi svoje historične omejitve na 16. in 17. stoletje, ker nam nakazuje nekaj možnih smeri za obdelavo tudi preteklih stoletij.

O vožnji lesa (hlodovine na južnem Tirolskem piše Hans Griessmair. Opisuje predvsem najrazličnejše načine samotežnega prevažanja in vrste sani, ki jih pri tem delu uporabljajo. Ne le zaradi formalne, tipološke podobnosti, ampak predvsem zaradi bližine in skupnega alpskega prostora je prispevek zanimiv tudi za naše razmere in bo koristil vsem podobnim slovenskim raziskavam s primerjalnega vidika. Podobno velja tudi za prispevek Karla Haidinga o transportnih sredstvih na hribovskih kmetijah gornještajerskega območja v Avstriji. Avtor predstavlja načine letnega in zimskega transporta sena, gnoja in lesa s pomočjo sani, vej (»vlake« v Sloveniji) in polsani (letne sani ali enoosni vozovi z drsnim zadnjim delom. In ne nazadnje je za slovensko gradivo zanimiva tudi razprava Roberta Wildhaberja o kmečkih zavornih mehanizmih in napravah na vozovih in saneh. Seznanja nas z različnimi oblikami zavorne tehnike od novejših pa vse do najstarejših primerov, ki jih hranijo v muzejih ali so se ohranili v slikovnem gradivu (tak je primer zavorne cokle iz leta 1489!).

Ostali avtorji obravnavajo vprašanja transporta in prometa v posameznih evropskih državah ali na širših, etnokulturnih območjih. Ob pregledovanju prispevkov v zborniku Land transport in Europa pa se nam vsiljuje neka druga, načelna pripomba. Prispevki so zares primerno izbrani, saj nudijo bralcu pregled skoraj celotne evropske problematike za to področje. Ob tem pa nas preseneča spoznanje, da ni v zborniku niti enega prispevka, ki bi predstavil vsaj drobec bogatega gradiva, ki ga imamo s tega področja ne le v Sloveniji ampak na celotnem območju Jugoslavije. Tudi če cela Jugoslavija ne zmore enega samega prispevka na to temo, bi popolnoma zadostoval in solidno zastopal naše območje eden od prispevkov, ki jih že imamo objavljene (npr.: Orel, Bloške smuči ali Baševo besedilo v katalogu razstave o Bloških smučeh itd.). Med prebiranjem prispevkov v zborniku vidimo praznino, ki bi jo moralo izpolnjevati naše gradivo. Še zlasti ob takih metodoloških izhodiščih, ki so za ta zbornik

značilna! Sicer pa je zbornik Land transport in Europe pomembna publikacija, saj združuje mnoga dosedanja temeljna spoznanja z novimi.

Ostale razprave so prispevali: I. S. Gurwitsch, Helmut Hagar, J. Geraint Jenkins, B. Jewsiewicki, B. Kocpczyńska-Jaworska, Vasil Marinov (koristno primerjalno gradivo za Balkanski polotok — naslov prispevka: Tradicionalna transportna sredstva v Bolgariji, Attila Paládi-Kovács, Mykola P. Prychodko, Ants Viires, Kustaa Vilkkuna in Ornlv Vorren.

Janez Bogataj

Ludóva kultúra v Karpatoch. Etnographia Carpatica. Vedecky redaktor publikácie dr. Ján Mjartan. Bratislava 1972. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Str. 382.

Mogli bi reči, da je po vzoru Alpes Orientales nastala 1959 Mednarodna komisija za študij ljudske kulture v območju Karpatov, ki združuje etnologue sedmih držav. Le-ti pa imajo svoje podkomisije v posameznih državah, ki se sestajajo na skupnih konferencah, katere je doslej prirejal Národopisný ústav Slovaške akademije znanosti. Namen komisije je, da preučuje genezo in razvoj prvih ljudske kulture, njih sorodnost in etnične posebnosti, kar naj vodi h kompleksnim pogledom na življenje širšega območja, kot ga določajo naravno okolje, zgodovinski razvoj in ustvarjalnost v njem živečih narodov. Sorodnost kulture v takem območju naravno kliče po skupnem raziskovanju, saj morejo izsledki etnologov neke dežele biti pobuda ali pripomoček za delo drugim v sosednih državah — do celotnih pogledov pa je moč priti le s primerjalnim delom. To pa je odvisno od čim nadrobnejšega, sestavnega raziskovanja v posameznih državah istega kulturnega območja. In prav ta nujsnost je poklicala v življenje tudi skupnost karpatskih etnologov, da koordinirajo svoje delo, ga pregledajo in poglobijo v smereh, ki še niso dovolj raziskane.

Glavna značilnost življenja in kulture v Karpatih je gorsko pastirstvo z vsemi svojimi oblikami, zato je bila doslej ta stran najbolj raziskana. Vendar so spoznali, da manjka tudi tu marsikaj, da bi dobili popolnejše gradivo, npr. o družbenem in duhovnem življenju — tedaj podoba celotnega življenja pastirjev. Tako pastirstvo kot druge teme preučujejo posebne podkomisije, ki delo usklajajo, določajo nadaljne naloge itn. — Druga podkomisija vodi raziskovanje karpatskega stavbarstva, posebna je za ljudsko umetnost, za ljudske obrti, za razna področja folkloristike. Posebno glasilo »Carpatica« veže delo posameznih komisij in sekcij, objavlja bibliografije itn. Referate posvetovanj in druge razprave pa bodo izdajali v zbornikih pod skupnim naslovom Etnographia Carpatica (sposojen po knjigi Béle Gunda!).

Prvi tak zbornik je tu obravnavani, ki vsebuje predvsem referate s posvetovanja mednarodne komisije v Smolenicah na Slovaškem v septembru 1967. Zato vsebuje knjiga dokaj načelnih programskih in temeljnih razprav o karpatski ljudski kulturi (v slovanskih jezikih s povzetki v tujih ali v tujih jezikih s povzetki v slovanskem jeziku) in je tako zelo koristen priročnik za spoznavanje tega območja evropskega življenja. Béla Gunda se je doslej največ ukvarjal s primerjalnim raziskovanjem karpatske kulture, predvsem na madžarsko-slovaško-ukrajinsko-romunskem mejnem območju, zato je bil najbolj poklican, da je prispeval svoja dognanja o kulturnomorfoloških problemih v Karpatih kot uvodno razpravo zbornika. V njej razvija načelne misli, ki naj vodijo sleherni raziskovanje ljudske kulture, nato pa nakazuje nekatera skupna vprašanja karpatskega pastirstva. — Na Slovaškem je glavni pobudnik dela v tej smeri Ján Podolák, ki razpravlja o »nekaterih problemih primerjalnega študija ljudskih kultur karpatskega območja« na podlagi gradiva in slovstva o tamkajšnjem pastirstvu, ki je tesno povezano z vprašanjem Vlahov, prihajajočih od 14.—16. stol. iz ukrajinskih Karpatov in s Sedmograškega (Erdeljskega) na Slovaško. — Nekaj prispevkov obravnava raziskovanje in značilnosti kulture pri posameznih narodih karpatskega območja, pri čemer prednjačijo menda Poljaki poleg Slovakov. Milovan Gavazzi je pokazal na nekaterih primerih tri kulturne tokove v Karpatih: z vzhodnega Balkana do Slovaškega, staroslovanski tok iz Za-

karpatska proti Balkanu, tretji pa je prihajal z zahoda, iz srednje Evrope proti vzhodu. Vsi ti so prinašali prvine z imeni k raznim narodom.

Naslednji prispevki — vseh je 31 — obravnavajo v glavnem gorsko pastirstvo in stavbarstvo v posameznih območjih Karpatov. Jugoslovanski prispevek je en sam (Persida Tomić), kar daje misliti o nesmotrnosti raziskovanja na našem Balkanu — ali so pa vzroki drugje? Največ je slovaških spisov o stavbarstvu, nekaj manj pa čeških. O likovni umetnosti so le trije članki (dva češka, en slovaški), o ljudskem pripovedništvu razpravljajo štirje, o glasbi pa en prispevek. Vse to govori tako o nabolj vidnih, temeljnih področjih karpatskega življenja, kot tudi o manjšem številu strokovnjakov za nekatera druga področja in verjetno tudi o njihovem premajhnem prizadevanju, da bi s širših vidikov prikazali tematiko svojega dela.

Uspešno in sorazmerno hitro raziskovanje izginjajočih starejših oblik življenja na večjih območjih je mogoče le s sestavnim in organiziranim delom, ki ga opravljajo razgledani strokovnjaki. V zadnjem času so pričeli zbirati tudi raziskovalci panonske ljudske kulture, kar dokazuje prejšnjo trditve. Etnologi karpatskih dežel so na dobri poti in če jih ne bodo zavirala nestrokovna vmešavanja, bodo dosegli namene, ki so si jih zastavili z doslej tako resnim delom.

Vilko Novak

Karpatskij Sbornik. Izdatel'stvo »Nauka«. Moskva 1972. Str. 140.

To je drugi zbornik v seriji *Ethnographia Carpatica*, katere prvi zvezek je *Ludová kultura v Karpatoch* (gl. prejšnje poročilo). Medtem ko le-ta vsebuje razprave v raznih jezikih in avtorjev raznih narodnosti, prinaša v Moskvi izdani zbornik le spise ruskih in ukrajinskih avtorjev ter enega Poljaka (vse v ruščini), čeprav beremo v predgovoru: »... staty šovetskyh i zarubežnyh učenyh«. Ta zbornik je mnogo skromnejši tako po obsegu, kot tudi po teži vprašanj, ki jih obravnava. Saj govorijo razen treh vsi referati o raznih področjih kulture Ukrajincev, posebno Huculov. Eden razpravlja o etničnih posebnostih Madžarov Zakarpatja (skoro nobena madžarska beseda v članku ni natisnjena brez napake!), eden o Slovakah in eden o Nemcih v Zakarpatju.

Večina spisov ima opisni značaj, čeprav navajajo obilno dosedanjo literaturo in prikazuje poleg ukrajinskega pastirstva še stavbarstvo, nošo, obdelovanje kovin, eden folkloro, zadnji trije pa so splošen opis naštetih manjšin. Dobre so številne podobe, potrebni pa bi bili vsekakor tujejezični povzetki — že zavoljo skladnosti z drugimi zborniki iste serije, ki jih imajo. Obenem z drugimi karpatskimi zborniki bo tudi ta pospešil poznavanje tega območja evropske kulture, pa tudi drugih gorskih in ravninskih območij (prim. stavbe in noše tudi s panonskimi, ne le z alpskimi pri nas in drugod).

Vilko Novak

Johannes Künzig, *Kleine volkskundliche Beiträge aus fünf Jahrzehnten*. Mit einem Nachwort von Waltraut Werner. Freiburg i/Br. 1972, str. 448.

Ponavadi je tako, da prijatelji ali učenci izdajo jubilentu zbornik za vezilo, tu pa se je zgodilo prav nasprotno: prof. Künzig je za svojo 75-letnico sam pripravil darilo — zbirko svojih člankov. Njegov življenjepis in prikaz dela je dodala njegova sodelavka W. Werner (str. 444—448). Članki so bili objavljeni v časopisih, ki so zunaj Nemčije povečini težko dosegljivi in je njihov ponatis dobrodošel. Uporabljen je bil fotografski postopek, kar je imelo za posledico neenoten tiskarski stavek (gotico in latinico).

Vsega je 21 člankov, ki so bili objavljeni v letih 1923—1966, torej od prvih začetkov Künzigevega delovanja do zdaj. Različni so po obsegu in vsebini, obravnavajo pa v glavnem ljudske običaje in pesmi, nekaj je biografskih in bibliografskih. Zasnovani so na gradivu, ki ga je zbral avtor sam, zlasti v naseljih bivših nemških jezikovnih otokov. Čeprav se pri pesmih omejuje na raziskovanje besedila, je vendar ponavadi objavljena tudi melodija. Marsikaj je primerjalno

zanimivo tudi za nas, npr. članek o svatbenih pesmih s Frankovskega (str. 12—15), prikaz otroške poezije iz Hotzenwalda na Badenskem (pesmice, izštevavnice, čarovni verzi pri majenju piščali, zabavljičice, uspavanke; str. 53—62) in opis trikralljevskih zvezdarjev v Karpatih (str. 411—426). Metodično zanimiv je etnografski oris vasi Saderlach v romunskem Banatu (str. 82—150) ali pa monografski prikaz pesemskega izročila stare žene, ki je do konca vojne živela v eni od izoliranih nemških vasi na Madžarskem (str. 207—244), in ne nazadnje obravnava ljudskega likovnega oblikovanja raznih predmetov v zvezi z letnimi običaji (butarice, pirhi ipd.; str. 427—449).

Zmaga Kumer

Dona Ethnologica. Beiträge zur vergleichenden Volkskunde. Leopold Kretzenbacher zum 60. Geburtstag, Herausgegeben von Helge Gerndt und Georg R. Schroubek. R. Oldenburg Verlag, München 1973, 379 str. + table na str. 381—391 (= Südosteuropäische Arbeiten 71).

U kratkoj uvodnoj riječi ovom zborniku, posvećenom Leopoldu Kretzenbacheru o njegovu šezdesetom rođendan, predočena je širina područja Kretzenbacherovih znanstvenih interesa: istraživanje jugoistočne Evrope daje njegovu radu istaknuto obilježje, uz stalno prisutnu svijest o historijskim kulturnim vezama svih evropskih naroda; baveći se etnologijom (Volkskunde), on zadire i u susjedne discipline prethistorije, socijalne historije, znanosti o religiji, umjetnosti i muzici, njemačke i slavenske filologije, dok tematski krug njegovih etnoloških radova obuhvaća običaje, igre i sportske igre, pučku pobožnost, ikonografiju i legende, narodne balade, pripovijetke, dramu. Bibliografija Kretzenbacherovih radova, koja obuhvaća petnaest knjiga i preko sto pedeset studija, nije na žalost u zborniku objavljena — vjerojatno zbog nedostajanja prostora; članci devetorice autora, napisani za ovaj zbornik, zbog istog su razloga morali biti publicirani na drugim mjestima a ovdje samo nabrojani.

Zbornik sadrži trideset devet članaka. Raspoređeni su više-manje tematski povezano, koliko je to bilo moguće zbog velike tematske raznolikosti i zbog razlika u metodološkim pristupima. Prikazujemo priloge istim redoslijedom.

Robert Wildhaber govori s poredbenog aspekta o nekoliko keltskih tema, pretežno irskih, iz usmenih kazivanja i iz srednjovjekovne književne tradicije (o motivu gavrana; o ritualnom postu; o iskupljenju i oslobodenju grešnika u paklu). Hans Trümper bavi se »energetičkim« stajalištima u etnologiji — silama koje djeluju na održavanje i uobličavanje etnoloških pojava.

Leopold Schmidt iznosi kulturnopovijesne evropske paralele opisu plesa »na kat« s mačevima i plesa s mačevima i lukovima, izvedenim na nekoj svečanosti u Carigradu god. 1582. Milovan Gavazzi razmatra vjerovanja u jugoistočnoj Evropi o rogatoj životinji (volu, biku i sl.) na kojoj počiva zemlja. Niko Kuret raspravlja o maskama tipa goveda, polazeći od dvaju flamanskih bakroreza iz 16. st. s lovačkim scenama (čuvaju se u Valvasorovoj zbirci u Grafičkom kabinetu JAZU u Zagrebu), razmatra prurušavanje u te životinje, s jedne strane, kao lovnu tehniku, a s druge u obrednim funkcijama, i ujedno razmišlja o mogućim uzajamnim dodirima tih obih funkcija prurušavanja. Karl Haiding opisuje jednu dječju igru koju pokušava povezati s bajkama o drvetu što raste do neba. Članak Krista Vakarelskog s naslovom »Jedan bugarski autor zbornika 'Damaskini' i bugarski narodni život« govori o kaluderu i propovjedniku iz 19. st. Kirilu Pejčinoviću Tetovcu, koji je djelovao u okolici Tetova i Skoplja i u svojim poukama puku posredno donosio svjedočanstva o suvremenom narodnom životu svog zavičaja. Treba požaliti što je autor članka upotrijebio to etnografsko svjedočanstvo na tendenciozan način, govoreći o tradiciji makedonskog naroda (s područja Jugoslavije) kao o bugarskoj tradiciji — u jednom svečanom zborniku koji s tim podtekstom članka nema baš nikakve veze.

Studija Kaia Sievera raspravlja teoretski o odnosu dviju znanosti: historijske etnologije i socijalne historije, o njihovu razgraničenju i zajedničkim područjima. Članak Konrada Köstlina bavi se društveno normiranom ekskluzivnošću kojom se ograničuje mogućnost sudjelovanja u viteškim sportskim

igrami i članstvo u odgovarajućim društvima (na primjeru igara tipa »alke«). Karl Bosl raspravlja o društvenom tipu »malog čovjeka«. O strukturi obitelji i društvenim promjenama u višejezičnom banatskom selu Malom Bečkerek kraj Temišvara, gdje žive Nijemci, Srbi i Rumunji, raspravlja Ingeborg Weber-Kellermann. Kroz aspekt obiteljske strukture prikazani su slojevi imovinskih, generacijskih i interesničkih odnosa kao i promjene vrednota u sustavu mišljenja i gospodarenja. Erhard Riemann piše o salzburškoj narodnoj tradiciji u Istočnoj Pruskoj, donesenoj po protestantskim iseljenicima u 18. st. Sepp Walter prikazuje štajersko-hrvatske obrtničke odnose na temelju čehovskih knjiga koje se čuvaju u Grazu. Gebhard Torsten prikazuje alpske oblike krovova.

O pučkoj pobožnosti i u vezi s njome o budućnosti religije raspravlja Wolfgang Brückner i pokazuje da pučka pobožnost nije bila samo način ponašanja, smješten negdje izmed crkvene religioznosti i praznovjerja, nego je u znatnijoj mjeri bila i integrirajući dio službene praktične religioznosti, strukturirane na dovoljno sličan način i nošene u prošlosti od svih društvenih slojeva; stoga je sudbina pučke pobožnosti zajednička sudbini crkvene religije.

Slijedi niz članaka o vjerskim običajima, legendama, ikonografiji: Rudolf Kriss piše o islamskim prošteništimu u Tunisu, Maria Kundegraber o proštenjima posvećenim Kuzmi i Damjanu u Krki u Donjoj Kranjskoj, Elfriede Grabner o žučnim kamencima kao svetačkom atributu Klare od Montefalca, Franz Lipp o Konradu Bosinlotheru — svecu s mrtvačkom daskom, Klaus Beitzl o sv. Vincentu iz Saragosse zaštitniku šumskih radnika, Dorothee Kieselbach piše o susretima s »Marijom Dobrog Savjeta«, Mathilde Hain o »Marijinu snu«, Josef Dünninger o legendi o svetom Leonardu a Hans-Joachim Kissling o legendi o produljenom drvu.

Među tim prilozima od šireg je interesa članak o »Marijinu snu« kao evropskoj temi, u kojemu se komparativno istražuje poznati kasni apokrif, širen stoljećima u obliku rukopisa i tiskanih listića, služeći kao zaštitna molitva i kao predmet-amulet, podrijetlom, po autoričinu mišljenju, iz sjeverne Italije u 14. st. U raspravi se, uz ostale, spominju i srpski i slovenski primjeri »Sna Majke božje« (slovenski, začudo, samo kao oblik usmene pjesme). Dodali bismo da je taj apokrif dobro poznat i Hrvatima, koji su ga držali za gredom po seljačkim kućama, u molitvenicima, u vojničkim bluzama (kao zaštitu od metka) i sl., a jedan primjer njegova tiskanog teksta objavljen je u »Vjesniku Etnografskog muzeja u Zagrebu«, knj. I, 1935, str. 103—110.

Slijede dva priloga koji se bave pučkom književnošću širenom putem tiskanih letaka. Rolf Wilh. Brednich piše o jednoj senzacionalnoj temi, omiljenoj u evropskim lecima 16. i 17. st., tom obliku »rane novovjekovne informativne literature« — to je tema o »žitnoj kiši«; klica joj je bila u nekim prirodnim pojavama, a poticala su je, razvijala i održavala vjerovanja, potrebe, nevolje i želje jednostavnih ljudi tih povijesnih razdoblja.

O kasnoj srednjovjekovnoj pripovjednoj pesmi, poznatoj kao pjesma o vitezu iz Štajerske, šireno također putem letaka u 16. i 17. st., piše Wolfgang Suppan. To je tipična tema o odanoj ženi koja izbavlja muža iz tamnice (kamo je dopao zbog preljuba s drugom ženom). Za nas je zanimljiv način izbavljanja: došavši k mužu u tamnicu u muškoj odjeći, žena zamijeni s njime odjeću, tako da on nesmetano iziđe, a ona ostane u tamnici, da bi poslije »dokazala« kako nije muškarac. Na posve jednak način oslobađa Komjena Jagnjilovića tamnice njegova zaručnica u poznatoj dubrovačkoj bugarštici iz 17. ili 18. st. (V. Bogišić, Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa, Beograd 1878, br. 54), no bez motivacije o razlogu zbog kojega je on zapao u tamnicu. U pitanju je očito jedna široko rasprostranjena tema, pa ako naša bugarštica vjerojatno i nije bliže povezana s pjesmom sa srednjoevropskih tiskanih letaka, tipološki je izvanredno zanimljivo pratiti kako se ta tema uobličavala u raznim sredinama i prilagođavala zakonitostima raznih žanrova.

Zmaga Kumer prikazuje kult sv. Nikole u slovenskoj tradiciji s težištem na pjesmi o sv. Nikoli i vragu, koji napastuje Nikolu na njegovu brodu ali ga Nikola svlada i stjera u more. Pjesma je proširena u zapadnoj Sloveniji (osam tekstova iz doline Soče, iz okolice Tolmina i Gorice). Autorica nastoji objasniti podrijetlo te arhaične pjesme, no začudo ne traži pri tom areale njezina raspro-

stiranja, npr. analogne pjesme na susjednom hrvatskom području (gdje su one dobro poznate) a eventualno i u talijanskoj tradiciji (o čemu nemam podataka), nego tretira pjesmu kao autohtono slovensku; povezuje je s nekom vrlo različitim srednjovjekovnom legendom kao eventualno mogućim poticajem slovenskim hodočasniciima da spjevaju pjesmu o sv. Nikoli i vragu. (Riječ je o legendi u kojoj je vrag podmetnuo na brod posudu sa začaranim uljem da bi njime razorio crkvu sv. Nikole, ali u tome ne uspije; suvremeni zapis te legende s otoka Hvara registriran je u mom članku o moru u hrvatskim mitskim usmenim predajama — »Zadarska revija«, 1973, 1, str. 35, i u »Probleme der Sagenforschung«, Freiburg i. Br. 1973, str. 89.) Pjesma o sv. Nikoli i vragu može se promatrati s mnogo aspekata i zaslužuje po svojoj arhaičnoj fakturi, bizarnom tonu, zagonetnoj nedorečenosti i, napokon, po pjesničkoj sugestivnosti znatnu pažnju. Po mojoj pretpostavci bitan je za nju element egzorcizma. Poznato mi je (bez posebna istraživanja) četrnaest hrvatskih zapisa iz Istre, Hrv. primorja, Dalmacije i Hercegovine (vidi: O. Delorko, Istarske narodne pjesme, Zagreb, 1960, str. 163; isti, Ljuba Ivanova, Hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji, Split 1969 br. 80; M. Bošković-Stulli, Pomorska tematika u našoj narodnoj književnosti, »Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije«, I, Zagreb 1962, str. 511).

Autorica ovog prikaza piše u zborniku o kuhinjskom humoru u hrvatskim (kajkavskim) svatbenim govorima. Za čitaoce ovog časopisa bit će možda od interesa informacija da je isti članak, nešto proširen, objavljen i u godišnjaku »Narodna umjetnost«, knji. 9, gdje se navode i slovenski primjeri šaljivih svadbenih govora.

O narodnim pjesmama kao potrošnom dobru, odnosno o jednom aspektu folklorizma u Rumunskoj raspravlja Mihai Pop. On govori o prelasku izvornih narodnih pjesama iz tradicijskih medija u potrošačku upotrebu i o njihovu istovremenom preuzimanju novih funkcija; pri tom nastaju više ili manje točne ali ujedno i nivelirane kopije tradicijskih pjesama, koje izvođači insajderi, podrijetlom iz folklornih medija, interpretiraju na obrtnički način, a izvođači autsajderi interpretiraju ih profesionalno pukim oponašanjem.

Kada Josef Matl u svom članku o društvenoj životnoj podlozi etičkih i društvenih vrijednosnih predodžbi u narodnim pripovijetkama južnih Slavena ustvrđuje da usmenoknjiževne tvorevine, osim umjetničkog, izražavaju i vrijednosni interesni svijet određenih zajednica, možemo se s tim mišljenjem načelno složiti, ali ćemo jedva moći prihvatiti metodski postupak kojim autor nastoji proniknuti u te vrijednosne predodžbe. Za utvrđivanje društvenih vrednota postoje sociološke metode, koje se pri njihovu razmatranju ne bi smjele mimoći. A ako se te vrednote traže u umjetničkim tekstovima, i to specifičnim folklornim, trebalo bi prethodno razraditi metodologiju za istraživanja koja žele povezati pojavu dviju veoma različitih razina. U usmenoj su književnosti veoma važne osobine žanrova, koji impliciraju stilizirane i indirektno interpretacije društvenih činjenica; u drugu ruku tematske karakteristike izviru tu pretežnim dijelom iz međunarodnog repertoara, pa bi se tek na poredbenoj podlozi mogle razabrati domaće specifičnosti i vrijednosni odnosi, a ne samim izravnim registriranjem postojećih tema i likova u pripovijetkama. Ako se pri traženju vrednota subjektivnim izborom primjera iz nekoliko zbirki pripovijedaka obuhvati takvo široko i takvo heterogeno područje kakvo čini cijeli teritorij gdje žive južni Slaveni (ali se ipak nabroji samo dio naroda tog teritorija, tj. Bugari, Srbi Hrvati i Slovenci), pa ako se njihove vrijednosne predodžbe unaprijed globalno vrednuju autorovim svodenjem tih predodžbi na »religijski-etički-društveni svijet vrednota magijsko-arhaično-patrijarhalnih životnih oblika sa specifičnim obitejskim i rodovskim moralom i etikom rada i zajednice, dakle na svijet takvih životnih oblika koji su se — prije svega kao kulturno-morfološka karakteristika centralnih dinarskih i jugoistočnih balkanskih Slavena — sve do u 20. stoljeće sačuvali u širokim slojevima dominantnoga pastirskog i seljačkog pučanstva osobito u dinarskom gorju« (str. 298), onda se zapravo vrijednosne predodžbe južnih Slavena ne istražuju, nego se u pripovijetkama izabiru više-manje zgodne ilustracije za unaprijed stvoreni stav. U izabranim se primjerima onda traži potvrda za »mitsko magijsku sliku svijeta«, za »patrijarhalno arhaičnu životnu formu« i sl. Narodnim se pripovijetkama pokušava

dokumentirati mišljenje da su do početka 20. st. »gradovi i veća trgovišta za slavensko pučanstvo u zemlji etnički i načinom života više ili manje tuđa tijela« jer se ono bavi ratarstvom i stočarstvom (str. 307—308). Takve simplifikacije (podjednako s obzirom na pripovijetke kao i s obzirom na obilježja života i pučanstva) mogu dovesti do pomutnje kao, npr., u slučaju kada se jedna skupina pripovijedaka, poznatih inače kao Aarne-Thompsonov međunarodni tip u spominjanju ubijanja staraca zbog nedostajanja hrane« (str. 300). Matlov je članak upozorio na jednu zanimljivu mogućnost istraživanja narodnih pripovijedaka i djelomice je prikupio zgodne primjere, ali su zbog neadekvatne metode zaključci bili implicirani već unaprijed u autorovim polaznim pretpostavkama.

Milko Matičetov analizira pojam mitskih bića »godovčičaci«, koji se susreće u rezijskim slovenskim primjerima bajke o ljubeznoj i neljubeznoj djevojci (Aa Th 480) i zaključuje da oni odgovaraju personificiranim likovima mjeseca u drugim varijantama te bajke.

O motivu »slučajnoga kanibalizma« piše Kurt Ranke. Uz suvremeni evropski vic o pepelu umrle punice koji je bio avionom poslan iz Amerike i zabunom pojeđen, iznosi autor pregršt šaljivih priča, evropskih i bliskoistočnih od 14. st. do naših dana, zaokupljenih srodnom temom. Dodajem da vic o puničinu pepelu odgovara našoj poznatoj šali o tome, kako su Bračani izjeli tetu Mandinu (prikazala sam je u »Godišnjaku« Instituta za izučavanje jugoslovenskih književnosti u Sarajevu, I, 1972, str. 37—38).

Karl-S. Kramer prikazuje lutkarsku igru iz 17. st. o bogatašu i siromašnom Lazaru. — Helmut Dölker raspravlja o poslovicama s komparativističkog aspekta i pokazuje kako su indikativne razlike u jezičnom uobličavanju poslovice raznih naroda — koje su inače po sadržaju među sobom vrlo blisko usporedive.

Članak Matthiasa Zendera povezuje običaje, uzrečice, vjerovanja i pre-daje što se temelje na predodžbi o tome da žene u veljači prave vrijeme. Pretežan dio prikazanih tradicija odnosi se na sjevernu Evropu, no autor upozoruje na još neproučen trag koji upućuje na jugoistočnu Evropu — a kao primjer spominje rumunjsku priču o »babi Dochi« koja se u veljači zajedno s ovcama smrznala u planini (zapravo je to tip bajke Aa Th 368 C*). Zaista su predaje o babi — smrznutoj zajedno s ovcama u veljači, koja je uzajmila dane od ožujka — veoma rasprostranjene na jugoistočnom evropskom pa i širem mediteranskom prostoru (primjeri: G. Massignon, Contes corses, Aix-en-Provence 1963, tekst 56 i varijante; M. Bošković-Stulli, Narodne pripovijetke. Pet stoljeća hrvatske književnosti knj.: 26, Zagreb 1963, tekst 123 i varijante; ista, Regionalne razlike među narodnim pripovijetkama, »Narodna umjetnost« 7, 1969—70, str. 9—10 = Regional Variations in Folktales, »Journal of the Folklore Institute«, III, Bloomington 1966, No 3, str. 308—309).

Evel Gasparini bavi se semantičkim tumačenjem slavenske riječi »desno«, s obzirom na položaj uz tok rijeke, i naziva »šurin«, »šurjak« u vezi s institucijom avunkulata.

Alfred Kracher raspravlja o jednom tirolskom »švanku« o zloj ženi iz 13. st.

Napokon, kao svoj dar svečaru objavljuje Friedrich Ohly rukovet njemačkih prijevoda iz poezije Puškina i Ljermontova.

Maja Bošković-Stulli

Festschrift für Robert Wildhaber zum 70. Geburtstag am 3. August 1972.
Herausgegeben von Walter Escher, Theo Gantner und Hans Trümpy. Basel 1973, str. XII + 820 (= SAVk, Jg. 68/69).

Jubilant je danas gotovo osrednja osebnost švicarske etnologije, saj je bivši ravnatelj švicarskega etnološkega muzeja v Baslu (z vsem delom zanj), urednik mednarodne etnol. bibliografije, revije Schweizerisches Archiv für Volkskunde in Schweizer Volkskunde, častni docent baselske univerze, ki je v zadnjih letih predaval tudi na ameriških univerzah. Ob vsem tem je še njegovo raziskovalno in recenzijsko delo z vseh področij, ki odkriva njegovo temeljito poznavanje evropskega ljudskega življenja. Tudi Slovenci ga imamo za dobrega prijatelja, ki je

tudi peš prepotoval marsikak del naše zemlje in dobro pozna naše življenje in našo stroko.

V pričujočem zborniku, tako polnem najrazličnejših dognanj, sodelujejo med mnogimi zastopniki skoro vse Evrope in Amerike tudi nekateri naši. Milovan Gavazzi primerja petje ob mletju z žrmljami od Balkana do Baltika in Fincev (Der Querngesang). — Zmaga Kumer obravnava motiv Rena v slovenski ljudski pesmi, eni iz Benečije, drugi iz Lokovca. — Niko Kuret prikazuje v širšem evropskem okviru ženske zveze in maskirane ženske — »s posebnim ozirom na južnoslovansko območje«. — Milko Matičetov seznanja s pravljico o Polifemu v Režiji — z besedilom v italijanščini in s primerjalnim pregledom motivov te tako razširjene in mnogi raziskovane pravljice.

To poročilo o izredni knjigi naj končamo z željo, da bi bilo obširnejše vrednotenje jubilatovega dela le moralno najti mesto v njej, če že ni bibliografije.

V. N.

Kontakte und Grenzen. Probleme der Volks-, Kultur- und Sozialforschung. Festschrift für Gerhard Heilfurth zum 60. Geburtstag. Hrsgg. von seinen Mitarbeitern. Verlag Otto Schwartz & Co, Göttingen 1969. 566 str. + XXXII tábel z 80 ilustracijami.

Gerhard Heilfurth je bil do nedavnega v ospredju narodopisnega dogajanja v Zahodni Nemčiji. Bil je tudi med prvimi, ki je v začetku šestdesetih let nastopil kot zagovornik novih pogledov v narodopisju (»Volkskunde jenseits der Ideologien«, 1961). Moral se je pred nekaj leti umakniti mladim, ki so hoteli biti še naprednejši od njega. Toda za njegovo šestdesetletnico so številni njegovi prijatelji z zajetnim zbornikom počastili njega in delo, ki ga je opravil in ga — čeprav morda v senci — še opravlja. Njegove zasluge za novo ozračje v nemškem narodopisju so nesporne in trajne. Pri nas se manj zavedamo, da je že zgodaj navezal stike tudi z našim narodopisjem. Svojo znanstveno pot je začel (1932) z rudarskim narodopisjem. Ostal mu je zvest. Zadnji prispevek v njegovi bibliografiji ob 60-letnici je posvečen slovenskemu rudarstvu: Erzählüberlieferungen vom Bergbau in Idrija (Bašev zbornik — ČZN 5, 1969, 217 sl.).

Težko je oceniti zbornik, ki vsebuje kar 47 prispevkov. Težko je tudi samo poročati in se vdati golemu naštevanju. Kratka oznaka posameznih važnejših prispevkov je zato izhod za silo.

Zivo aktualna je vsekakor uvodna razprava Arnolda Niedererja Zur gesellschaftlichen Verantwortung der gegenwärtigen Volksforschung (1—10), ki bi jo moral prebrati vsak narodopisec. Zanimarjane, dasi hudo važne poglede odpira tudi Ina Maria Greverus v svoji učeni razpravi Genzen und Kontakte (11—26). Slovenec — in marsikateri sin kakega drugega majhnega naroda — bo z mešanimi občutki bral izvajanje Abela Miroglia Réflexions sur l'importance des frontières des états et des ethnies (27—34). Tudi pri nas čimdalje bolj občutimo neko vrzel v našem raziskovalnem delu, vrzel, ki jo osvetljuje Herbert Huckenbeck: Probleme ethnopsychologischer Forschung (34—48). Sodim, da bi razprava mogla biti koristno izhodišče vsakomur, ki bi se pri nas lotil doslej zanemarjenega področja! Karl-S. Kramer prikupno opozarja, da ima še tako »reliktna« pokrajina kljub svojemu starosvetnemu videzu vendarle neke stike s sodobnostjo (Die »vergessene Ecke«, 57—63). Izkušnja pri raziskavah urbane folklore med prebivalstvom različnih narodnosti v severozahodnem delu države Indiana ZDA pribučje Richard M. Dorson (The Ethnic Research Survey of Northwest Indiana, 65—69); sledi mu prispevek Linde Dégh, ki seznanja z dvema starima pravljicarjema v mestnem okolju (Two Old World Narrators in Urban Setting, 71—86). Metodološko izredno mikavna je razprava Isidorja Levina Tiermärchen in Tadschikistan (93—120). Oldřich Sirovatka govori o razmerju med češko in nemško folkloro (86—92), danes že rajni Adolf Schmaus pa o razmerju med ljudsko mitologijo in junaško epiko s posebnim ozirom na Balkan (121—128). V manj znano območje nas vodi Carl-Herman Tillhagen: Finnen und Lappen als Zauberkundige in der skandinavischen Volksüberlieferung

(129—143). Naše neposredno zanimanje vzbudi razprava Béle Gunde Kulturverbindungen zwischen dem Vorräum der Ostalpen und dem ungarischen Transdanubien (145—154). O pomenu jezikovnih prvin v kulturoloških raziskavanjih govori Milovan Gavazzi (155—159). Slede mu drugi prispevki, ki obravnavajo problem jezika v raziskovanju ljudske kulture, tako npr. zelo aktualni zapis o sodobnem jeziku in simboliki Vladimirja Karbusičkega Primärkulturelle Erscheinungen in der Industriegesellschaft (165—174) ali Lutza Röhricha sila mikavni razbor Die Bildwelt von Sprichwort und Redensart in der politischen Karikatur (175—207) ter Renéja Königa Affekt und Schablone in der Alltagssprache (209—214). V sodobno družbeno problematiko v ZRN nas prestavi razprava Gerharda Wurzbacherja Studentische Protestbewegung und etablierte Gesellschaft in der Bundesrepublik (215—229), v politično zgodovino Nemčije pa sega Dieterja Kramerja prispevek Der Philhellenismus und die Entwicklung des politischen Bewusstseins in Deutschland (231—247). Reformacijo kot narodopisni problem raziskuje Hans Trümpy (249—258) in bi nam mogel biti v pogubo, da se take teme lotimo kdaj tudi pri nas! V sociologijo nas vodi Ingeborg Weber-Kellermann (Familienforschung im 19. Jahrhundert zwischen Volkskunde und Gesellschaftslehre, 329—336); njen prispevek k etnosociološkemu raziskovanju družine ustreza sodobnim stremljenjem sociologov in dela narodopiscev. Sem sodita tudi obravnavi dveh sociološko-narodopisnih pojavov — botrinje in sosedstva (Karel Fojtík Die Inhalts- und Funktionswanderungen der Gevatterschaft in Böhmen, Mähren und Schlesien vom XIV. bis zum XX. Jahrhundert 337—344); Olga Skalniková Die Nachbarschaft in Prager Mietshäusern am Ende des vorigen und am Anfang dieses Jahrhunderts, 345—353); razpravi sta tudi metodološko poučni. V posredni zvezi s tako načeto tematiko so obravnave poklicev (Alfred Hoöck Wandernde Geschirrhändler und ihre Verbindungen zum Gaunertum, 439—452), zlasti pa rudarskega poklica, ki je jubilatovemu zanimanju najbližji: o ameriškem rudarju piše Wayland D. Hand (453—460), o nemški rudarski leksikografiji Helmut Wilsdorf (461—472), o rudarskih povedkah Herbert Wolf (473—480); kar tri razprave obravnavajo češko in slovaško rudarsko območje (Franz Kirnbauer, 481—486, Georg W. Schencko, 487—508, Esther Plicková, 509—520). Tudi šegam je posvečenih nekaj razprav in poročil: o mrljiščih v meniški kuti razpravlja Wolfgang Brückner (259—278), o sestavi sedmograške bale pišeta Edit Fél in Tamás Hofer (367—384), o mačji godbi («charivari») s pravnega vidika govori Roger Pinon (393—407); opise ivanjskih kresov je zbral iz pisanih spominov v nemški literaturi Leopold Schmidt (407—424). Nas posebej zanima izčrpni opis borovega gostovanja v Slovenski vesi v Porabju (Tekla Dömötör, Das »Blochzichen« in Rábatótfalu 1968 — eine ungarische Variante eines interethnisch verbreiteten Faschingsbrauches 385—392); avtorica ne zamolči, da je gostovanje šega pri Slovencih, poudarja pa, da so jo »ponovili« (!) v madžarščini v Monoštru. Dvomim, ali je mogoče govoriti o »madžarski varianti« šege, ki je madžarski etnikum sicer ne pozna! Podpisani predstavlja tri slovenske šege ob košnji in mlatvi (valjanje, klepanje metle in škarje: Drei slowenische Erntebrauches, 361—366). Tudi ljudska umetnost je dobila svoje mesto v zborniku. O sedmograški sliki na steklo in njeni zvezi z Rubensovo predlogo razpravlja Richard Jeřábek (279—288). Danes že rajni Friedrich Sieber poskuša razlago nekega ikonografskega problema v zvezi z rudarsko legendo (289—298), z narodopisno interpretacijo ikonografskih virov se ukvarja tudi Rolf W. Brednich (Der Saugbeutel, 299—316). O motiviki nekih ljudskih figur (čokolada, porcelan) govori Manfred Bachmann (317—320) in Rudolf Weinhold (321—328). Edini prispevek o ljudskem stavbarstvu je Karla Baumgartna raziskava o srednjeveški kmečki hiši v Mecklenburgu (352—366). V etnobotaniko je segel prispevek Karla Löbra (425—438). Dolgo vrsto prispevkov končuje Mihai Pop s svojimi teoretičnimi izvajanjmi o neposrednem opazovanju kot empirični metodi (Die direkte Beobachtung als empirisches Verfahren in der Volkskunde 521—544); razprava je za vsakega narodopisca ne le mikavno, ampak tudi poučno branje. Na koncu objavlja Charlotte Oberfeld seznam številnih jubilatovih del od 1932 do 1969. Koristni sta osebno in krajevno kazalo. Dodan je slikovni del na umetniškem papirju; na

XXXII tablah je kar 80 ilustracij. Med njimi opozarjam na posnetke borovega gostüvanja v Slovenski vesi (sl. 46—49). Mirne duše lahko ugotovim, da zbornik ni samo lepa počastitev jubilaranta, ampak pomeni z mnogimi svojimi prispevki resnično obogatitev naše stroke.

Kuret

Festschrift Matthias Zender. Studien zu Volkskultur, Sprache und Landesgeschichte. Hgg. von Edith Ennen und Günter Wiegelmänn, I—II. Ludwig Röhrscheid Verlag, Bonn 1972. (Skupaj) 1262 str. + celostranske ilustracije na umetn. papirju.

Najbrž je zelo izjemno, da slavnostni zbornik ob življenjskem jubileju naraste kar na dva zajetna dela. To je doživel ob svoji 65-letnici bonnski profesor Matthias Zender, splošno znani pobornik Evropskega in urednik Nemškega etnološkega atlasa. Znanstveniku izredno bogatega profila in plemenitega značaja so izrekli svoja voščila znanstveniki z vseh koncev — »tabula gratulatoria« obsega kar 10 strani. In 84 kolegov — vrstnikov in učencev — sodeluje v zborniku, ki je v dveh knjigah narastel na 1262 strani.

Urednika Edith Ennen in Günter Wiegelmänn nista imela lahkega posla. Obilico prispevkov sta uredila po področjih, kakor se je v njih uveljavil tako mnogostranski jubilarant. Teh področij je kar sedem in v vsakem je ta ali ona razprava, ki posredno ali neposredno zanima tudi nas. Seveda se moramo tu zadovoljiti le z bežnimi omembami, kvečjemu s kratkimi oznakami.

V prvem poglavju I. dela sta urednika združila prispevke, ki obravnavajo probleme in metode *raziskovanja kulturnega prostora*. Temu področju je jubilarant v zadnjih letih posvetil ob delu pri Atlasu največ časa in truda. Metodološko ima pač širši pomen razprava Gerharda Harda, čeprav obravnava porensko jezikovno zgodovino (Ein geographisches Simulationsmodell für die rheinische Sprachgeschichte, 25—58). Metoda, ki se opira na geografsko prakso, je, kolikor vem, pri nas neznana. Koristne pobude bi mogli črpati tudi iz prispevka Günterja Wiegelmänn Reliktgebiet und Kulturfixierung (59—71). Metodološko mi-kavna je obravnava Tamása Hoferja o ogrski narodnostni skupini Csángosov v Vzhodnih Karpatih (72—81). Na konkretnem primeru (žrtvovanje za lepo vreme) razpravlja o političnih in etnoloških mejah Karl C. Peeters (82—98). Ob bolgarskem gradivu govori o razmerju med jezikovnimi in kulturnimi mejami Hristo Vakarelski (99—105). Posredniško kulturnogeografsko vlogo osrednjega dela Zgornje Avstrije obravnava Ernst Burgstaller (106—122), podobno razpravlja Georg Droege o pokrajini ob Moselli (123—132) in Jaroslav Kramář o Češkem lesu (133—143). O poimenovanju ledin po bajnih bitjih piše Gerda Grober-Glück (144—168). Regionalno razčlenitev češkega ljudskega pesništva podaja Oldřich Sirovátka (169—173). Heinrich L. Cox obravnava poimenovanje dožetkov ob nemško-nizozemski meji (174—181). Nils Arvid Bringéus seznanja z uvajanjem jaslic v švedskih cerkvah (182—194), Erhard Riemann pa s pustnimi šegami na Pruskem (195—226). Pojav »difuzije« v stavbarstvu Karpatske kotline razgrinja Jenő Barabás (227—236), mejo predalčnih stavb na Zahodnem Češkem pa predstavlja Josef Vařeka (237—273). O tipih konjske vprege v baltičkih deželah piše Ants Viires (249—263). O prehrani s koruzo v Karpatski kotlini razpravlja Ester Kisbán (264—279). Neznane stvari odkriva poročilo o narodopisnem delu in Etnološkem atlasu v Egiptu (Mohamed El-Gawharty, 281—295). S poljskim narodopisnim atlasom seznanja Konrad Hanisch (298—306).

Drugo poglavje I. dela je posvečeno *češčenju svetnikov in religiozni folklori*, področju, na katerem je jubilarant ustvaril prispevke trajne vrednosti. Slede si tako interpretacija neke pesmi o sv. Petru (Rudolf Schützeichel, 309—320), razprava o patrociniju sv. Janeza Nep. v Kölnu (Jakob Torsy, 321—330), o češčenju sv. Marjete Antiohijske na Ogrskem (Sándor Bálint, 331—335), o štirinajstih pomočnikih v sili (Josef Dünninger, 336—346), o ljudskem češčenju svetnikov na Westfalskem (Josef Fellenberg-Reinold, 347—355), o sv. Heleni v porenskem izročilu (Josef Dietz, 356—383), o evangeličanski cerkvi v Veits-

bronnou kot božji poti (Gertrud Frauenknecht, 384—394), o predreformacijskih ostankih na Nizozemskem (Pieter J. Meertens, 395—411), o amuletihi na listkih (Ursula Lewald 412—434), o ikonografiji legende sv. Nikolaja Tolentinskega (Leopold Kretzenbacher, 435—446), o reku »v Abrahamovem naročju« (Mathilde Hain, 447—454), o motivu »pišočega hudiča« v Severni Evropi (Holger Rasmussen, 455—464), o grškem motivu koze, ki odkriva svete kraje (Demetrios Loukatos, 465—469), o navodilu za podeželske duhovnike v baselskem tisku iz l. 1549 (Hans Trümper, 470—478).

Tretje poglavje I. dela obsega prispevke o *ljudskem verovanju in šegah*. O do- ločilih glede pokopavanja v gomilah in glede žarnega pokopa v Capitulatio de partibus Saxoniae piše Rafael von Uslar (481—489), z zgodnjo zgodovino hašiša (Herodot!) seznanja Gustav Ränk (490—496), o predkrščanskem češčenju stu- dencev okoli Trierja razpravlja Nikolaus Kyll (497—510), o obrednih kopelih na Portugalskem pa Jorge Dias (511—514), o simboliki velikonočnih jedi pri Slo- venci poročajo podpisani (515—518), o nakazah in boleznih kot božji kazni razpravlja Wayland D. Hand (519—525), o prvi prehrani novorojenčka piše Lily Weiser- Aall (526—545). Robert Wildhaber priobčuje primerjalno študijo o belem trnu v ljudskem verovanju (546—560), Karl Löber pa o bosiljku in rastlini »zdravec« v Bolgariji (561—572). Spomin na pozabljeno igračo, »ptiča na niti«, obuja Rolf Wilhelm Brednich (573—597). O menjavanju poslov na eifelskih gradovih v 16. in 17. stoletju razpravlja Peter Neu (598—608) in o viničarstvu v dolini reke Ahr Josef Ruland (609—622).

Prispevki se nadaljujejo v II. knjigi s poglavjem, posvečenim »vsakdanjemu življenju« in *gmotni kulturi*. Širše pozornosti je vredna študija Béle Gundee o beraču v vaški skupnosti (625—634). Mikaven je prikaz kölnskega gospodinjstva iz konca 14. stoletja (Franc Isigler, 635—668) in življenje čolnarjev na Labi po pismih iz srede 19. stoletja (Karl Bischoff, 669—679). Stole in sedeže za dostojanstvenike opisuje Leopold Schmidt (692—707). O košnji s posebno kratko koso poročajo Kustaa Vilkuna (692—707). O navadi kopičenja gnoja v samem hlevu na Norveškem piše Marta Hoffmann (708—721), o gnoju kot kurivu pa Alexander Fenton (722—734). Ferdinando Galhano govori o prenašanju to- vorov, oprtih na čelo, na Portugalskem (735—738). Bližji nam je opis drvarstva na Zgornjem Štajerskem (Karl Haiding, 739—760). Kameninarsko obrt v Po- renju in njeno »staronemško« motiviko obravnava Ingeborg Weber-Keller- mann (761—768). Poglavje sklepa teamsko poročilo o terenski raziskavi bonn- skega seminarja poleti 1970 pri kamnarjih v južnem Eifelskem pogorju (768—820).

Naslednje poglavje II. knjige združuje prispevke iz *ljudskega slovstva* (»ustne- nega in književnega ljudskega izročila«). Tu si sledi vrsta upoštevanja vrednih raziskav. Mihai Pop priobčuje razmišljanja o vzgojni vlogi ljudskega jezika (narečja) (823—828). Jaromír Ječch prikazuje proces propadanja in regeneracije ljudskih pripovedi (829—844). O »oralni« tradiciji petja razpravlja Ernst Klusen (845—867). Motiv laži ali lažnivca v ljudskem blagru raziskuje Kurt Ranke (868—874). Ustno bajčno izročilo v Oldenburgu zasleduje Ernst Helmut Seg- schneider (875—887). Razmerje ljudskega verovanja do resničnosti obravnava ob gradivu čarovniških procesov 17. stoletja Karl-S. Kramer (888—899). Revizijo datacije srednjeveških duhovnih iger, ohranjenih v nedatiranih rokopisih, pred- laga Rolf Bergmann (900—909), medtem ko Hugo Moser kritično ocenjuje Simrockove izdaje ljudskih knjig (910—927).

Predzadnje poglavje II. knjige je posvečeno *zgodovini jezika*. Latiniste utegne zanimati prikaz Lea Weisgerberja o imenih na *-inius* v rimskem Porenju (931—948), širše zanimanje bo morda našla razprava Gertraud Müller o rim- skih izposojenkah v porenjskih ledinskih imenih (949—967). Gilbert de Smet objavlja štiri vojaška pisma iz Napoleonove dobe (979—987). Johannes Knobloch razlaga ime Jakob in njegove izvedenke v Porenju (988—992). Načelno važna se mi zdi obširna in dokumentirana polemična razprava Warnerja Bes- cha, ki osporava kompetenco parlamenta, da bi meritorno odločal o uradnih nazivih posameznih obrti in obrtnikov (993—1015).

Sedmo in zadnje poglavje II. knjige vsebuje prispevke iz *deželne, cerkvene in kulturne zgodovine*. Večina razprav je ožje povezanih s Porenjem, zato jih smem preiti. Omenil bi pač prikaz bavarske samostanske kulture 8. stoletja (Frie-

drich Prinz, 1047—1056) in obravnavo mest kot božjepotnih središč v Zahodni Evropi (Edith Ennen, 1057—1075); tu v op. 19 na str. 1064 pogrešam navedbo študije Jožeta Stabeja *Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje*, Ljubljana 1965, ki je vendar izšla celó v nemškem prevodu: *Die alten Wallfahrten der Slowenen an den Rhein*, v: *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins* 78, Aachen 1967, 97—160. Liturgike bo zanimal zapis o posebnih obredih reliktnega značaja v Trieru (Balthasar Fischer, 1147—1155). Geza de Rohan-Csermak priobčuje esej o konceptu kulture pri Vauvenarguesu (1156—1159).

Na koncu knjige objavlja Ursula Hagen bibliografijo jubilentovih del (1239—1262).

Kuret

Volkskultur und Geschichte. Festgabe für Josef Dünninger zum 65. Geburtstag. Herausgegeben von Dieter Harmening, Gerhard Lutz, Bernhard Schemmel, Erich Wimmer. Berlin 1970. Str. 694.

Ordinarij za evropsko etnologijo in nemško filologijo v Würzburgu, Josef Dünninger, se ukvarja s področji ljudske kulture, ki mejijo tudi na druge stroke: z raznimi oblikami religioznega kulta (romanja, češčenje svetnikov), z ljudskim slovstvom, s šegami, z razmerjem med izročilom in zgodovino ter kulturo itn. Zato je tudi vsebina njemu posvečenega zbornika usmerjena v take in podobne teme od teoretičnih obravnav razmerja med etnologijo in zgodovino do geografskih vprašanj o kulturni pokrajini in mobilnosti prebivalstva, nekaterih predmetov stvarne kulture, vendarle pa prevladujejo teme z raznih področij duhovne kulture. Tako je zbornik ne le delni pregled današnjega dela in usmerjenosti v nemški regionalni etnologiji — saj je zanimivo, da razen dveh nastopajo v njem sami Nemci in nihče zunaj nemškega jezikovnega območja —, marveč tudi vpogled v široki razpon vprašanj o ljudskem življenju, ki razgibavajo današnje zanimanje v naši stroki. Ta vprašanja se končujejo pri folklorizmu in mestu ter pomenu ljudske kulture v družbenih občilih. Vsekakor je tak zbornik bogat vir za informacije, pobud in pripomočkov pri delu v najrazličnejših smereh.

Zelo koristno je, češar drugi podobni zborniki zadnjih let nimajo, da prinaša Dünningerjev zbornik tudi bibliografijo njegovih spisov od 1931 do 1969. Ta je poučna s svojo razdelitvijo po letih zaradi vpogleda v rast avtorjevega dela, pa tudi zavoljo nazornega vpogleda v značaja njegovega ustvarjanja. Dopolnjuje jo seznam doktorskih disertacij, izdelanih pod njegovim vodstvom, kar pravitako prikazuje usmerjenost njegove šole in s tem dela nemških etnologov.

Vilko Novak

Volkskunde — Fakten und Analysen. Festgabe für Leopold Schmidt zum 60. Geburtstag. Im Auftrage des Vereines für Volkskunde und unter Mitwirkung von Hans Koren, Karl Lugmayer, Franz Maresch und Richard Pittioni herausgegeben von Klaus Beitzl. Wien 1972. Str. 524 + 75 podob.

V neposredni časovni bližini se vrsté zborniki v čast vodilnih današnjih avstrijskih etnologov: najprej Hansu Korenu (očetov dom mu je bil pri Trojanah), ki se je žal močno odmaknil od stroke; nato A. Haberlandta. Učencu in nasledniku tako v vodstvu Österreichisches Museum für Volkskunde na Dunaju kot na tamkajšnji univerzi — L. Schmidtu in takoj za njim drugemu Gerambovemu učencu in nekdanjemu graškemu muzealcu ter profesorju, L. Kretzenbacherju, ki je prenesel svoje delovanje v Nemčijo. Vsi trije so vsak v svoji smeri razširili raziskovalno območje svojih učiteljev in dostojno predstavljajo današnjo avstrijsko etnologijo.

Leopold Schmidt si je z več kot četrstoletnim vodstvom dunajskega muzeja, urejevanjem Österreichische Zeitschrift für Volkskunde in njenih publikacij, s toliko leti dela na univerzi ter z okoli 800 spisi pridobil ugledno mesto v naši znanosti. Njegovi teoretični spisi, razprave o zgodovini avstrijske etnologije, o ljudskih igrah, pesmih, pripovedništvu, umetnosti iz stvarne kulture pa predvsem

ново vrednotenje kmečkega orodja v etnologiji, so vsestransko razširili razglede v naši stroki z novimi pobudami ter dognanji. Odras teh uspehov je nad 40 razprav; napisali so jih v njegovem zborniku etnologi nemškega jezikovnega območja o najrazličnejših predmetih, ki so blizu Schmidtovemu zanimanju in delu. Tudi ti spisi — po večini o družbeni in duhovni kulturi — pomembno bogatijo znanje o mnogih področjih življenja na velikem ozemlju Evrope.

Ceprav iz Jugoslavije ni sodelavca v zborniku, ne smemo prezreti s primerjalnega vidika H. Korena spisa o štajerskih branah in M. Kundegraberjeve o kočevskem putrihu, srednjeveškem pitnem in romarskem sodčku — s podobo iz Valvasorja in uporabo drugih slovenskih del. Sevė pa nam prinašajo mnoge pobude in primerjave tudi drugi spisi v zborniku.

Vilko Novak

Kultureller Wandel im 19. Jahrhundert. Verhandlungen des 18. Deutschen Volkskunde-Kongresses in Trier vom 13. bis 18. September 1971. Herausgegeben von Günter Wiegelmann. Göttingen 1973, 275 str. + 8 Bildtaf. Studien zum Wandel von Gesellschaft und Bildung im Neunzehnten Jahrhundert, Band 5.

Referati, ki so bili na programu 18. nemškega etnološkega kongresa leta 1971 in so skupaj s povzetki diskusijskih prispevkov objavljeni v priložni knjigi, zadevajo temelje etnološke znanosti. Ceprav so bila na nemškem jezikovnem območju še do nedavnega močno uveljavljena teoretična vodila, ki so proglašala tradicionalnost, občestvo, statičnost in nezgodovinskost za bitne prilastke etnološke problematike, je na omenjenem posvetu beseda tekla v bistveno drugačni smeri. Ne ahistoričnost, temveč povezanost ljudskokulturnih pojavov z zgodovinskimi tokovi, ne vztrajanje v podedovanih kolotečinah, pač pa spreminjanje posameznih kulturnih sestavin in kulturnih struktur je bila tematika razprav. Ker je s tovrstnega zornega kota predmet etnologije nerazdružno prepleten z zanimanjem drugih ved, tako sociologije in predvsem različnih zgodovin, govori Günter Wiegelmann v predgovoru o vidiku kulturnoantropoloških disciplin, ki naj bi bil prisoten pri začetovanju kongresnega programa. Je to opravičilo ali zaščita pred morebitnimi očitki, da so to pot šli nemški etnologi predaleč? Morda, vendar povsem brez potrebe. Kulturno spreminjanje preteklega in katerega koli drugega stoletja je nedvomno eminentna etnološka tema. Pri tem nas seveda zanima, kako je bila na nemškem etnološkem kongresu ta tematika načeta, ne da bi ugibali, koliko je morda kdo od referentov za kanček le prestopil težko opredeljive etnološke meje.

Na uvodnem mestu sta v knjigi natisnjena referata Švicarja Rudolfa Brauna »Problemi družbeno-kulturnega spreminjanja v 19. stol.« (str. 11–21) in Hermanna Bausingerja »Pomeščanje — posledice nekega načina interpretiranja« (24–49). Rudolf Braun, ki ga poznamo po njegovih dveh obsežnih študijah o industrializaciji in ljudskem življenju v okolici Züricha, se nam v svojem referatu predstavlja kot gospodarski in socialni zgodovinar. V zvezi s temo, o kateri je govoril omenja med drugim tudi dosežke socialne antropologije in zgodovinske demografije. V tem kontekstu bi bilo, po njegovem, tudi od etnologov želeto, da bi se manj pečali na primer z nevestinim venčkom in več z motivi za zgodnje poroke, manj z vračajočimi se mrtveci in več z razlogi za večjo ali manjšo smrtnost. Trenutno je položaj tak, da smo boljše poučeni o družinskosorodstvenih odnosih pri Eskimih kot pri evropskem proletariatu. Stanovanjske razmere v delavskih naseljih in ves način življenja delavskih družin je še zelo malo preučeno področje. Indoktrinacija, vpliv šolskega in izobrazbenega sistema ter raznih socializacijskih posrednikov na življenje širokih družbenih plasti je naloga, ki se ji ni moč izogniti. In kakšne so pri tem dolžnosti etnologov? Etnologija je, podobno gospodarski in socialni zgodovini, integracijska veda, pravi Braun. Kot taka združuje politične, pravne, socialne in kulturne sestavine, da bi se preko njih dokopala do razlage.

S svojo poznano družbeno kritično noto se je Hermann Bausinger lotil razsežnosti pojma »pomeščanje« ki je tudi nam pogosto terminus technicus, ne da bi se kdaj temeljito povprašali o njegovi večji ali manjši uporabnosti. Bau-

singer meni, da je omenjeni pojem kliše ki sicer ni brez stvarne podlage, toda v mestih preteklega stoletja imamo opravek z meščansko salonsko kulturo z malo-meščanskimi oblikami in seveda ne nazadnje s proletariatom. Pisca zanima zlasti, kakšen je bil položaj delavske kulture v odnosu do prevladujoče meščanske kulture. Spričlo dejstva da je etnologija, vodena po meščanskih predstavah, delavstvo več desetletij preprosto ignorirala, je nakazano problematiko težko razvozlati. Raziskovalno delo na tem področju bo zato treba vsekakor okrepiti, posebej še, ker je razprava ob »pomeščanjenju« opozorila še na »proletarizacijo« širokih plasti prebivalstva.

Drugi razdelek knjige z naslovom »Recepcija meščanskih življenjskih oblik pri kmetih in delavcih« (50—87) uokvirja tri referate. Poročali so Bernward Deneke Ulrich Bauche in Theo Gantner. Med mislimi, ki v tem okviru še posebej pritegujejo naše zanimanje, velja ponovno omeniti opozorilo, da je govorjenje o pomeščanjenju običajno dokaj površno. Kulturna diferenciacija mestnega prebivalstva je komaj kdaj upoštevana. Polarizacija na meščane in podeželjane pomeni generalizacijo, ki je težko sprejemljiva. Pritoževanja nad propadanjem »ljudske« ali »kmečke« kulture naj bi bila po svojem izviru izrazito meščanskega porekla. Za posebnosti vaške kulture je treba videti gospodarske in družbene osnove. Folklorizem je domislica meščanstva.

Skupino nadaljnjih treh referatov, ki so jih prispevali Iso Baumer, Gottfried Korff in Dieter Kramer, združuje naslov »Versko in ideološko usmerjevanje med kmeti in delavci« (88—134). V njih je govor o kulturnem boju in romanjih, o češčenju svetnikov in socialnem vprašanju ter o kulturnem položaju in ideologiji delavstva v 19. stoletju. Načeto je bilo vprašanje, ali je ob ideologizaciji kulta svetnikov še moč govoriti o tako imenovani ljudski pobožnosti. Kult nekaterih svetnikov, tako sv. Barbare Antona Padovanskega in še posebej sv. Jožefa, je namreč bil konec preteklega stoletja uporabljen za zaviranje razvoja delavske zavesti in s tem za utrjevanje obstoječega družbenega reda. Pri preučevanju ljudske pobožnosti tega nikakor ni moč spregledati. Obravnava delavske zavesti zahteva upoštevanje takih in še vrste drugih ideoloških dekretiranih sestavin. Sploh pa je pri študiju delavske zavesti treba računati z dokajšnjimi vsebinskimi razlikami, kajti enak družbeni položaj še ne pomeni avtomatično tudi enake zavesti. Posebna delavska zavest in iz nje nastajajoča ideologija je stvar daljšega razvojnega procesa. Pri tem ima odločilno vlogo lasten komunikacijski sistem, katerega člen so masovni shodi, množičen delavski tisk in še zlasti organiziranost delavstva. V tej zvezi je bila zapisana teza da izpolnjujejo delavske organizacije in društva iste naloge, kot sosečke, farne in lokalne skupnosti v okviru kmečke kulture.

»Kulturni pomen društev« je naslov razdelka štirih referatov (135—183; avtorji: Konrad Köstlin, Vernon L. Lidtke, Ernst M. Wallner, Klaus Beitzl), ki se detajlneje lotevajo omenjene problematike tudi za podeželje in za vele mestna območja. Društva, ki naj bi bila meščanskega izvira, so se razširila tudi na vas, kjer pa sta njihova raznolikost in zakoreninjenost znatno bolj skromna. Kljub temu je preučevanje društev tudi za podeželske razmere zanimivo. V diskusiji je bilo namreč rečeno, da je socialna diferenciacija na vasi izhodišče in temelj nastanka tamkajšnjih društev. Društveno življenje je tako odsev socialnih razlik, je lahko celo sredstvo njihovega preučevanja (pri nas smo bili na ta odnos opozorjeni npr. na vrhniškem primeru v zvezi z društveno dejavnostjo Cankarjevega očeta). Kot že rečeno, pa so društva še zlasti pomembna za kulturno podobo delavskega razreda. V. L. Lidtke pravi, da kaže poleg družine in poklicne dejavnosti šteti tudi organizacijsko ali društveno pripadnost med najpomembnejša določila delavčeve socialne identitete. Govoriti moremo celo o posebni kulturi delavskih društev.

Sklop vprašanj o katerih so govorili nadaljnji štirje referenti — Don Yoder, Ina-Maria Greverus, Vasil Marinov in Annemie Schenk, se nanaša na migracijske in akulturacijske procese ter na etnološko problematiko izseljenštva (184—241). Predmet razprave so bili nemški izselenci v Severni Ameriki, nekatere manjšine na tem istem območju, bolgarski kolonisti v Besarabiji in etnične skupine romunskega Banata. V teh zvezah sta bili med drugim ugotovljeni potreba po institutih za tovrstna preučevanja in nuja zgodovinske analize,

ki omogoča razkrivanje zakonitosti integracijskih procesov. Poudarjen je bil pomen obveznega šolstva za kulturno spreminjanje. Vzgojne funkcije so namreč s tem prešle s primernih skupin na šolo. Vzgoja otrok ni več le navajanje na tradicionalne načine obnašanja in delovne prijeme. Otroci se seznanjajo s stvarmi, ki presegajo izkušnjo staršev. V bolj ali manj zaprte vaše kulturne sisteme vdira znanje, ki izpodriva tradicionalne kulturne elemente.

Zadnja skupina treh referatov govori o fazah in dominantah kulturnega spreminjanja (242—272). Tako je Hinrich Siuts načel problem razdobja mirovanja in spreminjanja v ljudskem življenju Srednje Evrope. Tamás Hofer je ta problem apliciral na srednjeevropski Vzhod in to z vidika kulturnoantropoloških teorij. Švedske izkušnje so bile izhodišče razmišljanja o kulturnem spreminjanju v preteklem stoletju in o možnostih njegovega preučevanja Svenu B. Ek-u. V zvezi s temi témami sta bili izraženi trditvi, da ni ljudske kulture, ki bi bila statična, da sta vztrajanje pri podedovanih kulturnih pojavih in njih spreminjanje medsebojno najtesneje povezana. Ugotovljeno je bilo, da je v etnologiji še vedno zamenljivo preučevanje delavstva in meščanstva. Prav tako pa kaže v nasprotju s tradicionalno etnologijo, ki jo zanimata prvotnost in originalnost kmečke kulture, kmetstvo preučevati z vidika celokupnega družbenega razvoja in v odnosu do drugih socialnih plasti. Kmetstvo je namreč le del kompleksne družbe in kmečka kultura le del kompleksnega kulturnega sistema. Seveda pa imamo opravke z različnimi kulturnimi stili, tako s kmečkim s proletarskim po mestih, z življenjskimi stili različnih meščanskih plasti in podobno. Za mnoge kulturne stile, vzorce, vemo danes pravzaprav le, da so obstajali. Kakšna je bila njihova podoba v čem so se skladali in v čem razhajali, nam ostaja neznan.

Sklepne diskusije (273—275) se je udeležil tudi M. Gavazzi iz Zagreba. Menil je, da imamo skoraj povsod po Evropi deloma vse do današnjih dni med kmeti opravke z zamudo glede kulturnega spreminjanja. Ta konservativizem se kaže zdaj v odnosu do prevzemanja bitno tujih kulturnih sestavin, zdaj spet v daljšem vztrajanju pri že prevzetih kulturnih dobrinah. Vendar ta stališča očitno niso bila deležna podpore. G. Wiegelmann je bil proti generalizaciji, kajti poleg zamujanja se pogosto nenadno pojavijo tudi na kmečkih območjih inovacijska gibanja. V etnologiji smo nadalje vse prepogosto prepričani, da je do sredine 19. stoletja računati z bolj ali manj statično, malo spremenljivo kulturno podobo, ki še šele odtlej vse bolj hitro spreminja. H. Siuts je k temu dodal, da je za to kriv enostranski pogled na vire, v katerih se pogosto kaže le konservativna plat kmetstva.

Poleg omenjenih misli je bilo iz sklepne razprave med drugim zabeleženo spoznanje, da so se v srednjeevropski etnologiji končno vendarle začeli zavedati, da je spreminjanje predmeta etnološke raziskave pravilo. Vendar pa si je več razpravljalcev želelo, da bi bilo tudi že na pričujočem kongresu več prispevkov o spreminjanju kulturne podobe delavstva, čeprav naj bi bil napredek tudi v tem pogledu očit. Fikcija o zaprtosti kmečke kulture je propadla, je dejal H. Bausinger. Potrebno bo poleg raziskav tudi še več teoretičnega dela. Ponovno pa je bilo izraženo mnenje da so realni okviri raziskav kulturnega spreminjanja le mikrorajoni. Z vidika naših priprav na topografsko preučevanje slovenskega etničnega prostora si preprišimo tole: »Če hočemo dobiti vpogled v kulturno spreminjanje, se moramo spustiti za mikroraven, moramo preučiti lokalno omejene družbe. Ko se priklopmo do zanesljivih rezultatov v teh okvirih, šele lahko poskušamo z generalizacijo na makronivoju« (B. Stoklund).

Slavko Kremenšek

Oskar Kolberg, *Dzieła wszystkie*, Tom 63. Studia, rozprawy i artykuły. (Uredili:) Elzbeta Miller, Agata Skrukwa. Polskie towarzystwo ludoznawcze. Wrocław-Poznań (1971). Str. 671.

Oskar Kolberg (1810—1890) je bil predvsem etnomuzikolog, ki si je pridobil velike zasluge za zbiranje in popisovanje ljudskega izročila na Poljskem ter z ustanovitvijo serije monografij Lud. Med mnogimi drugimi slovanskimi deželami je obiskal tudi Slovenijo, vsaj Ljubljano (1857), navezal tu stike, ki so se

nadaljevali v dopisovanju, in zbral nekaj literature, na podlagi katere je opisoval ljudsko življenje neznanih mu slovanskih pokrajin. Žal ne moremo soglašati z dosedanjimi navdušenimi poročili o njegovem delu vsaj za slovensko etnologijo (Petar Vlahović, J. Burszta, ki imenuje celo Fr. Krausa — slovenskega etnologa, *Ethnologia Slavica* III, 30), ker ti poročevalci niso primerjali Kolbergovega spisa o Južnih Slovanih z njegovimi viri, niso ocenili njegovega lastnega deleža, ki ga v resnici — ni v njem in niso videli, da ni imel ustreznih informatorjev med Slovenci. Njegovi stiki z njimi so bili mnogo bolj površni, kot omenjena avtorja poudarjata. To dokazuje tudi vsaj njegova objavljena korespondenca. Po svojem potovanju po naših krajih je sestavil spis, ki mu prisojajo pretiran pomen.

Kolberg je objavil svoj spis *Obrazy Słowiańszczyzny południowej* (Podobe južnega slovanstva) šele čez desetletje v *Gazeti Polski* 1871, nr. 77—87; 1872, nr. 1—7, 42—43, 109—110, 133—136, 176—179. V tem zvezku zbranih del je spis ponatisnjen na str. 26—258, del o Slovencih (s Kočevarji) na str. 33—120. Sam je označil način nastanka spisa pod naslovom: Iz raznih virov narisal...

Glavni urednik zbirke, Józef Burszta, piše o njem v prvi uvodni študiji, da je to »v poljski etnografiji prvi sestavni opis južnoslovanskih etničnih skupin« in doslej edini obširnejši poljski spis te vrste (XV). Nadalje označuje ta spis kot »primer dobrega kompilacijskega dela« (XVII), imenuje kot njegov temeljni vir »neznane avtorja, skritega pod psevdonimom Janus Pannonius... Illyren und Dalmatien...« in navaja letnico izida 2. izdaje 1830 nam. 1816 (brez kraja). Na podlagi tedaj še nenatisnjene članka Petra Vlahovića (sedaj v Narodno stvaralaštvu — Folklor 1969, 99 sl.) sodi, da ima »ta podoba svojo nespremenjeno vrednost tudi za današnjo etnografijo Jugoslavije« (XVIII).

Natančneje sta se dotaknili značaja in virov tega Kolbergovega spisa v svojem uvodu obe urednici zvezka. Vendar njuna dognanja nikakor niso zadovoljiva. Tudi oni ponavljata, da je bil njegov temeljni vir »neznane avtorja« delo Illyrien und Dalmatien. Kot je povedano v razpravi o Hacquetu v tem letniku *Traditiones*, je bil to madžarski zdravnik Johann Schuster. Tudi ni pravilno njuno mnenje, da je to »predelano delo Hacqueta Abbildung... izdanega... 1801« (prav: 1801—1808). V resnici je »predelal« Hacquetov spis Francoz Breton, ki ga je Pannonius prevedel in po izvirniku dopolnil, kar je v njegovi knjigi vse povedano in je ponovil tudi Kolberg. Kolberg je nekoliko svobodno priredil Schusterjev prevod in vanj vpletel navedke iz Hacqueta, omenja pa tudi Bretona, ki ju — tudi po mnenju urednic — ni imel v rokah. P. Vlahović (Oskar Kolberg i njegov značaj za proučavanje etničke strukture nekih delova Jugoslavije, *Glasnik Etnografskog muzeja* u Beogradu, 34, 1971, 75 sl.) teh virov ne navaja in pretirava njegov pomen.

Kolberg je uporabil za Slovence le še skromne druge vire: pismo Sreznjskega Hanki 1841, zbirke ljudskih pesmi E. Korytka — katere izdajatelj je urednica (str. 29) le tiskar *Blasnik* —, *Vraza* in *Ahacla* (!), pripovedk *Vernalekena* in *Valjavca*; P. Kozlerja *Potovanje po okrajnih slov. naroda v Bleiweisovem Koledarčku za 1855*, Istiničev članek o Kočevarjih r. t. ter Likarjev o Soričanih r. t. za 1856, pregovore pa je prevedel iz Volčičeve zbirke iz istega Koledarčka za 1855. — Urednici sta sicer v opombah h Kolbergovemu besedilu natanko navedli, kaj je vzel avtor iz raznih del, nista pa opravili glavne dolžnosti: niti v uvodu, niti v opombah nista jasno povedali — ker jima to po vsem sodeč pač ni jasno, Ljubljana pa jim je bila predaleč... —, da je Kolbergov spis bil tudi pred sto leti docela zastarel, skrajno nepopoln in predvsem — hudo zgrešen glede na uporabo nevarnih, po Hacquetu prevzetih imen za skupine prebivalcev na Slovenskem. Neodpustno je, da danes objavljajo brez sleherne nujne razlage pisanje o Slovencih pod naslovom: *Ilirija* (pač po Korytku!), saj je tudi 1871 bil anahronizem uvodni stavek: »Kraljestvo ilirsko je večji del obljuden s Slovenci« (33) — in tako naprej naslovi poglavij: *Ludy Cyczow*, *Krazaucow* i *Piuczenow* (Čiči, Kraševci — nikjer tega pojasnila —, Pivčani), *Liburny*... Z vso navlako iz njegovih virov o izviru teh »ljudstev«, z delitvijo Slovencev na štajersko in kranjsko skupino — o štajerskih in prekmurskih Slovencih sevé ne govori, ker jih tudi Hacquet ne pozna! —, k zadnji pa šteje kajpak tudi Uskoke, Kočevarje, Krabaty...

Furlane. Omemba Slovencev na Ogrskem »pod Oedenburgiem« (= Sopronom, kjer so Hrvati!) je ostala brez uredniške opombe, kakor še mnogokaj.

Po splošnem uvodu s statistiko Slovencev po deželah in orisom njih mejâ povzema po Hacquetu nekaj o njih — bolezni in imena mesecev, nakar sledi po Hacquetu in Pannoniusu (Kolberg ga v izvorniku piše Pannonicus) opis pokrajinskih skupin, v katerega vpleta ljudske pesmi v poljskem prevodu, kar jih je pa ostalo v nekaj izvornih vrsticah, je popačeno jezikovno in v poljskem črkopisu. Po poljsko piše tudi imena v šegah nastopajočih oseb, delov noš... s tiskovnimi napakami (kosonc 63 nam. kozouc, srca, sricza 66 itn. itn.). In kar je spet najhujše — če že prezremo zastarelo, neznanstveno Kolbergovo objavljanje sedemdesetletnih podatkov kot sodobnih — urednici sta pustili tako v besedilu kot v registru dolgo vrsto krajevnih imen v spačni obliki, kakor jo je zapisal Kolberg, npr. iz množice: Verhrnika 45, Czerni Perst, Lublana, Zdoba (= Soča ob ustju 70), Lasu Pierbaumskiege (Hrušica 75), Senecsz, Pretianik, Lublana in dr. variante, Krazaucy-Kraszauce, Czernomelij itn. itn. Tako »popolni« Indeks geografczny, izpopolnjen le na podlagi poljskih pripomočkov ter Webster's Geogr. Dictionary, ko gre za Jugoslavijo... ima seve nujno ali mnoga imena v napačni obliki ali opremljena z vprašajem kot neugotovljena, celo če gre za »Bistriza i Boruniza« (194) pri Ljubljani, Bohinj jezioro (!), Druzih — Rovt (114), Grand r. t. = Grant, Javornik, Koroško (navedeno v šestih oblikah, le v slovenski pravilni ne... [648]), Koritnica 114, Koruskoj 649; Kraina in še pet oblik — brez slovenske (649), Poljan, Koprivaik itn. itn.

Po vsem tem ni treba posebej dokazovati, da moramo zelo obžalovati, da smo Slovenci zopet (prim. Narody mira!) tako nekritično predstavljeni, kar nikakor ne dela časti poljski znanosti.

Vilko Novak

Narodni kalendar — Ljudski koledar. 1973. Izdaje DSJS. Budapest (1972). Str. 224.

Za desetletja nazaj nas postavlja ta koledar južnoslovanskih narodnih manjšin na Madžarskem (kratica v naslovu pomeni izdajatelj: Demokratska zveza Južnih Slovanov), po opremi moderen, s 40 stranmi v bakrotisku v sredi, z mnogimi podobami, vsebinsko pa dokaj starinski, tako s ponatisi starih besedil, s pesmimi ljubiteljev, z besedili v narečju. Kar je pa glavno: kljub temu, da je tak koledar znak in dokaz neke narodnostne in kulturne dejavnosti med našimi manjšinami, je pa še močnejše boleč klic: kaj pa še imajo razen njega v slovenski besedi?... (Nikjer ne najdemo, kolikeri koledar je to — po 1945 na Madžarskem...)

Nas zanima le slovenski del. V 11-članskem uredniškem odboru je le ena Slovenka, kar je vsekakor premalo. Šteli so pač za samostojne narode razne narodnostne veje med Srbi in Hrvati na Madžarskem, kar odraža tudi koledar (Šokci, Bunjevci, gradiščanski Hrvati) in izbrali njih zastopnike... V koledarskem delu je poleg hrvaškega in srbskega stolpca (v cirilici) tudi slovenski, v katerem so ob knjižni obliki imen v oklepaju kdaj tudi narečne, ki so navadno enake madžarskim oblikam (npr. Janoš, Ferenc). Na slikanih prilogah najdemo tudi nekaj nastopajočih Slovencev iz Porabja — toda niso dobili niti cele svoje strani, kot so jih razna druga področja...

Naše zanimanje velja stranem 129—160 za naslovom »Za naše Slovence«. Na zemljevidni skici in še drugod nas moti ime vasi Virica (tako so začeli pisati tudi na naši strani), čeprav jo imenujejo Vérica (z ozkim é) in smo jo tako vselej pisali Poleg splošnih člankov, ki prikazujejo v preprosti obliki le ugodne strani o gospodarstvu, kulturi porabskih Slovencev, se vrstijo kratki opisi posameznih vasi. Etnologe in jezikoslovce — pa kazalo bi, naj bi še koga drugega — bodo zanimali zapisi pripovedk, anekdot, vremenske napovedi v porabskem narečju. Seve niso to fonetično natančni zapisi, zato jih naj jezikoslovec uporablja previdno. V knjižni obliki je opisano borovo gostüvanje s podobami in še nekaj krajših šeg. Želimo si čim več takega berila!

Za tiste, ki ne poznajo dveh, treh šolskih slovenskih beril (toliko jih imajo v Porabju...), bodo nove po ena Levstikova, Aškerčeva, Kettejeva, Glazerjeva,

Župančičeva, Košovelova pesem, Godinova črtica, medtem ko je Prešernov Magistrale iz madžarskega prevoda Sonetnega venca objavljen v madžarščini. Knjižni jezik ni povsod na višku (književnica nam. knjižnica . . .) — kot ni na javnih napisih v Porabju. Daleč je še porabskim Slovencem do kulturnega referata pri tej ali oni obliki oblasti!

Vilko Novak

Tanulmányok a Hortobágy néprajzához. Szerkeszti Gunda Béla. Debrecen, 1972—1974 (= Műveltség és hagyomány XV—XVI).

Dvojni letnik pomembnega zbornika debrecenskega univerzitetnega inštituta je tokrat tematsko zaokrožen s skupnim naslovom: *Studije k etnologiji Hortobágya*. Hortobágy je največja madžarska pusta, razteza se v bližini Debrecena, od 1973 narodni park, saj živi na njej še toliko oblik starega madžarskega, predvsem pastirskega gospodarstva. Zato je jasno, da je pokrajina od nekdanj posebnost mikavna tudi za etnologue in druge raziskovavce. Predvsem o pastirstvu in živinoreji je prispevalo nova dognanja kar 17 avtorjev. Nekdanje čisto stvarno raziskovanje pa so razširili tudi na družbeno področje, povezano z živinorejo. Tako razpravljajo o kmečkih združbah za ovčarstvo, o položaju ženske v ovčarski združbi (Gunda), o ribiškem pravu v vodah Hortobágya, o sejmi, o mitičnih figurah v verovanju te pokrajine, posebno pri pastirjih, o konju v dramatičnih šegah itn. Nemški povzetki omogočajo umevanje dela, obilna literatura pa govori o bogatem dosedanem raziskovanju te pokrajine.

Acta ethnographica Academiae scientiarum Hungaricae. Aduvantibus T. Bódrogi, B. Gunda, I. Tálasi redigit Gy. Ortutay. Tomus XXII. Budapest, 1973.

Poleg stare revije *Ethnographia* izdajajo madžarski etnologi po vojski v tujih jezikih še *Acta ethnographica*, ki posredujejo madžarščine nevedčim nova dognanja, objavljajo pa tudi prispevke avtorjev iz drugih vzhodnoevropskih držav. Tako npr. v tem letniku piše H. Vakarélski o metodah mlačve pri Bolgarih. Madžari mnogo delajo tudi zunaj Evrope, o čemer priča v tem letniku razprava Cs. Ecsedyja o lovu pri Majakih v Sudanu. I. Katona raziskuje albansko epiko s posebnim oziranjem na pevce, godce in poslušavce, B. Gunda obravnava eno od svojih priljubljenih tem: o lovu pri Madžarih — poglavje iz bodočega priročnika »Kulturne antropologije madžarskega ljudstva«, kot izvem iz opombe. — A. P. Kovács raziskuje ukrajinska naselja na severovzhodnem Madžarskem v 18.—19. stoletju.

Za glavljem *Varia* sledi številne ocene predvsem nemadžarskih del.

Néprajzi közlemények. XVIII. évfolyan. Néprajzi múzeum. Budapest, 1973.

Kot razmnožen rokopis izdajajo sodelavci Etnografskega muzeja v Budimpešti »Etnološka poročila« s krajšimi monografijami, pa tudi z razpravami. Pričujoči zvezek vsebuje le dve monografiji: Attila Paládi-Kovács, K zgodovinski in pokrajinski razvrstitvi madžarskih kmečkih voz, ilustrirano in z obsežnim nemškim povzetkom; druga ji je sorodna: Ilona Pusztainé-Nadar, Izdelovanje in uporaba voza v sékeljskem Atyhi in alföldskem Sárretudvaru (str. 83—273), žal brez povzetka v tujem jeziku, je pa edinstveno bogata razprava z nazivjem, risbami in natančnimi opisi.

V. N.

Wissenschaftlicher Film in Forschung und Lehre. 1962—1972. Festschrift. Bundesstaatliche Hauptstelle für wissenschaftliche Kinematographie. Wien (1972), 123 str.

Potem ko je skrbela za avstrijski znanstveni film deset let (od 1962) Bundesstaatliche Hauptstelle für Lichtbild und Bildungsfilm, se je znanstveni film mogel osamosvojiti. Ustanovili so zanj posebni državni zavod l. 1972 (Bundesstaatliche

Hauptstelle für den wissenschaftlichen Film) na Dunaju. Ob tej priložnosti je izšel zbornik s 30 krajšimi prispevki, ki pa navzlic temu ne podajajo le obračuna za minulo desetletje, ampak osvetljujejo vse različne vede, ki se okoriščajo s filmom. Na častnem mestu je *etnologija*, saj je bil — tako berem — začetnik znanstvenega filma etnolog in antropolog Rudolf Pösch; snemal je v letih 1904 do 1906 v Novi Gvineji. Sicer pa obravnava pomen in vlogo filma v narodopisju več prispevkov: H. P. Fielhauer, Anmerkungen zum volkskundlichen Film in Oesterreich; E. G. Lies, Über wissenschaftliche Filmdokumente des volkskundlichen Themenkreises (Kulturethologie) im Gemeinschaftsarchiv für Filme aus der Verhaltensforschung; H. Mandorf, Volkskundliche Dokumentation bei südostasiatischen Bergstämmen; L. Schmidt, Volkskundliche Dokumentation im Museum und durch den wissenschaftlichen Film; K. R. Wernhardt, Der ethnographische Lehr- und Dokumentationsfilm im Hochschulunterricht. Prispevek E. G. Liesove utegne dati tudi nam to ali ono pobudo glede izbire tém, sicer pa potrjuje, da tudi seznam dosedanjih slovenskih narodopisnih filmov ni najslabši. Hiba naših filmov je v formatu (8 mm), splošna hiba pa pomanjkanje denarja. Zbornik priča o priznanju, ki ga je drugod deležen film kot medij tudi v znanosti, zlasti v nekaterih disciplinah. Poleg etnologov prihajajo namreč v zborniku do besede medicinci, fiziki, arhitekti, gledališčniki, muzikologi, biologi. Pri nas je znanstveni film še zmerom pastorek. Etnologi filmamo malo manj kakor na skrivaj. Doklej še tako?

Kuret

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga 45. Urednici akademik Ljubo Babić, akademik Ferdo Čulinović. JAZU, Zagreb 1971, 742 strani.

Ta zajetni zbornik je posvečen 70-letnici Marijane in Branimira Gušić, ki sta vse življenje posvetila preučevanju »antropogeografskih odnosov in etnologije narodov na Balkanskem polotoku, posebno v hrvaških pokrajinah. S svojo metodo sta z upoštevanjem arheoloških, zgodovinskih, antropoloških in etnoloških virov postavila temelje zgodovinski etnologiji, ki prav danes dosega polno znanstveno afirmacijo« (iz uvodne predstavitve). Sledi bibliografija, ki obsega pri Marijani G. 110 enot, pri Branimiru G., ki je omejena le na njegova antropogeografska in podobna dela (sicer je ugleden medicinski strokovnjak), 132 enot.

Prispevki so razvrščeni po abecednem redu avtorjev. Prevladujejo antropogeografske raziskave, katerih zemljepisno težišče je v primorski Hrvaški. Slovenijo zastopa S. Ilešič z razpravo *Nové transformacije tradicionalne vaške pokrajine v Sloveniji*. Podobne razprave so še: I. Baučić, *Preseljavanje stanovništva iz podgorskih u priobalska naselja na primjeru Donjih Poljica*; S. Kulišić, *Stanovništvo Zadra i Zadarske regije*; O. Lahman, *Poslijeratna migracija stanovništva gornjeg Makarskog primorja*, idr.

Tudi etnološka problematika je bogato zastopana, tako da je nemogoče vse prispevke vsaj omeniti, čeprav bi to zaslužili. M. Barjaktarović se posveča rudarskemu naselju Janjevo na Kosovu in označuje njegov zgodovinski razvoj, antropogeografske in etnološke značilnosti. M. Benc opozarja, da se metodam znanstvenega dela in odnosu znanstvenikov do uporabe posameznih metod in tehnik posveča premajhna pozornost. Na podlagi teh uvodnih izhodišč predstavlja »metodo V. Bogišića na prikupljanju grade o društvenim pojavama«. Vse pozornosti je potrebna in vredna razprava M. Bošković-Stullijeve *O folklorizmu*. S primerom — patos duha narodnosti — iz hrv. narodnega preporoda ga opredeli kot zgodovinsko kategorijo (čeprav pogosto mislimo, da je to značilnost današnjega časa). Razlika je v tem, da je bil tedaj patriotsko orientiran, medtem ko je danes tesno povezan s komercialnostjo. Nato analizira ta pojav pri današnjih folklornih prireditvah in t. i. novi ljudski glasbi (pri nas bi rekli narodnozabavni) in odnos raziskovalcev do njega. Med drugim označuje komercialno oz. propagandno in psihološko plat folklorizma, a se izogiba njegovi precizni definiciji. Teoretične narave je tudi prispevek F. Čulinovića, *Nacija i etnička zajednica*. V uvodu navaja vodilo, da je narod notranje enotna etnična skupnost, ki je pove-

zana z istimi integracijskimi in diferencirajočimi posebnostmi ter je zgodovinsko nastala zato, da brani eksistencialne interese svoje skupnosti. Ko predstavi različne razlage pojma narod in drugih kategorij, ki so z njim v zvezi, z obravnanih vidikov analizira jugoslovansko skupnost.

Posebno zanimiv je članek A. Freudenaicha, Čuvari drevne tehnike, ki govori o predindustrijski mehanizaciji. Avtor se zaveda, da civilizacija in urbanizacija oskrbujeta današnji svet z izpopolnjenimi stroji in se zato ljudska tehnika šteje za zaostalo in nekoristno, vendar je prav ta v marsičem zibel današnje industrije. Vire zanjo najdemo že v antiki. Razvila se je iz primitivne domače obrti in preko maloobratniških izdelkov vse do današnjih izpopolnjenih priprav za proizvodnjo. Nato predstavlja žrmlje, mline na veter, mlin, ki ga poganja vprežna živina, kovačije na vodni pogon, stiskalnice za grozdje.

Tudi folkloristična problematika je dobro zastopana. O. Delorko interpretira in primerja doživljanje smrti v pesmi B. Šimića »Ukop druga« in v ljudski pesmi »Oj ti tožni človek«. Za prvo je značilna močna osebna prizadetost, medtem ko za drugo neosebnost, impersonalnost. Osebno prizadetost nadomešča izčiščena, četudi skromna oblikovalnost. Le-te pa pisana poezija prav zaradi svoje konserviranosti nima zmeraj. A tudi pri ljudski pesmi mora brušenje trajati dolgo, da pripelje do popolnosti besedila. Pomembna sta tudi dva prispevka s tematiko o pregovorih. Z. Lovrenčević piše o Bilgorcih u poslovice, A. Šaulić pa o Liku žene u narodnim poslovice. Zadnji je na vrsti V. Zganec, ki razpravlja o pomenu variant pri raziskovanju ljudskih pesmi.

Marija Stanonik

Izvešća. Etnološko društvo Jugoslavije, ogranak za SR Hrvatsku, Zagreb 1972, str. 140.

Navedena publikacija vsebuje prispevke članov hrvaške podružnice Etnološkega društva Jugoslavije in je po navedbi v uvodu tretja te vrste. Avtorji so z referati, ki so objavljeni v »Izveščih«, nastopili na srečanju hrvaških etnologov v začetku l. 1972 in obravnavali naslednje teme: etnološki problemi južnih Slovanov, etnološka teorija in metoda, etnološki pojavi zunaj južnoslovenskega področja in njihov pomen za nas, zgodovina hrvaške etnologije.

V. Belaj načelnja metodološko problematiko pri raziskovanju božičnega panja. V. Domačinović in D. Palošija pri svojem razpravljanju koristno uporabljata gradivo iz vprašalnic za etnološki atlas Jugoslavije, J. Andrić sodeluje s člankom Iz etnološke problematike s področja nekih starih rudarskih središč, M. Helebrant predstavlja Sergeja Mihajlovića Širokogorova in njegovo teorijo o etnosu. Tematiko nejugoslovanske etnologije zastopata prispevka M. Crnkovićeve, Zadruga u Mađara, in M. Gamulinove, Trulli na področju grada Alberobello i problemi njihove zaštite; v zgodovino hrvaške etnologije pa sodijo članki: Z. Šimunović, Prikaz arhiva odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti; O. Oštrić, Etnografski odjel narodnoga muzeja u Zadru; M. Gavazzi, Etnografski muzej u Zagrebu. Neevropska etnologija je zastopana s člankom A. S. Lazarevićeve, O pristupu izvanevropskoj građi u nas.

Marija Stanonik

Anuario de Eusko-Folklore. Etnografia y Paletnografia, tomo 23. San Sebastian 1969—1970. 215 str.

Letopisi baskovske folklore so začeli izhajati pred pol stoletja. »Anuarios de Eusko-Folklore« je izdajalo tedanje Društvo za baskovske študije (Sociedad de Estudios Vascos). S petnajstim letnikom je prevzelo izdajanje Znanstveno društvo Aranzadi (Sociedad de Ciencias Aranzadi) v San Sebastianu. Pred nami je 23. letnik (1971). V predgovoru spominja predsednik društva in urednik letopisa José Miguel de Barandiarán na uspehe, ki jih je doseglo dosedanje etnološko raziskovalno delo med Baski — pod črto je navedena zelo bogata bibliografija, ki sega

tja v leto pred prvo svetovno vojsko. Opozarja tudi na pomanjkljivosti, predvsem na obilico zgolj opisnih del, in na malo ali sploh neraziskana področja. Ob načrtu za nadaljnje raziskovalno delo se opira na sodelovanje stolice za baskovsko etnologijo univerze v Navarri. Potekalo bi naj po že l. 1969 izdelanih vprašalnicah (Criterios generales para una investigación etnográfica de los pueblos pirenaicos). Obeta tudi etnografski atlas (Atlas etnográfico de Vasconia). Letopis prinaša med drugim kompleksni oris materialne kulture nekega naselja z mnogimi risbami stavb in orodja, nadaljuje monografijo o Sari z opisom sorodstva, dalje dve toponimiji in poročilo o pravilih neke stare bratovščine. Komparativno bi utegnili biti mikavna prva dva navedena prispevka (José Antonio González-Salazar, Notas sobre la vida de Bajauri, Obecuri y Urturi, 13—58, in José Miguel de Barandiarán, Bosqueo etnográfico de Sara, 77—128).

Kuret

CASOPISI / PERIODICA

AVSTRIJA. — Osrednji časopis za vso Avstrijo, z izključno etnološkimi prispevki in knjižnimi poročili, je *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* (N. S. Bd. 23, 1973), ki ga vsake tri mesece izdaja v lastni založbi Verein für Volkskunde na Dunaju. Prvi zvezek 1973 je posvečen 70-letnici Rudolfa Krissa in prinaša tudi njegovo bibliografijo od leta 1926 do 1972 izpod peresa Leopolda Schmidta (Rudolf Kriss 70 Jahre. Eine Bibliographie seiner Veröffentlichungen von 1926 bis 1972). Za nas je v tem zvezku zanimiv prispevek Isa Baumerja, ki razmišlja o znanstvenem značaju narodopisja (Der Wissenschaftscharakter der Volkskunde, insbesondere der Religiöse Volkskunde). Prvi zvezek objavlja v oddelku Chronik der Volkskunde tudi poročilo o zborovanju Alpes Orientales VII v Brixnu 1972. Drugi zvezek prinaša med drugim tudi dva prispevka s splošnejšo vsebino (Karl Ilg, Tracht und Mode an zwei grossen Zeitwenden: Am Ende des Mittelalters und heute, in Linde Schuller, Zur »Volkskunde des Fahrrades«) ter kratko poročilo o razstavi v Österr. Museum für Volkskunde Häuser und Menschen in Kärnten. Razstava je bila zanimiva nemara tudi za nas, a je šla mimo nas, kar je obžalovanja vredno. Tretji in četrti zvezek prinašata v glavnem razprave, ki zanimajo predvsem avstrijske narodopisce, ker se omejujejo izključno na avstrijske pokrajine. V kroniki 3. zvezka zasledimo nekrolog Rudolfu Krissu in poročilo o razstavi »Puppen aus aller Welt«, ki je bila v Spittalu ob Dravi.

Vsak zvezek »Österreichische Zeitschrift für Volkskunde« pa objavlja tudi poročilo o etnološki literaturi; žal, v tem letniku zaman iščemo poročilo o katerikoli slovenski publikaciji.

Vzporedno z osrednjim časopisom izdaja Österreichischer Verein für Volkskunde na leto še 10 števil »*Volkskunde in Österreich* — Nachrichtenblatt des Vereines für Volkskunde«. S tem »glasnikom« sporoča svojim članom razne novice, npr. o otvoritvah razstav, obvestila o predavanjih, kongresih, simpozijih, strokovnih ekskurzijah itd., ter prinaša tudi osebne novice. Na zadnji strani redno zasledimo obvestila o novih knjigah in o knjigah, ki jih ima društvo na zalogi za prodajo.

V Gradcu izdaja Historischer Verein für Steiermark »*Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*«. V letniku 64 (1973) bi Slovence zanimal prispevek Otta Frassa »Die Kartausen von Steiermark und Krain und ihre Immunität«; v njem oriše Žiče, Pleterje, Jurklošter in Bistvo. Za nas izredno zanimiva je študija Franza Leskosa »Die Draußlöser, Arbeitsleben und Brauchtum eines erloschenen Gewerbers«. Naše etnomuzikologe bo zanimal članek Wolfganga Suppana: »Volkslied und Volksliedforschung in der Steiermark«. Poleg strokovnih prispevkov zasledimo tudi v tem časopisu številne in obsežne ocene knjig in poročila o razstavah. Ustavili se bomo ob oceni knjige M. Mušiča »Arhitektura slovenskega kozolca«, ki jo je napisal O. F. Weber.

Historischer Verein für Steiermark izdaja vsako leto še 4 zvezčice »*Blätter für Heimatkunde*«, ki prinašajo prispevke z več ali manj zgodovinsko tematiko

ter ocene knjig. Včasih zasledimo tudi kakšen prispevek z etnološko zanimivo temo.

Tudi »Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien« izdaja svoje glasilo »*Unsere Heimat*« vsako leto v 4 zvezkih. Prispevki, ki jih prinaša, so pogosto etnološko zanimivi, vendar se nanašajo predvsem na pokrajine, ki so od nas bolj oddaljene in nas zato zanimajo kvečjemu primerjalno.

Helena Ložar-Podlogar

CSSR — Češko. Reprezentativno češko etnološko glasilo je »*Český lid*«, ki izhaja v Pragi in je v l. 1973 doživelo že 60. letnik (4 zvezki, 256 str. s slikami). Vsak zvezek prinaša razen razprav tudi poročila o srečanjih etnologov na Češkoslovaškem ali v tujini in knjižne ocene. Posebna značilnost časopisa je tudi ta, da se v njem že vrsto let vrstijo zanimivi prispevki s področja teorije ter poskusi raziskav o nekaterih novejših etnoloških vprašanjih. Prav to pa daje »Českému lidu« poseben značaj. — V prvi številki opozarjamo na prispevek Dagmar Klímové-Rychnové, ki analizira netradicionalno delavsko ljudsko prozo. Zanimajo jo vprašanja zvrsti (žanra), kompozicije in stila. Jaroslav Markl je prispeval drugi del svoje razprave o bolgarski glasbeni folklori, v zgodovino pa posega Jaroslav Kramářik, ki odkriva pomen študija češke ljudske kulture za raziskovanje slovanskih »starožitnosti« zadnjih petdesetih let. V novejšo problematiko sega prispevek Hane Hynkové in Angela Spasova o etnološkem študiju sedanosti. Razprava je pravzaprav odmev na Vařekino kritiko stališč o nekaterih vprašanjih etnologije sedanosti Adama Prande. Jozef Vařeka je kritiko objavil leta 1971 v istem časopisu. Iz prispevka, pisanega s precejšnjo mero politiziranja, čutimo zavzemanje obeh avtorjev za tako etnologijo sedanosti, ki bi bila predvsem politično angažirana in »uporabna« veda. Tudi če bi utegnili biti naši sumi neutemeljeni, nas na koncu avtorja prepričata z mislijo, »da mora etnologija končno začeti z izpolnjevanjem svoje ideološke funkcije v skadu z zaključki 14. kongresa češkoslovaških komunistov«. — Iva Heroldová je v rubriki Materiály napisala zanimiv prispevek o drugi svetovni vojni in njenem vplivu v folklori ter dokumentih (zlasti fotografskih) volyńskih Čehov. Na področje sedanje folklore posega tudi razprava Antonína Satkeja o sedanji dijaški anekdoti na območjih Šlezije in Morave. Med teoretično zanimive sodi prispevek o mestu etnologije v okvirih slavističnih disciplin in o posebnosti smeri, t. i. »etnografskih slavistiki«. Napisala ga je Mirjam Moravcová. Jitka Staňková v besedi in sliki podaja podroben opis sedanje šege iz okolice Strakonice, ki je povezana s praznovanjem »konopické« — praznika konoplje. Zasleduje številne spremembe, ki jih je socializacija vnesla na vsa druga področja ljudskega življenja. O vlogi etnologije in folkloristike v boju proti fašizmu govori uvodni prispevek četrte številke. Dva naslednja prispevka sta posvečena vprašanju življenja v zadružnih vaseh (kolektivizacijske oblike). Jozef Vařeka piše o razvoju stavbarstva in kulturi bivanja v vaseh južnomoravskega obmejnega področja, Iva Heroldová pa o starem in novem v družbenem in kulturnem življenju kolektiviziranih vasi. Četrta številka prinaša tudi zanimivo študijo Pavle Bílkové z naslovom Mesto in predmestje. Za spodnjo časovno omejitev svoje razprave je avtorica izbrala obdobje po končanem procesu industrijske revolucije. Od številnih problemov, ki se ob tem odpirajo, je izbrala primerjalno raziskavo strukture prebivalcev v dveh ostravskih četrtih in sicer na biološki (spol, starost), socialnoekonomski (populacijski sestav po ekonomski aktivnosti, socialni in razredni pripadnosti) in kulturni (stopnja izobrazbe, pismenosti; občevalni jezik in veroizpoved) osnovi. Razen teh temeljnih izhodišč jo zanimajo osrednja etnološka vprašanja, kot so struktura družine in družinskega življenja, oblikovanje prebivalcev obeh četrti v zapletenem migracijskem procesu in druga. Analiza posameznih struktur je avtorico privedla do nekih temeljnih spoznanj, potrebnih za opredelitev življenjskega stila prebivalcev obeh četrti. Četrto številko zaključujejo, tako kot vse ostale, številne ocene in poročila.

V Stražnicah izdaja posebni Ústáv lidového umění (Institut za raziskovanje ljudske umetnosti) že deseto leto svoj časopis »*Narodopisné aktuality*«. V njem izhajajo prispevki iz najrazličnejših etnoloških področij, seveda le s poudarkom

na duhovni problematiki, zlasti besedni in likovni umetnosti. Vsi glavni prispevki so opremljeni s povzetki v evropskih jezikih, kar potrjuje vlogo revije pri popularizaciji in informiranju o tekočih vprašanjih v češkoslovaški etnologiji. Vsaka številka prinaša ocene domačih in tujih publikacij ter poročila o kongresih, simpozijih in najrazličnejših festivalih (predvsem folklornega značaja). Posebni rubriki sta namenjeni vprašanju etnološkega filma, gramofonskih plošč in etnoloških razstav. Nekatere številke prinašajo biografije in nekrologe ljudskih ustvarjalcev (ljudskih pesnikov, pevcev, godcev, slikarjev, lončarjev itd.) in številne krajše informativne prispevke ter terenske novice, kar v slovenske *Traditiones* uvaja rubrika »Gradivo«. Izmed prispevkov v vseh štirih številkah desetega letnika bomo omenili le nekatere. V prvi številki zasledimo prispevek Vaclava Froleca iz Brna o regionalnih muzejih ljudske arhitekture. Na primeru snujočega se muzeja ljudske arhitekture vzhodne Moravske v Stražnicah razčlenjuje nekatere etnološke in zgodovinske vidike, povezane s »tradicionalno« arhitekturo tega območja. Zdi se, da je snovanje novih muzejev »na prostem« danes med pomembnimi prizadevanji ne le češkoslovaške ampak nasploh večine vzhodnih nacionalnih etnologij. — Znani slovaški avtor in režiser etnoloških filmov Martin Slivka je v drugi številki prispeval zapis o katalogizaciji etnoloških filmov. Podal je pregleden seznam vseh dokumentacijskih zahtev, ki bi jih morali izpolniti za vsak film pri njegovi obdelavi, od začetne administrativne evidence pa vse do podrobne analize katalogiziranih informacij v njem. Zlasti koristen je vzorec za etnološki katalog s podrobno razčlenitvijo vsebine filma. — Antonin Satke ugotavlja, da sta najpomembnejša »tipa« ljudske proze sedanosti zlasti pripovedovalec-humorist in satirik (seveda na čeških in moravskih primerih). — Med ocenami bi morda veljalo omeniti oceno knjige Vaneka Šiftarja o Ciganih, ki je leta 1970 izšla v Murski Soboti. Ocenjevalec František Jordán ugotavlja, da je Šiftarjevo delo zanimivo kot celota. Ob tem pa poudarja, da v detajlih najdemo tudi pomanjkljivosti, zlasti če smo strokovnjaki za omenjeno področje. Knjigi sicer pripisuje interdisciplinarni (?) značaj. Do tega komplimenta ga vodi menda podatek, da je Šiftar za zgradbo svojega dela uporabljal poleg lastnih študij in opazovanj na terenu tudi statistične, demografske, antropološke in druge rezultate. Menda so ta kompilacija in interdisciplinarni pristop k nekemu problemu dve različni stvari! — Med prispevke o raziskavah etnološke podobe Čehov in Slovakov, ki živijo drugod po Evropi, sodi zapis o ljudskem stavbarstvu v bosanskih vaseh s češkim prebivalstvom. Tudi podnaslov zapisa nam pove, da je to le eden od prispevkov v okviru podrobnega študija češkega jezikovnega otoka v Bosni. Avtor prispevka je Jozef Vařeka. Za nas ni toliko zanimiv zaradi vsebine ali načelnega metodološkega pristopa, ampak bolj kot opozorilo, da etnologi drugih držav posvečajo veliko več pozornosti raziskavam načina življenja manjšin ali etničnih skupnosti, ki živijo zunaj meja svoje domovine. — Za zgodovino naše etnologije je zanimiv prispevek Zorice Šimunović iz Zagreba, ki je prikazala pomen slovaškega duhovnika in panslavista Jozefa Ptašinského iz Moravé za slovensko in hrvaško etnologijo. Kot župnik je od 1890 do 1903 deloval pri sv. Ivanu v Istri (pazinski okraj). Zbiral in pozival je k zbiranju gradiva o ljudski kulturi. Njegovo delo je toliko bolj zanimivo, ker je tudi fotografiral slovenske in hrvaške prebivalce Istre, zlasti v njihovih nošah. Za objavo je pripravil delo »Narodni život Hrvata i Slovenaca u Istri«, ki pa je še z nekaterimi drugimi njegovimi zapisi ostalo v rokopisu. Národopisné aktuality so s svojo svežo in pestro vsebino zares informativno aktualne. K uspehu revije prispevajo delno tudi že tradicionalna vendar dokaj solidna zunanja in notranja oprema ter številne dobre fotografije.

Slovaško. Osrednja slovaška etnološka revija »*Slovenský národopis*« je doživela v l. 1973 svoje enaindvajseto leto rednega izhajanja (4 zvezki, 694 str. s slikami). Revija je publikacija slovaške akademije, pri kateri deluje tudi etnološki inštitut, ki je v letu 1973 praznoval 2-letnico ustanovitve. Zato je prispevek v drugi številki posvečen pregledu glavnih raziskovalnih smeri in dejavnosti etnološkega inštituta od ustanovitve Slovaške akademije znanosti (1953) dalje. Prispevek je napisala Emilia Horvátová. Zaključujejo ga bibliografski pregledi etnoloških izdaj akademije, od monografskih del, izdaj v zbirki »Zakladnica slovaške ljudske kulture«, do najrazličnejših občasnih publikacij. Vseh skupaj

je bilo že 58. Inštitut sodi med najmlajše etnološke ustanove na Slovaškem (npr. katedra za etnografijo in folkloristiko je bila ustanovljena že 1921. leta). V precejšnji meri je nosilec tudi nekaterih novejših prizadevanj, ki postopoma prodirajo v slovaško etnologijo. To dokazujejo med drugim pogoste organizacije domačih in mednarodnih posvetovanj. (Tudi prispevek Emilie Horvátové v tretji številki je posvečen nekaterim pripombam k vprašanju etnologije sedanjosti). — Sicer pa prva številka razen uvodnega prispevka o zgodovini in razvoju inštituta prinaša razpravo Ester Plickové o motivih rudarskega dela v umetnostnem oblikovanju rudarjev. Znano rudarsko območje Banske Štiavnice je bilo najmočnejši center likovnega izražanja rudarjev od konca 18. stoletja, z največjim razcvetom v 2. polovici 19. stoletja. Potem je likovna ustvarjalnost pričela postopoma upadati. Primerjalno so zanimive navedbe zaposlenosti žensk, ki so za zagotovitev potrebnega dodatnega zaslužka izdelovale čipke (Idrija!). — Dušan Holý in Karel Pala sta pripravila prispevek s področja dokumentacije ljudskih pesmi. Precej pozornosti posvečata zlasti elektronski obdelavi. — Drugi del pregleda družbene in duhovne kulture Slovakov na Madžarskem je prispeval Rudolf Zátka, Andrej Sulitka pa opisuje ljudsko gledališče ob božiču na severnem Spišu. — Med poročili o posvetovanjih in kongresih je tudi zapis Márie Kosoové, ki obsežneje poroča o posvetovanjih ob Indeksu evropskih balad. Omenjeno je tudi škofjeloško posvetovanje (20.—24. avgusta 1972). Vse številke zaključujejo poročila in recenzije domače in tuje literature. V tretji številki je Ján Podolák ocenil delo A. Cevca, Velika planina. — Orodje za žetev in delovne tehnike na Slovaškem je naslov prispevka Viera Urbancové, ki je privedla za objavo bogato terensko gradivo. — Marta Šrámková podaja v svojem prispevku poskus strojne (elektronske) obdelave nekega baladnega tipa. — Zanimiv je prispevek Štefana Kazimirja o historični metrologiji in etnoloških raziskavah tega področja. Na številnih konkretnih primerih, zlasti iz materialne kulture, je pokazal, da so bila mnoga etnološka dejstva brez upoštevanja merskih zakonitosti večkrat dokaj ohlapno razlagana. Zlasti zanimivi so primeri za starejša obdobja. — Prispevek Pavla Horvátha osvetljuje danes že skoraj pozabljeno panogo — ptičarstvo (tj. lov in prodaja gozdnih in poljskih ptičev). Na Slovaškem je bilo ptičarstvo še posebno močno razširjeno na širšem območju zgornje Nitre. Prispevek prinaša veliko koristnega zgodovinskega gradiva za starejša obdobja. — Tretja številka Slovenskega narodopisa prinaša referate udeležencev seminarja o mestu etnologije v sistemu znanosti, ki je bil od 12. do 15. decembra 1972 v Bratislavi. Zraven slovaških etnologov so sodelovali tudi gostje iz Sovjetske zveze. Razreševali so vprašanja odnosa in povezav etnologije z zgodovino, sociologijo, geografijo in drugimi znanostmi o kulturi. Julián V. Bromlej iz Sovjetske zveze se je zavzel za sodelovanje etnologije s sorodnimi disciplinami, ki raziskujejo kulturo. Zavrnil je pojmovanje etnologije kot »superdiscipline«, ki poskuša podobno kot kulturna antropologija izpolnjevati naloge vseh ostalih disciplin o kulturi. Viera Urbancová je opozorila na odnos etnologije in historizma, Viktor I. Kozlov pa na zveze etnologije z geografijo in demografijo. Pregled etnosocioloških raziskav v Sovjetski zvezi je podala Leokadija M. Drobiževa. Poudarila je, da je v Sovjetski zvezi etnosociologija smer z lastno metodologijo in metodiko. Obenem je etnosociologija tudi rezultat skupnih naporov etnologov in sociologov. — Adam Pranda je napisal prispevek o vprašanjih zvez med etnologijo in sociologijo. Zavzel se je za široke okvire etnološke znanosti, zlasti pri raziskavah nekaterih vprašanj je nujna večja interdisciplinarna širina. To velja še zlasti za raziskave razvojnega procesa in sprememb ljudske kulture v sedanjosti pa tudi za raziskave razvoja splošnih kulturnih pojavov kot so široko področje obrti, navad, družine itd. — Z vidika semiologije pa je opozorila na zveze med etnologijo in slavistiko Maria Kosoová. — V četrti številki objavlja Adam Pranda nadaljevanje svoje razprave »K problematiki študija etničnih procesov v SSSR.« Med zanimivejšimi pa je prispevek Jána Botíka o enklavi in diaspori kot posebnih oblikah ljudske skupnosti. Teoretičen prispevek dopolnjujejo predlogi za konkretne naloge slovaške etnologije na področju raziskav Slovakov zunaj meja republike. Botík razlikuje v procesu razvoja in popolne asimilacije enklav in diaspor več stopenj, od začetnih kontaktov (navezenje socialnih in ekonomskih stikov, adaptacije v novem okolju, akulturacije pa vse

do popolne asimilacije. — Maria Kosová je prispevala razpravo o magični usmrtni nasprotnika na daljavo, v kateri poskuša uvajati tudi semiološke principe. Med pomembnejšimi prispevki omenimo še dva, Marte Komorovske o oblikah vzajemne (sosedske) pomoči v preteklosti in sedanosti in Ive Heroldové o slovaški božični igri pri Čehih v Jugoslaviji. — Četrto številko zaključujejo krajši referati s seminarja o dosedanjih rezultatih raziskav ljudske arhitekture na češkoslovaškem s pomočjo etnološke kartografije (J. Kramárik, J. Vářka, V. Frolec, S. Švecová, J. Langer J. Souček, S. Horváth).

Na slovaških tleh je pognal in vzrasel osrednji slovaški etnološki časopis »*Ethnologia slavica*«. Pred nami sta dva letnika, četrta (Bratislava 1973, 289 strani s slikami) in peti (Bratislava 1974, 277 str. s slikami). V obeh letnikih sodelujejo s prispevki tudi jugoslovanski etnologi. O stikih Slovencev z ostalimi Slovani od začetka 19. pa do prvih desetletij 20. stoletja govori prispevek Vilka Novaka v četrtem letniku. Novak podaja pregled zanimanja posameznih slovanskih avtorjev za slovenski jezik, slovnost, ljudsko kulturo in še posebej za poezijo. Drugi jugoslovanski zastopnik v četrtem letniku je Petar Vlahović, ki je predstavil nekatere teorije o naseljevanju Slovanov na območja današnje Jugoslavije in njihovo potrditev s pomočjo antropologije. Svoj prispevek zaključuje s spoznanjem, da so Balkanski polotok naselili Slovani iz dveh glavnih smeri, od katerih je del zahodne smeri prodril globlje na področje germansko romanskega etničnega prostora, kjer je svoje etnoantropološke lastnosti ohranil vse do današnjih dni. — Zofia Staszczak piše o nekaterih skupnih slovanskih potezah v ljudski kulturi Slezije v odnosu na dognanja v nemškem etnološkem atlasu, Mieczysław Karás pa o sledovih t. im. vlaške kolonizacije v Karpatih na primerih dveh nazivov: Lach in Walach. — Obsežno študijo o delovnih orodjih vinogradnikov na Slovaškem je napisal František Kalesný. Študijo dopolnjujejo ilustracije, ki nas po tipološkem načinu podajanja spominjajo na pristope v arheologiji. Na osnovi študija vinogradniškega orodja ugotavlja Kalesný, da slovaška vinogradniška kultura ni le rezultat slovanskih ampak tudi rimskih, germanskih, keltskih, grških (bizantinskih) in drugih komponent. Vzrok temu naj bi bil geografski položaj Slovaškega na »križišču« starih evropskih kultur. — Ján Komorovský je prispeval temeljito primerjalno razpravo o inscenacijah boja za nevesto v tradicionalni slovanski svatbi. Prav pri Komorovskem velja poudariti, da je avtor izjema v vseh dosedanjih letnikih *Ethnologie Slavice*, saj dosledno v vseh svojih primerjalnih in sintetičnih prispevkih skuša vključevati in upoštevati (seveda glede na razpoložljive možnosti) tudi gradivo iz Slovenije in ostale Jugoslavije. — Karel Horálek piše o pravljicnem tipu dveh bratov v slovanski tradiciji in njegovi razširjenosti zunaj slovanskega ozemlja. Kot tretje nadaljevanje razprave o motivih turških vojn v ljudskem pripovedništvu podaja Dagmar Klímová splošne opombe in opažanja. — V informativnem delu četrtega letnika so objavljene pregledi razvoja in strukture oddelkov za etnologijo v slovanskih državah. Med njimi je tudi prispevek Vilka Novaka O Oddelku za etnologijo v Ljubljani. Četrta letnik zaključujejo pregledi nekaterih slovanskih etnoloških revij.

Z etnologijo sedanosti povezana vprašanja so v zadnjih nekaj letih vedno bolj aktualna tudi v vzhodnih državah. Na Češkoslovaškem morda najbolj izstopajo že dolgoletna prizadevanja v tej smeri Olge Skalníkové in Karla Fojtíka. Oba poudarjata pomen raziskovanja tradicij vaških skupnosti v moderni družbi. Sicer pa je za oba značilno izredno poudarjanje delavske kulture (začetki že pri Peuckertu). Na žalost pa je pri obeh avtorjih dokaj slabo prisotna želja po vključevanju etnoloških problemov v širše historiografske okvire. Načina življenja delavcev in njihove kulture si namreč ne moremo kompleksno predstavljati brez vključenosti v splošen zgodovinski okvir. Oba avtorja sta prispevala razpravo v petem letniku *Ethnologie Slavice*, ki naj bi bila prispevek k teoriji etnoloških raziskav sedanosti. Njuna izvajanja temeljijo na nekaterih sovjetskih postavkah, prisotni so elementi R. Redfieldovske teorije, nekatera nemška naziranja in drugo.

V petem letniku sta prispevka dveh jugoslovanskih avtorjev, Galabe Palikruševe o etničnih posledicah islamizacije v Makedoniji in Radomira R. Račića o etničnih procesih in razmerah pri slovaški manjšini v Vojvodini. — V. P.

Samojlovič je napisal prispevek o arhitektonskih in umetnostih posebnostih ukrajinskih bivališč. Prispevek je omejlil na čas od konca 19. do začetka 20. stoletja. — Jaroslav Kramařík je prispeval razpravo o besedi »liša, líha«, ki jo poznajo vsi slovanski jeziki, Václav Frolec pa je kot prispevek k češkoslovaškemu etnološkemu atlasu napisal pregled oblik dvorišč na Moravskem in Šleziji. — Zanimiv je prispevek Christa Vakarelskega o bolgarski ljudski estetiki. — O šegi hoje ali obračanja po soncu v smeri sonca v slovanskih poročnih navadah je napisal izčrpen prispevek Ján Komorovský. Tudi v tej razpravi upošteva slovensko primerjalno gradivo. Komorovský ugotavlja, da raziskovanje različnih variant šeg z istim pomenom daje možnost diahronične ustalitve pomena dejanj, kadar sinhrono raziskovanje ne omogoča dovolj dobrih virov za njihovo pojasnitev. Tatjana Koleva piše o ostankih inicijacij v Bolgariji, Viera Gašpariková pa o slovaških ljudskih humoreskah in njihovih mednarodnih razmerjih. Na področje ljudske proze posega tudi razprava Dagmar Klímové, ki zasleduje motiv kače v ljudski prozi slovanskih narodov. — L'udmila Lapteva opozarja na odnos, ki so ga do Safarikovih del in naziranj imeli ruski raziskovalci v predrevolucionarnem obdobju.

Med prispevki v informativnem delu petega letnika velja omeniti tudi Vito-mirja Belaja spis o razvoju etnologije pri Hrvatih, v katerem govori tudi o etnološki dejavnosti na zagrebški univerzi in njenih koreninah v preteklosti.

Janez Bogataj

ITALIJA — Italijansko ozemlje. Vodilni italijanski etnološki časopis »Lares« je 1972 doživel 38. letnik. Izhaja v Firenzah in ga skupno izdajajo Società di etnografia italiana, etnološka stolica (Cattedra di storia delle tradizioni popolari) univerze v Bariju ter Federazione italiana arti e tradizioni popolari dell'E. N. A. L. Časopis izhaja, žal, z zamudami. Letnik 1972 sta uredila (danes že rajni) Paolo Toschi kot glavni in Giovanni B. Bronzini kot pomožni urednik ter obsega dva zvezka (I—II in III—IV) s skupaj 200 stranmi.

Večino prispevkov v tem letniku tvorijo objave različnega folklornega gradiva, predvsem pesmi in pregovorov, tudi nekaj starih rokopisov, ter poročila vseh vrst. Kaže, da časopisu manjka znanstveno usmerjenih sodelavcev. Teža je očitno slonela na zaslužnem starem Paulu Toschiju, ki je oskrbel skoraj vse drobno gradivo (zapiske in tudi recenzije, v katerih je zelo in preveč domač). Eno edino razpravo prinaša III.—IV. zvezek: Elisabetta Gulli, *Il santuario e la leggenda di fondazione* (157—168). Avtorica v njej predstavlja strukturalistično obravnavanje legend o nastanku svetišč ter konfrontira metodo Gius. Profete z načinom Vladimirja Proppa in kritiko C. Lévi-Straussa.

Furlansko območje — V častitljivem furlanskem časopisu *Ce fastu?*, ki izhaja že blizu pol stoletja (letnik 48—49, Udine 1972—1973, urednik Gaetano Perusini, 264 str.), sodelujemo kdaj pa kdaj tudi Slovenci. Zgodovina, arheologija, umetnostna in književna zgodovina, zlasti pa folklor prinašajo letnik za letnikom kamenčke in kamne k podobi furlanske preteklosti, kulture in ljudskega življenja. Tudi v dvojnem zvezku, ki je pred nami, ostaja časopis zvest svojemu izročilu. Slovence bo, postavim, zanimala italijanska verzija pripovedi nam že znane rezijanske pravljčarke Tine Wájtave o mladi nezakonski materi, ki je hotela umoriti svoje dete (*La ragazza che voleva uccidere la propria creatura*, 164—166). Ta biser ljudskega slovstva je doživel tako že drugi prevod v tuj jezik (prvi je bil francoski izpod peresa rajne Sidonie Jeras-Guinotove, 1970). Pozornost vzbuja poročilo Pavleta Merkúja (167—176) o njegovi zbirki ljudskega blaga iz Beneške Slovenije (*Tradizioni popolari degli sloveni in Italia*), ki naj bi skoro izšla v Trstu. Obsegala bo okoli 700 enot — avtorjevih terenskih zapisov vseh vrst, med njimi redkih in doslej tudi neznanjih. — Da je vir furlanskih villost neizčrpen, dokazuje zbirka *Novelle Cantarutti* (10—30), mikavna pa je tudi nedavno odkrita zbirka takih pesmic v zapisu Nicola Tommasea (177—192) iz prejšnjega stoletja. Naj omenim še kulturnozgodovinsko in etnosociološko pomembna pisma furlanskih izseljencev, ki jih objavlja Gaetano Perusini in

Rienzo Pellegrini (217—216). Nekaj tudi za nas pomembnih etnoloških drobcev je najti v Perusinijevi razpravi Organizzazione territoriale e strutture politiche del Friuli nell'Alto Medioevo (193—216).

Kuret

Južno Tirolsko — V Boznu izhaja mesečnik »Der Schlern«. Illustrierte Monatshefte für Heimat- und Volkskunde (47. Jahrg. 1973, 1—2). Vsak zvezek prinaša zanimive prispevke, v glavnem etnološke in zgodovinske, ki pa se omejujejo predvsem na Južno Tirolsko, deloma tudi na Avstrijo in Italijo. »Der Schlern« je tudi bogato ilustriran. Slikovno gradivo je umetnostno zgodovinskega, arheološkega in etnološkega značaja. Poleg strokovnih prispevkov priobčuje še ocene knjig ter ima tudi literarno prilogo.

Helena Ložar-Podlogar

NEMCIJA — Osrednji nemški etnološki časopis je »Zeitschrift für Volkskunde« (Halbjahrschrift der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde, 69, Stuttgart 1973). V prvem zvezku je v razdelku »Theorie und Wissenschaftsgeschichte« branja vreden prispevek Helmuta M. Artusa: Kultur als System. Drugi razdelek prinaša prispevke o ljudski poeziji. V 2. zvezku zasledimo dva zanimiva teoretična prispevka in sicer Dietra-Rüdigerja Moserja »Werte-Fakten-Symbolik und normative Kultur« ter izredno aktualno razpravo »Volksmedizin — was ist das heute«, izpod peresa Rudolfa Schendle.

Zeitschrift für Volkskunde prinaša tudi številne knjižne ocene.

V Münchnu izdaja Südosteuropa-Gesellschaft svoje »Mitteilungen der Südosteuropa-Gesellschaft« v štirih številkah letno. Leta 1973 je izšel že 13. letnik in sicer v dveh dvojnih številkah. Za nas so zanimivi nekateri prispevki, tako dr. Hansa Arnolda »Die Beziehung zwischen der BRD und Südosteuropa als Teil der kulturellen Verbindungen«, predavanje z jubilejne proslave ob 20-letnici Südosteuropa-Gesellschaft v Bonnu. Prof. dr. Zoran Konstantinović iz Beograda priobčuje svoj prispevek »Von der Wiedergeburt der südosteuropäischen Völker aus dem Geiste der Romantik«. Zanimal nas bo članek zdaj že rajnega prof. J. Matla »Aus der Geschichte der österreichisch-südslawischen Wissenschaftsbeziehungen«. V drugem dvojnem zvezku razpravlja Hans Hartl o problemu Ciganov v jugovzhodni Evropi (Die Zigeuner im heutigen Südosteuropa — Ein noch immer ungelöstes Gesellschaftsproblem). Številka prinaša tudi poročila o simpozijih, tako npr. Das kulturhistorische Symposium in Maribor — Bauernaufstände vom 15. bis 19. Jahrhundert (D. Heinrich Kunner). Das 3. Internationale Slavisten-Symposium in Belgrad — Vuk St. Karadžić (Dr. Peter Rehder) ter Das Wiener »Symposium Croatic« — Probleme der burgenländischen Kroaten (Prof. Dr. Kurt Wessely).

Helena Ložar-Podlogar

POLJSKA — Kot osrednja poljska etnološka periodična publikacija se je poleg »Luda« uveljavila po vojni »Etnografia Polska«, ki jo izdaja Institut historii materialnej pri Polski akademiji znanosti. Časopis (17, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdansk 1973, 2 zvezka, 532 str.) je zasnovan zelo široko. Vsebuje prispevke s področja metodologije in teorije. Poleg domače in evropske etnologije, pri čemer je posvečena posebna pozornost raziskovanju slovanskih narodov, obravnavajo številni sestavki neevropsko problematiko. — Kazimiera Zawistowicz-Adamska, ki raziskuje sorodstvene sisteme pri Slovakah, tokrat podrobneje obravnava pobratimstvo in posestrimstvo. Maria Paradowska obravnava pomen in vrednost memoarov za raziskovanje neevropskih kultur. Pisanje spominov ima na Poljskem bogato tradicijo, vendar je njihovo uporabnost v družboslovnih raziskavah utrdil šele Florian Znaniecki pred petdesetimi leti, kar je vplivalo tudi na raziskovalne tehnike etnologov. Krystyna Łapińska analizira problem prostega časa v industrializirani vasi in ugotavlja, da so pri tem krajevne in generacijske razlike poleg razlik, ki jih pogojuje ekonomski položaj in usmerjenost kmetij. Maria Biernacka raziskuje, v kolikšni meri

so se grški emigranti po drugi svetovni vojni, ko so se naselili v spodnji Šleziji prilagodili novemu okolju. Pomen tradicije v kmečki kulturi in poskus njene opredelitve nakazuje Ryszard Tomicki. O problemih antropološke in formalne aksiologije seznanja v obširnem sestavku Stanisław Piekarczyk. Aleksander Psern-Ziliński kritično analizira Tokarevo teorijo in etnološke analogije v obravnavi religije rodovno plemenskih družb. Obsežni sestavek Jacka Oledzkega obravnava oblike verovanja v sodobni Mongoliji, kar je del raziskav, ki so jih poljski etnologi organizirali od 1964 do 1968 leta. Drugo področje neevropske etnologije, ki ga intenzivno raziskujejo, so izginule kulture južne in srednje Amerike. Jan Sceminski in Antoni Macierewicz raziskujeta začetek, razširjenost in ustroj inkovskega kraljestva Tawantinsuyu, Ryszard Tomicki pa obravnava pomen umetnosti v kulturi Indijancev srednje Amerike v 15. in 16. stol.

Duša Krnel-Umek

ROMUNJIA — Raziskovalno delo naših romunskih tovarišev, kolikor o njem priča »*Revista de etnografie și folclor*« (18. letnik, București 1973, št. 1—6), ni samo na visoki ravnini, ampak sledi tudi novejšim znanstvenim tokovom (Propp, Lévi-Strauss). Marsikateri prispevek bi bilo treba prebrati. Francoski povzetki so, žal, zelo skopi. Med teoretičnimi razpravami v 18. letniku naj navedem tri: Alexandru Popescu obravnava komparativno metodo pri raziskovanju ljudske duhovne in gmotne kulture (3. št., str. 165—180); Anca Giurchescu podaja nekaj vidikov o interferenci med ljudsko in množično kulturo (3. št., str. 181—190), Al. J. Amzulescu razpravlja o problemu avtentičnosti v folklori (4. št., str. 243—254). Precej truda je posvečenega ljudskemu slovstvu. Tako piše Athena Tacea Spear o romunskih pravljicah o čudežni (rajski?) ptici in njihovi sorodnosti z motivom ptiča Feniksa in drugih solarnih ptic. Kako ljudska pesem s tematiko o »novem življenju« v sodobnosti nastaja in se širi ter kako jo vrednotijo, razpravlja Eugenia Cernea (2. št., str. 81—94). Po potéh strukturalizma stopa Ligia Birgu-Georgescu, ko govori o »distribuciji«, o distributivni analizi, ki naj bi dala metodo za klasifikacijo romunskih ljudskih lirskih pesmi (2. št., str. 107—118). Čisto svojo smer ubira Tudor Balanescu s svojo »matematično študijo« nekaterih ljudskih baladnih variant (2. št., str. 119—134). Stanca Fotino in Solomon Marcus razvijata »gramatiko« ljudske pravljice pri čemer se trudita, da bi kombinirala polisemijo literarnega teksta z znanstvenimi zahtevami teksta, izhajajoč iz teorije o generativnih gramatikah; razprava iz 4. št. (str. 255—278) se nadaljuje v 5. št. (str. 349—364). Prispevke k raziskavam o otroški folklori prinaša Eugenia Cernea (4. št., str. 279—298). Nas bo pritegnila študija, katere avtorica je Anca-Irina Dragomir in razpravlja o romunskih imenih ženskih višjih bitij slovanskega izvira. Belgijska etnologinja Marianne Mesnil objavlja ob neki ljudski lovilni igri (»la chasse au putois«) njeno strukturalno analizo (št. 3, str. 191—204). O nekem starem kultu vode poroča Paul Simionescu (št. 6, str. 465—476). Ioana Ionescu-Mileu podaja teoretične in metodološke poglede na etnojatrijo (ljudsko medicino) (6. št., str. 455—464). O enem izmed šestih tipov romunskih dud razpravlja Gottfried Habenicht (5. št., str. 365—408). Edini pomembnejši prispevek iz gmotne kulture opisuje izdelavo kožuhov (Mihail Cuc, 3. št., str. 215—228).

Bukareštanski Inštitut za jugovzhodno Evropo izdaja »*Revue des études Sud-Est Européennes*« (11. letnik, București 1973, zv. 1—4). Zajetni zvezki (okrog 200 strani vsak) objavljajo prispevke s področja kulture, politike, jezikoslovja, zgodovine. Tudi etnologa bi utegnila zanimati razprava *Soziologische Aspekte des Verstädterungsprozesses im zeitgenössischen Südosteuropa* (Liviu P. Marcu, 3. zv., str. 513—552). Mikaven je tudi prispevek Ekkeharda Völklja *Die Moldau und der »zweite südslawische Einfluss«* (3. zv., str. 475—486). O starem in novem vinogradništvu v Asenovgradu poroča Vasil Marinov (3. zv., str. 487—512).

Kuret

SKANDINAVIJA — Revija »*Ethnologia Scandinavica*«, s podnaslovom »A Journal for Nordic Ethnology«, je 1971 nasledila nekdanji *Folk-Liv*, katere začetnik je bil Sigurd Erixon. Časopis izhaja v Lundu v enem ali dveh zvezkih letno. Denarno ga podpirajo Nordijski humanistični raziskovalni sveti in Kraljeva akademija Gustava Adolfa. Namen revije je, da v sestavkih, ocenah in poročilih v demijem ter nemškem jeziku seznanja svetovno javnost z etnološkimi dosežki in dejavnostjo v skandinavskih deželah. Pričujoči zvezek letnika 1973 je posvečen Gösta Bergu, predsedniku Kraljeve akademije Gustava Adolfa, ob njegovi 70-letnici.

Članki v zvezku obravnavajo v glavnem problem kulturnih območij. Dva sestavka, Knuta Kolsruda »On Cultural Boundaries as an Ethnological Problem« in Lauri Honka »Tradition Barriers and Adaptation of Tradition«, obravnavata problem teoretično, v tretjem, »Tornedalen — a Divided Entity« pa Harald Hvarfner in Asko Vilku na poročata o rezultatih raziskav v zvezi s tem problemom na mejnem področju med Švedsko in Finsko. V zadnje obdobje stare kmečke kulture na Švedskem konec 18. stoletja posega Börje Hanssen v metodološkem spisu »Common Folk and Gentfolk«. V sestavku »Konstruktion und Form im Tischlerhandwerk« obravnava Trond Juul Gjerdi ljudsko pohištveno mizarstvo. Med biografskimi poročili je daljši članek posvečen lani preminulemu finskemu folkloristu in pesniku Martti Haavio. V zvezku lahko beremo tudi izčrpnimi poročili o 4. mednarodni delovni konferenci za etnološko kartografijo v Stockholmu ter o 19. kongresu skandinavskih etnologov in folkloristov v Sønderborgu poleti 1972. Na koncu so obsežna poročila o knjižni beri skandinavskih etnologov zadnjih nekaj let.

Jelisava Dobovšek

Združenje skandinavskih etnologov NEFA (Nordisk etnologisk-folkloristik arbejdsgruppe) izdaja s svojo založbo, ki ima sedež v muzeju Brede v Lyngbyju na Danskem, zanimivo periodično publikacijo »*Nord nyt*« (Severne novice). Revija je pričela s poskusnim izhajanjem že leta 1963, v prenovljeni obliki in redno pa izhaja od leta 1967 naprej. Vsako leto izidejo tri ali štiri številke okusno opremljene revije. Glavni urednik revije je Karsten Laegdsmand, ki s sekretarjem Carstenom Bregenhøjem (oba z Danske) usklajujeta delo lokalnih uredništev na Danskem, Finskem, Norveškem in Švedskem. »*Nord nyt*« je predvsem glasilo mlajše generacije skandinavskih etnologov. Vsem služi kot komunikativno glasilo, ki pa močno prerašča zgolj informativne okvire. Kljub vrsti svežih in novih idej v posameznih prispevkih ohranja revija s svojo ureditvijo določeno mero resnosti; našo pozitivno oceno potrjuje tudi tehtnost in aktualnost posameznih prispevkov. Do leta 1969 je v reviji izhajala letna skandinavska etnološka bibliografija, od tega leta dalje izhaja kot samostojna publikacija v biltnu NEFA-Dokumentation. Revija *Nord nyt* prinaša krajše in daljše razprave, poročila o terenskih raziskavah in ekskurzijah, poročila o kongresih in posvetovanjih, krajše ocene diplomskih in magistrskih nalog, knjižna poročila in ocene, polemične zapise, obvestila nekaterih evropskih založb o etnoloških izdajah in številne druge prispevke. Kljub temu pa je revija sorazmerno slabo znana v evropskih državah. Edina, toda dokaj bistvena ovira pri tem je slabo poznavanje skandinavskih jezikov. Le četrtina prispevkov v vseh dosedanjih letnikih je napisanih v angleškem ali francoskem jeziku. Skandinavski prispevki nimajo namreč (niti) povzetkov. Zanimivi so vsakoletni pregledi študijskih programov sezname predavanj in terenskih raziskav posameznih univerz in drugih etnoloških ustanov na Severu. — Od zanimivejših prispevkov ali celotnih števil omenjamo le nekatere. Druga številka letnika 1969 je skoraj v celoti posvečena vprašanju etnološkega študija politike, političnega mišljenja politiziranja posameznih socialnih ali poklicnih skupin in študiju lokalnih političnih organizacij (na primeru Norveške). Peta in šesta številka istega letnika prinašata tri krajše prispevke, ki so nastali na osnovi študija nekega kolonizskega naselja na Danskem. Dobro je predstavljeno še zlasti društveno življenje in udejstvovanje prebivalcev v kulturnoprosvetnih in telovadnih društvih (avtor M. Balle Petersen). Omeniti velja tudi prispevek Ove Bak-a o kolonizaciji grenlandskega območja. Precej prispevkov obravnava vprašanja religije

(v več letnikih, zlasti še 1970). Četrta številka letnika 1970 obravnava vprašanja trivialne literature, stripov in slikanic. Prva številka letnika 1971 je v celoti posvečena etnološkim raziskavam družine in sorodstva v razmerju do švedske kulture ter raziskavam otroških iger in otroškega likovnega ustvarjanja. Raziskave nekaterih ekoloških vprašanj, ki jim zlasti v Skandinaviji posvečajo precej pozornosti, predstavljata naslednji dve številki tega letnika. V četrti številki moramo opozoriti na dva prispevka o socialnih in ekonomskih spremembah med Laponci na Finskem. Z vidika uvajanja nekaterih tehničnih inovacij in njihovih posledic na način življenja Laponcev je zanimiv prispevek o motornih snežnih saneh. Vse tri številke letnika 1972 prinašajo prispevke skandinavskih in ameriških etnologov o nekaterih problemih južne Evrope. V letu 1973 so vse te prispevke ponatisnili v skupni publikaciji z naslovom *Kulturene varijacije južne Evrope*, ki jo je uredil in ji napisal izčrpen uvod Knut Weibust iz Etnološkega inštituta Stockholmske univerze. Posamezni prispevki obravnavajo vprašanja transhumance na Korziki, »odprtosti« ali »zaprtosti« baskovskega podeželja, vprašanja načina življenja španskih emigrantov, vloge žene v malteški družbi, transformacije družinske strukture v ruralni Kataloniji in druga. Upamo, da bomo v prihodnje bolj redno in temeljiteje zasledovali prizadevanja skandinavskih etnologov v reviji »Nor nytt«.

Janez Bogataj

SPANIJA — *Baski*. Baskovski folkloristi imajo svoj kotic v časopisu »Munibe«, glasilo Sociedad de Ciencias Naturales (Naravoslovnega društva) Aranzadi v San Sebastianu. Kot priloga (str. 29—32) je uvezan nekakšen glasnik na štirih straneh s posebnim naslovom »Eusko-folklore«. Publicación del Laboratorio de Etnología de la Sociedad de Ciencias Naturales Aranzadi (3ª Serie — N° 23, Año 1973). — José Miguel de Barandiarán raziskuje izročilo o čarovnicah (sorguin, belaguile, brujas) na baskovskem ozemlju (predmeti v zvezi s čarovnicami, čarovnice v toponimiji, prikazovanje čarovnic). Gradivo ima v primerjalne namene svoj pomen tudi za nas.

Kuret

ŠVICA — *Nemški del*. Osrednji švicarski časopis z desetletja starim izročilom, »Schweizerisches Archiv für Volkskunde« (Vierteljahrsschrift im Auftrag der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde), je doživel v l. 1973 svoje 69. leto izhajanja. Značilno je za švicarske razmere, kjer se publikacije vzdržujejo v glavnem iz članarine, da so letnika 68 in 69 (Basel 1972/73) združili v zajeten zvezek (820 strani), ki je hkrati spominski zbornik Robertu Wildhaberju za njegovo 70-letnico (gl. poročilo na naši str. 274—275).

Uradno glasilo Schweizerische Gesellschaft für Volkskunde pa je »Schweizer Volkskunde«, ki izhaja v 4 drobnih zvezčičih letno (63. letnik, Basel 1973). Ne gre samo za »Korrespondenzblatt« (mi bi rekli »vestnik«), kakor ga označuje naslov. V nekaterih zvezkih je tudi kak zanimiv daljši sestavek. V živo aktualnost sega npr. Eduarda Strübina »Volkskundliches zum Automobil« (1. zv., 1—13); v nastajanju rokopišnih pesmaric, kot jih imamo nešteto tudi pri nas, je posvetil Paul Gessler »Zustandekommen eines persönlichen Liederschatzes« (2. zv., 17—23). V 3. zv. beremo izčrpen pregled razstave »Liebe und Hochzeit« v Schweizerisches Museum für Volkskunde, Basel, februar 1972—maj 1973 (z mnogimi slikami). Vsak zvezek prinaša tudi narodopisno zanimive zapiske in knjižna poročila.

Romanski del. Za romansko Švico izdaja ista družba (franc. Société suisse des traditions populaires — it. Società svizzera per le tradizioni popolari) — pet- ali šestkrat letno svoje posebno glasilo, »Folklore suisse — Folclore svizzero«. Leta 1973 je izšel že 63. letnik. Drobní zvezčiči (navadno vsak po 16 strani) so vsebinsko bogati. 1. zvezek prinaša izredno živahno in mikavno pisan prispevek o ljudskem zdravilstvu v italijanski Švici (Maria Luisa e Ottavio Lurati, Guaritori popolari e magia del »segnare«, 1—13). Drug prispevek obravnava ljudsko zdravilstvo v Ženevi (Jacques Tagini, Contribution à l'étude de la médecine populaire à Genève — 2. zv., 22—26). Pozornost vzbujata opisa dveh svojevrstnih praznovanj

— 1. marca (Jean Courvoisier, *La fête du Premier mars* — 2. zv., 17—21) in Jožefovega (Ottavio Lurati, *Singolari usi a San Giuseppe di Uggiate* — 5. zv., 65—70). Tri otroške igre iz Verzasca opisuje Isidoro Pinana (Giocchi verzaschesi: *lipa, pirlatt e spandina* — 3. zv., 43—45). V zgodovino notranjih švicarskih bojev 15. stoletja, kakor živi še v današnjem ljudskem izročilu, sega sestavek Rose-Claire Schüle, *La Saint Pierre-aux-Liens de Lens: tradition, légende et histoire* (4. zv., 49—53). Prikupen je opis o izročilu okoli ledeniškega osamelca pri vasi Nax v Porečju Rhône: Jean-Marc Biner, *La pierre des enfants à Nax* (4. zv., 54—55). V področje ljudskega prava sodi prispevek T. Bühlerja (*Le plaid d'après les sources du droit de l'ancien évêché de Bâle* — 3. zv., 37—42; *plaid* = placitum ali placitum generale). Mikavno in poučno je poglavje iz zgodovine švicarskega ovčarstva — Max Matter, *Élevage traditionnel et innovation* — *Pourquoi on est revenu au mouton Nez-noir* (4. zv., 56—59). O kmečki hiši v kantonu Vaud piše Wilhelm Egloff (*Étude de la maison rurale en valais* — 4. zv., 60—64). Nekateri zvezki prinašajo tudi recenzije važnejših knjižnih izdaj društva.

Kuret

ZDA — Revija *Western Folklore*, ki jo izdaja California Folklore Society, izhaja štirikrat na leto (v januarju, aprilu, juliju in oktobru). Kratki povzetki nekaterih zvezkov *W. F.* izidejo v *Abstracts of Folklore Studies*, toda žal ne vedno.

V prvi številki letnika št. 32 (1973) ni prispevkov, ki bi posebej pritegnili našo pozornost, pač pa je v aprilskem zvezku (April, 1973, št. 2, str. 134) pod naslovom *Folklore and Folklorists* odstavek, ki našteje udeležence četrtega srečanja *European Folk Ballad Conference* v Škofji Loki, avgusta 1972. Na koncu še omeni, da bo naslednji kongres v Helsinkih 1974. leta.

Ce pustimo ob strani julijsko številko, zasluži zadnja izdaja večjo pozornost. Prispevek *Ballad Singers, Ballad Makers, and Ballad Etiology*, ki ga je napisala Eleanor R. Long, nam spregovori — kakor je vidno že v naslovu — o pogledih in mnenjih nekaterih strokovnjakov o pevcih in tvorcih balad ter izvoru te vrste pesništva. — Druga razprava v tej številki, ki je prav tako pomembna — morda bi se celo nekateri v njej omenjeni elementi dali navezati na naše šege v pustnem času — je: *The English Plough Plays* (str. 237). Avtor Jerry V. Pickering govori o praznovanju »Plough Monday«, znanem v srednji in severni Angliji, ki je brez dvoma poljedelskega značaja. Hkrati opozori, da so te igre zelo »...stari tipi angleške obredne drame«.

Kratek nekrolog je posvečen prvemu uredniku revije Archerju Taylorju (1890—1973)). Svetovno znan je bil predvsem po izdajah pregovorov in ugank ter kot strokovnjak v literarni zgodovini.

Na koncu vsake številke so poročila in ocene ter stalna rubrika »Folk Music on Records«, kjer poročajo o novih ploščah s kratkim komentarjem.

Zadnji zvezek pa, kakor je v navadi, prinaša na koncu vsebino vseh štirih številok abecedno po avtorjih, naslovih ter še seznam številok Thompsonovega motivnega indeksa.

V Chicagu izhaja petkrat v letu revija z naslovom *Current Anthropology*. V njej sodelujejo strokovnjaki z vsega sveta, izdaja pa jo The Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.

Način objavljanja razprav je prav gotovo svojevrsten in zasluži, da ga omenimo. Prispevke, ki prihajajo v uredništvo, pošljejo v pregled nekaterim izmed sodelavcev po svetu. Le-ti napišejo komentar ter še pripišejo seznam manjkajoče literature na to temo. Objava nekega prispevka je tako hkrati opremljena s komentarjem in dodatno literaturo, prav tako pa tudi z odgovorom avtorja članka na mnenja komentatorjev.

Vsak zvezek pa še prinaša poročilo urednika, pisma bralcev ter ocene in kritike knjig.

Medtem ko prva številka za nas ni posebno zanimiva, pa zasledimo v junijski prispevek Roberta A. Hahna o razumevanju verovanj in metodologiji dokazov le-teh. Spregovori tudi o analizi sistema verovanj. In še naslov v izvorniku: *Understanding Beliefs: An Essay on the Methodology of the Statement and Analysis of Belief System* (str. 207). — Članek z naslovom *Archeoastronomy and Ethno-*

astronomy So Far, prispevek Elizabeth Chesley Baity (str. 389), je natisnjen v tretjem zvezku. Delo je precej obširno, saj prikaže vpliv astronomije na življenje ljudi in njihove kulture (od postavljanja različnih stavb do obredov ob določenih dogajanjih na nebu) na vseh kontinentih. — V zadnji, tj. decembrski številki, najdemo dva krajša prispevka (brez komentarjev sodelavcev): in to: An Approach to the Study of the Medical Aspects of Culture ter A Convergence of Psychological and Sociological Explanations of Witchcraft. Že iz prvega naslova je vidno, da govori avtorica (Haydée Seijas iz Venezuele) — str. 544 — o pogledih na različne razlage boleznij v raznih kulturah, v drugem pa avtor (Dennison Nash) prikaže dva pristopa k razlagi čarovništva: psihološkega in sociološkega (str. 545).

Sinja Zemljič-Golob

ZSSR — Osrednje periodično glasilo sovjetskih etnologov izhaja od leta 1931 pod naslovom »Sovetska etnografija«. Sprememba dotedanjega naslova »Etnografija« je bila v neposredni zvezi s »preobrazbo etnološkega preučevanja na temelju marksistično-leninistične metodologije«. Naziranja glede predmeta etnoloških raziskav so se odtlej še spreminjala, toda metodološke smernice, ki so bile tedaj začrtane, so v bistvu veljavne do danes. Medtem ko je bil pred dobrimi štiridesetimi leti govor le o pojavih predkapitalističnega razdobja, se je posebej po drugi svetovni vojni problematika na straneh osrednjega sovjetskega etnološkega časopisa izredno razširila. Ostala pa so še naprej veljavna vodila: kritika vseh antimarksističnih in psevdomarksističnih stališč na etnološkem področju, koordinacija etnoloških raziskav z delom zgodovinarjev, arheologov, antropologov, jezikoslovcev, folkloristov, obravnava etnološke problematike s celotnega območja Sovjetske zveze, kakor tudi etničnih skupin zunaj nje. Glede obsega revije je že nekaj časa s tem navada, da izide letno šest zvezkov, vsak približno na 200 straneh. Poleg obsežnejših razprav so v reviji med stalnimi rubrikami še diskusije in kritična razglabljanja, prikazi, iskanja in hipoteze, strokovno življenje, poročila in ocene. Razpravam v ruskem jeziku sledijo kratki angleški povzetki. Iz letnika 1973 kaže posebej omeniti nekaj prispevkov.

Za obravnavo odnosa med etnologijo in nekaterimi drugimi disciplinami v prejšnjih letih je to pot govor o razmerju med etnologijo in geografijo (V. I. Kozlov, V. V. Pokšiševskij; zv. 1, 3—13). S to tematiko je konec koncev v sorodu tudi razprava: S. I. Bruk, Zgodovinsko-etnološko kartografiranje in njegovi današnji problemi (zv. 3, 3—18).

Med nadaljnjimi razpravami in diskusijskimi prispevki splošnejšega in teoretičnega značaja zbujajo našo pozornost teksti kot Ju. V. Arutjunjan, O nekaterih težnjah v spreminjanju narodnega kulturnega značaja (zv. 4, 3—13; na primeru gruzinskega empiričnega gradiva); V. I. Kvzlov, G. V. Šelepov, »Nacionalni značaj« in problemi njegovega preučevanja (zv. 2, 69—82); P. I. Pučkov, O odnosu med konfesionalnimi in etničnimi skupnostmi (zv. 6, 51—65) in Ju. P. Averkieva, O nekaterih poskusih interpretacije marksizma pri zahodnih etnologih (antropologih) (zv. 3, 19—27).

Dokajšnjo pozornost posvečajo sovjetski etnologi problematiki predrazredne družbe. Na to temo je M. K. Sapožnikova objavila prispevek k vprašanju periodizacije prvobitnega družbenega ustroja (zv. 5, 60—72). O pojmovanju »vojaške demokracije« piše V. M. Hmelinskij (zv. 4, 66—75). Živinorejski nomadizem in njegovo mesto v zgodovinskem razvoju je tema razprave G. E. Markova in L. P. Lašuka (zv. 1, 101—113, zv. 2, 83—95).

V zvezi s pripravami monografije sovjetskih etnologov o letnih šegah v Evropi (doslej je izšla prva knjiga — zimski prazniki) je v zadnjem zvezku (zv. 6, 15—29) zanimiv poskus »strukturalno-zgodovinske analize« ljudskih letnih šeg evropskih dežel zunaj Sovjetske zveze. Avtor je S. A. Tokarev, glavni urednik in sodelavec omenjene edicije. O šegah kot obliki socialnega uravnavanja pišeta tudi A. B. Gofman in V. P. Levkovič (zv. 1, 14—24). Med prikazi velja na temo o šegah omeniti še tele spise: L. D. Šeremet'eva, K vprašanju ljudskega koledarja — ob ukrajinskem etnološkem gradivu (zv. 1, 135—138), M. Endzele, Svatbene šege litavskega mestnega prebivalstva v 20. stol. (zv. 4, 96 do

105) in še posebej razpravo bolgarske etnologinje R. D. Draževe o kresnih šegah z zdravstvenim namenom pri Vzhodnih in Južnih Slovanih (zv. 6, 109—119). Po V. Möderdorferju je v njej omenjenega tudi nekaj slovenskega gradiva.

Pod naslovom »Med guslarji Bosne in Hercegovine« (zv. 5, 132—141) zanimivo poroča V. E. Gusev o svojem raziskovalnem delu v Jugoslaviji jeseni 1972. Podobno topel je tekst B. N. Putilova »Srečanje s črnogorskim epom« (zv. 3, 142—145).

Med poročili o etnoloških in sorodnih strokovnih sestankih v Sovjetski zvezi pa tudi drugod je objavljen prispevek V. E. Guseva o kongresu jugoslovanskih folkloristov leta 1972 v Kruševu (zv. 2, 159—161). Od jugoslovanskih del je recenzirana demografska publikacija »Migracija stanovništva Jugoslavije« Inštituta društvenih nauk za Beograda (V. V. Pokšiševskij; zv. 1, 180—182). Ocenjeno je nadalje delo sovjetskega avtorja M. M. Frejdenberga »Vas in mestno življenje v Dalmaciji XIII.—XV. stol.« (A. A. Svanidze, zv. 5, 176—178).

Slavko Kremenšek

KATALOGI / CATALOGI

Majda in Peter Fister, *Kašče v Tuhinjski dolini*. Razstavni katalog. Muzej Kamnik 1973. Uvod Ivan Sedej. Prevod nemškega povzetka N. Kuret. 44 strani + risbe in fotografije.

O kaščah — danes že precej redko ohranjenih gospodarskih stavbah na Slovenskem — vemo še vse premalo. Neraziskana niso le območja, kjer naj bi bili gradili posebne stavbe za shranjevanje pridelkov, prav tako ne poznamo njihovega stavbno-zgodovinskega razvoja kot tudi ne različnih načinov izkoriščanja prostorov v kašči. Zato se tem bolj razveselimo, kadar dobimo v roke delo, ki spregovori o kašči, eni izmed najbolj častitljivih arhitektur med gospodarskimi stavbami. Njeno pomembnost je F. Baš očrtal takole: »Kašto na Dobrovljah je vredno vzeti v etnografski razvid iz več razlogov. Prvič kot vir za zgodovino ljudske materialne kulture in pri tem predvsem kot vir za zgodovino naše podeželske hiše. Drugič zaradi poskusa, koliko more etnografska arhitektura koristiti izpopolnitvi pisanih virov, torej arhivalijam. V zvezi s tem, tretjič, zaradi metodične ugotovitve, ali zadostuje obravnavati podeželsko arhitekturo samo z vidika florisa in strehe in zaradi nujnosti, da stopa skupno s tem v ospredje obravnavanje nadrobni nalog, ki jim je stavba namenjena in zaradi katerih je nastala, oziroma se razvojno spreminjala. In četrtič še zaradi metodičnega vprašanja, ali je prav, da se obravnava hiša samostojno kot taka ali pa jo je potrebno obravnavati v sestavi drugih delov kmetije« (F. Baš, Kašte na Dobrovljah, SE 5, 1952, 18—43).

S podobnimi nalogami sta se spoprijemala avtorja kataloga — etnologinja Majda in inž. arh. Peter Fister, ko sta se lotila raziskovanja kašč v Tuhinjski dolini. Sad njunega raziskovanja je študija »Kašče v Tuhinjski dolini« (Kamniški zbornik 12, 1969, 91—128) in razstavni katalog z istim naslovom (Muzej Kamnik 1973), v katerem sta strnila dosedanja raziskovalna prizadevanja v zaokroženo celoto.

Uvodno poglavje odpira pogled v geografski, zgodovinski ter gospodarski položaj Tuhinjske doline; za tem nas avtorja seznanita z oblikovanjem kašč — posebej o podstavkih za kašče, o njih velikosti, florisu, strehi, stavbnih detajlih ter obdelavi fasade. Zelo se poglobita v načine gradnje, v stavbno konstrukcijo in gradbene materiale, s katerimi so sezidane te gospodarske stavbe. Obširno poglavje sta namenila namembnosti prostorov, ki se je spreminjala z različnimi gospodarskimi tokovi, kakor so oblikovali Tuhinjsko dolino v večstoletnem razvoju. Zadnje poglavje osvetljuje problematiko varovanja tuhinjskih kašč.

Študija o tuhinjskih kaščah prinaša kar lepo béro novih spoznanj o ljudski arhitekturi s prehodnega ozemlja med nekdanjo Kranjsko in Štajersko, iz krajev, ki so bili še pred nekaj desetletji večidel kmečki, kjer so bile raztresene kmetije, ki so se same oskrbovale z vsem potrebnim za življenje. Avtorja sta odkrila na tem ozemlju več kot 50 kašč, večinoma lesenih, enoceličnih ali dvoceličnih, z dvokapno

streho, vzdignjenih od tal, s kletjo ali brez nje. Vprašanja, ki so se ob zbranem gradivu odpirala, sta poskušala osvetliti z več zornih kotov: bodisi kulturno in stavbno zgodovinskih pa tudi etnoloških. Tako smo dobili z njunim prispevkom vpogled v načine gradenj tuhinjskih kašč, spoznali smo dognanost stavbnih detajlov (lesnih zvez, lesenih ključavnic, konstrukcij vrat, strešnih ogrodij itn.); odkrila se nam je smiselna povezanost med gospodarstvom in stavbnim razvojem kašč; odprle so se nam oči za lepoto, ujeta v arhitekturo tuhinjskih kašč; približala se nam je podoba organske povezanosti kmečkega doma s kaščo, ki stoji vedno blizu doma, da je vsak čas dostopna in vedno pred očmi domačih. Dojeli smo premissijo razvrstitev in racionalno izkoriščanje razpoložljivih prostorov v kašči; hkrati pa tudi z avtorjema vred obžalujemo, da to stavbno izročilo počasi umira in prizadeto spremljamo pobude, ki jih Peter Fister kot arhitekt navaja za rešitev in ohranitev kašč v okolju, kjer so povezane z domačijami in pokrajino več kot dve stoletji.

Med vrednimi spoznanji, ki jih zajema študija o tuhinjskih kaščah, zbuja pomisleke teza, da je tuhinjska cesta, ki so jo zgradili konec 18. stoletja, prinesla v Tuhinjsko dolino tudi kašče (str. 7). Bolj se mi zdi sprejemljiva misel, da je nova pridobitev *le vzpodbudila* razcvet kulture kašč, medtem ko je bila kašča kot posebno gospodarsko poslopje v rabi po vaseh v Tuhinjski dolini že davno prej. O tem me prepričuje zelo starinska oblika kašče na koleh, kakršna se je ohranila na Ravneh nad Tuhinjsko dolino (str. 9). Avtorja pravilno sklepata, da je najstarejša oblika kašče prav ta, ki so jo gradili na stebrih. Podobne srečujemo še dandanes na sosednjem Koroškem in tudi drugod v Evropi. Zato bo potrebno za zdaj vprašanja o razvoju kašče v Tuhinjski dolini kot tudi na Dobrovljah pustiti odprta. Šele z novim gradivom, h kateremu bi morali pritegniti tudi tiste stavbe, ki so v neposredni genetični zvezi s kaščami na koleh (npr. bohinjski stanovi na koleh, nekatere oblike podov in skednjevi itn.), bo mogoče zadovoljivo rešiti zelo staro vprašanje geneze kašče.

Vrednost daje tudi dobro dokumentirano ilustrativno gradivo, ki je enako pomembno za študij zunanega videza tuhinjskih kašč, kakor tudi tlorisnih zasnov, strešnih konstrukcij in oblikovanosti vrat. Dodani topografski seznam dokumentiranih kašč v Tuhinjski dolini je koristen kažipot vsakomur, ki bi si hotel arhitekturo tuhinjskih kašč ogledati v pokrajini in jo dojemati tudi kot spomenik, ki ga ne cenimo samo zaradi funkcionalne ustreznosti, temveč ga občudujemo prav tako zaradi arhitektonske lepote, zarisane v silhueto tuhinjske domačije, polj in gozdov.

Zal zelo kazijo lično oblikovani katalog preštevilne tiskarske napake, pomanjkljivo in z napakami je navedena tudi uporabljena literatura.

Tone Cevc

Ján Hyčko, *Zatevné a mlatobné náradie*. Osveta, Martin, 1973. Str. 210 + 179 podob na umetniškem papirju.

V zbirki *Fontes Slovaškega narodnega muzeja* v Martinu je objavljen ta VIII. zvezek »Národopisné zbierky« tega in drugih muzejev na Slovaškem. Tudi dokaz smotrne in delavne preteklosti ter sedanjosti slovaških muzejev in slovaških domoznanskih znanosti, ki jih usmerjajo. *Viri* so temelj, izhodišče slehernega znanstvenega dela in zato jih je treba objavljati. Etnologija v Evropi se tega premalo zaveda, kakor da bi se sramovala tega, kar je za arheologe in zgodovinarje samoumevno in znanstveno delo: objavljanje poročil o izkopavanjih z vsem gradivom, objavljanje listin...

Pričujoče delo prinaša katalog žetvenega in mlatilnega orodja v zbirkah slovaških muzejev »kot študijsko in informativno tvarino« (7). V krajšem uvodu (9–44 in nemški povzetki do str. 57) so podani temeljni podatki, značilnosti posameznih orodij, ilustrirani z risbami in zemljevidi njih razširjenosti. To je strnjena podoba gradiva iz kataloga glede na tvarino, funkcijo, obliko in razširjenost posameznih vrst predmetov. Dodano slovstvo govori o sestavnem raziskovanju tega področja pri Slovakah.

V katalogu je predmet natančno opisan in kjer so podatki na voljo, je naveden izdelovalec in čas nastanka. Indeks krajev pripoveduje, kako dobro je zastopano vse Slovaško s temi predmeti v muzejih, ki jih navaja sledeči seznam kar 19,

zatem pa sledi indeks zbirateljev, »ki so v katalogu navedene predmete za muzej preskrbeli in redno tudi strokovno opisali«. — Sestavni del kataloga so odlične podobe, ki utegnejo posebno dobro rabiti za primerjalno raziskovanje tudi drugod.

Kakor je človek vesel takega dela, tako mora odganjati vsiljive misli: kdo od slovenskih muzealcev se ukvarja s poljedelstvom, kdo z živinorejo, s prehrano... in kaj smo doslej zbrali, kaj opisali, kaj objavili — kaj delajo naši muzealci?... In kaj bodo rekli znanjci, kaj mislijo in govorijo po svetu o našem nedelu že zdaj?... Kje so naše Fontes?

Vilko Novak

Masken und Narren. Traditionen der Fastnacht. Ausstellung 9. November 1973 bis 6. März 1973. Kölnisches Stadtmuseum. (Katalog.) Köln 1972.

Pustni čas se v Kölnu začne 11. 11. ob 11. uri 11 minut in traja — kakor drugod — do pepelnice. Nekako isti čas 1972—1973 je bila odprta v kölnskem Mestnem muzeju razstava »Masken und Narren. Traditionen der Fastnacht«. Leta 1973 je slavil kölnski karneval 150-letnico svojega organiziranega obstoja. Odtod pobuda za razstavo. — K razstavi je izšel razkošno opremljen katalog na umetniškem papirju s številnimi ilustracijami in nekaterimi strokovnimi prispevki, ki dajo katalogu posebno vrednost. Eseje, posvečene edinstvenemu kölnskemu karnevalu (Max-Leo Schwing, *Fastnachtliche Bild- und Literaturtradition in Köln*, 13—47; isti, *Fastnacht in der Freien Reichsstadt Köln*, 109—110; isti, *Die Kölner Fastnacht seit 1823*, 121—126), smiselno sproti smiselno prekinja in dopolnjuje ustrezni del kataloga. Razstava se ni omejila na kölnski karneval, ampak je skušala zajeti vse nemško govorečo ozemlje. Zelo pregledno, dasi zgoščeno piše o antičnih predhodnikih karnevala Günter Ristow (*Vorspiel des Karnevals in der Antike* 49—59); to področje je bilo na razstavi tudi bogato zastopano (71 eksponatov, med njimi znamenite lončene obrazne maske iz rimske dobe!). Maria Schmidt je prevzela nelahko nalogo, napisati pregled pustoovanja po nemških deželah (*Fastnacht in Deutschland, in der Schweiz und in Österreich*, 61—81), ki ostaja kajpak sumaričen. Kratek, a zelo informativen je prispevek Maxa Tucha (*Höfische Fastnacht*, 101—104) — saj pre pogosto pozabljam na vpliv, ki so ga od poznega srednjega veka dalje imela šemljenja po evropskih dvorih. Po njih so se dostikrat vzgledovali meščani in marsikatero mestno blago je zašlo nato tudi na podeželje! Dva svojevrstna karnevala sta nastala poleg kölnskega na nemško govorečem ozemlju, nürnberški in baselski. Nürnberški je danes zgodovina, ostaja pa zavoljo svojevrstne dokumentacije (»Schembartbücher«) še in še neizčrpen vir primerjalnih raziskav; o tem poroča Hans-Ulrich Roller, *Der Nürnberger Schembartlauf—Karneval vor 450 Jahren* (93—110). Baselska »Fastnacht« (sic), ki jo redno slavijo z enotedensko »zamudo«, je slejkoprej edinstven pojav v evropskem karnevalu; lepo ga predstavi Peter F. Popp, *Die Basler Fas(t)nacht* (87 do 90). Ponavljam, da navedeni članki samo spremljajo katalog razstave, ki je vzorno in edinstveno zbrala eksponate, kot jih na enem mestu zbrane zlepa ne bo več videti. Prispevali so jih muzeji in zbirke iz vse Evrope. Razstava je bila svojevrstno doživetje. Na koncu kataloga je seznam literature del o kölnskem festivalu, pa tudi najvažnejše literature o karnevalu sploh.

Kuret

Zwerge, Hofzwerge, Gartenzwerge. Eine Genealogie des Gartenzwerge. Ausstellung im Niederrheinischen Freilichtmuseum, Grefrath, 2. September bis 28. Oktober 1973. Grefrath—Dorenburg 1973. 81 str. + 60 slik (= Schriften des Niederrheinischen Freilichtmuseums 1).

Vsem nam je še v spominu prijazni palček na ovitku kataloga razstave o kiču v Slovenskem etnografskem muzeju l. 1971. Palček torej kot simbol kiča. Dve leti zatem, l. 1973, je Spodnjereški muzej na prostem v Grefrathu priredil palčku posvečeno razstavo. Ob sodelovanju številnih strokovnjakov z Vzhoda in Zahoda je pokazala genealogijo vrtnega palčka od najzgodnejših dob do naših dni in s tem posredno načela tudi problem kič—umetnost.

Rodovnik vrtnega palčka kaže dve veji prednikov (prim. tudi G. F. Hartlaub, *Der Gartenzwerg und seine Ahnen. Eine ikonographische und kulturgeschichtliche Betrachtung*. Heidelberg 1962). Prva je bajeslovna, v njej vidimo palčka kot gorskega duhá. Drugo vejo tvorijo resnični spački, pravi človeški pritlikavci, kot jih danes vidimo tu in tam še v cirkusu ali na sejnih, a so jih svoje dni renesančni in baročni knezi vzdrževali na svojih dvorih kot »posebnost«, kuriozitet — in je marsikateri od njih postal celo »dvorni norec«.

Najzgodnejše upodobitve palčkov-duhov srečamo v rokopisih 15. in zgodnjega 16. stoletja. Kreténske človečke na dvorih pa so zelo radi upodabljali in s tem ovekevečili tudi največji slikarji (npr. Velázquez, Rubens); v 17. stoletju jih je hudobno karikiral (»gobbi«) sam Jacques Callot. Vrtnarski inženirji baroka so nato svojih gospodom začeli postavljati po vrtovih kipe pritlikavcev, s katerimi so radi karikirali dvorjane od vrtnarja do komornika.

Romantika se je vrnila k tipom srednjeveških palčkov in ustvarila »pravilničnega« palčka. Tedaj je nastal tudi današnji vrtni palček, namenjen zanaprej meščanskim vrtovom, palček, ki se ne poteguje za umetniško ceno svojih gosposkih baročnih prednikov, marveč se skromno in zadovoljno reži po nešteti vrtovih — tudi pri nas.

Kič? Umetnost nikakor. Zakaj pa je ljudem slejkoprej pri srcu? To je »fenomen«, piše v uvodu v katalog Dieter P e s c h, »čigar vzrok je pač komaj mogoče dognati; morda je temu kriv večno igrivi otrok v človeku ali pa pomeni beg v neoskrunjeni svet preproščine...«

Katalog našteva kar 212 eksponatov, dodanih mu je 60 odličnih celostranskih reprodukcij. Odtisnjen je tudi izredno duhovit odlomek iz knjige »Der gebildete Gartenzwerg« (Zürich 1969), kjer se lahko poučiš, da na vprašanje, kaj je kič, ni odgovora; da tudi ni mogoče natanko povedati, ali je nekaj kič ali ni; in da nosi vsak človek v sebi potrebo po kiču, le da si tega ne upa priznati... Branja vreden tekst, kakor je tudi razstava »kulturološko« poučna.

Kuret

Archives et Documents — Micro-edition. Collection publiée sous la direction de MM. les Professeurs A. Leroi-Gourhan et J. Guiart. Institut d'ethnologie — Musée de l'Homme. Paris 1974, 74 str.

Pred nami je katalog računalniško obdelane zbirke etnoloških razprav (*Archives*) in gradiva (*Documents*) iz l. 1973 v pariškem Institut d'ethnologie pri Musée de l'Homme. Ker bomo morali tudi mi prej ali slej preiti na računalniško obdelavo podatkov, ki se nenehno kopičijo, je še posebno mikavno, da si katalog поблиže ogledamo.

Videti je, da Institut vsako enoto (razpravo ali gradivo), ki si jo pridobi, posname na film. Očitno gre za posebni plan-film v formatu 105 × 148 mm (= DIN A 6), na vsakem je 60 posnetkov. To imenujejo »micro-fiche«. Te »micro-fiches« so tudi na prodaj (npr. enota na 4 takih filmih s skupaj 240 posnetki [= stranmi] velja 30 ffr ali 6 \$).

Vsaka enota ima ime avtorja in naslov dela, označena pa je s »ključem« (*code*), sestavljenim iz 7 števil. Prvi dve pomenita letnico (npr. 73 = 1973!). Naslednje 3 imajo vsaka svoj pomen: prva pomeni tematiko, druga geografsko območje, tretja pa značaj dela in sicer: terensko raziskavo ali izdelek po virih ali muzejski predmet in še: opisno študijo ali analitično študijo ali zgolj gradivo. Ustrezno številko dá tale tabela:

	Terenska raziskava	Izdelek po virih	Muzejski predmet
Opisne številke	1	4	7
Analitična študija		5	8
Zgolj gradivo	3	6	9

Zadnja dvojica števil pomeni tekočo številko v zbirki.

Tudi številko, ki pomeni *tematiko*, dobiš po oštevilčenem seznamu (navajam ga v izvirniku):

1. *Epistémologie*
2. *Ethnoscience*
3. *Economie*
4. *Politique*
5. *Systèmes symboliques*
6. *Parenté*
7. *Technologie et habitation*
8. *Arts plastiques*
9. *Corpus vernaculaire*
0. *Si plusieurs catégories sont impliquées*

Tretjo številko, ki pomeni *geografsko območje*, daje tale seznam (tudi v izvirniku):

1. *Afrique blanche*
2. *Afrique noire*
3. *Amériques*
4. *Arctiques*
5. *Moyen Orient*
6. *Asie des moussons*
7. *Asie continentale*
8. *Europe*
9. *Océanie*
0. *Plusieurs régions*

(Ne pozabimo, da gre za dokumentacijo v Musée de l'Homme, ki je namenjen vsem rasam in kontinentom ter združuje muzejske predmete s pisnimi pričetvanji!)

Za orientacijo navaja katalog primer, ki ga povzemimo tudi mi:

H. BALFET, *Céramique Ancienne en Proche-Orient, Israel et Liban, VI—VIIe millénaire. Etude technique* 62 758 02

Ključ nam pove tele podatke: 62 (= delo je nastalo l. 1962); 758 (= 7 opisna študija muzejskih predmetov, 5 analitična študija po virih, 8 analitična študija muzejskih predmetov), 02 (= tekoča številka v zbirki).

Za zdaj se v oddelku *Archives* (s sprednjo oznako A) nabirajo obravnave za korpus zgodovinskih genealoških izročil afriške etnije *guro*, na voljo je tudi že analitična kartoteka za Novo Kaledonijo iz Dokumentarnega centra za Oceanijo. V oddelku *Documents* se zbira gradivo raznih »etnijskih« in iz raznih panog etnologije, tako iz neevropskih kakor tudi iz evropskih dežel. Izmed evropskih navajam nekaj primerov:

Stahl, Anca, *Les rituels de construction des paysans roumains* (ključ: 73 582 82),

Maurer-Avalos, Eugenien, *Religion et nationalisme chez les Gallois* (ključ: 71 581 83),

Carreno, Jean-André - *Hagot*, Alain - *Lesme*, Francis, *Le Quartier de la Porte d'Aix à Marseille. Essai d'ethnologie d'un centre urbain* (ključ: 73 082 84),

Gouaux, Martine, *Évolution des coutumes liées aux fêtes de Pâques en Conflans* (ključ: 73 581 85),

Moriset-Andersen, Christiane, *Évolution d'une exploitation agricole danoise de 1924—1972* (ključ: 72 081 86), itd.

(Po zgornjih napotkih lahko razberemo s ključem značaj posameznih del!)

Dokumentacija Instituta vsebuje že objavljena in tudi neobjavljena dela. Pri neobjavljenih sledi dokumentacijskim podatkom kratka vsebina in oznaka.

Kuret

Iz Grafenauerjeve zapuščine (Ob desetletnici smrti)

- Ivan Grafenauer, Nekaj o značaju našega narodnega pesništva —
Ueber den Charakter unserer Volksdichtung 5
 Spremna beseda k objavi (M. Matičetov) 5—6

RAZPRAVE — DISSERTATIONES

- Vilko Novak, Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura —
B. Hacquet und die slowenische Volkskultur 17
 Niko Kuret, Navada in šega — *Gewohnheit und Brauch* 69
 Tone Cevc, Okamnela živa bitja v slovenskem ljudskem izročilu —
Zu Stein verwandelte Lebewesen in der slowenischen Volksüberlie-
ferung 81
 Peter Fister, Spremembe v prostorski organizaciji kmečkega stano-
 vanjskega poslopja na osrednjem Gorenjskem med srednjim vekom
 in barokom — *Veränderungen in der räumlichen Organisation des*
Bauernhauses im mittleren Oberkrain zwischen Mittelalter und Ba-
rock 113
 Fanči Šarf, Košnja na visokoležečih predplaninskih območjih — *Die*
Heumahd in den hochgelegenen Voralpenbereichen 133
 Pavle Zablatnik, Teritev na Koroškem — *Brechelbrauchtum in*
Kärnten 149

GRADIVO — MATERIALIA

- Vlasto Kopač, Pastirska torila z Velike planine — *Hirtennäpfe von*
der Velika Planina 155
 Janez Dolenc, Izročilo o beli ali veliki kači v škofjeloškem pogorju
 — *Die Ueberlieferung von der weissen oder grossen Schlange im*
Bergland von Skofja Loka 164
 Alojz Dravec, Národna vera i navade v vési — *Volks Glaube und*
Brauchtum im Dorf 166
 Spremna beseda k objavi (V. Novak) 166

RAZGLEDI — CIRCUMSPECTUS

- Vilko Novak, Etnološki atlasi v Evropi — *Volkskundliche Atlanten*
in Europa 175
 Helena Ložar-Podlogar, Računalnik v etnologiji — *Computer*
und Volkskunde 183
 N. K., Vpogled v stanje neke vede — *»Einblick in den Stand einer Wis-*
senschaft« 184
 305

KRONIKA — CHRONICA

N. K., Iz Inštituta za slovensko narodopisje — <i>Aus dem Institut für slowenische Volkskunde</i>	187
Slavko Kremenšek, Etnološka topografija slovenskega etničnega prostora — <i>Eine volkskundliche Topographie des slowenischen ethnischen Raumes</i>	189
P. Z., Slovensko narodopisje na visoki šoli za izobraževalne vede v Celovcu — <i>Die slowenische Volkskunde an der Hochschule für Bildungswissenschaften in Klagenfurt</i>	192
Janez Bogataj, <i>Seminarium ethnologicum</i> (Bratislava—Opatova 1974)	192
N. K., <i>Festival dei popoli</i> (Firenze 1973)	194

ZAPISKI — MISCELLANEA

Primož Simoniti, Kako so leta 1672 pogasili požar v Stični — <i>Wie ein Brand in Stična 1672 gelöscht wurde</i>	195
Niko Kuret, Indijanci na naši panjski končnici — <i>Indianer auf einem slowenischen Bienenstock-Stirnbrettchen</i>	196
Niko Kuret, »Sushiz ima rep savit...« — <i>Parallelen zu einer slowenischen Tierfabel</i>	197
Niko Kuret, »Pegám pisòw cesarju je...« — <i>Eine Stelle aus einem slowenischen Volkslied</i>	197

NAŠA 25-LETNICA

Komisija (1947—1951) in Inštitut za slovensko narodopisje (od 1951) — <i>La Commission (1947—1951) et l'Institut d'ethnographie slovène (depuis 1951) auprès de l'Académie slovène des sciences et beaux-arts</i>	198
---	-----

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE —
DE NOVIS LIBRIS RELATIONES ET IUDICIA

Monografije in zbirke — <i>Monographiae et series</i>	223—252
M. Matičetov, Zverinice iz Režije (Lj. Marks) 223—224 — N. Kuret, Praznično leto Slovencev (V. Novak) 225—227 — Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev (T. Cevc) 227—229 — I. Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovtva (V. Novak) 229—231 — V. Novak, Ueber den Charakter der slowenischen Volkskultur in Kärnten (P. Zablatnik) 231—232 — H. Gerndt, Vierbergelauf (B. Grafenauer) 232—241 — B. Petrei, Lebendiges Brauchtum im Burgenland (V. Novak) 241 — Ju. V. Bromlej, Etnos i etnografija (S. Kremenšek) 241—243 — Brauch und seine Rolle im Verhaltenscode sozialer Gruppen (N. Kuret) 243—244 — T. Dömötör, Ungarische Volksbräuche (N. Kuret) 244 — R. Wolfram, Die Jahresfeier (N. Kuret) 245 — O. Bihalji-Merin, Maske sveta (N. Kuret) 245—246 — G. Korff, Heiligenverehrung in der Gegenwart (A. Baš) 246—247 — M. Nagl, Science Fiction in Deutschland (A. Baš) 247—248 — D. Penzi, Tradizioni artigianali comunitarie nel Pordenonese (V. Kopač) 248—249 — Folclór a Tarcint (N. Kuret) 249 — E. Schwedt, Volkskunde und Kunstgewerbe (A. Baš) 249—250 — G. Schöck, Die Aussiedlung landwirtschaftlicher Betriebe (A. Baš) 250 — G. Wolf, Encyclopaedia Cinematographica (N. Kuret) 250—251 — A. Leroi-Gourhan et M. Brézillon, Fouilles de Pincevent (N. Kuret) 251—252 — B. Susnik, Chamacocos I (N. Kuret) 252.	

Zborniki — <i>Collectanea</i>	252—288
Koroški kulturni dnevi. Zbornik predavanj (M. Stanonik) 252—256	
— Burgenländisches Jahrbuch 1973 (V. Novak) 256 — Makedonski folklor 6/12, 1973 (M. Stanonik) 256—257 — Glasnik Muzeja Kosova 11, 1972 (M. Stanonik) 257—258 — Istorija, kultura, etnografija i folklor slavjanskih narodov (V. Novak) 258—259 — Kalendarnye obyčaj i obrjadi v stranah zarubežnoj Evropy (M. Gavazzi) 259—261 — Narodna umjetnost 10, 1973 (M. Stanonik) 261—262 — Traditionen der Fastnacht (N. Kuret) 262—263 — Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde 15, 1972 (N. Kuret) 263—264 — G. Ortutay, Hungarian Folklore (V. Novak) 264—265 — Festgabe für Oskar Moser (N. Kuret) 265—266 — Studia ethnographica et folkloristica in honorem Béla Gunda (V. Novak) 266—267 — A. Fenton, J. Podolák and H. Rasmussen, Land transport in Europe (J. Bogataj) 267—269 — Ludóva kultura v Karpatoch (V. Novak) 269—270 — Karpatskij Sbornik (V. Novak) 270 — J. Künzig, Kleine volkskundliche Beiträge aus fünf Jahrzehnten (Z. Kumer) 270—271 — Dona Ethnologica . . . L. Kretzenbacher zum 60. Geburtstag (M. Boškovič-Stulli) 271—274 — Festschrift für Robert Wildhaber (V. N.) 274—275 — Kontakte und Grenzen . . . Festschrift für G. Heilfurth (N. Kuret) 275—277 — Festschrift Matthias Zender (N. Kuret) 277—279 — Volkskultur und Geschichte. Festgabe für J. Dünninger (V. Novak) 279 — Volkskunde. Fakten und Analysen. Festgabe für L. Schmidt (V. Novak) 279—280 — Kultureller Wandel im 19. Jahrhundert (S. Kremenšek) 280—282 — O. Kolberg, Dzieła wszystkie, T. 63 (V. Novak) 282—284 — Narodni kalendar - Ljudski koledar (V. Novak) 284—285 — Tanulmányok a Hortobágy néprajzához. Szerkeszti Gunda Béla (V. N.) 285 — Acta ethnographica Academiae sc. Hung. 22, 1973 (V. N.) 285 — Néprajzi közlemények 18, 1973 (V. N.) 285 — Wissenschaftlicher Film in Forschung und Lehre (N. Kuret) 285—286 — Zbornik za nar. život i običaje j. S. 45, 1971 (M. Stanonik) 286—287 — Izvješća. EDJ, ogranak za SR Hrvatsku (M. Stanonik) 287 — Anuario de Eusko-Folklore 23 (N. Kuret) 287—288.	
Časopisi — <i>Periodica</i>	288—300
Avstrija (H. Ložar-Podlogar) 288—289 — ČSSR (J. Bogataj) 289—293 — Italija (N. Kuret) 293—294 — Južno Tirolsko (H. Ložar-Podlogar) 294 — Nemčija (H. Ložar-Podlogar) 294 — Poljska (D. Krnel-Umek) 294—295 — Romunija (N. Kuret) 295 — Skandinavija (J. Dobovšek) 296, (J. Bogataj) 296—297 — Španija (N. Kuret) 297 — Švica (N. Kuret) 297—298 — ZDA (S. Zemljič-Golob) 298—299 — ZSSR (S. Kremenšek) 299—300.	
Katalogi — <i>Catalogi</i>	300—304
M. in P. Fister, Kašče v Tuhinjski dolini (T. Cevc) 300—301 — J. Hyčko, Zatevné a mlatobné náradie (V. Novak) 301—302 — Masken und Narren (N. Kuret) 302 — Zwerge, Hofzwerge, Gartenzwerge (N. Kuret) 302—303 — Archives et Documents. Micro-édition (N. Kuret) 303—304.	

- Angelos Baš, dr., višji znanstveni sodelavec SEM, 61000 Ljubljana, Smoletova 18
 Janez Bogataj, asistent stažist, 61000 Ljubljana, Finžgarjeva 12
 Maja Boškovič-Stulli, dr., znanstveni svetnik, Institut za narodnu umjetnost, 41000 Zagreb, Proletarskih brigada 235
 Tone Cevc, dr., znanstveni sodelavec SAZU, 61000 Ljubljana, Zadružna 8
 Jelisava Dobovšek, dipl. phil., 68000 Novo mesto, Jerebova 3
 Janez Dolenc, prof., Gimnazija Tolmin, 65220 Tolmin, Grajska 8
 Alojz Dravec (1886—1915), kmet iz Slovenske vesi v Porabju
 Peter Fister, univ. prof., dr. ing. arh., 61000 Ljubljana, Na jami 5
 Milovan Gavazzi, univ. prof. dr., 41000 Zagreb, Socijalističke revolucije 62/II
 Bogo Grafenauer, univ. prof. dr, 61000 Ljubljana, Murnikova 18
 Ivan Grafenauer (1880—1964)
 Vlasto Kopač, arh., 61000 Ljubljana, Breg 22
 Slavko Kremenšek, univ. prof. dr., 61000 Ljubljana, Prijateljeva 14
 Duša Krnel-Umek, univ. asistent, 63000 Celje, Goriška 6
 Niko Kuret, prof. dr., znanstveni svetnik SAZU, 61000 Ljubljana, Zarnikova 16
 Zmaga Kumer, dr., znanstveni svetnik SAZU, 61000 Ljubljana, Kristanova 10
 Helena Ložar-Podlogar, asistentka SAZU, 61000 Ljubljana, Trubarjeva 20
 Ljiljana Marks, asistentka, Institut za narodnu umjetnost, 41000 Zagreb, Socijalističke revolucije 17/IV
 Milko Matičetov, dr., znanstveni svetnik SAZU, 61000 Ljubljana, Langusova 19
 Vilko Novak, univ. prof. dr., 61000 Ljubljana, Rožna dolina c. V, 31
 Primož Simoniti, univ. asistent, 61000 Ljubljana, Javorjev drevored 8
 Marija Stanonik, asistentka SAZU, 61000 Ljubljana, Prešernova 30
 Fanči Šarf, kustos SEM, 61210 Ljubljana-Šentvid, Lotričeva 4
 Pavle Zablatnik, dr., ravnatelj Drž. gimnazije za Slovence, A-9020 Celovec-Klagenfurt, Rebhuhnweg 28 (Avstrija)
 Sinja Zemljič-Golob, bibliotekar-pripr. SAZU, 61000 Ljubljana, Langusova 23

Za znanstveno vsebino svojega prispevka odgovarja vsak avtor sam.

7 -11- 1976

TRADITIONES 3 — Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje — S sodelovanjem Nika Kureta, Valensa Voduška in Vilka Novaka uredil Milko Matičetov — Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Natisnila Tiskarna »Jože Moškrič« v Ljubljani — 1975 — Naklada 1000 izvodov.

25.)

- (5) Niko Kuret: Ziljsko štehanje in njegov evropski okvir (*Résumé: La Quintaine des Slovènes de la Vallée de Zilia [Gailtal] et son cadre européen*). Ljubljana 1963. 212 pag. din 23.—
- (6) Zmaga Kumer: Balada o nevesti detomorilki (*Summary: The Ballad of the Bride-Infanticide*). Ljubljana 1963. 126 pag. din 19.—
- (7) Boris Orel: Bloške smučī (*Summary: The skis from Bloke*). Ljubljana 1964. 184 pag. , din 19.—
- (8) Ivan Grafenauer: Spokorjeni grešnik (*Zusammenfassung: Das slowenisch-kroatische Lied vom bussfertigen Sünder*). — Zmaga Kumer: Slovenski napevi legendarne pesmi »Spokorjeni grešnik« (*Zusammenfassung: Slowenische Melodien des Legendenliedes vom bussfertigen Sünder*). Ljubljana 1965. 159 pag. din 41.—
- (9) Ivan Grafenauer: Marija in brodnik (*Zusammenfassung: Das slowenisch-kroatische Volkslied »Maria und der Fährmann«*). — Zmaga Kumer: Legendarna pesem o »Mariji in brodniku« z glasbenega vidika (*Zusammenfassung: Das Legendenlied von Maria und dem Fährmann. Seine musikalische Gestalt*). Ljubljana 1966. 160 pag. din 37.—
- (10) Alpes Orientales (V) Acta quinti conventus de ethnographia Alpium Orientalium tractantis, Graecii Slovenorum 1967. Ljubljana 1969, 304 pag. din 15.—

Zbirka se nadaljuje — *Series continuatur*

B. GRADIVO ZA NARODOPISJE SLOVENCEV
MATERIALIA AD ETHNOGRAPHIAM SLOVENORUM SPECTANTIA

- (1) Vinko Möderndorfer: Ljudska medicina pri Slovencih (*Medicina popularis Slovenorum*). Ljubljana 1964. 431 pag. din 50.—

Zbirka se nadaljuje — *Series continuatur*

C. RAZPRAVE (= R) — DISSERTATIONES

Separatov (1—8) ni, na prodaj so celotni zvezki »Razprav« — Separata 1—8 emi non possunt, emenda sunt volumina completa »Dissertationum«

- (1) Ivan Grafenauer: Matije Murka znanstvena pot (*Zusammenfassung: Des Matthias Murko wissenschaftlicher Weg*). R 2. Ljubljana 1956. Pag. 5—30. , din 18.—
- (2) Ivan Grafenauer: Zmaj iz petelinjega jajca (*Zusammenfassung: Der Drache aus dem Hahnen-Ei*). R 2, Ljubljana 1956, pag. 311 do 333 din 18.—
- (3) Zmaga Kumer: Slovenske prireditve srednjeveške božične pesmi Puer natus in Betlehem (*Zusammenfassung: Slowenische Fassungen des mittelalterlichen Weihnachtliedes Puer natus in Betlehem*). R 3, Ljubljana 1958, pag. 65—164 din 11.—
- (4) Vilko Novak: Struktura slovenske ljudske kulture (*Résumé: La structure de la culture populaire slovène*). R 4, Ljubljana 1958, pag. 5—34 din 10.—
- (5) Ivan Grafenauer: Bogastvo in ubožstvo v slovenski narodni irski legendi (*Zusammenfassung: Reichtum und Armut im slowenischen Volkslied und irischer Legende*). R 4, Ljubljana 1958, pag. 37—99 , , , , din 10.—
- (6) Milko Matičetov: Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in raziskavanj (*Zusammenfassung: König Matjaž im Lichte neuen slowenischen Stoffes und neuer Forschung*). R 4, Ljubljana 1958, pag. 101—155 din 10.—

- (7) Ivan Grafenauer: Neték in »Ponočna potnica« v ljudski pripovedki (*Zusammenfassung: Ungedeih und »Nächtliche Wandrerin« in der Volkssage*), R 4, Ljubljana 1958, pag. 157—200 din 10.—
- (8) Niko Kuret: Ljubljanska igra o paradizu in njen evropski okvir (*Zusammenfassung: Das Ljubljanaer Paradeisspiel und sein europäischer Rahmen*). R 4, Ljubljana 1958, pag. 203—252 din 10.—
- (9) Jože Stabéj: Staro božjepotništvo Slovencev v Porenju (*Zusammenfassung: Die alten Wallfahrten der Slovenen am Rhein*). R 6/4 Ljubljana 1965, pag. 141—214, sep. din 14.50
- (10) Jože Gregorič: Kurnikova parodija k pesmi Koseskega »Kdo je mar?« (*Zusammenfassung: Vojteh Kurnik und seine Parodie »Kdo je mar?« [Wer ist es denn?]*, R 6/2, Ljubljana, pag. 36—68, sep. din 6.—

Zbirka se ne nadaljuje, nadomešča jo zbornik »TRADITIONES« — Series DISSERTATIONUM volumine X^o finita est et his actis, quae TRADITIONES inscribuntur, continuatur.

D. ZUNAJ ZBIRK — EXTRA SERIES

- (1) Rožice iz Rezije (*Rosulae e Resia*). Nabral in presadil Milko Matičetov. S podobami povezal Miha Maleš. Zal. »Lipa«, Koper — Založništvo tržaškega tiska, Trst — Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU, Ljubljana 1972, str. 208, 8° din 72.—
- (2) Zverinice iz Rezije (*Bestiolae e Resia*). Ujel in udomačil Milko Matičetov. S podobami približala Ančka Gošnik-Godec. Mladinska knjiga, Ljubljana — Založništvo tržaškega tiska, Trst — Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU, Ljubljana 1973, 243 str. din 64.—

E. PERIODIKA — COMMENTARII PERIODICI

- (1) GLASNIK Inštituta za slovensko narodopisje SAZU (*Bulletin de l'Institut des Traditions Populaires auprès de l'Académie Slovène des Sciences et Be-Arts*). Vol. I: 1956-67 pošel — *emi non potest*. Izdajanje »Glasnika« je z l. 1957 prevzelo »Slovensko etnografsko društvo« (Ljubljana, Wolfova 8), do zdaj je izšlo 13 letnikov — *Hos commentarios edendos Societas ethnographica slovenica (Slovensko etnografsko društvo YU-61000 Ljubljana, Wolfova 8) curavit. Eius cura et sumptibus commentarii dicti (GLASNIK Slovenskega etnografskega društva) vigent: adhuc edita sunt volumina II—XIV.*
- (2) »TRADITIONES« 1. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*. Ljubljana 1972 din 90.—
- (3) »TRADITIONES« 2. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje — *Acta Instituti ethnographiae Slovenorum*. Ljubljana 1973. din 160.—

Naročila in pojasnila na naslov —
Titulus officii praenotationibus permutationibusque quaerendis:

Slovenska akademija znanosti in umetnosti — Biblioteka

Novi trg 5/1 — YU-61001 Ljubljana

p. p. 323 — Tel. 25 564